

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม
ของจังหวัดลำปาง

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนาการท่องเที่ยว
มหาวิทยาลัยแม่โจ้
พ.ศ. 2562

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม
ของจังหวัดลำปาง

คู่มือนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนาการท่องเที่ยว

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม
ของจังหวัดลำปาง

ปณณทัต กัลยา

คุณูปการนี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนาการท่องเที่ยว

พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

(อาจารย์ ดร.ยุทธการ ไวยอาภา)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เมธี เมธาสิทธิ สุขสำเร็จ)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(อาจารย์ ดร.ปานแพร เขาวนัประยูร อุดมรักษาทรัพย์)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ประธานอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร

(อาจารย์ ดร.กิริติ ตระการศิริวานิช)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ เม่งอำพัน)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ชื่อเรื่อง	รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง
ชื่อผู้เขียน	นายปิ่นนัท กัลยา
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนากการท่องเที่ยว
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	อาจารย์ ดร.ยุทธการ ไวยอาภา

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1). ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม 2). สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน 3). พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และ 4). ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มประชากรของงานวิจัยมีจำนวนทั้งสิ้น 436 คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก เครื่องมือที่ใช้กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือเครื่องมือเชิงคุณภาพประกอบด้วย แบบเก็บข้อมูลภาคสนาม แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง การจัดเวทีชาวบ้าน และการประชุมกลุ่มย่อย และเครื่องมือเชิงปริมาณ ได้แก่แบบสอบถามเพื่อการนำไปสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า บริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ของจังหวัดลำปาง สามารถแบ่งแยกออกตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์คือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคที่ก่อตั้งเป็นนครรัฐ ยุคที่ตกภายใต้อำนาจของพม่า และยุคการเป็นมณฑลเทศาภิบาลภายใต้การปกครองของสยาม โดยจากงานพุทธศิลป์ที่ได้ผ่านกระบวนการอนุรักษ์ จำนวน 1,275 ชิ้น ของงานวิจัย พบว่างานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางมีศักยภาพและคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยพบหลักฐานที่อาจมีอายุย้อนกลับไปถึงยุคอาณาจักรทริภุญไชย ด้านสังคมและวัฒนธรรมมีงานพุทธศิลป์ที่เป็นแบบที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของล้านนาในช่วงสมัยต่างๆ ด้านสุนทรียศาสตร์ งานพุทธศิลป์ลำปางจะมีจิตความงามชัดเจน เช่น กลุ่มลวดลาย กลุ่มเทคนิค กลุ่มรูปทรง ส่วนในด้านวิชาการ องค์ความรู้จากงานพุทธศิลป์ ทำให้เกิดการสืบค้นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นก่อให้เกิดองค์ความรู้ด้านวิชาการ โดยจากกระบวนการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์สามารถสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ได้ จำนวน 7 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) กิจกรรมปฐมนิเทศ 2) กิจกรรมขอขมาโบราณวัตถุ 3) กิจกรรมตรวจนับและลงรหัสหมายเลขเบื้องต้น 4) กิจกรรมถ่ายรูป วัดขนาด และทำความสะอาดตามกระบวนการวิชาการ 5) กิจกรรมอ่านจารึก 6) กิจกรรมลงทะเบียนโบราณวัตถุ 7) กิจกรรมเวทีสรุปบทเรียนของโครงการ ตรวจสอบของคืน นอกเหนือจากนี้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อบริหารจัดการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน โดยพัฒนาคน โครงสร้าง และระบบ โดยมีผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมใน

ภาพรวมในระดับการให้ความร่วมมือ และภายหลังได้มีการประเมินผลกระทบหลังจากการบริหารจัดการท่องเที่ยวในห้วงเวลา 1 ปี พบว่าการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นสร้างผลกระทบในระดับมากในทางเศรษฐกิจ ส่วนด้านสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลางในเชิงบวก รวมถึงสามารถได้แพร่กระจาย และเพิ่มความตระหนักรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ของประชากรในพื้นที่มากขึ้น โดยได้ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจต่างๆ เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว เช่นกลุ่มอาหารเพื่อบริการนักท่องเที่ยว กลุ่มการแสดง และยุวมัคคุเทศก์ และเป็นตัวอย่างให้หลายชุมชนรอบข้างได้นำไปใช้ โดยสรุปผลของงานวิจัยทำให้ได้ทะเบียนงานพุทธศิลป์ที่องค์กรที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ในการวางแผนการอนุรักษ์ วัดและชุมชนได้ศูนย์เรียนรู้การอนุรักษ์พุทธศิลป์ ชมรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และเครือข่ายสนับสนุนการท่องเที่ยวในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน

สำหรับผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า กิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างความรู้ด้านพุทธพิสัยแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และกิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร, พุทธศิลป์, อนุรักษ์

Title	PARTICIPATORY BUDDHIST ARTS CONSERVATION - BASED VOLUNTOURISM MODEL OF LAMPANG PROVINCE
Author	Mr. Pannathat Kalaya
Degree	Doctor of Philosophy in Tourism Development
Advisory Committee Chairperson	Dr. Yutthakarn Waiapha

ABSTRACT

The main purposes of this dissertation aimed to (1) scrutinize the potentialities and values of participatory Buddhist arts-based voluntourism in Lampang province in relations to its historical, social, and cultural contexts; (2) create voluntourism activities served for transferring knowledge and awareness of participatory Buddhist arts-based voluntourism; (3) develop effective management of participatory Buddhist-based voluntourism, and (4) assess impacts of participatory Buddhist arts-based voluntourism. For research methodology, there were 436 populations who were been key informants. Research instruments which have been applied to them comprised a fieldwork data collection form, semi-structured interview, panel discussion, focus group discussion, and an interview schedule.

The findings of the study revealed that historical, social, and cultural contexts in Lampang province were sorted into four major eras: pre-historical era, establishment of state era, Myanmar's colonized era, and Siam's intendancy-based government. In addition to the numbers of 1,275 Buddhist arts conservational fieldworks process, it showed that Lampang's Buddhist arts reflected its potentialities and values. For historical and archeological values, it was found that the evidence which might traced back in Hariphunchai era. In terms of social and cultural aspects, all the Buddhist arts reflected the Lanna lifestyles found in different eras. In terms of aesthetic aspects, Lampang artistic school had clear and elegant aspects in terms of patterned, technical, and. For academic aspects, it also showed that knowledge about Buddhist arts was all resulted in local identities and an academic understandings. Furthermore, the Buddhist-arts conservation-based voluntourism activities obtained from the Buddhist arts conservative process were

launched into seven major activities: 1) project orientation, 2) Buddhist arts apologizing rites, 3) counting and coding its serial numbers, 4) photo-taking, size-scaling, and cleaning, 5) inscription-reading, 6) Buddhist arts registering, and 7) panel discussions on lesson learned from different projects, and Buddhist arts returning rites. On the other hand, idea-sharing for greater management of voluntourism to meet its sustainability by a development of human resources, structure, and system. The result of participation assessment was in co-operation level in overview. Also, the assessment of impacts on voluntourism management, conducted one year after the program, showed that this voluntourism management leading to its height positive economic impacts, meanwhile, socio-cultural, and environmental impacts, was in moderate positive impacts. This program were diffused, and increased a conservational awareness to the community's members and they tried to establish of many tourism-related community enterprises such as foodservice group, dancer group, and youngster local guide group. This model was the one to other communities as a voluntourism modelling. In conclusion, this research results would contribute a community's Buddhist art registration handbook which benefits a related organization in order to conservation planning. Temples and communities got an establishment of Buddhist art conservational group, Buddhist art conservation learning center, and supportive networks in form of community enterprises.

For hypotheses testing, it revealed that each of participatory Buddhist arts conservational activities of Lampang Province made samples to gain cognitive knowledge differently at 0.05 level of significance. On the other hand, an activity which transfer knowledge in full formatted, designed for experimental group, made different testing result (pretest and posttest) at 0.05 level of significance.

Keywords : Voluntourism Buddhist arts Conservation

กิตติกรรมประกาศ

ดุष्ฎินิพนธ์ฉบับนี้ได้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยความเมตตากรุณาอย่างยิ่งจาก อาจารย์ ดร.ยุทธการ ไวยอาภา ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ในการให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ เข้าร่วมงานภาคสนามและติดตามอย่างใกล้ชิดทุกครั้ง รวมถึงได้ถ่ายทอดยุทธวิธีที่จะขับเคลื่อนงานวิจัยให้เสร็จสมบูรณ์ รวมถึงคณะกรรมการที่ปรึกษา อันได้แก่ อาจารย์ ดร.ปานแพร เขาวนประยูร และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เมธี เมธาสิทธิ สุขสำราญ ที่ได้ร่วมให้ความปรึกษา ชี้แนะข้อบกพร่อง และช่วยปรับแก้ข้อผิดพลาด ตลอดเวลาการจัดทำดุष्ฎินิพนธ์ และในทึ่นี้ ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภางค์ นันตา ประธานกรรมการในการสอบป้องกันดุष्ฎินิพนธ์ และ อาจารย์ ดร.กิริติ ตระการศิริวานิช กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงดุष्ฎินิพนธ์ให้มีคุณภาพ และมีความสมบูรณ์มากขึ้น ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ คณะพัฒนาการท่องเที่ยว ที่ได้ทำการประสิทธิ์ประสาทวิชาให้กับข้าพเจ้า รวมถึงขอขอบคุณเจ้าหน้าที่คณะพัฒนาการท่องเที่ยวและบัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้ให้คำแนะนำ ตรวจสอบเช็คเอกสาร และอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานด้านเอกสารทุกรายการให้เรียบร้อย

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการพัฒนาบุคลากร มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านอธิการบดี และท่านผู้บริหารทุกท่าน ที่ได้อนุมัติทุนพัฒนาบุคลากรมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง รวมถึงได้กำกับติดตามการศึกษาของข้าพเจ้ามาด้วยดีตลอดระยะเวลาที่ศึกษา และการทำดุष्ฎินิพนธ์

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี 2561 ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณคณบดี คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เพื่อนร่วมงานหน่วยงานราชการต่างๆ ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่วิจัย ภาคีเครือข่ายต่างๆ รวมถึงผู้ให้ข้อมูลหลักของทุกกระบวนการ ที่คอยช่วยเหลือให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงสมบูรณ์ โดยกราบขอบพระคุณอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมชั้นเรียน รุ่นพี่ เพื่อนๆ แม่ใจรุ่น 80 ทุกท่าน ที่ได้ถามไถ่ความก้าวหน้า ให้กำลังใจ และให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี รวมถึงเพื่อนๆ ของข้าพเจ้าในระดับปริญญาโท และปริญญาตรีที่ช่วยขับเคลื่อน ถ่ายทอดองค์ความรู้เฉพาะด้าน เพื่อให้งานวิจัยของข้าพเจ้าให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีตลอดมา

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณและน้อมรำลึกถึงพระคุณของ คุณแม่สายทอง กัลยา ผู้ได้อบรมสั่งสอน ให้ความรัก และวางรากฐาน และคอยสนับสนุนการศึกษาของข้าพเจ้าโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ รวมถึงความรักจากครอบครัวของข้าพเจ้าทุกคน ที่ทำให้ดุष्ฎินิพนธ์นี้บรรลุลุล่วงสมบูรณ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ซ
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ณ
สารบัญตารางผนวก.....	ด
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ปัญหาในการวิจัย.....	4
วัตถุประสงค์ของงานวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
ขอบเขตในการวิจัย.....	8
ข้อจำกัดในงานวิจัย.....	11
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	12
บทที่ 2 ทฤษฎีและการตรวจสอบเอกสาร.....	15
ตอนที่ 1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....	16
ตอนที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....	35
ตอนที่ 3 บริบททางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับ การสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง 108	
ตอนที่ 4 ประวัติศาสตร์พื้นถิ่นเมืองลำปาง.....	112
ตอนที่ 5 ลำปาง : ชชาติพันธุ์ ขนบประเพณี และ การสร้างสรรค์พุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง.....	118
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	123

กรอบแนวคิดการวิจัย	128
สมมุติฐานการวิจัย	132
บทที่ 3 วิธีการวิจัย.....	133
สถานที่ดำเนินการวิจัย.....	140
ระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1	142
ระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2	148
ระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3	162
ระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4	168
บทที่ 4 ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1.....	171
ตอนที่ 1 ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ในจังหวัดลำปาง ในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี	171
ตอนที่ 2 ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ในจังหวัดลำปาง ในด้านสังคมและวัฒนธรรม	176
ตอนที่ 3 ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ในจังหวัดลำปาง ในด้านสุนทรียศาสตร์	177
ตอนที่ 4 ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ในจังหวัดลำปาง ในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี	181
ตอนที่ 5 สรุปจำนวนงานพุทธศิลป์ที่ทำการศึกษา.....	184
ตอนที่ 6 ตัวอย่างของงานพุทธศิลป์ที่สะท้อนคุณค่า และศักยภาพด้านต่างๆ	187
บทที่ 5 ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2.....	198
ตอนที่ 1 การรับสมัครคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของ จังหวัดลำปาง	198
ตอนที่ 2 การสกัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เพื่อนำเป็นสิ่งทดลอง	201
ตอนที่ 3 การจัดกิจกรรมตามกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้และความตระหนักรู้	204
ตอนที่ 4 การวัดความตระหนักรู้ของกลุ่มประชากร	213

ตอนที่ 5 การสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ งานพุทธศิลป์ของ ชุมชน ในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว เชียงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์.....	218
บทที่ 6 ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 3.....	224
ตอนที่ 1 การสร้างความคุ้นเคยระหว่างนักวิจัยและคณะทำงาน	225
ตอนที่ 2 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคณะกรรมการ จัดการท่องเที่ยวสำหรับ การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์ งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนของจังหวัด ลำปาง	227
ตอนที่ 3 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สำหรับการท่องเที่ยว เชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน.....	249
ตอนที่ 4 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาโครงสร้าง การดำเนินงานสำหรับการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์ งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน	256
ตอนที่ 5 การวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการดำเนินงาน จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน.....	266
บทที่ 7 ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 4.....	280
ตอนที่ 1 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผลกระทบจากกิจกรรม การท่องเที่ยวเชิง อาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของ จังหวัดลำปาง	280
ตอนที่ 2 การประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร สำหรับการท่องเที่ยว เชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง	287
บทที่ 8 สรุปและข้อเสนอแนะ	305
สรุปผลการวิจัย.....	305
อภิปรายผล.....	316
ข้อเสนอแนะ	323
บรรณานุกรม.....	327
ภาคผนวก.....	337
ภาคผนวก ก รายชื่อกลุ่มประชากร	338

ภาคผนวก ข รายชื่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบคุณภาพ ของเครื่องมือวิจัย 353

ภาคผนวก ค ผลการประเมินคุณภาพของเครื่องมือวิจัย 356

ภาคผนวก ง เครื่องมือของการวิจัย 369

ภาคผนวก จ แบบฟอร์มการนำการวิจัยไปใช้ประโยชน์ 389

ประวัติผู้วิจัย..... 396

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 การจัดประเภทของการมีส่วนร่วม	78
ตารางที่ 2 ประเภทของการมีส่วนร่วม	80
ตารางที่ 3 แนวคิดการจัดจำแนกระดับความรู้สึกตามแนวของแคธวอลและคณะ.....	94
ตารางที่ 4 สรุปการวางแผนวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1	134
ตารางที่ 5 สรุปการวางแผนวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2	135
ตารางที่ 6 สรุปการวางแผนวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3	137
ตารางที่ 7 สรุปการวางแผนวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 4	139
ตารางที่ 8 เกณฑ์การให้คะแนนในการวัดระดับความตระหนักรู้	152
ตารางที่ 9 กำหนดระดับความตระหนักรู้ โดยแบ่งเป็น 5 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.80 คะแนน	153
ตารางที่ 10 ตารางสรุปกิจกรรมการอนุรักษ์และความสอดคล้องกับระเบียบกรมศิลปากร	155
ตารางที่ 11 สรุปผลการเก็บรวบรวมข้อมูลตามการออกแบบงานวิจัยตามแบบการวิจัยแบบที่มีกลุ่ม ทดลองและกลุ่มควบคุมแบบสุ่มและมีการสอบครั้งแรกกับสอบครั้งหลัง	161
ตารางที่ 12 เกณฑ์การให้คะแนนในการวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน	165
ตารางที่ 13 กำหนดระดับการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 4 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.50 คะแนน	165
ตารางที่ 14 จำนวนรายการทะเบียนของวัดสองแควสันติสุข จากโครงการศึกษา.....	185
ตารางที่ 15 จำนวนรายการทะเบียนของวัดสวนดอก จากโครงการศึกษา.....	185
ตารางที่ 16 จำนวนรายการทะเบียนของวัดศาลาเม็ง จากโครงการศึกษา.....	185
ตารางที่ 17 จำนวนรายการทะเบียนของวัดนาแก้วตะวันตก จากโครงการศึกษา.....	186
ตารางที่ 18 ประเด็นปัญหาของการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์	200

ตารางที่ 19	กำหนดการเปิดเวทีเพื่อสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็กจากหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2560	202
ตารางที่ 20	รายละเอียดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จากเวทีการสกัดหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ สู่กิจกรรมการอนุรักษ์ วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2560	203
ตารางที่ 21	ผลการทดสอบก่อนและหลังเข้าร่วมการทดลอง ของกลุ่มทดลอง (experiment group).....	208
ตารางที่ 22	ผลการทดสอบก่อนและหลังเข้าร่วมการทดลอง ของกลุ่มควบคุม (control group).....	209
ตารางที่ 23	ผลการเปรียบเทียบจากการทดสอบจากข้อสอบก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม (pretest) และข้อสอบหลังการเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) ของกลุ่มทดลอง (experimental group) ด้วยค่าสถิติที่ ที่ค่าความเชื่อมั่น 0.05	210
ตารางที่ 24	ผลการเปรียบเทียบจากการทดสอบจากข้อสอบก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม (pretest) และข้อสอบหลังการเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) ของกลุ่มควบคุม (control group) ด้วยค่าสถิติที่ ที่ค่าความเชื่อมั่น 0.05	211
ตารางที่ 25	สรุปค่าการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ระหว่างกลุ่มทางสถิติ ด้วยค่าสถิติที่ ชนิดอิสระ ที่ค่าความเชื่อมั่น 0.05	212
ตารางที่ 26	แสดงความถี่และร้อยละด้านเพศของกลุ่มประชากร	213
ตารางที่ 27	แสดงความถี่และร้อยละด้านอายุของกลุ่มประชากร	214
ตารางที่ 28	แสดงข้อมูลการสังกัดมหาวิทยาลัยของกลุ่มตัวอย่าง	214
ตารางที่ 29	แสดงความถี่และร้อยละด้านอายุของกลุ่มประชากร	215
ตารางที่ 30	แสดงความถี่และร้อยละด้านรายได้เฉลี่ยของกลุ่มประชากร	216
ตารางที่ 31	ผลการวัดระดับความตระหนักรู้จากกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์	217
ตารางที่ 32	รายละเอียดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ตามองค์ประกอบที่เป็นมรรคผล วันที่ 10 กันยายน 2560	220
ตารางที่ 33	สรุปเนื้อหาในการพัฒนาผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร	227
ตารางที่ 34	การออกแบบหลักสูตรอบรมผู้จัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์ งานพุทธศิลป์	228

ตารางที่ 35	เส้นทางการท่องเที่ยวแบบไปเช้าเย็นกลับ (same-day excursion) ลักษณะเส้นทางแบบวงรอบ (looped-route).....	231
ตารางที่ 36	เส้นทางการท่องเที่ยวแบบมีการค้างแรมหนึ่งคืน (overnight trip) ลักษณะเส้นทางแบบวงรอบ (looped-route).....	231
ตารางที่ 37	กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์.....	235
ตารางที่ 38	สรุปการเปิดเวทีเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโครงการ.....	249
ตารางที่ 39	การออกแบบหลักสูตรอบรมผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์.....	250
ตารางที่ 40	รายละเอียดของเวทีพัฒนาโครงสร้างการดำเนินงาน.....	256
ตารางที่ 41	สรุปกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านด้านโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับ การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ของคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร.....	257
ตารางที่ 42	ระบบการกระจายผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ 2 วัน 1 คืน.....	264
ตารางที่ 43	ระบบการกระจายผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ 1 วัน.....	265
ตารางที่ 44	เกณฑ์การให้คะแนนในการวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน.....	266
ตารางที่ 45	กำหนดระดับการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 4 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.50 คะแนน.....	267
ตารางที่ 46	ผลรวมของประชากรที่ใช้ในการวิจัยจากกิจกรรมต่างๆ.....	268
ตารางที่ 47	จำนวนและร้อยละของกลุ่มประชากร จำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล.....	269
ตารางที่ 48	ผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรที่ตอบแบบสอบถาม (การร่วมตัดสินใจ).....	271
ตารางที่ 49	ผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรที่ตอบแบบสอบถาม (การร่วมดำเนินการ).....	272
ตารางที่ 50	ผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรที่ตอบแบบสอบถาม (การร่วมรับผลประโยชน์).....	273

ตารางที่ 51 ผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรที่ตอบแบบสอบถาม (การร่วมประเมินผล)
 274

ตารางที่ 52 เปรียบเทียบห้วงเวลาในการจัดเวทีจัดการท่องเที่ยว และเวทีประเมินผลกระทบ..... 281

ตารางที่ 53 สรุปเนื้อหาในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร
 อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง 281

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กรอบทฤษฎีที่ของการวิจัย	34
ภาพที่ 2 ความเชื่อมโยงของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร	53
ภาพที่ 3 แผนภูมิแสดงสรุปความเข้มข้นของความรู้สึกมนุษย์	97
ภาพที่ 4 แนวคิดการจัดจำแนกความรู้สึกตามลำดับของไอแซงค์	98
ภาพที่ 5 สรุปแนวคิดการจัดจำแนกความรู้สึกของไอแซงค์	98
ภาพที่ 6 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	131
ภาพที่ 7 ภาพตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มชุมชนศาลาเม็ง.....	141
ภาพที่ 8 ภาพตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนสวนดอก.....	141
ภาพที่ 9 ภาพตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนสองแควสันติสุข.....	141
ภาพที่ 10 ภาพตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก.....	142
ภาพที่ 11 พระพุทธรูปพระพิมพ์ดินเผา ซึ่งอยู่ในกรุเจดีย์ในวัดปันเจิง(ร้าง).....	172
ภาพที่ 12 ลายไฉ้หมูและลายประแจเงิน เหนือกรอบประตුවิหาร วัดประตูป้อง อำเภอเมือง ลำปาง	179
ภาพที่ 13 ระบบข้อแป เส้า คาน วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุก อำเภอเมือง ลำปาง.....	180
ภาพที่ 14 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงประวัติศาสตร์ พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/091).....	187
ภาพที่ 15 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงประวัติศาสตร์ พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/081).....	188
ภาพที่ 16 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/086).....	189
ภาพที่ 17 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/088).....	190

ภาพที่ 18 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/095).....	191
ภาพที่ 19 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/054).....	192
ภาพที่ 20 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม พระพุทธรูปไม้ (วสส/2561/240).....	193
ภาพที่ 21 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม พระพุทธรูปไม้ (วสส/2561/275).....	194
ภาพที่ 22 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงการเรียนรู้ พระพุทธรูปไม้ (วสส/2561/239).....	195
ภาพที่ 23 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงการเรียนรู้ พระพุทธรูปไม้ (วสส/2561/266).....	196
ภาพที่ 24 เวทีการระดมความเห็นเพื่อรับสมัครคณะกรรมการท่องเที่ยว เชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง	199
ภาพที่ 25 การดำเนินการทดสอบโดยแบบทดสอบก่อนเข้าร่วมโครงการของกลุ่มทดลอง	206
ภาพที่ 26 เวทีการพัฒนาคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร (นอกสถานที่).....	224
ภาพที่ 27 การประชุมเพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างนักวิจัยและคณะทำงาน.....	225
ภาพที่ 28 การเปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการพัฒนาผู้จัดการการท่องเที่ยว เชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์.....	230
ภาพที่ 29 ผังจำลองเส้นทางการท่องเที่ยวแบบไปเช้าเย็นกลับ.....	233
ภาพที่ 30 ผังจำลองเส้นทางการท่องเที่ยวแบบมีการพักแรมหนึ่งคืน	234
ภาพที่ 31 กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง	237
ภาพที่ 32 สื่อและระบบป้ายให้ความรู้สำหรับท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง	238
ภาพที่ 33 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ.....	239

ภาพที่ 34 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ.....	240
ภาพที่ 35 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ.....	241
ภาพที่ 36 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ.....	242
ภาพที่ 37 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ.....	243
ภาพที่ 38 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ.....	244
ภาพที่ 39 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ.....	245
ภาพที่ 40 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ.....	246
ภาพที่ 41 ภาพกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อผลิตสื่อและระบบป้ายให้ความรู้ สำหรับท่องเที่ยว เชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ของจังหวัดลำปาง.....	247
ภาพที่ 42 เว็บเพจของโครงการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วม ของจังหวัดลำปาง.....	248
ภาพที่ 43 เฟซบุ๊กแฟนเพจของโครงการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์ งานพุทธศิลป์อย่างมี ส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง	248
ภาพที่ 44 การอบรมผู้สื่อความหมายของโครงการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์ งานพุทธ ศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง	251
ภาพที่ 45 สถิติการทำงานของวิทยากรต้นแบบ.....	254
ภาพที่ 46 การทำงานของวิทยากรต้นแบบ	254
ภาพที่ 47 ผังองค์กรที่แสดงถึงการกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ	260
ภาพที่ 48 ป้ายแจ้งกฎระเบียบสำหรับการดำเนินงานตามโครงการ	262
ภาพที่ 49 กระบวนการที่ดำเนินการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์	279
ภาพที่ 50 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนศาลาเม็ง ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลท่า ผา	283
ภาพที่ 51 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนศาลาเม็ง ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลท่า ผา	283
ภาพที่ 52 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนสวนดอก ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัด ลำปาง.....	284

ภาพที่ 53 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนสวนดอก ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัด ลำปาง	284
ภาพที่ 54 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนสองแควสันติสุข ณ วิหารวัดสองแควสันติสุข	285
ภาพที่ 55 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนสองแควสันติสุข ณ วิหารวัดสองแควสันติสุข	285
ภาพที่ 56 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก ณ ศาลาประชาคมชุมชนนาแก้ว และ ศาลาอเนกประสงค์ชุมชนนาแก้ว.....	286
ภาพที่ 57 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก ณ ศาลาประชาคมชุมชนนาแก้ว และ ศาลาอเนกประสงค์ชุมชนนาแก้ว.....	286
ภาพที่ 58 การมอบบัญชีโบราณวัตถุให้ผู้นำชุมชน	289
ภาพที่ 59 การประชุมร่วมกันระหว่างนักวิชาการ ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส อาจารย์ใหญ่ ตามกลไก บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อขับเคลื่อนโครงการ	289
ภาพที่ 60 การประชุมร่วมกันระหว่างนักวิชาการ ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส อาจารย์ใหญ่ ตามกลไก บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อขับเคลื่อนโครงการ	290
ภาพที่ 61 การดำเนินการอบรมการบริหารจัดการด้านอาหาร เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้ง 3 ครั้ง	293
ภาพที่ 62 การดำเนินการอบรมการบริหารจัดการด้านอาหาร เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้ง 3 ครั้ง	294
ภาพที่ 63 การดำเนินการอบรมการบริหารจัดการด้านอาหาร เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้ง 3 ครั้ง	295
ภาพที่ 64 การดำเนินการอบรมการแสดงผลเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว	296
ภาพที่ 65 การดำเนินการอบรมการแสดงผลเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว	297
ภาพที่ 66 การดำเนินการอบรมการแสดงผลเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว	297
ภาพที่ 67 การดำเนินการอบรมการแสดงผลเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว	298
ภาพที่ 68 การแสดงผลเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ณ วัดนาแก้ว.....	298
ภาพที่ 69 การแสดงผลเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวของพัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง ณ ห้องประชุมชะจาว หลวง บ้านหลุกใต้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	299
ภาพที่ 70 การอบรมเพื่อสร้างยุวมัคคุเทศก์ของชุมชน	300
ภาพที่ 71 การอบรมเพื่อสร้างยุวมัคคุเทศก์ของชุมชน	300

ภาพที่ 72 การอบรมเพื่อสร้างยุวมัคคุเทศก์ของชุมชน 301

ภาพที่ 73 สรุปรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของ
จังหวัดลำปาง 314

สารบัญตารางผนวก

	หน้า
ตารางผนวกที่ 1 การหาค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามวัตถุประสงค์ที่ 2.....	357
ตารางผนวกที่ 2 การหาค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามวัตถุประสงค์ที่ 3.....	359
ตารางผนวกที่ 3 ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาช (Cronbach's Coefficient Alpha หรือ ค่า α) ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 ของวัตถุประสงค์ที่ 2	361
ตารางผนวกที่ 4 ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาช (Cronbach's Coefficient Alpha หรือ ค่า α) ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 ของวัตถุประสงค์ที่ 3	363
ตารางผนวกที่ 5 ผลการทดสอบค่าความยากง่ายของแบบทดสอบชนิดเลือกตอบ	365
ตารางผนวกที่ 6 ผลการทดสอบหาค่าความเชื่อมั่นโดยวิธีการหาความเป็นเอกพันธ์ภายใน	367

บทที่ 1

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เป็นกระแสใหม่ของรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้ถูกพัฒนาและเป็นอีกรูปแบบของการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 10 (ประมาณปี 1915) และในภายหลังรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย โดยมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วเป็นตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะทางที่มีขนาดใหญ่ และมักปรากฏอยู่ในหลายรูปแบบในช่วงต่อมา โดยเป็นการจัดการนำเที่ยวที่สอดแทรกการดำเนินการที่มุ่งเน้นให้เกิดคุณค่าจากการให้ และมักมีจุดหมายปลายทางไปยังประเทศที่ขาดแคลนความช่วยเหลือ เช่น โครงการอาสาสมัครหรือการจัดโปรแกรมกิจกรรมอาสาสมัครจากองค์กรเอกชนเพื่อสาธารณประโยชน์และไม่แสวงผลกำไร (NGOs) และสถาบันการศึกษา เป็นต้น ราณี อีสัยกุล (2557: 12-13) โดยแรกเริ่มการท่องเที่ยวแบบอาสาสมัครเป็นรูปแบบการเดินทางชนิดหนึ่งที่เติบโตในกลุ่มนักบวชและมิชชันนารีเรียกว่า โดยมีจุดหมายในการเผยแผ่คริสต์ศาสนา และเนื่องจากเหตุของการเดินทางดังกล่าว ได้เกิดผลคือเกิดกระบวนการยกระดับชนชั้นทางสังคม บ่งชี้ให้เห็นสภาพทางสังคมที่ชัดเจนของกลุ่มที่มีความสามารถช่วยเหลือผู้อื่น (haves) และกลุ่มที่คอยรับการช่วยเหลือ (havenots) ในระบบสังคม (Callanan, 2005: 185) ซึ่งในสมัยต่อมา และการเดินทางแบบอาสาสมัครได้เติบโตและเปลี่ยนรูปแบบ และถูกเรียกชื่อว่าการท่องเที่ยวแบบอาสาสมัคร (voluntourism) ซึ่งเป็นคำที่สมาธิระหว่างคำว่า “volunteer” ที่มีความหมายว่าอาสาสมัคร และ “tourism” ที่หมายความว่า การท่องเที่ยว

รูปแบบและการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร มักปรากฏอยู่ในหลากหลายรูปแบบและหลากหลายความเข้มข้น โดยมีบริบทหลักโดยมุ่งเน้นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจ่ายเงินเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในชุมชน โดยอาสาให้ความช่วยเหลือชุมชน และสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชน โดยก่อให้เกิดประสบการณ์ที่มีคุณค่าในการพัฒนาตนเองอีกทั้งยังเป็นการช่วยพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป (ราณี อีสัยกุล, 2557: 357-358) โดยบริบทของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่นั้นมีที่มาของนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวในรูปแบบนี้อยู่สองแหล่งด้วยกันคือ กลุ่มนักท่องเที่ยวแบบอาสาสมัครเดินทางอิสระ และชื่อโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครผ่านตัวแทนจัดจำหน่าย โดยจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการด้านธุรกิจท่องเที่ยวและนายกสมาคมมัคคุเทศก์เชียงใหม่รวมทั้งวิเคราะห์บทความจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เกี่ยวกับสถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในภาพรวมปัจจุบันกำลังได้รับความนิยมสนใจทั้งในกลุ่ม นักท่องเที่ยวชาวไทย

และชาวต่างชาติ (สมฤทธิ์ ไทคำ, 2560, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม) โดยเฉพาะซึ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ถูกจัดกลุ่มตามโครงสร้างประชากรอยู่ในกลุ่ม “Gen Y” (หรือผู้ที่มีอายุระหว่าง 17-34 ปี) จะเป็นกลุ่มหลักที่ทำให้กระแสการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งในภาคเหนือของประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้กระจุกตัวอยู่ในจังหวัดใหญ่ เช่นจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงราย โดยตลาดจะเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติ คือนักท่องเที่ยวเอเชีย ออสเตรเลีย สแกนดิเนเวีย อเมริกา และยุโรปอื่นๆ โปรแกรมที่นิยมในเขตภาคเหนือมีสองกิจกรรมหลักคือ การท่องเที่ยวเพื่อเป็นอาสาสมัครเกี่ยวกับการเลี้ยงช้าง และอีกกิจกรรมหนึ่งคือการเดินทางเพื่อเป็นอาสาสมัครในการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เช่นการสร้างห้องน้ำ ถนน ห้องสมุด หรือสอนภาษาอังกฤษ เป็นต้น (อุดม ชิดนายิ, 2559, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยตลาดและพฤติกรรมการเดินทางของเยาวชนรุ่นใหม่ในอนาคตอีก 5 ปีข้างหน้า ของ 6 ประเทศที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยว ได้พยากรณ์ว่าจะมีนักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์มากถึง 70 ล้านคนต่อปี จากเหตุผลข้างต้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงเร่งวางยุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวทัวร์บำเพ็ญประโยชน์ไว้ในแผนการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มมูลค่าด้านการท่องเที่ยว และได้ได้ระบุกกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ไว้ในกลยุทธ์ทางการตลาดในประเทศยุโรป (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2559: ระบบออนไลน์)

ในจังหวัดลำปางนั้น มีอีกมิติหนึ่งของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถนำมาประยุกต์เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้อีกประการหนึ่ง คือทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism resources) โดยจังหวัดลำปางถือว่าเป็นจังหวัดที่ได้พบทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้งในรูปแบบที่จับต้องได้ (tangible cultural heritage) และทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) ปรากฏอยู่ในแหล่งต่างๆ ทั่วทั้งพื้นที่ของจังหวัดลำปาง โดยเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่นงานพุทธศิลป์ ได้หลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก (อนุกุล ศิริพันธ์, 2558, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน) ซึ่งโดยส่วนใหญ่งานพุทธศิลป์ มักถูกเก็บรักษาไว้ที่ “วัด” ของชุมชนต่างๆ ซึ่งนอกจากการรับใช้พระศาสนาแล้ว งานพุทธศิลป์เหล่านี้ยังได้รับใช้สังคม โดยได้เชื่อมโยงความเชื่อศรัทธา ในพระพุทธรูปและยังสามารถอธิบายการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวลำปางในอดีตสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันโดดเด่น พร้อมกับสามารถเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม ของชุมชนนั้นๆ ในอดีต (อนุกุล ศิริพันธ์ และ ฐาปกรณ์ เครือระยา, 2557: 1-8)

นอกเหนือจากมิติด้านการใช้งานแล้ว ในมิติของการอนุรักษ์ และดูแลรักษา โดยปกติแล้วภาระหน้าที่ในการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรม ในนิตินัยแล้วเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม แต่กรมศิลปากรได้ประสบปัญหาและข้อจำกัดหลายด้านเช่นด้านกำลังคน และงบประมาณ กอปรกับจำนวนศิลปวัตถุประเภทงานพุทธศิลป์ที่ถูกค้นพบ มีจำนวนมาก

ขึ้นเรื่อยๆ กรมศิลปากร จึงได้ดำเนินการถ่ายโอนภารกิจในการดูแลทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ ให้กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) โดยกรมศิลปากรได้กำหนดมาตรฐานในการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ การจัดการพิพิธภัณฑสถานและจดหมายเหตุในท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงข้อกำหนดหรือขั้นตอนในการบริหาร อำนาจ และกระบวนการทำงานต่างๆ ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งกรอบภารกิจมีดังต่อไปนี้ (กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, 2549: ระบบออนไลน์)

1. การบำรุงรักษาโบราณวัตถุสถานขึ้นพื้นฐานโดยรัฐ (กรมศิลปากร) เป็นผู้ให้การสนับสนุน กำกับ ดูแลและให้คำแนะนำ
2. การให้บริการในพื้นที่โบราณวัตถุสถาน
3. การดูแลรักษาโบราณวัตถุสถานในระดับท้องถิ่น ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่กรมศิลปากรกำหนด

ดังนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจึงกลายมาเป็นหน่วยงาน มีหน้าที่รับผิดชอบหลัก ในการจัดการเพื่อดูแลทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดลำปาง ถึงแม้ว่าองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจในการบริการจัดการ แต่ด้วยข้อจำกัดทางองค์ความรู้ งบประมาณและกำลังคน ส่วนใหญ่จึงเป็นเพียงผู้ออกกฎและควบคุม (regulator) ซึ่งในทางปฏิบัติในแต่ละพื้นที่มักจะมีภาคีภาคอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของหน่วยราชการ เอกชน และชุมชนต่างๆ ร่วมทำงานภายใต้การดูแล ตั้งแต่การแสวงหาเงินทุน การพิจารณาความจำเป็นเร่งด่วน การเริ่มปฏิบัติการ และส่งมอบงานที่อนุรักษ์เสร็จแล้ว โดยส่วนใหญ่จะเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ (buddhist arts) เน้นพุทธศิลป์ขนาดเล็กและเคลื่อนย้ายได้ เช่นพระพุทธรูป ผ้าในพิธีกรรม คัมภีร์จารึกใบลาน ฯลฯ โดยเนื้อหาของกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์มักอยู่ในรูปแบบดังต่อไปนี้ (ฐาปกรณ เครือระยา, 2559, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน)

1. กิจกรรมการซ่อมแซมมรดกทางวัฒนธรรมที่ชำรุดเบื้องต้น
2. กิจกรรมการทำความสะอาดและยึดอายุมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ
3. กิจกรรมการทำทะเบียนเพื่อเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมสำหรับวัด

แรกเริ่มของกิจกรรมอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมประเภทพุทธศิลป์ในจังหวัดลำปาง มีหน่วยงานที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์คือ 1) ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ (ปัจจุบันเป็นหน่วยงานในสังกัดของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และอยู่ในการปรับโครงสร้าง) 2) กลุ่มคนตัวเล็กกับการอนุรักษ์ (กลุ่มนักวิชาการอิสระภายใต้การนำของ รศ.ดร.วรลัญจก์ บุญสุรัตน์ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่คนปัจจุบัน ร่วมกับผู้นำชุมชนปงสนุก) และ 3) กลุ่มหน่อศิลป์ (นำโดยอาจารย์วิไล พานิชยพันธ์ ปราชญ์ด้านศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง) ได้ร่วมเป็นต้นแบบ ในการสร้างรูปแบบในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมประเภทพุทธศิลป์ ให้กับภาคประชาสังคมในจังหวัดลำปาง

ต่อมาในภายหลังจึงให้ภาคประชาสังคมในจังหวัดลำปางทำงานในส่วนนี้แทน ซึ่งหน่วยงานที่ดำเนินการต่อมาคือ มหาวิทยาลัยอินเตอร์เทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (วิทยาเขตลำปาง) มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ลำปาง เป็นต้น โดยกิจกรรมการอนุรักษ์ไม่เพียงแต่เป็นการให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์เท่านั้น แต่ยังสามารถสร้างนักอนุรักษ์รุ่นใหม่ เครือข่ายกลุ่มนักเรียนนักศึกษาที่สนใจในประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และการท่องเที่ยว เป็นมรดกผลต่อมา โดยการอนุรักษ์ในแต่ละครั้ง ได้มีความร่วมมือจากภาคประชาสังคมที่ได้กล่าวมาข้างต้นเข้าร่วม โดยผู้เชี่ยวชาญมีการพิจารณาความสำคัญเร่งด่วนของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ได้ทำการอนุรักษ์ โดยในระยะแรกมีรายการของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีข้อตกลงร่วมกันในระหว่างภาคประชาสังคมที่เข้าร่วม ตามเกณฑ์การพิจารณาคือ 1). สภาพและความจำเป็นเร่งด่วน 2). ความหายากและไม่สามารถหาของทดแทนหรือเลียนแบบได้ และ 3). เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในด้านต่างๆ (วรลัญจก์ บุญสุรัตน์, 2559, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน)

ปัญหาในการวิจัย

สถานการณ์ปัจจุบันของการดูแลทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทพุทธศิลป์ของท้องถิ่น ไม่ได้ดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นอย่างที่ควรจะเป็น มีปัจจัยสอดแทรกรวมถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งทางโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจเกิดขึ้น และเป็นอาการของปัญหา ที่เกิดในพื้นที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง คือนับจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและช่วงชิงอำนาจทางการเมือง จากรัฐอิสระเข้าสู่การเป็นรัฐในกำกับของสยาม ในรัชสมัยของรัชการที่ 5 ในการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่สยาม (ภูเดช แสนสา, 2557: ระบบออนไลน์) ทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยมีการเปลี่ยนวิถีจากการดำรงชีพที่อาศัยระบบเกษตรกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาเป็นหลัก เข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการเข้ามาของระบบทุนนิยมในยุคต่อมา ได้เข้ามาเปลี่ยนชีวิตของผู้คน จากชุมชนเกษตรกรรมแบบพอเพียง กลายเป็นการทำเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์มากขึ้น รวมถึงการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เช่น โรงงานเซรามิก โรงงานน้ำตาล และโรงโม่ดินขาวเพื่อผลิตเซรามิก ฯลฯ ทำให้ชาวลำปางได้เปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพ จากเรือกสวนไร่นาที่เสมือนเป็นตัวแทนของ “การเกษตร” และวิถีที่อิงวัฒนธรรม เข้าสู่โรงงานซึ่งเป็นตัวแทนของ “อุตสาหกรรม” (เมธาพร ผมขาว, 2552: 14) โดยผลทำให้เกิดปัญหาทางสังคมต่างๆ ตามมามากมาย เช่น ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัญหาด้านปากท้อง ด้านการศึกษาที่ไม่เท่าเทียม ยาเสพติด ฯลฯ (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเกาะคา, 2558) โดยผู้คนได้หันไปให้ความสำคัญกับปัญหาปากท้อง ลดความสำคัญของวัด ในฐานะศูนย์กลางที่เชื่อมโยงจิตใจ และความ

เชื้อของผู้คน และทำให้เกิดปัญหาการเสื่อมสลายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ตามมา

ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ในปัจจุบันของจังหวัดลำปาง ได้ค่อยๆ เสื่อมสลายลงไปตามกาลเวลา เนื่องจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทพุทธศิลป์เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นสมบัติของชุมชน และถูกเก็บรักษาไว้โดยวัด แต่เนื่องจากวัดเองก็ประสบปัญหา ปัญหาแรกคือจำนวนพระสงฆ์ในปัจจุบันมีไม่เพียงพอ เนื่องจากปริมาณคนที่บวชพระมีจำนวนลดลง สามเณรต้องเดินทางเข้ามายังตัวเมืองเพื่อศึกษาหาความรู้ ทำให้บางวัดขาดพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ดูแลทรัพยากรทางวัฒนธรรมเหล่านี้ อีกประการหนึ่งคือการขาดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ โดยจากการสัมภาษณ์พระน้อย นรุตตโม (รองเจ้าอาวาสวัดปงสนุก จังหวัดลำปางและแกนนำพระสงฆ์ที่ทำงานด้านการอนุรักษ์) พบว่าพระและเณรที่ทำการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมมีภารกิจค่อนข้างมาก และมองว่าการทำหน้าที่นี้มีความสำคัญอยู่ในระดับรอง เมื่อพบการชำรุดผุพังของมรดกทางวัฒนธรรม ก็มักปล่อยไว้โดยไม่ทำอะไรเลย เพราะไม่มีองค์ความรู้ในการซ่อมแซม บ้างก็นำไปเก็บบนกุฏิหรือห้องเก็บของ โดยลงแม่กุญแจ โดยไม่มีการซ่อมแซมแต่อย่างใด โดยถ้าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีขนาดใหญ่และเคลื่อนย้ายไม่ได้ ส่วนใหญ่มักรอให้มีการทอดผ้าป่าหรือกฐินเพื่อจัดหาหรือสร้างสิ่งใหม่มาทดแทน ส่วนของเก่าก็ปล่อยชำรุดไปตามกาลเวลา ส่วนงานพุทธศิลป์ชิ้นเล็ก มักปล่อยทิ้งไว้เฉยๆ ไม่มีการดูแล บ้างก็หายสาบสูญไป หรือแอบนำไปจำหน่ายก็มีหลักฐานปรากฏมาแล้ว (พระน้อย นรุตตโม, 2558, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน)

การลงพื้นที่สำรวจในเบื้องต้นของผู้ศึกษา รวมถึงสนทนากลุ่มย่อยกับภาคีเครือข่ายการอนุรักษ์ พบว่าวิธีในการรักษางานพุทธศิลป์เหล่านี้มีอยู่สองวิธีใหญ่ๆ คือการเก็บไว้ในความครอบครองของวัด ไม่นำออกมาดูแล โดยสร้างสถานที่เก็บอยู่ในรูปของตู้โดยเก็บทุกสิ่งรวมกันในสถานที่เดียว เนื่องจากไม่มีความรู้ในการอนุรักษ์และจัดเก็บ ในบางครั้งไม่กล้านำมาออกมาแสดง เพราะกลัวสูญหาย ผลลัพธ์คือผู้คนโดยทั่วไปไม่รู้ว่ามีมรดกทางวัฒนธรรมชิ้นนี้อยู่ ทำให้ไม่ทราบคุณค่าความสำคัญ และไม่เกิดความตระหนักรู้ อีกวิธีหนึ่งของการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรมของวัดคือ การนำไปบรรจุลงในพระเจดีย์ ครั้นเมื่อมีการสร้างใหม่ เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาจากการถูกโจรกรรม

ถึงแม้การมีกลุ่มความร่วมมือ ภาคีต่างๆ รวมถึงการทำงานขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น งานการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ ยังไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ซึ่งเปรียบเสมือนมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ อันเนื่องจากสาเหตุการขาดกำลังทรัพย์ กำลังคน รวมถึงกรอบภาระงานของแต่ละเครือข่าย จึงส่งผลทำให้งานด้านการอนุรักษ์ดำเนินการได้ไม่สมบูรณ์ แต่จากการพิจารณาบริบททรัพยากรและพื้นที่ การลงพื้นที่เพื่อรับทราบปัญหา และการตรวจเอกสารและวรรณกรรมต่างๆ สู่การพัฒนาโจทย์วิจัยที่มีจุดมุ่งหมายว่าทำอย่างไรจึง 1) หารูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถทำให้กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ประเภทพุทธศิลป์ทำได้สะดวก และไม่ติดขัดเชิงงบประมาณ 2) การสร้างฉันทามติ การเรียนรู้ และ ความตระหนักถึงคุณค่าของงานพุทธศิลป์ควรเป็นอย่างไร และ 3) วิธีการไปสู่ความยั่งยืนด้วยการ จัดการของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมควรเป็นอย่างไร

ซึ่งจากการตรวจเอกสารพบว่ามีแนวคิดรูปแบบการท่องเที่ยวในรูปแบบหนึ่ง คือการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร (voluntourism) ซึ่งในต้นน้ำนอกเหนือจากอรรถประโยชน์อันเกิดจากการ ท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้ว ชุมชนยังได้รับผลประโยชน์จากการให้ทั้งการเงินและแรงงานอาสาสมัคร ซึ่ง ในกลางน้ำ ระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครมักเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่าง นักท่องเที่ยวและชุมชนในมิติต่างๆ จนถึงปลายน้ำ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ของ ชุมชน ได้รับการอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วย รวมถึงการสร้างประสบการณ์ใหม่ในการท่องเที่ยว ผ่าน กิจกรรมการอนุรักษ์ และบทบาทการเป็น “ผู้ให้” ในขณะเดียวกันชุมชนได้มีจิตสำนึก และห่วงแหน มรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง โดยจากโจทย์วิจัยในเบื้องต้น ได้นำมาซึ่งปัญหาของงานวิจัยที่ผู้ศึกษา ต้องการหาคำตอบเชิงประจักษ์เพื่อนำผลการศึกษาสู่การพัฒนาท้องถิ่นและสังคมโดยรวมจากประเด็น ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้สร้างข้อคำถามในงานวิจัย เพื่อหาคำตอบเชิงประจักษ์ในการตอบคำถามดังนี้

1. ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง เป็นอย่างไร
2. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครที่สามารถถ่ายทอดความรู้ และความตระหนัก ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ควรมีลักษณะเช่นใด
3. การพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถกระทำได้ในรูปแบบใด
4. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมี ส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง เป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของ จังหวัดลำปาง” เป็นการศึกษาเพื่อการพัฒนา (research for development) โดยผู้วิจัยได้กำหนด วัตถุประสงค์ของงานวิจัยไว้ดังนี้

1. ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัด ลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม
2. สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักด้าน การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

3. พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลของการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ได้ก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ผลประโยชน์เชิงนโยบาย

1.1 นายกองค้การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะนายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง และผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับต่างๆ สามารถนำผลการวิจัยไปต่อยอดเพื่อวางแผนงบประมาณ หรือการพัฒนาการท่องเที่ยวอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ประธานชุมชนต่างๆ ในจังหวัดลำปาง ได้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม เพื่อเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง ที่ประกอบด้วยรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ ความตระหนักรู้ ผ่านกิจกรรมท่องเที่ยว

2. ผลประโยชน์เชิงปฏิบัติการ

2.1 คณะกรรมการ ชมรม หรือกลุ่มวิสาหกิจการท่องเที่ยวชุมชนในจังหวัดลำปาง ได้มีวิธีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ไว้เพื่อเป็นต้นแบบในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์สู่ความยั่งยืน

2.2 ประชาชนของทุกชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ ได้เรียนรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ของมรดกทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ของตนเอง ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันกับนักท่องเที่ยว และได้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง รวมถึงได้รับคุณค่าทางจิตใจ จากรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ทำให้เกิดการขัดเกลาทางจิตใจ และเกิดพุทธิปัญญา (การรู้ตื่น) ในตนเอง

2.3 นักวิชาการ และผู้จัดการท่องเที่ยว ได้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น และสามารถนำผลการวิจัย ไปเป็นองค์ความรู้ หรือนำไปวางแผน เพื่อป้องกันผลกระทบที่เกิดกับชุมชน

2.4 นักวิจัยได้ต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่เป็นรูปแบบใหม่ของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

ขอบเขตในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา ตามประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่โดยวิธีการลงพื้นที่ การสำรวจภาคสนาม การรับฟังความคิดเห็นภาคประชาชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร การประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว ซึ่งใช้วิธีการเลือกพื้นที่วิจัย ด้วยการประเมินสภาพความเสียหายโดยผู้เชี่ยวชาญ สถานภาพของงานพุทธศิลป์ที่มีความต้องการเร่งด่วนในการอนุรักษ์ และความพร้อมของชุมชน จึงได้กำหนดพื้นที่ที่ทำการวิจัย จำนวน 4 พื้นที่ ประกอบด้วย

ชุมชนศาลาเม็ง หมู่ 9 เทศบาลตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ชุมชนสวนดอก ตำบลสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ชุมชนสองแควสันติสุข หมู่ 9 ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก หมู่ 4 ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

2. ขอบเขตด้านประชากร

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ มาจากกลุ่มประชากรในพื้นที่ และกลุ่มภาคประชาสังคมที่ได้เข้าร่วมจำนวนทั้งสิ้น 436 คน ดังต่อไปนี้ (ดังในภาคผนวก)

2.1 คณะผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ จำนวน 15 คน

2.2 คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จำนวน 30 คน

2.3 วิทยากรต้นแบบ จำนวน 6 คน

2.4 ผู้สื่อความหมายกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร จำนวน 38 คน

2.5 คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนด้านการท่องเที่ยว นักศึกษาสาขาวิชาการท่องเที่ยว จำนวน 128 คน

2.6 ประชากรของทั้ง 4 ชุมชน ที่เข้าร่วมกิจกรรมจัดการท่องเที่ยวทุกครั้ง จำนวน 99 คน

2.7 ประชากรของทั้ง 4 ชุมชนที่เข้าร่วมเวทีประเมินผลกระทบ จำนวน 120 คน

3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ได้นำมาซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง โดยได้ใช้ทฤษฎี และแนวคิดในการศึกษาดังต่อไปนี้เท่านั้น

3.1 ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีหลักในการขับเคลื่อนการวิจัยคือ ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม (structural- functional theory) ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) กลไกการเปลี่ยนแปลงของสังคม (mechanism of social change) เท่านั้น

3.2 งานพุทธศิลป์ที่ศึกษา คือ งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ โดยงานวิจัยนี้ได้ศึกษางานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก เช่น พระพุทธรูปไม้ ผ้าในพิธีกรรม คัมภีร์โบราณหรือปี่สา เครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ โดยได้ทำการศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้เท่านั้น

3.2.1 การบันทึกภาพ และการพรรณนาทางกายภาพ

3.2.2 การพรรณนาลักษณะทางศิลปะ เช่น การแสดงปาง การจัดหมวดหมู่ทางศิลปะ

3.2.3 การศึกษาจากหลักฐานเกี่ยวเนื่อง เช่น จารึกบนฐานพระ ลักษณะเฉพาะของสกุลช่าง การถอดความ และการเล่าเรื่อง รวมถึงความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

3.2.4 การศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม

3.3 ในการพรรณนาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการพรรณนาศักยภาพ โดยใช้เกณฑ์ตามกฎบัตรประเทศไทย ว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (Thailand Charter on Cultural Heritage Management) ดังต่อไปนี้เท่านั้น (สภานานาชาติว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, 2560: ระบบออนไลน์)

3.3.1 ศักยภาพและคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี

3.3.2 ศักยภาพและคุณค่าเชิงสังคมและวัฒนธรรม

3.3.3 ศักยภาพและคุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์

3.3.4 ศักยภาพและคุณค่าด้านวิชาการ

3.4 การค้นหารูปแบบการถ่ายทอดความรู้ (ด้านพุทธิปัญญา) ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ เบนจามิน บลูม และคณะ (Bloom et al, 1956 อ้างใน (สมชาย รัตนทองคำ, 2560: 33-34)

ได้แก่ 1) ความรู้ความจำ 2) ความเข้าใจ 3) การนำไปใช้ 4) การวิเคราะห์ 5) การสังเคราะห์ 6) การประเมิน เท่านั้น

3.5 การค้นหาระดับความตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษา ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดลำดับขั้นของพฤติกรรมด้านจิตพิสัย ของคาร์ทไวลส์และคณะ (Krathwohl et al., 2001 อ้างใน ทิศนา แจมมณี (2546: 125) ซึ่งประกอบไปด้วยเกณฑ์การวัดคือ 1) การรับรู้ 2) การตอบสนอง 3) การเกิดค่านิยม 4) การจัดระบบคุณค่า 5) การสร้างลักษณะนิสัย เท่านั้น

3.6 กิจกรรมการอนุรักษ์ซึ่งเป็นแม่แบบในการถ่ายทอดความรู้ ผู้วิจัยได้ใช้หลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมเท่านั้น คือ 1) การตรวจสอบวัตถุที่ใช้ในการผลิต 2) การตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นกับโบราณวัตถุ 3) การปฏิบัติการสงวนรักษาโบราณวัตถุ 4) ซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด และ 5) การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์ (กรมศิลปากร, 2549: 1-2)

3.7 ในการศึกษาและวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เกณฑ์ของโคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1977 อ้างใน ปาริชาติ วัลย์เสถียร, 2546: 32-33) ได้แก่ 1) การร่วมตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 3) การร่วมรับผลประโยชน์ และ 4) การร่วมประเมินผล เท่านั้น

3.8 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมที่ได้ถูกพัฒนาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้และสร้างความตระหนักรู้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบของกิจกรรมที่สามารถสร้างมรรคผลในการเรียนรู้และตระหนักรู้ ดังต่อไปนี้เท่านั้น

3.8.1 การสร้างกิจกรรมให้เกิดการแลกเปลี่ยน (exchanging) ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน

3.8.2 การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation)

3.8.3 การสร้างกิจกรรมเพื่อสรุปบทเรียน (conclusion)

3.8.4 การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching)

3.9 ในด้านการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้ประเมินในสามมิติ ดังนี้เท่านั้น

3.9.1 มิติด้านเศรษฐกิจ

3.9.2 มิติด้านสังคมวัฒนธรรม

3.9.3 มิติด้านสิ่งแวดล้อม

4 ขอบเขตของเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดเครื่องมือสำหรับการศึกษาวิจัยในแต่ละวัตถุประสงค์ ในรูปแบบต่อไปนี้
เท่านั้น

- 4.1 การวิจัยเอกสาร และแบบบันทึกข้อมูลงานพุทธศิลป์
- 4.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
- 4.3 การจัดประชุมกลุ่มย่อย
- 4.4 การจัดเวทีชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- 4.5 แบบสอบถามเพื่อการนำสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง
- 4.6 แบบทดสอบ

ข้อจำกัดในงานวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้ศึกษาได้คำนึงถึงข้อจำกัดที่อาจเกิดขึ้นในขั้นตอนต่างๆ ของการวิจัยในครั้งนี้ โดยเป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนา (research for development) อาศัยกระบวนการวิจัยที่ประกอบไปด้วย 1) การวิจัยแบบศึกษาย้อนหลัง (ex-post facto research) 2) การวิจัยแบบทดลอง (experimental research) 3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) และ 4) การวิจัยก่อนมีแบบวิจัยแบบทดลองหรือแบบแผนการทดลองขั้นต้น (pre-experimental research) ซึ่งทั้งกระบวนการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงสังคมศาสตร์ (social science research) ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทั้งเชิงคุณภาพ (qualitative research method) และเชิงปริมาณ (quantitative research method) โดยข้อจำกัดของกระบวนการวิจัยมีดังต่อไปนี้

1. ข้อจำกัดของแบบการวิจัย

1.1 การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลอง (experimental research) ยึดหลักของเหตุและผลตามข้อตกลงเบื้องต้นของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ผลวิจัยที่ได้ต้องสามารถตรวจสอบ (verify) หรือการทำซ้ำ (repeated) ได้เพื่อยืนยันผลที่ได้ ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญทางวิทยาศาสตร์ แต่ในการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้กับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ ตัวแปรที่ศึกษาเป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งมีความไม่คงที่ และแปรเปลี่ยนได้ตลอดเวลา ผลวิจัยที่ได้อาจคลาดเคลื่อนได้ (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540: 62-63)

1.2 ข้อจำกัดของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR) โดยใช้เทคนิค AIC (appreciation, influence and control) อาจทำให้กระบวนการทำงานในพื้นที่ๆ ต้อง

รีบเร่ง ตามกรอบระยะเวลา อาจทำให้ผลการวิจัยไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร อีกประการหนึ่ง บริบทของพื้นที่อาจเปลี่ยนแปลงไปแปรผันกับระยะเวลา ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้กำหนดระยะเวลาเพื่อยึดเอาข้อมูลในช่วง 18 เดือน เท่านั้น (มิถุนายน 2560 – พฤศจิกายน 2561)

2. การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะในบริบทของจังหวัดลำปาง ดังนั้นการนำไปประยุกต์ใช้กับจังหวัดอื่น อาจต้องพิจารณาบริบทแวดล้อม ก่อนนำไปประยุกต์ใช้

นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้ศึกษาได้กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะของการศึกษาในครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร (voluntourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจ่ายเงินเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในชุมชนนักท่องเที่ยวอาสาสมัครในโครงการให้ความช่วยเหลือชุมชน สร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นมีจุดมุ่งหมายเพื่ออาสาให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาสังคมในด้านหนึ่ง ในชุมชนที่ไปท่องเที่ยวก่อให้เกิดประสบการณ์ที่มีคุณค่าในการพัฒนาตนเองอีกทั้งยังเป็นการช่วยพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป (ราณี อธิชัยกุล, 2557: 359)

การอนุรักษ์ (conservation) หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากร อย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้น การอนุรักษ์จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉยๆ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ (time and space) อีกด้วย (ประชา อินทร์แก้ว, 2542: 26)

งานพุทธศิลป์ (buddhist arts) งานศิลปะ ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หรือศิลปกรรม ที่สร้างขึ้นรับใช้พระพุทธศาสนาโดยตรง (พูนชัย ปันธิยะ, 2541: 303)

การมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง กระบวนการที่เปิดให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือ หลายๆ เรื่องแล้วแต่กรณี โดยมีส่วนร่วมในสี่ขั้นตอนคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefit) และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) (Cohen and Uphoff, 1977 อ้างใน ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2546: 32-33)

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ (buddhist art conservation-based voluntourism model) หมายถึง รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์หลักในการทำงานเชิงอาสาสมัครด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชนต่างๆ โดยแบ่งออกเป็นสองช่วงระยะเวลาคือ การกระทำให้เสร็จโครงการภายในวันเดียว และการมีการพักค้างแรมหนึ่งคืน รูปแบบการท่องเที่ยวทั้งสองโปรแกรมนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐาน 7 กิจกรรมหลักคือ 1) ปฐมนิเทศ 2) ขอขมาโบราณวัตถุ 3) ตรวจสอบและลงทะเบียนหมายเลขเบื้องต้น 4) ถ่ายรูป วัดขนาด และทำความสะอาดตามกระบวนการทางวิชาการ 5) อ่านจารึก 6) การลงทะเบียนโบราณวัตถุ และ 7) เวทีสรุปบทเรียนของโครงการ และตรวจรับของคืน

ศักยภาพ คุณค่าและความสำคัญ (potentiality and significant) คือสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้น และเป็นสิ่งที่มนุษย์ให้ค่า แตกต่างกันไปตามพื้นฐานสังคม วัฒนธรรม และบริบทอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ โดยแบ่งกว้างๆ ออกเป็นทางวัฒนธรรม ทางสังคม ทางเศรษฐกิจ (Feilden and Jokilehto, 1993: 5-10)

การถ่ายทอดความรู้ (knowledge transfer) เป็นขั้นตอนในการจัดการความรู้ กล่าวคือการส่งต่อความรู้ขึ้นภายในองค์กร เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในระหว่างกลุ่ม และบุคคลต่างๆ (Quinn et al, 1996: 350-362)

พุทธิพิสัย (cognitive domain) หมายถึงพฤติกรรมที่ด้านสติปัญญา ความคิด ความรู้ หรือพฤติกรรมทางด้านสมองของมนุษย์ ทำให้เกิดความเฉลียวฉลาด มีความสามารถจำเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นความสามารถและทักษะทางด้านสติปัญญา แบ่งได้เป็น 6 ระดับ ได้แก่ ความรู้ความจำ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมิน (Bloom et al, 1956 อ้างใน สมชาย รัตนทองคำ, 2560: ระบบออนไลน์)

ความตระหนักรู้ (awareness) หมายถึง สภาวะที่บุคคลได้รับความรู้ หรือประสบการณ์ต่างๆ แต่มีการประเมินค่าและตระหนักถึงความสำคัญที่ตนเองมีต่อสิ่งนั้นๆ อีกนัยหนึ่งคือการตื่นรู้ทางจิต (Natsoulas, 1992: 199-225)

สุนทรียศาสตร์ (aesthetics) หมายถึง สาขาหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า (Axiology) หรือปรัชญาบริสุทธิ์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องความงาม ทั้งความงามในศิลปะ และความงามในธรรมชาติ รวมทั้งรสนิยม โดยศึกษาถึงบ่อเกิดของความงาม และมาตรฐานแห่งคุณค่าในการตัดสินเกี่ยวกับศิลปะ นับได้ว่า สุนทรียศาสตร์เป็นวิชาอิสระ ที่ทำหน้าที่ศึกษาเกี่ยวกับผลงานด้านศิลปะแขนงต่างๆ กระบวนการ ในการคิดสร้างสรรค์และการชื่นชมในศิลปะ ตลอดถึงแง่มุมต่างๆ ของธรรมชาติ รวมทั้งการกระทำของมนุษย์ ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบข่ายของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ถือได้ว่างามหรือน่าเกลียดอันเกี่ยวกับรูปแบบ และคุณลักษณะทางประสาทสัมผัสของมนุษย์ (พระมหาสวนหาธมจारी (สุจारी), 2550: 99)

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร (voluntourism activities) หมายถึง การเดินทางของนักท่องเที่ยวที่ตัดสินใจเดินทางเพื่อให้ความช่วยเหลือในด้านมนุษยธรรมต่างๆ ต่อคน สถานที่ สัตว์ หรือสิ่งแวดล้อม (Wearing and McGehee, 2013: 122) โดยในต้นน้ำนอกเหนือจากอัตราประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้ว ชุมชนยังได้รับผลประโยชน์จากการให้ทั้งการเงินและแรงงานอาสาสมัคร ซึ่งในกลางน้ำ ระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครมักเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนในมิติต่างๆ จนถึงปลายน้ำ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้ร่วมสร้างประสบการณ์ใหม่ในการท่องเที่ยว ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวและมีบทบาทการเป็น “ผู้ให้” ในขณะเดียวกันชุมชนได้มีจิตสำนึก และวางแผนทรัพยากรการท่องเที่ยวของตนเอง

การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว (tourism impact assessment) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังจากการที่มีกิจกรรมทางการท่องเที่ยวในรูปแบบใดๆ ซึ่งสามารถมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ในมิติต่างๆ เช่นมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม และมิติด้านสังคมวัฒนธรรม (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 24)

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร (voluntourism management) หมายถึง วิธีการที่จะพัฒนารูปแบบ หรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในชุมชนใดๆ ผ่านกลไกหลัก 4 กลไก คือ 1) การใช้ระบบการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่น (collaboration with local residents) 2) การเพิ่มขีดความสามารถของคนในท้องถิ่น (empowerment of local residents) 3) การเรียนรู้และแบ่งปันความรู้ร่วมกัน (knowledge sharing) 4) การอาศัยเครือข่ายเพื่อพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ (networking for socio-economic improvement) (Ayobami et al, 2012: 1632-1638)

บทที่ 2

ทฤษฎีและการตรวจเอกสาร

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจเอกสารและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยครอบคลุมเนื้อหาแบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยส่วนแรกเป็นการตรวจเอกสารและเนื้อหาทางด้านแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้กรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา (theoretical framework) โดยเป็นการตรวจเอกสารครอบคลุมทฤษฎีต่างๆ คือ ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยม (structural- functional theory) ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) และกลไกการเปลี่ยนแปลงของสังคม (mechanism of social change)

ส่วนในหัวข้อที่สอง เป็นการตรวจเอกสารและด้านแนวคิด หลักการ ประพจน์ และผลการวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา (conceptual framework) ครอบคลุมแนวคิดต่างๆ คือ แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (concept of sustainable development) แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ (concept of Buddhist arts conservation-based voluntourism) แนวคิดการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (concept of participatory community-based tourism management) ทฤษฎีการเรียนรู้ (learning theory) และแนวคิดการถ่ายทอดความรู้ (concept of knowledge transferring) แนวคิดลำดับชั้นของพฤติกรรมด้านจิตพิสัยและการสร้างความตระหนักรู้ (concept of hierarchical affective behavior and concept of building awareness) แนวคิดด้านผลกระทบด้านการท่องเที่ยว (concept of tourism impacts) แนวคิดด้านการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม (concept of potentiality and value assessment on cultural heritages) รวมถึงการตรวจเอกสารเพื่อวิเคราะห์ตัวแปรจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ร่วมด้วยบริบททางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง ประวัติศาสตร์พื้นถิ่นเมืองลำปาง และลำปาง : ชาติพันธุ์ ขนบประเพณี และการรังสรรค์พุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

พัฒนาการของประเทศไทยในเชิงสังคมและวัฒนธรรม มีลักษณะการดำรงชีพด้วยสังคมเกษตรกรรมร่วมกับการขับเคลื่อนวัฒนธรรมผ่านกระบวนการทางศาสนาแฝงกับระบบความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติควบคู่กันไป กล่าวคือวิถีปฏิบัติของประชาชนนั้นยึดโยงอยู่กับฤดูกาลอันเกี่ยวเนื่องกับการเพาะปลูก ร่วมกับการสร้างพิธีกรรมทางศาสนาที่แฝงเอาไว้ด้วยเหตุผล และวิถีคิดที่แยกย่อยสะท้อนออกมาเป็นชนบ ประเพณีและพิธีกรรม ต่างกันทางปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันตามภูมิภาคต่างๆ โดยระบบสังคมมีพัฒนาการ และการปรับเปลี่ยนรูปแบบเรื่อยมาทั้งด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ค่านิยมของบุคคล ความเชื่อ อัตลักษณ์ และระบบความรู้

จุดเปลี่ยนที่รุนแรงของระบบสังคมไทยที่เด่นชัด คือการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมของโลก ภายหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปส่งผลให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างชัดเจนคือระบบโรงงานและภาวะเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ประชาชนมีการปรับเปลี่ยนทางมโนทัศน์ (paradigm shift) จากสังคมเกษตรสู่สังคมอุตสาหกรรม ที่เสมือนเป็นตัวแทนของระบบทุนนิยม (capitalism) โดยสภาพสังคมก่อนการเกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม มีลักษณะเป็นสังคมขึ้นอยู่กับกลุ่มชนชั้นนำ (elite group) ซึ่งหมายถึงกลุ่มผู้อยู่ในสังคมชั้นสูง และกลุ่มนักบวชในศาสนาซึ่งเป็นผู้นำในความคิด ซึ่งกลุ่มชนชั้นนำนี้ได้สร้างความมั่งคั่ง เป็นอภิสิทธิ์ชน และพัฒนาสังคมเฉพาะกลุ่มเท่านั้น ส่วนกลุ่มคนชั้นแรงงานซึ่งเป็นคนส่วนมากนั้นยังติดอยู่กับภาวะอ่อนด้อยทางชนชั้น ทำให้เกิดความยากจนและด้อยพัฒนา และเปรียบเสมือนภาระของสังคมอยู่ตลอดเวลา

หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้เกิดชนชั้นกลางที่สร้างฐานะ และสถานะทางสังคมจากการเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมเพิ่มเป็นจำนวนมาก โดยกลุ่มคนเหล่านี้ได้ร่วมกับชนชั้นสูงเพื่อเร่งเร้าและมีส่วนร่วมในการขึ้นนำและผลักดันประเทศ ให้เกิดภาวะทันสมัย (modernization) เพื่อทำให้สังคมทั้งหมดได้มีการพัฒนา โดยหลักคิดของภาวะทันสมัยนั้นคือ การเชื่อว่าสังคมมีความเป็นระบบ และสมดุล แต่ขาดเพียงการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญ ดังนั้นถ้าต้องการให้เกิดความเจริญในสังคม ต้องมีการการแผ่ขยายความเจริญจากประเทศที่เจริญกว่าสู่ประเทศที่ด้อยพัฒนา โดยคาดหวังว่ามรรคผลของภาวะทันสมัยมักทำให้เกิดความเจริญเหมือนกับต้นแบบ โดยความทันสมัยในที่นี้หมายถึงการเร่งเร้าให้มีการสร้างสิ่งจำเป็นพื้นฐาน การเปลี่ยนแปลงสังคมจารีตสู่สังคมที่ต้องการระบบความรู้และเทคโนโลยีระดับสูง การเปลี่ยนแปลงในการเกษตรเพื่อยังชีพสู่การป้อนสู่โรงงาน การขยายตัวของสังคมเมือง การจัดระเบียบสังคม รวมถึงการทะยานของระบบเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี โดยความเจริญและภาวะทันสมัยได้ถูกดำเนินการและผลักดันให้เกิด แต่การดำรงชีวิตของสังคมดั้งเดิม ไม่ได้พัฒนาไปพร้อมกัน ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจขึ้นมากมาย

สังคมไทยช่วงหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้ปรากฏปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจต่างๆ มากมาย และเป็นบ่อเกิดของการช่วงชิงอำนาจเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและการแสวงหาวัตถุดิบ ระหว่างรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7 และภายหลังจากการปฏิวัติและเปลี่ยนแปลงระบอบ การปกครองของประเทศไทย ได้มีการหันมาใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาเป็นแบบ แผนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยช่วงต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มุ่งเน้น การพัฒนาให้ประเทศเข้าสู่ภาวะทันสมัยและดำเนินงานผลักดันแผนงาน เพื่อเกิดการพัฒนาประเทศ เรื่อยมา ภายหลังจากในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) เป็น จุดเปลี่ยนสำคัญของการวางแผนพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนใน สังคม และมุ่งให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาให้คนมี ความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นพร้อมทั้ง ปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาแบบแยกส่วนมาเป็นบูรณาการ แบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเป็นการ หักล้างแบบถอนรากถอนโคน (radical change) และท้าทายแนวคิดของกระบวนทัศน์กระแสหลักที่ มุ่งเน้นความเจริญจากการพัฒนา โดยภายหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 สู่ แผนที่ 9 ได้เริ่มมีการอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมี เนื้อหาของแนวทางพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การป้องกันให้รอดพ้นจากวิกฤต และให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550: 7-9)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกศึกษาและพิสูจน์ครั้งแล้วครั้งเล่า และถูกยืนยันว่าเหมาะสม กับการเป็นหลักคิดในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมไทย โดยได้เปลี่ยนมุมมองของการพัฒนา จากศูนย์กลาง สู่หัวใจของการพัฒนาคือประชาชน และถูกนำมาใช้เป็นแผนในช่วงต่อมาจนถึงปัจจุบัน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนวิธีคิดสู่ภาคประชาชน โดยเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม อาจเป็นการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน หรือการมี ส่วนร่วมทั้งองค์ภาพของกิจกรรม หรือกระบวนการ เป็นต้น

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาปัญหาในเบื้องต้น ของเขตพื้นที่ศึกษา ได้พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การละเลยและไม่ดูแลมรดกทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ของชุมชน เนื่องจากผู้คนได้หันไป ให้ความสำคัญกับปัญหาปากท้อง ลดความสำคัญของวัด ในฐานะศูนย์กลางที่เชื่อมโยงจิตใจ และความ เชื่อของผู้คน และทำให้เกิดปัญหาการเสื่อมสลายของมรดกทางวัฒนธรรมประเภทพุทธศิลป์ตามมา และทำให้มรดกทางวัฒนธรรมประเภทพุทธศิลป์ในปัจจุบัน ได้ค่อยๆ เสื่อมสลายลงไปตามกาลเวลา จึงควรมีวิธีการที่เหมาะสมที่เข้าไปจัดการโดยปลายทางการจัดการคืองานพุทธศิลป์ของชุมชนได้

ถูกอนุรักษ์ รักษา และดูแล พร้อมด้วยการน้อมนำหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือการ “ระเบิดจากข้างใน” หมายถึง การมุ่งพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชน ที่เข้าไปพัฒนาให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน โดยประชาชนได้สะท้อนความต้องการในการพัฒนา แล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การนำเอาความเจริญจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนและหมู่บ้าน (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2559: ระบบออนไลน์) ดังนั้นประชาชนผู้เป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ ควรเป็นผู้ที่ตัดสินใจและมีส่วนร่วมดำเนินการดูแลมรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ของตนเอง

การท่องเที่ยว เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะการท่องเที่ยวโดยชุมชน (community-based tourism) เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ชุมชนสามารถนำไปประยุกต์เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นการจัดการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเพื่อสืบสานวัฒนธรรม เป็นต้น แต่เนื่องจากในเขตอำเภอเกาะคา และจังหวัดลำปางนั้น มรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์นั้นถือเป็นของล้ำค่า และไม่สามารถประเมินค่าได้ ดังนั้นวิธีการจัดการที่แยบยลเพื่อทำให้ชุมชนมีความรู้สึกหวงแหนและเกิดกระบวนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ของชุมชนเป็นหลัก รวมถึงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว คือการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ซึ่งเป็นแนวคิดของการจัดการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เน้น “นักท่องเที่ยวที่เป็นอาสาสมัคร” คือเป็นผู้เลือกกระทำสิ่งต่างๆ ที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ และเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง และการกระทำนี้ไม่ใช่ภาระงานที่ต้องทำตามหน้าที่ (ศุภรัตน์ รัตนมุขย์, 2544: 33-37)

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาเบื้องต้น ผู้วิจัยได้มีข้อสังเกตว่าการขับเคลื่อนการพัฒนาทางสังคมสู่ความยั่งยืนนั้น ควรต้องศึกษาทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (phenomenology theory) ซึ่งเป็นรากฐานของกระบวนการพัฒนาสังคมอย่างมีส่วนร่วม (participation) ในบริบทของ จังหวัดลำปางเองนั้น ชุมชนเองไม่สามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมได้ด้วยตัวเอง จึงจำเป็นต้องมีผู้ปลุกเร้าจากภายนอก หรือผู้กระทำทางสังคม (social actor) ที่นำแนวคิดที่เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ของชุมชน เป็นจุดประสงค์หลัก เพื่อให้ชุมชนได้คิดวิเคราะห์ สร้างจิตสำนึกร่วม และนำไปสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างยั่งยืน ซึ่งหมายถึงกระบวนการการมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงสังคมและชุมชน จากการ “ระเบิดจากภายใน” เป็นสำคัญ รวมถึงการศึกษาทฤษฎีหลัก (grand theory) คือทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (structural-functional theory) ที่เป็นร่มของการศึกษาในการวิจัยฉบับนี้

ดังนั้นในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้ศึกษาจึงต้องศึกษากรอบทฤษฎีในการวิจัยครอบคลุมทฤษฎีดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (functional – structural theory)
2. ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (phenomenology)
3. กลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (mechanism of social change)

1. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม (functional – structural theory) เกิดขึ้นภายหลังศตวรรษที่ 1960 ความคิดว่าสังคมเป็นเหมือนกับสิ่งมีชีวิต หรือเป็นองค์รวมอินทรีย์ (organ) โดยนักคิดรุ่นก่อนๆ คิดอีกทั้งความเชื่อแบบปฏิฐานนิยมที่เน้นข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อเอามายืนยันสมมติฐานต่างๆ และความเชื่อในเรื่องที่ว่าเราได้อธิบายความจริงได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ได้เสื่อมความนิยมลง บรรดานักคิดจึงหันไปเน้นเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล (rationality) ซึ่งมีฐานมาตั้งแต่ยุคสมัยของ ค้านท์ ในความเชื่อในเรื่องความเป็นเหตุเป็นผล ได้เกิดนักคิดกลุ่มหนึ่งที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผล คือนักสังคมวิทยาในทฤษฎีโครงสร้างนิยม กลุ่มนักคิดโครงสร้างนิยมหันมาสนใจเรื่องของสังคมในฐานะ ระบบ ที่เกิดจากความจริงเกี่ยวกับสังคมโดยรวม เขาเชื่อว่าสิ่งที่เป็นโครงสร้างบางอย่างซ่อนอยู่ในทุกสังคมและโครงสร้างนี้แสดงให้เห็นหน้าที่ของส่วนต่างๆ ที่เป็นระบบเกี่ยวข้องกัน (สุภางค์ จันทวานิช, 2557: 12-14)

ตุลย์ ตาลเจริญ (2555: 20-21) ได้สรุปเกี่ยวกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของกลุ่มทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม มีลักษณะดังนี้ 1) สังคมทั้งหมดถือเป็นระบบหนึ่ง โดยมีแต่ละส่วนทำหน้าที่สัมพันธ์กัน 2) ความสัมพันธ์คือสิ่งที่สนับสนุนกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล และ 3) ระบบสังคมเป็นการเคลื่อนไหวเข้าสู่ความสมดุล การปรับความสมดุลของระบบได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในระบบตามไปด้วย นอกจากนั้นทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ยังมองว่าความขัดแย้ง ความตึงเครียด และความไม่สงบสุขภายในสังคม เป็นเพียงสาเหตุหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2552: ระบบออนไลน์) ได้กล่าวว่าทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยมเป็นที่นิยมใช้กันในมิติของสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โดยมีผู้วางรากฐานสำคัญคือ เดอร์ไคลม์ (Emile Durkheim) มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) และ เรดคลิฟท์-บราวน์ (A.R. Radcliffe – Brown) โดยมาลินอฟสกี ได้เสนอทฤษฎีการหน้าที่นิยมอย่างเป็นสากลว่า วัฒนธรรมตอบสนองความต้องการจำเป็นของปัจเจกบุคคล 3 ด้าน คือ 1) ความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ดำรงชีวิตที่จำเป็น 2) ความต้องการด้านสังคมและจิตใจ เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานที่ให้ร่างกายได้รับความจำเป็นพื้นฐานได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร การผลิตสินค้าและการควบคุมทางสังคมด้วยกลไกที่มีประสิทธิภาพ และ 3) ความต้องการเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ เช่น ความสงบทางใจ ความกลมกลืนทางสังคม และการมีระบบสังคมที่ตอบสนองได้ เช่น ความรู้ กฎหมาย ศิลปะ วัฒนธรรม เป็นต้น

ทั้งนี้หน้าที่ของวัฒนธรรมเป็นหลักการสำคัญในการใช้วิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งได้นำไปสู่การศึกษาาระบบวัฒนธรรมทั้งหมด และเดอริโคล์ม (Emile Durkheim) เสนอทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่นิยม เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมมากกว่าปัจเจกบุคคล เน้นเสถียรภาพทางสังคม ความเป็นระเบียบและผาสุกของสังคม มิฉะนั้นจะเกิดความไร้บรรทัดฐาน (anomie) ซึ่ง เรดคลิฟท์-บราวน์ (Radcliffe – Brown) เสริมว่า องค์ประกอบสำคัญที่ช่วยยึดสังคมไว้ด้วยกันนั้น ได้แก่ค่านิยม ความรู้สึกและพิธีกรรมต่างๆ

ทั้งนี้เดอริโคล์ม (Emile Durkheim) ได้สนใจสัญลักษณ์ของกลุ่มหรือความเป็นกลุ่มที่ปัจเจกบุคคลผูกพันกับสังคมว่าเป็นวิธีแสดงออกที่ผลกระทบต่อสมาชิกของสังคม โดยพิจารณาจากระดับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาหรือระบบความเชื่อกับสังคม และระดับปัจเจกชนกับกลุ่มสังคม อันนำไปสู่ธรรมเนียมประเพณีที่มั่นคง และพิธีกรรมที่กลายมาเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมทางสังคม อย่างไรก็ตามนักวิชาการต่างก็ตีความคำว่า “โครงสร้าง” แตกต่างกันไป ทั้งในฐานะที่เป็นภาวะที่มีโครงสร้าง(รูปธรรม)และสถาบัน กับภาวะที่มีคุณสมบัติไร้โครงสร้าง (นามธรรม) โดยที่ทั้งสองภาวะต่างเกี่ยวพันกันเชิงกระบวนการและสามารถแสดงออกได้ในเชิงวัฒนธรรมหรือพิธีกรรมต่างๆ

แรดคลิฟท์ บราวน์ (Radcliffe-Brown) ได้อธิบายอย่างชัดเจนขึ้นว่า ระบบสังคมประกอบด้วยโครงสร้างและ กิจกรรมต่างๆ เป็นแบบแผนที่อยู่ได้นาน โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างประชากรและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรสำคัญ โครงสร้างดังกล่าวเกิดจากพฤติกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรม หน้าที่ของโครงสร้างทางสังคม คือทำให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม ผ่านระบบต่างๆ เช่น ครอบครัว ความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง เป็นต้น ซึ่งต่างก็มีหน้าที่ร่วมกันให้ระบบดังกล่าวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาความสมดุล (equilibrium) ของสังคมไว้ ซึ่งแนวคิดของแรดคลิฟท์ บราวน์นี้ได้ละเลยการกล่าวถึงความขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จึงทำให้มีข้อจำกัดในการศึกษาสังคมที่ซับซ้อน

อนรุักษ์ ปัญญาวัฒน์ ได้สรุปในตอนท้ายว่า ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ช่วยในการอธิบายบริบทของสังคมในมิติขององค์ประกอบของสถาบันต่างๆ ที่ปรากฏ ความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล และกลุ่มคนในรูปแบบของวิถีชีวิต การใช้กลไกทางสังคมผ่านระบบความเชื่อและค่านิยมเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคน ให้สังคมอยู่ในภาวะสมดุล (equilibrium) ไม่ให้เกิดความไร้ระเบียบ (anomie) (อนรุักษ์ ปัญญาวัฒน์, 2552: ระบบออนไลน์)

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยมเป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นมาโดยเชื่อว่า การกระทำทุกอย่างของสังคม มีเหตุและผลในตัวของมันเอง ซึ่งได้นำมาซึ่งความมีระเบียบของสังคม ให้มีบรรทัดฐานและกำจัดความไม่เป็นระเบียบของสังคม โดยแต่ละสังคมมีโครงสร้างที่ต่างกัน โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างประชากรและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวแปรสำคัญ และการใช้กลไกทางสังคมผ่านระบบความเชื่อและค่านิยมเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคน ให้สังคมอยู่ในภาวะสมดุล

2. ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม

ปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) มามีรากศัพท์จากภาษากรีกว่า “Phenomenon” หมายความว่า การเกิดขึ้น หรือ การปรากฏ (appearance) และสนธิกับคำว่า “Logos” ที่มีความหมายว่าการพิเคราะห์อย่างมีเหตุผลและมีกระบวนการทัศน์ โดยนักคิดในสำนักปรากฏการณ์วิทยา มุ่งให้ความสำคัญของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของมนุษย์ โดยเน้นหลักคิดและการให้คุณค่ากับระบบความคิดและการให้ความหมาย ซึ่งสะท้อนจากพฤติกรรมหรือการแสดงออกของมนุษย์ ในการตีความของการให้คุณค่าต่อสรรพสิ่ง โดยหลักแล้วในผลงานการศึกษาด้านปรากฏการณ์วิทยา มักมาจากการวิจัยของนักวิจัยสายคุณภาพ โดยได้ให้ความสำคัญที่กระบวนการทางความคิด การเรียนรู้ การกระทำ วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และให้คุณค่าต่อความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากปรากฏการณ์ในสังคมหรือกลุ่มคนหนึ่งๆ ที่มีความแตกต่างหลากหลายมากกว่าความรู้หรือทฤษฎีที่เป็นแกนกลางของความรู้กระแสหลักของสังคม (ชาย โปธิสิตา, 2547: 7)

ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาเริ่มต้นขึ้นในการไตร่ตรองเชิงปรัชญาของ เอ็ดมันด์ เฮอริเซอร์ล (Edmund Husserl) ในสหพันธรัฐเยอรมนี ช่วงระหว่างกลางทศวรรษที่ 1890s โดยก่อนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ได้อุบัติขึ้น ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาได้แพร่กระจายไปในญี่ปุ่น รัสเซีย และสเปน และแพร่จากหลักคิดในเชิงปรัชญาไปสู่สาขาวิชาจิตเวชศาสตร์ ในระยะเวลาต่อมาช่วงระหว่างทศวรรษที่ 1920s ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาได้แผ่ขยายไปถึงออสเตรเลีย ฝรั่งเศส ฮังการี เนเธอร์แลนด์และฟลานเดอร์ส โปแลนด์ สหรัฐอเมริกา และมีการวิจัยทางด้านศาสตร์การสื่อสาร ศึกษาศาสตร์ ดนตรี และศาสนา ในระหว่างช่วงระหว่างทศวรรษที่ 1930s ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาได้แพร่ขยายไปสู่เซเชล โกลโลวาเกีย อิตาลี เกาหลี ยูโกสลาเวีย และเพิ่มขอบเขตเข้าไปในงานวิจัยทางด้านสถาปัตยกรรม วรรณคดี และการละคร

การแพร่กระจายของทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาในสมัยใหม่ เกิดขึ้นภายหลังหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาได้แผ่ขยายไปยังโปรตุเกส ประเทศแถบสแกนดิเนเวีย แอฟริกาใต้ และยังมีงานวิจัยทางด้านชาติพันธุ์ เพศสภาพ การเมืองและภาพยนตร์ ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1960s และ 1970s ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาได้แพร่ขยายไปยังแคนาดา จีน และอินเดีย ส่วนงานวิจัยทางปรากฏการณ์วิทยาในช่วงดังกล่าว เกี่ยวข้องกับนาฏกรรม การร่ำรำ ภูมิศาสตร์ กฎหมาย และจิตวิทยา ช่วงทศวรรษที่ 1980s และ 1990s ปรากฏการณ์วิทยาได้แพร่ไปยังสหราชอาณาจักร และยังมีงานวิจัยเกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยา ชาติพันธุ์วิทยา การแพทย์และการพยาบาล (สมเกียรติ ตั้งนะโม, 2550: ระบบออนไลน์)

เมื่อพิจารณาโดยสรุปเกี่ยวกับการแพร่กระจายของทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา ที่แพร่หลายและขยายวงกว้างจากจุดเริ่มต้นในสาขาปรัชญา สู่วิทยาการสาขาวิชาต่างๆ โดยสรุปสามารถกล่าวได้ว่า ทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาเป็นขบวนการทางปรัชญา ที่มีความสำคัญสำคัญที่สามารถแพร่กระจาย

โดยมีอิทธิพลกับการศึกษาวิจัยมากที่สุดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยาถูกนำมาใช้ในหลายสาขา เพื่อเข้าไปทำความเข้าใจสังคมและคนที่อาศัยในสังคมนั้น เช่น ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือศึกษาตัวตน อัตลักษณ์กลุ่มคน ในสภาวะของการดำรงชีพในชีวิตประจำวันโดยที่ไม่ทำให้กระทบกระเทือนการดำรงชีพหรือการอาศัยอยู่ของพวกเขา (สันต์ สุวัจนราภินันท์ และ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2557: 37) นักปรากฏการณ์นิยมได้สรุปว่า “มนุษย์จะเป็นผู้สร้างบริบทหรือสภาวะการณ์ขึ้น โดยที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะการณ์หรือระเบียบสังคม เมื่อเป็นดังนั้น มนุษย์จึงเป็นผู้สร้างสังคมขึ้น แล้วกำหนดความหมายสิ่งต่างๆ ในสังคมนั้นตามที่ตนเห็นสมควร”

สมเกียรติ ตั้งนะโม ได้วิเคราะห์ถึงหลักคิดของสำนักปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) ไว้ว่า นักปรากฏการณ์วิทยาทั้งหลายมีแนวโน้มคัดค้าน หรือต่อต้านการยอมรับเนื้อหาสาระต่างๆ ที่ไม่อาจสำรวจตรวจสอบได้ และรวมถึงระบบที่ยิ่งใหญ่ต่างๆ (grand systems) ที่สร้างขึ้นในความคิดแบบคาดเดา (speculative thinking) ซึ่งไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลรวมถึงลัทธิธรรมชาตินิยม ซึ่งโลกทัศน์ดังกล่าวเจริญงอกงามขึ้นจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติสมัยใหม่และเทคโนโลยี ที่ได้แผ่ขยายจากยุโรปเหนือมานับตั้งแต่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ โดยนักปรากฏการณ์วิทยา มุ่งแสวงหาความรู้และความเข้าใจที่มีเหตุผลถูกต้อง โดยถือเอาหลักฐาน (evidence) ซึ่งเป็นการรับรู้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระในตัวของมันเอง และเผยออกมาอย่างชัดเจน โดยเชื่อว่า ไม่เพียงวัตถุต่างๆ ในโลกธรรมชาติและวัฒนธรรม แต่ยักรวมถึงวัตถุต่างๆ ในเชิงอุดมคติเช่น จำนวนตัวเลขทั้งหลายหรือสำนึกเกี่ยวกับชีวิตในตัวของมันเอง เป็นสิ่งซึ่งสามารถทำให้ชัดเจนได้ และด้วยเหตุนี้จึงสามารถรับรู้ได้ โดยการหาความจริงใช้หลักการเผชิญหน้า (encountering) และยังยอมรับบทบาทของการอธิบาย ในกรณีเกี่ยวกับความเป็นสากลและเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ก่อน (a priori) หรือ ลักษณะการอธิบายแบบที่ปรากฏเป็นจริง (eidetic) ในฐานะที่มาก่อนการอธิบายโดยอาศัยมูลเหตุวัตถุประสงค์ หรือพื้นฐานต่างๆ (สมเกียรติ ตั้งนะโม, 2550: ระบบออนไลน์)

การเริ่มต้นของปรากฏการณ์วิทยา บางครั้ง ได้รับการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นในฐานะที่เป็น “ปรากฏการณ์วิทยาเชิงพรรณนา” โดยขยายสาขาออกไป 4 สาขา ดังต่อไปนี้ (สมเกียรติ ตั้งนะโม, 2550: ระบบออนไลน์)

1. ปรากฏการณ์วิทยาแนวสังคมนิยม (realistic phenomenology) เน้นการค้นหาแก่นสารที่เป็นสากลของวัตถุ หรือสสารต่างๆ อย่างหลากหลายรวมไปถึงกิจกรรมมากมายของมนุษย์ แรงกระตุ้น และตัวตน ซึ่งเฟื่องฟูรุ่งเรืองในเยอรมนีตลอดช่วงทศวรรษ 1920s จวบจนกระทั่งทุกวันนี้

2. ปรากฏการณ์วิทยาแนวประกอบสร้าง (constitutive phenomenology) ซึ่งต่อมา ได้เป็นรากฐานของตำราทางปรากฏการณ์วิทยาเรื่อง Ideen zueiner reinen Phenomenologie und phenomenologischen Philosophie ของ Husserl ในปี 1913 โดยผลงานชิ้นนี้ได้ขยายขอบเขตของเขาไปสู่ปรัชญาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งได้สืบทอดต่อมาในนักคิดรุ่นหลังๆ ส่วนใหญ่ได้สะท้อน

ถึงวิธีการทางปรากฏการณ์วิทยาโดยเฉพาะระเบียบวิธีเกี่ยวกับ epoche (การหยุดภาพ-แขวนลอย หรือกระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับกรยอมรับการแขวนลอยสถานะก่อนกำหนดของชีวิตสำนึก) ทางปรากฏการณ์วิทยาเหนือธรรมชาติ และคติลดทอน(reduction)

3. ปรากฏการณ์วิทยาแนวอัตถิภาวนิยม (existential phenomenology) ย้อนกลับไปในปี 1927 ซึ่งMartin Heidegger ได้นำเอาวิธีการวิเคราะห์ห่มมนุษย์มาใช้ในฐานะที่เป็นหนทางสู่ภววิทยารากฐาน(fundamental ontology) ซึ่งพ้นไปจากภววิทยาอาณาบริเวณต่างๆ (regional ontologies)

4. ปรากฏการณ์วิทยาแนวอัตถปริวรรตศาสตร์ (hermeneutical phenomenology - ปรากฏการณ์วิทยาแนวตีความ) ส่วนใหญ่เกิดขึ้นมาจากวิธีการที่เริ่มต้นขึ้นในงานของ Heidegger เรื่อง Sein und Zeit, ซึ่งกล่าวถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์เป็นเรื่องการตีความ (interpretative) โดยประเด็นดังกล่าวที่ได้มีการพูดถึงในปรากฏการณ์วิทยาแนวตีความ รวมถึงเรื่องเกี่ยวเนื่องทั้งหมดที่ถูกเพิ่มเติมเข้ามาสู่วาระนี้ ถือเป็นแนวโน้มและขั้นตอนพัฒนาซึ่งมีมาตั้งแต่ช่วงแรกๆ สิ่งที่แตกต่างกันออกไป คือ การเน้นในเรื่องการตีความหรือวิธีการในการแปลความหมาย โดยแนวโน้มนี้นี้ยังได้รวมเอาบรรดานักวิชาการจำนวนมากทางด้านประวัติศาสตร์ปรัชญา และได้มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อมนุษยศาสตร์

ในทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) มุ่งเน้นถึงการกระทำระหว่างกลุ่มคนและสังคม โดยในอดีต ขบวนการการตัดสินใจโดยใช้ฉันทามติ (consensus) ต้องอาศัยความเห็นพ้องต้องกันจากสมาชิกทุกคนในกลุ่ม หากมีบุคคลที่มีอำนาจภายในกลุ่มแสดงความคัดค้านหรือไม่เห็นด้วยกับฉันทามติของกลุ่ม โดยในกลุ่มจะต้องพิจารณาหาฉันทามติใหม่อีกครั้ง แต่อย่างไรก็ตามฉันทามติตามหลักดังกล่าวมีการนำไปใช้เพียงบางส่วนเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากจุดเน้นของการตัดสินใจโดยใช้ฉันทามติ คือ การพิจารณารับฟังแนวคิดและข้อเสนอของทุกคนเพื่อให้แนวคิดที่ได้มาจากการยอมรับจากกลุ่มสมาชิกส่วนใหญ่ในกลุ่ม

ตามทัศนะของอ็อกส์ท์ คอมท์ (August Comte 1790-1857) ระเบียบทางสังคมจะมีขึ้นมาได้ก็โดยอาศัยกฎธรรมชาติ สิ่งที่เป็นพื้นฐานของระเบียบทางสังคม คือ Consensus Universals อันได้แก่ ความเห็นร่วมกันทางการเมือง ความเห็นร่วมกันระหว่างเศรษฐกิจกับศิลปะ ระหว่างสังคมพลเมืองกับสังคมทหาร ระหว่างกฎศีลธรรมกับความนึกคิดต่างๆ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2534: 47-49)

เอเวอรี่ โอเวียง สเตรบอล และไวส์ (Avery, Auvien, Streibal and Weiss, 1981 อ้างในจ้านง อติวัฒน์สิทธิ์, 2540: 33-35) กล่าวว่า ฉันทามติถูกนำไปใช้มากที่สุดในหมุ่บวชทางศาสนา (religious society of friends) ซึ่งเรียกว่า เควเคอร์ (quakers) นักบวชเหล่านี้ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาและนำฉันทามติไปใช้มากกว่า 300 ปี และมีการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ช่วงต่างๆ ว่า

ฉันทามติได้เคยถูกนำมาใช้โดยกลุ่มประเทศแอฟริกา (Africa) สเปน (Spain) และรัสเซีย (Russia) รวมถึงชาวอเมริกาโดยกำเนิด (Native American) ฉันทามติจะได้รับความนิยมมากในการนำมาใช้เปลี่ยนแปลงกระบวนการกลุ่มทางสังคม

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) เป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลกับนักปรัชญาและนักคิดในสาขาวิทยาการต่างๆ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยได้แผ่ขยายกิ่งก้านสาขาออกไปหลายแขนง เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยการกระทำระหว่างคน กับสังคม เมื่อมีการอยู่ร่วมกัน มักมีการสร้างค่านิยม หรือกลไกต่างๆ มาเพื่อยึดถือปฏิบัติ และมีการให้ความหมาย ความสำคัญรวมถึงค่านิยมร่วม ในระหว่างสมาชิกของสังคม กลไกหนึ่งที่มีความสำคัญคือกลไกการใช้ฉันทามติ (consensus) เป็นตัวตัดสินใจในการประกอบกิจการใดๆ ของสังคม ซึ่งเกิดมาจากความคิดเห็นของแต่ละคนที่ถูกนำเสนอและผสมผสานรวมกันเป็นมติ

3. กลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

กลไกการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (mechanism of social change) เป็นอีกกลไกหนึ่งที่ได้สามารถกระตุ้นแรงขับเคลื่อนทางสังคม (social forces) โดยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถเกิดขึ้นกับระบบสังคมใด ในรูปแบบการเปลี่ยนแปลงแบบใด ในส่วนนี้ผู้วิจัยขอตรวจสอบเอกสารถึงความหมาย ที่มา นักคิด วิธีการ ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังต่อไปนี้

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 ได้ให้ความหมายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการ แบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นส่วนใดก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจจะเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปได้อย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524: 337)

Jary and Jary ได้อธิบายความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง ความแตกต่างในส่วนใดส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นกับโครงสร้างของสังคมหรือการจัดระเบียบของสังคมระหว่างปัจจุบันกับอดีต (Jary and Jary, 1995: 602)

ในทฤษฎีของ พัทยา สายหู ได้อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ด้วยกัน อันเป็นผลมาจากระเบียบที่กำหนดการกระทำ และความสัมพันธ์ของคน เช่น สิทธิและหน้าที่ ขนบธรรมเนียมประเพณี บทบาทและสถานภาพ มีการเปลี่ยนแปลง (พัทยา สายหู, 2529: 206-207)

โดยสรุป ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social change) หมายถึง การปรับเปลี่ยนตัวตนของสังคม หรือโครงสร้างส่วนหนึ่งส่วนใดของสังคม อันเนื่องมาจากตัวแปรต่างๆ

และสามารถเกิดขึ้นในสังคมในระหว่างช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยมีเหตุผลและความจำเป็นรองรับ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางบวก หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเชิงลบ

Vago ได้นำเสนอที่มาของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสามารถจำแนกและแบ่งกลุ่มได้ดังนี้ (Vago, 2003: 33-62)

1. กลุ่มนักคิดจากทฤษฎีวิวัฒนาการ (evolutionary theory) เป็นแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีวภาพของชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) โดยนักสังคมวิทยาในกลุ่มทฤษฎีวิวัฒนาการเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งในลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น และมีความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ ตัวอย่างของนักสังคมวิทยาที่สร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยใช้แนวความคิดวิวัฒนาการ มีดังนี้

1.1 ออกุสต์ กองต์ (Auguste Comte) เสนอว่า สังคมมนุษย์มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ (knowledge) ผ่าน 3 ขั้นตอน ตามลำดับ คือ จากขั้นเทววิทยา (theological stage) ไปสู่ขั้นอภิปรัชญา (metaphysical stage) และไปสู่ขั้นวิทยาศาสตร์ (positivistic stage)

1.2 ลิวอิส เฮนรี มอร์แกน (Lewis Henry Morgan) เสนอว่า สังคมจะมีขั้นของการพัฒนา 3 ขั้นคือ จากสังคมคนป่า (savage) ไปสู่สังคมอนารยชน (barbarian) และไปสู่สังคมอารยธรรม (civilized)

1.3 เฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) เสนอว่า วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นแบบสายเดียว (unilinear) ที่ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันด้วย และมารวมตัวกันด้วยกระบวนการสังเคราะห์ (synthesis) ทำให้เกิดพัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้นและซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ๆ ได้เป็นอย่างดีจะมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป และนำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นต่อไป

1.4 เฟอर्डินาน ทอยนีย์ (Ferdinand Tonnies) เสนอว่า สังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบ Gemeinschaft ไปสู่สังคมแบบ Gesellschaft

1.5 โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเริ่มจากสภาพของสังคมชาวบ้าน (folk) เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบเมือง (urban) ต่อมาแนวความคิดในการสร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบสายเดียว (unilinear) ที่เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต้องเปลี่ยนผ่านแต่ละขั้นที่กำหนดไว้ ได้รับการโต้แย้งว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม น่าจะมีวิวัฒนาการแบบหลายสาย (multilinear) เพราะแต่ละสังคมมีจุดกำเนิดที่แตกต่างกัน มีรูปแบบของ

สังคมที่แตกต่างกัน หรือแม้ว่าสังคมที่มีรูปแบบที่เหมือนกันแต่อาจจะมีสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันก็เป็นได้ (คณะเศรษฐศาสตร์การเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2560: ระบบออนไลน์)

2. กลุ่มนักคิดจากทฤษฎีความขัดแย้ง (conflict theory) เป็นแนวความคิดที่มีข้อสมมุติฐานที่ว่า พฤติกรรมของสังคมสามารถเข้าใจได้จากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ และบุคคลต่างๆ เพราะการแข่งขันกันในการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีค่าและหายาก มีนักสังคมวิทยาหลายท่านที่ใช้ทฤษฎีความขัดแย้งอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ในที่นี้จะเสนอแนวความคิดของนักทฤษฎีความขัดแย้งที่สำคัญ 3 ท่าน ดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2557: 60-70)

2.1 คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) มีความเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงของทุกๆ สังคม จะมีขั้นตอนของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ 5 ขั้น โดยแต่ละขั้นจะมีวิธีการผลิต (mode of production) ที่เกิดจากความสัมพันธ์ของ อำนาจของการผลิต (forces of production) ซึ่งได้แก่ การจัดการด้านแรงงาน ที่ดิน ทุน และเทคโนโลยี กับ ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต (social relation of production) ซึ่งได้แก่ เจ้าของปัจจัยการผลิต และคนงานที่ทำหน้าที่ผลิต แต่ในระบบการผลิตแต่ละระบบจะมีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับผู้ใช้แรงงานในการผลิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่เป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม (substructure) และเมื่อโครงสร้างส่วนล่างมีการเปลี่ยนแปลงจะมีผลทำให้เกิดการผันแปรและเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างส่วนบนของสังคม (superstructure) ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคม เช่น รัฐบาล ครอบครัว การศึกษา ศาสนา และรวมถึงค่านิยม ทศนคติ และบรรทัดฐานของสังคม ลำดับขั้นของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์ มีดังนี้

2.1.1 ขั้นสังคมแบบคอมมิวนิสต์ดั้งเดิม (primitive communism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของเผ่า (tribal ownership) ต่อมาเผ่าต่างๆ ได้รวมตัวกันเป็นเมืองและรัฐ ทำให้กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเปลี่ยนไปเป็นของรัฐแทน

2.1.2 ขั้นสังคมแบบโบราณ (ancient communal) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐ (state ownership) สมาชิกในสังคมได้รับกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ซึ่งได้แก่ เครื่องใช้ส่วนตัว และทาส ดังนั้นทาส (slavery) จึงเป็นกำลังสำคัญในระบบการผลิตทั้งหมด และต่อมาระบบการผลิตได้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าของทาสและทาส

2.1.3 ขั้นสังคมแบบศักดินา (feudalism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของขุนนาง คือ ที่ดิน โดยมีทาสเป็นแรงงานในการผลิต

2.1.4 ขั้นสังคมแบบทุนนิยม (capitalism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของนายทุน คือ ที่ดิน ทุน แรงงาน และเครื่องจักร โดยมีผู้ใช้แรงงานเป็นผู้ผลิต

2.1.5 ขั้นสังคมแบบคอมมิวนิสต์ (communism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของทุกคน ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่มีใครเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

ตามแนวความคิดของมาร์กซ์ ลำดับขั้นของการนำไปสู่การปฏิวัติของชนชั้นกลางของสังคมเกิดจาก กระบวนการดังต่อไปนี้ 1) มีความต้องการในการผลิต 2) เกิดการแบ่งแยกแรงงาน 3) มีการสะสมและพัฒนาทรัพย์สินส่วนบุคคล 4) ความไม่เท่าเทียมทางสังคมมีมากขึ้น 5) เกิดการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในสังคม 6) เกิดตัวแทนทางการเมืองเพื่อทำการรักษาผลประโยชน์ของแต่ละชนชั้น 7) เกิดการปฏิวัติ โดยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามแนวความคิดของมาร์กซ์ เป็นการต่อสู้ระหว่างระหว่างชนชั้นในสังคม โดยใช้แนวความคิดวิชาวิธี (dialectical) ที่เริ่มจาก การกระทำ (thesis) ซึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการกระทำ (antithesis) และเกิดการกระทำแบบใหม่ (synthesis) ตามมา

2.2 ลิวอิส เอ. โคเซอร์ (Lewis A. Coser) เป็นนักทฤษฎีความขัดแย้ง ที่มองว่าความขัดแย้งก่อให้เกิดผลทั้งด้านบวกและด้านลบ และอธิบายว่า ความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ไม่มีกลุ่มทางสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสมานสามัคคีคืออย่างสมบูรณ์ เพราะความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะหนึ่งของมนุษย์ ทั้งในความเกลียดและความรัก ต่างก็มีความขัดแย้งทั้งสิ้น ความขัดแย้งสามารถแก้ปัญหาความแตกแยกและทำให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มได้เพราะในกลุ่มมีทั้งความเป็นมิตรและความเป็นศัตรูอยู่ด้วยกัน โคเซอร์มีความเห็นว่าการความขัดแย้งเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถทำให้สังคมเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่จากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งได้ เพราะหากสมาชิกในสังคมเกิดความไม่พึงพอใจต่อสังคมที่เขาอยู่ เขาจะพยายามทำการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้นๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของเขาได้ นอกจากนี้ โคเซอร์ ยังเสนอว่า ความขัดแย้งยังสามารถทำให้เกิดการแบ่งกลุ่ม ลดความเป็นปรปักษ์ พัฒนาความซับซ้อนของโครงสร้างกลุ่มในด้านความขัดแย้งและร่วมมือ และสร้างความแปลกแยกกับกลุ่มต่างๆ เป็นต้น

2.3 ราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf) เป็นนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ที่ปฏิเสธแนวความคิดของมาร์กซ์ ที่ว่า ชนชั้นในสังคมเกิดจากปัจจัยการผลิต และเสนอว่า ความไม่เท่าเทียมกันในสังคมนั้นเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของสิทธิอำนาจ (authority) กลุ่มที่เกิดขึ้นภายในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ กลุ่มที่มีสิทธิอำนาจกับกลุ่มที่ไม่มีสิทธิอำนาจ สังคมจึงเกิดกลุ่มแบบไม่สมบูรณ์ (quasi-groups) ของทั้งสองฝ่ายที่ต่างก็มีผลประโยชน์แอบแฝง (latent interest) อยู่เบื้องหลัง ดังนั้นแต่ละฝ่ายจึงต้องพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนเอาไว้ โดยมีผู้นำทำหน้าที่ในการเจรจาเพื่อประนีประนอมผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ระดับของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะรุนแรงมาก หรือรุนแรงน้อยนั้นขึ้นอยู่กับการจัดการและการประสานผล ประโยชน์ของกลุ่มที่ครอบงำ และเสนอความคิดว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นผลมาจากความกดดันจากภายนอกโดยสังคมอื่นๆ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสามารถควบคุมได้ด้วยการประนีประนอม ตามแนวความคิดของดาห์เรนดอร์ฟ ความขัดแย้งสามารถทำให้โครงสร้างมีการเปลี่ยนแปลงได้ ประเภทของการเปลี่ยนแปลง ความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลง และขนาดของการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับ

เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง เช่น อำนาจของกลุ่ม ความกดดันของกลุ่ม (คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2560: ระบบออนไลน์)

3. กลุ่มนักคิดจากทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (structural-functional theory) แนวความคิดในการพัฒนาทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่เป็นผลมาจากการนำเอาแนวความคิดทางด้านชีววิทยามาใช้ โดยอุปมาว่า โครงสร้างของสังคมเป็นเสมือนร่างกายที่ประกอบไปด้วยเซลล์ต่างๆ และมองว่า หน้าที่ของสังคมก็คือ การทำหน้าที่ของอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย โดยแต่ละส่วนจะช่วยเหลือและเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพื่อให้ระบบทั้งระบบมีชีวิตดำรงอยู่ได้

3.1 โรเบิร์ต เค. เมอร์ตัน (Robert K. Merton) ได้จำแนกหน้าที่ทางสังคมเป็น 2 ประเภทคือ หน้าที่หลัก (manifest) หน้าที่รอง (latent) หน้าที่ที่ไม่พึงปรารถนา (dysfunctional) หน้าที่ของบางโครงสร้างของสังคมอาจมีประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกันคนบางส่วนอาจได้รับประโยชน์เพียงน้อยนิดหรืออาจไม่ได้รับประโยชน์เลย ซึ่งรวมไปถึงอาจจะมีคนบางกลุ่มหรือบางส่วนของสังคมได้รับผลเสียจากทำงานของโครงสร้างของสังคมนั้นก็ได้

3.2 เอมีล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) มีแนวความคิดว่า หน้าที่ของสังคมคือ ส่วนที่สนับสนุนให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ เอ.อาร์. แรดคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) กับ โบรมิสลอร์ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) ที่มองว่า หน้าที่ทางสังคมเป็นส่วนสนับสนุนให้โครงสร้างสังคมคงอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะสังคมมีกระบวนการทางสังคมที่ทำให้สังคมเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น บรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี เป็นต้น

3.3 ทาลคอตต์ พาร์สัน (Talcott Parsons) มีแนวความคิดว่า สังคมเป็นระบบหนึ่งที่มีส่วนต่างๆ (part) มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่คงที่ของแต่ละส่วนจะเป็นปัจจัยทำให้ระบบสังคมเกิดความสมดุล (equilibrium) ส่วนในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พาร์สันเสนอว่า เกิดจากความสมดุลถูกทำลายลง เพราะองค์ประกอบของสังคมคือ บุคลิกภาพ (personality) อินทรีย์ (organism) และวัฒนธรรม (culture) เกิดความแตกร้าง โดยมีสาเหตุมาจากทั้งสาเหตุภายนอกในระบบสังคม เช่น การเกิดสงคราม การแพร่กระจายของวัฒนธรรม เป็นต้น และสาเหตุจากภายในระบบสังคม ที่เกิดจากความตึงเครียด (strain) เพราะความสัมพันธ์ของโครงสร้างบางหน่วย (unit) หรือหลายๆ หน่วย ทำงานไม่ประสานกัน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุทำให้ส่วนอื่นๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเฉพาะส่วนใดหนึ่งหนึ่งหรืออาจเกิดขึ้นทั้งระบบก็ได้ พาร์สันเน้นความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึง ความเชื่อ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคม คือ ตัวยึดเหนี่ยวให้สังคมมีการรวมตัวเข้าด้วยกันและเป็นตัวต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม

4. กลุ่มนักคิดจากทฤษฎีจิตวิทยา-สังคม (social-psychological theory) จากแนวความคิดด้านจิตวิทยา-สังคม เสนอว่า การพัฒนาทางสังคมเกิดจากการทำงานของปัจจัยทางด้านจิตวิทยาที่เป็นแรงขับให้ประชาชนมีการกระทำ มีความกระตือรือร้น มีการประดิษฐ์ มีการค้นพบ มีการสร้างสรรค์ มีการแข่งขัน มีการก่อสร้าง และพัฒนาสิ่งต่างภายในสังคม นักสังคมวิทยาที่ใช้ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีดังนี้

4.1 แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) เป็นนักสังคมวิทยาคนแรกที่ใช้หลักจิตวิทยามาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และในผลงานที่ชื่อว่า The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism เสนอว่า การพัฒนาของในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ตามลัทธิทุนนิยม มีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านจิตวิทยา ที่เกิดขึ้นหลังสมัยศตวรรษที่ 16 เมื่อในยุโรปตะวันตกมีการแพร่กระจายคำสอนของศาสนาคริสต์ ลัทธิโปรเตสแตนต์ (protestant ethic) ที่สอนให้ศาสนิกชนเกิดจิตวิญญาณแบบทุนนิยม (spirit of capitalism) เป็นนักแสวงหาสิ่งใหม่ มุ่งสู่ความสำเร็จเพื่อให้เกิดการยอมรับ ทำงานหนักเพื่อสะสมความร่ำรวย เก็บออมเพื่อนำไปใช้ในการลงทุน สร้างกำไรอย่างต่อเนื่อง เวเบอร์ยังเสนอว่า การพัฒนาของจิตวิญญาณแบบทุนนิยมทำให้เกิดลัทธิความมีเหตุผล (rationalism) ซึ่งภายใต้สังคมที่ใช้ความมีเหตุผลจะทำให้บุคคลมีความน่าเชื่อถือ ซื่อสัตย์ สุจริต ยอมรับสิ่งใหม่และสามารถเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สภาวะแวดล้อมใหม่ๆ เวเบอร์เชื่อว่า อิทธิพลของความคิด ความเชื่อ และบุคลิกภาพของคนในสังคมภายใต้สภาวะดังกล่าวมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมา

4.2 เอเวอร์เรทท์ อี เฮเกน (Everett E. Hagen) มีแนวความคิดสอดคล้องกับเวเบอร์ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีการเริ่มต้นมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และเสนอว่าการเปลี่ยนจากสังคมดั้งเดิม (traditional) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (modern) จะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของบุคคล (personality) โดยเสนอว่า บุคลิกภาพของคนในสังคมดั้งเดิมมีลักษณะตายตัวที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มสังคม เป็นบุคลิกของคนที่ต้องมีการสั่งการด้วยบังคับบัญชา ไม้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และไม่มีการประดิษฐ์คิดค้น เพราะคนเหล่านั้นมองโลกภายนอกมากกว่าที่จะมองโลกแบบวิเคราะหฺ์ และต้องการควบคุมให้เป็นไปตามที่คิด ซึ่งเป็นผลทำให้สังคมแบบดั้งเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนในสังคมสมัยใหม่เฮเกนเสนอว่า บุคลิกภาพของคนที่มีความสร้างสรรค์ อยากรู้อยากเห็น และเปิดรับประสบการณ์ใหม่ๆ มองโลกที่อยู่รอบตัวเขาอย่างมีเหตุมีผล บุคลิกภาพของคนในสังคมสมัยใหม่จึงเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตามเฮเกน ได้เสนอว่า บุคลิกของคนในสังคมดั้งเดิมสามารถที่จะเปลี่ยนไปสู่บุคลิกของในสังคมสมัยใหม่ได้โดยใช้วิธีการถดถอนสถานภาพ (status withdrawal) ด้วยการนำเอาปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจจากสังคมสมัยใหม่เข้าไปแทรกหรือแทนที่ในสังคมดั้งเดิม และยังได้เสนอว่า

การเปลี่ยนแปลงของสังคมอาจทำได้จากเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของคนในสังคม โดยเริ่มจากการพัฒนาบุคลิกภาพตั้งแต่วัยเด็ก

4.3 เดวิด ซี แม็กคลีแลนด์ (David C. McClelland) มีแนวความคิดเหมือนกับเฮเกนที่เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นผลมาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ แต่แนวความคิดของ แม็ก-คลีแลนด์เน้นศึกษาที่ตัวแปรด้านแรงจูงใจในความสำเร็จ (achievement motivation) ซึ่งหมายถึง ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคล และเสนอแนวความคิดว่า ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมในอดีตและปัจจุบันเป็นผลมาจากแรงจูงใจในความสำเร็จของบุคคล หากคนในสังคมมีแรงจูงใจในความสำเร็จมาก การพัฒนาทางเศรษฐกิจก็จะมีความเร็วก้าวหน้าตามไปด้วย และเสนอวิธีการสร้างแรงจูงใจในความสำเร็จด้วยการเรียนรู้ (learning) โดยสร้างแรงกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก ดังนั้นในการจัดการศึกษาและการเลี้ยงดูเด็ก สังคมควรมีการปูพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจในความสำเร็จของบุคคล ด้วยการใช้ปัจจัยต่างๆ ดังนี้ 1) แบบอย่างของความสำเร็จจากผู้ปกครอง 2) การสร้างความอบอุ่น 3) การให้กำลังใจและแรงเสริม 4) หลีกเลี่ยงการครอบงำและใช้อำนาจของบิดา (สุภางค์ จันทวานิช, 2557: 30-33)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุที่สำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามธรรมชาติประการหนึ่ง กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากมนุษย์เป็นผู้กระทำอีกประการหนึ่ง แต่ในกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงสามารถทำให้เกิดรูปแบบของการเปลี่ยนแปลง 2 แบบ ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงแบบเส้นตรง (linear social change) เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กล่าวว่า ทุกสังคมจะมีวิวัฒนาการแบบเดียวกันตลอด โดยเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีความเจริญของอารยธรรมขั้นต่ำไปสู่สังคมที่มีความเจริญของอารยธรรมระดับสูงขั้นต่อไป นักวิชาการที่เสนอรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบเส้นตรงได้แก่ ออกุสต์ กองต์ เลวิส เฮนรี มอร์แกน และคาร์ล มาร์คซ์ เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักร (dynamic social change) เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ไม่มีความสม่ำเสมอ สังคมจะมีจุดเริ่มต้น จากนั้นจะค่อยๆ เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ จนถึงที่สุดก็จะเสื่อมสลายไป คล้ายกับความเจริญของมนุษย์ที่เริ่มจากเด็กทารก เติบโตเป็นวัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา และในที่สุดก็ตายจากไป หรือหากเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงเป็นเวลาในวันหนึ่งๆ คือ เริ่มจากเข้ามิด สว่าง และมีด แล้วค่อยๆ กลับมาเข้าใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงแบบนี้เมื่อสังคมมีความเจริญถึงจุดสูงสุดแล้ว ก็จะค่อยๆ เสื่อมสลายลง โดยไม่ได้สูญหายไปแต่จะมีการปรับปรุงและเจริญขึ้นมาใหม่ เช่น สังคมของกรีก อียิปต์ จีน อินเดีย เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้ทุกสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ ที่มีการพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ยุคปัจจุบันมีหลายประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม แต่บางประเทศกำลังมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคม

ยุคใหม่ที่เรียกว่า สังคมภายหลังยุคสังคมอุตสาหกรรม (postindustrial society) ซึ่งจะมีความแตกต่างจากสังคมอุตสาหกรรม ดังนี้ (Daniel Bell, 1967 cited in (Popenoe, 1993: 555-556)

1. ระบบเศรษฐกิจ เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญต่อการบริการ (service) มากกว่าสินค้า (goods) แรงงานในการผลิตใช้ระบบคอมพิวเตอร์ (computer) ควบคุมการทำงาน แทนการใช้เครื่องจักรกล (machine)

2. สถานภาพของแรงงานระดับผู้ใช้แรงงาน หรือแรงงานชั้นต่ำ (blue-collar) มีจำนวนลดลง แต่แรงงานระดับบริหารงาน หรือแรงงานชั้นกลาง (white-collar) จะมียากขึ้น

3. การแก้ไขปัญหาสังคมของสังคมสังคมภายหลังยุคสังคมอุตสาหกรรมต้องใช้เทคนิคระดับสูง เพราะคนในสังคมมีความรู้และความสามารถมากขึ้น

4. รัฐบาลเข้ามามีบทบาทในการบริหารและการจัดการในกิจการต่างๆ แทนเอกชนมากขึ้น โดยเฉพาะกิจการที่เป็นของสาธารณะจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ประชาชนส่วนใหญ่จะทำงานให้กับภาครัฐบาลในทุกๆ กิจกรรม

5. อย่างไรก็ตามแนวความคิดของลักษณะของสังคมภายหลังยุคสังคมอุตสาหกรรมยังไม่สามารถที่จะสรุปได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงในอนาคตขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมบางอย่างมนุษย์ยังไม่สามารถควบคุมได้ เช่น แผ่นดินไหว และวาทภัยต่างๆ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งแบบรวดเร็วหรือแบบค่อยเป็นค่อยไปมีผล กระทบต่อมนุษย์เสมอ แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์จะต้องเข้าไปทำการแก้ไขเสมอ เพราะยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงทางสังคมใดที่มนุษย์พึงพอใจอย่างสมบูรณ์แบบ

นักสังคมวิทยาและนักมนุษยวิทยา ต่างมีความเห็นพร้อมกันถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่ามี 5 สาเหตุดังนี้ (Popenoe, 1993: 542-544)

1. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและประชากร (the physical environment and population) ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ความแห้งแล้ง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมเกิดการเสียระเบียบของสังคม (Disorganization) และความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีต่อกันถูกเปลี่ยนไป เช่น สมาชิกในครอบครัวต้องแยกจากกัน เพราะการเสียชีวิต และการพลัดพรากจากกัน เป็นต้น

2. เทคโนโลยี (technology) เมื่อมีสิ่งใหม่ที่ทันสมัยเกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นการคิดค้นได้เองหรือการรับเอามาใช้ สังคมย่อมได้รับผลกระทบและมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเป็นระดับกลุ่มหรือระดับโครงสร้างสังคมขึ้นอยู่กับว่าคนในสังคมได้รับผลประโยชน์จากเทคโนโลยีนั้นมากหรือน้อย เพราะเทคโนโลยีทำให้มนุษย์ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมในการกระทำต่อกิจกรรมที่นำเอาเทคโนโลยีมาใช้ บางสิ่งต้องสร้างระเบียบในการทำงานใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานของเทคโนโลยี แต่เทคโนโลยีบางอย่างอาจทำให้มนุษย์ต้องทำงานมากขึ้นและเร็วขึ้นจนต้องทำให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อ

ครอบครัวและคนอื่นๆ ในชีวิตประจำวันมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ อาจทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (cultural lag) ซึ่งเป็นช่องว่างระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ ที่ปรับตัวในอัตราที่ไม่เท่ากันจนเกิดเป็นความเหลื่อมล้ำระหว่างกันและเป็นปัญหาสังคมตามมา

3. วัฒนธรรมอวัตถุ (nonmaterial culture) นักสังคมวิทยา มองว่า วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุตามมา สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาทั้งหลายเกิดมาจากคตินิยม (ideology) ที่ถ่ายทอดออกมาสู่วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ หากความคิดเห็น ความเชื่อ และวิธีการคิดของคนในสังคมต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดความอยู่รอด การเปลี่ยนแปลงภายในสังคมก็จะเกิดขึ้นตามมา

4. กระบวนการทางวัฒนธรรม (cultural processes) เมื่อเกิดการค้นพบ (discovery) และมีการประดิษฐ์ (invention) จนเกิดเป็นนวัตกรรม (innovation) ขึ้นในสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) ทำให้เกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรม (cultural diffusion) จากคนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่ง ไปสู่คนกลุ่มอื่นหรือสังคมอื่น สังคมที่รับเอานวัตกรรมไว้ใช้ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกิดขึ้น

5. การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (economic development) ทำให้เกิดความทันสมัย (modernization) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตตามแบบดั้งเดิมในยุคสังคมเกษตรกรรม (preindustrial society) ไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมและแบบเมือง ทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ ความเป็นอุตสาหกรรม (industrialization) ที่เปลี่ยนระบบการผลิตจากการใช้แรงงานมนุษย์ไปสู่การใช้แรงงานจากเครื่องจักรกล ใช้ระบบการทำงานแบบอุตสาหกรรม บริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม เกิดความเป็นเมือง (urbanization) เพราะมีการอพยพแรงงานจากชนบทเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรม การทำงานในกิจกรรมต่างๆ เปลี่ยนรูปแบบไปสู่ ความเป็นระบบราชการ (bureaucratization) เกิดเป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่มีการจัดการที่เป็นทางการ

กล่าวโดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นปรากฏการณ์ที่สามารถเกิดขึ้นได้ในสังคมใดสังคมหนึ่ง อันมีบ่อเกิดของการเปลี่ยนแปลง ด้วยหลายปัจจัยสาเหตุ ทั้งสภาวะเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ค่านิยม ระบบชนชั้นและความขัดแย้ง ฯลฯ โดยการเปลี่ยนแปลงอาจมีการเปลี่ยนแปลงทั้งองค์ภาพของสังคม หรือส่วนประกอบหนึ่งส่วนประกอบในของสังคม โดยสามารถเปลี่ยนแปลงทั้งแบบทางตรง และแบบอ้อม และการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายย่อมส่งผลกระทบต่อสมาชิกของสังคมได้ทางตรงหรือทางอ้อม

4. กรอบทฤษฎีในการวิจัย

ในการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง นั้นอาศัยหลักการการทำงานร่วมกับชุมชนในจังหวัดลำปาง โดยกระบวนการจัดทำอาศัยหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research : PAR) โดยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งหมด คือส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefit) และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) แต่เนื่องจากชุมชนไม่มีประสบการณ์ และมีหลากหลายแนวคิด จึงจำเป็นต้องมีผู้คอยอำนวยความสะดวก คอยประคอง ชวนคิด เป็นที่ปรึกษา และบูรณาการทำงานร่วมกันในฐานะคณะทำงาน เปรียบเสมือนองค์กร ที่มีการทำงานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยการทำงานนั้นยึดหลักการคือ “การทำงานร่วมกัน และร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน” เพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ท้ายที่สุดการตัดสินใจกระทำกิจกรรมใดๆ ได้ยึดหลักการมีฉันทานุมัติในการดำเนินงานร่วมกัน ในการดำเนินการในพื้นที่ทั้ง 4 ชุมชน

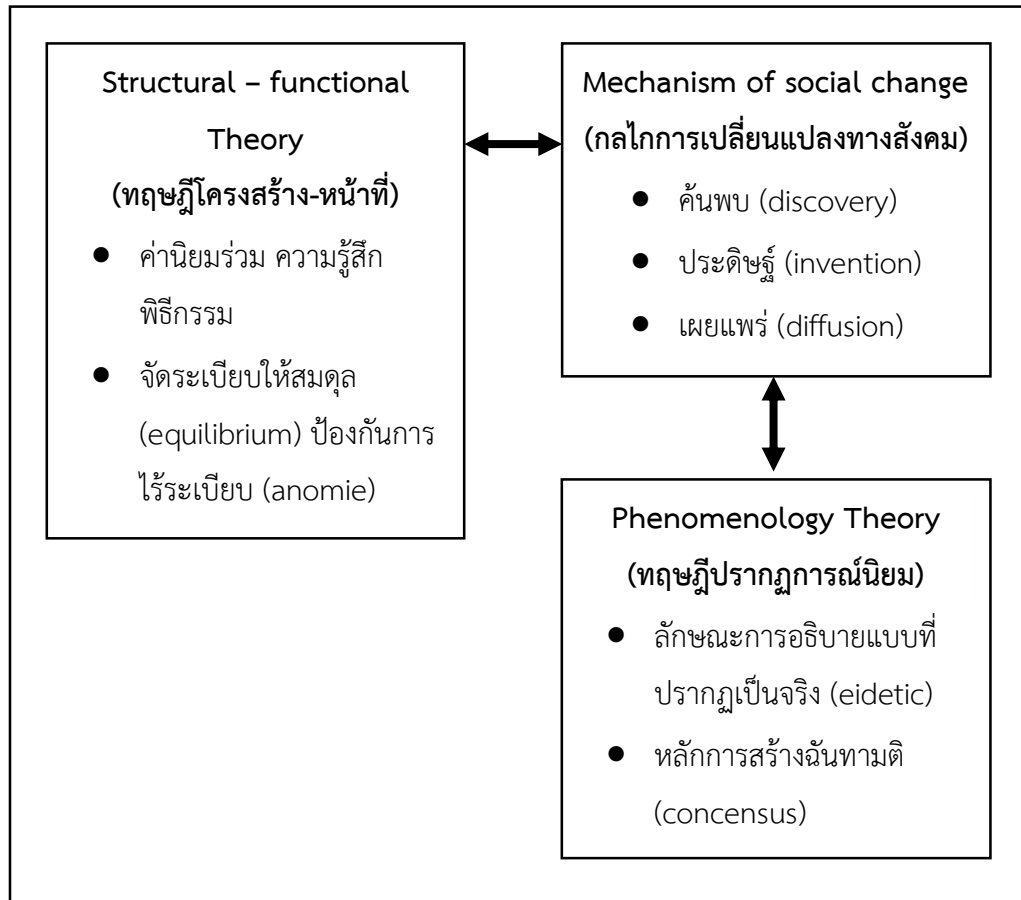
ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์บริบทของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในสังคม โดยเน้นไปที่สังคมโดยรวม ไม่มุ่งเน้นไปที่กลุ่ม หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ เรดคลิฟท์-บราวน์ (Radcliffe - Brown) เนื่องจากงานพุทธศิลป์ เปรียบดั่งมรดกทางสังคม ซึ่งเป็นสมบัติของทุกคนในสังคม ซึ่งต้องมีหน้าที่ในการดูแลรักษาให้ยั่งยืน การเพิกเฉยเสมือนการปล่อยให้เกิดภาวะการไร้บรรทัดฐาน (anomie) ดังนั้นเครื่องมือในการกระตุ้นให้เกิดการจัดระเบียบ บรรทัดฐาน และหน้าที่ในการดูแลงานพุทธศิลป์ของชุมชน จึงควรเป็นเครื่องมือที่สามารถทำให้สังคมเกิดการตระหนักรู้ และทราบคุณค่า รวมถึงสามารถจัดระเบียบสังคมผ่านระบบความเชื่อ พิธีกรรม เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนให้อยู่ในภาวะสมดุล ซึ่งปัจเจกบุคคล และสังคมสามารถเกื้อกูลกันอย่างมีประสิทธิภาพ (อนุรักษ์ ปัญญาวิวัฒน์, 2552 : ระบบออนไลน์)

ส่วนสำคัญของทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) เป็นอีกหนึ่งแนวคิดที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้กับงานวิจัยฉบับนี้ เนื่องจากการกระทำใดๆ กับมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเสมือนเป็นมาบัติของสังคม ต้องอาศัยหลักการของฉันทานุมัติ (consensus) ที่มาจากการอธิบายแบบที่ปรากฏเป็นจริง (eidetic) เนื่องจากต้องการการยอมรับจากสังคมในการดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของชุมชน จึงต้องรับฟังแนวคิดและข้อเสนอแนะของสมาชิกในสังคม รวมถึงผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อให้ได้แนวคิดที่มาจาก การยอมรับจากสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2534: 47-49)

โดยสำคัญของทั้งสองทฤษฎีจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งคือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม ซึ่งในงานวิจัยนี้คือการเปลี่ยนแปลงจากการค้นพบ (discovery) คุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์ในชุมชน ทำให้เกิดการประดิษฐ์ (invention)

รูปแบบกิจกรรมใหม่เพื่อที่ปลายหางานพุทธศิลป์จะได้รับการดูแล ขจัดปัญหาด้านการดำเนินงาน และสามารถเผยแพร่ (diffusion) สู่อีกสังคมอื่นที่อาจมีบริบทเหมือนหรือต่างกัน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสังเคราะห์บริบททางทฤษฎีที่ได้ตรวจสอบเอกสารไว้แล้วข้างต้น ร่วมกับ วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อพัฒนาในครั้งนี้ จึงสรุปเป็นกรอบทฤษฎีของงานวิจัย (research theoretical framework) ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบทฤษฎีของการวิจัย

และเมื่อสังเคราะห์ทฤษฎีจนได้กรอบทฤษฎี ในขั้นตอนต่อไปควรมีการวางแผนกิจกรรม และแนวคิด เพื่อให้กรอบทฤษฎีที่มีความเป็นนามธรรมสูง (abstractivities) มีความชัดเจนโดยการตรวจสอบเอกสารและด้านแนวคิด หลักการ ประพจน์ และผลการวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา (conceptual framework) ต่อไป

ตอนที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

จากกรอบทฤษฎีของการวิจัยในครั้งนี้ เป้าหมายหรือหลักของการวิจัยเพื่อพัฒนาในครั้งนี้คือ การจัดสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง เพื่อให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีความยั่งยืน โดยเครื่องมือที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมีหลายเครื่องมือ ผู้วิจัยจึงต้องพิจารณาเครื่องมือที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายของงานวิจัยในครั้งนี้ โดยจากการตรวจสอบเอกสารเพื่อหาประพจน์ และมโนคติต่างๆ พบว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีหลักการขับเคลื่อนที่สำคัญคือ การดำเนินงานต่างๆ ต้องทำภายใต้บริบทของชุมชน โดยชุมชนต้องพึ่งพาตนเองในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย โดยทำงานภายใต้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ (stakeholders) ซึ่งได้ขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กันโดยก่อให้เกิดภาคประชาสังคมและรังสรรค์การทำงานร่วมกันสู่ความยั่งยืน

หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นอีกเครื่องมือหนึ่ง ที่ขับเคลื่อนกลไกการพัฒนาสังคม แต่การนำหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้ นักวิจัยได้ทำตนเปรียบเสมือนปัจจัยภายนอก โดยแสดงบทบาทของผู้อำนวยความสะดวก และเป็นผู้ร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลง โดยในทุกกิจกรรมการวิจัย นักวิจัยได้เป็นทั้งครูฝึก ผู้ให้ความรู้ วิทยากร ผู้อำนวยความสะดวก ร่วมกันทำงานกับชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เปรียบเสมือนชุมชนคือคณะผู้ร่วมวิจัย โดยผู้วิจัยต้องอาศัยหลายยุทธวิธีเช่น ชวนคิด ชวนคุย ร่วมกันตกผลึก ตอกย้ำ ควบคุม และอำนวยความสะดวก เป็นต้น เพื่อบรรลุเป้าหมายคือการจัดการท่องเที่ยวพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงของสังคมย่อมเกิดขึ้นในเสมอ โดยสามารถเกิดกับส่วนประกอบต่างๆ ของสังคม ในมิติของช่วงเวลา หรือสถานการณ์ต่างๆ กันไป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเปรียบเสมือนเหรียญทั้งสองด้าน คืออาจออกด้านบวก หรืออาจออกในด้านลบได้ ซึ่งหลักคิดของนักคิดต่างๆ ต่างยึดตามสาขาที่ตนสนใจในการสร้างทฤษฎี และประพจน์ของตนเอง โดยอธิบายปรากฏการณ์และสภาพทางสังคมตามแนวคิดของตนเอง

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อจัดทำรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ซึ่งได้นำมาซึ่งการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการวิจัยฉบับนี้ ดังนั้น ในกระบวนการนี้ผู้ศึกษาได้ตรวจสอบเอกสาร ประพจน์ มโนคติต่างๆ เพื่อสังเคราะห์ออกมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย (research conceptual framework) โดยครอบคลุมตัวแปรต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
2. แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์
3. แนวคิดการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ และแนวคิดการถ่ายทอดความรู้
5. แนวคิดลำดับขั้นของพฤติกรรมด้านจิตพิสัยและการสร้างความตระหนักรู้
6. แนวคิดด้านผลกระทบต่อด้านการท่องเที่ยว
7. แนวคิดด้านการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดการพัฒนาย่างยั่งยืน

การพัฒนาย่างยั่งยืนเป็นแนวคิดที่มุ่งใช้ทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่อย่างคุ้มค่าที่สุด และมีความยั่งยืน โดยการพัฒนาย่างยั่งยืนนั้น ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบใด มักปรากฏมิติต่างๆ แห่งการพัฒนา คือ 1) มิติด้านการสงวนรักษาและการใช้ทรัพยากรประโยชน์ 2) มิติเชิงนวัตกรรมและการสร้างประโยชน์จากทรัพยากร และ 3) มิติด้านการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน เป็น ฉันทามติ (consensus) โดยแนวคิดการพัฒนาย่างยั่งยืนนั้น ไม่ใช่เพียงแต่การนำองค์ความรู้ต่างๆ เข้ามารวมกันและนำมาใช้ในชุมชนเป็นอันใช้ได้ แต่ยังมีปัจจัยที่มีอิทธิพลอื่นๆ ยังมีความสำคัญและไม่สามารถเพิกเฉยได้เช่น เงื่อนไขและสภาวะแวดล้อม ความรู้สึกนึกคิด สภาวะวิกฤติที่เคยเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้เมื่อรวมกันและกลายเป็นประสบการณ์ที่ชุมชนเคยได้รับ อาจกลายเป็นปัจจัยที่สามารถส่งผลให้การพัฒนาย่างยั่งยืนไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ โดยการพัฒนาย่างยั่งยืนมีลักษณะอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในระหว่างทางของการพัฒนา อาจเจอทั้งอุปสรรค ความล้มเหลว หรือปัจจัยแทรกซ้อนต่างๆ จนกว่าการพัฒนานั้นลุล่วง ย่อมเผชิญกับความเสี่ยงต่างๆ ซึ่งปลายทางก่อให้เกิดผลที่ตามมา (consequence) ซึ่งอาจเป็นความสุข หรือวิถีชีวิตที่ได้เปลี่ยนไป ก็เป็นไปได้ โดยในที่นี้ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบเอกสาร ประพจน์ มโนคติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาย่างยั่งยืน ดังต่อไปนี้

องค์การสหประชาชาติได้มีวาระ โดยให้ความสนใจเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาตั้งแต่ ช่วงทศวรรษที่ 70 โดยมีการจัดการประชุมในวาระเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ในระดับโลกขึ้นเป็นครั้งแรก ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน โดยภายหลังในปี ค.ศ. 1983 ได้จัดตั้ง คณะกรรมาธิการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) เพื่อทำการศึกษา เรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา และต่อมาได้เผยแพร่เอกสารชื่อ “Our Common Future” เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือย เพื่อให้มีการพัฒนาที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม เอกสารฉบับนี้มีส่วนสำคัญต่อการประชุมสุดยอดของโลก (The Earth Summit) ที่จัดขึ้น ณ กรุง ริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อ ค.ศ. 1992 ซึ่งในการประชุมครั้งนั้น มีเอกสารประกอบการประชุมเล่มหนึ่งที่เรียกว่า “บรันด์แลนด์ รีพอร์ต” (Brundtland Report) ได้ให้คำจำกัดความคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นของคนยุคปัจจุบันโดยไม่ลด

ขีดความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนยุคต่อไป (ชัชวัญฤดี โขติชนาทวีวงศ์ และคณะ, 2546: 19)

เช่นเดียวกันกับชัชยศ อิมสุวรรณ์ ได้สรุปว่าแนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาที่ต้องการการจัดการทรัพยากรทั้งธรรมชาติและมนุษย์ รวมทั้งทรัพยากรการเงินและวัสดุ ทั้งปวงให้เป็นไปในทิศทางที่ก่อให้เกิดความมั่งคั่งและอยู่ดีกินดี โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติเพื่อส่งวนไว้สำหรับคนรุ่นหลัง และการที่จะบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะเกิดการสมดุลของการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมได้นั้นจะต้องพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถ และมีศักยภาพในการจัดการการพัฒนา (ชัชยศ อิมสุวรรณ์, 2543: 12)

โดยเอกสาร“บรันตแลนด์ รีพอร์ต” (Brundtland Report) ได้ให้ คำจำกัดความของการพัฒนาอย่างยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” คือการพัฒนาที่เน้นให้มนุษย์คำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติบนโลก และให้มีการดำเนินการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนทั้งในยุคปัจจุบัน และยุคต่อๆ ไปอย่างเท่าเทียมกัน

และเอกสารดังกล่าวยังให้หลักการสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การสร้างสมดุลระหว่าง 3 มิติของการพัฒนา อันได้แก่ 1) มิติการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ กระจายรายได้ให้เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ในสังคม โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อย 2) มิติการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาคนให้มีความรู้ มีสมรรถนะและมีผลิตภาพสูงขึ้น ส่งเสริมให้เกิดสังคมที่มีคุณภาพ และเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้และ 3) มิติการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปริมาณที่ระบบนิเวศสามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ การปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับและทำลายมลพิษนั้นได้ โดยให้สามารถผลิตมาทดแทนทรัพยากรประเภทที่ใช้แล้วหมดไปได้ทั้งนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีระบบสังคมที่เป็นสังคมธรรมรัฐ มีระบบการพัฒนาเศรษฐกิจที่มั่นคงไม่จำเป็นต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ประชาชนรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นฐานในการผลิต เพื่อนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Brundtland Commission, 1987 อ้างใน ชัชยศ อิมสุวรรณ์, 2543: 21-22)

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางการลงทุน ทิศทางของการพัฒนาทางเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงของสถาบันมนุษย์สอดคล้องกับความจำเป็นในอนาคตและในปัจจุบัน ซึ่งหมายความว่า นอกจากความยุติธรรมสำหรับคนในยุคเดียวกันแล้ว (intrageneration) ยังต้องมีความยุติธรรมสำหรับคนต่างยุค (intergeneration) อีกด้วย ซึ่งมีมาตรการที่จำเป็น คือ

1. แนวทางสมบูรณ์แบบและการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ทิศทางใหม่ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีโลกเป็นหนึ่งเดียวกัน
3. การเปลี่ยนแปลงต้องไม่เป็นอันตรายต่อระบบธรรมชาติ
4. ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่ไม่เคารพต่อพรมแดนระหว่างประเทศ เจ้าของหรืออุดมการณ์ทางการเมือง ปัญหาเกี่ยวกับความยุติธรรมและผลประโยชน์ร่วมกันของมนุษย์ต้องแก้ไขด้วยการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสถาบันทางสังคมและการบังคับใช้กฎหมาย เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม

แต่กระนั้นก็ตาม การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความไม่ชัดเจนและมีความขัดแย้งอยู่ในตัว ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีความแตกต่างกัน หรือเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ตามแนวคิดทางการเมืองที่ไม่เหมือนกัน ทำให้สามารถตีความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนออกเป็นหลายแนวคิดด้วยกันในแง่ของการมีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง แต่ถ้าเราพิจารณาประโยชน์และคุณค่าของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด คือมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและไม่ได้อยู่เหนือธรรมชาติแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ต้องถูกกำหนดโดยเงื่อนไขของธรรมชาติที่มีต่อกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การเป็นหุ้นส่วนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่ถูกกำหนดด้วยนโยบายที่มาจากภายนอกสังคมมนุษย์มากกว่า การมีธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ทำให้พิจารณาเน้นเทคโนโลยีที่เหมาะสม ความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม ชุมชน และสุขภาพของระบบนิเวศ แต่ทั้งนี้ สังคมควรต้องมีวัตถุประสงค์และค่านิยมที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในแนวนี้อย่างเช่นกัน

1. ลำดับขั้นแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถถูกจัดเป็นลำดับขั้น (the ladder of sustainable development) ได้อย่างน้อย 4 ขั้น ดังมีรายละเอียดดังนี้ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2539: 23-31)

1. การพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปแบบสายพาน (treadmill approach)

การพัฒนาที่ยั่งยืนในรูปแบบสายพานนี้มีความเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในลักษณะเดียวกับแนวคิดที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentrism) หรือเทคโนโลยีเป็นศูนย์กลาง (technocentrism) การพัฒนาชนิดนี้เชื่อในอิสรภาพของมนุษย์และความสามารถในการแก้ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมทางเทคโนโลยี มนุษย์มีความสามารถในการควบคุมและใช้ธรรมชาติให้เป็นไปตามที่ต้องการของมนุษย์ ความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์เกิดจากการเติบโตที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถวัดได้ด้วย GNP (Gross National Product) ส่วนปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้นสามารถแก้ไขได้ภายหลังเสมอแต่ในบางครั้ง แนวคิดนี้มักขัดกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ในด้านการเอารอดเอาเปรียบผู้ด้อยโอกาสทางสังคม คนจน หรือเกษตรกรมากจนเกินไป นอกจากนี้ยังอาจก่อให้เกิดการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพในชนบทและในระบบนิเวศ

2. การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบอ่อน (weak sustainable development)

การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบอ่อน มีการนำประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมกับการเติบโตแบบทุนนิยม โดยเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจและรวมสิ่งแวดล้อมในค่าใช้จ่ายของการเติบโต สิ่งแวดล้อมที่นี่เป็นทรัพยากรที่สามารถวัดได้และสามารถแลกเปลี่ยน (trade-off) กับผลกำไรที่เกิดขึ้นได้ การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบนี้จึงเป็นการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้สภาวะการคงตัวของกองทุนทรัพยากร ไม่ทำให้ค่าของกองทุนหมดสิ้นไป ดังนั้น มาตรการทางการจัดการสิ่งแวดล้อมต่างๆ ของ World Bank หรือ UN จึงจัดอยู่ในการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบอ่อน ได้แก่ การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (Environment Impact Assessment : EIA) การวิเคราะห์ผลประโยชน์และต้นทุน (benefit and cost analysis) มาตรการทางเศรษฐศาสตร์สำหรับสิ่งแวดล้อม แนวคิดของประเทศทางเหนือหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว การจัดการสิ่งแวดล้อมที่เน้นบริบททางการเมืองและสังคมระดับชาติโดยไม่ฟังเสียงประชาชนหรือค่านิยมท้องถิ่น เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางที่มีมนุษยและเทคโนโลยีเป็นศูนย์กลางเช่นกัน แต่ยังคงผสมผสานสิ่งแวดล้อมมาเป็นส่วนหนึ่งของการเติบโตทางเศรษฐกิจบ้าง

3. การพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบเข้มข้น (strong sustainable development)

เป็นแนวคิดเน้นการปกป้องสิ่งแวดล้อมเป็นเงื่อนไขการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยต้องมีการอนุรักษ์ขีดความสามารถในการผลิตของต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม รักษาและเพิ่มเติมปริมาณทรัพยากรต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะที่มีค่าสำหรับการอนุรักษ์หรือสามารถปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ และมาตรการควบคุมตลาด การแทรกแซงโดยรัฐ หรือความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่น หรือกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่ทำให้ระบบนิเวศทันสมัย (ecological modernization) เพราะเป็นผลดีต่อการพัฒนาและสิ่งแวดล้อม มีแนวคิดคิดทางเศรษฐศาสตร์และการเมืองเป็นสังคมนิยมมากกว่าเสรีนิยมหรือทุนนิยม แต่ยังคงยอมรับเครื่องมือทางการตลาดและเศรษฐศาสตร์เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และมีการกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นและชุมชนมากขึ้นในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ต้องแก้ไขที่ต้นเหตุและไม่ปล่อยให้ไปก่อปัญหาให้คนอื่นต่อไป การไม่แก้ปัญหาในปัจจุบันนั้นกลายเป็นภาระของคนยุคต่อไป โดยใช้หลักการป้องกันไว้ก่อน (principle of precaution) นั่นคือ ต้องมีการศึกษาหาแนวทางป้องกันก่อนการดำเนินงาน ซึ่งหลักฐานทางวิทยาศาสตร์มีผลต่อการตัดสินใจ

4. รูปแบบการเปลี่ยนแปลง (ideal model)

เป็นแนวคิดของนักนิเวศวิทยาที่ต้องการเปลี่ยนโครงสร้างสังคม ระบบเศรษฐกิจ และการเมืองอย่างสิ้นเชิง ทางทัศนคติที่มีต่อธรรมชาติ มนุษย์ต้องยอมรับคุณค่าในตัวเอง (intrinsic value) ของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหมดในธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็ประโยชน์ต่อมนุษย์หรือไม่ นั่นคือมนุษย์ต้องคืนให้แก่ธรรมชาติเท่าๆ กับที่มนุษย์เอามาจากระบบนิเวศ การเติบโตหรือการพัฒนาต้องวัดด้วยคุณภาพมากกว่าปริมาณ เช่น คุณภาพชีวิตแทนมาตรฐานความเป็นอยู่ เป็นต้น

การพัฒนาอย่างยั่งยืน มักมีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องรักษาและการจัดการสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ โดยมีรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจทางการเมืองเข้ามามีส่วนร่วม นอกเหนือจากประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนและอื่นๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มนั้นมีความแตกต่างกันในด้านอุดมการณ์ เป้าหมาย และวิธีการ การนำอุดมการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมยกขึ้นมาสู่ระดับทางการเมือง บางครั้งก็เกิดเป็นเป้าหมายทางการเมืองที่มีความขัดแย้ง การประนีประนอม และการแย่งชิงอำนาจในการตัดสินใจทางด้านสิ่งแวดล้อม

2. อุดมการณ์ทางสิ่งแวดล้อม

อุดมการณ์ทางสิ่งแวดล้อม สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ โดยจำแนกโดยใช้พฤติกรรมและสิ่งยึดถือ ดังต่อไปนี้ (สมพร แสงชัย, 2545: 36-37)

1. กลุ่มที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (anthropocentrism) เป็นกลุ่มที่มีความเชื่อว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่สูงที่สุด มีความยิ่งใหญ่เหนือธรรมชาติมีความสามารถในการเปลี่ยนแปลง ควบคุม และกำหนดธรรมชาติ ให้เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งมีชีวิตทุกชนิดล้วนเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ และมนุษย์สามารถทำให้เกิดประโยชน์โดยไม่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่างๆ トラบที่การกระทำของมนุษย์ได้รับประโยชน์และเจริญก้าวหน้าต่อไป

2. กลุ่มที่มีสิ่งแวดล้อมเป็นศูนย์กลาง (ecocentrism) เป็นกลุ่มที่ต้องการปกป้องระบบการสนับสนุนชีวิต ต้องการปกป้องพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์และพืช และระบบชีวภาพและธรรมชาติทั้งหมด เป็นการมองในภาพรวม (Holistic Perspectives) แนวคิดนี้ เชื่อว่าธรรมชาติมีความซับซ้อนมากกว่าที่เรารู้หรือมากกว่าที่เราจะรู้ได้ ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน ทุกสิ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมธรรมชาติ และทุกสิ่งก็มีความสำคัญและคุณค่าในตัวเอง ทุกสิ่งจึงมีสิทธิในความดำรงอยู่ตามปกติโดยไม่ถูกแทรกแซงจากสิ่งอื่นที่อยู่เหนือกว่า แนวคิดนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดของสิทธิชุมชนหรือแนวคิดทางสังคมนิยม ซึ่งสนับสนุนการปกครองตนเองและความเป็นอิสระทางการเมือง

3. กลุ่มที่เชื่อมั่นในเทคโนโลยี (Technocentrism) เป็นกลุ่มที่เชื่อในความก้าวหน้าในเทคโนโลยี และมีการยอมรับว่ามีธรรมชาติที่สอง (Second Nature) ที่สร้างขึ้นโดยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอาจเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์และธรรมชาติมากกว่าธรรมชาติที่หนึ่ง (First Nature) ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ธรรมชาติที่แท้จริงอาจถูกทดแทนได้ด้วยธรรมชาติเทียมซึ่งจะเหมาะสมกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น มนุษย์มีหน้าที่ดูแลและจัดการให้ธรรมชาติมีความเป็นมนุษย์ (Humanization) มากขึ้น

3. ผลของการประชุม Earth Summit

การประชุม Earth Summit ขององค์การสหประชาชาติ (United Nations Conference on Environment and Development : UNCED) ณ กรุง Rio de Janeiro ในปี ค.ศ. 1992 ซึ่งเป็นผลพวงจากเอกสาร “บรันด์แลนด์ รีพอร์ต” (Brundtland Report) ได้ถูกเสนอต่อที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติ ในปี ค.ศ. 1987 และสมัชชาสหประชาชาติได้มีมติรับรองรายงานของ World Commission on Environment and Development หรือ WCED และกำหนดให้รายงานความก้าวหน้าของการพัฒนาที่ยั่งยืนในอีก 5 ปีข้างหน้า

โดยในเอกสารจำนวน 5 ฉบับที่ได้มีการลงนามและรับรองกันใน “ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา” (The Rio Declaration on Environment and Development) และคำแถลงในเรื่องหลักการเกี่ยวกับป่าไม้ (deforestation) ไม่มีผลผูกพันตามกฎหมายระหว่างประเทศ เป็นเพียงการแสดงความตั้งใจของประเทศที่ลงนามในเอกสารด้วยความสมัครใจเท่านั้น ส่วนกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (UN Framework Convention on Climate Change) และ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity) เท่านั้นที่มีผลผูกพันตามกฎหมายระหว่างประเทศ สามารถสรุปได้ ดังนี้ (อัษฎาพร ไกรพานนท์, 2549: 138-139)

นอกจากปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The Rio Declaration on Environment and Development) และเอกสารรวมห้าฉบับ สำหรับงานวิจัยฉบับนี้เป็นผลพวงมาจาก แผนปฏิบัติการ 21 แผนการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development) เป็นแผนแม่บทของโลกสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากจำนวนประชากร ปริมาณการบริโภคเทคโนโลยีที่พุ่งเฟื้อยและไร้ประสิทธิภาพ ทำให้มีความสมดุลระหว่างการบริโภคและสมรรถนะของโลก ต่อสู้กับความเสื่อมโทรมของดิน อากาศ และน้ำ อนุรักษ์ป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ ต่อสู้กับความยากจน จัดการกับการศึกษา สาธารณสุข และสนับสนุนบทบาทของกลุ่มต่างๆ ในสังคม ให้ประชาชนผู้ยากไร้เข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ ประเทศที่ร่ำรวยช่วยเหลือประเทศที่ยากจนทางการเงิน ทางเทคโนโลยี ทางข่าวสารข้อมูลและทางสมรรถนะในการวางแผนและการดำเนินงาน และทุกประเทศต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันในระดับโลก

4. สาระสำคัญของ Agenda 21

Agenda 21 ได้คำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน 4 ส่วน คือ 1) มิติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (socio-economic dimensions) 2) การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร (conservation and management of resources) 3) การส่งเสริมบทบาทของกลุ่ม

ต่างๆ ที่สำคัญ (strengthening the role of major groups) และ 4) วิธีการในการดำเนินงาน (means of implementation) โดยสามารถประมวลแนวทางที่สำคัญได้ดังต่อไปนี้ (สำนักความร่วมมือด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556: 42-45)

1. การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องผสมผสานและควบคู่ไปกับการพัฒนาและความห่วงใยในสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมไม่อาจจะเป็นสิ่งสุดท้ายที่นึกถึงอีกต่อไป การเพิ่มรายได้และจัดหางานให้ประชาชนนั้น ควรกระทำไปพร้อมๆ กับการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อม
2. การใช้พลังงานอย่างฟุ่มเฟือย การสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์ การปล่อยของเสียและมลพิษต่างๆ เป็นสาเหตุที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมไม่ยั่งยืน ซึ่งไม่อาจปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไปได้ เพราะเป็นการทำลายสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลก
3. จะต้องมีการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีผลกระทบต่อสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ และเกิดผลกระทบต่อประชากรรุ่นลูก รุ่นหลานในอนาคต
4. มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจนก็มีสิทธิเท่าเทียมกันในด้านที่จะดำรงชีวิตความเป็นอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้ดื่มน้ำที่สะอาด หายใจในอากาศที่บริสุทธิ์ และสามารถที่จะควบคุมการใช้ทรัพยากรของตนเองได้

เนื่องจากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาระดับโลก เราไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้จากเฉพาะในระดับท้องถิ่น นั่นคือ ต้องมีการแก้ไขปัญหาพร้อมกันทั้งในระดับโลกและระดับภูมิภาค ดังคำกล่าวที่ว่า “Think Globally, Act Locally” จึงต้องมีข้อตกลงในระดับโลก เป็นที่มาของอนุสัญญาต่างๆ เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีกฎหมายในระดับท้องถิ่นเพื่อให้สามารถแก้ไขได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งต้องไม่ขัดกับทิศทางในการแก้ปัญหาระดับโลก สามารถ แบ่งเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ประเด็นทางสังคม
 - 1.1 ด้านสุขภาพ
 - 1.2 ด้านประชากร
 - 1.3 ด้านความยากจน
2. ประเด็นทางเศรษฐกิจ
 - 2.1 ด้านการค้าและสิ่งแวดล้อม
3. ประเด็นทรัพยากรธรรมชาติ
 - 3.1 ด้านการเกษตรและความปลอดภัยด้านอาหาร
 - 3.2 ด้านบรรยากาศ
 - 3.3 ด้านความหลากหลายทางชีวภาพ
 - 3.4 ด้านการแปรเปลี่ยนทะเลทราย

- 3.5 ด้านการจัดการกากของเสียอันตราย
- 3.6 ด้านความปลอดภัยทางรังสี
- 3.7 ด้านทะเลและมหาสมุทร

5. การดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21 implementation)

ประเทศไทยได้ดำเนินโครงการต่างๆ ที่สนับสนุนแผนปฏิบัติการ 21 ในหลายๆ ด้าน เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชนชาวไทย ด้วยการผสมผสานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมรักษาและอนุรักษ์คุณภาพด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศ ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้าน เศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน อาทิ การส่งเสริมให้มีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ (Integrated Water Resources Management: IWRM) การปรับโครงสร้างการพัฒนาชุมชนและ เมืองอย่างยั่งยืน ซึ่งมีระบุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่ เน้นให้คนเป็นศูนย์กลางหรือเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา เรียกอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นการพัฒนาของ คน โดยคน และเพื่อคน ซึ่งจะทำให้การพัฒนาประเทศไทย ก้าวเข้าสู่การพัฒนาที่พึงปรารถนาใน ระยะยาว คือ เศรษฐกิจดี สังคมไม่มีปัญหา และการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาเพื่อให้คนไทยส่วนใหญ่มี คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หรืออยู่ดีมีสุข จะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนา หรือยุทธศาสตร์การพัฒนาใหม่ พร้อมทั้งให้ความสำคัญต่อการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นปัญหาสิ่งแวดล้อม ส่วนหนึ่งมีพื้นฐานมาจาก กิจกรรมในระดับท้องถิ่น ดังนั้น รัฐบาลในระดับท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญที่จะทำให้เกิดการก้าวสู่ การพัฒนาที่ยั่งยืน

ซึ่งแผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้แนะนำถึงการทำให้ชุมชนน่าอยู่อย่าง ยั่งยืน โดยการสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน และภาคที่ เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน โดยใช้แผนปฏิบัติการ 21 ในระดับท้องถิ่น (Local Agenda 21) เนื่องจากรัฐบาลท้องถิ่นในฐานะที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ควรมีบทบาท สำคัญในการให้การศึกษา และระดมความร่วมมือของสาธารณชน ในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดย ร้องขอให้รัฐบาลท้องถิ่นทุกๆ แห่งหรือกับประชาชน ชุมชน ภาคธุรกิจและอุตสาหกรรม เพื่อร่วมกัน จัดทำแผนงาน นโยบาย กฎหมาย และกฎเกณฑ์ต่างๆ ของท้องถิ่นนั้นๆ ที่ครอบคลุมทั้ง 3 มิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยกระบวนการหรือดังกล่าว จะช่วยเสริมสร้างความตื่นตัวของ ประชาชนในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้ ดำเนินการริเริ่มจัดทำโครงการส่งเสริมพหุภาคีในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนภายใต้แผนปฏิบัติการ 21 ในระดับท้องถิ่น (Local Agenda 21) ขึ้น โดยเริ่มโครงการครั้งแรกในปี พ.ศ. 2547 ซึ่งในปัจจุบัน มีท้องถิ่นเข้าร่วมโครงการแล้วจำนวน 64 แห่ง โดยขณะนี้ได้มีการขยายแนวคิดของโครงการไปยัง

ท้องถิ่นต่างๆ อย่างต่อเนื่อง (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป.: 33-35) หัวใจสำคัญของการดำเนินโครงการ คือ การส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนและภาคีต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการวางกรอบแนวคิดการพัฒนาชุมชนทั้ง 3 ด้าน คือ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำชุมชนไปสู่ความน่าอยู่อย่างยั่งยืน และพึ่งพาตนเองได้ในการบริหารจัดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนจะได้ประโยชน์จากโครงการ อาทิ การพัฒนาองค์ความรู้ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาศักยภาพการเป็นผู้นำชุมชน ความเข้าใจรูปแบบแนวทางการพัฒนาของท้องถิ่น การมีแผนพัฒนาท้องถิ่นที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

6. การพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย

กระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนในประเทศไทยนั้นได้มีการเผยแพร่มาเป็นเวลานานโดยท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกผู้ซึ่งเป็นนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้ค้นคว้าและเรียบเรียงหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้น เพื่อเผยแพร่และแนะนำแนวคิดพัฒนาที่ยั่งยืนในทรรศนะของชาวพุทธพร้อมนี้ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยในโอกาสต่างๆ ได้มีการเผยแพร่ผ่านวารสารชัยพัฒนา และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ซึ่งได้นำอมรับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวความคิดและทิศทางการพัฒนาระบบเศรษฐกิจมหภาคของไทย ต่อเนื่องด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่สมดุล ยั่งยืน และมีภูมิคุ้มกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุข มุ่งสู่สังคมที่มีความสุขอย่างยั่งยืน หรือที่เรียกว่า “สังคมสีเขียว” นอกจากนั้น แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังถูกบรรจุไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ส่วนที่ 3 แนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน มาตรา 78 (1) ความว่า : “บริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปเพื่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศอย่างยั่งยืน โดยต้องส่งเสริมการดำเนินการตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติในภาพรวมเป็นสำคัญ” (สำนักเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2550: 2-6)

ในประเทศไทย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้นำแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนมาเผยแพร่ โดยท่านได้กล่าวไว้ว่า กระแสในการพัฒนาแบบใหม่มีสองกระแส กระแสแรกเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดของคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (CSD) คือ มุ่งพัฒนาควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการเพิ่มจำนวนประชากร ส่งผลให้เกิดปัญหาทรัพยากรย่อยหรือ และการเกิดมลภาวะ กระแสที่สอง คือ การพัฒนาตามแนวคิดของยูเนสโก (UNESCO) ที่ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา

สำหรับชาวพุทธแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนควรเป็นการพัฒนาเพื่อสร้างสังคมที่ยั่งยืน ควบคู่กับตอบสนองความต้องการของตนได้ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสัตว์โลก และประชาชนรุ่นต่อๆ ไปในอนาคตต้องเดือดร้อน นั่นหมายความว่า การทำกิจกรรมของมนุษย์ต้องสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติต้องบูรณาการทั้งเศรษฐกิจและธรรมชาติแวดล้อมเข้าด้วยกัน เพื่อจะพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ และกำจัดความยากจนออกไป ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมีแนวทางสรุปได้ ดังนี้

1. ต้องมีการวางนโยบายประชากรให้เหมาะสม เช่น ควบคุมจำนวนประชากรด้วยการวางแผนครอบครัว ในการแก้ปัญหาประชากรที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การแก้ปัญหาทางการศึกษา เพราะจะครอบคลุมไปถึงการแก้ปัญหาด้านอื่นๆ ทั้งหมด ทั้งปัญหาความยากจน สาธารณสุขตลอดจนการอนุรักษ์ธรรมชาติ

2. ต้องอนุรักษ์หรือสงวนทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายวิธี เช่น การประกาศพื้นที่เป็นป่าสงวน วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า การฟื้นฟูแหล่งธรรมชาติที่เสื่อมโทรม การรักษาดิน น้ำและอากาศให้ปลอดสารเคมีและมลภาวะ

3. การผลิตเทคโนโลยีกำจัดน้ำเสีย ตลอดจนการปรับเปลี่ยนการใช้ชีวิตไม่สุรุ่ยสุร่าย ประหยัดพลังงาน (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2556: 10-14)

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะสำเร็จได้จะต้องพัฒนาคนให้มีจริยธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้สรุปให้เห็นว่า ปัญหาในการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ไม่ประสบความสำเร็จนั้น เกิดจากกิเลส 3 อย่าง ที่ขัดขวางจริยธรรม คือ ตัณหา มานะ และทิฐิ เราจึงต้องพัฒนาคนและเศรษฐกิจให้คู่ขนานไปกับการพัฒนาจริยธรรม ดังนั้น ระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงขึ้นกับ 4 ปัจจัย ได้แก่

1. มนุษย์: ต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีสุขภาพดี ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีฝีมือ มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังสำคัญในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรให้เกื้อหนุน และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยให้การศึกษาและจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุน

2. สังคม: จัดระบบสังคม ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร ตลอดจนกิจการต่างๆ ให้ผสมกลมกลืนสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนฐานแห่งความรู้ความเป็นจริง สร้างบรรยากาศแห่งความไม่เบียดเบียน บรรยากาศแห่งความช่วยเหลือเกื้อกูล พิทักษ์ปกป้องคนที่อยู่ในสถานะต่างๆ ซึ่งมีโอกาสและมีความสามารถต่างกัน

3. ธรรมชาติ: วิธีการพัฒนาต้องยึดหลักให้มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและดำรงชีวิตให้สอดคล้องและกลมกลืนกับธรรมชาติ

4. เทคโนโลยี: การพัฒนาเทคโนโลยี การใช้เทคโนโลยีที่เกื้อกูล ไม่ทำลายธรรมชาติ นำของเสียมาผลิตเวียโนใช้ประโยชน์ใหม่ สังคมไทยต้องพัฒนาเทคโนโลยีควบคู่ไปกับการพัฒนาตนเอง

ต้องใช้เทคโนโลยีเป็นส่วนประติษฐ์เสกสรรของมนุษย์อย่างไม่ประมาทและเพื่อเกื้อหนุนให้ตนเองมีชีวิตดีงาม สมบูรณ์ มีอิสรภาพและสันติสุข

7. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานมานานกว่า 30 ปี ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า แนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียวอาจเกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้วจึงสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ซึ่งหมายถึง แทนที่จะเน้นการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมนำการพัฒนาประเทศ ควรที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจพื้นฐานก่อนนั่นคือ ทำให้ประชาชนในชนบทส่วนใหญ่พอกินพอใช้ก่อน เป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นการกระจายรายได้ เพื่อสร้างพื้นฐานและความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ก่อนเน้นการพัฒนาในระดับสูงขึ้นไป ดังที่ทรงมีพระบรมราโชวาทเพื่อเตือนประชาชนชาวไทยให้พอกินพอใช้ ตั้งแต่ปี 2517 คือ เมื่อ 30 กว่าปีที่แล้ว

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทนความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับ

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี โดยองค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง มีดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตหลักการเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างความมั่นคงในทางเศรษฐกิจได้ อาทิ โดยพื้นฐานแล้ว ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม เศรษฐกิจของประเทศจึงควรเน้นที่เศรษฐกิจการเกษตร เน้นความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งช่วยลดความเสี่ยง หรือความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาวได้ (สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา, 2550: 2-5)

เศรษฐกิจพอเพียง สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ ทุกสาขา ทุกภาคของเศรษฐกิจ ไม่จำเป็นต้องจำกัดเฉพาะแต่ภาคการเกษตร หรือภาคชนบท แม้แต่ภาคการเงิน ภาคอสังหาริมทรัพย์ และการค้าการลงทุนระหว่างประเทศ โดยมีหลักการที่คล้ายคลึงกัน คือ เน้นการเลือกปฏิบัติอย่างพอประมาณ มีเหตุมีผล และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเองและสังคม

9. พัฒนาการด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย

ประเทศไทย ในฐานะสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ได้นำกรอบความตกลงต่างๆ มาปรับใช้ในบริบทประเทศไทยในแบบต่างๆ ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค โดยมีการปรับปรุงกฎหมายและหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม ประเทศไทยได้ประกาศกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมฉบับแรกในปี พ.ศ. 2518 คือพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ซึ่งเป็นเวลา 3 ปี ภายหลังจากการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมมนุษย์ ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ได้จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้นภายใต้สำนักนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2518 เพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบายและมาตรการด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศ

ต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวอีก 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2521 และ พ.ศ. 2522 และมีการย้ายสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมาสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน และในปี พ.ศ. 2535 รัฐบาลได้ปรับปรุงกฎหมายสิ่งแวดล้อมใหม่ โดยตราเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพื่อขยายขอบเขตงานด้านสิ่งแวดล้อมให้กว้างขวางขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศและรองรับการประสานงานกับ

ต่างประเทศ ซึ่งพระราชบัญญัติดังกล่าวทำให้เกิดหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมจำนวน 3 หน่วยงาน คือ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษและกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อทำหน้าที่แทนสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และเพื่อให้เป็นหน่วยงานที่สามารถผลักดันนโยบายและมาตรการที่กำหนดไว้ให้มีผลเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น รวมทั้งตอบสนองนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการกระจายอำนาจ การบริหารและงบประมาณด้านสิ่งแวดล้อมไปสู่ท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวยังมีผลให้มีการปรับเปลี่ยนชื่อจากกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงานเป็น “กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม” จากนโยบายปฏิรูประบบราชการตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 พระราชกฤษฎีกา โอนกิจการบริหารและอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 และพระราชกฤษฎีกาแก้ไขบทบัญญัติให้สอดคล้องกับการโอนอำนาจหน้าที่ของส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 ทำให้มีการจัดตั้งกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้น และมีการย้ายหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมทั้ง 3 หน่วยงานข้างต้นมาสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่วันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2545 โดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้เปลี่ยนชื่อเป็น สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2559: ระบบออนไลน์)

และนอกจากสามหน่วยงานดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีการโอนย้ายหน่วยงานที่มีภารกิจด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากกระทรวงอื่นมาสังกัดภายใต้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสนับสนุนให้มีการสงวน อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งบริหารจัดการให้เกิดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน มีประสิทธิภาพ และมีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภายใน และหน่วยงานภายนอกกระทรวงเพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งในปัจจุบันนี้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีหน่วยงานในสังกัด รวมทั้งสิ้น 10 กรม 4 รัฐวิสาหกิจ และ 2 องค์การมหาชน พ.ศ. 2518

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาอย่างยั่งยืนคือการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ในที่นี้คำว่าสงวนรักษา ไม่ได้หมายความว่า เก็บไว้ แต่หากการสงวนรักษา คือการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ อย่างคุ้มค่า ได้ประโยชน์แก่มหาชน และไม่เบียดเบียนในส่วนของคนรุ่นต่อไป โดยแนวความคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเริ่มต้นขึ้นในสมัยทศวรรษที่ 70 และมีความชัดเจนที่สุดเมื่อมีการประชุมองค์การสหประชาชาติ ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร โดยการประชุมครั้งนั้นได้ก่อให้เกิด ปฏิญญาต่างๆ โดยมีแผนปฏิบัติการที่ 21 (Agenda 21) เป็นแผนปฏิบัติการที่มีความสำคัญ โดยแต่ละประเทศสมาชิกได้นำสาระสำคัญของ

แผนปฏิบัติการนี้มาใช้ โดยประเทศไทย ได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สมเด็จพระพรหมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดินดี จักรีนถุภดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ซึ่งได้พระราชทานไว้ โดยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบ 3 ห่วงหลัก คือความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน เข้ามาใช้ในบริบทประเทศไทย และได้ส่งผลให้เกิดสำนึกแห่งการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นหลักในการพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบัน

ในงานวิจัยฉบับนี้ได้นำหลักการของการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาประยุกต์ใช้ในสามประการคือ

1) การพึงสงวนทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหนึ่งของทรัพยากรการท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนด้วยกระบวนการอนุรักษ์ 2) การนำหลักการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่อาจเป็นข้อจำกัดของชุมชนในด้านการระดมงบประมาณที่ค่อนข้างมีอย่างจำกัด ทำให้กระบวนการอนุรักษ์ไม่อาจดำเนินการได้อย่างเต็มที่ และ 3) ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน เป็น ฉันทามติ (consensus) โดยปลายทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นคือ ความสุข หรือวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชุมชนอย่างยั่งยืน

2. แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เกิดจากพัฒนาการทางระบบความคิดของชนชั้นในสังคมที่มีการแสดงออกในเชิงการเป็นผู้ให้ โดยภายหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้เกิดชนชั้นทางสังคมใหม่ คือชนชั้นกลาง นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครนี้เป็นผู้ที่เดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ โดยมอบกำลังกาย และกำลังทรัพย์ เพื่อทำการตอบแทนให้สังคม ชุมชน ในการทำงานเป็นอาสาสมัคร และสอดแทรกกิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าไปในเนื้อกิจกรรม ทำให้เกิดการเสริมประสบการณ์ใหม่ๆ ที่นักท่องเที่ยวหนึ่งคนได้รับในการมีประสบการณ์ท่องเที่ยวหนึ่งครั้ง ในทางวิชาการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเติบโตในกลุ่มการท่องเที่ยวร่วมสมัย เน้นการจัดการการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมทางสังคมและการเมือง เพื่อใช้และทดแทนทรัพยากรอย่างมีคุณค่า ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและวัฒนธรรม ช่วยสร้างจิตสำนึกของชุมชนและนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีของการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยจุดมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนี้ได้ปรับเปลี่ยนจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในรูปแบบการพัฒนา การอนุรักษ์ธรรมชาติ และสัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์ เป็นการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครที่เกี่ยวข้องกับงานด้านวัฒนธรรม เนื่องจาก “วัฒนธรรม” เป็นกระบวนการอบรม ปลูกฝัง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การดำรงชีวิตในรูปแบบเดียวกันของคนในสังคมและถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลัง ซึ่งวัฒนธรรมยังเป็นจุดสุ่มเสี่ยง ที่มักเกิดการถูกทำลาย โดยเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นวัตถุที่สามารถจับต้องได้ และง่ายต่อการสูญหาย เสื่อมสภาพ และขาดการดูแล โดยอาสาสมัครที่เข้าร่วมกิจกรรม นอกจากได้เพลิดเพลินกับการเป็นผู้ให้ และยังได้เรียนรู้ถึงคุณค่า ความสำคัญในแง่มุมต่างๆ และเป็นการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ในที่สุด โดยในที่นี้ผู้วิจัยได้ตรวจ

เอกสาร ประพจน์ และมโนคติต่างๆ ที่ครอบคลุมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของอาสาสมัคร นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

อาสาสมัคร คือ บุคคลที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แห่งประชาชนและสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินเข้ามาช่วยเหลือสังคมด้วยความสมัครใจเสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นป้องกันแก้ไขปัญหาและพัฒนา สังคมและสิ่งที่ได้รับตอบแทน คือความรู้สึกที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น (Bussell and Forbe, 2002: 248 อ้างใน ราณี อิศัยกุล, 2557: 357)

โดยราณี อิศัยกุล ได้นิยาม ความหมายของนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครว่า นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเป็นผู้สมัครใจใช้เวลาว่างในการท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมในการช่วยเหลือผู้อื่น แก้ไขปัญหาความยากจนในสังคม หรือฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของพื้นที่ หรือการทำวิจัยในปัญหาของสังคมหรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งประสบการณ์การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้รับจะเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ตรวจสอบประโยชน์ของการเดินทางในการพัฒนาตนเอง ที่ก่อให้เกิดประสบการณ์ที่น่าจดจำและทนนานกว่าการท่องเที่ยวทั่วไป (ราณี อิศัยกุล, 2557: 358)

ชญัญ วงษ์วิภาคและคณะได้กล่าวถึงคำว่าทรัพยากรวัฒนธรรม (Cultural Resources) หมายถึง ลักษณะของระบบวัฒนธรรมที่มีค่าหรือเป็นตัวแทนที่สามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือวัฒนธรรมทางวัตถุ (Tangible) เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันต่างๆ เป็นต้น และทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมหรือทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) เช่น ภาษา ศิลปะการแสดง พิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น (ชญัญ วงษ์วิภาค และคณะ, 2547: 2-3)

2. พัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเกิดขึ้นตั้งแต่ปีค.ศ. 1915 ต้องการสนับสนุนกิจกรรมอาสาสมัครระยะยาวได้แล้วความนิยมอย่างแพร่หลายตั้งแต่ปี พ.ศ. 1513 มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วต่อมาได้มีการขยายเป็นตลาดเฉพาะทางที่มีขนาดใหญ่เช่นโครงการอาสาสมัครหรือการจัดโปรแกรมกิจกรรมอาสาสมัครจากหน่วยงาน NGOs และสถาบันการศึกษามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดำเนินการหลายฝ่าย เช่นองค์กรการกุศลบริษัทนำเที่ยว เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครคือการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจ่ายเงินเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในชุมชนนักท่องเที่ยวอาสาสมัครในโครงการให้ความช่วยเหลือชุมชนสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นมีจุดมุ่งหมายเพื่ออาสาให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาสังคมในด้านหนึ่ง ในชุมชนที่ไปท่องเที่ยวก่อให้เกิดประสบการณ์ที่มีคุณค่าใน

การพัฒนาตนเองอีกทั้งยังเป็นการช่วยพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป (ราณี อีสัยกุล, 2557: 359)

Ureiley, Reichel and Ron กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ชุมชนเท่านั้น และกล่าวว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเป็นการท่องเที่ยวที่สัมผัสกับของจริง ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ และความรับผิดชอบต่อของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยว อาจกล่าวได้ว่าจากกิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่เข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน ทำให้การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งจะเป็นหนทางในการเพิ่มศักยภาพและส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ (Uriely et al, 2003: 57)

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครคือ ประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งได้รับ เมื่อมีส่วนเข้าไปบำเพ็ญประโยชน์และท่องเที่ยวในสถานที่ต่างๆ โดยวัตถุประสงค์หลักคือ การทำให้คุณภาพของสังคมดีขึ้น และได้รับประสบการณ์และเพิ่มพูนศักยภาพของตนเอง กล่าวคือ จากการศึกษาของ (McGhee and Andereck, 2004: 131-140) พบว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครมีผลกระทบเชิงบวกและลบต่อชุมชน ในผลกระทบเชิงบวกเช่น ก่อให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครและประชาชน ความสามารถเข้าใจประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดในชุมชนได้มากขึ้น นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอาจได้แรงบันดาลใจเข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ และทำอย่างจริงจังมากขึ้น ประชาชนในชุมชนเป้าหมายได้รับการพัฒนาขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร และประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปสู่ชุมชนเป้าหมายตรง ส่วนผลกระทบเชิงลบ เช่น นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอาจมีส่วนทำลายสิ่งแวดล้อมโดยไม่รู้ตัว นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอาจเข้าไปแย่งใช้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดของชุมชน หากไม่มีการฝึกอบรมก่อนการเดินทาง นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอาจแสดงพฤติกรรมที่ขัดต่อประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น หากไม่มีการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชุมชนด้านวิถี ชีวิตและสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมบางอย่างอาจเป็นการดูหมิ่นศักดิ์ศรีของคนในท้องถิ่นและอาจสร้างนิสัยที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นไม่พึ่งพาตนเอง เนื่องจากมีความช่วยเหลือจากนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเป็นประจำ (กาญจนา สมมิตร และคณะ, 2557: 33-45)

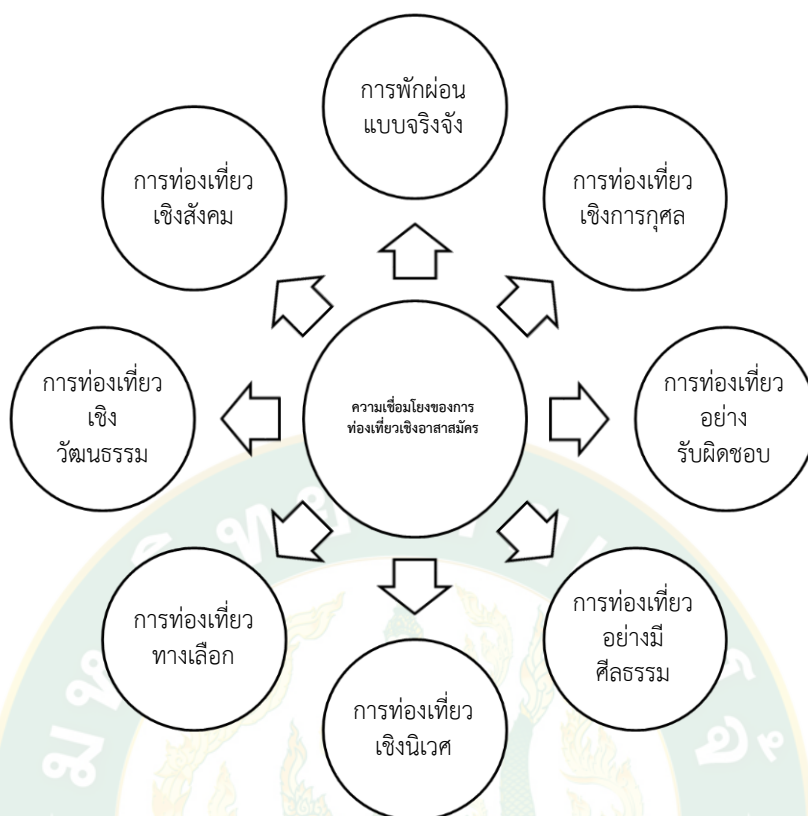
3. ประเภทของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางเลือกที่นักท่องเที่ยวมีแรงจูงใจจะเดินทางท่องเที่ยวเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นในชุมชนที่ไปท่องเที่ยว และเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงสังคม การท่องเที่ยวเชิงการกุศล การท่องเที่ยวทางเลือก การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น โดยการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครจะเป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อบำเพ็ญประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ที่จุดหมายปลายทางมีความต้องการ เช่นการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม

การก่อสร้างสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การศึกษา การสอน ฯลฯ และยังสามารถเชื่อมโยงกับประเภทการท่องเที่ยวในแนวต่างๆ ดังภาพ (ราณี อธิชัยกุล, 2557: 350) ขึ้นอยู่กับนักท่องเที่ยวและโครงการที่ร่วมอยู่

โดยการแบ่งประเภทของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร มีหลายเกณฑ์เช่นเกณฑ์ด้านกิจกรรมด้านระยะเวลา ฯลฯ ในการวิจัยฉบับนี้จะขออธิบายการแบ่งประเภทการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครตามเกณฑ์ด้านความเข้มข้นของกิจกรรมการท่องเที่ยว ตามแนวคิดของคาลาแนน และโทมัส (Callanan, 2005: 196-197) ดังต่อไปนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครชนิดไม่ลึกซึ้ง (shallow voluntourist) นักท่องเที่ยวมีจุดมุ่งหมายในการท่องเที่ยวเพียงการพัฒนาตนเอง ความเข้มข้นของกิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์น้อย เช่นการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อเติมเต็มในการศึกษา เกณฑ์การศึกษา หรือการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์
2. การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครชนิดกึ่งเข้มข้น (intermediate voluntourist) มีการยกระดับจากการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครชนิดไม่ลึกซึ้งที่มีความเข้มข้นขึ้น มองในด้านผลประโยชน์และมนุษยธรรมที่หยิบยื่นให้ผู้อื่นมากขึ้น โดยอาจอยู่ในรูปของการบำเพ็ญประโยชน์ที่กระทำในเวลาว่าง หรือเป็นโครงการที่เป็นรูปร่างมาขึ้น
3. การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครชนิดเข้มข้น (deep voluntourist) นักท่องเที่ยวจะมีจุดเน้นหลักในเรื่องการให้แก่ผู้อื่น ไม่หวังผลตอบแทนในเชิงใดเชิงหนึ่ง โดยออกจากสิ่งที่นักท่องเที่ยวนั้นมีหรือเป็นอยู่

ภาพที่ 2 ความเชื่อมโยงของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

ที่มา: ปรับปรุงจาก ราณี อิศัยกุล (2557)

กล่าวโดยสรุปจากการตรวจเอกสาร นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอาจเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภทไม่ว่าแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานบริการในชุมชนสนับสนุนและเอื้อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวในชุมชน เช่น ศูนย์บริการข้อมูลท่องเที่ยวที่พักรวม และ ศูนย์ช่วยเหลือฉุกเฉิน (Holmes and Smith, 2009: 25) โดยนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครส่วนใหญ่มีแรงจูงใจในการท่องเที่ยวที่ต้องการ ช่วยเหลือผู้อื่น ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์และพัฒนา ต้องการพัฒนาทักษะของตนเอง พัฒนาทักษะอาชีพ พบปะและเรียนรู้ชุมชน และความสนใจในการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมจากชุมชนที่เข้าไปมีส่วนร่วม และมีกิจกรรมหลักของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครคือช่วยเหลือสังคมในด้านต่างๆ ในขณะท่องเที่ยวต่างประเทศ เช่น การสอนภาษาต่างประเทศ ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสหรือสัตว์ที่ช่วยตัวเองไม่ได้ นอกจากนี้กิจกรรมของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ยังเป็นการพัฒนาตนเองของนักท่องเที่ยว เช่น การศึกษา การเรียนรู้ใหม่ เป็นต้น ในงานวิจัยครั้งนี้ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิง

อาสาสมัคร เนื่องจากประโยชน์ที่นักท่องเที่ยว และชุมชนได้รับร่วมกัน ซึ่งในต้นน้ำนอกเหนือจาก อรรถประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้ว ชุมชนยังได้รับผลประโยชน์จากการให้ทั้ง การเงินและแรงงานอาสาสมัคร ซึ่งในกลางน้ำระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเกิดการ เรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนในมิติต่างๆ จนถึงปลายน้ำ ทรัพยากรทาง วัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ของชุมชน ได้รับการอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วย รวมถึงการสร้าง ประสบการณ์ใหม่ในการท่องเที่ยว ผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์

5. คุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในฐานะของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เป็นกลไกหนึ่งในการจัดการทรัพยากรทาง วัฒนธรรมสู่ความยั่งยืน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การให้ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยว และชุมชน ดังนั้นก่อนการเกิดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ควรนำเสนอคุณค่า ของงานพุทธศิลป์ ให้นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าและ ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมีแนวทางในการพิจารณา ที่หลากหลายอยู่กับมุมมองและวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ และมีคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมไว้ 4 ประการ คือ (ธนิช เลิศชาญฤทธ์, 2554: 32-44)

1. คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่ แสดงถึงความทรงจำทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นสิ่งที่ติดมากับทรัพยากรวัฒนธรรมยากที่จะเลือนหาย ตามกาลเวลา เช่น พระพุทธรูป ภาพเขียนสีที่แสดงถึงวัฒนธรรม ประเพณีของกลุ่มชนบางกลุ่ม ความ มีน้ำใจ กริยามารยาทที่แสดงถึงความเป็นไทย
2. คุณค่าเชิงวิชาการ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทข้อมูลข่าวสารที่มนุษย์สามารถ เรียนรู้ และนำไปใช้ในการดำรงชีวิต โดยกระบวนการศึกษาหาความรู้อย่างเป็นระบบ มีหลักฐานและ มีความน่าเชื่อถือ
3. คุณค่าเชิงสุนทรียะ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเชิงความงามซึ่งขึ้นอยู่กับ พื้นฐานทางวัฒนธรรม ความชอบและจิตนาการของแต่ละบุคคล เช่นการทำงานจิตรกรรมฝาผนังหรือ การประดิษฐ์งานหัตถกรรมพื้นบ้านต่างๆ ของศิลปิน ซึ่งเกิดจากแรงบันดาลใจหรือแรงกระตุ้นให้ สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ
4. คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญในการใช้สอยโดยตรง เช่น การจัดสร้างแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เน้นวิถีชีวิตในอดีตหรือการจัดให้มีประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดเป็นธุรกิจการ ท่องเที่ยวขึ้นมา

นอกจากนี้ องค์กรที่มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ระดับนานาชาติ อาทิ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือที่เรียกกันว่า ยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) สภานานาชาติว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS) และศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาด้านอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรม (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property - ICCROM) ได้ร่วมกันกำหนดคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้คือ (Feliden and Jokilehto อ้างใน ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2554: 48-52)

1. คุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ผู้คนในปัจจุบันให้ความสำคัญกับทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆ ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แบ่งออกได้ดังนี้
 2. คุณค่าเชิงอัตลักษณ์ เป็นกลุ่มคุณค่าที่มีความสัมพันธ์และความผูกพันด้านอารมณ์ความรู้สึก ความผูกพันถึงความหลังหรือความทรงจำกับทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น ตำนาน ศาสนา ประเพณี จิตวิญญาณ ซึ่งอาจมีนัยทางการเมือง ชาตินิยม
 3. คุณค่าเชิงศิลปะหรือเทคนิค เป็นกลุ่มคุณค่าที่ขึ้นอยู่กับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ และสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น ลวดลาย โครงสร้าง ทักษะฝีมือ
 4. คุณค่าเชิงจำนวนที่หายาก เป็นกลุ่มคุณค่าที่แสดงถึงทรัพยากรที่มีลักษณะคล้ายกัน อายุสมัยเดียวกัน มีจำนวนไม่มากหรือเป็นของหายาก
 5. คุณค่าด้านสังคมและเศรษฐกิจร่วมสมัย เป็นคุณค่าการใช้งานในสังคมร่วมสมัยแบ่งออกได้ดังนี้
 6. คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เป็นคุณค่าที่ทรัพยากรสามารถช่วยให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ในการดำรงชีพได้ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะเงินตราเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่า ที่มนุษย์สามารถใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการมีชีวิตอยู่ได้ด้วย
 7. คุณค่าเชิงหน้าที่ใช้สอย เป็นคุณค่าที่เน้นการใช้งาน ทั้งการใช้งานแบบเดิมที่ทรัพยากรเคยถูกใช้มาหรืออาจมีการปรับเปลี่ยนหน้าที่ได้
 8. คุณค่าเชิงการศึกษา เป็นคุณค่าที่คนในปัจจุบันใช้ในการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ
 9. คุณค่าเชิงสังคม เป็นคุณค่าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคม ประเพณีที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมในปัจจุบันได้
 10. คุณค่าเชิงการเมือง เป็นคุณค่าที่พ้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของทรัพยากรนั้นๆ การเข้าไปจัดการกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัววัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

6. กระบวนการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยใช้การท่องเที่ยว

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวนั้นชุมชนและท้องถิ่นจำเป็นต้องร่วมมือกัน เพื่อสร้างการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวและชุมชนชุมชน โดยโกวิท พวงงาม ได้กล่าวถึงการจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่นว่าเป็นกระบวนการหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีศักยภาพของชุมชนและท้องถิ่นซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกระบวนการต่างๆ เช่น กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและท้องถิ่นซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ในทางปฏิบัติประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน หากแต่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมบ้างจึงถือว่าการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ดังนี้ (โกวิท พวงงาม, 2553: 193-294) ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมีขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการในการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สถานการณ์ของชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน เพื่อร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของการเกิดปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน เป็นการดำเนินการโดยการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทาง การดำเนินงานและทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือการเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก
4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมที่ได้ร่วมวางแผนกันศึกษา วางแผนและดำเนินการพัฒนามาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการดำเนินกิจกรรมได้ทันที

กล่าวโดยสรุป การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมด้วยการท่องเที่ยว คือการสร้างคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้นให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมรวมทั้งสามารถอนุรักษ์ สืบทอด พัฒนาและสร้างสรรค์ทรัพยากรวัฒนธรรมผ่านกระบวนการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เกิดคุณค่าตามบริบททางสังคมในปัจจุบันได้

3. แนวคิดการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดการการท่องเที่ยวนั้นถูกกำหนดทิศทางโดยชุมชนเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยชุมชนมีบทบาทหลักในฐานะเป็นเจ้าของ โดยรับทั้งผิด และรับทั้งชอบจากการจัดการดูแลนักท่องเที่ยวที่เข้ามายังชุมชนของตนเอง ส่วนการดำเนินการเน้นการมีส่วนร่วม คือหลักแห่งการสร้างฉันทามติ ระหว่างคนในชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนมีบริบทต่างกัน ทำให้ไม่สามารถบ่งชี้หรือเป็นตัวแทนซึ่งกันและกันได้ การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นเมื่อสังคมได้ดำเนินกิจกรรมทางสังคมใด กิจกรรมหนึ่งซึ่งระดับความเข้มข้นในการมีส่วนร่วม มากน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ในที่นี้ ผู้วิจัยได้ตรวจเอกสาร ประพจน์ และมโนคติต่างๆ ที่ครอบคลุมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด กล่าวว่า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ การท่องเที่ยวที่มีชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญทั้งในด้านการดำเนินการ การบริหารจัดการ การตัดสินใจ และการจัดการผลประโยชน์ โดยอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประเพณีวัฒนธรรม และกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น (มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด, 2548: 90)

รชพร จันท์สว่าง ได้ให้ความหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า หมายถึงการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเป็นชุมชน พื้นฐานสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวของพื้นที่ การท่องเที่ยวชุมชนมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่นด้วยการสร้างงานและกระจายรายได้ ขณะเดียวกันก็ช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี (รชพร จันท์สว่าง, 2546: 24)

สินธุ์ สโรบล ได้ระบุถึงความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าหมายถึง ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามากำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2546: 3)

กล่าวโดยสรุปความหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การจัดการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมีการเปลี่ยนแปลงหน่วยที่ทำการจัดการท่องเที่ยวนั้นเกิดขึ้นจากประชาชนภายในชุมชนร่วมกับภาคส่วนต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยว ในมิติต่างๆ

2. ความหมายของการมีส่วนร่วม

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี ได้ระบุความหมายของ “การมีส่วนร่วม” เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตน (ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, 2536: 42)

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ไว้ว่า หมายถึงกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายๆ เรื่องแล้วแต่กรณี (ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2527: 2)

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการที่ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ภาคประชาชน โดยเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม อาจเป็นการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน หรือการมีส่วนร่วมทั้งองค์ภาพของกิจกรรม หรือกระบวนการ

3. ความหมายและความสำคัญของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า การสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์ และมีรายได้จากการท่องเที่ยว เพื่อก่อให้เกิดความรักความหวงแหน การสร้างจิตสำนึกในการดูแลปกป้องทรัพยากรท่องเที่ยว และสภาพแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืน (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 23)

สมชาย สนั่นเมือง (2541: 25-33)กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญมาก ทั้งนี้ความเกี่ยวข้องของชุมชนกับการท่องเที่ยวจะสามารถกำหนดได้ใน 2 ลักษณะ

1. ผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับทางเศรษฐกิจคือ จะเกิดการสร้างงาน การพัฒนาอาชีพ การท่องเที่ยว เกิดระบบตลาด ระบบผลิตวัตถุดิบ เป็นแหล่งรายได้ และครอบครัวชุมชนจะมีรายได้เพิ่มขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อมและผลประโยชน์ทางสังคม คือ การพัฒนาทางสร้างสรรค์ในสังคม

การติดต่อที่มีรูปแบบมากขึ้น มีการสร้างสิทธิหน้าที่ และความรับผิดชอบแก่สังคม เช่น ความปลอดภัย และการมีระเบียบ อิศระของสังคมจะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น

2. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนทั้งทางบวกและลบ คือถ้าบวกจะมีผลทางเศรษฐกิจ สังคม ส่วนทางลบ คือ ความทรุดโทรมของสังคมที่เนื่องจากการจัดการไม่ดี โครงสร้างการบริหาร ชุมชนอาจเปลี่ยนแปลงไปเพราะสาเหตุมาจากการจัดการชุมชนไม่ดีเช่นกัน

4. มิติของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม

พจนานา สนวนศรี ได้ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวว่า คนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง บทบาทของโครงการการท่องเที่ยว เพื่อชีวิต และธรรมชาติ คือการเป็นสะพานเชื่อมความเข้าใจระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน บอกกล่าวคนที่จะเข้าไปเยี่ยมชุมชนให้เข้าใจในเรื่องราวของชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยว กติกา ข้อปฏิบัติ เมื่ออยู่ในชุมชน ในขณะเดียวกันก็มีการพูดคุยกับชาวบ้านให้ชัดเจนถึงเป้าหมายของการทำกิจกรรมนี้ ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน บางแห่งมองว่าเป็นการเผยแพร่เรื่องราววิถีชีวิตวัฒนธรรม ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน บางแห่งอาจมองว่านอกจากเผยแพร่แล้วน่าจะเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน เราจึงต้องมองถึงข้อดีและข้อเสียและแนวทางป้องกัน ร่วมกันค้นหาเสน่ห์ของชุมชนซึ่งหมายถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม และวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่น่าสนใจและยังได้กล่าวถึงการจัดการการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นทางเลือกที่สามารถตอบสนอง และพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมแบบยั่งยืนได้ ภายใต้มิติต่างๆ ดังนี้ (พจนานา สนวนศรี, 2546: 92-93)

1. มิติด้านสิ่งแวดล้อม ควรเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด
2. มิติด้านการเมือง กิจกรรมนี้ควรเป็นกิจกรรมหนึ่งของการรณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชนระดับล่าง โดยการสร้างกระบวนการวางแผนและการตัดสินใจในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงชุมชน
3. มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม กิจกรรมนี้ควรสร้างสรรค์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการเท่าทันต่อวัฒนธรรมแบบเมืองที่เติบโตอย่างไร้รากฐาน
4. มิติด้านเศรษฐกิจ คือการกระจายรายได้ ผลกาไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่ร่วมพัฒนาควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวภายในพื้นที่และรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ภักดี รัตนผล ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ท้องถิ่น ชุมชน และภาคเอกชนใน ทิศทางปัจจุบัน และอนาคต ควรเป็นไปในลักษณะที่ภาครัฐเป็นหน่วยงานสนับสนุน โดยให้ชุมชน ท้องถิ่น และภาคเอกชนเป็นหน่วยดำเนินการบริหารจัดการภายใต้วัตถุประสงค์ร่วม คือการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยมีเหตุผลสนับสนุน 4 ประการ คือ (ภักดี รัตนผล, 2545: 12)

1. ตามข้อบัญญัติรัฐธรรมนูญในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง
3. จากข้อกำหนดและแนวทางในการกระจายอำนาจในการจัดการงบประมาณและการ คลังจากส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค ลงสู่ท้องถิ่น อันจะส่งผลให้ท้องถิ่นมีรายได้เพียงพอที่จะดูแลและ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นและชุมชนของตนเอง
4. จากข้อเท็จจริงที่ปรากฏว่า คนในท้องถิ่นจะมีความรู้สึกรักหวงแหนทรัพยากรแหล่ง ท่องเที่ยวของเขาเองมากกว่าคนอื่น

5. ลักษณะและองค์ประกอบของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมี ส่วนร่วม

มนัส สุวรรณ และคณะ ได้กล่าวว่า ทิศทางและแนวทางในการมีส่วนร่วมของชุมชน จะต้องมีการ มุ่งมั่นไปสู่การร่วมมือในการใช้ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการรองรับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ มีความสมบูรณ์ครบถ้วน ได้แก่ (มนัส สุวรรณ และ อุดม เกิดพิบูลย์, 2543: 41 - 42)

1. ระดับนโยบาย จะต้องมีการหาทางให้สมาชิกในชุมชนทุกคนทุกระดับรับทราบ นโยบายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
2. ระดับแผนงานหรือโครงการ จะต้องหาทางให้ชุมชนเข้าใจแบบแผนการท่องเที่ยว แบบยั่งยืนให้ชัดเจนทุกระดับแผน
3. ระดับปฏิบัติ ให้สมาชิกของชุมชนกลุ่มต่างๆ ทุกชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวศึกษา แผนปฏิบัติ แนวทาง และวิธีปฏิบัติให้เข้าใจ จนสามารถให้ความร่วมมือและปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง มี การแนะนำอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอนของการปฏิบัติจนกว่าจะมั่นใจได้ว่าสมาชิกชุมชน ทุกคน ทุกระดับ ดำเนินการไปได้ถูกทิศทางแล้ว
4. ระดับประเมินผล จะต้องหาทางให้ชุมชนท้องถิ่นเข้าใจการติดตามผลปฏิบัติงาน ตามแผนงานหรือโครงการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จนสามารถประเมินผลได้อย่างถูกต้องและมี ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้สรุปลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม มีลักษณะสำคัญอยู่ 6 ประการดังนี้ คือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 75)

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ทุกแห่ง
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม
4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนยาว
6. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนผลประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

นอกจากนี้ อุซาวตี พูลพิพัฒน์ ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม ควร มีลักษณะดังต่อไปนี้ (อุซาวตี พูลพิพัฒน์, 2545: 38-53)

1. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ความต่อเนื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และความต่อเนื่องของวัฒนธรรมซึ่งจัดเป็นทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยว และสามารถมอบประสบการณ์นันทนาการที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยว
2. เป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ (Quality) หมายถึงการเน้นคุณภาพของสามส่วนหลัก คือ คุณภาพของสิ่งแวดล้อม คุณภาพของประสบการณ์ นันทนาการที่นักท่องเที่ยวได้รับ และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความสมดุล (Balance) หมายถึงความสมดุลระหว่างความต้องการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ความต้องการของชุมชนท้องถิ่นและขีดความสามารถของทรัพยากร

6. ลักษณะสำคัญของการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

เทิดชาย ช่วยบำรุง กล่าวว่าลักษณะการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวขนาดเล็กที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของชุมชน มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและสถานที่ในพื้นที่ สิ่งปลูกสร้างต้องยึดถือสอดคล้องกับท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นต้องทำให้สิ่งสามัญธรรมดาเป็นสิ่งที่พิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2550: 110)

สินธุ์ สโรบล ได้กล่าวถึงลักษณะของการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า การนำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมาใช้นั้น จะต้องพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถ และมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน และมุ่งเน้นให้

เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2546: 15)

พจนาน สนวนศรี กล่าวว่าสิ่งสำคัญของการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ ผลจากการดำเนินการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดผลประโยชน์ตามมาทั้งทางตรงและทางอ้อม นั่นคือ ทางตรง ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้กับคนในชุมชน ในทางอ้อม ก่อให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของท้องถิ่นและก่อให้เกิดการพัฒนาสาธารณประโยชน์ของชุมชน (พจนาน สนวนศรี, 2546: 24)

กล่าวโดยสรุป การบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีลักษณะสำคัญคือ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวเนื่องกับการใช้ และบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน ทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้ และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ โดยจะเกิดผลจากการจัดการท่องเที่ยวทั้งทางบวก และทางลบกับชุมชนเจ้าของทรัพยากร

7. องค์ประกอบของการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้สรุปองค์ประกอบหลักของการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีอยู่ 4 ด้าน กล่าวคือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม 2) องค์กรชุมชน 3) การจัดการ และ 4) การเรียนรู้ (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2558: ระบบออนไลน์) ดังต่อไปนี้

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

1.1 ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

1.2 ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. ด้านองค์กรชุมชน

2.1 ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน

2.2 มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย

2.3 ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3. ด้านการจัดการ

3.1 มีกฎกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว

3.2 มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้

3.3 มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

3.4 มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ด้านการ

เรียนรู้

3.5 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

3.6 มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

3.7 สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

4. ด้านการเรียนรู้

4.1 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

4.2 มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

4.3 สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

8. บริบทของการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชน

ในการวิจัย สำหรับชุมชนนี้พบว่า เรื่อง รูปแบบการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ในครั้งนี้ ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดของ วีระพล ทองมา (2554) เพื่อเป็นบริบทในการจัดทำกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน โดยแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบเอกสาร ครอบคลุมทุกตัวแปร ดังต่อไปนี้

เส้นทางท่องเที่ยว (tourism route)

1. ความหมายและความสำคัญของเส้นทางท่องเที่ยว

ประสิทธิ์ คุญรัตน์ และคณะ (2546: 23) ได้ให้ความหมายของ เส้นทางท่องเที่ยว (tourism route) หรือเส้นทางนักท่องเที่ยว (tourist route) หมายถึง แนวทางการสัญจรที่กำหนดขึ้นสำหรับการเดินทางหรือการตัดสินใจเลือกเดินทางของนักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถพบเห็นหรือเข้าชมจุดที่น่าสนใจตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ได้ง่าย สะดวก ปลอดภัย ได้รับความรู้ และความเพลิดเพลินจากการใช้เส้นทางที่กำหนดขึ้นสำหรับการเดินทางท่องเที่ยวทั้งเส้นทางที่เกิดขึ้นจากความนิยมของนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการโดยอัตโนมัติ หรือเส้นทางสัญจรปกติที่เข้าถึงแหล่งเป้าหมายได้ ตลอดทั้งเส้นทางที่กำหนด ขึ้นมาใหม่ตามศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะ

กล่าวโดยสรุปแล้วเส้นทางท่องเที่ยว คือทางที่ประดิษฐ์ไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยว ได้ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต่างๆ โดยเส้นทางอาจเป็นเส้นทางใหม่ เส้นทางทางกายภาพที่มีอยู่แล้ว หรือเส้นทางที่มาจากฐานรากทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมต่างๆ

2. หลักการ และข้อพิจารณาในการจัดเส้นทางท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) ได้กล่าวถึงแนวทางในการปรับปรุง หรือสร้างเส้นทางของแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพต้องคำนึงถึง ความเหมาะสมในการกำหนดแนวเส้นทาง การท่องเที่ยว การจัดเส้นทางในลักษณะวงรอบ (loop) การจัดเส้นทางให้มีความแตกต่าง การให้ข้อมูล ข่าวสาร ในเส้นทาง การพิจารณาจัดประเภทพาหนะตามสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศ การปรับปรุงบริเวณจุดเริ่มต้นของเส้นทาง รวมทั้งการสร้างความปลอดภัยกับเส้นทางภายนอกพื้นที่ โดยได้เน้นย้ำแนวคิดขององค์การสหประชาชาติ ว่าควรจัดระบบขนส่งและเส้นทางท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ สะดวกในการเข้าถึง (access) และสัญจร (movement) ภายในแหล่งท่องเที่ยว โดยมีข้อควรพิจารณาดังต่อไปนี้

1. มีการเชื่อมโยงสถานที่สำคัญและแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ไว้ด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ
2. มีการจัดเส้นทางสัญจรให้สอดคล้องกับลำดับศักดิ์ (hierarchy) ของถนน
3. มีการพัฒนาเส้นทางเพื่อ “เปิด” การเข้าถึงและการบริการแก่แหล่งท่องเที่ยวให้สะดวกถึงกัน ยกเว้นพื้นที่บางส่วนของเส้นทางที่ต้องการควบคุมและจำกัดปริมาณนักท่องเที่ยว อาจลดระดับความสะดวกสบายของการเข้าถึงพื้นที่ลงได้

ระบบป้ายให้ความรู้และการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยว (boarding system and interpretation in tourism attraction)

1. ความหมายของการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยว

การสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยว คือ การสื่อความหมายในบริบทของการท่องเที่ยว เป็นศิลปะการสื่อสารนำเสนอเรื่องราวที่กระตุ้นความสนใจ ช่วยให้นักท่องเที่ยวมีความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า ความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม มีส่วนสำคัญในการเพิ่มมูลค่าในสินค้าและบริการ สามารถสร้างความสนุกสนานความเพลิดเพลิน และความประทับใจต่อผู้มาเยือน ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความซาบซึ้งใจในเรื่องราวที่นำเสนอ ตลอดจนการสร้างทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน (แก้วตา ม่วงเกษม, 2558: 3)

2. บทบาทของการสื่อความหมาย

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้สรุปเนื้อหาเกี่ยวกับบทบาทของการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยว ดังนี้ (แก้วตา ม่วงเกษม, 2558: 4-12)

- 1) ให้ความรู้ การสื่อความหมายช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งอาจ

อยู่ในลักษณะรูปธรรมหรือนามธรรมของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน ช่วยให้นักท่องเที่ยวมีความประทับใจในคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งช่วยให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกคล้อยตามที่ผู้ส่งสารนำเสนอ เช่น เกิดความรู้สึกซาบซึ้งในเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอหรือความรู้สึกตื่นตาตื่นใจในความงามของธรรมชาติ

2) สร้างความเพลิดเพลิน การสื่อความหมายมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความประทับใจและประสบการณ์การเดินทางแก่นักท่องเที่ยวโดยตรง ช่วยเพิ่มโอกาสให้นักท่องเที่ยวกลับมาเยี่ยมชมอีก กิจกรรมการสื่อความหมายควรสนุกสนาน และสามารถสร้างความบันเทิงใจมากกว่าให้สาระความรู้เพียงอย่างเดียว การสื่อความหมายไม่ควรนำเสนอเหตุการณ์ หรือบุคคลในประวัติศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ควรกระตุ้นความสนใจให้นักท่องเที่ยวมีความรู้สึกเสมือนว่าตนเองอยู่ในเหตุการณ์จริง ทำให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้ง หรือสนุกสนานเพลิดเพลินในเหตุการณ์ที่กำลังนำเสนอ ซึ่งเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่น่าสนใจและชวนติดตามเรื่องราว

3) การอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน การสื่อความหมายมีบทบาทสำคัญในการปลูกจิตสำนึกให้นักท่องเที่ยวได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น สนับสนุนการเรียนรู้และสร้างความประทับใจ ซึ่งส่งผลให้มีทัศนคติเป็นบวกต่อการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน ซึ่งสามารถจำแนกบทบาทได้ 4 ประการ ดังนี้

3.1) การจัดระเบียบนักท่องเที่ยว การสื่อความหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการลดผลกระทบอันเกิดจากกิจกรรมต่างๆ ของนักท่องเที่ยว สามารถลดความแออัด เนื่องจากมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากเกินไปเกินความสามารถในการรับรองพื้นที่ ป้ายแนะนำสถานที่ที่เป็นวิธีหนึ่งที่น่าแนะนำนักท่องเที่ยวให้ออกไปจากพื้นที่ที่มีความแออัดไปยังพื้นที่อื่นๆ ที่สามารถรับรองได้ดีกว่า ทั้งนี้เพื่อลดความแออัดซึ่งมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้การสื่อความหมายยังส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสำรวจ เดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวใหม่มากขึ้น การสื่อความหมายให้ความรู้ เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวที่เป็นภัยต่อสัตว์ป่า เช่น ลดการใช้เสียงรบกวนสัตว์ป่า จำกัดความเร็วของรถเพื่อป้องกันอุบัติเหตุ ห้ามสูบบุหรี่ ตั้งแคมป์กองไฟ หรือให้อาหารสัตว์ป่า

3.2) การพัฒนาเศรษฐกิจ การสื่อความหมายสามารถเสริมสร้างประสบการณ์ที่น่ารื่นรมย์ต่อนักท่องเที่ยว มีผลให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มโอกาสในการสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับชุมชน ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยวสามารถจัดกิจกรรมพิเศษ มีการอธิบายขั้นตอนการผลิต และให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนในพื้นที่ มีส่วนช่วยให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาในแหล่งท่องเที่ยวยาวนานมากขึ้น เป็นการช่วยสนับสนุนระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3.3) การพัฒนาสิ่งแวดล้อมและมรดกวัฒนธรรม การสื่อความหมายมีบทบาทในการอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศ เพราะช่วยลดผลกระทบเนื่องมาจากกิจกรรมของนักท่องเที่ยวที่เป็นภัยคุกคามสภาพแวดล้อม ซึ่งมีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรในระยะยาว การสื่อความหมายมีบทบาทสำคัญทำให้นักท่องเที่ยวได้ตระหนักถึงคุณค่าของสภาพแวดล้อมในพื้นที่และความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันระหว่างสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในชุมชน ช่วยเพิ่มความรู้ ความเข้าใจ และความประทับใจในสถานที่ที่มาเยือน นอกจากนี้การสื่อความหมายสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชุมชน นักท่องเที่ยว และบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องให้มีความเคารพต่อสถานที่ รวมทั้งเปลี่ยนทัศนคติในการร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและมรดกวัฒนธรรมในพื้นที่

3.4) การพัฒนาชุมชน การสื่อความหมายช่วยพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ชุมชนท้องถิ่นเกิดความรู้สึภาคภูมิใจ ห่วงแหน วัฒนธรรมล้ำค่า ร่วมรักษาประเพณีและวิถีดั้งเดิม การสื่อความหมายสามารถสร้างความเข้าใจ ความประทับใจ การเคารพต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ย่อมมีผลต่อการสร้างทัศนคติที่ดี ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ลดความรู้สึกลบอันเนื่องจากกิจกรรมท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดการสนับสนุนให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืน

3. ประเภทเครื่องมือการสื่อความหมาย

เครื่องมือที่ใช้ในการสื่อความหมายนิยมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ สื่อบุคคลและสื่อสิ่งของโดยไม่ใช้บุคคล โดยสำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้สรุปเนื้อหาเกี่ยวกับประเภทเครื่องมือการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยวดังนี้ (แก้วตาม่วงเกษม, 2558: 14-16)

1) สื่อบุคคล เป็นการสื่อความหมายโดยใช้บุคคลจริงในการส่งสารข้อมูลไปยังนักท่องเที่ยวหรือผู้ชม เช่น มัคคุเทศก์ วิทยากรบรรยาย เป็นการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ สามารถตอบคำถามของนักท่องเที่ยวได้ทันท่วงที ให้รายละเอียดได้มากกว่าสื่อประเภทอื่นๆ ผู้พูดจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาที่ถ่ายทอด และมีทักษะการสื่อสารที่ดี สามารถกระตุ้นความสนใจให้นักท่องเที่ยวได้คิดและร่วมค้นหาคำตอบ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ที่สำคัญ ถ้าผู้บรรยายมีอารมณ์ขัน ก็สามารถสร้างบรรยากาศให้สนุกสนาน สร้างความสนิทสนมเป็นกันเอง ซึ่งช่วยสร้างความประทับใจในที่สุด การสื่อความหมายโดยใช้บุคคลประกอบไปด้วย การบริการข้อมูล การนำเที่ยว การบรรยาย การสาธิตและการแสดงละคร เป็นต้น การสื่อความหมายโดยบุคคล มีข้อดีคือ เป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพมากในการสื่อความหมาย เป็นการสื่อสารสองทาง โดยที่ผู้พูดและผู้ฟังสามารถเห็นหน้าตา บุคลิก ลีลา ท่าทาง น้ำเสียง มีอิทธิพลสูงในการโน้มน้าวชักจูง สร้างความเข้าใจได้เป็นอย่างดี มีความยืดหยุ่น โดยที่ผู้พูดสามารถปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับผู้ฟังได้ทันท่วงที สามารถนำเสนอเรื่องราวที่สลับซับซ้อน และสร้างความเข้าใจได้ดี

สำหรับข้อเสียนั้น สื่อบุคคลไม่สามารถเข้าถึงผู้ฟังจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากผู้พูดขาดทักษะการพูดจูงใจ ก็ทำให้การสื่อความหมายไม่ประสบผลสำเร็จได้ เป็นสื่อที่ไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่ชัดเจน มีจำนวนเจ้าหน้าที่จำกัดในการให้คำบรรยาย ประสิทธิภาพการบรรยายของเจ้าหน้าที่ไม่สม่ำเสมอ

2) การสื่อความหมายโดยไม่ใช้บุคคล ประกอบด้วย

2.1) สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ แผ่นพับ โปสเตอร์การ์ด คู่มือ และหนังสือแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว

2.2) ป้ายแนะนำทาง เป็นการอธิบายลักษณะของภูมิประเทศในพื้นที่นั้น ควรพิจารณาขนาดของป้าย รูปภาพกราฟิก สีเส้น และวัสดุเนื้อผิว ความคงทนต่อสภาพแวดล้อม ในขณะเดียวกันควรใช้สัญลักษณ์และสีที่เป็นสากล ซึ่งช่วยให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

2.3) การจัดนิทรรศการ เป็นเครื่องมือแสดงรูปภาพและวัตถุสิ่งของ พร้อมทั้งมีคำอธิบายประกอบ แต่เนื่องจากนักท่องเที่ยวเป็นผู้ชมอิสระ นิทรรศการจึงควรนำเสนอเรื่องย่อๆ และใช้เวลาเพียงเล็กน้อยเพื่อสร้างความเข้าใจ นิทรรศการที่ดีควรสวยงามสะดุดตา และมีเสียงประกอบเพื่อสร้างความน่าสนใจ

2.4) สื่อโสตทัศนอุปกรณ์ ประกอบด้วยสื่อภาพและเสียง สามารถใช้เทคนิคสร้างเหตุการณ์ประกอบฉากได้อย่างสมจริง ช่วยเร่งเร้าความสนใจและสร้างอารมณ์ของผู้ชมได้อย่างตื่นตาตื่นใจ ครอบคลุมผู้ฟังจำนวนมากได้ในแต่ละครั้ง สื่อเสียงสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายหลักได้มาก และให้ข้อมูลเชิงลึกได้ดี โดยผ่านลำโพงเสียง ให้ความรู้สึกเป็นส่วนตัว โดยที่ผู้ฟังมีอิสระในการเลือกฟัง บางช่วง บางตอน ตามความสนใจ

2.5) สื่อผสมหรือมัลติมีเดีย (multimedia) หมายถึง การนำเอาสื่อหลายๆ ประเภทมาใช้ร่วมกันทั้งวัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดในการสื่อความหมาย ในปัจจุบันมีการนำคอมพิวเตอร์มาร่วมใช้เพื่อการควบคุมการทำงานของอุปกรณ์ต่างๆ ในการเสนอข้อมูลทั้งตัวอักษร ภาพกราฟิก ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหวแบบวีดิทัศน์และเสียง

2.6) สื่อคิวอาร์โค้ด เป็นบาร์โค้ด 2 มิติ ทำหน้าที่เก็บข้อมูลต่างๆ ได้สะดวก และรวดเร็ว เพียงเรายกมือถือมาสแกน คิวอาร์โค้ดที่เราพบเห็นบนป้ายประชาสัมพันธ์ตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ โปรแกรมได้นำเสนอข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวบนมือถือโดยอัตโนมัติ โดยแสดงภาพเคลื่อนไหวพร้อมคำบรรยายแบบวีดิทัศน์ โดยปัจจุบันได้รับความนิยมอย่างสูงในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ

2.7) สื่อสังคมออนไลน์ เครือข่ายสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือสื่อสารที่ได้รับความนิยมแพร่หลายบนอินเทอร์เน็ตในปัจจุบัน มีคุณสมบัติพิเศษคือ สามารถให้ข้อมูลได้ทันทีและทันสมัยต่อเหตุการณ์ตลอดเวลา มีต้นทุนต่ำในการทำการโฆษณา กระจายได้ในวงกว้างรวดเร็ว

สามารถสื่อสารข้อมูลได้มากมายหลากหลายรูปแบบ น่าดึงดูด สร้างความมั่นใจในข้อมูลที่แลกเปลี่ยน และสามารถครอบคลุมได้ในเกือบทุกกลุ่มลูกค้าโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ แม้ว่าการผลิตสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์นั้นทำงานง่าย และใช้ต้นทุนน้อย แต่สิ่งที่ท้าทายคือ ทำอย่างไรให้เกิดผลกระทบเชิงบวกต่อแหล่งท่องเที่ยวของเรา ซึ่งเราควรเรียนรู้สร้าง “เรื่องราว” หรือข้อความที่ต้องการสื่อสารเพื่อให้สังคมออนไลน์มีการพูดถึงเรา ซึ่งต้องใช้เวลาศึกษาและเอาใจใส่อย่างต่อเนื่อง

2.8) เส้นทางศึกษาด้วยตนเอง เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ในการสื่อความหมาย เราสามารถสร้างเส้นทางดังกล่าวในพื้นที่ป่าไม้ ศูนย์ศึกษาธรรมชาติ หรืออุทยานประวัติศาสตร์ ข้อดีคือ สามารถรับนักท่องเที่ยวไม่จำกัดจำนวน ไม่จำกัดเวลา และยังเป็นทางเลือกของเจ้าหน้าที่สื่อความหมาย และนักท่องเที่ยวมีอิสระในการเลือกเดินสำรวจเส้นทางเอง สามารถชื่นชมกับธรรมชาติในขณะที่กำลังฟังบรรยาย

2.9) ศูนย์บริการข้อมูลนักท่องเที่ยว มีหน้าที่ให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจในภาพรวมเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว นิยมตั้งอยู่ภายในบริเวณที่ใกล้เคียงกับแหล่งท่องเที่ยว และมีการใช้สื่อหลากหลายช่วยในการนำเสนอ เช่น การจัดแสดงแบบจำลอง การจัดนิทรรศการ และการใช้สื่อมัลติมีเดีย เป็นต้น

2.10) การจัดกิจกรรมพิเศษ เป็นโปรแกรมการนำเสนอที่จัดขึ้นตามวาระหรือโอกาสสำคัญต่างๆ โดยมากจัดในรูปของนิทรรศการ การออกร้าน งานฉลอง การประกวด การแข่งขัน งานสถาปนาครบรอบวันสำคัญ หรือการเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชมกิจการในวันสำคัญ

กิจกรรมการท่องเที่ยว (tourism activity)

รูปแบบการจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว มุ่งเน้นการผสมผสานการจัดการระหว่างส่วนผสมหลัก คือนักท่องเที่ยว และส่วนผสมอื่นๆ เช่นทรัพยากรการท่องเที่ยว การตลาดและการประชาสัมพันธ์ ผลกระทบที่ได้รับทั้งทางบวกและทางลบ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว โดยหลักแล้วรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวมีส่วนประกอบดังต่อไปนี้ 1) ข่าวสารและระบบบริการ 2) การขนส่งและการสื่อสาร 3) บริษัทนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ 4) ที่พักและบริการ 5) ร้านอาหารและบริการ 6) สินค้าของที่ระลึกและบริการ 7) กิจกรรมบันเทิงต่างๆ 8) ความปลอดภัย

Adhikary (1995: 31-33) ได้เสนอรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว (7-SModel) เพื่อปรับใช้กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้

1. Strategy หมายถึงกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความผสมกลมกลืนระหว่างวัตถุประสงค์การจัดลำดับความสำคัญ การควบคุมและขอบเขตของกิจกรรมต่างๆ ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการเลือกกลยุทธ์ที่เหมาะสมที่สุดซึ่งต้องประกอบไปด้วยกลยุทธ์ในการวางแผนการดำเนินงานที่สามารถปฏิบัติได้ และต้องเป็นไปตามนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งชาติด้วย เช่นบริษัทที่ทำธุรกิจ

เกี่ยวกับการท่องเที่ยวต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อสามารถหากลยุทธ์ที่เหมาะสมที่นำไปสู่เป้าหมายนั้น

2. Structure หมายถึงโครงสร้างในองค์การซึ่งควรเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับชั้นและการแบ่งหน้าที่ให้เหมาะสมเพราะโครงสร้างที่ดี เป็นกุญแจที่สำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวอย่างไรก็ตามโครงสร้างองค์กรยังขึ้นอยู่กับรูปแบบของ RASI ด้วยซึ่งหมายถึงความรับผิดชอบ (responsibility) อำนาจหน้าที่ (authority) การสนับสนุน (support) และข่าวสารข้อมูล (information)

3. System หมายถึงระบบในการจัดการท่องเที่ยวซึ่งมีความหมายที่ครอบคลุมไปถึงระบบการจัดการข้อมูลระบบการดำเนินงาน การปฏิบัติการ การเงิน การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การตลาด และระบบอื่นๆ ด้วยโดยทุกระบบต้องมีการประสานความร่วมมือกันและมีความสัมพันธ์กันในทุกขั้นตอน

4. Staff บุคลากรนับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การดำเนินการต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะบุคคลที่ทำหน้าที่บริการนักท่องเที่ยวต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยคัดสรรบุคคลที่มีความละเอียดรอบคอบ มีความผูกพันกับงาน มีความรับผิดชอบ ให้ความช่วยเหลือนักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจ มีความจริงใจซื่อสัตย์ทำงานดี ประสบความสำเร็จ และสามารถทำให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจเป็นสำคัญ

5. Skill ในการทำงานทุกอย่างต้องอาศัยความชำนาญงาน จึงให้เกิดประสิทธิภาพ โดยขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 อย่าง คือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ความรู้ในงานเป็นสิ่งจำเป็นอันดับแรกในการที่ทำให้การทำงานต่างๆ มีประสิทธิภาพความรู้ไม่ได้หมายถึงเพียงแต่รู้ว่าทำอะไร แต่ต้องรู้ทุกอย่างว่าคืออะไร ที่ไหนอย่างไรและทำไม รวมทั้งเข้าใจ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ซึ่งความรู้ที่นั้นอาจเป็นความรู้ที่เป็นทางการ และไม่ใชทางการ ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ในการทำงานก็ได้ ดังนั้น ผู้ที่ทำงานด้านการท่องเที่ยวควรมีทั้งความรู้และทักษะในงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะสาขาด้วย เพราะธุรกิจด้านการท่องเที่ยวต้องการผู้ที่มีความรู้และทักษะเฉพาะทางเป็นพิเศษ

6. Style หมายถึงการรวมกันระหว่าง Staff หรือ Skill แต่ละคนมีรูปแบบในการดำเนินงานที่แตกต่างกันโดยปกติแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ

6.1 Autocratic Style หรือ Top Down Style หมายถึงการสั่งการ จากส่วนบนลงสู่ส่วนล่างหรือจากผู้บังคับบัญชาลงสู่ผู้ใต้บังคับบัญชา นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่พอใจเพราะไม่ชอบถูกสั่งให้ทำตามแต่ก็ชอบมีคฤเทศก์ที่มีส่วนร่วมพูดคุยให้คำแนะนำมากกว่า

6.2 Democratic Style หรือ Bottom-up ซึ่งตรงกันข้ามกับรูปแบบแรกรูปแบบนี้เป็น การร่วมกันในการวางแผนการจัดการได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายจึงมักประสบความสำเร็จในการจัดการ

7. Share หมายถึงการแบ่งปัน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น ความรู้ซึ่งนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวได้ดีที่สุด นักท่องเที่ยวแต่ละประเทศมีความแตกต่างกันในหลายๆ ด้าน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำให้ได้รับความรู้ และประสบการณ์มากมายที่เป็นประโยชน์ นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นโดยเฉพาะผู้ที่เริ่มทำธุรกิจทางการท่องเที่ยวได้นำข้อมูลต่างๆ มาวางแผนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

โดย มนัส สุวรรณ และ อุดม เกิดพิบูลย์ (2543) ได้เสนอถึงหลักการบริการและการจัดการการท่องเที่ยวในรายงานวิจัยการจัดการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดังนี้

1. ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง กับชุมชนโดยพิจารณาจากที่ตั้งกิจกรรม ความพร้อม และความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในรูปของการเป็นคณะกรรมการรับผิดชอบการดำเนินการ การสนับสนุนภาครัฐเป็นต้น

2. องค์กรต่างๆ ในพื้นที่เช่นสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการสนับสนุนแผนงานโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งการสนับสนุนการดำเนินการองค์กรประชาชนอื่นๆ

3. ภาคธุรกิจการท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐ มีหน้าที่ต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค

4. ประชาชนในท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจโครงการต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนส่วนใหญ่ในพื้นที่

กล่าวโดยสรุปการจัดการการท่องเที่ยวคือ การกระทำอย่างมีเป้าหมาย ที่สอดคล้องกับหลักการทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านี้ต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริงรวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทางมาตรการและแผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การสร้างกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยว (rules and regulations on tourism management)

การสร้างกฎระเบียบ หมายถึงวิธีการจัดการให้นักท่องเที่ยว หรือ ผู้มาเยือน ปฏิบัติตามวัฒนธรรม จารีต ประเพณี และความเชื่อ ของแต่ละชุมชน ซึ่งอาจแตกต่างกัน การกำหนดระเบียบและข้อปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว อาทิ การแต่งกาย เวลาการนอน การกำหนดเวลาการเข้าออกบ้านพัก จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อมิก่อให้เกิดปัญหาที่ขัดต่อวัฒนธรรม จารีต ประเพณีและความเชื่อของชุมชน นักท่องเที่ยวต้องยอมรับและปฏิบัติตาม ทั้งนี้ควรมีการชี้แจงในขั้นตอนการจอง หรือลงทะเบียนการเข้าพัก หากนักท่องเที่ยวไม่สามารถปฏิบัติตามได้ ชุมชนสามารถปฏิเสธการเข้าพักได้เช่นเดียวกัน (กรวรรณ สังขกร, 2552: 35-36)

กล่าวโดยสรุป การสร้างกฎระเบียบในการท่องเที่ยว เป็นหลักปฏิบัติ เพื่อบังคับใช้แก่นักท่องเที่ยว หรือผู้มาเยือน ได้ปฏิบัติเมื่อเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในสถานที่หนึ่งๆ โดยกฎระเบียบอาจมาจากกฎหมาย หรือส่วนหนึ่งของกฎหมาย และสนธิเอาบริบทในชุมชน ที่มีพื้นฐานจากระบบนิเวศ ระบบสังคมและวัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายให้คงอยู่ซึ่งครรลองของการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ทำให้เกิดความหมางใจกันระหว่างนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน กับพื้นที่นั้นๆ

การดำเนินงานแบบกระจายอำนาจและการกระจายผลประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยว (distribution of authority and benefit in tourism management)

หมายถึง การแบ่งงานกันทำ สมาชิกมีส่วนร่วมทั้งในเชิงนโยบายและปฏิบัติการ และมีระบบการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม โดยลักษณะทั้ง 3 ประการ มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันโดยตรง นอกเหนือจากอำนาจการตัดสินใจของผู้นำกลุ่ม ประกอบด้วย

1. การแบ่งงานกันทำ คือ การกำหนดตำแหน่งงาน วางกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ และบทลงโทษ ที่เกิดจากการตกลงร่วมกัน โดยยึดเสียงข้างมาก นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งหน้าที่เป็นฝ่ายต่างๆ อย่างเป็นระบบ สมาชิกที่รับผิดชอบในแต่ละฝ่าย ต่างมีอำนาจในการตัดสินใจ หรือแก้ไขปัญหาตามหน้าที่ความรับผิดชอบของตนได้ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึง ความเคารพในหน้าที่และการตัดสินใจของสมาชิกในแต่ละฝ่าย การแบ่งงานกันทำ ไม่สามารถสร้างระบบการทำงานที่เต็มประสิทธิภาพได้ หากไม่เปิดโอกาสในการตัดสินใจและ/หรือแก้ไขปัญหาแก่สมาชิก นอกจากนี้ การสื่อสารอย่างสม่ำเสมอผ่านการประชุมที่มีการกำหนดวัน เวลา สถานที่ประชุมอย่างชัดเจน มักช่วยในการเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิก หรือเป็นการประเมินผลการทำงานของกลุ่ม นอกจากนี้ ในที่ประชุม สมาชิกยังมีโอกาสที่แสดงความคิดเห็น การเปิดเวทีให้มีการอภิปราย ถกเถียง อย่างมีเหตุมีผล ประนีประนอม โดยอาศัยความสัมพันธ์ฉันท์ญาติมิตรของสมาชิก เป็นการส่งเสริมการถ่ายทอดและองค์ความรู้ระหว่างสมาชิก และยังเป็นการสร้างรากฐานการทำงานอันมั่นคงด้วย

2. การมีส่วนร่วม ทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ เห็นได้ว่า การจัดโครงสร้างและแบ่งงานกันทำของสมาชิก ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกโดยเฉพาะในระดับปฏิบัติการ สังเกตได้จากการต้อนรับนักท่องเที่ยวหมู่คณะ เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาถึงสมาชิกเดินมาต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างพร้อมเพรียง ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ที่รับผิดชอบงานของตนอย่างแข่งขัน สมาชิกแสดงถึงความเต็มใจและกระตือรือร้นต่อการทำงานร่วมกัน นอกจากการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกแล้ว กลุ่มการท่องเที่ยวโดยชุมชน ยังคำนึงถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาชน คือ คนทั่วไปในชุมชน ก็สามารถมีส่วนร่วมในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งรายได้เพียงเล็กน้อยก็ถือว่าสร้างการกระจายประโยชน์ในวงกว้าง

3. มีระบบการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม เป็นคุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ชี้วัดความมีประสิทธิภาพของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนหลายแห่งเกิดปัญหาความขัดแย้ง สาเหตุเนื่องมาจากการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรม ถึงแม้ “รายได้” ไม่ใช่เป้าหมายหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่การจัดสรรประโยชน์อย่างลงตัว มีส่วนช่วยให้การทำงานราบรื่น เช่น มีระบบการจัดลำดับการให้บริการ (queuing) เช่น บ้านพักโฮมสเตย์ หรือยานพาหนะเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว มีการกำหนดเงื่อนไขที่ชัดเจน โดยนักท่องเที่ยวต้องยอมรับการจัดลำดับนั้น ไม่สามารถระบุบ้านพักที่ตนต้องการได้ นอกจากนี้ ยังมีความพยายามกระจายรายได้สู่คนในท้องถิ่น เช่น การนำเที่ยวไปยังสถานที่ใกล้เคียง เพื่อให้พนักงานท้องถิ่นมีรายได้ในชุมชน มีการให้เงินบริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ของชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ ประเด็นเรื่องธรรมาภิบาล (good governance) เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่คณะกรรมการของกลุ่มแสดงให้เห็นถึงความโปร่งใสในการบริหารจัดการแก่สมาชิก เช่น มีการจัดทำบัญชี(ชาวบ้าน) มีการชี้แจงความเคลื่อนไหวของรายรับ (การหักค่าบริการประมาณร้อยละ 10-20 เข้าสู่ส่วนกลาง และเงินช่วยเหลือหรืองบประมาณสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ) คณะกรรมการกลุ่มมีการชี้แจงความเคลื่อนไหวของงบการเงินให้สมาชิกทราบอย่างสม่ำเสมอ (เพชรศรี นนท์ศิริ, 2555: 47-50)

การประเมินผลและการปรับปรุงงาน (evaluation and development)

การติดตามประเมินผล คือการปรับปรุงมาตรฐานการให้บริการ ติดตามผลการปฏิบัติงาน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับมาตรฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งอาจดำเนินการได้ ดังต่อไปนี้

1. กำหนดนโยบายและแนวทางการปฏิบัติ เกี่ยวกับการควบคุมการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้
2. กำหนดแบบการรายงานการดำเนินงานตามมาตรฐานและจัดส่งผลการปฏิบัติงานดังกล่าว รายงานเพื่อทราบเป็นระยะๆ เช่น ทุกๆ 3 เดือน หรือ ทุกๆ 6 เดือน หรือแล้วแต่ความเหมาะสม และความเป็นไปได้
3. ตรวจสอบประเมินผลความสำเร็จของการปฏิบัติ งานเพื่อให้ทราบว่างานบริการต่างๆ นั้นสามารถปฏิบัติงานได้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยกำหนดตัวชี้วัดในการประเมินให้มีความชัดเจน

การพัฒนาคุณภาพการให้บริการเป็นการมุ่งไปสู่การยกระดับคุณภาพการให้บริการ ตามแนวคิดการบริหารคุณภาพโดยรวม (TQM) มีหลักการดังนี้ 1) ผู้รับบริการ สำคัญที่สุด (customer focus) เพราะผู้รับบริการ เป็นเป้าหมาย ที่สำคัญของงานบริการ ซึ่งคุณภาพงานบริการอยู่ที่ความสามารถในการตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการ 2) มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) เป็นการรวมพลังเพื่อการสร้างสรรค์ให้ผู้รับบริการและผู้บริการมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน และมีส่วนร่วมในการปรับเปลี่ยน ไปสู่ เป้าหมายดังกล่าว 3) ทีมงานสัมพันธ์

(teamwork & empowerment) ทุกคนต้องทำงานเป็นทีม ผู้ปฏิบัติงานต้องได้รับการเสริมพลังด้วยการฝึกอบรม ข้อมูลและโอกาส เพื่อให้นำศักยภาพของตนมาใช้เต็มที่ 4) มุ่งเน้นกระบวนการ (process focus) เป็นการปรับปรุง กระบวนการทำงานให้ กระชับ ง่าย ในการปฏิบัติ เป็นการสร้างระบบเพื่อปกป้องคุ้มครองให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานได้ดีที่สุด 5) มีกระบวนการแก้ปัญหา (problem solving process) เป็นการนำกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ มาใช้ปรับปรุงกระบวนการ เริ่มด้วยการวิเคราะห์สภาพปัญหา การทดสอบ ทางเลือก และนำมาปฏิบัติเป็นมาตรฐาน 6) ผู้นำให้การสนับสนุน (leadership support) ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้นำทุกระดับเปลี่ยนแปลงบทบาทจากผู้ควบคุมและสั่งการเป็นโค้ช 7) พัฒนาไม่หยุดยั้ง (continuous improvement) มองหาโอกาสพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

การพัฒนาคุณภาพการบริการ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นตัวแปร ตามกับระดับความพึงพอใจของผู้รับบริการ ถ้ามีการปรับปรุงพัฒนาคุณภาพการให้บริการ ด้วยกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ขั้นตอนการทำงานลดลง สามารถปฏิบัติงานได้รวดเร็วขึ้น และลดค่าใช้จ่าย เมื่อปฏิบัติแล้วมีประสิทธิภาพ จนเกิดเป็นมาตรฐาน ในการปฏิบัติงานและมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากความต้องการของผู้รับบริการ มีการเปลี่ยนแปลง สิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งภายใน และภายนอก ก็เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ปัจจุบัน ฉะนั้นควรมีการปรับปรุงคุณภาพอย่างสม่ำเสมอ โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. กำหนดและวิเคราะห์ลักษณะพื้นฐาน เพื่อให้ทราบ ทิศทางและเป้าหมาย (ประวัติ ปรัชญาวิสัยทัศน์ พันธกิจ ภารกิจ โครงสร้างการบริหารงานและกำลังคน)
2. ปรับปรุงกระบวนการให้บริการ
 - 2.1 วิเคราะห์กระบวนการ
 - 2.2 จัดทำมาตรการที่นำไปสู่การปฏิบัติให้ได้มาตรฐานที่กำหนด
 - 2.3 รับฟังความคิดเห็น และระดมสมองจากผู้ที่เกี่ยวข้อง
 - 2.4 ผลักดันการพัฒนางานบริการสู่ความสำเร็จ
 - 2.5 พิจารณาปรับปรุงแก้ไขงานบริการให้เหมาะสม
3. ศึกษาวิเคราะห์สภาพการปฏิบัติงานในอดีตและปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อปรับปรุง และพัฒนาการบริการ ซึ่งมีแนวทางในการดำเนินการ ดังนี้
 - 3.1 สำนวณสภาพปัจจุบันของการปฏิบัติงาน
 - 3.2 วิเคราะห์หาสาเหตุ
4. การดำเนินการปรับปรุงบริการ

4.1 กำหนดมาตรการ แนวทาง และแผนงานในการปรับปรุงงาน เป็น การกำหนดวิธีการปรับปรุง และเครื่องมือที่ใช้ในการปรับปรุงงาน ซึ่งอาจนำเทคนิคการปรับปรุงงาน ดังต่อไปนี้มาใช้ คือ

4.1.1 เทคนิค PDCA

4.1.2 เทคนิคการตั้งคำถาม 5 W – 1H

4.2 ตั้งเป้าหมาย เป็นการกำหนดเป้าหมายการปรับปรุงงานที่ต้องการ ซึ่งอาจกำหนดเป็นค่าดัชนีชี้วัดผลการดำเนินงาน (KPI) ว่ามีค่าเท่าไรจึงเหมาะสม พร้อมกับออกแบบฟอร์ม เก็บข้อมูล เพื่อเปรียบเทียบประเมินผลตัวชี้วัดก่อนดำเนินการและหลังดำเนินการ หรือการเปรียบเทียบ (Benchmark) กับองค์กรอื่น ในงานประเภทเดียว และพิจารณาว่าถ้าทำให้ดีควร ตั้งเป้าหมายไว้ที่ระดับใดจึงพอใจ

4.3 วางแผนโครงการ และการดำเนินการตามแผนของโครงการที่วางไว้ เมื่อสำรวจสภาพปัจจุบันของปัญหา และตั้งเป้าหมายแล้วสามารถวางแผนโครงการในการปรับปรุงงาน ซึ่งอาจจัดทำเป็นผัง (ganttt chart) เพื่อให้ทราบถึงกิจกรรมการปรับปรุงงานโดยรวมทั้งหมดว่าต้องใช้เวลาในการดำเนินงานนานเท่าใด ซึ่งต้องกำหนดกิจกรรมย่อย และกำหนดระยะเวลาของแต่ละกิจกรรมรวมทั้ง ผู้รับผิดชอบแต่ละงานให้ชัดเจนด้วย

4.4 ลงมือปฏิบัติตามแผน และการตรวจสอบผล การปฏิบัติการ เป็นการดำเนินการเพื่อทดลองปฏิบัติตามขั้นตอนและวิธีการใหม่ แล้วพิจารณาว่ามีแนวโน้มที่ทำให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่ หากมีแนวโน้มที่ดำเนินการได้ก็เตรียมการกำหนดเป็นมาตรฐานต่อไป แต่ถ้ามีแนวโน้มว่าไม่บรรลุผลตามเป้าหมายก็ต้องกลับไปยังขั้นตอนของการหาวิธีการปรับปรุงงานใหม่อีกครั้ง

9. หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้สรุปการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนมีหลักการ 10 ประการ ดังต่อไปนี้ (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2558: ระบบออนไลน์)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกย่องคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม

8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

กล่าวโดยสรุปการที่ชุมชนสามารถดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมหลายด้าน รวมถึงการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นการกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

10. รูปแบบในการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปารีชาติ วลัยเสถียร ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน ออกเป็น 5 รูปแบบ ดังต่อไปนี้ (ปารีชาติ วลัยเสถียร, 2546: 101 – 102)

1. การรับรู้ข่าวสาร (public information) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ประชาชนในพื้นที่โครงการและผู้จะได้รับผลกระทบ จะต้องได้รับแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับข่าวสารดังกล่าวต้องได้รับก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการ
2. การปรึกษาหารือ (public consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมในลักษณะของการปรึกษาหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ทั้งนี้เพื่อเป็นการรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการให้ประชาชนได้ทราบ และรับข้อเสนอแนะ เพื่อประกอบการตัดสินใจ
3. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (public meeting) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ผู้ดำเนินโครงการกับประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะได้ทำความเข้าใจร่วมกันด้วยเหตุผล ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบนี้สามารถทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ การประชุมในระดับชุมชน (Community meeting) ซึ่งจัดประชุมในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการโดยผู้ดำเนินการจะส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม และการประชุมรับฟังความคิดเห็นทางวิชาการ (Public hearing) การประชุมลักษณะนี้จำเป็นสำหรับโครงการขนาดใหญ่ที่มีเรื่องของเทคนิค และวิชาการที่เกี่ยวข้อง การประชุมลักษณะนี้ต้องเปิดกว้างสำหรับสาธารณะ

4. การร่วมในการตัดสินใจ (decision making) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางปฏิบัติจริง การดำเนินโครงการซึ่งมักดำเนินการในรูปของคณะกรรมการจะต้องมีตัวแทนของประชาชนร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย
5. การใช้กลไกทางกฎหมาย (legal mechanism) รูปแบบนี้ แม้จะไม่ใช่รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรง แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องสิทธิหรือการใช้สิทธิของประชาชน เมื่อเห็นว่าเกิดความไม่โปร่งใสหรือความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ

11. ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

Cohen and Uphoff ได้กล่าวว่า การให้ประชาชนมีบทบาทในการมีส่วนร่วมนั้นต้องเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอนดังนี้ (Cohen and Uphoff, 1977 อ้างใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2546: 32-33)

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) ประกอบด้วย การริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุน ด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความช่วยเหลือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits) ประกอบด้วย ผลประโยชน์ทางวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม และส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) เป็นการควบคุม ตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม

12. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2546: 192) ได้รวบรวมและสรุปปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ โดยรัฐจะต้องกำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่นสนับสนุนกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ระบบราชการต้องเอื้ออำนวยและเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชน และมีการติดตาม ประเมินผลและให้การสนับสนุนในภายหลัง
2. ปัจจัยด้านประชาชน โดยประชาชนในชุมชนจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจและมีบทบาทในการพัฒนา เป็นฝ่ายตัดสินใจ ริเริ่มกิจกรรม และรับผลประโยชน์ เป็นสมาชิกทางสังคมหรือเป็นผู้นำท้องถิ่น มีการติดต่อ ประสานงานกับเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานอื่น และได้รับการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

3. ปัจจัยด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาจะต้องศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน มีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาของกระบวนการมีส่วนร่วม ค้นหาผู้นำที่มีศักยภาพ รวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อหาหนทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน และดำเนินงานพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

4. ปัจจัยจูงใจ คือ การได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาและโครงการพัฒนาตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

13. ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

แม้หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมีเป้าหมายในการให้ประชาชนในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุดก็ตาม หากวิเคราะห์ถึงสภาพการณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารกิจการสาธารณะของประเทศไทย ซึ่งจัดว่ายังมีปัญหาและอุปสรรค และทำให้การดำเนินโครงการหลายประเภทเป็นไปอย่างไม่โปร่งใส อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการ คือ (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2537: 11-12) ประการแรกคือประชาชนเองยังขาดความตระหนัก ซึ่งหมายถึง ความรู้ ความเข้าใจที่แท้จริงในสิทธิ และบทบาทหน้าที่ของตนเอง และจิตสำนึก ซึ่งหมายถึงความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมและสิ่งแวดล้อม และประการที่สอง คือ ระบบราชการแบบเดิมที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม อาทิ ระบบอุปถัมภ์ เป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ความเกรงใจและความยากจนที่ทำให้ชาวชนบทต้องดิ้นรนหาที่พึ่ง ความไม่มั่นใจในสถานภาพทางสังคมของตนเอง ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งต้องพึ่งพาคูคลองภายนอก ดูถูกตนเอง และพยายามเลือกผู้นำที่สามารถอุปถัมภ์ ตัวเองได้ ระบบราชการที่ยังไม่มีการกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนอย่างแท้จริง ทำให้ประชาชนไม่ต้องการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการใดๆ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐ และความคิดของเจ้าหน้าที่หรือข้าราชการที่รับผิดชอบที่ว่าตนเองเป็นผู้มีหน้าที่แต่เพียงลำพังในการบริหารกิจการสาธารณะ ประชาชนเป็นเพียงผู้ที่คอยรับผลประโยชน์ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอาจทำให้การทำงานล่าช้า และไม่ทันการ

14. การจัดแบ่งระดับของการมีส่วนร่วม

Guntoro et al (2010: 37-56) ได้นำเสนอแนวคิดการจัดแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วม ไว้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การจัดประเภทของการมีส่วนร่วม

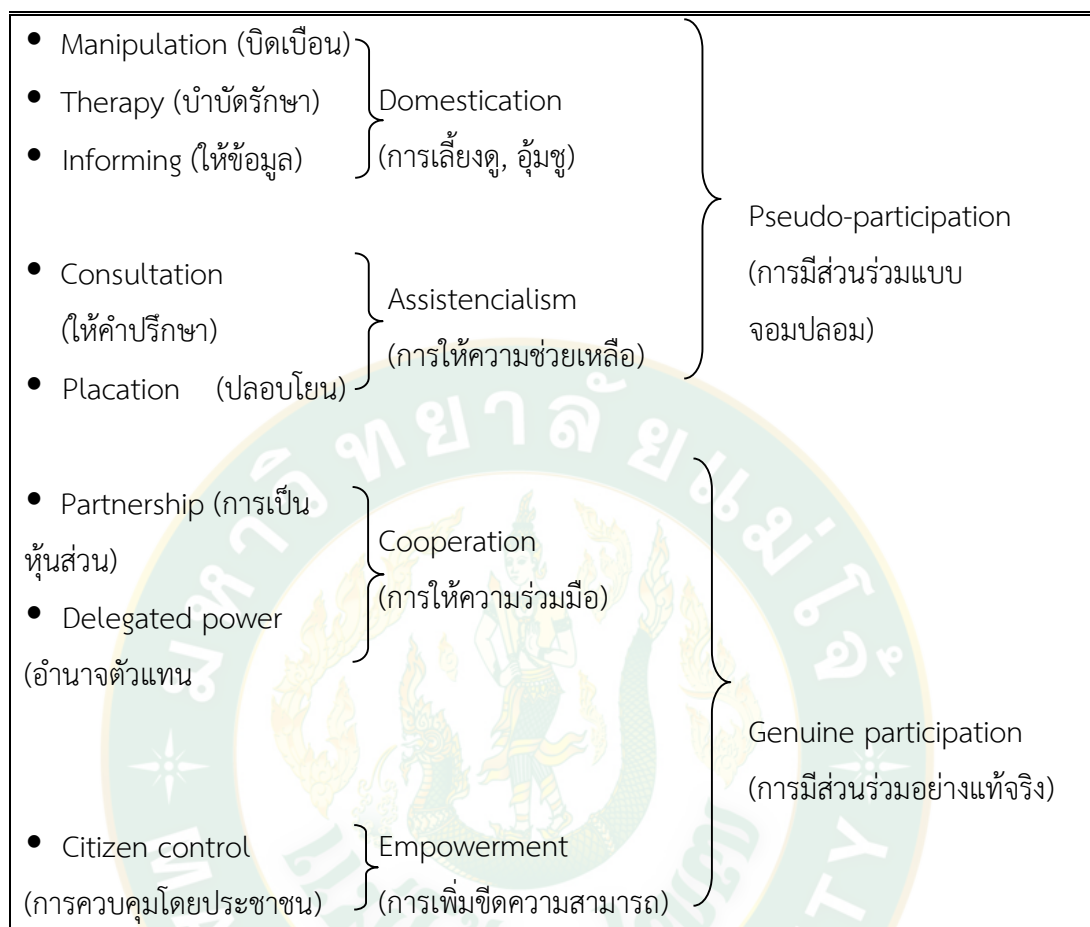
ประเภท	ลักษณะสำคัญ
1. Manipulative Participation	<u>การมีส่วนร่วมแบบบิดเบือน</u> ลักษณะของการมีส่วนร่วมเป็นแบบสร้างทำ เช่นการเป็นผู้แทนในคณะกรรมการบริหารแต่อาจเป็นผู้ที่ไม่ได้รับการเลือกตั้ง และไม่มีอำนาจ
2. Passive Participation	<u>การมีส่วนร่วมแบบไม่แสดงกิริยา</u> คือการมีส่วนร่วมที่บุคคลจะถูกบอกเพื่อชี้แนวทางว่าต้องทำอะไร หรือเป็นแนวทางที่ได้เกิดขึ้นมาแล้ว รวมถึงการดำเนินงานข้างเดียวของฝ่ายบริหาร หรือผู้บริหารโครงการ โดยไม่ฟังเสียงตอบรับหรือความคิดเห็นของผู้คน โดยข้อมูลที่ถูกนำส่งนั้นเป็นเพียงข้อมูลจากภายนอกเท่านั้น
3. Participation By consultation	<u>การมีส่วนร่วมโดยการให้คำปรึกษา</u> ผู้คนจะมีส่วนร่วมโดยเป็นผู้ตอบคำถามหรือให้คำปรึกษาในบางประเด็น หน่วยงานภายนอกเป็นผู้กำหนดปัญหา รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูล โดยกระบวนการในการให้คำปรึกษาแต่ละครั้ง ประชาชนหรือชุมชน ไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และไม่มีภาระผูกพันในส่วนของมุมมองของผู้คน
4. Participation for material incentives	<u>การมีส่วนร่วมแบบจูงใจหรือรับการสนับสนุน</u> ประชาชนมีส่วนร่วมแบบถูกจูงใจโดยสนับสนุนทรัพยากรด้านต่างๆ เช่น ผลตอบแทนในรูปแบบอาหาร เงินทอง หรือทรัพยากรอื่น ๆ เช่นเกษตรกรได้รับการอุดหนุนในเรื่องที่นา และกำลังคน แต่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการทดลองหรือดำเนินการเรียนรู้อะไรรูปแบบการมีส่วนร่วมรูปแบบนี้ดูเผินๆ อาจถูกมองและถูกเรียกว่า “การมีส่วนร่วม” แต่แท้ที่จริงนั้นเกษตรกรนั้นจะไม่ได้รับการต่อยอด หรือเรียนรู้ใดๆ เมื่อโครงการเสร็จสิ้น
5. Functional Participation	<u>การมีส่วนร่วมเฉพาะส่วนงาน</u> การมีส่วนร่วมรูปแบบนี้มีมีเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของโครงการหรือลดค่าใช้จ่ายของโครงการ ประชาชนจะมีส่วนร่วมโดยการตั้งกลุ่มหรือชมรม และปฏิบัติงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยเนื้องานอาจมีปฏิสัมพันธ์ การตัดสินใจ ฯลฯ แต่เป็นการจัดให้มีภายหลังจากการตัดสินใจในประเด็นหลักเกิดขึ้นไปแล้วจากภายนอก ในกรณีที่แย่ที่สุดคือผู้คนเป็นแค่ผู้ประสานงานให้เป้าหมายที่ถูกจัดตั้งไว้แล้วบรรลุผล

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ประเภท	ลักษณะสำคัญ
6. Interactive Participation	<p><u>การมีส่วนร่วมแบบโต้ตอบ</u></p> <p>ประชาชนมีส่วนร่วมโดยร่วมวิเคราะห์ปัญหา สร้างแผนปฏิบัติการ และสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น การมีส่วนร่วมถือว่าเป็นสิทธิ ใช้เพียงแต่เพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนความสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์ กระบวนการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้รวมถึงการใช้สหวิทยาการต่างๆ โดยค้นหาหลากหลายมุมมอง และใช้กระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ยกตัวอย่างเช่นการประมาณการว่าทรัพยากรจะถูกใช้เป็นจำนวนเท่าใดในการทำโครงการนี้ โดยนำเสนอกับชุมชน และชุมชนจะเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะดำเนินโครงการหรือรักษาทรัพยากรของตนไว้</p>
7. Self- Mobilization	<p><u>การระดมทุน</u></p> <p>ประชาชนมีส่วนร่วมโดยเป็นผู้ริเริ่มในการค้นหาปัญหาและแนวทางด้วยตนเอง โดยปราศจากองค์กรภายนอก โดยยังคงระบบระเบียบของชุมชนเอาไว้ ชุมชนจะอาศัยองค์กรภายนอกเมื่อต้องการทรัพยากรหรือคำปรึกษาด้านเทคนิคบางประการ และยังคงเป็นผู้จัดการทรัพยากรของตนเอง การระดมทุนอาจจะแผ่ขยายมากขึ้นเมื่อรัฐและองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรให้การสนับสนุน การริเริ่มในการระดมทุนของชุมชนเองนั้น อาจทำหายหรือไม่กระทบกับกระบวนการกระจายอำนาจและความเจริญที่ได้ถูกดำเนินอยู่แล้ว</p>

ที่มา: Pretty (1995 Cited in Guntoro et al, 2010: 37-56)

ตารางที่ 2 ประเภทของการมีส่วนร่วม

ที่มา: Selener (1997 Cited in Guntoro et al, 2010: 37-56)

15. บริบทของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สินธุ์ สโรบล ได้สรุปถึงบริบทการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในงานวิจัยเรื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ไว้ 7 ประการ ดังนี้ (สินธุ์ สโรบล, 2548: ระบบออนไลน์)

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของพื้นที่แหล่งทรัพยากรอันหลากหลายของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ ในประเด็นนี้เป็นการเน้นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลักมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงตั้งอยู่บนฐานคิดที่เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการฟื้นฟูและอนุรักษ์สภาพแวดล้อม รวมทั้งอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ของชุมชนอันมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีแตกต่าง

กัน นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายให้คนในชุมชนรู้จักการสร้างสำนึกท้องถิ่น เร่งรื้อความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน รวมทั้งสามารถให้คำอธิบายกับคนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้ และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร ตลอดจนการสื่อให้เห็นพัฒนาการของวัฒนธรรม จารีตประเพณีทั้งนี้เพื่อให้คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเคารพต่อความเชื่อ ศักดิ์ศรีและสิทธิในการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน

2. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการบริหารจัดการโดยชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ ในประเด็นนี้เน้นการจัดการท่องเที่ยวบนเงื่อนไขของการจัดการที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ช่วยกันลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งนี้มุ่งให้มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ การจัดการสมรรถนะของการรองรับในระบบนิเวศ รวมทั้งการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต โดยเน้นภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในระบบนิเวศเดียวกัน ภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา นั้น นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยกันประชาสัมพันธ์และเสนอแนวคิดในการเคลื่อนไหวให้นักท่องเที่ยวได้เป็นผู้เข้าร่วมขบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและกระจายผลประโยชน์ที่เกื้อหนุนกัน ระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวกับความต้องการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

3. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยว การพิจารณาการใช้ประโยชน์ประเด็นนี้เป็นการเน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้โดยมีกิจกรรมการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตลอดจนความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นการช่วยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ และสร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้กับนักท่องเที่ยว ให้กับประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการ ทั้งนี้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจนำไปสู่การสร้างกระบวนการทางสังคมที่ชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามในการปรับตัว ภายใต้บริบทของสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกรรมกับการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้การเอาเปรียบของบริษัทนำเที่ยวจากภายนอก

4. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการตัวเอง การพิจารณาการใช้ประโยชน์จากการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านนี้ เป็นการคำนึงถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น และหมายรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการ

ได้รับผลตอบแทน โดยมีจุดหมายปลายทางในการกลับมาบำรุงดูแลรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติชุมชนท้องถิ่นเองก็สามารถที่จะมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนามาตรฐานและคุณภาพของการท่องเที่ยวของตนเองได้ โดยเริ่มต้นจากชุมชนระดับรากหญ้า จนถึงองค์กรการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียอีกด้วย

5. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะกลไกการพัฒนาชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในบริบทนี้ เป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กรชุมชนท้องถิ่นควบคู่กับการอนุรักษ์พันธุกรรมชาติอย่างยั่งยืน ดังนั้นการสนับสนุนโครงการวิจัยแบบนี้เป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน ถือได้ว่าเป็น “เครื่องมือและกลไกของชุมชนท้องถิ่น” ในฐานะที่เป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยยังให้ความสำคัญต่อความพยายามในการอนุรักษ์พันธุกรรมชาติแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องมองให้เห็นถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและสภาพแวดล้อมธรรมชาติซึ่งสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับจุลภาคและระดับมหภาคที่สามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอกและยังช่วยชี้ให้เห็นทิศทางการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน

6. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในบริบทนี้เป็นการย้อนกลับไปพิจารณาปัญหาของสังคมของชุมชนซึ่งอาจพบว่าชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤต ในด้านของความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและควมยากจน ดังนั้นการพิจารณาประเด็นนี้จึงเป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถเป็นคำตอบส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาดังกล่าวโดยพิจารณาการท่องเที่ยวในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เช่น หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและฝีมือแรงงาน หัตถกรรมพื้นบ้าน เกษตรปลอดภัยจากสารพิษ รวมทั้งการพลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการเชื่อมต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกใหม่ในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างหลากหลาย

7. การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาพความเป็นจริงของการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวก็คือการที่ภาคเอกชนบางแห่งบางจังหวัดได้มีบทบาทเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งเน้นการสร้างรายได้และความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว และบางครั้งด้วยความไม่เข้าใจในเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับระบบนิเวศในพื้นที่

การจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวดังกล่าวได้สร้างผลกระทบต่อการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่นรวมทั้งก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเนื่องจากชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการท่องเที่ยวของตน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเข้ามากำหนดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ให้เข้ามามีส่วนสำคัญร่วมกับภาคประชาชน ในการจัดการและหารูปแบบของการท่องเที่ยวในบริบทของชุมชนท้องถิ่น อันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในระดับล่าง รวมทั้งระบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างมากขึ้น

โดยสรุป การท่องเที่ยวชุมชน คือเครื่องมือในการขับเคลื่อนงานวิจัยครั้งนี้ ในการลดช่องว่างระหว่างความเหลื่อมล้ำทางสังคมระหว่างเจ้าบ้าน และนักท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือและเป็นเครื่องมือในการสรรสร้างความสำเร็จระหว่างกันในมิติต่างๆ ของการท่องเที่ยวโดยการท่องเที่ยวชุมชนสามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่าง “นักท่องเที่ยว” และ “ชุมชนท้องถิ่น” ซึ่งกันและกัน เช่น การแลกเปลี่ยนเชิงอรรถประโยชน์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเคารพในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และในท้ายที่สุดมรดกทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ ได้รับการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นประโยชน์และเป้าหมายที่ขับเคลื่อนงานวิจัยนี้ (research contribution)

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ และแนวคิดการถ่ายทอดความรู้

1. ความหมายของการเรียนรู้

ครอนบาค (Cronbach, 1954) อธิบายว่า การเรียนรู้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับมา

สเปนเซอร์ (Spencer, 2013: 153-154) อธิบายว่า การเรียนรู้มีความสัมพันธ์ กับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ถาวรอันเนื่องมาจากการฝึกฝนหรือประสบการณ์

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลอันเนื่องมาจาก การเผชิญ สถานการณ์ โดยเฉพาะสถานการณ์ซ้ำๆ โดยที่ไม่ได้เป็นสัญชาตญาณ หรือเป็นส่วนของ พัฒนาการโดยปกติ (ชวรัตน์ ชาญศิลป์, 2558: ระบบออนไลน์)

การเรียนรู้หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเดิมไปเป็นพฤติกรรมใหม่อย่าง ถาวร ซึ่งเกิดจากการฝึกฝนและการได้รับประสบการณ์ซึ่งไม่ใช่เกิดจากสัญชาตญาณ วุฒิกาวะ หรือจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย การเรียนรู้ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ดีขึ้น และปรับตัวเข้ากับ สถานการณ์ใหม่ๆ เป็นอย่างดีการเรียนรู้มีความสำคัญ ต่อการดำรงชีวิตของบุคคลทั้งทางด้านความรู้ ทักษะและทักษะต่างๆ ทำให้บุคคล ปรับตัวได้ในสิ่งแวดล้อมต่างๆ การปรับตัวของบุคคลใน ครอบครัว และต่อการศึกษา การทำงานและองค์กร (วัลภา สบายยิ่ง, 2558: ระบบออนไลน์)

ดังนั้น การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างถาวรของพฤติกรรมอันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ในอดีตแต่ไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวอันเนื่องมาจากแรงจูงใจ ความเหนื่อยล้า วุฒิภาวะ ความเจ็บปวด และโรคภัยไข้เจ็บหรือยา ซึ่ง ปัจจัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้ ได้แก่ สิ่งเสริมแรง สิ่งเร้า ความสนใจ แรงจูงใจ วุฒิภาวะ ฯลฯ

2. ความสำคัญของการเรียนรู้

สำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ให้ความสำคัญของการเรียนรู้ว่า การจัดการเรียนรู้เปรียบเสมือนเครื่องมือที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนรักการเรียนรู้ ตั้งใจเรียน และเกิดการเรียนรู้ขึ้น การเรียนของผู้เรียนจะไปสู่จุดหมายปลายทาง คือความสำเร็จในชีวิต หรือไม่เพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการจัดการเรียนรู้ที่ดีของผู้สอน หากผู้สอนรู้จักเลือกใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ที่ดีและเหมาะสมแล้ว ย่อมจะมีผลดีต่อการเรียน ของผู้เรียนดังนี้คือ (สำนักส่งเสริมวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2553: 3)

1. มีความรู้และความเข้าใจในเนื้อหาวิชา หรือกิจกรรมที่เรียนรู้
2. เกิดทักษะหรือมีความชำนาญใน เนื้อหาวิชา หรือกิจกรรมที่เรียนรู้
3. เกิดทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียน
4. สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้
5. สามารถนำความรู้ไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมต่อไปอีกได้

อนึ่ง การที่ผู้สอนจะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามในทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์สังคม และสติปัญญานั้น การส่งเสริมที่ดีที่สุดก็คือการให้การศึกษ ซึ่งจากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญในการให้การศึกษแก่ผู้เรียนเป็นอย่างมาก

3. องค์ประกอบของการเรียนรู้

ผู้สอนจำเป็นต้องศึกษาจากข้อมูลหลายประการเพื่อนำมาช่วยเสริมสร้างการจัดการเรียนรู้ของตนและการเรียนรู้ของผู้เรียนการจัดการเรียนรู้ไม่ว่าระดับใดก็ตามขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. ผู้เรียน ธรรมชาติของผู้เรียน เป็นสิ่งที่ผู้สอนจะต้องคำนึงถึงเป็นอันดับแรก เกี่ยวกับความสามารถทางสมอง ความถนัด ความสนใจ พัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์และจิตใจ ความต้องการพื้นฐานเป็นสิ่งที่ผู้สอนจะต้องคำนึงถึง และจะละเลยไม่ได้
2. บรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ บรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ผู้สอนเป็นส่วนที่สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งที่จะกำหนดบรรยากาศในชั้นเรียน

ให้เบนไปในรูปแบบที่ต้องการ ความเป็นประชาธิปไตย ความเคร่งเครียด ความขี้บอของนักเรียน สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้โดยผู้สอนเป็นผู้กำหนด

3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับบรรยากาศทางจิตวิทยาในชั้นเรียน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนจะเป็นเครื่องชี้บ่งถึงเงื่อนไขหรือสถานการณ์ว่าผู้เรียนจะประสบความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ผู้สอนควรจะต้องคิดถึงผู้เรียน ในฐานะเป็นบุคคลหนึ่ง ผู้เรียนมีสิทธิที่จะได้รับความต้องการพื้นฐาน และผู้สอนจะต้องหากวิธี ที่จะตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของผู้เรียนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้และผู้สอนควรฝึกให้มีความรู้สึกไวต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียน เพื่อความสำเร็จแห่งการเรียนรู้และ การเจริญเติบโตเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ต่อไป

ถาองคประกอบของการจัดการเรียนรูทั้ง 3 ประการนี้ดำเนินไปโดยดียวก็จะทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ได้อย่างมาก

4. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มต่างๆ

ทฤษฎีการเรียนรู้มักพัฒนามาจากนักจิตวิทยาและนักการศึกษาในปัจจุบันสามารถแยกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพุทธินิยม 2) ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพฤติกรรมนิยม 3) ทฤษฎีการเรียนรู้ตามกลุ่มมนุษยนิยม

1. ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพุทธินิยม (cognitivism)

นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้สนใจที่จะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการคิด และการรับรู้ของบุคคล ในช่วงที่เขา กำลังเรียนรู้ว่า ในการรับรู้มีการจัดเรียงความรู้ความจำ หรือประสบการณ์ที่ผ่านมาให้เป็น ระบบระเบียบ หรือเป็นโครงสร้างเพื่อการพัฒนาตามสมอง (Cognitivism Development) และสติปัญญา อย่างไรก็ตาม ได้นำเอาความรู้ความเข้าใจ และความจำที่เก็บมาใช้ในการแก้ไขปัญหาใหม่อย่างไรบ้าง

จุดสนใจของนักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ไม่ได้อยู่ที่สิ่งซึ่งสังเกตได้หากแต่มุ่งไปยังกระบวนการคิดและยังให้ ความสนใจกับความรู้สึกคิด ความตั้งใจ และเป้าหมายของบุคคล โดยมีความเชื่อว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นต้อง อาศัยทั้งสิ่งแวดล้อมและตัวผู้เรียนประสานสัมพันธ์กัน คือส่วนหนึ่งต้องมาจาก ความ ต้องการ ความตั้งใจ และ เป้าหมายของผู้เรียน มิได้มีความสำคัญขึ้นอยู่กับสิ่งเราย่อยๆ เพียงอย่างเดียว และจะเน้นให้ผู้เรียนมีบทบาทและ สวมรวมมาก โดยที่ผู้เรียนจะต้องมีความมุ่งหมายและ กำหนดวัตถุประสงค์เป็นเป้าหมายของตัวเองไว้ (สมบุญณ์ ศาลยาชีวิน, 2526)

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ตามกลุ่มพฤติกรรมนิยม

การเรียนรู้ตามทฤษฎีกลุ่มพฤติกรรมนิยมมีแนวคิดพื้นฐานคือ 1) พฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นโดยการ เรียนรู้ได้และสังเกตได้ 2) พฤติกรรมแต่ละชนิดเป็นผลรวมของการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ

หลายๆ อย่าง 3) การเสริมแรง ช่วยทำให้พฤติกรรมเกิดขึ้นได้ นักจิตวิทยาที่ยึดถือทางพฤติกรรมนิยม แยก พฤติกรรมของมนุษย์ออกเป็น 2 ประเภทคือ

1) respondent behavior หมายถึงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นโดยสิ่งเร้า เมื่อมีสิ่งเร้าก็จะเกิดการตอบสนอง ของพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้ทฤษฎีที่อธิบายการเรียนรู้ประเภทนี้เรียกว่า “ทฤษฎีการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical Conditioning Theory)

2) operant behavior หมายถึงพฤติกรรมที่บุคคลหรือ สัตว์แสดงพฤติกรรมตอบสนองออกมา (Emitted) โดยปราศจากสิ่งเร้าที่แน่นอนและพฤติกรรมนี้มีผลต่อสิ่งแวดล้อม ทฤษฎีการเรียนรู้ที่ใช้อธิบาย operant behavior เรียกว่า Operant Conditioning Theory นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ได้แก่ พาฟลอฟ วัตสัน ทอร์ดโลว์ กูเทรี สกินเนอร์ เป็นต้น ซึ่งนักทฤษฎีกลุ่มนี้จะเน้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมซึ่งสามารถสังเกตได้การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากกระบวนการเรียนรู้การ เชื่อมโยง

3. ทฤษฎีการเรียนรู้ตามกลุ่มมนุษยนิยม (humanism)

กลุ่มมนุษยนิยมจะคำนึงถึงความเป็นคนของคน จะมองธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะ ที่ว่า มนุษย์เกิด มาพร้อมกับความดีที่ติดตัวมาแต่กำเนิด มนุษย์เป็นผู้ที่มีอิสระสามารถที่จะนำตนเอง และพึ่งตนเองได้เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ที่จะทำประโยชน์ให้สังคม มีอิสระเสรีภาพที่จะเลือกทำ สิ่งต่างๆ ที่จะไม่ทำใหญ่โตเดือดร้อน ซึ่งรวมทั้งตนเองด้วย มนุษย์เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบและเป็น ผู้สร้างสรรค์สังคม บุคคลสังคมในกลุ่มนี้ซึ่งมี บทบาทสำคัญต่อการศึกษาคือ มาสโลว์ โรเจอร์ และ คอมป์ เป็นต้น

5. การเรียนรู้ของมนุษย์

บลูม (Bloom, 1964) ได้จำแนกจุดมุ่งหมายทางการศึกษาของมนุษย์ออกเป็น 3 ด้านคือ

1) ด้านความรู้ (cognitive domain) 2) ด้านเจตคติหรือความรู้สึก (affective domain) และ 3) ด้านทักษะ (psychomotor domain) ดังนี้

1. ความรู้หรือพุทธิปัญญา (cognitive domain)

1.1 ความรู้ความจำ (knowledge) คือความสามารถในการระลึกเรื่องราวต่างๆ ที่ เคยมีประสบการณ์มาก่อน ประกอบด้วย

1.1.1 ความรู้เฉพาะสิ่ง (knowledge of specifics) ได้แก่

- 1) ความรู้ศัพท์เฉพาะ (knowledge of terminology)
- 2) ความรู้ข้อเท็จจริงเฉพาะสิ่ง (knowledge of specific facts)

1.1.2 ความรู้เรื่องวิธีการและวิธีการ จัดการทำกับสิ่งเฉพาะ (knowledge of ways and means of dealing with specifics) ได้แก่

- 1) ความรู้เรื่อง แบบแผนนิยม (knowledge of conversions)
- 2) ความรู้เรื่องแนวโน้มและลำดับเหตุการณ์ (knowledge of trend and sequence)
- 3) ความรู้เรื่องการจัดจำพวกและประเภท (knowledge of classifications of categories)
- 4) ความรู้ เรื่องเกณฑ์ (knowledge of criteria)
- 5) ความรู้เรื่องระเบียบวิธี (knowledge of methodology)

1.1.3 ความรู้เรื่องสากลและเรื่องนามธรรมในสาขาต่างๆ (knowledge of the universals and abstraction field)

- 1) ความรู้เรื่อง หลักการและข้อสรุปทั่วไป (knowledge of principles and generalizations)
- 2) ความรู้เรื่องทฤษฎีและโครงสร้าง (knowledge of theories and structures)

1.2 ความเข้าใจ (comprehension) คือความสามารถในการผสมผสานความรู้ ความจำ เป็นความคิดของ ตนเอง อาจขยายความออกไปอย่างสมเหตุสมผล สามารถอธิบายความโดยใช้ความคิดและคำพูดของตนเอง ประกอบด้วยความเข้าใจด้าน

- 1.2.1 การแปลความ (translation)
- 1.2.2 การตีความ (interpretation)
- 1.2.3 การสรุปอ้างอิง (extrapolation)

1.3 การประยุกต์หรือการนำไปใช้ (application) เป็นความสามารถการนำสิ่งที่รู้แล้วไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ ที่ไม่เคยเห็นหรือไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน

1.4 การวิเคราะห์ (analysis) คือความสามารถในการแยกแยะเรื่องราวสิ่งต่างๆ ออกเป็นส่วนย่อยๆ เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของส่วนย่อยๆเหล่านั้นอย่างชัดเจน ได้แก่

- 1.4.1 การวิเคราะห์ความสำคัญหน่วยย่อย (analysis of elements)
- 1.4.2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ (analysis of relationship)
- 1.4.3 การวิเคราะห์หลักการจัด ระเบียบ (analysis of organization principles)

1.5 การสังเคราะห์ (synthesis) คือความสามารถในการนำหน่วยย่อยๆ มารวมเข้า เป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อให้ เห็นถึงโครงสร้างที่ชัดเจน หรือแปลกลับไปจากเดิม ได้แก่

- 1.5.1 ผลสังเคราะห์ ความหมายเฉพาะ (production of unique communication)

1.5.2 ผลสังเคราะห์แผนปฏิบัติการ (production of a plan, or proposed set of operations)

1.5.3 สังเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงนามธรรม (derivation of a set of abstract relations)

1.6 การประเมิน (evaluation) คือความสามารถในการตัดสินคุณค่าของเนื้อหา และวิธีการ ได้แก่

1.6.1 การตัดสินตามเกณฑ์ภายใน (judgments in terms of internal criteria)

1.6.2 การตัดสินตามเกณฑ์ภายนอก (judgments in terms of external criteria)

กล่าวโดยสรุป บลูมได้จำแนกการเรียนรู้ (cognitive) ออกเป็น 6 ชั้น ได้แก่ ชั้นความรู้ ความจำ ชั้นเข้าใจ ชั้นนำไปใช้ ชั้นวิเคราะห์ ชั้นสังเคราะห์ และชั้นประเมิน ซึ่งยังคงนิยมใช้เป็นตัวกำหนดวัตถุประสงค์ของการ ส่วนใหญ่ในระบบการศึกษาในปัจจุบัน

2. เจตคติหรือความรู้สึก (affective domain)

ฮอปกินส์และ แอนทิส (Hopkins and Antes, 1990: 538) กล่าวว่า จิตพิสัยเป็นการกระทำที่เป็นกระบวนการภายในของมนุษย์ เช่น อารมณ์ ความรู้สึก ความสนใจ เจตคติ ค่านิยม การพัฒนา คุณลักษณะ และแรงจูงใจ

อีเบลและฟริสบี (Ebel and Frisbie, 1986: 347) กล่าวว่า จิตพิสัยเป็นความรู้สึก หรืออารมณ์ของบุคคล มากกว่าความ เข้าใจ เป็นความชอบ/ไม่ชอบ ความพึงพอใจ/ไม่พอใจ ความเชื่อมั่น/ไม่เชื่อมั่น อุดมคติและค่านิยม สรุปได้ว่า จิตพิสัยเป็นคุณลักษณะภายในของคน แล้วแสดงพฤติกรรมหรือ การกระทำออกมา ตามอารมณ์ความรู้สึก ไม่ว่าจะป็นด้านความสนใจ เจตคติ ความชื่นชมค่านิยม จนพัฒนาเป็นคุณลักษณะ ของตนเอง

สติกกิ้นส์ (Stiggins, 1994: 310) ได้ระบุ “ลักษณะของจิตพิสัยที่แสดงออกมาของมนุษย์” มี 7 ประการ คือ

1. เจตคติ (Attitudes) เป็นความรู้สึกชื่นชอบ หรือไม่ชื่นชอบ ความรู้สึกด้านบวกหรือด้านลบ ต่อ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นความเกี่ยวเนื่องระหว่างความรู้สึก กับ สิ่งนั้นโดยเฉพาะเช่น เจตคติต่อครู ผู้บริหาร วิชา กิจกรรมการสอน ฯลฯ

2. ความสนใจ (Interests) เป็นความรู้สึกที่มีขอบเขต หรือช่วง (Range) จากระดับสูงของการ กระตุ้น (Excitement) และลดลงมา หรือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ สิ่งของกับระดับความสนใจ

3. แรงจูงใจ (Motivation) เป็นความต้องการภายในที่แน่วแน่ (Strength) ที่จะให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือ การปฏิบัติด้วยความชอบ ต่อกิจกรรม/งาน ต่างๆ เป็นความตั้งใจ (Willingness)ที่จะกระทำตามความ คิดเห็น เพื่อที่จะค้นหาความสำเร็จ หลีกเลี่ยงความล้มเหลว ปฏิบัติตามกลุ่มและความคาดหวัง เช่น แรงจูงใจต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นต้น

4. ค่านิยม (Values) เป็นแนวโน้มต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีความคงที่ยาวนาน ค่านิยมมีทั้งกว้างและลึก

5. ความชื่นชอบ (Preferences) เป็นความปรารถนา (Desire) ที่จะเลือกหรือไม่เลือก กล่าวคือเป็น การแสดงออกถึงการชอบสิ่งหนึ่งมากกว่าอีกสิ่งหนึ่ง เป็นความรู้สึกที่สั่งสม (Accumulated) มานาน

6. มโนทัศน์ของตนเองเกี่ยวกับการศึกษา (Academic self - concepts) ไม่ใช่คุณลักษณะของจิตพิสัยโดยตรงแต่เป็นการแสดงความรู้สึกในด้านสัมพันธ์ต่อสถานศึกษาหนึ่ง ว่ามีมากกว่าสถานศึกษาหนึ่ง โดยนำ มาเกี่ยวข้องกับความสำเร็จทางการศึกษา หรือ ผลผลิตในบริบท การศึกษากล่าวคือเป็นเจตคติ(เช่น ชอบ/ไม่ชื่นชอบ)ของตนเอง ที่เกิดขึ้นในชั้นเรียน

7. วิธีของการควบคุม (Locus of control) เป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับมโนทัศน์ของตนเองเกี่ยวกับการเรียน ที่เป็นเหตุผล (Attributions or Reasons) ของผู้เรียนเองเหตุ ผลต่างๆ นั้น ถือว่าเป็นลักษณะภายใน (Internal) เช่น "ฉันประสบความสำเร็จจากการเรียนเพราะความ ขยัน" ส่วนเหตุผลที่เป็นไปได้เหตุผลอื่นถือว่าเป็นลักษณะภายนอก (External)

การวัดทางด้านจิตพิสัย

1. การสังเกตจากครู (Teacher observation) เป็นการสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของนักเรียนโดยครู เป็นผู้สังเกต โดยมีขั้นตอนในการสังเกตดังนี้

1.1 กำหนดพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะสังเกต โดยอันดับแรกผู้สังเกตต้องกำหนด และนิยามคุณลักษณะที่จะสังเกตให้ชัดเจน เช่น เจตคติต่อการเรียน

1.2 เขียนรายการพฤติกรรมของนักเรียน และกิจกรรมซึ่งนักเรียนได้แสดงออกมา ทั้งด้านบวก และด้านลบ

1.3 กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการสังเกต โดยนำรายการพฤติกรรมดังกล่าว มาสร้างเป็นแบบ ประเมินประกอบการสังเกต โดยอาจจะเป็นแบบตรวจสอบรายการ หรือแบบประเมินค่า

2. วิธีการสังเกตพฤติกรรม

2.1 การสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured observation) ใช้คำถามแบบปลายเปิด (Open-ended) จะไม่ใช่แบบตรวจสอบรายการ หรือแบบประเมินค่า ในการบันทึกพฤติกรรม การสังเกตแบบนี้ ผู้สังเกตต้องรู้ลักษณะของสิ่งที่จะสังเกต ต้องมีแนวทาง และตัวอย่างพฤติกรรมของคุณลักษณะที่จะสังเกต

2.2 การสังเกตแบบมีโครงสร้าง (Structured observation) แตกต่างจากการสังเกตแบบไม่มี โครงสร้างคือเวลาที่ใช้ในการสร้างเครื่องมือและวิธีการบันทึกการสังเกต การสังเกตแบบนี้จะใช้แบบ ตรวจสอบรายการหรือแบบประเมินค่า เป็นเครื่องมือในการสังเกต โดยมีพฤติกรรมทั้งทางด้านบวกและ ด้านลบการสังเกตโดยใช้แบบตรวจสอบรายการนั้น ผู้สังเกตจะกำหนดรายการพฤติกรรมต่างๆ เมื่อไป สังเกตก็จะทำเครื่องหมายแสดงความถี่ตรงพฤติกรรมที่แสดงออกในแต่ละพฤติกรรม

3. การรายงานตนเองของนักเรียน (Student self-report) วิธีการนี้จะให้นักเรียนเป็นผู้ประเมินตนเอง การประเมินตนเองมีหลายวิธี แต่วิธีที่ให้ผลได้ตรงมาก ที่สุด คือการพูดคุยกับนักเรียน หรือ การสัมภาษณ์ (Interview) และการเขียนตอบ

3.1 การสัมภาษณ์ เป็นการพูดคุย หรือ สนทนาของครูกับนักเรียนเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่ม มีลักษณะคล้ายกับการสังเกต แต่ครูได้มีโอกาสเข้าไปมีความเกี่ยวข้องหรือ ชักถามนักเรียน โดยตรง ทำให้ครูมีโอกาสได้เข้าใจปัญหามากขึ้น เพราะนักเรียนได้บอกความรู้สึกอย่างเต็มที่ หลักการใน การสัมภาษณ์ที่ดี คือ ต้องสร้างความเป็นกันเอง สร้างความอบอุ่น และ ให้ความสนใจในสิ่งที่ผู้ถูก สัมภาษณ์ตอบ ข้อดีของการสัมภาษณ์ คือ ผู้สัมภาษณ์มีโอกาสได้อธิบายคำถามให้ชัดเจน ถ้าผู้ตอบไม่เข้าใจมี โอกาสกระตุ้นผู้ตอบด้วย และได้บันทึกพฤติกรรมที่แสดงอีกด้วย นอกจากนี้นักเรียนยังได้มีโอกาส อธิบายความรู้สึกอย่างเต็มที่ ข้อจำกัดของการสัมภาษณ์ คือ นักเรียนอาจจะไม่กล้าพูดเมื่อต้องเผชิญหน้าตัวต่อตัว แก้ปัญหาโดยการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม ต้องใช้เวลานานในการสัมภาษณ์ ไม่สามารถบันทึกคำสัมภาษณ์ได้ ครบถ้วน วิธีแก้ไขอาจจะเตรียมแนวทางการบันทึก หรือใช้เครื่องบันทึกเสียงขณะที่สัมภาษณ์

3.2 การใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) เป็นวิธีการที่ให้นักเรียนรายงานตนเองอีกวิธีหนึ่ง โดยให้ นักเรียนตอบตามคำถามที่กำหนดให้ แบบสอบถามมีรูปแบบของคำถามดังนี้

3.2.1 แบบคำถามที่ให้ตอบโดยการเขียน (Constructed-response formats) คำถามที่ใช้ควรเป็นคำถามที่ถามตรงๆ ไม่อ้อมค้อม เป็นคำถามง่ายๆ อ่านแล้ว เข้าใจตรงกัน ลักษณะของคำถามอาจจะอยู่ในรูปของบอกล่า ประโยคคำถาม หรือ ประโยคที่ไม่สมบูรณ์ ให้นักเรียนเติมข้อความในตอนท้าย

3.2.2 คำถามแบบมีตัวเลือก (Selected - response formats) คำถามแบบมีตัวเลือกมีรูปแบบหลายชนิด ที่นิยมใช้ได้แก่ แบบวัดแบบลิเคิร์ต (Likert scales) แบบวัดแบบออสวูด (Oswood) เป็นต้น

3.2.3 แบบวัดเชิงสถานการณ์ เป็นแบบสอบถามที่กำหนดเรื่องราว หรือ สถานการณ์สมมุติ ให้นักเรียนอ่านแล้ว แสดงความรู้สึก ความคิด เหตุผลโดยการเขียนตอบ หรือ เลือกคำตอบจากตัวเลือกที่กำหนดให้

3.3 การประเมินโดยเพื่อน (Peer ratings) เป็นวิธีการประเมินที่นำมาใช้ในการประเมินด้านจิตพิสัยวิธีหนึ่ง ไม่ค่อยนิยมมากนัก เนื่องจากมีตัวแปรหลายตัว ที่ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียน ด้วยกันอาจจะไม่ลึกซึ้ง การให้คะแนน การแปลผลจากการประเมิน เป็นต้น การประเมินโดยเพื่อนจะเป็น วิธีการที่ให้เพื่อนนักเรียนเป็นผู้ประเมิน โดยใช้วิธีการให้ทายหรือบอกชื่อเพื่อนที่มีพฤติกรรมนั้นๆ (Guess-who approach) หรือ วิธีการสังคมนิติ (Sociometric approach) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

3.3.1 วิธีการเดาว่าเป็นใคร (Guess-who approach) เป็นการถามนักเรียน โดยให้บอกชื่อเพื่อนนักเรียนที่คิดว่ามีความสัมพันธ์มากที่สุด กับพฤติกรรมที่กำหนดให้ซึ่งพฤติกรรมนั้นนี้อาจจะเป็นด้านบวกหรือด้านลบ ข้อดีของวิธีนี้ คือ แปลผลได้ง่ายและ นักเรียนตอบได้ง่าย ส่วนข้อด้อยของวิธีนี้ คือ นักเรียนบางคนอาจจะอาย ไม่กล้าบอกความจริงก็ได้

3.3.2 วิธีการสังคมนิติ (Sociometric approach) วิธีการสังคมนิติ เป็นวิธีประเมินโครงสร้างทางสังคมในชั้นเรียน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างนักเรียน วิธีการอาจจะเริ่มจากกลุ่มย่อย มีนักเรียน 5 -7 คนหรือเป็นกลุ่มใหญ่ทั้งชั้นเรียนก็ได้ สิ่ง ที่ถามนักเรียนจะคล้ายกับ "วิธีการเดาว่าเป็นใคร" เช่น นักเรียนที่มีคนชื่นชอบมากที่สุด นักเรียนที่มีคนไม่ ชอบเล่นด้วยมากที่สุด เป็นต้น วิธีการนี้คล้ายกับวิธีการรายงานตนเอง

จากที่กล่าวมาแล้ว พบว่า วิธีการวัดทางด้านจิตพิสัยมี 3 วิธี คือการวัดโดยการสังเกต การรายงานตนเอง และการประเมินโดยเพื่อน สองวิธีแรกเป็นวิธีที่นิยมใช้กันมากกว่าวิธีที่สาม แต่ถ้าใช้หลายวิธีในการประเมินทำให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงมากขึ้น

4. ด้านทักษะ (psychomotor domain)

พฤติกรรมที่บ่งถึงความสามารถในการปฏิบัติงานได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญ ซึ่งแสดงออกมาได้โดยตรงโดยมีเวลาและคุณภาพของงานเป็นตัวชี้ระดับของทักษะ โดยพฤติกรรมด้านทักษะพิสัย ประกอบด้วย พฤติกรรมย่อยๆ 5 ชั้น ดังนี้

1. การรับรู้ เป็นการให้ผู้เรียนได้รับรู้หลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง หรือ เป็นการเลือกหาตัวแบบที่สนใจ
2. กระทำตามแบบ หรือ เครื่องชี้แนะ เป็นพฤติกรรมที่ผู้เรียนพยายามฝึกตามแบบที่ตนสนใจและพยายามทำซ้ำ เพื่อที่ก่อให้เกิดทักษะตามแบบที่ตนสนใจให้ได้ หรือ สามารถปฏิบัติงานได้ตามข้อแนะนำ
3. การหาความถูกต้อง พฤติกรรมสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องชี้แนะ เมื่อได้กระทำซ้ำแล้ว ก็พยายามหาความถูกต้องในการปฏิบัติ

4. การกระทำอย่างต่อเนื่องหลังจากตัดสินใจเลือกรูปแบบที่เป็นของตัวเองกระทำตามรูปแบบนั้นอย่างต่อเนื่อง จนปฏิบัติงานที่ยากซับซ้อนได้อย่างรวดเร็ว ถูกต้อง คล่องแคล่ว การที่ผู้เรียนเกิดทักษะได้ ต้องอาศัยการฝึกฝนและกระทำอย่างสม่ำเสมอ

5. การกระทำได้อย่างเป็นธรรมชาติ พฤติกรรมที่ได้จากการฝึกอย่างต่อเนื่อง จนสามารถปฏิบัติได้อย่างคล่องแคล่วว่องไวโดยอัตโนมัติ เป็นไปอย่างธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นความสามารถของการปฏิบัติในระดับสูง

การจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดทักษะ

ทักษะ (Skill) คือความสามารถในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้อย่างถูกต้องคล่องแคล่วชำนาญและมีประสิทธิภาพ โดยครอนบาค (Cronbach, 1954: 393) กล่าวว่า ทักษะเป็นการปฏิบัติที่เกิดจากการเรียนรู้ สามารถกระทำได้โดยไม่ต้องใช้ความคิด ในการที่ผู้เรียนเกิดทักษะขึ้นได้นั้น ต้องมีการปฏิบัติใน 3 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นเรียนรู้ เป็นขั้นที่ผู้เรียนปฏิบัติไปกับผู้สอน โดยผู้สอนอธิบายประกอบว่าทักษะต่างๆ ในการปฏิบัตินั้นทำอย่างไร
2. ขั้นปฏิบัติเอง เป็นขั้นที่ผู้เรียนฝึกปฏิบัติเอง เพื่อให้เกิดความแม่นยำถูกต้อง คู่มือการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
3. ขั้นหาความชำนาญ เป็นขั้นที่ผู้เรียนลงมือฝึกบ่อยๆ ในลักษณะต่างๆ เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญ ชำนาญยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มพูนประสิทธิภาพ

ในการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดทักษะ ผู้สอนจึงควรดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะ

1. วิเคราะห์ทักษะที่จะสอน เป็นขั้นตอนแรกที่จะสอน โดยผู้สอนต้องวิเคราะห์งานที่จะให้ผู้เรียนปฏิบัติก่อนว่า งานนั้นประกอบด้วยทักษะย่อยอะไรบ้าง และทักษะย่อยดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับส่วนใดของร่างกาย และจะฝึกได้โดยวิธีใด สิ่งดังกล่าวนี้ผู้สอนจะต้องวิเคราะห์แยกแยะออกมาให้ละเอียด
2. ประเมินความสามารถเบื้องต้นของผู้เรียน ผู้สอนควรประเมินความสามารถพื้นฐานของผู้เรียนว่ามีเพียงพอในการที่จะเรียนรู้ทักษะใหม่หรือไม่ ถ้ายังไม่เพียงพอต้องจัดให้เรียนเสริมให้มีความรู้พื้นฐานเพียงพอเสียก่อน จึงจะเรียนรู้ทักษะใหม่ได้
3. จัดขั้นตอนการฝึกตามลำดับ ผู้สอนต้องจัดลำดับการฝึกทักษะจากทักษะพื้นฐานไปสู่ทักษะที่มีความสลับซับซ้อน ให้ฝึกจากทักษะที่ง่ายไปหาทักษะที่ยาก ให้ฝึกทักษะย่อยให้ครบก่อนแล้วจึงฝึกทักษะรวม

4. สาธิตและอธิบายแนะนำ เป็นขั้นที่ให้ผู้เรียนได้เห็นขั้นตอนลำดับของการปฏิบัติจริง จากตัวอย่างที่ผู้สอนสาธิตให้ดู หรือจากวีดิทัศน์ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเห็นรายละเอียดการปฏิบัติใน ขั้นตอนต่างๆ ได้อย่างชัดเจน

5. ให้ฝึกปฏิบัติจริง จัดให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง โดยต้องคำนึงถึงความต่อเนื่องในการ ฝึกปฏิบัติ การฝึกทักษะอย่างสม่ำเสมอ การจัดแบ่งเวลาฝึกให้เหมาะสม และผู้สอนต้องไม่ลืมในเรื่อง ของการเสริมแรงในระหว่างการฝึกทักษะด้วยเพราะผู้เรียนจะได้รู้ความก้าวหน้าและจุดบกพร่องของ ตนเองในการฝึกทักษะ

5. แนวคิดแนวคิดลำดับขั้นของพฤติกรรมด้านจิตพิสัยและการสร้างความตระหนักรู้

ในการประเมินในด้านพฤติกรรม และการรับรู้ นั้น การประเมินด้านจิตพิสัยเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ต้อง ทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีด้านจิตพิสัยโดยสรุปดังนี้ (ล้วน สายยศ และ อังคณา สายยศ, 2543 อ้างใน สำเร็จ บุญเรืองรัตน์ (2542: 46-51)

1. แนวคิดของแครธวอลและคณะ

แครธวอล และคณะ (Krathwohl et al, 2001 อ้างใน ทิศนา แคมมณี, 2546) ได้อธิบายถึง ลำดับขั้นของพฤติกรรมในด้านจิตพิสัยและการตระหนักรู้ โดยได้ลำดับภาพของความรู้สึกโดยเริ่มจาก ความสนใจ (interest) มาเป็นอันดับแรกตามมาด้วยความซาบซึ้ง (appreciation) เจตคติ (attitude) ค่านิยม (value) และการปรับตัว (adjustment) แต่เมื่อพิจารณาลำดับความรู้สึกเป็น ขั้นๆ จะเริ่มจากการรับรู้ (receiving) การตอบสนอง (responding) การเห็นคุณค่า (valuing) การ จัดระบบ (organization) และการสร้างลักษณะนิสัยตามค่านิยม (characterization) จากแผนภูมิ ด้านล่าง

ตารางที่ 3 แนวคิดการจัดจำแนกระดับความรู้สึกตามแนวของแครธวอลและคณะ

1. การรับรู้	1.1 การรู้จัก	
	1.2 ความเต็มใจในการรับ	
	1.3 ควบคุมหรือคัดเลือกสิ่งที่เอาใจใส่	
2. การตอบสนอง	2.1 การยินยอมในการตอบสนอง	
	2.2 ความเต็มใจที่จะตอบสนอง	
	2.3 สร้างความพึงพอใจในการตอบสนอง	
3. การเห็นคุณค่า	3.1 การรับคุณค่า	
	3.2 การชื่นชอบคุณค่า	
	3.3 การยินยอมรับคุณค่า	
4. การจัดระบบ	4.1 การสร้างมโนภาพของคุณค่า	
	4.2 การจัดระบบคุณค่า	
5. ลักษณะนิสัย	5.1 การสรุปอ้างอิงนัยทั่วไปของคุณค่า	
	5.2 การสร้างลักษณะนิสัย	

ที่มา: Krathwohl et al (2001 อ้างใน ทิศนา เขมมณี, 2546)

การจำแนกจุดประสงค์ทางการศึกษาด้านความรู้สึกของแครธวอลและคณะ สามารถสรุปใจความและความหมายที่สำคัญได้ดังนี้

1. การรับรู้ (receiving) เป็นขั้นแรกของความรู้สึก ถือเป็นการสัมผัสเบื้องต้นเพียงรับรู้ได้ เห็น จะเรียกว่าเป็นขั้นการจดจำสิ่งที่ได้รับการสัมผัสจากประสาทสัมผัสของเราก็ได้ แบ่งได้เป็น 3 ขั้น คือ

1.1 การรู้จัก (awareness) เป็นเพียงการสังเกตเห็นปรากฏการณ์นั้นโดยปราศจากความสนใจ เช่น รู้จักสี รูปแบบ การจัดอันดับ เป็นต้น

1.2 ความเต็มใจในการรับ (willingness to receive) เป็นขั้นเต็มใจหรือพอใจที่จะรับรู้ มีความอ่อนอ่อนต่อสิ่งที่พบเห็น แต่เป็นเพียงการบังคบใจเท่านั้น เช่น ฟังผู้อื่นพูดด้วยความเต็มใจ อดทนที่จะทำอะไรให้สำเร็จ อดทนที่จะฟังอะไรให้จบ ยอมรับความแตกต่างของเชื้อชาติและวัฒนธรรม

1.3 ควบคุมหรือคัดเลือกความเอาใจใส่ (controlled or selected attention) เป็นความรู้สึกที่จะบอกได้ว่า อะไรควรเอาใจใส่ อะไรไม่ควรเอาใจใส่ เช่น ความรู้สึกที่ว่าชอบสิ่งนี้

อยากได้สิ่งนั้น จึงมองในลักษณะควบคุมหรือเลือกมากขึ้น คำพูดที่ว่าข้าพเจ้ามีความตั้งใจที่จะทำกิจกรรมนี้ เรื่องนี้ทำให้ข้าพเจ้าอยากรู้ อยากเห็นมาก ฯลฯ

2. การตอบสนอง (responding) เมื่อเลือกพอใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งเรียบร้อยแล้วก็จะถึงความรู้สึกขั้นนี้ ขั้นนี้เป็นขั้นที่มีจิตใจจดจ่อ นั่นคือการเกิดความสนใจ ขึ้นชอบกิจกรรมหนึ่งมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ความรู้สึกด้านนี้แบ่งได้ 3 ขั้น คือ

2.1 การยินยอมในการตอบสนอง (acquiescence in responding) เป็นความรู้สึกขั้นเชื่อฟังหรือยินยอมที่จะทำ แต่อาจจะยังไม่พอใจเท่าไรนัก เช่น ความตั้งใจที่จะบังคับตนเองให้ร่วมกิจกรรมกับคนอื่น การทำการบ้านให้เสร็จ เชื่อฟังกฎเกณฑ์ที่กำหนด ความตั้งใจที่จะทำตามระเบียบ เป็นต้น

2.2 ความเต็มใจที่จะตอบสนอง (willingness to response) เป็นขั้นร่วมกิจกรรมด้วยความตั้งใจ ความร่วมมือ ทำตามความต้องการหรือด้วยความสมัครใจ เช่น มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ร่วมมือในกิจกรรมของกลุ่มซึ่งเป็นสมาชิกแสดงความสนใจในการเข้าร่วมโครงการ มีความสนใจในงานใดงานหนึ่งโดยอ่าน รวบรวมทดลองหรือค้นคว้าตอบข้อสงสัย เป็นต้น

2.3 ความพึงพอใจในการตอบสนอง (satisfaction in response) ความรู้สึกในขั้นนี้จึงลึกลงไปอีก เป็นการยินยอมแบบเต็มใจ และพึงพอใจจนเกิดความสุขสนานและเพลิดเพลิน ตัวอย่างเช่น ร้องรำทำเพลงร่วมกับคนอื่นด้วยความสนุกสนานพอใจ สนุกกับบทละคร วิทยุ โทรทัศน์ สนุกกับการสนทนาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สนุกกับการเล่นเกมตัวเลข ฯลฯ การแสดงความสุขสนานพอใจนั้น บางคนอาจจะแสดงออกมาให้เห็นได้อย่างเปิดเผย แต่บางคนอาจจะไม่แสดงให้เห็นเปิดเผยก็ได้ การประเมินด้านความพึงพอใจจึงต้องอาศัยความรอบคอบ

3. การเห็นคุณค่า (valuing) ในขั้นนี้เป็นความรู้สึกเห็นคุณค่าของสิ่งของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมซึ่งตนเองได้รับและซึมซับมาตั้งแต่ต้น ความรู้สึกอันนี้อาจยอมรับหรือไม่ยอมรับคุณค่าก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาคุณค่า พฤติกรรมระดับนี้ค่อนข้างจะคงเส้นคงวาในการแสดงความรู้สึกและรับรู้คุณค่าสิ่งต่างๆ เจตคติเป็นความรู้สึกระดับนี้ ระดับนี้แบ่งความรู้สึกออกเป็น 3 ขั้น คือ

3.1 การรับรู้คุณค่า (acceptance of value) ระดับนี้มุ่งหมายบรรยายคุณค่าของปรากฏการณ์ พฤติกรรม วัตถุสิ่งของ ฯลฯ ในระดับความเชื่อ ซึ่งอาจให้ความหมายว่าเป็นการยอมรับทางอารมณ์ต่อข้อเสนอหรือคำสอนที่เรามีพื้นฐานอย่างเพียงพอ ตัวอย่างเช่นการแสดงความปรารถนาอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาความสามารถในการพูด และการเขียนอย่างมีประสิทธิภาพยอมรับว่าในชีวิตมนุษย์ควรมีการนับถืออะไรบางอย่าง รู้สึกว่าการมีเพื่อนเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิต

3.2 การชื่นชอบคุณค่า (preference for value) เป็นการเพิ่มความรู้สึกเอาใจใส่ในคุณค่าหรือค่านิยมนั้นเพิ่มขึ้นอีก เรียกว่าเป็นขั้นต้องการคุณค่าระดับนี้ ตัวอย่างเช่น แสดงความ

รับผิดชอบในการทำให้คนในกลุ่มที่พุดน้อยหันมาร่วมวงสนทนาด้วย แสดงความกล้าหาญในการตรวจสอบประเด็นต่างๆ ที่ยังเป็นปัญหา พร้อมทั้งแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหานั้นๆ แสดงบทบาทที่กระตือรือร้นในกิจกรรมโดยหาความรู้ใหม่ๆ เป็นต้น

3.3 การยินยอมรับ (commitment) หมายถึงความเชื่อศรัทธาด้วยอารมณ์แน่นอนผู้ที่มีความรู้สึกระดับนี้จะแสดงพฤติกรรมยึดมั่นอย่างเห็นได้ชัด ตัวอย่างเช่น ความซื่อสัตย์ต่อกลุ่มที่เป็นสมาชิก การยอมรับบทบาททางศาสนาในชีวิตส่วนตัวและครอบครัว มีความจงรักภักดีต่ออุดมการณ์ของสังคมอิสระ มีศรัทธาในเรื่องอำนาจของความเป็นเหตุผล ยอมอุทิศตัวให้กับความคิดและอุดมการณ์ต่างๆ เป็นต้น ความรู้สึกระดับนี้เป็นความรู้สึกพอใจจนกระทั่งยินยอมตกลงเป็นคำมั่นสัญญา

4. การจัดระบบคุณค่า (organization) ขึ้นความรู้สึกที่แล้วมา มนุษย์ยอมเห็นคุณค่าหรือค่านิยมมากมายที่ผ่านเข้ามาในประสบการณ์ของชีวิต แต่ความรู้สึกของมนุษย์จะนิยมชมชอบเฉพาะกลุ่มค่านิยมใดค่านิยมหนึ่งเท่านั้น การจัดระบบในระดับนี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งอาจจะให้อยู่ในกลุ่มก้อนหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายๆ กัน หรืออาจจัดตามความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หรืออาจจัดเอาตัวที่เด่นมากหรือกระจายมากที่สุดก็ได้มาตัวหนึ่ง ระบบดังกล่าวจะสร้างขึ้นจากค่านิยมส่วนย่อยๆ นำมาประสานสัมพันธ์กัน การเปลี่ยนแปลงค่านิยมในระยะเป็นผู้ใหญ่จะยากกว่าในระยะเป็นเด็ก เพราะความยึดติดสิ่งที่คิดว่าดีคงพิจารณามานานแล้ว ความรู้สึกระดับนี้แบ่งออกได้เป็น 2 อย่างคือ

4.1 การสร้างมโนภาพของคุณค่า (conceptualization of a value) คุณค่าหรือค่านิยมมีอยู่หลายรูปแบบ ความรู้สึกของคนอาจนำค่านิยมที่มีลักษณะเดียวกันอยู่ด้วยกัน หรือเกี่ยวข้องกันเป็นกลุ่มเป็นพวก อันเป็นผลจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้สึกมาแล้วมา เรียกชื่อใหม่กลายเป็นมโนภาพของคุณค่าใหม่ ซึ่งอาจจะเป็นนามธรรมทางภาษาหรือเป็นรูปลักษณะก็ได้ ตัวอย่างเช่น การพยายามบ่งชี้ลักษณะของศิลปะวัตถุที่เขาชื่นชอบ การค้นหาและวิเคราะห์ถึงข้อตกลงเบื้องต้นที่เป็นเครื่องบอกถึงคุณธรรม การตัดสินใจในฐานะที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมเพื่ออนุรักษ์มนุษย์และแหล่งทรัพยากร เป็นต้น

4.2 การจัดระบบคุณค่าของค่านิยม (organization of a value system) ในความรู้สึกระดับนี้เป็นการจัดค่านิยมที่สลับซับซ้อนให้อยู่ในระบบเดียวกันพวกเดียวกัน เพื่อให้เกิดความสมดุลบางประการทางความรู้สึก ตัวอย่างเช่น พัฒนาวิธีการควบคุมความก้าวร้าวในรูปแบบที่ยอมรับกันทางวัฒนธรรม การยอมรับความจริงในด้านการปรับอารมณ์กับข้อจำกัดของความถนัดความสามารถ ความสนใจ และเงื่อนไขทางด้านกายภาพของเขาเอง การตั้งใจเลือกนโยบายทางสังคมกับประโยชน์ที่บางกลุ่มได้รับ เราจะเห็นว่าบางคนฟังเพื่อก็เพราะเขาเห็นว่าคุณลักษณะทั้งหลายเหล่านี้ มีลักษณะพวกเดียวกันกับความฟังเพื่อเป็นสิ่งที่เขาชื่นชอบ เขาก็ยึดติดและจัดระบบให้อยู่ใน

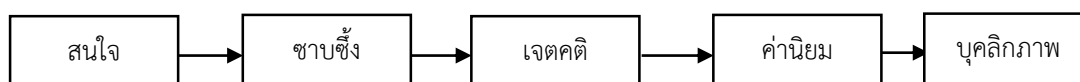
ใจของเขา บางคนชื่นชอบกับค่านิยม ดูถูกเหยียดหยาม เบียดเบียน ทารุณ เอาเปรียบ ก็นำมาจัดระบบให้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน คนผู้นี้ก็จะเป็นคนลักษณะก้าวร้าวไป

5. การสร้างลักษณะนิสัยตามค่านิยม (characterization) เป็นขั้นสั่งสมความรู้สึกเป็นรูปเป็นแบบมา จนกระทั่งจึงถือเป็นลักษณะนิสัย เป็นแนวความเชื่อถือศรัทธา แนวปรัชญาชีวิต มีลักษณะส่วนตัวที่เป็นเอกลักษณ์ของเขา คือรู้ว่าเขาคือใคร มีอุดมคติ มีแนวลัทธิเป็นของตนเอง ความรู้สึกระดับนี้เป็นความรู้สึกที่สั่งสมมาตั้งแต่ขั้นแรกจนเกิดการเลือกสรรยึดติดเป็นของตนเองเป็นวิถีดำเนินชีวิต เป็นเป้าหมายปลายทางชีวิต เรียกว่าเป็นความรู้สึกที่ตกตะกอนแล้ว กลายเป็นบุคลิกภาพก็ว่าได้ ระดับนี้แบ่งความรู้สึกออกเป็น 2 ชั้น

5.1 การสรุปอิงนัยทั่วไปของคุณค่าหรือค่านิยม (generalized set) ระดับนี้หมายถึงความรู้สึกซึ่งให้ความสอดคล้องภายในกับระบบของเจตคติและค่านิยม ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง เป็นความรู้สึกตอบสนองต่อปรากฏการณ์ที่เกิดจากการเลือกสรรระดับสูงจากกลุ่มของเจตคติและค่านิยม ตามธรรมดาคนมีเจตคติและค่านิยมอย่างมากมายที่คัดเลือกไว้และยึดถือประพฤติปฏิบัติที่เห็นว่าดีงาม เมื่อเกิดเหตุการณ์หรือปัญหาใดๆ ขึ้น เขาจะเอาความรู้สึกที่ยึดถือไปแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ได้ ตัวอย่างเช่น มีนิสัยแก้ปัญหาอย่างมีระบบ ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อหาคำตอบ มีความเชื่อมั่นตนเองที่จะเอาชนะได้ เป็นต้น

5.2 การสร้างลักษณะนิสัย (characterization) เป็นระดับความรู้สึกขั้นสุดท้ายที่ผสมผสานสรุปรวมความรู้สึกที่ยึดเป็นอุดมการณ์ ปรัชญาชีวิต ตัวอย่างเช่น การพัฒนาความมีสติ การพัฒนาปรัชญาชีวิต การพัฒนาความเป็นระเบียบส่วนตัว การดำรงชีวิตด้วยคุณธรรม การยึดอุดมการณ์ประชาธิปไตย ฯลฯ บุคลิกลักษณะทั้งหลายเหล่านี้จะเกิดขึ้นในระดับนี้ (Krathwohl et al., 2001 อ้างใน ทิศนา แคมมณี, 2546: 125)

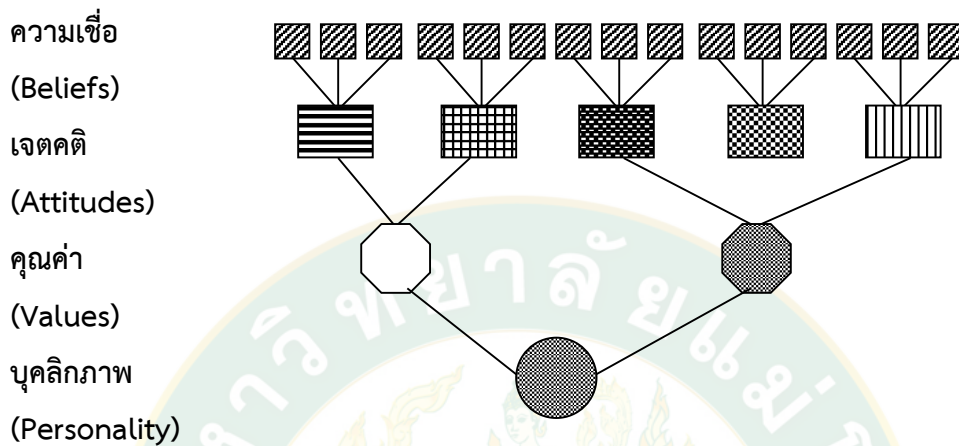
กล่าวได้ว่าความรู้สึกนั้นเป็นความต่อเนื่อง (psychological continuum) ไม่ได้รู้สึกเป็นท่อนๆ แต่มีทิศทางและมีความเข้มข้นแตกต่างกันแต่ละชั้นของความรู้สึกจึงเกี่ยวข้องเชื่อมโยงต่อเนื่องกันละเอียดอ่อนมาก ระดับความรู้สึกจะเริ่มด้วยความเข้มข้นน้อยไปสู่ความเข้มข้นมากจนยึดติดเป็นลักษณะนิสัยของคนในที่สุด ดังสรุปแนวคิดนี้ในภาพด้านล่าง

ภาพที่ 3 แผนภูมิแสดงสรุปความเข้มข้นของความรู้สึกมนุษย์

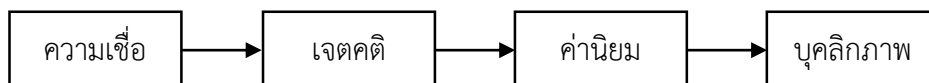
2. แนวความคิดของไอแซกส์

ไอแซกส์ ได้เสนอชั้นของพฤติกรรมเกี่ยวกับความรู้สึกของมนุษย์เป็นรูปแบบต้นไม้ (Tree model) ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ 4 แนวคิดการจัดจำแนกรู้สึกตามลำดับของไอแซกส์

จากภาพจะเห็นว่าความเชื่อเปรียบเสมือนใบไม้ ส่วนที่แตกกิ่งก้านเล็กๆ ถัดจากใบไปเปรียบได้กับระดับเจตคติ ส่วนที่เป็นกิ่งก้านใหญ่มั่นคงกว่าเปรียบได้กับระดับคุณค่าหรือค่านิยม (Value) ส่วนลำต้นที่แข็งแรงพร้อมทั้งโคนและรากที่ให้ต้นไม้ยืนอยู่ได้เปรียบเสมือนบุคลิกภาพนั่นก็คือความรู้สึกของคนเราจะเริ่มจากความเชื่อ ซึ่งเกิดจากการรับรู้เรียนรู้มาก่อนว่าอะไรเป็นอะไร อาจจะเชื่อในแง่ดีหรือไม่ดีก็ได้ เมื่อยึดติดความเชื่อแล้วก็จะเกิดเป็นเจตคติ จากเจตคติหลายๆ อย่างมารวมกันเป็นพลังให้เกิดเป็นค่านิยมต่อไป เมื่อผสมผสานค่านิยมเป็นของตนเองแล้ว รวมตัวกันแข็งแรงเกิดเป็นบุคลิกภาพหรือลักษณะนิสัยของตนเอง ความรู้สึกระดับนี้เปลี่ยนแปลงได้ยากจะแสดงความเป็นตัวของตัวเอง จึงได้เปรียบเทียบกับรากโคนของต้นไม้

ภาพที่ 5 สรุปแนวคิดการจัดจำแนกรู้สึกของไอแซกส์

3. แนวคิดของฮานนีย์และไมเคิลลิส

ฮานนีย์และไมเคิลลิส ได้สร้างกรอบงานของจุดประสงค์ของการสอน มีจุดประสงค์ใหญ่สามด้านคล้ายของบลูมแต่อธิบายรายละเอียดแตกต่างกันไป ด้านที่เกี่ยวข้องด้านความรู้สึกเป็นด้านที่สองให้ชื่อว่า เจตคติและค่านิยม (attitude and values) และแบ่งระดับของความรู้สึกไว้ดังนี้ (ฉันทะกรณีย์ หลาวทอง, 2546: 17-19)

ความตั้งใจ (attending) ขั้นนี้เป็นขั้นแรกและเป็นฐานข้อมูลของทุกอย่าง เป็นขั้นการเก็บความรู้สึกจากการสังเกตและรวบรวมข้อมูล

1. การตอบสนอง (responding) เป็นขั้นความรู้สึกอยากร่วมกิจกรรมตอบสนองการกระทำทั้งหลายของกลุ่ม สนใจในการทำงานร่วมกับกลุ่ม

2. การยินยอม (complying) เป็นความรู้สึกยินยอมเชื่อฟังกฎเกณฑ์ระเบียบที่กำหนด ยินยอมทำตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ ทำงานกลุ่มได้ครบถ้วนสมบูรณ์

3. การยอมรับ (accepting) เป็นขั้นความรู้สึกมองเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ นำมาประพฤติปฏิบัติเป็นพฤติกรรมหรือความคิดของตนเองอย่างมีความคงเส้นคงวาและสามารถให้เหตุผลว่าการกระทำใดดีหรือเหมาะสมกว่ากัน

4. ความชื่นชอบ (preferring) เป็นขั้นความรู้สึกที่แสดงหรือสาธิตให้ทราบว่า ชื่นชอบสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากกว่าอีกสิ่งหนึ่งอย่างคงเส้นคงวา และสามารถเชื่อมโยงค่านิยมกับการเลือกกระทำ ฯลฯ จะเรียกว่าเป็นขั้นอาสาที่ได้ในระดับนี้ เพราะจิตใจศรัทธาพร้อมที่จะทำอยู่แล้ว

5. การบูรณาการรวมหน่วย (integrating) เป็นขั้นของการหล่อหลอมความรู้สึกซึ่งคงเส้นคงวามาแล้ว ให้เป็นเจตคติและคุณธรรมประจำใจของตนเอง จนบังเกิดเป็นคุณลักษณะเฉพาะของบุคคล สามารถวิเคราะห์ วิจัย หรือให้ความคิดเห็นตามแนวความคิดเห็นที่เป็นของตนเอง ยึดถือได้

กล่าวโดยสรุปความรู้สึกเป็นลักษณะการแสดงออกต่อเนื่องทางจิตวิทยา (Psychological continuum) นั่นคือแปรเปลี่ยนไปทางลบหรือทางบวก ขณะเดียวกันความเข้มข้นที่แตกต่างกันตามความรู้สึกในสถานะที่ความรู้สึกเข้มข้นแตกต่างกัน และถ้ามีเป้าของความรู้สึกเปลี่ยนแปลงไป ทำให้มีการกำหนดชื่อหรือลักษณะของความรู้สึก ณ จุดนั้นๆ แตกต่างกันด้วย ส่วนใหญ่แล้วมักกำหนดว่าความรู้สึกเริ่มต้นที่สุดเป็นความเชื่อ ถัดไปเป็นความสนใจต่อไปสู่เจตคติ แล้วถึงค่านิยม ลงท้ายเป็นบุคลิกภาพ การพัฒนาความรู้สึกจึงควรมองแนวโน้มของการเกิดแต่ละคุณลักษณะดังกล่าวไว้ให้เริ่มต้นความเชื่อที่ดีแล้วมักลงเอยที่บุคลิกภาพที่ดีด้วย

6. แนวคิดด้านผลกระทบจากการท่องเที่ยว

ในรอบศตวรรษที่ผ่านมาจำนวนประชากรของประเทศในภูมิภาคต่างๆ ของโลกได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรเริ่มดีขึ้น เพราะเป็นผลพลอยได้จากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา เช่น ประชากรมีโอกาสด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การศึกษา การเมือง การปกครอง มากขึ้นและ ปริมาณของโครงสร้างขั้นพื้นฐาน อันได้แก่ ถนนหนทาง การสื่อสาร การไฟฟ้า ฯลฯ มีเพียงพอที่ เอื้ออำนวยให้กับประชากรที่อยู่อาศัยอยู่ในชนบทและเมือง สามารถเดินทางไปมาหาสู่ และรับรู้ ข้อมูลข่าวสารได้อย่างทั่วถึง ทั้งยังมีการพัฒนาค่านิยมให้สอดคล้องกับสังคมโลกหรือยุคโลกาภิวัตน์ จนเป็นผลให้การท่องเที่ยวเกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิต ค่านิยมและทัศนคติของประชากรโดยส่วนรวม ทั้งผลดีและผลเสียมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งสามารถสรุปผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวได้ดังนี้ (วิชัย เทียนน้อย, 2550: 12-15)

1. ผลกระทบทางด้านการเมือง (political impact) การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ จะก่อให้เกิดรูปแบบของ อาณานิคมขึ้นมาและขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวภายในประเทศกลับช่วยกระตุ้นความรู้สึกรักชาติ มากยิ่งขึ้น ประชาชนมีความภาคภูมิใจในมรดกบรรพบุรุษของตนที่ได้สร้างสรรค์ไว้ อันเป็นผล ก่อให้เกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันตัวอย่างเช่น นักศึกษาและนักเรียนที่เดินทางท่องเที่ยว ไปยังภูมิภาคต่างๆ ภายในประเทศ ซึ่งจะยังผลระยะยาวต่อความรักชาติหรือชาตินิยมมากขึ้น ถ้าหากเอกลักษณ์และเอกภาพของถิ่นที่มีอยู่ไม่ถูกทำลายไปเสียก่อน อย่างไรก็ตาม การติดต่อกัน ระหว่างกลุ่มชนที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน แม้ว่าจะอยู่ในประเทศเดียวกันก็ไม่เป็นผลดีเสมอไป ทั้งนี้เพราะอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สังคม และศีลธรรมขึ้นได้และจากความ ภาคภูมิใจในวิถีการดำรงชีวิต ความชื่นชมในเอกลักษณ์ของท้องถิ่นของตน ของกลุ่มชนแต่ละภาค อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดและเกิดความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันได้ในบางโอกาส

2. ผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม (cultural impact) จากสภาพโดยทั่วไป ทางด้าน ภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ที่ แตกต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม และสังคมขึ้นมา ซึ่งเป็นจุดประเด็นที่ สำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่า นักท่องเที่ยวจากประเทศอุตสาหกรรม หลากๆ ประเทศเข้ามาท่องเที่ยวใน ประเทศที่กำลังพัฒนา เป็น สิ่งที่สามารถสังเกตได้อีก ประเด็นหนึ่งที่เป็นผลกระทบอันเกิดมาจากการท่องเที่ยวก็คือนักท่องเที่ยว มาจากแหล่งที่เจริญมักจะมีมุมมองชาวพื้นเมืองอย่างดูถูกเหยียดหยาม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ ปรากฏอยู่ในชนบทยังถูกนำมาใช้ประโยชน์ในด้านการค้า เพื่อสนอง ความพอใจของนักท่องเที่ยว แต่ถ้าหากมีการวางแผนเป็นอย่างดีแล้ว การท่องเที่ยวภายในประเทศ จะต้องเร่งอนุรักษ์วัฒนธรรม อันเก่าแก่เอาไว้ แต่บ่อยครั้งที่วิถีการดำเนินชีวิตของชาวพื้นเมืองถูกลอกแบบเพื่อการค้า เพื่อ ตอบสนองความต้องการและเป็นของขวัญสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น ประเพณี เต้นรำของชาวพื้นเมือง และสิ่งทีผลิตด้วยมือเป็นต้น

2.1 ผลกระทบด้านบวก (positive impacts)

2.1.1 คุณค่าทางวัฒนธรรมและประเพณีได้รับการทำนุบำรุงขึ้นมาใหม่ การท่องเที่ยวสามารถส่งเสริมการทำนุบำรุง และการส่งต่อประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมทั้งช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ และการจัดการอย่างยั่งยืนต่อทรัพยากรทางธรรมชาติ การปกป้องมรดกของท้องถิ่น และการฟื้นฟูฝีมือ ศิลปะ และวัฒนธรรมเดิมของท้องถิ่นขึ้นมาใหม่

2.1.2 การท่องเที่ยวมีส่วนช่วยให้เกิดสันติภาพ เพราะการท่องเที่ยวนำผู้คนมาพบเจอกัน ช่วยทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างผู้คนในท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยว เกิดความเข้าใจระหว่างนักท่องเที่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และเกิดความเข้าใจระหว่างคนท้องถิ่นกับวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยว จนกลายเป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ช่วยให้ผู้คนทั้งสองฝ่ายเกิดความเห็นอกเห็นใจและเข้าใจซึ่งกันและกัน และช่วยลดอคติที่มีต่อกัน

2.1.3 การท่องเที่ยวทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง การท่องเที่ยวสามารถเพิ่มความมีชีวิตของชุมชนได้ เช่น เทศกาล ซึ่งโดยปกติผู้ที่มีส่วนร่วมและผู้ชม คือ คนท้องถิ่น และหลายๆ เทศกาลได้ฟื้นฟูและพัฒนาขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว

2.1.4 คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว การส่งเสริมท่องเที่ยวช่วยให้เกิดการพัฒนารูปแบบ และสิ่งอำนวยความสะดวกใหม่ให้กับชุมชน รวมทั้งนำคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าชุมชน ประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนาการท่องเที่ยว

2.1.5 การท่องเที่ยวส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความภูมิใจของชุมชน การท่องเที่ยวทำให้ชุมชนเรียนรู้คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อรายได้ การท่องเที่ยวกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกของท้องถิ่น ยังส่งผลให้เกิดความใส่ใจในการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในด้านการดำเนินงาน และการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขสำคัญในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่หลากหลายอย่างยั่งยืน สิ่งเหล่านี้เป็นผลลัพธ์ด้านบวกที่เกิดจากการพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และในทางที่เหมาะสม สิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีทัศนคติเชิงบวก ย่อมก่อให้เกิดแรงสนับสนุนที่มากกว่า และโอกาสที่ดีกว่าในการพัฒนา และดำเนินการทางการท่องเที่ยว ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาชุมชน ให้มีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการตัดสินใจ เพื่อพิจารณาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระยะยาว ระบบนิเวศน์ และความเสมอภาคของชุมชน

2.2 ผลกระทบด้านลบ (negative impacts)

2.2.1 การตีค่าเป็นสินค้า การท่องเที่ยวได้เปลี่ยนวัฒนธรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้า ไม่ว่าจะเป็น พิธีกรรมสำคัญทางศาสนา ประเพณีดั้งเดิม และเทศกาลของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ถูกลดทอน และ ถูกบังคับให้เป็นไปในแบบที่นักท่องเที่ยวต้องการ ส่งผลให้ความแท้จริงอันเป็นชาติพันธุ์ดั้งเดิมนั้น ได้ถูกสร้างขึ้นใหม่ การเปลี่ยนแปลงในคุณค่าของความเป็นมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อจุดหมาย

ปลายทางท่องเที่ยวถูกขาย เป็นเสมือนสินค้าทางการท่องเที่ยว และ ความต้องการของนักท่องเที่ยว ต่อของที่ระลึก งานศิลปะ ความบันเทิง และสินค้าอื่นๆ มีอิทธิพลโดดเด่นเหนือคุณค่า

2.2.2 การบังคับให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน จุดหมายปลายทางหลายแห่งมีความเสี่ยงที่จะถูกบังคับให้กลายเป็นมาตรฐานเดียวกัน ในการสนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยว ด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีความคล้ายกันภูมิทัศน์ ที่พัก อาหารและเครื่องดื่ม ในแหล่งท่องเที่ยว โดยแท้จริงสิ่งเหล่านี้เป็นความแปลกใหม่ แต่ต้องถูกปรับไม่ให้แปลกหรือใหม่จนเกินไปสำหรับนักท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่ต้องการ แสวงหาสิ่งแปลกใหม่อย่างสิ้นเชิง บ่อยครั้งที่นักท่องเที่ยวมองหาสิ่งที่คุ้นเคยในสภาพแวดล้อมที่ไม่ปกติ เช่น การมองหาร้านอาหารจานด่วน และโรงแรมที่เป็นเครือข่าย

2.2.3 การสูญเสียความแท้จริง การดัดแปลงการแสดงออก และ การสะท้อน ทางวัฒนธรรม ให้สอดคล้องกับรสนิยมของนักท่องเที่ยว หรือ การปรุงแต่งการแสดง ส่งผลให้เกิดการสูญเสียความแท้จริง และ กลายเป็นการจัดฉากของวัฒนธรรม トラบไตที่นักท่องเที่ยวต้องการ บรรยากาศของท้องถิ่นแค่ผิวเผิน สัมผัสชีวิตของท้องถิ่นด้วยความเร่งรีบ โดยปราศจากการเรียนรู้ หรือ ความสนใจ และการจัดฉากย่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

2.2.4 การดัดแปลงเพื่อความต้องการของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวต้องการของที่ระลึก งานศิลปะ งานฝีมือ และ ในแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่ง ผู้ผลิตงานฝีมือได้สนองตอบความต้องการที่เพิ่มขึ้น และได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของสินค้าให้สอดคล้องกับรสนิยมของลูกค้า แม้ว่าช่างฝีมือเหล่านี้อาจรู้สึกถึงคุณค่าในงานของตนเองที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวและช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ความลบล้างของวัฒนธรรมดั้งเดิมอาจเกิดขึ้น จากการที่คุณค่าทางวัฒนธรรมถูกตีค่าเป็นเพียงสินค้าทางการท่องเที่ยว

3. ผลกระทบทางด้านสังคมและศีลธรรม (social and morality impact) ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อด้านวัฒนธรรม ที่กล่าวมาแล้ว ถ้าหากพิจารณาอย่างถ่องแท้จะน้อยกว่าทางด้านสังคม หรืออาจจะพอกๆกัน โดย ข้อเท็จจริงแล้ว พื้นฐานทางด้านวัฒนธรรม สังคม และ เศรษฐกิจของนักท่องเที่ยว และชาวพื้นเมือง จะต่างกัน การผสมผสานในเรื่องดังกล่าวอาจเกิดประโยชน์ แต่ในขณะเดียวกันก็จะเป็นตัวการ ทำลายที่สำคัญ กล่าวคือ ผลกระทบที่เกิดจากการพบเห็น จะทำให้ชาวพื้นเมืองพยายามต่อสู้เพื่อจะ ยกฐานะด้านการศึกษาให้เท่าเทียมกันกับนักท่องเที่ยว แต่ตามความเป็นจริงแล้ว โอกาสที่ชาว พื้นเมืองจะทำได้เช่นนั้นเป็นเรื่องที่ยากยิ่งและจะเป็นผลทำให้ชาวพื้นเมืองเกิด ความรู้สึกที่ไม่ดีขึ้นกับนักท่องเที่ยวได้ ผลกระทบจากการพบเห็นที่ส่งผลออกมาในทางลบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ “ผลกระทบต่อมาตรฐานด้านศีลธรรม ” จากสถานภาพของชาวพื้นเมืองกับนักท่องเที่ยวแตกต่างกัน จึงทำให้เกิดปัญหาทางด้านอาชญากรรม โสเภณีการฉ้อโกง การปล้นทรัพย์และยาเสพติดให้โทษ ที่ปรากฏขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวแห่งนั้นๆ นอกจากนี้เมื่อ

นักท่องเที่ยวเดินทางไปยังต่างถิ่นหรือต่างแดน มักจะทำอะไรที่ตัวเองเก็บกดไว้ออกมา โดยปราศจากความระมัดระวัง เพราะเขาถือว่าถิ่นที่เขากำลัง ท่องเที่ยวอยู่ ไม่มีผู้รู้จักมักคุ้นกับพวกเขามาก่อน ฉะนั้น การแสดงออกของนักท่องเที่ยวดังกล่าวจะถูกชาวพื้นเมืองบางกลุ่มหรือบางคนนำไปกระทำบ้าง เช่น การแสดงออกทางด้านการแต่งกาย หรือ พฤติกรรมต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้สังคมในสถานที่ท่องเที่ยววนั้น มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น

4. ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ (environment and conservation impact) แผนงานต่างๆ ที่มีมากและขาด ประสิทธิภาพ จะมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวหลาย แห่ง เช่น การสร้างอาคารพาณิชย์โรงแรมหรูๆ ขึ้นในสถานที่ท่องเที่ยวที่ขัดกับภูมิทัศน์ของ สิ่งแวดล้อม ทั้งทางด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยสถาปนิกออกแบบขึ้นมาเพื่อเอาใจนักท่องเที่ยว หรือเชิงพาณิชย์มากกว่าการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม จึงทำให้ทัศนียภาพของบริเวณนั้นๆ เสีย ไป การรักษาความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยววนั้นเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าหากมีผู้เข้าไปใช้บริการมาก เกินไป อาจทำให้สถานที่ท่องเที่ยวสกปรก เกิดสภาพมลภาวะขึ้น ดังนั้น การวางแผนที่รัดกุมจะช่วยให้การอนุรักษ์สถานที่ท่องเที่ยวดังกล่าว ให้คงความสวยงามต่อไปได้นอกจากนี้สถานที่ท่องเที่ยว บางแห่งมีคนเข้าไปรับบริการมากเกินไป อาจจะทำให้ทัศนียภาพอันสวยงามถูกทำลายไปได้ ซึ่งบางครั้งจะต้องปิดดำเนินการเพื่อบูรณะการณสถานที่ท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นการชั่วคราว เช่น ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ปัญหาจากผลกระทบของการ ท่องเที่ยวที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์สามารถจัดให้หมดไปได้ โดยอาศัยวิธีการวางแผนที่มี ประสิทธิภาพ การบริหารงานและการวางรูปแบบที่ดี มีการแนะนำและให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยว เพื่อชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ซึ่งนักท่องเที่ยวยอมพอใจในสถานที่ท่องเที่ยวที่มีทิวทัศน์ที่ สวยงาม มีศิลปะและสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยวิถีชีวิตที่น่า ศึกษา ค่าใช้จ่ายที่ได้จากนักท่องเที่ยวบางส่วนควรจะนำกลับไป ใช้เพื่ออนุรักษ์และปรับปรุงสถานที่ ท่องเที่ยววนั้นให้คงสภาพเดิมอยู่ตลอดไป

5. ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ (economic impact) รายได้ที่เข้ามาสู่ประเทศอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวถือกัน ว่าเป็นรายได้ “จำเป็น” ประเภทหนึ่ง การที่นักท่องเที่ยวนำเงินเข้ามาใช้จ่าย จะทำให้เกิดกระแส การเงินหมุนเวียนเกิดขึ้น จะช่วยให้การกระจายรายได้จากถิ่นหนึ่งไปสู่อีกถิ่นหนึ่ง ค่าใช้จ่ายที่ นักท่องเที่ยวต้องใช้ได้แก่ ค่าที่พัก ค่าอาหารและค่าบริการอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งเงินเหล่านี้ส่วนหนึ่งจะทำให้ชาวพื้นเมืองมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้ประชากรมีงานทำได้เพิ่มขึ้น เช่น งานด้านบริการต่าง ผลทำให้รายได้ของประชากรสูงขึ้น และผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจที่ตามมาก็คือ จะทำให้ค่าครองชีพของประชากรในแหล่งท่องเที่ยววนั้นสูงขึ้น ตัวอย่างเช่น ค่าครองชีพในเมืองพัทยา ภูเก็ต เป็นต้น หลังจากการที่เมืองทั้งสองพัฒนาขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยว และทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้า

มาท่องเที่ยวในสถานที่แห่งนี้เป็นจำนวนมาก ซึ่งจะทำให้ค่าครองชีพของชาวพม่าและภูเก็ตสูงกว่า ในบริเวณใกล้เคียงมาก สินค้าส่วนมากราคาแพงค่าจ้างแรงงานในเขตเมืองดังกล่าวจึงสูงตามไป ด้วย ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ชาวเมืองพม่าและภูเก็ตที่ยากจนอยู่แล้วยิ่งยากจนลงไม่มี กำลังซื้อเครื่องอุปโภค บริโภค หรือเครื่องยังชีพให้กับตนเองและครอบครัวได้โดยสรุปมีดังต่อไปนี้

5.1 ผลกระทบทางบวก (positive impacts)

5.1.1 ช่วยให้เกิดรายได้แก่ท้องถิ่นภายในประเทศ (Local Income) กิจกรรม การท่องเที่ยว ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก บริการรถขนส่ง บริการมัคคุเทศก์ ทำให้รายได้ รายได้แก่คนในท้องถิ่นโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น รวมถึงค่าครองชีพในท้องถิ่นเพิ่มขึ้นสูงอีก

5.1.2 ช่วยทำให้เกิดรายได้ต่อรัฐบาล (Government Receipt) รัฐบาลมี รายได้จากนักท่องเที่ยวหลายทาง อาทิ การที่นักท่องเที่ยวซื้อสินค้าและบริการในประเทศก็ต้องเสีย ภาษี การเข้าชมสถานที่ท่องเที่ยวของทางราชการ เช่น พิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน

5.1.3 ช่วยให้เกิดการจ้างงาน (Employment) ธุรกิจท่องเที่ยว อาทิ ที่พัก แรม ร้านอาหาร บริการขนส่ง สถานบันเทิง ร้านจำหน่ายของที่ระลึก การนำเที่ยว

5.1.4 ช่วยให้เกิดอาชีพใหม่ (Creating new job) ชาวบ้านในท้องถิ่นเดิมอาจ มีอาชีพทำนาทำไร่ เปลี่ยนแปลงปรับตัวให้เข้ากับสถานที่ท่องเที่ยว เช่น เมื่อทำนาไร่ก็มาทำเครื่องจักสาน เครื่องมือเครื่องใช้

5.1.5 ช่วยให้เกิดรายได้รับเงินตราต่างประเทศ (Foreign Exchange Earning) เกิดขึ้นเฉพาะนักท่องเที่ยวต่างชาตินำเงินตราเข้าประเทศทันทีที่มีการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว (Fresh Money) ในประเทศที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะเงินของสหรัฐอเมริกา เงินเยนญี่ปุ่น เงินปอนด์ อังกฤษ จะมีค่าแลกเปลี่ยนในอัตราที่สูงมาก

5.1.6 ช่วยให้เกิดภาวะดุลชำระเงิน (Balance of Payment) หากประเทศใด มีแหล่งนักท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวต่างชาติจำนวนมากจะมีแนวโน้มรายได้ของประเทศมาก เปรียบเทียบกับการส่งสินค้าออกของประเทศ

5.2 ผลกระทบด้านลบ (negative impacts)

5.2.1 ค่าครองชีพของคนในพื้นที่สูงเพิ่มสูงขึ้น เกิดความลำบากในการดำเนิน ชีวิต จากการนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปใช้ในสถานที่จำนวนมากก็จะส่งผลกระทบทำให้ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น

5.2.2 ราคาที่ดินแพงขึ้น เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาทำให้ราคาสูงขึ้นเป็นเท่าตัว

5.2.3 มีค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศเพื่อตอบสนองความต้องการนักท่องเที่ยวต่างชาติ

5.2.4 ทำให้สูญเสียรายได้ออกนอกประเทศ การเดินทางท่องเที่ยวไปยัง ต่างประเทศทำให้เงินตรารั่วไหลออกนอกประเทศจำนวนมาก

5.2.5 รายได้จากธุรกิจท่องเที่ยวต่างๆ เป็นไปตามฤดูกาล ต้องสามารถทนให้อยู่รอดในช่วง Low season หรือการทำให้มีรายได้จากการท่องเที่ยวตลอดปี

7. แนวคิดด้านการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินคุณค่ามรดกวัฒนธรรม เป็นกระบวนการหนึ่งของการอนุรักษ์และบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เป็นอีกศาสตร์หนึ่งที่เกิดขึ้นและเป็นอีกสาขาหนึ่ง ที่ในหลายๆ ประเทศต่างให้ความสำคัญและเล็งเห็นประโยชน์ ดังนั้นการประเมินคุณค่ามรดกวัฒนธรรมจึงเป็นขั้นตอน สำคัญในกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อนำมาจัดลำดับความสำคัญ และนำมาใช้พิจารณาเลือกใช้วิธีการในการอนุรักษ์และบริหารจัดการที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม

ซึ่ง“วัฒนธรรม” เป็นกระบวนการอบรม ปลูกฝัง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การดำรงชีวิตในรูปแบบเดียวกันของคนในสังคมและถ่ายทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง ส่วนในมุมมองของนักมนุษยวิทยา “วัฒนธรรม” หมายถึงพฤติกรรมที่กลั่นกรองมาจากความคิด ที่จะหาวิธีการมาตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น การกิน การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ในที่นี้จะขอตรวจเอกสาร ประพจน์ และมโนคติต่างๆ ที่ครอบคลุมการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

8. การประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม

ประโยชน์ของการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม คือความสามารถในการพิจารณาว่ามรดกวัฒนธรรมนั้นมีคุณค่าโดดเด่นในด้านใด เช่น ด้านสุนทรียภาพ ด้านโบราณคดี ด้านประวัติศาสตร์ด้านวิชาการ ด้านสังคม เพื่อการวางแผนรักษา อนุรักษ์ เพื่อยังคงคุณค่าความสำคัญที่โดดเด่นที่สุดเอาไว้ และยังคงมีคุณค่าความสำคัญในด้านที่รองลงมาด้วยตามความเหมาะสม

มรดกวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ที่มีคุณค่าหรือที่ได้รับการประกาศ ขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ย่อมได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งมีบริบททางการปกป้องคุ้มครองตามกฎหมายโดยเคร่งครัด และมรดกวัฒนธรรมที่ได้รับการประเมินคุณค่าแล้วว่ามี ความสำคัญระดับชาติหรือระดับท้องถิ่นควร ได้รับการขึ้นทะเบียนหรือขึ้นบัญชีเพื่อให้ได้รับการปกป้องคุ้มครอง

มรดกทางวัฒนธรรมมีหลายประเภท ซึ่งอาจแบ่งเป็นทรัพยากรทางโบราณคดี ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ศิลปะ เป็นต้น ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องวางเป้าหมายให้ชัดเจน และสอดคล้องกับคุณค่า และความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมให้ตอบสนองความต้องการของสังคม ชุมชน และ

ความเป็นมนุษย์ ซึ่ง ธนิก เลิศชาญฤทธ์ (2554: 164-165) ได้วางเป้าหมายของการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมได้ดังนี้

1. เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน
2. เพื่อปกป้องทรัพยากรวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสมร่วมไปกับการอนุรักษ์และสงวนรักษา
3. เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณชน นักเรียน นักศึกษาและผู้สนใจสามารถเข้าถึงแหล่ง ทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม
4. เพื่อใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีต และสามารถทำให้ผู้เข้า ศึกษาได้ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเองด้วย

ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ควรการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดก ทางวัฒนธรรม เพื่อนำทรัพยากรทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มีอยู่ไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ และ ประสิทธิภาพต่อมนุษย์ ซึ่งในการการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น มี แนวทางในการพิจารณาที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับมุมมองและวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้ โดยได้เสนอ คุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมไว้ 4 ประการ คือ

1. ประการแรก คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและ นามธรรม ที่แสดงถึงความทรงจำทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นสิ่งที่ติดมากับทรัพยากรวัฒนธรรมยากที่ จะเลือนหายตามกาลเวลา เช่น พระพุทธรูป ภาพเขียนสีที่แสดงถึงวัฒนธรรม ประเพณีของกลุ่มชน บางกลุ่ม ความมีน้ำใจ กริยามารยาทที่แสดงถึงความเป็นไทย
2. ประการที่สอง คุณค่าเชิงวิชาการ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทข้อมูลข่าวสารที่ มนุษย์สามารถเรียนรู้ และนำไปใช้ในการดำรงชีวิต โดยกระบวนการศึกษาหาความรู้อย่างเป็นระบบ มีหลักฐานและมีความน่าเชื่อถือ
3. ประการที่สาม คุณค่าเชิงสุนทรียะ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเชิงความงามซึ่ง ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรม ความชอบและจิตนาการของแต่ละบุคคล เช่นการทำงานจิตรกรรมฝา ผนังหรือการประดิษฐ์งานหัตถกรรมพื้นบ้านต่างๆ ของศิลปิน ซึ่งเกิดจากแรงบันดาลใจหรือแรง กระตุ้นให้สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ
4. ประการที่สี่ คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญในการใช้สอย โดยตรง เช่น การจัดสร้างแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เน้นวิถีชีวิตในอดีตหรือการจัดให้มีประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดเป็นธุรกิจการ ท่องเที่ยวขึ้นมา (ธนิก เลิศชาญฤทธ์, 2544: 167)

นอกจากนี้ องค์กรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ระดับนานาชาติ อาทิ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) สถานานาชาติว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS) และศูนย์ระหว่างประเทศว่าด้วยการศึกษาด้านอนุรักษณ์และปฏิสังขรณ์มรดกทางวัฒนธรรม (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property - ICCROM) ได้ร่วมกันกำหนดคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม ออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ดังนี้คือ

1. คุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ผู้คนในปัจจุบันให้ความสำคัญกับทรัพยากรวัฒนธรรม นั้นๆ ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แบ่งออกได้ดังนี้

2.1 คุณค่าเชิงอัตลักษณ์ เป็นกลุ่มคุณค่าที่มีความสัมพันธ์และความผูกพันด้านอารมณ์ ความรู้สึก ความผูกพันถึงความหลังหรือความทรงจำกับทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น ตำนาน ศาสนา ประเพณี จิตวิญญาณ ซึ่งอาจมีนัยทางการเมือง ชาตินิยม

2.2 คุณค่าเชิงศิลปะหรือเทคนิค เป็นกลุ่มคุณค่าที่ขึ้นอยู่กับความเป็นมาทาง ประวัติศาสตร์และสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น ลวดลาย โครงสร้าง ทักษะฝีมือ

2.3 คุณค่าเชิงจำนวนที่หายาก เป็นกลุ่มคุณค่าที่แสดงถึงทรัพยากรที่มีลักษณะคล้ายกัน อายุสมัยเดียวกัน มีจำนวนไม่มากหรือเป็นของหายาก

2. คุณค่าด้านสังคมและเศรษฐกิจร่วมสมัย เป็นคุณค่าการใช้งานในสังคมร่วมสมัยแบ่งออก ได้ดังนี้

2.1 คุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เป็นคุณค่าที่ทรัพยากรสามารถช่วยให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ในการดำรงชีพได้ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะเงินตราเท่านั้น แต่รวมถึงคุณค่า ที่มนุษย์สามารถใช้ทรัพยากร วัฒนธรรมในการมีชีวิตรอยู่ได้ด้วย

2.2 คุณค่าเชิงหน้าที่ใช้สอย เป็นคุณค่าที่เน้นการใช้งาน ทั้งการใช้งานแบบเดิมที่ ทรัพยากรเคยถูกใช้มาหรืออาจมีการปรับเปลี่ยนหน้าที่ได้

2.3 คุณค่าเชิงการศึกษา เป็นคุณค่าที่คนในปัจจุบันใช้ในการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ

2.4 คุณค่าเชิงสังคม เป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคม ประเพณีที่ก่อให้เกิด ประโยชน์ต่อสังคมในปัจจุบันได้

2.5 คุณค่าเชิงการเมือง เป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองใน ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของทรัพยากรนั้นๆ (ธนิช เลิศชาญฤทธ์, 2544: 142)

กล่าวโดยสรุป การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คือการสร้างคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้นให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม รวมทั้งสามารถอนุรักษ์ สืบทอด พัฒนาและสร้างสรรค์ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดคุณค่าตามบริบททางสังคมในปัจจุบันได้ ซึ่งการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น จำเป็นในการกำหนดวิธีการอนุรักษ์ รวมไปถึงการบริหารจัดการในอนาคต ซึ่งขึ้นอยู่กับข้อกำหนดรูปแบบในการประเมินคุณค่า เช่น การพรรณนาและจัดลำดับความสำคัญโดยผู้เชี่ยวชาญ หรือการกำหนดค่าคะแนน โดยการจะใช้วิธีการประเมินศักยภาพและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมวิธีการใด ขึ้นอยู่กับทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมีความหลากหลาย หรือสามารถจำแนกออกเป็นหลายมิติ อันจะทำให้ทราบว่าสามารถใช้กลวิธีต่างๆ ในการจัดการอย่างไร เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ตอนที่ 3 บริบททางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับ การสร้างสรรคงานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง

ในการศึกษาภาคสนาม ด้วยการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน ผู้วิจัยและคณะทำงานพบว่า บริบททางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงสมัยของอาณาจักรล้านนา ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอ นำเสนอบริบททางประวัติศาสตร์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่ ตามการแบ่งยุคสมัยของอาณาจักรล้านนา ดังต่อไปนี้

1. สมัยอาณาจักรล้านนา

ภายหลังจากพญามังรายได้ยึดเมืองหริภุญไชยและเมืองเขลางค์ได้แล้ว ได้แต่งตั้งให้ขุนชัยเสนา รังเมืองและชักชวนชาวพื้นเมืองเดิมออกมาสร้างเมืองใหม่ในปี พ.ศ. 1845 (พระรัตนปัญญาเถระ, 2515: 24-25) สันนิษฐานว่าเป็นบริเวณวัดศรีเชียงใหม่หรือวัดปงสนุกในปัจจุบัน โดยมีการขยายก่อกำแพงเมืองเพิ่มเติมลงมาทางทิศใต้รวมถึงคูเมืองและประตูเมืองต่างๆ เพิ่มเติมอันได้แก่ ประตูปลายนา ประตูนาสร้อย ประตูเชียงใหม่ ประตูป่อง (ศักดิ์ รัตนชัย, 2512: 10) อย่างไรก็ตาม เมืองที่สร้างมาในยุค ล้านนากับเมืองเก่าเขลางค์นั้นยังคงมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่องโดยตลอด

ในช่วงสมัยล้านนา ปรากฏชื่อเมืองนคร หรือ เวียงลคอร แทนที่เวียงเขลางค์อันเป็นชื่อที่ใช้ใน สมัยหริภุญไชย เมืองนครหรือเมืองลคอร มักจะมีบทบาทสำคัญต่อการเป็นสมรภูมิสงคราม โดยเฉพาะสงครามระหว่างอาณาจักรล้านนา และอยุธยาหลายครั้ง เมืองนครจึงถือเป็นเมือง ยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางตอนใต้ของล้านนาเมื่อสุโขทัยถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ทำให้ ล้านนาถูกคุกคามจากทางใต้มากขึ้น นั่นหมายถึงว่า ในขณะนั้นตำแหน่งของหัวเมืองทางใต้มี

ความหมายและความสำคัญอย่างยิ่ง "เวียงลคอร" จึงมีฐานะเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่จะต้านทานกองทัพที่มารุกรานเสมอ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งทำให้ "เวียงลคอร" เป็นเมืองที่มีอำนาจต่อรองและมีบทบาทสำคัญต่ออาณาจักรล้านนาเป็นอย่างยิ่ง (สมหมาย เปรมจิตต์, 2540: 67-68)

4. สมัยตกเป็นเมืองประเทศราชของพม่า

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 อาณาจักรล้านนาเริ่มอ่อนแอลงเนื่องจากเกิดปัญหาภายในจากการแก่งแย่งอำนาจของเหล่าขุนนางที่มีบทบาทต่อการปกครองจึงทำให้ล้านนาที่ไม่มีความเป็นเอกภาพ ในขณะที่อาณาจักรหงสาวดีของพม่าได้ขยายอาณาเขตบ้านเมืองไปทั่วทุกสารทิศในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง ในปี พ.ศ. 2101 ซึ่งทัพของกษัตริย์พม่าใช้เวลาเพียง 3 วัน ก็สามารถยึดเชียงใหม่อย่างง่ายดาย ผู้ปกครองเมืองต่างๆ รวมทั้งเวียงลคอร จึงอยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า เรื่อยมาเป็นเวลากว่า 200 ปีที่อยู่ใต้อิทธิพลความคิด และการอุปถัมภ์จากราชสำนักพม่า (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2554: 208)

ล้านนภายู่ภายใต้การปกครองของพม่า ส่งผลให้หัวเมืองล้านนาไม่เป็นเอกภาพ บางช่วงเวลามีการแยกตัวกันเป็นรัฐอิสระ หรือรบพุ่งกันภายในเพื่อแก่งแย่งอำนาจกันเอง ดังกรณีสงครามระหว่างเมืองละคอนและเมืองลำพูนในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ปรากฏวีรกรรมของหนานทิพย์ช้างที่สามารถขับไล่กองทัพของท้าวมหายศ เจ้าเมืองลำพูนที่เข้ามาเมืองลำปางได้สำเร็จ หนานทิพย์ช้างได้รับการยอมรับจากชาวเมืองให้เป็นเจ้าเมือง ศาสตราจารย์สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล กล่าวว่า หนานทิพย์ช้างได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์พม่า ให้เป็น พระยาไชยสงคราม หรือพระยาสุลฎายไชย (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2554: 261) ถือเป็นความชอบธรรมในการปกครองบ้านเมืองภายใต้อิทธิพลของพม่า

5. ประเทศราชของสยาม

ในอดีตกำลังคนไพร่พลเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของบ้านเมือง หรืออาณาจักร เมื่อล้านนาตกอยู่ในอำนาจของพม่า โครงสร้างของไพร่พลดังกล่าวจึงอ่อนแอจนไม่สามารถควบคุมให้ เนื่องจากไพร่พลมักจะถูกกวาดต้อนไปตามหัวเมืองต่างๆ และการก่อกบฏสงครามซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้ง จึงไม่สามารถควบคุมอยู่ในสังกัดได้ดังเดิม ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ล้านนาถูกพม่ากดขี่อย่างหนัก จึงเป็นเหตุให้เกิดการรวมตัวต่อต้านพม่าโดยกลุ่มเจ้านายเมืองลำปาง คือพี่น้องเจ้าเจ็ดตนซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าฟ้าชายแก้วและเจ้าหนานทิพย์ช้าง โดยการนำของเจ้ากาวิละและพี่น้องได้ขอความร่วมมือจากทางกรุงธนบุรี-กรุงเทพฯ จนกลับมาตั้งศูนย์อำนาจการเมืองทางเหนือได้สำเร็จ จึงได้ใช้ "นโยบายเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" จากหัวเมืองต่างๆ ทางตอนเหนือ เช่น เมืองเชียงตุง เมืองสาตเมืองยอง เชียงรุ่ง สิบสองปันนา เป็นต้น (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2554: 264-268)

ภายหลังจากที่เจ้ากาวิละได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ ทำให้ตำแหน่งเจ้าเมืองลำปางตกเป็นของเจ้าหลวงคำโสม ซึ่งได้ดำเนินนโยบายสำคัญในการฟื้นฟูบ้านเมือง โดยเฉพาะการย้ายเมืองละคอนข้ามปากแม่น้ำวังจากฝั่งตะวันตกมาฝั่งตะวันออกเยื้องมาทางทิศใต้ของเวียงเก่า เรียกว่าเวียงใต้ แต่ทว่ายังไม่แล้วเสร็จเจ้าหลวงคำโสมถึงแก่พิราลัยเสียก่อน เวียงใต้หรือเวียงใหม่จึงมาแล้วเสร็จในยุคสมัยพระเจ้าสุวรรณหอคำดวงทิพย์ อ.สักรสิริ รัตนชัย อ้างถึงตำนานเจ้าเจ็ดตนฉบับสุวรรณหอคำมงคล ในประวัตินครลำปางไว้ว่า

"...สมัยเจ้าคำโสม ผู้ครองนครลำปางองค์ที่ 2 ได้สร้างวิหารหลวงกลางเวียง ก่อองค์เจดีย์ และพระพุทธรูปองค์ใหญ่ สร้างพระอุโบสถ สร้างพระวิหารวัดหมื่นกาต วิหารวัดน้ำล้อม วิหารวัดป่าดัวะในฝั่งเมืองใหม่... ต่อมาในสมัยเจ้าหอคำดวงทิพย์เป็นพระยานคร เมื่อ พ.ศ. 2337 ได้สร้างกำแพงและขุดคูเมือง พร้อมทั้งสร้างหอคำขึ้นราว พ.ศ. 2351 .มีประตูเมืองชื่อต่างๆ คือ ประตูหัวเวียง ประตูศรีเกิด ประตูชัย ประตูศรีชุม ประตูสวนดอก และประตูเชียงราย..." (ศักดิ์ รัตนชัย, 2516: 67-68)

ในขณะที่เวียงเก่า กลายเป็นชุมชนจากเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนในคราวสงครามเมืองเชียงแสนแตกและได้มีการจัดแบ่งชาวเชียงแสนที่เป็นเชลยสงครามให้มาอยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองลำปาง โดยเฉพาะ บ้านหัวช่วง บ้านสุชาดาราม บ้านช่างแต้ม บ้านปงสนุก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชุมชนชาวพะเยาที่อพยพหนีภัยสงครามมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเดียวกับบ้านปงสนุก ต่อมาภายหลังได้ย้ายกลับไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่เมืองพะเยาอีกครั้ง (สุกัญญา เอี่ยมชัย, 2538: 134-135) ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการกล่าวถึงชื่อเมืองลำปางว่าเมืองนครชัย นครชัยบุรี เมืองละคอน และเมืองนครลำปาง เช่นตำนานสิบห้าราชวงศ์ที่กล่าวถึง พระยาละครลำปาง (สมหมาย เปรมจิตต์, 2540: 67-68) พงศาวดารนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย ไว้ว่า พ.ศ. 2357 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 2 ได้มีการยกเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย เป็นเมืองประเทศราช (ศักดิ์ รัตนชัย, 2512: 13)

6. มณฑลเทศาภิบาลภายใต้รัฐสยาม

ในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 รัฐบาลสยามในขณะนั้นได้นำนโยบายในการควบคุมหัวเมืองล้านนามากขึ้นเนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการเข้ามาสัมปทานป่าไม้โดยรัฐบาลอังกฤษจึงทำให้รัฐบาลสยามเข้ามาจัดการโดยเฉพาะเรื่องผลประโยชน์และการรักษาไว้ซึ่งดินแดนหัวเมืองล้านนาโดยเริ่มต้นจากการลงนาม สนธิสัญญาเชียงใหม่ อันเนื่องมาจากความขัดแย้งจากกิจการป่าไม้ และความวุ่นวายในหัวเมืองชายแดนล้านนา ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลสยาม และรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ขณะที่อังกฤษก็สามารถตั้ง สถานกงสุลประจำนครเชียงใหม่ และนครลำปาง เพื่อดูแลผลประโยชน์ของตนและกลุ่มชนในบังคับอังกฤษ (สรวิชาติ อ่องสกุล, 2554: 358-359) ปัญหาการ

คุกคามจากประเทศอาณานิคมตะวันตกดังกล่าว เป็นเหตุทำให้รัฐบาลสยาม มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการพยายามที่จะควบคุมหัวเมืองต่างของล้านนาเพื่อจะรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางโดยเริ่มจากการส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาควบคุมการบริหารราชการภายในของเก้าสนามหลวงอันเป็นศูนย์กลางการปกครองของหัวเมืองล้านนา ทำให้เจ้านายและขุนนางล้านนาได้รับการกดดันอย่างหนัก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ระบบเจ้านายทางเหนือพังทลายลง หลังจากนั้นรัฐบาลสยามได้ปรับตัวครั้งใหญ่โดยผนวกล้านนาซึ่งมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราชให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม และการปฏิรูปการปกครองเป็นระบอบมณฑลเทศาภิบาล โดยเมืองนครลำปางขึ้นอยู่กับมณฑลพายัพ ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ และต่อมาแยกออกไปเป็นมณฑลมหาสารภี ในปี 2459 โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองแพร่ในสมัยเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย

ในช่วงเวลาดังกล่าวได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับเมืองลำปางเป็นอย่างมากโดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจจากการเข้ามาของชาวยุโรป ชาวจีน และชาวอาณานิคมต่างๆ ที่นำเอาระบบทุนนิยมเข้าสู่นครลำปาง เช่นกลุ่มทำไม้ที่เป็นชาติพันธุ์พม่า-ไทใหญ่ ในฐานะผู้แทนการค้าและคนในบังคับอังกฤษ ตั้งปรากฏอาคารบ้านเรือน รวมถึงวัดศิลปะแบบพม่าบริเวณย่านนอกเมืองด้านทิศตะวันออกในพื้นที่ชุมชนป่าขาม บ้านพระบาท เป็นจำนวนมาก หรือกลุ่มชาวจีน ที่ส่วนใหญ่เดินทางมาจากภาคกลางของสยามประเทศโดยเฉพาะศูนย์กลางการค้าทางน้ำ เช่น สวรรคโลก นครสวรรค์ ขึ้นมาประกอบอาชีพค้าขาย โดยใช้เรือหางแมงป่อง ขึ้น-ล่อง ส่งสินค้าระหว่างนครลำปาง กับปากน้ำโพหรืออาจล่องลงไปถึงกรุงเทพฯ นอกจากนี้คนจีนบางคนยังสามารถสะสมทุนและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายอากรเก็บภาษีในท้องถิ่น (สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏลำปาง, 2544: 36-41) ด้วยความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่งผลให้สังคมเมืองนครลำปางมีความซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากแต่ละกลุ่มต่างมีวิถีชีวิตความเชื่อหรือโลกทัศน์ที่ต่างกัน โดยเฉพาะช่วงเวลาภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงระบบการคมนาคมคือเมื่อเส้นทางรถไฟพม่าถึงลำปางในปี พ.ศ.2459 ทำให้ศูนย์กลางทางการค้าและคมนาคมของเมืองลำปางขยายตัวไปในพื้นที่เขตตำบลสบตุ๋ย ในเขตอำเภอเมืองลำปาง (ภิญญาพันธ์ พจนะลาวัณย์, 2559: 74-75)

ตอนที่ 4 ประวัติศาสตร์พื้นถิ่นเมืองลำปาง

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของนครลำปาง คงต้องมีการกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ซึ่งคงเป็นชนพื้นถิ่นในกลุ่มน้ำปิง-วัง มาก่อนคือกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลัวะ ในพื้นที่จังหวัดลำปาง จากการศึกษาตำนานในท้องถิ่นที่ได้ระบุว่าชาวลัวะ คือชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ภาคเหนือตอนบน จนไปถึงเขตรัฐฉาน และบางส่วนของเขตมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ชาวลัวะมักจะปรากฏในตำนานว่าเป็นเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิมเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาตั้งแต่ดั้งเดิม เช่น ลัวะที่ได้ปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตำนานพระบาท พระธาตุหรือแม่กระทั่งในจังหวัดลำปางมีตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานพระธาตุเสด็จ

หลักฐานทางประวัติศาสตร์มักจะนิยมกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลัวะในฐานะชาวพื้นเมืองลักษณะของตำนาน มักจะกล่าวถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาโดยอุปมาอุปไมยว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดชาวลัวะและทำให้ชาวลัวะในท้องถิ่นหันมาสนใจในการนับถือศาสนาพุทธโดยการพบพระพุทธเจ้า ได้เห็นอภินิหารและน้อมรับพระรัตนตรัย หลังจากที่พระพุทธเจ้าเทศนาสั่งสอนจนชาวลัวะกลับใจ พระพุทธเจ้ามักจะประทับรอยพระบาทหรือมอบพระเกศาธาตุให้แก่ชาวลัวะ ซึ่งในตำนานส่วนใหญ่มักจะมีเรื่องของการทำงานยอนาคตของบ้านเมืองต่างๆ นั้นไว้ด้วย รวมถึงการทำนายเรื่องราวภายหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานก็มักจะมีพระอรหันต์สาวกต่างๆ นำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทำนายไว้จนกลายเป็นตำนานของวัดต่างๆ ในพื้นที่ของจังหวัดลำปางเป็นจำนวนมาก

ลำปางในยุคประวัติศาสตร์ ปรากฏหลักฐานการบันทึกลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน เกิดขึ้นในสมัยทริภุญไชย วิวัฒนาการมาสู่อาณาจักรล้านนาและการผนวกเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศ ในยุคประวัติศาสตร์เริ่มต้นเมืองลำปางปรากฏอยู่ในตำนานเมืองทริภุญไชย การปรากฏนามเมืองเป็นหลักฐานครั้งแรกได้กล่าวถึงการสร้างเมืองของฤๅษีวาสุเทพ ตามตำนานมูลศาสนา ตำนานจามเทวีวงศ์ และชินกาลมาลีปกรณ์ ได้ระบุสอดคล้องกันถึงฤๅษีวาสุเทพทรงสร้างเมืองทริภุญไชยขึ้น และได้ทรงอัญเชิญพระนางจามเทวีธิดาภคินีละโว้ขึ้นมาปกครองเมือง ในขณะที่พระนางขึ้นมานั้นพระนางได้ทรงพระครรภ์เป็นบุตรชายฝาแฝด ซึ่งภายหลังการขึ้นมาถึงเมืองทริภุญไชยพระนางได้ประสูติพระโอรสฝาแฝดสองพระองค์ คือ เจ้ามหันตยศและเจ้าอนันตยศ ในวัยที่ทั้งสองกุมารเติบโตใหญ่พระนางจามเทวีทรงยกเมืองทริภุญไชยให้เจ้ามหันตยศผู้เป็นพี่ชาย ให้ปกครองและได้มีการสร้างเมืองใหม่เพื่อให้พระราชโอรสฝาแฝดองค์ที่สองคือ เจ้าอนันตยศได้ปกครองโดยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงรองจากเมืองทริภุญไชย ในการสร้างเมืองใหม่นั้น ตามตำนานได้กล่าวไว้ว่าพระนางจามเทวีได้ปรึกษาฤๅษีวาสุเทพซึ่งเป็นสหายกับสุพรหมฤๅษี พระนางจามเทวีจึงเดินทางมาหาสุพรหมฤๅษี และได้มีชี้ตำแหน่งทำเลที่ตั้งในการสร้างเมือง โดยครั้งนั้นมีบุคคลสำคัญที่เป็นผู้นำในการเดินทางและเลือกหา

พื้นที่ในการสร้างเมืองอีกบุคคลหนึ่งคือนายพรานเขลางค์ ซึ่งต่อมานามของนายพรานผู้นี้ได้เป็นที่มาของชื่อเมืองเขลางค์ หรือเมืองลำปางในยุคทริภุญไชยนั่นเอง

หลักฐานทางโบราณคดีของอาณาจักรทริภุญไชย ในพื้นที่เมืองลำปาง หรือเมืองเขลางค์นั้น ปรากฏพบหลักฐานน้อยมาก สิ่งที่มีมักจะถูกระบุและพูดถึงเมืองลำปาง หรือเมืองเขลางค์นครในยุคทริภุญไชย มักจะกล่าวอ้างจากตำนานต่างๆที่เขียนขึ้นในภายหลัง หลักฐานทางโบราณคดีชิ้นสำคัญที่มักกล่าวอ้างถึงได้แก่ พระพิมพ์ดินเผา ที่ขุดค้นพบในบริเวณพื้นที่เมืองโบราณวัดร้างปันเจิง และวัดร้างกู่ขาว ในพื้นที่ทางตอนเหนือของเมืองเขลางค์ ซึ่งสันนิษฐานว่าบริเวณเมืองดังกล่าวอาจจะเป็นเมืองอาลัมภางค์ ซึ่งตามตำนานได้กล่าวว่า พระนางจามเทวีได้สร้างเวียงขนาดเล็กขึ้นทางตอนเหนือของเมืองลำปางเพื่อเป็นที่พักผ่อนไว้สำหรับเมื่อพระนางเสด็จมาเยี่ยมลูกชายคนเล็กในเมืองลำปาง นอกจากนี้ยังปรากฏพบพระพุทธรูปปางนาคปรกหินทรายแกะศิลปะแบบเขมรที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งได้ระบุไว้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่พระบิดาของพระนางจามเทวีส่งมาให้หลานชายคือ เจ้าอนันตยศได้สักการบูชามาตั้งแต่เมืองละโว้ และได้นำมาประดิษฐานที่วัดพระธาตุลำปางหลวงมาจนถึงปัจจุบัน แต่ถ้าตัดสินตามพุทธลักษณะ พระพุทธรูปดังกล่าวปรากฏเป็นงานศิลปะแบบบายน ซึ่งควรเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 17 - 18 ทำให้หลักฐานดังกล่าวจึงไม่สอดคล้องกับตำนานซึ่งเกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 13

เมืองลำปางในยุคทริภุญไชย ได้ปรากฏเด่นชัดขึ้นในช่วงรอยต่อระหว่างทริภุญไชยและล้านนา ในช่วงการยึดครองทริภุญไชยของพญามังรายที่ยกทัพจากเชียงรายเมืองฝาง และเข้ายึดครองนครทริภุญไชย ในการทำสงครามยึดครองทริภุญไชยในครั้งนั้นได้กล่าวไว้ว่า พญาภูบาบากษัตริย์องค์สุดท้ายของอาณาจักรทริภุญไชยได้พ่ายหนีสงครามมาพึ่งพญาเบิก เจ้าเมืองลำปาง ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของเมืองลำปางและเมืองลำพูนขณะนั้นเป็นอย่างดี ในภายหลังพญาเบิกได้ช่วยพญาภูบาสู้รบกับกองทัพของพญามังรายแต่ก็ไม่สามารถที่จะชนะได้ ท้ายที่สุดพญาเบิกจึงถูกประหารชีวิตในสนามรบ พญาภูบาจึงหนีไปพึ่งบารมีเจ้าหลวงเมืองพระพิษณุโลกในเวลาต่อมา ภายหลังจากนั้นเมืองทั้งทริภุญไชยและเขลางค์ได้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาของพญามังราย

ตำนานได้ระบุกล่าวถึงการที่พญามังรายรวบรวมหัวเมืองอาณาจักรทริภุญไชย เพื่อขึ้นกับอาณาจักรของพระองค์นั้น ตำนานได้กล่าวถึงพญาไชยสงครามบุตรชายของพญามังราย ได้ยกตำแหน่งหัวเมืองให้กับหัวหน้าชนพื้นเมืองซึ่งเป็นชาวลัวะคนหนึ่ง ให้เป็นเจ้าเมืองซึ่งชาวลัวะผู้นี้ได้ชักชวนชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในตัวเมืองเขลางค์ได้ย้ายขยายเมืองออกไปทางทิศใต้ซึ่งปัจจุบันเมืองดังกล่าวมีรอยต่ออยู่ที่ชุมชนวัดประตูป้อง เมืองใหม่ที่ต่อเพิ่มเติมมาในยุคดังกล่าวได้มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดปงสนุกคือ บริเวณเนินเจดีย์พระบรมธาตุ ซึ่งมีฐานะเป็นสัญลักษณ์เจดีย์ใจเมืองหรือสะดือเมืองลำปางในยุคล้านนา ภายหลังจากเมืองเขลางค์ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาแล้ว นาม

ของเมืองลำปางในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการปรับเปลี่ยนจากเมืองเขลางค์ปรางค์หลักฐานชื่อเมืองนคร ขึ้นมาเป็นครั้งแรก ภายหลังมีการใช้ชื่อเมืองละกอนควบคู่กับเมืองนคร มาจนกระทั่งถึงยุคพม่า ปกครอง เมืองลำปางในยุคล้านนานั้นมีสถานะเป็นเมืองหน้าด่านและหัวเมืองที่สำคัญที่คอยสนับสนุน และมีบทบาทสำคัญต่อการปกครองบ้านเมืองของอาณาจักรล้านนาเป็นอย่างมาก พบเห็นได้จากตำนาน ในช่วงยุคประวัติศาสตร์ต่างๆ ขุนนางเมืองนคร มักจะมีบทบาทสำคัญในการปกครองเมืองใน อาณาจักรล้านนาเป็นอย่างมาก เช่น ตำนานพระแก้วมรกตหรือตำนานพระพุทธรูปรัตนปฏิมากร ได้ ระบุถึงการเคลื่อนย้ายพระแก้วมรกตจากเมืองเชียงรายมาไว้ที่เมืองเชียงใหม่ในสมัยพญาสามฝั่งแกน ซึ่งต่อมาข้างในการอัญเชิญขบวนพระแก้วมรกตตามตำนาน ได้ตื่นมาทางเมืองลำปาง โดยนัยยะแฝง ในช่วงเวลาดังกล่าวขุนนางเมืองลำปางได้แก่ หมื่นดั่งนครเป็นผู้ปกครองที่สำคัญ และมีบทบาท อำนาจ และมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับกษัตริย์ล้านนาในยุคนั้น คาดการณ์ว่ามีอำนาจในการ ต่อรองกับกษัตริย์ล้านนาพอสมควร

จากตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าอำนาจที่แท้จริงจริงๆ แล้วอยู่ที่เมืองลำปางในอดีต โดย การกล่าวอ้างพระแก้วมรกตและช้างอัญเชิญพระแก้วนั้น เป็นข้ออ้างในการระบุถึงเจตนาที่จริงของ การขาดอำนาจระหว่างขุนนางและกษัตริย์ในช่วงเวลาดังกล่าว ความสำคัญของเมืองหน้าด่านเมือง ลำปางมักจะเป็นเมืองที่รับศึกสงครามจากหัวเมืองฝ่ายใต้โดยเฉพาะสุโขทัยและอาณาจักรอยุธยา มา โดยตลอด การที่จะเข้าตีจุดยุทธศาสตร์สำคัญของล้านนาหรือเมืองหลวงคือเมืองเชียงใหม่จะต้องตี เมืองหน้าด่านที่สำคัญให้ได้เสียก่อนโดยเฉพาะเมืองเถิน เมืองลี้และเมืองลำปาง ก่อนที่จะเข้าตีเมือง ลำพูนและเมืองเชียงใหม่ ดังนั้นในพื้นที่เมืองลำปางจะพบว่ามีซากเมืองโบราณที่มีอายุในช่วงเวลา ดังกล่าวกระจายอยู่ทั่วบริเวณพื้นที่จังหวัดลำปางตั้งแต่เขตอำเภอแม่พริก อำเภอเถิน ลัดเลาะมาตาม แม่น้ำวังจนกระทั่งถึงตัวเมืองลำปาง เมืองขนาดเล็กต่างๆ เหล่านี้ถือเป็นเมืองหน้าด่านที่คอยสกัดกั้น กองทัพจากหัวเมืองฝ่ายใต้ที่จะเข้ามาบุกโจมตีเมืองลำปางในอดีต ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมืองลำปางใน อดีตนั้นเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะเข้าตีอาณาจักรล้านนาได้ต้องยึดเมืองลำปางให้ได้เสียก่อน

ในช่วงยุคสมัยล้านนายุคทองลำปางได้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการ พุทธศาสนา ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาของเมืองลำปางนั้นตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งเป็น บริเวณเวียงพระธาตุที่เรียกว่าเวียงลำปางหรือเวียงลัมภักปนคร ในขณะที่ตัวเมืองลำปางในปัจจุบัน นั้นคือเมืองนครหรือเมืองละกอนซึ่งเป็นเมืองส่วนบริหารและการปกครอง ส่วนเวียงลำปาง หรือเวียง พระธาตุลำปางหลวง ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเกาะคาในปัจจุบัน ทั้งสองเวียงนี้มีความสำคัญควบคู่กัน เสมอ จุดยุทธศาสตร์ในการทำสงครามการตีเวียงละกอนหรือเวียงนครให้ได้ จะต้องยึดพื้นที่เมืองลำ ปางหรือพื้นที่วัดพระธาตุลำปางหลวงให้ได้เสียก่อน วัดพระธาตุลำปางหลวงในล้านนาเคยได้รับการ สนับสนุนโดยกษัตริย์องค์สำคัญของล้านนาได้แก่ พระเจ้าติโลกราช ที่คอยอุปถัมภ์และสนับสนุน

ในการสร้างถาวรวัตถุที่ปรากฏให้เห็นเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์สืบเนื่องจนมาถึงปัจจุบัน จึงยังคงเป็นหลักฐานในยุคล้านที่สำคัญที่ยังหลงเหลืออยู่ในเมืองลำปาง

ภายหลังจากที่ล้านนาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าในปีพุทธศักราช 2101 นั้นพม่าได้ให้อำนาจในการปกครองของเจ้าเมืองท้องถิ่นปกครองตนเองตามเดิมโดยมีเงื่อนไขของการส่งส่วย หรือเครื่องราชบรรณาการ ให้ ต่อมาเกิดการแข็งข้อจึงทำให้พม่ามีการเปลี่ยนนโยบายใหม่โดยการส่งขุนนางพม่า เข้ามาปกครองบ้านเมืองในหัวเมืองล้านนา จึงทำให้เชื้อสายตระกูลของขุนนางเก่าเจ้าเมืองดั้งเดิมหรือกษัตริย์ล้านนา ได้ล่มสลายไป อาณาจักรล้านนาได้แตกกระจายกลายเป็นรัฐอิสระปกครองตนเอง มีการก่อกบฏขึ้นบ่อยครั้ง เรียกว่าการ “พินม่าน” แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ท้ายที่สุดพม่าได้เปลี่ยนศูนย์กลางอำนาจของล้านนาไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ทำให้บทบาทของเมืองต่างๆที่อยู่ทางตอนล่างได้ลดลงไป ความชอบของเศรษฐกิจ สังคมและศาสนาเริ่มเสื่อมถอยลง เมืองลำปางในช่วงพม่าปกครองได้ปรากฏหนึ่งวัดที่สำคัญ คือ วัดไหล่หินหลวงในพื้นที่อำเภอเกาะคาในปัจจุบัน ในช่วงเวลาดังกล่าวได้ปรากฏครุฑบาทหลวงรูปสำคัญรูปหนึ่งคือ ครุฑบาทหลวง เกสระปัญญา ซึ่งแต่เดิมเป็นชาวบ้านลำปางหลวงได้เดินทางไปรับการศึกษาอัครคาถาบาลีในเมืองเชียงใหม่ และจากนั้นย้ายไปเรียนต่อสำนักแก่งสร้อยในเขตอำเภอฮอดหรือแขวงเมืองฮอด ในเขตอำเภอฮอดในปัจจุบัน ภายหลังจากที่ท่านเรียนจบกระบวนอัครคาถาบาลีหรือศรัทธาแบบโบราณแล้ว ท่านก็ได้เดินทางกลับลำปาง โดยอาศัยจำพรรษา ณ วัดไหล่หินหลวง ในช่วงเวลาที่ท่านเดินทางกลับมาอยู่ลำปางนั้น ได้มีคณะศรัทธาจากพื้นที่แขวงเมืองฮอด (ปัจจุบันคืออำเภอฮอดและพื้นที่อำเภอต๋อยเต่า อำเภอลี) จำนวนหนึ่งได้เดินทางตามท่านมาอยู่ที่บ้านไหล่หินซึ่งปัจจุบันคือกลุ่มชาวมุสลิมตำบลไหล่หินปัจจุบันซึ่งยังคงพูดสำเนียงแบบเชียงใหม่ส่ายได้ การที่ครุฑบาทหลวงตั้งสำนักอยู่ที่วัดไหล่หินนั้นทำให้พุทธศาสนาในเมืองลำปางในสมัยนั้น เจริญขึ้นเป็นอย่างมากประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าวกษัตริย์พม่าองค์สำคัญคือ พระเจ้าอโนรธาธรรมราชา หรือพระเจ้าสุทโธธรรมราชา ได้ปกครองหัวเมืองล้านนา และสนับสนุนในการฟื้นฟูจารีตประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น และสนับสนุนพุทธศาสนาโดยการสร้างวัด อุปลัมภพระภิกษุสามเณรในการศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวพุทธศาสนาเมืองลำปางถือว่าเป็นช่วงที่มีความเจริญถึงขีดสุด จากสำนักเรียนวัดไหล่หิน ทำให้เมืองลำปางในยุคนี้ มีการพัฒนาด้านการศึกษาของคณะสงฆ์มีการสร้างวัดขึ้นมามากมาย ทำให้วัดสายครุฑบาทหลวงของวัดไหล่หินเกิดกระจายตัวในพื้นที่เมืองลำปางนับตั้งแต่เมืองเถิน เสริมงาม สบปราบ เกาะคา อำเภอเมืองแม่ทะ ตลอดจนถึงอำเภอแจ้ห่ม อำเภองาว

ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 การปกครองของพม่ากับหัวเมืองล้านนา ได้มีการกดขี่ข่มเหงชาวบ้านโดยขุนนางพม่า ซึ่งตักตวงแต่ผลประโยชน์เข้าตัวเองทำให้เกิดความวุ่นวาย เกิดการปล้นสะดม ในระหว่างคนพื้นเมืองและกองทัพทหารพม่า จึงทำให้เกิดความเดือดร้อนทั่วทุกหัวระแหง จึงเป็นฉนวนเหตุให้กลุ่มเจ้าเจ็ดตนซึ่งเป็นเจ้าเมืองลำปางในยุคหลังซึ่งมีปฐมวงศ์คือเจ้าหนานทิพย์ช้าง

ผู้กอบกู้อิสรภาพของเมืองลำปางในการรบเมืองลำพูนกับเมืองลำปางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 และได้รับการสถาปนาโดยกษัตริย์อังวะ ให้ขึ้นเป็นพระยาสุลวะลือไชยสงคราม เจ้าหนานทิพย์ช้าง โดยพระยาสุลวะลือไชยสงครามมีบุตรชายคนสำคัญคือเจ้าฟ้าชายแก้ว ซึ่งได้รับการสืบทอดการปกครอง ต่อมา เจ้าฟ้าชายแก้วมีบุตรชายทั้งหมด 7 คนและบุตร 3 คน ในบุตรชายทั้งหมด 7 คนนี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการฟื้นฟูหรือการกอบกู้อิสรภาพจากพม่า โดยได้ร่วมมือกับพระยาจำบ้านเมืองเชียงใหม่ และได้ขอกำลังจากพระยาตาก หรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1 หรือ เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก) ในการส่งกองทัพจากภาคกลาง ให้มาช่วยขับไล่ตีกองทัพพม่า ให้อพยพหนีไปจากอาณาจักรล้านนา นับตั้งแต่นั้นมาหัวเมืองล้านนาได้อยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรสยามในฐานะเมืองประเทศราช

โดยในการปกครองในยุคแรกนั้นสยามให้อำนาจการปกครองหัวเมืองตามระบบจารีตประเพณีเดิมทั้งหมด โดยมีข้อกำหนดในเรื่องการส่งส่วยและเครื่องราชบรรณาการตามจารีตประเพณี ส่วนการตั้งเจ้านาย การตั้งเจ้าเมืองปกครองนั้น จะมีการเลือกภายในล้านนา และมีการส่งชื่อให้กรุงเทพฯหรือสยามพิจารณาร่วมแล้วจึงแต่งตั้ง ในช่วงเวลาดังกล่าวถือว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นช่วงที่เจ้านายเชื้อสายเจ็ดตนมีบทบาทในการปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือเป็นอย่างมาก มีการกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองต่างๆ ที่กระจัดกระจายหนีภัยสงครามไปอยู่ตามป่าหรือหัวเมืองชายขอบต่างๆ ให้เข้ามาเป็นไพร่กำลังพลอยู่ในเมืองสำคัญโดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่และน่าน ยุคดังกล่าวเรียกว่า “เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง” ในช่วงเวลาดังกล่าวเมืองลำปางได้มีการกวาดต้อนผู้คนจากหลายถิ่นฐานให้เข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในเมืองลำปางโดยเฉพาะการกวาดต้อนผู้คนจากชาวไทลื้อสิบสองปันนา เข้ามาอาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมืองลำปาง ชาวเชียงตุง ชาวเชียงแสนที่ภายหลังถูกกองทัพจากเชียงใหม่ ลำปาง น่านและกองทัพจากสยามได้ปิดล้อมเมืองเชียงแสนเพื่อขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงแสนทั้งหมดพร้อมกับเกณฑ์คนจากเมืองเชียงแสนทั้งหมดลงมากระจายอาศัยอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ และเผาเมืองเชียงแสนให้เป็นเมืองร้างตามพระราโชบาย ของรัชกาลที่ 1 เพื่อไม่ให้เมืองเชียงแสนเป็นฐานที่มั่นให้กับกองกำลังพม่าอีกต่อไป ส่งผลให้เมืองลำปางในช่วงเวลาดังกล่าวมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เข้ามาอาศัยอยู่มากมาย

ยุคเวลาดังกล่าวในเขตรัฐฉานพม่าและจีนได้มีการทำสงครามกันเกิดขึ้นก่อให้เกิดชาวไทยใหญ่กลุ่มหนึ่งเข้ามาอาศัยและขอพึ่งบารมีเจ้าเมืองลำปางในสมัยนั้น และได้รับอนุญาตให้มาตั้งถิ่นอาศัยในเมืองลำปางโดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าสุวรรณหอคำดวงทิพย์ ซึ่งมีฐานะเป็นพระเจ้าประเทศราช ซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะกษัตริย์ของล้านนาในเมืองลำปาง จึงทำให้เมืองลำปางในยุคสมัยนั้นมีบทบาทในด้านการปกครอง โดยถือว่าเป็นศูนย์กลางของล้านนาในช่วงเวลาหนึ่ง

ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของสยามในฐานะประเทศราชอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ต่อมาในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ได้เริ่มมีการปฏิรูปการปกครองเกิดขึ้นเนื่อง

ด้วยเหตุผลจากการคุกคามของโลกมหาอำนาจโดยเฉพาะประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศสที่เข้ายึดครองหลาย ๆ เป็นเทศไทยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงทำให้สยามได้ดำเนินนโยบายในการปกครองล้าขนารูปแบบใหม่เพื่อไม่ให้ล้าขนาคตกเป็นเมืองขึ้นของโลกอาณานิคม

ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 โดยรัฐบาลอังกฤษได้ขออนุญาตเข้ามาทำการสัมปทานป่าไม้ในเขตหัวเมืองล้าขนานาทั้งหมดโดยส่งตัวแทนซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษได้แก่ ชาวพื้นเมืองพม่า ชาวไทใหญ่ ชาวมอญ และชาติพันธุ์ต่างๆ ได้เข้ามาเป็นตัวแทนการค้าให้กับรัฐบาลอังกฤษ โดยเฉพาะเมืองลำปางได้ปรากฏคนสัญชาติพม่าเป็นชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองลำปางเป็นจำนวนมาก จึงปรากฏวัดพม่าจำนวนมากเป็นหลักฐานให้ได้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ภายหลังจากการดำเนินนโยบายสนธิสัญญาเชียงใหม่ เมื่อพุทธศักราช 2426 รัฐบาลสยามได้เริ่มการปฏิรูปการปกครองล้าขนานาอย่างชัดเจน โดยการเริ่มปฏิรูปหัวเมืองล้าขนานาให้อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลและมีการส่งข้าหลวง ให้มากำกับดูแลการปกครองของเจ้านายฝ่ายเหนือคือ เจ้าหลวงและกษัตริย์พระเจ้าประเทศราช มีการส่งขุนนางให้เข้ามากำกับการทำงานของขุนนางท้องถิ่นให้เป็นไปตามระบบและระเบียบตามแบบราชการสยาม มีการส่งตัวแทนอักษรภาษาให้เข้ามาทำการเก็บภาษีซึ่งทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวพื้นเมืองล้าขนานาเป็นอย่างมาก เนื่องจากการเก็บภาษีแต่เดิมนั้นไม่ได้เก็บภาษีเป็นเงิน แต่เก็บภาษีด้วยผลผลิต ที่เกิดขึ้นจะการลงมือลงแรงและจากทรัพยากรท้องถิ่น เช่น ปลูกข้าวจ่ายภาษีเป็นข้าว ปลูกหมากจ่ายภาษีเป็นหมาก เลี้ยงสัตว์จ่ายภาษีเป็นสัตว์ เป็นต้น ภายหลังจากได้มีการเปลี่ยนระบบภาษีซึ่งได้มีการส่งผลในอักษรภาษา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวสยามและชาวจีน ที่เข้ามาเป็นนายภาษี ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเกิดความเดือดร้อน จนก่อให้เกิดเหตุการณ์ก่อกบฏขึ้นโดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่คือ กบฏพญาผาบ ในปีพุทธศักราช 2432 อันมีฉนวนเหตุของความไม่เป็นธรรมและไม่เคยปรากฏเกิดในหัวเมืองล้าขนานามาก่อน เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้สยามต้องผ่อนปรนกฎหมาย และกฎระเบียบที่ปกครองล้าขนานา

จนในพุทธศักราช 2442 ภายหลังจากได้มีการปฏิรูปสยามประเทศ ได้มีการผนวกหัวเมืองล้าขนานาทั้งหมดให้เป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศ โดยมีการปฏิรูปการปกครองให้เป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลโดยให้ภาคเหนือทั้งหมดอยู่ในมณฑลพายัพ ซึ่งต่อมาได้มีการแยกตัวพื้นที่จังหวัดแพร่ น่าน รวมถึงลำปางให้เป็นมณฑลมหาสารภีร์ ต่อมาภายหลังได้ยุบมณฑลมหาสารภีร์ เนื่องจากปัญหาทางงบประมาณจึงได้ให้ทั้งสามเมืองนี้กลับมาอยู่มณฑลพายัพตามเดิม ในแต่ละหัวเมืองของมณฑลจะมีการตั้งชื่อเมืองเป็นจังหวัดซึ่งเมืองลำปางนั้นในช่วงเวลาดังกล่าวมักจะเรียกว่าเมืองละกอน หรือเมืองนคร ซึ่งภายหลังได้นำชื่อลำปางที่มาจากเวียงพระธาตุลำปางหลวงมาผนวกรวมเป็น เมืองละกอนลำปาง นครลำปาง ซึ่งในยุคแรกนั้นได้ใช้ชื่อจังหวัดว่า จังหวัดนครลำปาง ซึ่งต่อมาได้ตัดคำว่า เมืองนครหรือเมืองละกอนออกจนเหลือแต่จังหวัดลำปางจนถึงปัจจุบัน

ตอนที่ 5 ลำปาง : ชาติพันธุ์ ขนบประเพณี และ การรังสรรค์พุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง

1. ชาติพันธุ์ ขนบประเพณี และการรังสรรค์พุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง

วิถีความเชื่อพุทธ-ผีเมืองลำปาง คือพื้นหลังเรื่องความเชื่อและศาสนาของคนในท้องถิ่นจังหวัดลำปาง เรื่องหลักคือผี ซึ่งคือความเชื่อในเรื่องของธรรมชาติ ภูตผีปีศาจ ผีป่า ผีเขา ผีต้นน้ำ ผีผู้ปกปักรักษา ผีฟ้าหรือผีแถนต่างๆ ต่อมาพุทธศาสนาเข้ามาในพื้นที่ล้านนาโดยเฉพาะจังหวัดลำปาง โดยตำนานได้กล่าวอ้างถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า อาทิ ตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวง ตำนานวัดดอยปางม่วง ตำนานวัดศรีล้อม ตำนานม่อนพญาแช่ (สังฆะ วรรณสัย, 2545: 42) หลักฐานต่างๆ สะท้อนให้เห็นว่าการที่พระเจ้าทรงเสด็จมาและได้พบผู้คนที่เป็นชนพื้นเมืองท้องถิ่นชาวลัวะ ที่ไม่มีศาสนา และเห็นการเช่นสรวงกราบไหว้สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ คือ ผีหรือสิ่งที่มองไม่เห็น ที่เชื่อว่ามีอิทธิพลต่อชีวิต มีอิทธิฤทธิ์ที่อยู่ในรูปแบบวิญญาณหรือภูตผีปีศาจต่างๆ

การที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาเป็นนัยยะสำคัญ ถึงแม้จะเป็นตำนานเป็นการเข้ามาของพุทธศาสนา และเข้ามาผสมผสานตั้งมั่นอยู่ในท้องถิ่นบริเวณนี้ บางตำนานเป็นการเชื่อมโยงระหว่างชนพื้นเมืองและศาสนาพุทธในมิติของความศรัทธา บางตำนานเกิดขึ้นจากมิติของอภินิหารของพระพุทธเจ้า อันเป็นนัยยะแฝงเรื่องการเผยแพร่ศาสนาพุทธ โดยหลายตำนานในท้องถิ่นภาคเหนือ มักจะกล่าวอ้างถึงอภินิหารของพระพุทธเจ้า ก่อนที่จะนำเรื่องปรัชญา หลักการทางพุทธศาสนาเข้ามา ดังนั้นอภินิหารของพระพุทธเจ้าจึงเป็นบริบทหนึ่ง ที่มีอิทธิพลวิถีชีวิตชนพื้นเมืองท้องถิ่น เช่น ตำนานวัดดอยปางม่วงที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์กับยักษ์ หรือตำนานวัดศรีล้อม ตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวง หรือมูขปาฐะอื่นๆ เช่นมูขปาฐะที่พบในอำเภอแม่ทะคือวัดสันดอนธาตุที่กล่าวอ้างถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาและคว้านพระยกณะ (ตับ) ให้ยักษ์รับประทาน ตำนานลักษณะดังกล่าวเป็นการสะท้อนถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาในมิติของอภินิหารมากกว่าหลักการ

ลักษณะของภูมิศาสตร์การสร้างวัดโบราณ ที่สำคัญในเมืองลำปางส่วนใหญ่มักจะตั้งคร่อมบริเวณหอนผี ซึ่งหอนผีดั้งเดิมของเมืองลำปางส่วนใหญ่จะอยู่ตามไม้ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นต้นชะจาว ต้นยาง ต้นลู่ ตัวอย่างเช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง มีรูปแบบการสร้างวัดบริเวณต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์คือต้นชะจาว ซึ่งต่อมาได้ผูกตำนานความเป็นมาของต้นชะจาว เชื่อมโยงกับตำนานการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า หรือวัดศรีล้อมซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางสำคัญอีกแห่งหนึ่งของตัวเมืองเขลางค์ดั้งเดิม แต่ก็ยังมีปรากฏหอนผีเจ้าพ่อยักษ์ เจ้าพ่อกุมภันท์ เจ้าพ่อยักษ์สามพันตน ซึ่งมีการสร้างวัดทับซ้อนพื้นที่บริเวณหอนผี ลักษณะดังกล่าวนี้พบเห็นได้จำนวนมากสะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงระหว่างพุทธศาสนาและผีมาด้วยตลอด

แม้กระทั่งในยุคพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงพุทธศตวรรษที่ 25 ยังมีการเลือกทำเลในการสร้างวัด ในลักษณะดังกล่าว เช่น กรณีการสร้างวัดปงหอศาลอำเภอมะนัง เลือกพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คือพื้นที่บริเวณ หอผีให้เป็นวัดของชุมชนจนกลายเป็นที่มาของชื่อวัดในปัจจุบัน (ศุนย์โบราณคดีภาคเหนือ, 2552: 115-121) นอกจากนี้บริบทของความเชื่อระหว่างพุทธและผียังสะท้อนผ่านบทบาทของผีที่เป็นผู้ ปกป้องวัดเช่น เจ้าพ่อกุ่มภักดิ์ เจ้าอารักษ์ หอเสื้อวัดต่างๆ ที่ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะวัด สำคัญ เช่นวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดปงสนุก และวัดพระธาตุเสด็จ

กรณีวัดพระธาตุเสด็จค่อนข้างจะเด่นชัดเนื่องจากตำนานวัดพระธาตุเสด็จกล่าวอ้างถึงชื่อเดิม ของวัดพระธาตุเสด็จ คือดอนพระโพงหรือดอนโพง ซึ่งเกินจะอธิบายให้ตรงไปพุ่งขึ้นจากต้นชะจาว ขนาดใหญ่ ซึ่งต่อมาดวงไฟดังกล่าวตีความกล่าวว่าเป็นพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งได้มีการขุดค้นและย้าย มาประดิษฐาน ไว้ภายในพระเจดีย์วัดพระธาตุเสด็จในปัจจุบัน ลักษณะดังกล่าวองค์พระบรม สารีริกธาตุของวัดพระธาตุเสด็จ และในประเพณีพระธาตุเดือนห้าเป็งของวัดพระธาตุเสด็จ นอกจากนี้ จะเป็นพิธีทางพุทธศาสนาแล้ว พิธีกรรมดังกล่าวจึงยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี ที่มีบทบาทต่อ การปกป้องรักษาพระธาตุเป็นอย่างมากและค่อนข้างจะชัดเจนในเรื่องของการอยู่ร่วมกันของพุทธ ศาสนาและผีในเมืองลำปาง

ในบทบาทและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ประเด็นที่หนึ่ง วิถีทางพุทธศาสนา คนลำปางนับถือ ศาสนาพุทธตามจารีตประเพณีแบบล้านนาทั่วไป โดยอาจจะมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นบ้างในบางกรณี ขณะที่วิถีชีวิตประจำวันผีมีบทบาทต่อความเชื่ออย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องผีสายตระกูล ผีปู่ย่า หรือ แม้กระทั่งประเพณีที่มีอัตลักษณ์ค่อนข้างเด่นชัดที่บ่งบอกถึงความเป็นเมืองเมือง คือประเพณีการพ้อน ผิมดและผีเม็ง ซึ่งผิมดและผีเม็งเป็นผีสายตระกูลอีกกลุ่มหนึ่ง กรณีผีสายตระกูลที่กล่าวถึงสามารถแบ่ง ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผีปู่ย่าทั่วไปนัยยะคือผีสายตระกูล ซึ่งการนับถือผีปู่ย่าหรือผีสายตระกูลดังกล่าวเป็น การนับถือโดยสายเลือดหรือเครือญาติซึ่งเป็นการนับถือผีสายแม่ ก่อนที่จะมีการกำหนดนามสกุลตาม สายพ่อ ในวิถีชีวิตของคนล้านนานับถือผีสายแม่และเมื่อผู้ชายแต่งงานเข้าบ้านผู้หญิง ผู้ชายต้อง เปลี่ยนไปนับถือผีสายตระกูลของภรรยา ประเพณีดังกล่าวยังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบัน ผีปู่ย่ามีบทบาทต่อ การควบคุมสังคม สายตระกูล ลูกหลานให้อยู่อย่างสงบสุขและอยู่ในกรอบของจารีตประเพณี โดยเฉพาะการควบคุมความประพฤติของลูกสาวหรือผู้หญิงในตระกูลไม่ให้สมรสก่อนวัยอันควร หรือ ประพฤติตนไม่เหมาะสมเรื่องเพศ การดูแลผีปู่ย่าจะเป็นหน้าที่ของลูกหลานผู้หญิงในสายตระกูล ซึ่งใน หนึ่งตระกูลจะมีหอผีปู่ย่าหนึ่งหลัง และมักจะอยู่ที่เฮือนแก้วหรือเรือนต้นตระกูล แต่ละปีในสายตระกูล จะมีการเลี้ยงปู่ย่าช่วงเดือนห้าหรือเดือนเก้าเหนือ (ราวเดือนกุมภาพันธ์หรือเดือนมิถุนายน) ซึ่งวันที่ กำหนดขึ้นอยู่กับสายตระกูลที่สืบทอดกันมา และการเลี้ยงทั่วไปใช้อาหาร เช่น ไก่ หัวหมู จิ้นลาบ แกง อ่อม เป็นต้น และการเลี้ยงแต่ละสายตระกูลจะไม่เหมือนกัน (อนุกุล ศิริพันธ์, 2537: 23)

2. กลุ่มที่สองฝีมัด ซึ่งมีบทบาททั้งฝีสายตระกูลและฝิปกปกรักษา บางครั้งฝีมัดอยู่ในบริบทของฝิเสื่อบ้าน (ฝิเจ้าบ้าน) หรือฝิผู้ปกปกรักษาชุมชน ในกรณีดังกล่าวมักจะมีร่างทรงซึ่งบทบาทของร่างทรงจะเป็นผู้ถ่ายทอด รับฟัง ตอบโต้ พูดคุยต่างๆ ซึ่งร่างทรงจะอยู่ในวิถีชีวิตของคนเมืองซึ่งถือว่าร่างทรงนั้นคือตัวแทนของเจ้าพ่อหรือฝิมัดฝิเม็ง ฝีมัดคือฝิผู้ปกปกรักษาและส่วนใหญ่จะเป็นฝิท้องถิ่นที่มีอยู่ทุกชุมชนซึ่งจะขัดแย้งกับกรณีฝิเม็ง

3. ฝิเม็ง ฝิเม็งจะมีร่างทรงเหมือนกัน ฝิเม็งเป็นฝิที่มีบทบาทในเรื่องสายตระกูลแต่เป็นตระกูลของชนชั้นปกครอง กลุ่มเชื้อสายเจ้านาย กลุ่มเชื้อสายนักรบ กลุ่มขุนนางชั้นสูงต่างๆ บริบทของฝิเม็งมีบทบาทต่อลูกหลานสายตระกูลที่แบ่งวรรณะไว้อย่างชัดเจน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงฝิเม็งจะมีรายละเอียดเป็นอย่างมาก มีลำดับขั้นตอนพิธีกรรม มีดนตรีเฉพาะกิจสำหรับฝิแต่ละองค์ มีดนตรีเฉพาะขั้นตอนแต่ละช่วงและอีกมากมาย ซึ่งขัดแย้งกับฝีมัดที่ไม่ได้มีพิธีกรรมมากมาย

ลักษณะการแต่งกายฝีมัดและฝิเม็งก็แตกต่างกัน ฝีมัดส่วนใหญ่จะนุ่งโสร่งหรือนุ่งกางเกงสะดอ ผ้าโพกหัว ใส่เสื่อ แต่ในกรณีฝิเม็งมักจะมีนุ่งโสร่งแบบยาวที่เรียกว่า “พาดครึ่งห่มครึ่ง” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่บ่งบอกลักษณะว่านี่คือร่างทรงของฝิเม็ง คำว่า “เม็ง” ในที่นี้หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์มอญ เป็นนัยยะของฝิที่ตั้งหรือฝิที่ตั้งเดิมของคนท้องถิ่นโดยเฉพาะชนชั้นปกครองอาจจะอ้างอิงถึงยุคทริภุชเวที่ชนชั้นปกครองคือกลุ่มชาวมอญ ที่เข้ามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าจามเทวี

ในยุคหลังมีกลุ่มชาวมอญที่อพยพมาอยู่ลำปางอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มเจ้าเมืองเชียงราย เชียงแสน คือพระยาแจ้ง ซึ่งก็ได้ย้ายมาตั้งชุมชนถิ่นฐานอยู่ในเมืองลำปางสมัยพระยาภาวโลหะ ซึ่งได้อนุญาตให้กลุ่มชาวมอญหรือชาวเม็งเหล่านี้อาศัยอยู่ในบริเวณหมู่บ้านเชียงราย บริเวณห้าแยกหอนาฬิกาในปัจจุบัน ภายหลังก็เป็นตระกูลนี้ที่สร้างวัดเชียงรายขึ้นและได้อพยพย้ายไปอยู่ทางภาคกลาง เป็นต้นตระกูลคชเสนีย์ ดังนั้นบริเวณบ้านเชียงรายก็มีหอฝิที่สำคัญ เชื่อกันว่าสืบทอดมาตั้งแต่ในยุคครั้งเมื่อพระยาแจ้ง ที่พาครัวชาวมอญและชาวเชียงราย อพยพมาอยู่ที่ลำปางคือเจ้าฟ้าเชียงราย ปัจจุบันร่างทรงคืออาจารย์ ดร.อนุกุล ศิริพันธ์ และยังมีฝิอีกหนึ่งกลุ่มคือ “ฝิมัดซ็อนเม็ง” ผสมผสานระหว่างสายตระกูลฝีมัดและฝิเม็งร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในยุคหลังเนื่องจากกรณีเช่นสายตระกูลไม่มีผู้ดูแลต่อจึงต้องนำมารวมตระกูลฝีมัดจึงกลายเป็นฝิมัดซ็อนเม็ง รูปแบบของพิธีกรรมจะก้ำกึ่งระหว่างฝีมัดและฝิเม็ง แต่ถ้าเป็นกรณีฝีมัดและฝิเม็งชัดเจน ฝีมัดไม่สามารถเข้าร่วมพิธีฝิเม็งได้แต่ฝิเม็งเข้าร่วมพิธีฝีมัดได้สะท้อนให้เห็นชนชั้นของฝิ หรือชนชั้นทางสังคมค่อนข้างชัดเจน ฝีมัดคือฝิชาวบ้าน แต่ฝิเม็งคือชนชั้นปกครอง ซึ่งชาวบ้านไม่สามารถเข้าร่วมงานของชนชั้นปกครองแต่ชนชั้นปกครองร่วมพิธีของชาวบ้านได้

นอกจากนี้ยังมีฝิในมิติอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งไม่ค่อยเด่นชัดเหมือนกับกลุ่มฝีสายตระกูลหรือฝิที่มีร่างทรงต่างๆ เหล่านี้ เช่น ฝิปกปกรักษา ฝิห้วย ฝิหนอง ฝิขุนน้ำต่างๆ กลุ่มเหล่านี้จะมีอีกบริบทหนึ่ง ตัวอย่างเช่น การเลี้ยงฝิขุนน้ำที่ตอยขุนตาล ในอำเภอห้างฉัตร การเลี้ยงฝิของอำเภองาว และอำเภอบาง

เสริมงาม สะท้อนถึงบริบทของผิขุน้ำที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ หรือป็นน้ำเป็นที่มาของดอยที่ป็นน้ำ ทั้งหลายด้วยการผ่านพิธีกรรมที่ร้องขอ อ้อนวอนจะประชาชนหรือชาวบ้านเพื่อให้ผีพึงพอใจด้วย พิธีกรรมต่างๆ เช่นการฆ่าหมู ฆ่าหมา ฆ่าไก่ ฆ่าวัด ฆ่าควายเพื่อเป็นการเส้นสรวงบูชาผิขุน้ำต่างๆ ต่อมาพุทธศาสนาเข้ามาบริบทของการเลี้ยงผีเริ่มมีสัญลักษณ์ของพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้ามา เกี่ยวข้อง เช่น การเหยียบย่ำนำเรื่องราวของชาดกเรื่องพระเวสสันดรชาดกตอนที่มีการกล่าวอ้างถึงช้าง ปัจฉัยนาเคนทร์ ซึ่งเป็นช้างเผือกที่ตกลงบาดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล พิษ พรรณธัญญาหารสมบูรณ์ ดังนั้นการเลี้ยงผิขุน้ำในยุคหลังนอกจากการเลี้ยงผีด้วยการเส้นสรวง บูชา ด้วยการฆ่าสัตว์และยังมีการสร้างรูปช้างเผือกเพื่อแห่ไปหรือถวายบูชาผิขุน้ำโดยนัยยะของช้างปัจฉัยนาเคนทร์ที่กล่าวอ้างถึงในชาดกดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีประเพณีเลี้ยงผิขุน้ำทั่วไปเช่น อำเภอกำแพงแสน ชุมชนบ้านแม่สุข และอำเภอมืองยาวห้างฉัตร จะมีการเลี้ยงผีเจ้าพ่อซึ่งเชื่อว่าเป็นผิขุน้ำ จะฆ่าหมู ไก่ ควายต่างๆ นำไปเลี้ยงผี ในมิติของพุทธจะดำเนินการแบบล้านนาทั่วไปซึ่งจะดำเนินตามจารีต ประเพณีสิบสองเดือน เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา (อนุกุล ศิริพันธ์, 2559: 14)

นอกจากนี้ยังมีประเพณีพุทธที่ผสมผิอีกส่วนหนึ่ง เช่น พิธีการสืบชะตา พิธีการแห่ไม้ค้ำ พิธี การสืบถอน ฯลฯ พิธีต่างๆ นี้สะท้อนให้เห็นไม่ได้เป็นพิธีพุทธแบบดั้งเดิมแต่เป็นพิธีลูกผสมระหว่าง ประเพณีท้องถิ่นคือความเชื่อเรื่องผีจึงนำมาผสมผสานกับประเพณีของพุทธจึงเกิดอัตลักษณ์ความเป็น พุทธแบบล้านนานอกจากนี้ลำปางยังมีความเด่นชัดให้เรื่องของงานพิธีกรรมสวดเบิกซึ่งจัดขึ้นทุกธาตุ ในเมืองลำปาง

แรงขับที่ทำให้เกิดงานพุทธศิลป์หรืออานิสงส์ ที่เป็นตัวผลักดันของการสร้างงานพุทธศิลป์ใน ท้องถิ่นนครลำปาง มีสองนัยยะ นัยยะที่หนึ่งคือการสร้างบารมีด้วยการบริจาคทานดังนั้นการสร้าง บารมีด้วยการบริจาคทานพื้นหลังคือ ชาดกการสะสมบารมีของพระโพธิสัตว์ ในการที่จะเป็น พระพุทธเจ้า ดังนั้นใครที่จะสะสมบุญบารมีเพื่อไปสู่สัมฤทธิ์ผลนิพพานก็ต้องเริ่มจากทานบารมีก่อน ดังนั้น จึงเกิดการสร้างวัดวาอาราม การบริจาคทานต่างๆ ในการบริจาคทานหรือการสร้างวัดต่างๆ ที่ต้อง แฝงกับการบริจาคทานการสร้างด้วยของหรือสิ่งที่ประณีต ดังนั้นสิ่งที่ดังกล่าวคืองานศิลปกรรม หรือ งานพุทธศิลป์ หรือจะเป็นของใช้ เครื่องเรือน สถาปัตยกรรมอะไรก็ตามที่เกี่ยวกับวัดวาอารามใน ล้านนา หรือแม้ในลำปางทั้งหมด จะต้องถูกสร้างด้วยความประณีต หลักการของการบริจาคทานคือ ต้องสร้างด้วยของที่ดี ประณีต เพราะการถวายของต่างๆ เหล่านี้ไว้กับพระพุทธศาสนาถือว่าเป็น อานิสงส์สูงสุดต้องทำให้ดีที่สุดในยามที่ดีที่สุด ประณีตที่สุด การสร้างงานพุทธศิลป์เพื่อถวายแก่พุทธศาสนา นิยมตกแต่งงานพุทธศิลป์ที่มีความประณีตสวยงามนั้น มีนัยแฝงหรือสัญลักษณ์แฝงจากโลกในอุดมคติ และจากเนื้อหาในวรรณกรรมต่างๆ ที่ปรากฏในพุทธศาสนาเช่น สัญลักษณ์ที่ปรากฏเป็นเรื่องราวงาน จิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องราวชาดกต่างๆ หรือเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพบุภูมิซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดใน พุทธศาสนาทั้งหมดนี้มีที่มาจากตัววรรณกรรมทางพุทธศาสนา

อีกนัยยะหนึ่งของแรงขับในการสร้างงานพุทธศิลป์คือ การสร้างงานพุทธศิลป์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับใครก็ตามที่เราจะมุ่งหมายให้เขาได้อานิสงส์นั้นๆ เช่น พ่อเกิดแม่เกิด เทวดา เจ้ากรรมนายเวรหรือญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นสิ่งเรานี้ก็จะเป็นส่วนหนึ่งของแรงขับในการสร้างงานพุทธศิลป์เช่น การอุทิศพระพุทธรูปไม้ให้แก่บิดามารดา การอุทิศสร้างปราสาทไม้เพื่อเป็นที่อยู่ให้แก่ญาติพี่น้องหรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้วหรือผู้ที่มีฐานะร่ำรวยหรือเจ้านายก็จะสร้างธรรมมาสน์หลวงเพื่ออุทิศให้แก่ญาติพี่น้อง การสร้างงานพุทธศิลป์เหล่านี้ผลตอบรับก็จะมักเขียนชัดเจนในตัววรรณกรรมท้องถิ่นก็คือ อานิสงส์ของการอุทิศถวายทานด้วยสิ่งของต่างๆ ซ้ำสะท้อนให้เห็นตรงนี้เป็นตัวนี้ขับว่าใครถวายสิ่งใดแล้วจะได้อานิสงส์ใด เช่น ถวายธรรมมาสน์แล้วจะได้ไปไหน ถวายพระพุทธรูปจะได้ทำอะไร ถวายอาสนะพระสงฆ์แล้วจะได้อะไร ถวายเครื่องสูงแล้วจะเป็นอย่างไรทุกอย่างจะมีเป้าหมายของการบริจาคทานนั้นอย่างชัดเจน

ดังนั้นองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้เป็นตัวสะท้อนภาพที่มาของงานพุทธศิลป์ในลำปางค่อนข้างชัดเจน นอกจากนี้ยังมีอีกกรณีในเรื่องของการสร้างพุทธศิลป์เพื่อถวายแก่พุทธศาสนา คือการถวายกับพระธาตุสำคัญ การถวายกับพระพุทธรูปสำคัญ หรือพระมหาเถระสำคัญ ในสามกรณีดังกล่าวนี้มักจะมีการสร้างงานพุทธศิลป์เป็นกรณีพิเศษเช่น สร้างถวายจำนวนมากเนื่องจากมีผู้ศรัทธาจำนวนมาก สองสร้างถวายศรัทธาอย่างประณีตมากเนื่องจากมีความเคารพศรัทธาอย่างสูงสุด สามด้วยวัตถุสิ่งของที่มีค่ามากเนื่องด้วยถือว่าเป็นการบริจาคทานสูงสุดของเขาเช่น การบริจาคพระพุทธรูปทองคำ พระพุทธรูปเงิน หรือการสร้างเตียงอาสนะสำหรับครูบาเถระที่สำคัญเช่น ครูบามหาป่าวัดไหล่หิน หรือการสร้างเครื่องสูงถวายวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดเสด็จซึ่งถือว่าเป็นวัดพระธาตุสำคัญของเมืองลำปางโดยเจ้านายหรือการสร้างอาคารปราสาทหรือวิหารเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญเช่น พระพุทธรูปพระเจ้าแก่นจันทร์วัดป่าตันหลวงหรือพระแก้วมรกตดอนเต้าวัดพระธาตุลำปางหลวงหรือพระเจ้าทองทิพย์วัดทรายมูลตำบลเสด็จเป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยด้านการการมีส่วนร่วม

นครเศรษฐ รั้งควัต และ วิทยา ดำรงเกียรติศักดิ์ (2537: 79-81) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าสาเหตุของการมีส่วนร่วมคือการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ การหวังผลประโยชน์จากป่าชุมชน และมุ่งหวังให้ปัญหาความเดือดร้อนจากปัญหาด้านป่าไม้หมดสิ้นไป ส่วนรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในรูปแบบกลุ่ม แบบตัวแทน และแบบมีส่วนร่วมโดยตรงตามลำดับ

วรพร ลำพงษ์เหนือ (2548: 74-75) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และพบว่ากลุ่มประชาชน กลุ่มผู้นำชุมชนและกลุ่มพระสงฆ์ รับรู้ข่าวสารและมีความรู้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมใช้ตัวแปรด้านปริกษาหรือ ร่วมปฏิบัติ ร่วมประสานงาน และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีความแตกต่างกัน โดยมีความเต็มใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม มากกว่าประชาชนที่มีถิ่นกำเนิดในจังหวัดอื่น ทั้งนี้เนื่องจากการได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษจึงมีความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในท้องถิ่น

นภดล นพรัตน์ (2551: 90-91) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน:กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเวียงใต้ อำเภอป่าสัก จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การค้นหาปัญหา การวางแผน การปฏิบัติกิจกรรม และการติดตามประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง และมีส่วนร่วมน้อยในการตัดสินใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของพื้นที่

2. งานวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

Jasveen (2009: 132-136) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในด้านการอนุรักษ์ : กรณีศึกษา Elephant Nature Park จังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย พบว่ามีการเพิ่มขึ้นของความตระหนักในด้านการกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับช้าง กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร และกิจกรรมการอนุรักษ์ช้าง ของนักท่องเที่ยวกลุ่มที่ไม่จัดเป็นนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครที่ได้เข้ามาใช้บริการ ส่วนประชาชนในท้องถิ่นรู้สึกได้ว่าการได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม แต่การตอบสนองมีความแตกต่างกันตามปัจจัยด้านอายุ เพศ ระยะเวลาในการอยู่อาศัย ส่วน Elephant Nature Park เอง มีบทบาทได้สร้างความตระหนักในเรื่องการอนุรักษ์ช้างให้กับทั้งนักท่องเที่ยวกลุ่มที่ไม่จัดเป็นนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร กลุ่มนักท่องเที่ยวอาสาสมัคร ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ

และรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้สร้างอรรถประโยชน์ในด้านบวกให้กับ Elephant Nature Park ในด้านการอนุรักษ์ช้างในประเทศ รวมถึงสร้างความตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ช้างอีกด้วย

พงศ์ธวัช ศรีจำนอง (2553: 88-89) ได้ศึกษาด้านความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร พบว่านักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครมีความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมในรูปแบบท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อยู่ในระดับมากโดยมีระดับความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมในรูปแบบท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอยู่ในระดับมาก และมีความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสูงกว่าความพึงพอใจทุกกิจกรรม

พงษ์จันทร์ คล้ายอุดม และคณะ (2554: 6-7) ในการศึกษา ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างการเรียนรู้สำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มบำเพ็ญประโยชน์ พบว่า ไม่มีนโยบายด้านการท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ ที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมแต่มีการสนับสนุนเป็นรายโครงการ นักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มนักเรียนที่มีอายุน้อยกว่า 20 ปี โดยติดต่อผ่านทางบริษัททัวร์ หรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์เป็นส่วนใหญ่ ระยะเวลาในการเดินทางเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ในประเทศไทยส่วนใหญ่ใช้เวลาในประเทศไทย 2 สัปดาห์โดยกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์นิยมส่วนใหญ่เป็นการดูแลสัตว์ โดยได้เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณีไทย มีกระบวนการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นแสวงหาความรู้ ในขั้นนี้นักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครทำการศึกษาจากการฟังคำบอกเล่าของนักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ที่อยู่เดิม (พี่เลี้ยง) จากการฟังบรรยายของเจ้าหน้าที่ และศึกษาเพิ่มเติมจากบอร์ด/ป้าย และเว็บไซต์ 2) ชั้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในขั้นนี้นักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์มีการซักถามเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ของสถานที่ที่เข้าไปบำเพ็ญประโยชน์ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ที่อยู่เดิม (พี่เลี้ยง) และมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานระหว่างนักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ในกลุ่มเดียวกัน 3) ชั้นฝึกประสบการณ์ด้วยตนเองในขั้นนี้นักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ปฏิบัติงานจริง เช่น การสร้างห้องน้ำ การสร้างโรงเรียนสำหรับเด็กเล็ก การสร้างแท็งก์น้ำ เป็นต้น 4) ชั้นสรุปองค์ความรู้ พบว่าเมื่อนักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ปฏิบัติงานในแต่ละวันเสร็จสิ้นแล้วมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้และกระบวนการทำงานรวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน 5) ชั้นการนำไปใช้พบว่าหลังจากครบกำหนดระยะเวลาในการปฏิบัติงานในพื้นที่แล้ว นักท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์จะนำเอาประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้รับไปแบ่งปันให้เพื่อนทราบทางอินเทอร์เน็ต ในด้านการกระจายรายได้พบว่ารายได้เฉลี่ยของธุรกิจร้านอาหารมีรายได้สูงที่สุด รองลงมาเป็นธุรกิจโรงแรมที่พัก ร้านขายของที่ระลึกตามลำดับ สำหรับประเด็นยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาควรมีการพัฒนาในประเด็นต่างๆ ดังนี้ 1.การให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเรื่อง

ท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์อย่างจริงจัง 2. สร้างมั่นใจเรื่องความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเพื่อ
 บำเพ็ญประโยชน์ วางหลักเกณฑ์ และระบบติดตามกำกับเพื่อให้มั่นใจว่าจะมีมาตรฐานความปลอดภัย
 สำหรับนักท่องเที่ยวต่างประเทศ 3. การพัฒนารูปแบบการให้ข้อมูลและส่งเสริมกิจกรรม
 ประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ 4. การสร้างและสื่อสารตราสินค้าท่องเที่ยวเพื่อ
 บำเพ็ญประโยชน์

ปสุตา โพธิ์งาม (2555: 156-158) ได้ศึกษาถึงการพัฒนากองท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร:
 กรณีศึกษามูลนิธิธิดาจังหวัดหนองคาย ประเทศไทย พบว่า นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครมีสนใจใน
 กิจกรรมของมูลนิธิธิดา โดยนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยเฉพาะการ
 พัฒนาตนเองและก่อให้เกิดสำนึกและความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งนี้ปัญหาหลักของกิจกรรมเชิง
 อาสาสมัครของมูลนิธิธิดาคือ การฝึกอบรมที่ไม่เพียงพอและขาดเงินทุนสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง จะ
 เห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครนั้นสร้างไม่เพียงแต่สร้างอรรถประโยชน์ให้กับนักท่องเที่ยว โดย
 มอบประสบการณ์ใหม่ให้กับนักท่องเที่ยว แต่ยังมีมอบผลประโยชน์ให้กับชุมชนอีกด้วย

กาญจนา สมมิตร และ นิทัศน์ บุญไพศาลสถิต (2556: 46) ในการศึกษาเรื่อง แนวทางการ
 พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย พบว่าสถานการณ์การ
 ท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในเขตภาคเหนือตอนบนมีแนวโน้มที่ดีมากขึ้นในด้านอุปสงค์และ
 อุปทาน โดยมีปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในเขตภาคเหนือตอนบน คือ
 อุตสาหกรรมของคนในท้องถิ่น วิถีชีวิต ที่เรียบง่าย วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ บรรยากาศดี และธรรมชาติ
 สวยงาม มีความพร้อมด้านสถานที่ท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยว ความหลากหลายของกิจกรรมที่
 น่าสนใจ มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ที่น่าสนใจและค่าครองชีพที่ต่ำเมื่อเทียบกับ
 ภูมิภาคอื่น การพัฒนากองท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญประโยชน์ในพื้นที่ควมมีระบบการจัดการที่มี
 ประสิทธิภาพและมีกรอบการทำงานที่ชัดเจน เพื่ออำนวยความสะดวกในการทำงานแก่ทุกฝ่ายที่
 เกี่ยวข้อง

กาญจนา สมมิตร และคณะ (2557: 33) ในการศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงบำเพ็ญ
 ประโยชน์กับโอกาสของกิจการเพื่อสังคมในเขตภาคเหนือตอนบน พบว่า สถานการณ์การท่องเที่ยว
 เชิงบำเพ็ญประโยชน์ในภาคเหนือตอนบนมีแนวโน้มที่ดีมากขึ้น พบผู้จัดกิจกรรมในจังหวัดเชียงใหม่มาก
 ที่สุด รองลงมา คือ เชียงรายและแม่ฮ่องสอน สามารถแบ่งกลุ่มผู้จัดกิจกรรมเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้
 จัดโปรแกรม กลุ่มเจ้าของกิจการ กลุ่มแหล่งกิจกรรม กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มการ
 ท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการจัดกิจกรรมประชาสงเคราะห์มากที่สุด ระดับการทำกิจกรรมมีตั้งแต่ระดับ
 ผิวเดินไปจนถึงระดับลึกซึ้ง ผู้จัดกิจกรรมกลุ่มที่หนึ่ง สองและสามมีแนวโน้มเติบโตขึ้น กลุ่มผู้จัด
 กิจกรรมส่วนใหญ่จัดเป็นกิจการเพื่อสังคมแบบที่ 1 (กิจการแบบไม่แสวงหากำไรแบบใช้ค่าน้ำ) และ
 แบบที่ 2 (กิจการไม่แสวงหากำไรลูกผสม) ผู้จัดกิจกรรมแต่ละกลุ่ม ต่างมีจุดแข็งจุดอ่อนแตกต่างกันไป

ตามลักษณะการดำเนินงานของกลุ่ม จุดแข็งที่สำคัญ ได้แก่ ประสบการณ์การทำงานด้านอาสาสมัคร การมีเครือข่ายในชุมชนและการมีพันธมิตรทั้งในและต่างประเทศ ส่วนจุดอ่อนที่ควรพัฒนา คือ ความสามารถด้านการบริหารจัดการและด้านภาษาของผู้ให้บริการ ผู้จัดกิจกรรมสองกลุ่มแรก มีการจัดส่วนประสมทางการตลาดได้ครบถ้วนที่สุด แนวทางการตลาดควรเน้นกลุ่มนักเรียนนักศึกษาในกลุ่มประเทศอาเซียน จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อเมริกา ยุโรป และออสเตรเลีย เน้นการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย มีคุณภาพ เน้นการสร้างภาพลักษณ์และการสร้างคุณค่าทางจิตใจ

3. งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้มีผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาอย่างกว้างขวาง ในที่นี้ผู้วิจัยได้สรุปเป็นประเด็นต่างๆ เพื่อทราบแนวคิดและตัวแปรดังต่อไปนี้

งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของ พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล (2553: 171-174) เรื่อง การศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ได้ศึกษาทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน 3 รูปแบบคือ ทรัพยากรวัฒนธรรม ทรัพยากรด้านประเพณีวิถีชีวิต และทรัพยากรด้านกิจกรรม ส่วนตัวแปรในด้านทิศทางการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว ได้นำเสนอตัวแปรด้านทิศทางการพัฒนาคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาคุณค่าในการบริหารจัดการ การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว และในด้านส่งเสริมการท่องเที่ยวได้สร้างตัวแปรในการจัดการ การสื่อความหมาย และการประสานการมีส่วนร่วม ส่วนงานวิจัยของ วงศ์ธีรา สุวรรณิน และคณะ (2557: 3-81) เรื่องการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดปทุมธานี โดยได้ศึกษาตัวแปรด้านศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นตัวแปรเชิงคุณภาพ และตัวแปรเชิงปริมาณได้ศึกษาในประเด็นพฤติกรรม และการรับรู้ เช่น เหตุผลของการเดินทางมาท่องเที่ยววัด สิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัด ระบบการจัดการของวัด เป็นต้น

งานวิจัยด้านการพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของ กาญจนา สุค์ณศิริกุล (2556: 66-68) เรื่องการพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ศึกษาตัวแปรด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ด้วยการอิงมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมร่วมกับศักยภาพในการดึงดูดใจ และศักยภาพในการรองรับ ส่วนตัวแปรด้านพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวได้ครอบคลุมตัวแปรด้านข้อมูล เกี่ยวกับแหล่งที่เดินทางมา แหล่งรับรู้ข้อมูล ยานพาหนะค่าใช้จ่าย จุดประสงค์ของการท่องเที่ยว เหตุผลของการท่องเที่ยว ผู้ร่วมเดินทาง สถานที่ใกล้เคียงที่เดินทางไปท่องเที่ยว กิจกรรมที่เข้าร่วม ภายในงาน กิจกรรมนันทนาการที่ทำระหว่างท่องเที่ยว วันที่ท่องเที่ยว ระยะเวลาในการร่วมงาน การพักค้างคืนของนักท่องเที่ยว การกลับมาท่องเที่ยว และการแนะนำแหล่งท่องเที่ยวแก่ผู้อื่น และตัวแปรด้านความต้องการของนักท่องเที่ยว ครอบคลุมตัวแปร

ด้านด้านการให้บริการ ด้านค่าใช้จ่าย ด้านสถานที่ ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านบุคลากร ด้านกระบวนการให้บริการ และด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

งานวิจัยด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของ ภัทรา แจ่มใจเจริญ (2558: 112-147) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษา ชุมชนโอหังมาจิ หมู่บ้านชิราควาโก จังหวัดกิฟู ประเทศญี่ปุ่น โดยได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น หลังจากมีการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนโอหังมาจิ พบการเปลี่ยนแปลงจากตัวแปรอย่างมีนัยยะสำคัญ 3 ประการ อันได้แก่ 1) การขยายการรับรู้คุณค่ามรดกวัฒนธรรมในชุมชน 2) การสร้างระบบในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมโดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง และ 3) การเปลี่ยนผ่าน จากการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบมหาชน (Mass Tourism) สู่การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ส่วนที่สองเป็นการประเมินประสิทธิผลการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจากกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน ในประเด็นความเป็นของแท้ (Authenticity) และ ความสมบูรณ์ในลักษณะองค์รวม (Integrity) รวมถึงได้ศึกษาผลกระทบหลังการอนุรักษ์แหล่งมรดก ในประเด็นการกระจายผลประโยชน์ให้กับสมาชิกในชุมชน และการทบทวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากผลกระทบที่เกิดขึ้น

ส่วนในประเด็นด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เสาวภา ไพทยวัฒน์ (2555: 137-145) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบางคนที่ จังหวัดสมุทรสงคราม ได้ศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาตัวแปรด้านโครงสร้างทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว และ ด้านประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่น เช่นผังชุมชนและสถาปัตยกรรม การใช้ที่ดิน ระบบสาธารณูปโภค ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวก ป้ายประชาสัมพันธ์ ตัวแปรด้านโครงสร้างทางเศรษฐศาสตร์ของชุมชน เช่น จำนวนประชากร เศรษฐกิจและสังคม วิถีชีวิต อาชีพ ประเพณี วัฒนธรรม การท่องเที่ยวและกิจกรรม ตัวแปรด้านนโยบายทางกฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวข้อง เช่น นโยบายของภาครัฐ กฎหมาย และระเบียบต่างๆ การมีส่วนร่วมของชุมชน รวมถึงการการปรับปรุงภูมิทัศน์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

4. งานวิจัยเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบ

งานวิจัยของ ฉันทะ จันทะเสนา ศักดิ์ชาย นาคนก (2561: 103-117) ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อคุณภาพชีวิตชาวเกาะ โดยได้ศึกษาตัวแปรผลกระทบทางการท่องเที่ยวในมิติเศรษฐกิจในประเด็นการจ้างงาน ผลประโยชน์ มาตรฐานการครองชีพ ค่าครองชีพ มิติทางสังคมสังคม ในประเด็น ปัญหาทางสังคมและการบริการของท้องถิ่น มิติด้านสิ่งแวดล้อมในประเด็นมลพิษและขยะ มิติด้านวัฒนธรรมในประเด็นการอนุรักษ์ การทำลายวัฒนธรรมและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม อีกฝั่งหนึ่งในการศึกษาตัวแปรด้านสุขภาวะได้ศึกษาในมิติด้านกายภาพ ชุมชน อารมณ์ สุขภาพและความ

ปลอดภัย คุณภาพชีวิตโดยรวม และงานของ ภัฏฐ์ธนัน แก้ววงศ์ตระกูล (2561: 2732-2746) ได้วิจัย เรื่อง ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนตามการรับรู้ของประชาชนในเขต ตำบลไทยสามัคคี อำเภอน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา โดยได้ศึกษาตัวแปรเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านบวก และด้านลบ

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาภาคสนามในขั้นต้นเพื่อรับทราบปัญหาและพัฒนาโจทย์สำหรับการวิจัย รวมทั้งผู้วิจัยได้ตรวจเอกสาร และงานวิจัยก่อนหน้าที่มีความจำเป็น เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด เพื่อจัดทำกรอบแนวคิดการวิจัยของการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ซึ่งกรอบการวิจัย ได้เป็นผลสรุปจากการศึกษาทฤษฎี แนวคิด และผลที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอเค้าโครงสรุปเป็นแนวคิดของตนเองสำหรับการดำเนินการวิจัย ซึ่งเป็นการกำหนดทิศทางในการวิจัย ดังนี้

งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่ เป็นงานพุทธศิลป์ที่ถูกพบอยู่ในลักษณะกระจัดกระจายอยู่ในวัดในกลุ่มชุมชน โดยปรากฏทั้งงานพุทธศิลป์ที่มีลักษณะขนาดใหญ่ที่อยู่ในรูปของถาวรวัตถุ ไม่สามารถขนย้ายได้ และงานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก ที่สามารถขนย้ายได้ งานพุทธศิลป์เหล่านี้ได้สะท้อนคุณค่า เอกลักษณ์ และความสำคัญในด้านต่างๆ ของประวัติศาสตร์ลำปาง นับแต่สมัยเมืองเขลางค์นคร จนถึงเมืองนครลำปาง โดยความเชื่อ และวิถีปฏิบัติในแบบวิถีพุทธศาสนา ได้หล่อหลอมให้คนในท้องถิ่นได้สร้างงานพุทธศิลป์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและปรากฏออกมาเป็นคุณค่าในด้านต่างๆ เช่น คุณค่าในด้านสุนทรียศาสตร์ คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าเชิงสังคม และวัฒนธรรม และคุณค่าเชิงวิชาการ (สถานานาชาติว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, 2560: ระบบออนไลน์)

เนื่องจากการกระจัดกระจายของงานพุทธศิลป์ขนาดเล็กในพื้นที่ ซึ่งยากต่อการดูแลรักษาเพื่อเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวของท้องถิ่นแล้ว การสร้างฉันทามติของชุมชนเจ้าของทรัพยากรในการอนุรักษ์ และดูแลพุทธศิลป์ในชุมชนของตนเองด้วยวิธีการถ่ายทอดความรู้ และสร้างความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน เป็นอีกหนึ่งยุทธวิธีได้นำให้คนในชุมชนเกิดสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ โดยวิธีการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่หลากหลายความเข้มข้น และมีหลายระดับความยากง่าย โดยในขั้นต้น ผู้วิจัยได้ทำการตรวจเอกสารเพื่อหาวิธีที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน โดยทำการปรับวิธีการจากวิธีการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของกรมศิลปากร ซึ่งประกอบไปด้วย 1) การเรียนรู้วิธีการทำความสะอาดงานศิลปวัตถุอย่างถูกต้องตามกระบวนการอนุรักษ์ 2) ปฏิบัติการทำความสะอาดอย่างถูกต้องตามกระบวนการอนุรักษ์ 3) การปฏิบัติการซ่อมแซมรักษาในขั้นต้น 4) กิจกรรมการศึกษาองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากงาน

พุทธศิลป์ และ 5) การบันทึกภาพและการทำทะเบียนงานพุทธศิลป์ของท้องถิ่น สู่การสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน

โดยทั้งกระบวนการต้องอาศัยชุมชน ในฐานะเจ้าของทรัพยากร ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการ ได้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ และภาวะตระหนักรู้ให้กับชุมชน เมื่อชุมชนมีความตระหนักรู้ถึงคุณค่า และมีฉันทามติร่วมกันในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชนแล้ว การค้นหาระบบและกลไกในการสร้างความยั่งยืนให้กับทรัพยากรด้านงานพุทธศิลป์ และกระบวนการอนุรักษ์ อันทำให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่สามารถทำได้สะดวก และไม่ติดขัดเชิงงบประมาณ จากการศึกษาแนวคิดของการท่องเที่ยวชุมชนของ พจนา สวนศรี (2546:10) พบว่าการท่องเที่ยวชุมชนที่ใช้แนวคิดของการมีส่วนร่วม ทำให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรการท่องเที่ยว ดังนั้นการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้จัดการที่พบความยั่งยืน ชุมชนต้องทำหน้าที่เป็นผู้จัดการ รักษา ผู้รักษารวมถึงเป็นผู้ถ่ายทอดการเรียนรู้ และความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของงานพุทธศิลป์สู่นักท่องเที่ยว และนำไปสู่ความยั่งยืนด้วยการจัดการของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งจากการตรวจเอกสารพบว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร (voluntourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวชนิดหนึ่งในต้นน้ำนอกเหนือจากอรรถประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้ว ชุมชนยังได้รับผลประโยชน์จากการให้ทั้งการเงินและแรงงานอาสาสมัคร ซึ่งในกลางน้ำระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนในมิติต่างๆ จนถึงปลายน้ำ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ของชุมชน ได้รับการอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วย

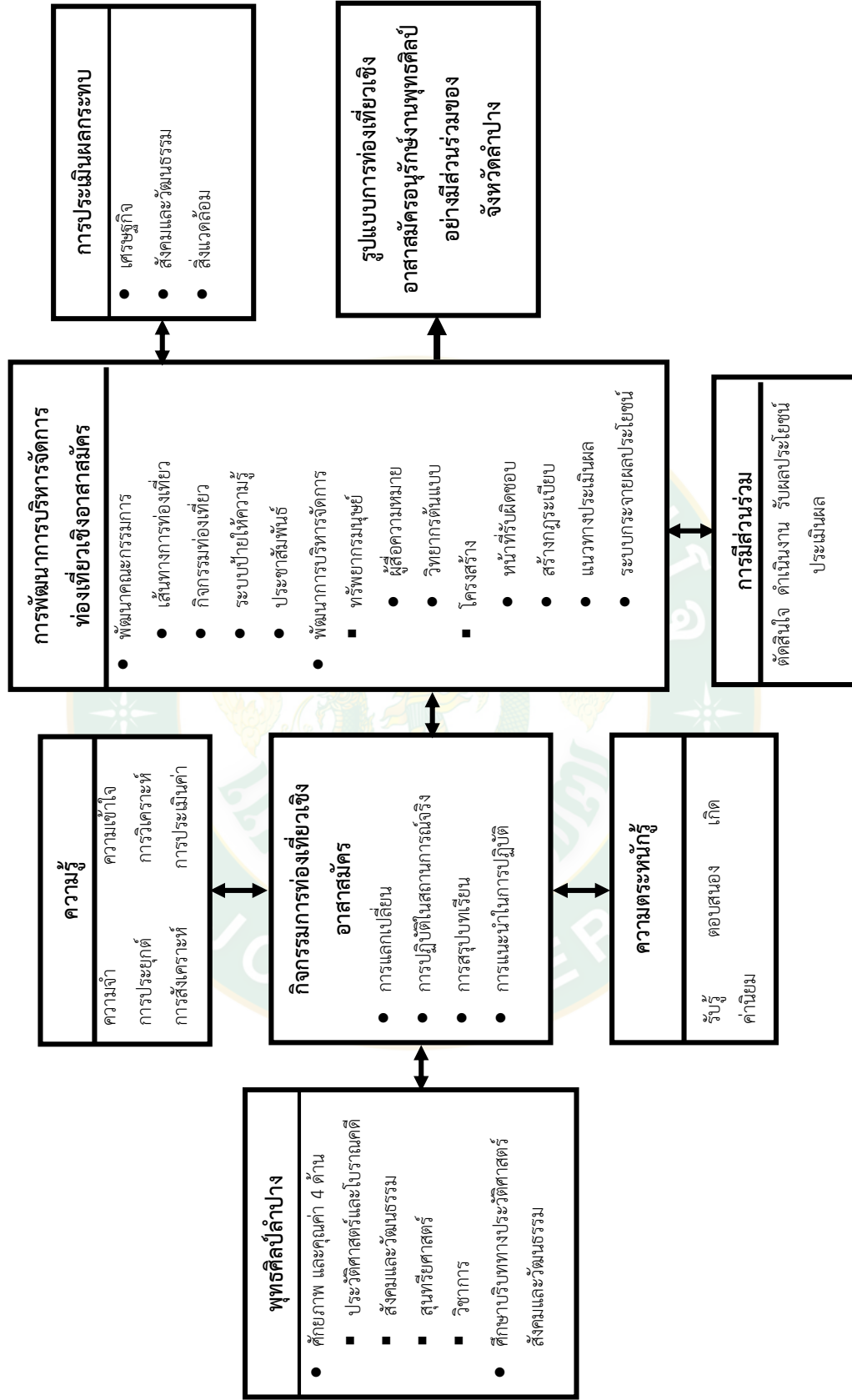
โดยการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ควรอยู่ในบริบทที่เหมาะสมกับชุมชนตนเองในกิจกรรมดังต่อไปนี้ 1) การสร้างเส้นทางท่องเที่ยว 2) กิจกรรมการท่องเที่ยว 3) ระบบป้ายให้ความรู้ 4) การประชาสัมพันธ์ 5) การสร้างกฎระเบียบ 6) การกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ 7) การกระจายผลประโยชน์ และ 8) การสร้างการประเมินผลและปรับปรุงการทำงาน

ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน นอกจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ได้บริหารจัดการโดยชุมชนแล้ว ในทางกลับกันนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครยังปารถนาในการได้รับความรู้ และแลกเปลี่ยนกับชุมชน ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นความรู้ด้านพุทธปัญญา ในแต่ละกิจกรรมของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ต้องกำหนดจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ด้านพุทธปัญญาให้เหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยว และในด้านที่ขนานกัน การสร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์ของ ควรถูกปลูกฝังลงไปเพื่อเสริมจากความรู้ และเกิดเป็นสำนึกร่วม และในทุกการจัดการท่องเที่ยว ต้องมีการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ในมิติต่างๆ คือ 1) มิติด้านเศรษฐกิจ 2) มิติด้านสังคมวัฒนธรรม และ 3) มิติด้านสิ่งแวดล้อม

กระบวนการจัดการเพื่อให้ได้รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่อาศัยการจัดการโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม นั้น ต้องอาศัยกระบวนการ PAR (participatory action

research) ร่วมกับเทคนิค AIC (appreciation, influence and control) เพื่อให้เกิดกระบวนการในการร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมิณผล และสามารถสรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยดังต่อไปนี้

ภาพที่ 6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานงานวิจัย ที่มาจากการตรวจเอกสาร ถึงทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ซึ่งได้มายังสมมติฐานของการวิจัยคือ

1. กิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้ กลุ่มตัวอย่างความรู้ด้านพุทธิพิสัยแตกต่างกัน
2. กิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกัน

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

ในงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” เป็นการวิจัยเชิงพัฒนา (research for development) โดยได้มีการใช้เทคนิควิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research techniques) ร่วมกับเทคนิควิธีวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research techniques) โดยมีแบบวิจัยอันประกอบไปด้วย 1) การวิจัยแบบศึกษาย้อนหลัง (ex-post facto research) 2) การวิจัยแบบทดลอง (experimental research) 3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) และ 4) การวิจัยก่อนมีแบบวิจัยแบบทดลองหรือแบบแผนการทดลองขั้นต้น (pre-experimental research) ซึ่งทั้งกระบวนการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงสังคมศาสตร์ (social science research) ซึ่งผู้วิจัย ได้กำหนดวิธีการวิจัย โดยจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม
2. สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
3. พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

โดยผู้วิจัยได้สรุปเป็นกระบวนการ ตามวัตถุประสงค์หลักของการวิจัยฉบับนี้ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4 สรุปการวางแผนวิจัยวัตถุประสงคที่ 1

วัตถุประสงค	การวางแผน
วัตถุประสงคข้อที่ 1	แผน : กิจกรรม
ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของ	1. การศึกษาภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลของมรดกทางวัฒนธรรม
ทรัพยากรการท่องเที่ยว	ประเภทงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่
ประเภทงานพุทธศิลป์ของ	2. ค้นหาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงาน
จังหวัดลำปาง จากบริบททาง	พุทธศิลป์ในพื้นที่ๆ ศึกษา ในเชิงสุนทรียศาสตร์ ด้านประวัติศาสตร์
ประวัติศาสตร์ สังคม และ	และโบราณคดี ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านวิชาการ
วัฒนธรรม	แผน : การออกแบบงานวิจัย
	Ex-post facto research
	โครงสร้าง
	1. การศึกษางานพุทธศิลป์
	1.1. การบันทึกภาพ และการพรรณนาทางกายภาพ
	1.2. การพรรณนาลักษณะทางศิลปะ
	1.3. การศึกษาจากหลักฐานเกี่ยวเนื่อง
	1.4. การศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม
	2. ศักยภาพและคุณค่า
	2.1. เชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี
	2.2. เชิงสังคมและวัฒนธรรม
	2.3. เชิงสุนทรียศาสตร์
	2.4. เชิงวิชาการ
	ยุทธวิธี : วิธีการและเครื่องมือ
	1. การศึกษาจากเอกสารชั้นต้น เช่น จารึกบริเวณฐานพระ องค์ความรู้
	จากคัมภีร์ไบเบิล (กิจกรรม 1)
	2. การบันทึกข้อมูล (กิจกรรม 1)
	3. วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกชนิดกึ่งโครงสร้าง เพื่อให้ได้องค์ความรู้
	เชิงลึกจากนักวิชาการและประชาชนชาวบ้าน (กิจกรรม 1)
	4. การจัดประชุมกลุ่มย่อยของผู้เชี่ยวชาญและคณะทำงาน (กิจกรรม 2)
	ยุทธวิธี : การวิเคราะห์ข้อมูล
	1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ
	1.1. การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation check)
	1.2. การวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (historical data
	analysis)
	1.3. การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ตารางที่ 5 สรุปการวางแผนวิจัยวัดภูประสงค์ที่ 2

วัดภูประสงค์	การวางแผน
วัดภูประสงค์ข้อที่ 2	แผน : กิจกรรม
สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิง อาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอด ความรู้ และความตระหนักรู้ ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน	<ol style="list-style-type: none"> 1. จัดตั้งคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครและออกแบบกิจกรรม 2. สกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อนำเป็นสิ่งทดลอง 3. ทดลองจัดกิจกรรมในกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้ 4. วัดระดับความตระหนักรู้ 5. ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในชุมชน ในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร
	แผน : การออกแบบงานวิจัย
	experimental research : randomized control group pretest-posttest design
	โครงสร้าง
	<ol style="list-style-type: none"> 1. ค้นหาวิธีสร้างความตระหนักรู้ <ol style="list-style-type: none"> 1.1. การรับรู้ 1.2. การตอบสนอง 1.3. การเกิดค่านิยม 1.4. การจัดระบบคุณค่า 1.5. การสร้างลักษณะนิสัย 2. กระบวนการการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ <ol style="list-style-type: none"> 2.1. การตรวจสอบวัสดุที่ใช้ในการผลิต 2.2. การตรวจสอบปัญหาที่เกิด 2.3. การปฏิบัติการสงวนรักษา 2.4. ซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด 2.5. การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์ 3. สร้างกลยุทธ์การเรียนรู้ <ol style="list-style-type: none"> 3.1. ด้านพุทธิพิสัย 3.2. ด้านจิตพิสัย

ตารางที่ 5 (ต่อ)

วัตถุประสงค์	การวางแผน
	<p>ยุทธวิธี : วิธีการและเครื่องมือ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. จัดเวทีชาวบ้าน (กิจกรรม 1) 2. สกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อนำเป็นสิ่งทดลอง (กิจกรรม 2) <ol style="list-style-type: none"> 2.1. การเรียนรู้วิธีทำความสะอาดงานศิลปวัตถุอย่างถูกวิธี 2.2. ปฏิบัติทำความสะอาดอย่างถูกต้องตามกระบวนการอนุรักษ์ 2.3. กิจกรรมซ่อมแซมและรักษา 2.4. กิจกรรมศึกษาองค์ความรู้ 2.5. กิจกรรมการบันทึกภาพและทำฐานข้อมูลทะเบียนประวัติ 3. แบบทดสอบก่อน-หลัง (กิจกรรม 3) 4. แบบสอบถามเพื่อการนำไปสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (กิจกรรม 4) 5. การประชุมกลุ่มย่อย (แผน 5)
	<p>ยุทธวิธี : การวิเคราะห์ข้อมูล</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ <ol style="list-style-type: none"> 1.1. การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation check) 1.2. การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) 2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ <ol style="list-style-type: none"> 2.1. ความถี่ (frequencies) ร้อยละ (percentages) ค่าเฉลี่ย (means) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviations) 2.2. การทดสอบ T-test แบบคู่ (paired sample t-test) และแบบอิสระต่อกัน (independent sample t-test) และการทดสอบ LSD (Fisher Least Difference)

ตารางที่ 6 สรุปการวางแผนวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3

วัตถุประสงค์	การวางแผน
วัตถุประสงค์ข้อที่ 3	แผน : กิจกรรม
พัฒนาการบริหารจัดการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมี ส่วนร่วมของชุมชน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนของจังหวัดลำปาง 2. การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน 3. การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน 4. การวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน
	แผน : การออกแบบงานวิจัย
	PAR : participatory action research (AIC techniques)
	โครงสร้าง
	<ol style="list-style-type: none"> 1. พัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร <ol style="list-style-type: none"> 1.1. พัฒนาเทคนิค <ol style="list-style-type: none"> 1.1.1. เส้นทางท่องเที่ยว 1.1.2. กิจกรรมท่องเที่ยว 1.1.3. ระบบจ่ายให้ความรู้ 1.1.4. ประชาสัมพันธ์ 2. พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร <ol style="list-style-type: none"> 2.1. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ <ol style="list-style-type: none"> 2.1.1. ผู้สื่อความหมายของกิจกรรมท่องเที่ยวท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร 2.1.2. วิทยากรต้นแบบ 2.2. โครงสร้าง <ol style="list-style-type: none"> 2.2.1. การกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ 2.2.2. การสร้างกฎระเบียบ 2.2.3. แนวทางการประเมินผลปรับปรุงงาน 2.2.4. ระบบการกระจายผลประโยชน์

ตารางที่ 6 (ต่อ)

วัตถุประสงค์	การวางแผน
	3. วัดระดับการมีส่วนร่วม 3.1. การร่วมตัดสินใจ 3.2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 3.3. การร่วมรับผลประโยชน์ 3.4. การร่วมประเมินผล
	ยุทธวิธี : วิธีการและเครื่องมือ 1. การอบรมเชิงปฏิบัติการ (กิจกรรม 1,2,3) 2. ใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (กิจกรรม 1,2,3) โดยสังเกตร่วมกับผู้เชี่ยวชาญและวิทยากรต้นแบบ 3. ใช้แบบสอบถามเพื่อการนำไปสัมภาษณ์ (ก.4) 4. กระบวนการ AIC ตลอดกิจกรรม
	ยุทธวิธี : การวิเคราะห์ข้อมูล 1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ 1.1. การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation check) 1.2. การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) 2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ 2.1. ความถี่ (frequencies) ร้อยละ (percentages) ค่าเฉลี่ย (means) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviations)

ตารางที่ 7 สรุปการวางแผนวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 4

วัตถุประสงค์	การวางแผน
วัตถุประสงค์ข้อที่ 4	แผน : กิจกรรม
ประเมินผลกระทบจากกิจกรรม การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมี ส่วนร่วมของชุมชน	<ol style="list-style-type: none"> 1. การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง 2. การประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง
	แผน : การออกแบบงานวิจัย
	pre-experimental design : one shot case study
	โครงสร้าง
	<ol style="list-style-type: none"> 1. การประเมินผลกระทบด้านเศรษฐกิจ 2. การประเมินผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรม 3. การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม
	ยุทธวิธี : วิธีการและเครื่องมือ
	<ol style="list-style-type: none"> 1. ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (กิจกรรม 1) 2. การสนทนากลุ่ม (กิจกรรม 2)
	ยุทธวิธี : การวิเคราะห์ข้อมูล
	การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

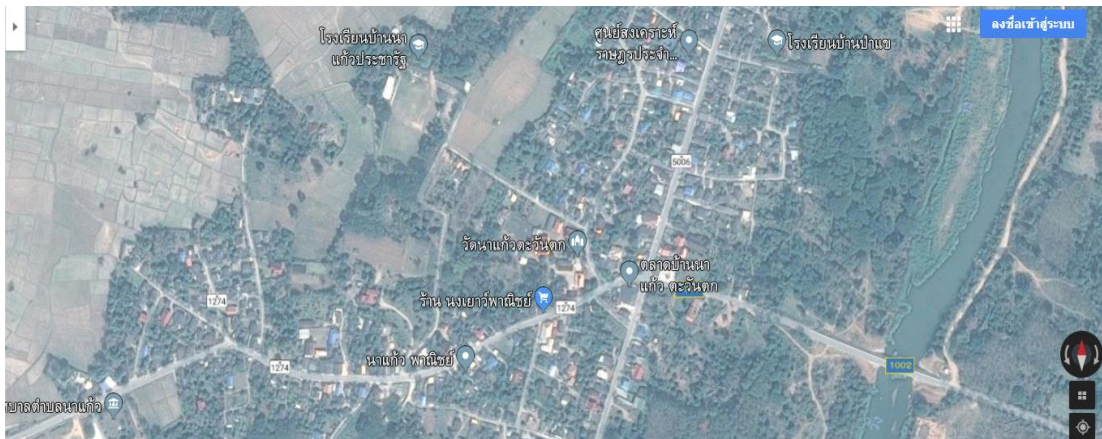
สถานที่ดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้วิจัยได้กำหนดสถานที่ในการทำการวิจัย ณ กลุ่มชุมชน ในเขตรับผิดชอบของเทศบาลตำบลท่าผา และเทศบาลตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง และเทศบาลนครลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ครอบคลุมชุมชนทั้งสิ้นจำนวน 4 ชุมชน ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนศาลาเม็ง หมู่ 9 เทศบาลตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
2. ชุมชนสวนดอก ตำบลสวนดอก เทศบาลนครลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
3. ชุมชนสองแควสันติสุข หมู่ 9 ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
4. ชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก หมู่ 4 ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

เหตุผลในการเลือกพื้นที่วิจัย เป็นพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากก่อนการพัฒนาโจทย์วิจัย ผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่เพื่อรับทราบปัญหา และพัฒนาโจทย์วิจัย รวมถึงได้ทำการสำรวจในเบื้องต้นทั้งภาคสนามและภาคเอกสาร และประเมินความเร่งด่วนในการอนุรักษ์จากผู้เชี่ยวชาญ และสภาพความพร้อมของพื้นที่ และชุมชน ทำให้เกิดข้อค้นพบเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของพื้นที่ในภาพรวมคือกลุ่มชุมชนเหล่านี้ล้วนเชื่อมโยงกับวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งบทบาทคือเป็นพื้นที่ของข้าพระธาตุ มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับองค์พระธาตุลำปางหลวง ยกเว้นบริเวณวัดสวนดอก ซึ่งตั้งอยู่ในศูนย์กลางของเมืองเขลางค์นคร ในยุคราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ซึ่งเจ้านายทั้งหมดของเมืองเขลางค์นคร และเมืองนครลำปาง ล้วนสืบเชื้อสายจากพญาสุลวะฤไชยสงครามซึ่งมีความสัมพันธ์กับองค์พระธาตุลำปางหลวงในฐานะวัดประจำสายสกุล (รัชชชัย ทำทอง, 2559, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน)

นอกเหนือจากคุณค่าและความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ในชุมชนเองได้มีการค้นพบทรัพยากรทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น โบราณวัตถุสถาน แหล่งโบราณคดี งานพุทธศิลป์ งานสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ฯลฯ และได้กลายเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยววัฒนธรรมที่สำคัญให้กับชุมชน โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ ที่มีความหลากหลาย และมีจำนวนมากพอ และมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการอนุรักษ์

ภาพที่ 10 ภาพถ่ายตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก

ระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม

ในวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” สำหรับการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยให้เป็นการวิจัยแบบศึกษาย้อนหลัง (ex-post facto research) ซึ่งเป็นระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research method) โดยครอบคลุมขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การศึกษาภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในชุมชน เป็นการวิจัยเอกสาร (documentary research) และการศึกษาภาคสนาม (field research) โดยผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในชุมชน และอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน รวมกันเป็นคณะทำงาน โดยคณะทำงานประกอบด้วย 1) ผู้วิจัย 2) นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาต่างๆ ของจังหวัดลำปาง 3) ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชุมชน และ 4) พระสงฆ์ในพื้นที่ โดยการศึกษาครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.1 การบันทึกภาพ และการพรรณนาทางกายภาพ

1.2 การพรรณนาลักษณะทางศิลปะ เช่น การแสดงปาง การจัดหมวดหมู่ทางศิลปะ

1.3 การศึกษาจากหลักฐานเกี่ยวเนื่อง เช่น จารึกบนฐานพระ ลักษณะเฉพาะของสกุลช่าง การถอดความ และการเล่าเรื่อง รวมถึงความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1.4 การศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม

2. การจัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group discussion) ของผู้เชี่ยวชาญ และคณะทำงานตามข้อ 1 เพื่อศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ในเชิงสุนทรียศาสตร์ ด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านวิชาการ จำนวน 1 ครั้ง ซึ่งการจัดประชุมกลุ่มย่อยเป็นระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research method) โดยเนื้อหาของการประชุมกลุ่มย่อยต้องการค้นหาศักยภาพและคุณค่าของงานพุทธศิลป์ที่ทำการศึกษา โดยยึดบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม โดยประเด็นในการประเมิน ใช้เกณฑ์ตามกฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (Thailand Charter on Cultural Heritage Management) ดังต่อไปนี้

- 2.1 ศักยภาพและคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี
- 2.2 ศักยภาพและคุณค่าเชิงสังคมและวัฒนธรรม
- 2.3 ศักยภาพและคุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์
- 2.4 ศักยภาพและคุณค่าด้านวิชาการ

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ได้มีกิจกรรมในการดำเนินงานเพื่อศึกษาทั้งสิ้น จำนวน 2 กิจกรรม โดยในที่นี้ขออธิบายถึงกลุ่มประชากรที่ได้ใช้ในการศึกษาในรายกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในชุมชน ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือผู้เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยเอกสาร และศึกษาภาคสนามทุกคน โดยถือว่าทุกคนเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) และการกำหนดกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยมาจากกลุ่ม 3 กลุ่ม (ไม่รวมนักวิจัย) จำนวน 15 คน ดังต่อไปนี้ (รายชื่อในภาคผนวกที่ 1)

- 1.1 นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาต่างๆ ของจังหวัดลำปาง จำนวน 10 คน
- 1.2 ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชุมชน จำนวน 4 คน
- 1.3 พระสงฆ์ในและนอกพื้นที่ จำนวน 1 รูป

2. การจัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group discussion) ของคณะทำงานตามข้อ 1 เพื่อทำการค้นหาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยว ประเภทงานพุทธศิลป์ของพื้นที่ๆ ทำการศึกษา โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นกลุ่มประชากรตามข้อ 1

2. ตัวแปรและการวัดค่าตัวแปร

ในการพรรณนาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ของการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา โดยตัวแปรเป็นตัวแปรเชิงคุณภาพ (Qualitative Variables) ดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ตัวแปรคือ งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ชุมชนทั้ง 6 ชุมชน โดยเป็นงานพุทธศิลป์ขนาดเล็กเท่านั้น เช่น พระพุทธรูปไม้ ผ้าในพิธีกรรม คัมภีร์ใบลานหรือปี่ปสา และเครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่ไม่ใช่ถาวรวัตถุ และสามารถเคลื่อนย้ายได้ โดยได้ศึกษาในประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

1.1 ภาพถ่ายทุกด้าน และการพรรณนาทางกายภาพ

1.2 การพรรณนาลักษณะทางศิลปะ เช่น การแสดงปาง การจัดหมวดหมู่ทางศิลปะ

1.3 การศึกษาจากหลักฐานเกี่ยวเนื่อง เช่น จารึกบนฐานพระ ลักษณะเฉพาะของสกุลช่าง การถอดความ และการเล่าเรื่อง รวมถึงความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1.4 การศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ ความเชื่อมโยงกับสังคมและวัฒนธรรม

ศักยภาพและคุณค่าคือ ชุดของมโนคติที่มาจากการศึกษางานพุทธศิลป์ของพื้นที่ๆ ทำการศึกษา ผ่านกระบวนการอนุรักษ์ของกฎบัตรประเทศไทย ว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (Thailand Charter on Cultural Heritage Management) และถูกพรรณนาในบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ในประเด็นดังต่อไปนี้ 1) ประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ 2) การอธิบายถึงสังคมวัฒนธรรมในช่วงเวลาหนึ่งของพื้นที่ 3) สุนทรียศาสตร์ของงานที่ปรากฏ และ 4) ความสามารถในการต่อยอดเพื่อการเรียนรู้เชิงวิชาการ โดยท้ายที่สุดสามารถนำมาจัดการเพื่อเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ได้

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” โดยกิจกรรมของการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดยจำแนกเป็นรายการกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. แผนกิจกรรมที่ 1 การศึกษาภาคสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในชุมชน ผู้วิจัย ได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังต่อไปนี้

1.1 การศึกษาเอกสารชั้นต้น การบันทึกภาพ และการพรรณนาทางกายภาพ

1.2 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้า เรียบเรียง เอกสารและหลักฐานชั้นต้น เช่นจารึก บันทึกลง ไม้โครฟิล์ม ฯลฯ และหลักฐานชั้นรองจากเอกสาร วิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสาร เอกสารประกอบการอบรม เพื่อให้ได้สถานภาพ ความรู้ที่เกี่ยวกับบริบทประวัติศาสตร์และมรดกวัฒนธรรมของพื้นที่ๆ ทำการศึกษา ในยุคสมัยต่างๆ อีกทั้งการค้นคว้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ทำการศึกษานอกจากนี้ยังได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของ ชุมชนจากเอกสารของชุมชนและหน่วยงานต่างๆ เช่นที่มาของชื่อบ้านนามเมือง ตำนานหมู่บ้าน เอกสารประวัติหมู่บ้าน

1.3 แบบเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study Survey Form) โดยใช้แบบเก็บข้อมูลที่ได้ จากการศึกษาภาคสนาม และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งผู้วิจัยได้ทำแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม ตามประเด็นสำคัญที่ต้องการศึกษา โดยมีการกำหนดรูปแบบ ส่วนประกอบหลักของเครื่องมือ คือ วันที่ เวลา สถานที่ บุคคล และกิจกรรม ซึ่งเป็นการจดบันทึกข้อมูลแบบย่อก่อน แล้วจึงนำมาเรียบ เรียงอีกครั้งภายหลัง หรือการขยายคำอธิบายเพิ่มขึ้น (Expanded Note) เพื่อความสะดวกในการจัด หมวดหมู่ การตรวจสอบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

1.4 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้ กำหนดประเด็นสาระของการสัมภาษณ์เป็นข้อคำถาม และปล่อยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ให้ข้อคิดเห็นและ มุมมองเช่นการอ่านจารึก ภาษาถิ่น เรื่องเล่า ความทรงจำร่วม ฯลฯ โดยได้สรุปใจความในรูปแบบ ของผังความคิด (Mind - Mapping) เพื่อได้ใจความที่ครบถ้วนสมบูรณ์ รวมถึงการควบคุมประเด็น สัมภาษณ์ไม่ให้ออกนอกประเด็น

1.5 เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายรูป (Recorder and Camera) ผู้วิจัยได้ใช้เครื่อง บันทึกเสียงในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูลที่ครบถ้วน และเพื่อใช้ในการตรวจสอบ ข้อมูลภายหลัง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อเป็นเครื่องมือบันทึกภาพเกี่ยวกับวิถีความ เป็นอยู่ กิจกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ ในพื้นที่ เพื่อนำภาพไปประกอบการเขียนข้อมูลที่ได้ จากการศึกษา

2. การจัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group discussion) ของคณะทำงานเพื่อทำการศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังต่อไปนี้

2.1 ใช้การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เพื่อร่วมกันตกลึกข้อค้นพบจาก การศึกษาภาคเอกสารและภาคสนาม ออกมาเป็นชุดความรู้ที่พรรณนาออกมาเป็นคุณค่าที่สะท้อนในเชิงสุนทรียศาสตร์ เชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี เชิงสังคมและวัฒนธรรม และเชิงวิชาการ โดยผู้วิจัยทำหน้าที่สรุปประเด็น ในรูปของผังความคิด และคุมไม่ให้การสนทนาออกนอกประเด็น

2.2 การบันทึกเสียง และสรุปประเด็นสำคัญ

4. การสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือสำหรับการวิจัยที่มีลักษณะเป็นแบบเก็บข้อมูลภาคสนาม ประเด็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแบบกึ่งโครงสร้าง และประเด็นในการประชุมกลุ่มย่อย และผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการสร้างเครื่องมือประเภทนี้ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด โดยทำการตรวจเอกสารจากหนังสือ ตำรา เอกสารคำสอน งานวิจัย และข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ และทำการสรุปเนื้อหาสำคัญที่นำมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบเก็บข้อมูลภาคสนาม และประเด็นข้อคำถามการประชุมกลุ่มย่อย ตามเกณฑ์ของกฎบัตรประเทศไทย ว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม (Thailand Charter on Cultural Heritage Management)

2. สร้างเครื่องมือ

3. ประมวลผลความเห็นของคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา และประเด็นที่อาจตกหล่น เพื่อปรับปรุงเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

5. การทดสอบเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนเพื่อทดสอบความน่าเชื่อถือของเนื้อหา โดยได้นำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) จำนวน 3 ท่าน โดยผู้วิจัยได้ทำการปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ จึงเป็นเครื่องมือที่มีความน่าเชื่อถือ และสามารถนำไปเก็บข้อมูลภาคสนามได้ (รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจเครื่องมือ ในภาคผนวกที่ 2)

6. การรวบรวมข้อมูล

ในการดำเนินการเก็บข้อมูลของงานวิจัยในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในจุดประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะทำงานได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยได้เริ่มเข้าไปในพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลอยู่เป็นระยะ โดยในการเก็บข้อมูลสำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 นี้ ได้ใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 2 เดือน (มิถุนายน 2560 - กรกฎาคม 2560) โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) สำหรับการวิจัยเอกสาร โดยผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเหล่านี้จากเอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสาร เอกสารประกอบการอบรม เพื่อให้ได้สถานภาพความรู้ที่เกี่ยวกับบริบทประวัติศาสตร์และมรดกวัฒนธรรมของพื้นที่ๆ ทำการศึกษา ในยุคสมัยต่างๆ อีกทั้งการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ทำการศึกษานอกจากนี้ยังได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนจากเอกสารของชุมชนและหน่วยงานต่างๆ เช่นที่มาของชื่อบ้านนามเมือง ตำนานหมู่บ้าน เอกสารประวัติหมู่บ้าน

2. ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ และได้ทำการแนะนำตัวเอง และคณะทำงาน รวมถึงแจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้กับผู้นำชุมชนต่างๆ ตลอดจนขอข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่

3. การลงมือเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยคณะทำงานได้เริ่มทำการศึกษาจากหลักฐาน และเอกสารชั้นต้น คืองานพุทธศิลป์ขนาดเล็กของชุมชนต่างๆ โดยประเด็นในการศึกษาเช่นข้อมูลพื้นฐาน ประกอบด้วย ประวัติชุมชนจากทั้งการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และประวัติศาสตร์เชิงตำนาน และข้อมูลเชิงลึกจากการสนทนากลุ่มย่อย จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มต่างๆ ทั้งสามกลุ่ม จำนวน 15 คน ผู้วิจัยได้เปิดประเด็นในหัวเรื่องต่างๆ ที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะ เช่นการอ่านจารึก ภาษาล้านนา เรื่องเล่า ความทรงจำร่วม ฯลฯ พร้อมกับการบันทึกภาพถ่าย รวมถึงการพรรณนาคุณค่าและศักยภาพในด้านต่างๆ

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยสำหรับวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในจุดประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะทำงานได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยจำแนกตามลักษณะของข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1.1 การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation check) เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และน่าเชื่อถือของข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ทำการนำองค์ความรู้จากหลักฐานชั้นต้นมายืนยันกับเอกสารชั้นทุติยภูมิ เพื่อหาความสอดคล้อง และในขั้นตอนสุดท้ายทำการตรวจสอบกับผู้ทรงคุณวุฒิในเวทีการประชุมกลุ่มย่อยอีกครั้งหนึ่ง

1.2 การวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (historical analysis) โดยการพิจารณาข้อมูลที่ได้รับทราบจากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ ในการศึกษาภาคสนาม แล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลจากเอกสารหรือสิ่งพิมพ์ที่ได้ค้นคว้ามาว่าสอดคล้องกันหรือไม่ โดยข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชนและบริบทชุมชน ที่ค้นคว้าจากเอกสาร ได้ถูกนำมาเปรียบเทียบความถูกต้องกับข้อมูลที่ได้รับทราบจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนด

1.3 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบันของชุมชนที่ศึกษา ทำให้ทราบโดยการอธิบายข้อมูลในเชิงพรรณนา ข้อมูลที่ได้ได้ถูกรูปและจัดหมวดหมู่ตามแต่ละด้านของการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร คือ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรม และด้านองค์กร แต่ละประเด็นถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2
สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอดความรู้
และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์
อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” สำหรับการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research methodology) โดยออกแบบให้เป็นการวิจัยแบบทดลอง (experimental research design) ชนิดการวิจัยเป็นแบบที่มีกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแบบสุ่มและมีการทดสอบครั้งแรกกับสอบครั้งหลัง (randomized control group pretest-posttest design) เป็นหลัก โดยได้ครอบคลุมกิจกรรมในการดำเนินงานเพื่อศึกษาทั้งสิ้น จำนวน 5 กิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. แผนกิจกรรมที่ 1 จัดตั้งคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครและออกแบบกิจกรรม
2. แผนกิจกรรมที่ 2 สกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อนำเป็นสิ่งทดลอง
3. แผนกิจกรรมที่ 3 ทดลองจัดกิจกรรมในกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้
4. แผนกิจกรรมที่ 4 วัดระดับความตระหนักรู้
5. แผนกิจกรรมที่ 5 ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในชุมชน ในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 มีกิจกรรมในการดำเนินงานเพื่อศึกษาทั้งสิ้น จำนวน 5 กิจกรรม โดยในที่นี้ขออธิบายถึงกลุ่มประชากรที่ได้ใช้ในการศึกษาในรายกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. แผนกิจกรรมที่ 1 จัดตั้งคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครและออกแบบกิจกรรม โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทำเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอข้อค้นพบ และขอฉันทามติในการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง โดยจุดมุ่งหมายของการเปิดเวที คือเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการชมรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง โดยได้ศึกษาจากประชากรที่เข้าร่วมกิจกรรมทุกคน จำนวน 30 คน ผู้วิจัยได้ใช้เป็นกลุ่มประชากรสำหรับการศึกษาในกิจกรรมถัดไป

2. แผนกิจกรรมที่ 2 สกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อนำเป็นสิ่งทดลอง ผู้วิจัยได้เปิดเวทีเพื่อสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก จากหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การตรวจสอบวัตถุพิบัติที่ใช้ในการผลิต 2) การ

ตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นกับ โบราณวัตถุ 3) การปฏิบัติการสงวนรักษาโบราณวัตถุ 4) ซ่อมแซม โบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด และ 5) การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์ ด้วยการประชุม กลุ่มย่อย (focus group discussion) เพื่อสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อนำเป็นกิจกรรม การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และเพื่อเป็นสิ่งทดลองว่ากิจกรรมเหล่านี้ ช่วย กระตุ้นการเรียนรู้และการตระหนักรู้ของนักท่องเที่ยวได้หรือไม่ โดยมีคณะกรรมการชมรมการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จำนวน 30 คน เป็นผู้เข้าร่วมและ ผู้ให้ข้อมูลหลัก

3. แผนกิจกรรมที่ 3 ทดลองจัดกิจกรรมในกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้ ประชากรที่ ใช้ในการศึกษาคือนักศึกษา และคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนด้านการท่องเที่ยว โดยวิธีการ เปิดรับสมัคร จำนวน 128 คน และปิดรับสมัครทันทีเมื่อครบจำนวน โดยที่มาของกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัย ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 128 คน ด้วยการใช้อย่างสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie and Morgan, 1970: 607-610) ที่ความคลาดเคลื่อน 5 เปอร์เซ็นต์ และได้แบ่งกลุ่ม ตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม จำนวนเท่าๆ กัน กลุ่มละ 64 คน ด้วยใช้ หลักการของการสุ่มโดยใช้หลักความน่าจะเป็น (probability sampling) วิธีการจับฉลาก ก้อน นำเข้าสู่โปรแกรมการทดลองที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) และกลุ่ม ควบคุม (control group) (รายชื่อตามภาคผนวกที่ 1) ซึ่งประชากรกลุ่มนี้มาจากหลากหลาย สถาบันการศึกษาซึ่งเป็นการควบคุมไม่ให้เกิดการมีอคติ (bias) ของนักวิจัย ส่วนข้อคำถามด้านรายได้ ของกลุ่มประชากรในที่นี่ คือรายได้จากการสนับสนุนจากผู้ปกครอง ซึ่งแตกต่างจากข้อคำถามด้าน รายได้จากงานวิจัยทั่วไป

4. แผนกิจกรรมที่ 4 วัดระดับความตระหนักรู้ ผู้วิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างเดียวกับแผนกิจกรรมที่ 3

5. แผนกิจกรรมที่ 5 ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการ ตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในชุมชน ในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ผู้วิจัย ได้กำหนดประชากรที่ได้ศึกษาตามแผนกิจกรรมที่ 1

2. ตัวแปรและการวัดค่าตัวแปร

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ของจังหวัดลำปาง” ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา ตัวแปรแรกคือ ตัวแปรด้านประชากรศาสตร์ (demographic variables) ส่วนตัวแปรอื่นๆ คือ ตัวแปรที่เกิดจากการ ประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ของมนุษย์ของเบนจามิน บลูม (Bloom, 1964) ที่ว่าการเรียนรู้ของ มนุษย์มุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้ในสามด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย (cognitive domain) ด้านจิตพิสัย (affective domain) และด้านทักษะพิสัย (psychomotor domain) แต่เมื่อตรวจสอบเอกสารแล้ว

ผู้วิจัยได้พบว่า การเรียนรู้ด้านทักษะพิสัย ไม่สะดวกในการนำมากำหนดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวยัง อาสาสมัคร เนื่องจากนักท่องเที่ยวประเภทนี้มีข้อจำกัดด้านระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ๆ จำกัด และ เนื้อหากิจกรรมมีมากและเป็นความรู้เชิงลึก ดังนั้นในงานวิจัยในวัตถุประสงค์นี้ ได้กำหนดตัวแปรและ การวัดค่าตัวแปรเฉพาะด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย ดังต่อไปนี้

1. ด้านพุทธิพิสัย (cognitive domain) คือเป็นพฤติกรรมด้านสติปัญญา ที่ได้เกิดขึ้นโดย อยู่ในรูปแบบของสติปัญญา ความรู้คิด และความสามารถในการคิดเรื่องราวต่างๆ จากการเข้าร่วม กิจกรรมในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ โดยพิจารณาจาก

1.1 ความรู้ความจำ (knowledge) ที่เกิดจากกระบวนการที่เกิดจากการทดลอง กระบวนการอนุรักษ์ อันประกอบไปด้วย

1.1.1 ด้านความรู้เฉพาะสิ่ง (knowledge of specifics) คือ ความรู้ด้านการ อนุรักษ์ตามรูปแบบของกรมศิลปากร และความรู้เชิงประวัติศาสตร์จากข้อค้นพบในงานพุทธศิลป์ของ ท้องถิ่น

1.1.2 ความรู้เรื่องวิธีการและวิธีการ จัดการทำกับสิ่งเฉพาะ (knowledge of ways and means of dealing with specifics) ได้แก่ความรู้เรื่องงานพุทธศิลป์ในสกุลช่างลำปาง ที่ ปรากฏในพื้นที่ ขนบและแบบแผนนิยมในการสร้าง จุดมุ่งหมายในการสร้าง การใช้งาน ประเภทงาน งานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง และความสอดคล้องของงานพุทธศิลป์ที่สะท้อนบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม

1.1.3 ความรู้เรื่องสากลและเรื่องนามธรรมในสาขาต่างๆ (knowledge of the universals and abstraction field) ได้แก่วัฒนธรรมในการใช้งานพุทธศิลป์ในต่างวัฒนธรรมพุทธ

1.2 ความเข้าใจ (comprehension) คือความสามารถในการผสมผสานความรู้ความจำ จากการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เป็นความคิดของตนเอง สามารถอธิบายความโดยใช้ ความคิดและคำพูดของตนเอง เช่น การตีความ การสรุป

1.3 การประยุกต์หรือการนำไปใช้ (application) เป็นความสามารถการนำสิ่งที่รู้จาก เข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ แล้วไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ ที่ไม่เคยเห็นหรือไม่เคยมี ประสบการณ์มาก่อน

1.4 การวิเคราะห์ (analysis) คือความสามารถในการแยกแยะเรื่องราวสิ่งต่างๆ ออกเป็นส่วนย่อยๆ เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของส่วนย่อยๆ เหล่านั้นอย่างชัดเจน เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

1.5 การสังเคราะห์ (synthesis) คือความสามารถในการนำหน่วยย่อยๆ มารวมเข้าเป็น เรื่องเดียวกัน เพื่อให้ เห็นถึงโครงสร้างที่ชัดเจน หรือแปลกลับไปจากเดิม เช่น ผลสังเคราะห์ความหมาย เฉพาะ หรือผลสังเคราะห์แผนปฏิบัติการ

1.6 การประเมิน (evaluation) คือความสามารถในการตัดสินคุณค่าของเนื้อหาและวิธีการ

สำหรับการวัดค่าตัวแปรด้านพุทธิพิสัย ของกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ใช้แบบทดสอบก่อน-หลัง มีลักษณะเป็นแบบทดสอบชนิดเลือกตอบ (multiple choices) สำหรับเป็นแบบทดสอบก่อนและหลังเข้ารับการทดลอง (pre-test and post-test) โดยเป็นข้อสอบชุดเดียวกันจำนวน 30 ข้อ โดยจำนวนข้อสอบทั้งหมดได้ออกแบบให้ครอบคลุมกับระดับการเรียนรู้แบบพุทธิพิสัยทั้ง 6 ระดับๆ ละ 5 ข้อ โดยตัวแปรด้านพุทธิพิสัยได้ใช้ค่าเฉลี่ยของจำนวนข้อที่ทำได้ของการสอบทั้งสองครั้งมาเปรียบเทียบกับกันเพื่อเห็นความแตกต่าง

2. ด้านจิตพิสัย (affective domain) คุณลักษณะภายในของคน แล้วแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำออกมา ตามอารมณ์ความรู้สึก ไม่ว่าจะเป็นด้านความสนใจ เจตคติ ความชื่นชมค่านิยม จนพัฒนาเป็นคุณลักษณะ ของตนเอง ในการวิจัยนี้ มุ่งสร้างความตระหนักรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้เชิงจิตพิสัย ชนิดหนึ่ง โดยหมายถึง ความรู้สึกไวต่อการมีอยู่ของปรากฏการณ์บางอย่างและของสิ่งเร้าบางอย่างซึ่งเราต้องการรับรู้ โดยพิจารณาจาก

2.1 การรับรู้ (receiving) ถึงความรู้เกี่ยวกับ ประวัติ ที่มา คุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ชุมชนทั้ง 6 ชุมชน

2.2 การตอบสนอง (responding) ถึงความซาบซึ้งต่อคุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ชุมชนทั้ง 6 ชุมชน

2.3 การเกิดค่านิยม (valuing) คือการเกิดสำนึกการทำนุบำรุง และอนุรักษ์ให้งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ชุมชนทั้ง 6 ชุมชน เพื่อส่งต่อสู่คนรุ่นต่อไป

2.4 การจัดระบบคุณค่า (organization) คือการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับคุณค่า หรือค่านิยม ในระดับปัจเจก หรือระดับสังคม ของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ชุมชนทั้ง 6 ชุมชน และตัดสินใจในฐานะเป็นความรับผิดชอบต่อสังคม และสร้างเครือข่ายในชุมชน

2.5 การสร้างลักษณะนิสัย (characterization) เป็นความรู้สึกที่ตกตะกอนแล้วและเป็นอุดมการณ์สู่การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ชุมชนทั้ง 6 ชุมชน ในอนาคตต่อไป

สำหรับข้อคำถามสำหรับการวัดความตระหนักรู้ ของกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัย ได้ใช้แบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งได้ประยุกต์มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (rating scale) ตามมาตราของการวัดลำดับทัศนคติแบบลิเคิร์ต (likert's scale) (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2540: 185-188) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 8 เกณฑ์การให้คะแนนในการวัดระดับความตระหนักรู้

เกณฑ์ให้คะแนน	คำถามเชิงบวก	คำถามเชิงลบ
มีความตระหนักรู้มากที่สุด	5	1
มีความตระหนักรู้มาก	4	2
มีความตระหนักรู้ปานกลาง	3	3
มีความตระหนักรู้น้อย	2	4
มีความตระหนักรู้น้อยที่สุด	1	5

จากนั้นได้นำคะแนนมาหาค่าเฉลี่ย โดยใช้วิธีการหาค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก (Weighted Mean Score: WMS) ดังนี้

คำถามเชิงบวก

$$WMS = (5f_1 + 4f_2 + 3f_3 + 2f_4 + 1f_5) / TNR$$

โดย MWS คือ ค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก

f1 คือ จำนวนผู้ตอบมากที่สุด

f2 คือ จำนวนผู้ตอบมาก

f3 คือ จำนวนผู้ตอบปานกลาง

f4 คือ จำนวนผู้ตอบน้อย

f5 คือ จำนวนผู้ตอบน้อยที่สุด

TNR คือ จำนวนประชากรทั้งหมด

คำถามเชิงลบ

$$WMS = (5f_1 + 4f_2 + 3f_3 + 2f_4 + 1f_5) / TNR$$

โดย MWS คือ ค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก

f1 คือ จำนวนผู้ตอบน้อยที่สุด

f2 คือ จำนวนผู้ตอบน้อย

f3 คือ จำนวนผู้ตอบปานกลาง

f4 คือ จำนวนผู้ตอบมาก

f5 คือ จำนวนผู้ตอบมากที่สุด

TNR คือ จำนวนประชากรทั้งหมด

การกำหนดอันตรภาคชั้น

$$\begin{aligned}\text{อันตรภาคชั้น (Class interval)} &= \text{Range}/K \\ &= (X_{\max} - X_{\min})/K\end{aligned}$$

เมื่อ Range = พิสัย

X_{\max} = คะแนนสูงสุด

X_{\min} = คะแนนต่ำสุด

K = จำนวนชั้น

แทนค่า

$$\begin{aligned}\text{อันตรภาคชั้น (Class interval)} &= (5-1)/5 \\ &= 0.80\end{aligned}$$

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดระดับความคิดเห็น โดยแบ่งเป็น 5 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.80 คะแนน ดังตารางด้านล่าง

ตารางที่ 9 กำหนดระดับความตระหนักรู้ โดยแบ่งเป็น 5 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.80 คะแนน

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	หมายถึง
4.21-5.00	มีความตระหนักรู้มากที่สุด
3.41-4.20	มีความตระหนักรู้มาก
2.61-3.40	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
1.81-2.60	มีความตระหนักรู้น้อย
1.00-1.80	มีความตระหนักรู้น้อยที่สุด

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในกิจกรรมของการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย จำแนกเป็นรายการกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. แผนกิจกรรมที่ 1 จัดตั้งคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครและออกแบบกิจกรรมผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทำเวทีชาวบ้าน เพื่อนำเสนอข้อค้นพบ และขอฉันทามติในการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน โดยจุดมุ่งหมายของการ

เปิดเวที คือเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการการร่วมสังเกต

2. แผนกิจกรรมที่ 2 สกัตกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อนำเป็นสิ่งที่ทดลอง ผู้วิจัยได้เปิดเวทีเพื่อสกัตกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก จากหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การตรวจสอบวัตถุที่ใช้ในการผลิต 2) การตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นกับ โบราณวัตถุ 3) การปฏิบัติการสงวนรักษาโบราณวัตถุ 4) ซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด และ 5) การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์ ด้วยการประชุมกลุ่มย่อย (focus group discussion) เพื่อสกัตกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อนำเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และเพื่อเป็นสิ่งที่ทดลองว่ากิจกรรมเหล่านี้ช่วยกระตุ้นการเรียนรู้และการตระหนักรู้ของนักท่องเที่ยวได้หรือไม่ โดยใช้เครื่องมือคือการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการการร่วมสังเกต

3. แผนกิจกรรมที่ 3 ทดลองจัดกิจกรรมในกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้ และแผนกิจกรรมที่ 4 การวัดความตระหนักรู้ เป็นกิจกรรมที่ดำเนินไปควบคู่กัน โดยผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือคือแบบทดสอบ เพื่อวัดการเรียนรู้ด้านพุทธิพิสัย และได้ใช้แบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อวัดความตระหนักรู้ โดยผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถาม และแบบทดสอบเพื่อวัดระดับการตระหนักรู้ในขั้นตอนการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน ตามแบบการวิจัยแบบที่มีกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแบบสุ่มและมีการสอบครั้งแรกกับสอบครั้งหลัง (randomized control group pretest posttest design) โดยขออธิบายถึงเครื่องมือการวิจัยของกลุ่มแต่ละกลุ่ม ดังนี้

3.1 กลุ่มทดลอง (experimental group) จำนวน 1 กลุ่ม มีเครื่องมือที่ใช้ในการทดลองดังต่อไปนี้

3.1.1 แบบทดสอบก่อนและหลังการทดลอง (pre-test and post-test) เป็นแบบทดสอบเพื่อวัดความรู้เบื้องต้นในการอนุรักษ์ โดยเป็นข้อสอบชุดเดียวกัน ซึ่งประกอบด้วยข้อคำถาม แบบเลือกตอบ (multiple choice) ที่ผู้วิจัยได้ออกข้อสอบ จำนวน 30 ข้อ และนำไปทำการทดสอบค่าความเชื่อมั่นและปรับให้ได้มาตรฐานต่อไป

3.1.2 กิจกรรมในกระบวนการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ โดยผู้วิจัยกำหนดให้เป็นตัวแปรทดลอง (treatment) ประกอบด้วย 1) การตรวจสอบวัสดุที่ใช้ในการผลิต 2) การตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้น 3) การปฏิบัติการสงวนรักษา 4) ซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด 5) การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์ โดยจากหลักการของกรมศิลปากรดังกล่าว ผู้วิจัยได้พิจารณาจัดเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักการข้างต้น และเหมาะสมกับบริบทของชุมชน สถานภาพ และความพร้อมของชุมชนออกเป็น 4 กิจกรรมพร้อมกับระบุเนื้อหาและความสอดคล้องดังนี้

ตารางที่ 10 ตารางสรุปกิจกรรมการอนุรักษ์และความสอดคล้องกับระเบียบกรมศิลปากร

กิจกรรม	ความสอดคล้อง
การบรรยายเรื่องเทคนิคและวิธีการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เบื้องต้น	การตรวจสอบวัสดุที่ใช้ในการผลิต การตรวจสอบปัญหาที่เกิด การปฏิบัติการสงวนรักษา ซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์
การปฏิบัติการถ่ายภาพเพื่อเก็บหลักฐาน	การปฏิบัติการสงวนรักษา
การลงทะเบียนประวัติงานพุทธศิลป์และถ่ายทอดความรู้	การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์
การรายงานพุทธศิลป์คืนแก่วัดและชุมชน	การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์

3.1.3 การวัดระดับความตระหนักรู้ จากกลุ่มทดลอง มีลักษณะเป็นแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง โดยแบบสอบถามได้ให้ผลการวิเคราะห์ระดับของการตระหนักรู้ ของกลุ่มตัวอย่าง ประกอบไปด้วย

- 1) ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล
- 2) ส่วนที่ 2 แบบสอบถามความระมัดระวังของการตระหนักรู้ โดยมีดัชนีในการวัด จำนวน 4 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย การรับรู้ (receiving) การตอบสนอง (responding) การเกิดค่านิยม (valuing) การจัดระบบคุณค่า (organization) และการสร้างลักษณะนิสัย (characterization)

- 3) ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรม

3.2 กลุ่มควบคุม (control group) จำนวน 1 กลุ่ม มีเครื่องมือที่ใช้ในการทดลองดังต่อไปนี้

3.2.1 แบบทดสอบก่อนและหลังการทดลอง (pre-test and post-test) เป็นแบบทดสอบเพื่อวัดความรู้เบื้องต้นในการอนุรักษ์ โดยเป็นข้อสอบชุดเดียวกัน ซึ่งประกอบด้วยข้อคำถาม แบบเลือกตอบ (multiple choice) ที่ผู้วิจัยได้ออกข้อสอบ จำนวน 30 ข้อ และนำไปทำการทดสอบค่าความเชื่อมั่นและปรับให้ได้มาตรฐานต่อไป

3.2.2 การวัดระดับความตระหนักรู้ จากกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม มีลักษณะเป็นแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง รายละเอียดดังข้อ 2.1.3

4. แผนกิจกรรมที่ 5 ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในชุมชน ในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร สำหรับกิจกรรมนี้ผู้วิจัยได้ใช้การประชุมกลุ่มย่อย โดยผู้วิจัยได้ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) รวมถึงสรุปใจความ เพื่อได้ใจความที่ครบถ้วนสมบูรณ์ รวมถึงการควบคุมไม่ให้ออกนอก

ประเด็น โดยเครื่องมือในการเก็บข้อมูลได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการการร่วมสังเกต

4. การสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือสำหรับการวิจัยที่มีลักษณะเป็นแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการสร้างเครื่องมือประเภทนี้ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด โดยทำการตรวจเอกสารจากหนังสือ ตำรา เอกสารคำสอน งานวิจัย และข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ และทำการสรุปเนื้อหาสำคัญที่ถูกนำมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถามเพื่อนำสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง โดยอิงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย

2. กำหนดขอบเขตของการใช้เครื่องมือ

3. นำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา (content validity) พร้อมกับ ทดสอบวัดทวิสัย การทดสอบค่าความเชื่อมั่นและวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ความแปรปรวนภายใน

4. ประมวลความเห็นของคณะกรรมการที่ปรึกษาหลังการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา เพื่อปรับปรุงเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ส่วนเครื่องมือที่เป็นแบบทดสอบชนิดเลือกตอบ (multiple choices) สำหรับเป็นแบบทดสอบก่อนและหลังเข้ารับการทดลอง (pre-test and post-test) ซึ่งเป็นแบบทดสอบที่ได้ใช้วัดฐานความรู้ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ซึ่งมีผลสำหรับการตอบถูกอยู่ที่ 1 คะแนน และข้อที่ตอบผิดมีคะแนน 0 คะแนน ผู้วิจัยมีวิธีการสร้างแบบทดสอบดังต่อไปนี้

1. กำหนดวัตถุประสงค์ในการวัดผล

2. รวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ของชุมชน

3. สร้างแบบทดสอบให้ครอบคลุมทุกเนื้อหา โดยออกสอบเป็นลักษณะคู่ขนานใช้ทดสอบก่อนและหลังรับการทดลอง จำนวน 30 ข้อ

4. หาคุณภาพของแบบทดสอบ โดยผู้วิจัยได้หาคุณภาพโดยการทดสอบความเที่ยงตรง การหาค่าความเชื่อมั่น ทดสอบความยากง่ายของแบบทดสอบ และการทดสอบหาค่าอำนาจจำแนก

5. การทดสอบเครื่องมือ

1. เครื่องมือสำหรับการวิจัยที่มีลักษณะเป็นแบบสอบถามเพื่อนำไปสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการทดสอบเครื่องมือ ภายหลังจากการสร้างเครื่องมือ และได้นำเครื่องมือไปใช้ในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างจริง โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนเพื่อทดสอบความน่าเชื่อถือของเนื้อหา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 การทดสอบความตรงของเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้วิจัยได้นำความรู้จากการทบทวนวรรณกรรม ตลอดจนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างแบบสอบถาม และกำหนดขอบเขตของเนื้อหาตามขอบเขตที่ใช้ในการศึกษา และในการสร้างแบบสอบถาม โดยภายหลังเมื่อคณะผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามเสร็จแล้ว ได้ขอความอนุเคราะห์จากคณะกรรมการที่ปรึกษา เพื่อแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) จำนวน 3 ท่าน โดยผู้คณะผู้เชี่ยวชาญได้ใช้การหาค่าดัชนีความสอดคล้อง หรือค่า IOC (Index of item-Objective Congruence) ซึ่งมีเกณฑ์ในการพิจารณาและคัดเลือกข้อคำถามที่ได้มากกว่า 0.5 คะแนน ส่วนข้อคำถามที่ได้คะแนนต่ำกว่า 0.5 คะแนน ได้ถูกปรับแก้ตามความเห็นผู้ทรงคุณวุฒิต่อไป (ปราณี ทองคำ, 2539: 232)

- คะแนน +1 มีความเห็นว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ หรือเนื้อหาที่ต้องการวัด
- คะแนน 0 มีความเห็นว่าไม่แน่ใจว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ หรือเนื้อหาที่ต้องการวัด
- คะแนน -1 มีความเห็นว่าไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เนื้อหาที่ต้องการวัด

วิธีคิด
$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ

$$\sum R = \text{ผลรวมคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ}$$

$$N = \text{จำนวนผู้เชี่ยวชาญ}$$

ที่มา: ปราณี ทองคำ (2539: 232)

1.2 การทดสอบวัตถุวิสัย (objectivity) โดยภายหลังจากการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อคิดเห็นมาแก้ไขปรับปรุงให้เป็นไปตามคำแนะนำ จึงได้เริ่มการทดสอบวัตถุวิสัย โดยได้นำแบบสอบถามไปทำการสัมภาษณ์ประชากร ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย จำนวน 15 คน แล้วทำการวิเคราะห์ว่ากลุ่มผู้ตอบ มีความเข้าใจคำถามหรือไม่ อย่างไร และได้ทำการปรับเปลี่ยนข้อความเพื่อให้เข้าใจง่าย

1.3 การทดสอบทดลองใช้ (try out) โดยผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามจำนวน 30 ชุด เนื่องจากเป็นจำนวนขั้นต่ำของผู้ตอบแบบสอบถามที่ใหญ่เพียงพอ ในการหาค่าความเชื่อมั่น โดยได้นำไปทดลองกับกลุ่มประชากร โดยในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดพื้นที่ทดลอง ณ ชุมชนนาครหลวง ตำบลป่าตันนาคร้ว อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง เนื่องจากพื้นที่มีความใกล้เคียงกันในบริบทของ

มรดกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สอดคล้องกัน และเคยผ่านกระบวนการการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์มาแล้ว

1.3.1 การหาความเที่ยงด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ความแนบสนิทภายใน (coefficient of internal consistencies) ด้วยผู้วิจัยได้เลือกใช้ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค (Cronbach's Coefficient Alpha หรือค่า α) ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 โดยผลการทดสอบได้ค่าคะแนน 0.900 (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 3) และมีค่าความเชื่อมั่นมากพอและเป็นเครื่องมือที่ดีในการนำไปเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกข้อคำถามตามเกณฑ์ของ Jupm ที่ได้เสนอแนะเป็นเกณฑ์การยอมรับไว้ดังนี้ (Jump, 1978: 230) ดังนี้

ค่า α มากกว่าและเท่ากับ 0.7 สำหรับงานวิจัยเชิงสำรวจ (exploratory research)

ค่า α มากกว่าและเท่ากับ 0.8 สำหรับงานวิจัยพื้นฐาน (basic research)

ค่า α มากกว่าและเท่ากับ 0.9 สำหรับการตัดสินใจ (important research)

ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาค

$$\text{วิธีคิด } \alpha = \left\{ \frac{n}{n-1} \right\} 1 - \sum s$$

เมื่อ	α หมายถึง	สัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่น
	n หมายถึง	จำนวนข้อ
	S_i^2 หมายถึง	ค่าความแปรปรวนแต่ละข้อ
	S_t^2 หมายถึง	ค่าความแปรปรวนทั้งฉบับ

ที่มา: พวงรัตน์ ทวีรัตน์ (2540: 132-133)

โดยข้อคำถามที่ได้ค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ 0.7 ขึ้นไป ถูกเลือก และข้อคำถามที่ได้ค่าคะแนนต่ำกว่า 0.6 ถูกตัดออกไป (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540: 132-133)

2. ส่วนเครื่องมือที่เป็นแบบทดสอบชนิดเลือกตอบ (multiple choices) ภายหลังจากการสร้างข้อคำถาม ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการทดสอบเครื่องมือเพื่อให้มีความน่าเชื่อถือดังต่อไปนี้

2.1 ทดสอบความเที่ยงตรง (validity) โดยผู้วิจัย ได้นำแบบทดสอบไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านการท่องเที่ยวและโบราณคดี จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ โดยปรับปรุงในแง่เนื้อหาและภาษาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น (รายละเอียดตามภาคผนวกที่ 1)

2.2 ผู้วิจัยได้หาค่าความยากง่ายของแบบทดสอบ (p) โดยได้เลือกข้อสอบที่มีค่าความยากง่ายอยู่ในระดับที่เหมาะสม (ระหว่าง 0.2-0.8) ส่วนข้อสอบที่ได้ค่าคะแนนสูงหรือต่ำกว่าเกณฑ์ ผู้วิจัยได้ทำการปรับปรุงให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 3) (บุญธรรมกิจปริดาภิสุทธิ์, 2537: 106-107)

2.3 ผู้วิจัยได้ทำการทดสอบค่าความเชื่อมั่นกับกลุ่มประชากรอื่นๆ (try out) ที่มีบริบทคล้ายกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน (นักศึกษาจากสาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี วิทยาเขตลำปาง) และได้หาค่าความเชื่อมั่นโดยวิธีการหาความเป็นเอกพันธ์ภายใน (internal consistency method) ด้วยวิธีการของ คูเดอร์และริชาร์ดสัน แบบ 20 (Kuder-Richardson20 : KR-20) โดยได้ค่าเฉลี่ยและความแปรปรวนของข้อสอบทั้งฉบับ 0.869 (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 3) ส่วนรายละเอียดรายข้อ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกข้อสอบที่ได้คะแนนมากกว่า 0.71 คะแนนขึ้นไป เพื่อเป็นแบบทดสอบก่อน-หลัง ที่เหมาะสมกับการนำไปเก็บข้อมูล ส่วนข้อสอบที่มีคะแนนต่ำกว่าเกณฑ์ ได้ถูกตัดออกไป ภายหลังผู้วิจัยได้ออกข้อสอบทดแทน และนำไปวัดค่าความเชื่อมั่นต่อไป

6. การรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลของงานวิจัยสำหรับการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในจุดประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะทำงานได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยเริ่มเข้าไปในพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลอยู่เป็นระยะ และในการเก็บข้อมูลสำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นี้ ใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 2 เดือน (สิงหาคม 2560 – กันยายน 2560) โดยมีขั้นตอนต่างๆ แยกภารกิจกรรมภายใต้วัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. การเปิดเวทีเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการชมรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร และรับสมัครกลุ่มประชากร และสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์ เพื่อเป็นสิ่งทดลอง (กิจกรรมที่ 1 และ 2)

1.1 การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) สำหรับการประเด็นสนทนาด้านการจัดตั้งองค์กร

1.2 ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ และจัดเวทีเพื่อนำเรียนถึงถึงสถานการณ์ ภาพรวมของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่ ความเสี่ยงที่ชุมชนได้รับ และข้อค้นพบจากการศึกษาในวัตถุประสงค์ที่ 1

1.3 ผู้วิจัยและคณะทำงานได้รับสมัครบุคคลเพื่อที่จัดตั้งเป็นคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง เพื่อให้ได้กลุ่มประชากรและคณะทำงาน จำนวน 30 คน

1.4 การดำเนินการสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เพื่อเป็นสิ่งทดลองในกิจกรรมสำหรับกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม

2. แผนกิจกรรมที่ 3 ทดลองจัดกิจกรรมในกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้ และแผนกิจกรรมที่ 4 การวัดความตระหนักรู้ จากกลุ่มตัวอย่าง อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้ถือตามแบบของการวิจัยแบบที่มีกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแบบสุ่มและมีการสอบครั้งแรกกับสอบครั้งหลัง (randomized control group pretest posttest design) กลับกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมดังต่อไปนี้

2.1 กลุ่มที่ 1 กลุ่มทดลอง (experimental group : RE)

2.1.1 เก็บข้อมูลกับกลุ่มทดลองโดยใช้แบบทดสอบก่อนเข้าโครงการทดสอบ (pre-test : T_1)

2.1.2 เก็บข้อมูลกับกลุ่มทดลองโดยใช้กระบวนการอนุรักษ์ ในระหว่างการทดลอง ผู้วิจัยและคณะทำงานได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้านข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ แนวทาง ด้วยการจดประเด็นจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม บันทึกเสียงเป็นหลักฐาน และสรุปประเด็น จากกลุ่มตัวอย่าง (treatment : X) และวัดระดับความรู้และความตระหนักรู้ด้วยแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

2.1.3 เก็บข้อมูลกับกลุ่มทดลองโดยใช้แบบทดสอบหลังเข้าโครงการทดสอบ (post-test : T_2)

2.2 กลุ่มที่ 2 กลุ่มควบคุมกลุ่มที่ 1 (control group (1) : RC₁)

2.2.1 เก็บข้อมูลกับกลุ่มทดลองโดยใช้แบบทดสอบก่อนเข้าโครงการทดสอบ (pre-test : T_1)

2.2.2 ควบคุมให้ไม่ได้รับกระบวนการอนุรักษ์ (no treatment : $\sim X$) เหลือเพียงกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้งานพุทธศิลป์ทั่วไป และวัดระดับความตระหนักรู้ด้วยแบบสอบถาม

2.2.3 เก็บข้อมูลกับกลุ่มทดลองโดยใช้แบบทดสอบหลังเข้าโครงการทดสอบ (post-test : T_2)

ตารางที่ 11 สรุปผลการเก็บรวบรวมข้อมูลตามการออกแบบงานวิจัยตามแบบการวิจัยแบบที่มีกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแบบสุ่มและมีการสอบครั้งแรกกับสอบครั้งหลัง

กลุ่ม	pre-test	treatment	post-test
RE	T ₁	X	T ₂
RC	T ₁	~X	T ₂

ที่มา: พวงรัตน์ ทวีรัตน์ (2540: 112)

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในจุดประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1.1 การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation check) เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และน่าเชื่อถือของข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้มีการตรวจสอบข้อมูลหลังจากการเก็บข้อมูล และจัดหมวดหมู่ในแต่ละครั้ง เนื่องจากการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งมีความแตกต่างกันในช่วงเวลา สถานที่เก็บข้อมูล แต่ผู้ให้ข้อมูลอาจเป็นคนเดียวกัน ข้อมูลที่ตรงกันถือว่าเป็นข้อมูลที่เป็นจริง ส่วนข้อมูลที่มีความแตกต่างผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเพิ่มความมั่นใจกับข้อมูลที่ได้ทั้งหมด โดยในภายหลังผู้ศึกษาได้นำข้อมูลไปตรวจสอบกับผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน การสอบถามจากนักวิชาการ และได้ทำการตรวจสอบกับเอกสารอีกครั้งหนึ่ง

1.2 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบันของชุมชนที่ศึกษา ทำให้ทราบโดยการอธิบายข้อมูลในเชิงพรรณนา ข้อมูลที่ได้ถูกสรุปและจัดหมวดหมู่ตามแต่ละด้านของการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร คือ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรม และด้านองค์กร แต่ละประเด็นได้ถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

2.1 ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเชิงปริมาณ ที่เก็บจากแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์ ที่รวบรวมได้จากกลุ่มประชากร หลังจากการจัดหมวดหมู่ข้อมูล และการกรอกรหัสข้อมูลที่ต้องการวิเคราะห์ลงในโปรแกรมสถิติสำหรับงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ หรือ SPSS (statistical package for social science) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

2.2 ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือสถิติบรรยาย (descriptive statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2.3 ผลของตัวแปรทดลองด้วยการเปรียบเทียบของทั้งสองกลุ่ม หากแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแสดงว่าเป็นผลมาจากการกระทำของตัวแปรทดลอง โดยใช้สถิติทดสอบในกระบวนการนี้คือ t-test (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2540: 62) โดยใช้สถิติที่นี้ในการทดสอบสมมติฐานดังต่อไปนี้

2.3.1 กิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้ กลุ่มตัวอย่างความรู้ด้านพุทธิพิสัยแตกต่างกัน โดยใช้การทดสอบ ที่ แบบอิสระ (independent sample t-test)

2.3.2 กิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกัน โดยใช้การทดสอบ ที่ แบบจับคู่ (paired-sample t-test)

ระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” สำหรับการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยให้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research method) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research method) โดยเป็นการวิจัยแบบการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research) เทคนิค AIC (appreciation, influence, control) ร่วมกับการวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยได้ครอบคลุมกิจกรรมในการดำเนินงานเพื่อศึกษาทั้งสิ้น จำนวน 4 กิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมที่ 1 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนของจังหวัดลำปาง

1.1 เทคนิค

1.1.1 เส้นทางการท่องเที่ยว

1.1.2 กิจกรรมท่องเที่ยว

1.1.3 ระบบป้ายให้ความรู้

1.1.4 ประชาสัมพันธ์

2. กิจกรรมที่ 2 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

2.1 พัฒนาทรัพยากรมนุษย์

2.1.1 ผู้สื่อความหมายของกิจกรรมท่องเที่ยว

2.1.2 วิทยากรต้นแบบ

2.2 โครงสร้าง

2.2.1 การกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ

2.2.2 การสร้างกฎระเบียบ

2.2.3 แนวทางการประเมินผลปรับปรุงงาน

2.2.4 ระบบการกระจายผลประโยชน์

3. กิจกรรมที่ 3 วัดระดับการมีส่วนร่วมจากประชากรทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้วยแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 มีกิจกรรมในการดำเนินงานเพื่อศึกษาทั้งสิ้น จำนวน 3 กิจกรรม จำนวนรวม 143 คน (โดยยกเว้นคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่ได้นับแล้วในวัตถุประสงค์ที่ 2 จำนวน 30 คน รวม 173 คน) โดยในที่นี้ขออธิบายถึงกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาในรายกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมที่ 1 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนของจังหวัดลำปาง มีลักษณะเป็นจัดประชุมกลุ่มย่อย ประชากรคือคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง (รายละเอียดในวัตถุประสงค์ที่ 2)

2. กิจกรรมที่ 2 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน มีลักษณะเป็นเวทีการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยว จำนวน 38 คน และวิทยากรต้นแบบ จำนวน 6 คน ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling)

3. กิจกรรมที่ 3 วัดระดับการมีส่วนร่วมจากประชากรทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมด้วยแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ประชากรคือประชากรตามกิจกรรมที่ 1 และ 2 รวมถึงบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมทุกคน จำนวน 99 คน

2. ตัวแปรและการวัดค่าตัวแปร

ในการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของพื้นที่ๆ ทำการศึกษา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ของการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. การจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ คือแผนแม่บท ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครของชุมชนที่ทำการศึกษา โดยเนื้อหาเกิดจากกระบวนการร่วมกันวางแผน การร่วมกันปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยว การร่วมสร้างระบบการตรวจสอบการดำเนินงาน และแผนการปรับปรุงผลการดำเนินงานร่วมกัน ครอบคลุมครอบคลุมกิจกรรมและแผนงานการท่องเที่ยวต่างๆ ดังต่อไปนี้

- 1.1 เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- 1.2 กิจกรรมการท่องเที่ยว
- 1.3 ระบบป้ายให้ความรู้และการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยว
- 1.4 แผนการประชาสัมพันธ์
- 1.5 การสร้างกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยว
- 1.6 การกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ
- 1.7 ระบบการกระจายผลประโยชน์
- 1.8 แนวทางการประเมินผลและการปรับปรุงผลการดำเนินงาน

2. ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ จุดที่สมาชิกของชุมชน ได้ร่วมกันมีส่วนในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อถึงชุมชนของตนเองตน โดยพิจารณาจาก

2.1 การร่วมตัดสินใจ (decision making) ในการสร้างแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

2.2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (implementation) ตามรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

2.3 การร่วมรับผลประโยชน์ (benefit sharing) จากรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

2.4 การร่วมประเมินผล (evaluation) จากการดำเนินงานรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

สำหรับข้อคำถามสำหรับการวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัย ได้ใช้แบบสอบถามเชิงสัมพัทธ์เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 3 ระดับ (rating scale) จากการประยุกต์ใช้มาตราของ

การวัดลำดับทัศนคติแบบลิเคิร์ต (likert's scale) (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2540: 185-188) และจากนั้นได้นำคะแนนมาหาค่าเฉลี่ย โดยใช้วิธีการหาค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก (Weighted Mean Score: WMS)

ตารางที่ 12 เกณฑ์การให้คะแนนในการวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน

เกณฑ์ให้คะแนน	ค่าถ่วงน้ำหนัก	ค่าถ่วงเฉลย
มีส่วนร่วมมาก	3	1
มีส่วนร่วมปานกลาง	2	2
มีส่วนร่วมน้อย	1	3

ดังนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดระดับการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 4 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.50 คะแนน ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 กำหนดระดับการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 4 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.50 คะแนน

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	หมายถึง
2.51-3.00	การมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment)
2.01-2.50	การมีส่วนร่วมแบบร่วมมือ (co-operation)
1.51-2.00	การมีส่วนร่วมแบบได้รับความช่วยเหลือ (assistencialism)
1.00-1.50	การมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู (domestification)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” โดยกิจกรรมของการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย จำแนกเป็นรายกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมที่ 1 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนของจังหวัดลำปาง มีเครื่องมือดังนี้

1.1 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสนทนากลุ่มย่อยของคณะทำงาน จำนวน 30 คน ครอบคลุมกิจกรรมการร่วมกันวางแผน การร่วมกันปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยว การร่วมสร้างระบบการตรวจสอบการดำเนินงาน และแผนการการปรับปรุงผลการดำเนินงานร่วมกัน ภายใต้รูปแบบการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ของกลุ่มพื้นที่ๆ ทำการศึกษา (ฉบับร่าง) โดยผู้วิจัยได้เปิดประเด็นในหัวเรื่องต่างๆ ที่ต้องการและปล่อยให้ผู้เข้าสนทนากลุ่มได้ให้ข้อคิดเห็นและมุมมอง ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) รวมถึงสรุปใจความในรูปแบบของผังความคิด (Mind - Mapping) เพื่อได้ใจความที่ครบถ้วนสมบูรณ์ รวมถึงการควบคุมไม่ให้ออกนอกประเด็น

1.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นสาระของการสัมภาษณ์เป็นข้อคำถาม และปล่อยให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ให้ข้อคิดเห็นและมุมมองเช่นข้อคิดเห็น แนวคิด ความเหมาะสมกับบริบท ฯลฯ โดยได้สรุปใจความ เพื่อให้ได้ใจความที่ครบถ้วนสมบูรณ์ รวมถึงการควบคุมประเด็นสัมภาษณ์ไม่ให้ออกนอกประเด็น

2. กิจกรรมที่ 2 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือดังนี้

2.1 ใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) ผู้วิจัยได้ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) รวมถึงสรุปใจความในรูปแบบของผังความคิด (Mind - Mapping) เพื่อได้ใจความที่ครบถ้วนสมบูรณ์

3. กิจกรรมที่ 3 การวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ของกลุ่มพื้นที่ๆ ทำการศึกษา ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือดังนี้

3.1 แบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์เพื่อวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยผู้วิจัยได้ใช้แบบ สอบถาม โดยแบบสอบถามได้ให้ผลการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ของกลุ่มประชากรในพื้นที่ๆ ได้ทำการศึกษา ประกอบไปด้วย

3.1.1 ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

3.1.2 ส่วนที่ 2 แบบสอบถามความระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีดัชนีในการวัดคือ ดัชนีด้านระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน จำนวน 4 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย 1) การร่วมตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 3) การร่วมรับผลประโยชน์ และ 4) การร่วมประเมินผล

3.1.3 ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะ และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรม

4. การสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือสำหรับการวิจัยที่มีลักษณะเป็นแบบสอบถามเพื่อการนำสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการสร้างเครื่องมือเหมือนกับระเบียบวิธีวิจัยข้อ 2

5. การทดสอบเครื่องมือ

เครื่องมือสำหรับการวิจัยที่มีลักษณะเป็นแบบสอบถามเพื่อการนำไปสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการทดสอบเครื่องมือเหมือนกับระเบียบวิธีวิจัยข้อ 2 โดยได้คะแนนความเชื่อมั่นทั้งฉบับที่คะแนน 0.921 (รายละเอียดในภาคผนวกที่ 3) โดยมีค่าความเชื่อมั่นมากพอและเป็นเครื่องมือที่ดีในการนำไปเก็บข้อมูล

6. การรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลของงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในจุดประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 ในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะทำงานได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ทำการศึกษ โดยเริ่มเข้าไปในพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลอยู่เป็นระยะ โดยในการเก็บข้อมูลสำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 นี้ ใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 1 เดือน (ตุลาคม 2560) โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) สำหรับการวิจัยเอกสาร โดยผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเหล่านี้จากเอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสาร เอกสารประกอบการอบรม เพื่อให้ได้องค์ประกอบและวิธีการในการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง อีกทั้งการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ทำการศึกษา

2. ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ และทำงานกับคณะทำงานตามประเด็นในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ทีละประเด็น

3. การวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ด้วยการใชแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับกลุ่มประชากรทุกคน

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในจุดประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 ในส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเหมือนกับระเบียบวิธีวิจัยข้อ 2

ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเชิงปริมาณ ที่เก็บจากแบบสอบถามเพื่อการนำไป สัมภาษณ์ ที่รวบรวมได้จากกลุ่มประชากร ภายหลังจากการจัดหมวดหมู่ข้อมูล และการกรอกรหัส ข้อมูลที่ต้องการวิเคราะห์ ลงในโปรแกรมสถิติสำหรับงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ หรือ SPSS (statistical package for social science) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและได้ใช้สถิติในการ วิเคราะห์ข้อมูล คือสถิติบรรยาย (descriptive statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ระเบียบวิธีวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4

ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ของจังหวัดลำปาง” สำหรับการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยให้เป็นแบบ การวิจัยก่อนมีแบบวิจัยแบบทดลองหรือก่อนมีแบบแผนการทดลอง (pre-experimental design) แบบการศึกษาเฉพาะกรณีโดยให้การทดลองหนึ่งครั้ง (one-shot case study design) ใช้ระเบียบวิธี วิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research method) โดยได้ครอบคลุมกิจกรรมในการดำเนินงานเพื่อ ศึกษาทั้งสิ้น จำนวน 2 กิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมที่ 1 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผลกระทบจากกิจกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของ จังหวัดลำปาง
2. กิจกรรมที่ 2 การประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับ การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ในด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม

1. ประชากรในการวิจัย

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 มีกิจกรรมในการดำเนินงานเพื่อศึกษาทั้งสิ้น จำนวน 2 กิจกรรม โดยทั้ง 2 กิจกรรม คือกิจกรรมที่ 1 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผลกระทบจากกิจกรรม การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ของจังหวัดลำปาง และ กิจกรรมที่ 2 การประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ใช้เวลาทั้ง

สองกิจกรรมภายในวันเดียวกัน ประชากรมาจากผู้สนใจที่เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการทุกคน จำนวน 120 คน (ตั้งรายชื่อตามภาคผนวก ก)

2. ตัวแปรและการวัดค่าตัวแปร

การประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ของการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ตัวแปรผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ หมายถึง การรับรู้และความคิดเห็นต่อสิ่งที่เปลี่ยนไปของกลุ่มชุมชน ภายหลังจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง มาปรับใช้ อย่างน้อยที่สุดหนึ่งครั้ง โดยตัวแปรผลกระทบของการปรับใช้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ถูกจำแนกเป็นตัวชี้วัดต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.1 ตัวชี้วัดในมิติของสังคมและวัฒนธรรมจากการปรับใช้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

1.2 ตัวชี้วัดในมิติทางเศรษฐกิจจากการปรับใช้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

1.3 ตัวชี้วัดในมิติด้านสิ่งแวดล้อมจากการปรับใช้รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” โดยกิจกรรมของการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยใช้เครื่องมือเชิงคุณภาพ จำแนกเป็นรายกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมที่ 1 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง จำนวน 1 ครั้ง ใช้เครื่องมือในการศึกษาคือการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation)

2. กิจกรรมที่ 2 การประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ด้วยการสนทนากลุ่ม (focus group discussions) และสรุปประเด็นในรูปแบบผังความคิด (mind-mapping)

4. การสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือสำหรับการวิจัยที่มีลักษณะเป็นเครื่องมือเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการสร้างเครื่องมือประเภทนี้เช่นเดียวกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

5. การทดสอบเครื่องมือ

ประเด็นในการสนทนากลุ่มเพื่อประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นให้ผู้ทรงคุณวุฒิ (รายละเอียดในภาคผนวก) เพื่อให้ความคิดเห็นและเพิ่มเติมประเด็นที่ครอบคลุมจุดมุ่งหมายของการวิจัยในวัตถุประสงค์นี้

6. การรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บข้อมูลของงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในจุดประสงค์การวิจัยข้อที่ 4 ในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะทำงานได้ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ทำการศึกษ โดยเริ่มเข้าไปในพื้นที่เพื่อสำรวจและเก็บข้อมูลหลังจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ดำเนินไปแล้วในห้วงเวลาประมาณ 1 ปี โดยในการเก็บข้อมูลสำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 นี้ ใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 1 เดือน (ตุลาคม 2561) โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) สำหรับการวิจัยเอกสาร โดยผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเหล่านี้จากเอกสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสาร เอกสารประกอบการอบรม อีกทั้งการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ทำการศึกษานอกจากนี้ยังได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนจากเอกสารของชุมชนและหน่วยงานต่างๆ อย่างเพียงพอ

2. ผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่ และแจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้กับผู้นำชุมชนต่างๆ

3. การลงมือเก็บข้อมูลกับกลุ่มประชากร

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ในจุดประสงค์การวิจัยข้อที่ 4 ในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะทำงานได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยจำแนกตามลักษณะของข้อมูล โดยมีวิธีการเหมือนกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

บทที่ 4

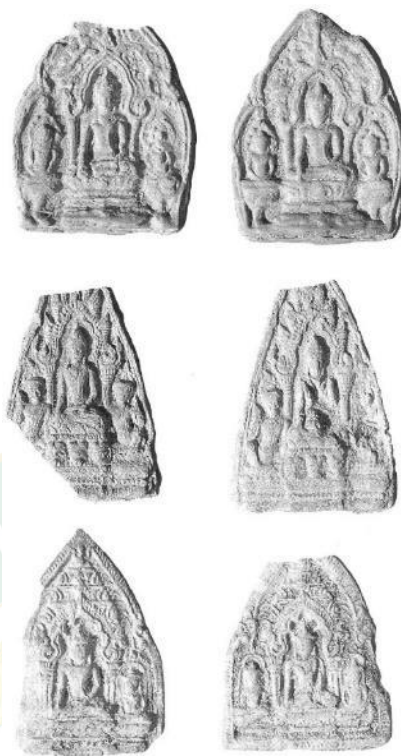
ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยและการพัฒนาเรื่อง รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ในขั้นตอนนี้ มีวัตถุประสงค์คือ ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยออกแบบงานแบบศึกษาย้อนหลัง (ex-post facto research) เพื่อนำสู่การพัฒนาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ในจังหวัดลำปาง ในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

1. งานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปาง : ศักยภาพและคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

งานพุทธศิลป์ส่วนใหญ่เป็นหลักฐานที่สำคัญที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถานที่สำคัญของบ้านเมืองต่างๆ เมืองลำปางพบหลักฐานงานพุทธศิลป์ที่เป็นอัตลักษณ์ของสกุลช่างลำปาง และไม่ใช่พุทธศิลป์สกุลช่างลำปางแต่มีบริบทต่อคุณค่าด้านประวัติศาสตร์และด้านโบราณคดีจำนวนมาก ในมิติทางด้านประวัติศาสตร์เมืองลำปาง ภายหลังก่อนประวัติศาสตร์เชื่อมต่อเข้าสู่ยุคตำนาน มักจะกล่าวอ้างถึงยุคทริภุญชัยโดยพระนางจามเทวี หลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งถ่ายทอดงานพุทธศิลป์ของเมืองลำปาง ที่สำคัญในยุคทริภุญชัย เมื่อเทียบกับเมืองลำพูนที่เป็นศูนย์กลางของกลุ่มวัฒนธรรมทริภุญชัยพบน้อยมาก สำหรับเมืองลำปางมีการขุดค้นพบพระพุทธรูปพระพิมพ์ดินเผา ซึ่งอยู่ในกรุเจดีย์ในวัดปันเจิง(ร้าง) (สุรพล ดำริห์กุล, 2547: 116) ซึ่งมีอายุย้อนกลับไปถึงยุคทริภุญชัย

ภาพที่ 11 พระพุทธรูปพระพิมพ์ดินเผา ซึ่งอยู่ในกรุเจดีย์ในวัดป่าโนนจิ้ง(ร้าง)

ที่มา: สุรพล ดำริห์กุล (2547: 116)

หลักฐานที่พบดังกล่าวเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เป็นตัวย้ำเตือนและสอดคล้องกับมิติทางด้านประวัติศาสตร์ที่กล่าวอ้างถึงอายุของเมืองลำปางในอดีต นอกจากนี้ยังมีผลงานอีกชิ้นหนึ่งที่กล่าวอ้างถึงตำนานพระนางจามเทวีคือพระพุทธรูปในวิหารพระเจ้าละโว้หรือวิหารพระเจ้าศิลา วิหารทางด้านทิศตะวันตกขององค์พระธาตูลำปางหลวง ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่พระบิดาของพระนางจามเทวีได้มอบให้กับหลานคือพระเจ้านันทยศ ผู้ปกครองเมืองเขลางค์ในขณะนั้น เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่ส่งมาจากเมืองละโว้ พระพุทธรูปหินทรายแกะสลักปรางนาคปงานพุทธศิลป์แบบบายนหรือแบบนครธม ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 จากตำนานและหลักฐานงานพุทธศิลป์สะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างงานพุทธศิลป์ที่พบกับตำนานที่กล่าวอ้าง ซึ่งตำนานกล่าวอ้างย้อนไปถึงพุทธศตวรรษที่ 13 แต่งานพุทธศิลป์กลับมีอายุเพียงแค่ราวพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 (วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, 2547: 63)

ต่อมาในยุคล้านนา งานพุทธศิลป์ที่สำคัญที่ตกค้างอยู่ในเมืองลำปางถือว่าเป็นงานพุทธศิลป์ที่สำคัญต่อการศึกษางานพุทธศิลป์ของล้านนาโดยเฉพาะยุคทอง เนื่องจกงานศิลปกรรมแบบล้านนา

ดั้งเดิมที่ตกค้างอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือหรือบริเวณที่เรียกว่ายุคล้านนาในปัจจุบันส่วนใหญ่แล้วเป็นงานพุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 23- 24 เป็นต้นมา ในขณะที่งานพุทธศิลป์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรมอาคาร วิหารที่ก่อสร้างด้วยไม้ ด้วยรูปทรงแบบดั้งเดิม งานพุทธศิลป์แบบดั้งเดิมได้ตกค้างอยู่ที่เมืองลำปางเท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น อาคารวิหารหลวง วิหารน้ำแต้ม วิหารพระพุทธ ทั้งสามหลังนี้จากตำนานที่จารึกบันทึกไว้ได้ระบุถึงการสร้างที่อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 หรือในช่วงยุคทองของล้านนา นอกจากนี้ยังมีวิหารจามเทวี ที่วัดปางยงคก ที่สะท้อนถึงความเก่าแก่ในมิติทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ของงานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปางค่อนข้างชัดเจน

พัฒนาการของงานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปางสืบเนื่องมาเรื่อยๆ ภายหลังจากยุคทองของล้านนา ในช่วงยุคที่พม่าปกครองมีกลุ่มโบราณสถานที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในหลายๆ วัด เช่น วัดไหล่หินอำเภอเกาะคา วัดเวียงอำเภอเถิน วัดหลวงนางอยอำเภอเสริมงาม สะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งมิติทางประวัติศาสตร์ช่วงนั้นส่วนใหญ่มักจะมองมิติทางการเมือง การปกครองเป็นหลัก แต่ในทางพระพุทธศาสนายังคงดำเนินการสืบเนื่องตามจารีตประเพณีของชาวล้านนาตลอดเวลา ต่อมาภายหลังจากการพินาศในสมัยเจ้าเจ็ดตน มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเป็นครั้งใหญ่โดยเฉพาะการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนและเมืองร้างหลายๆ เมืองที่เกิดผลพวงทางสงครามระหว่างล้านนาและพม่าที่ยืดเยื้อเป็นเวลานานเมืองลำปางก็ปรากฏการสร้างวัดวาอารามหรือการบูรณะฟื้นฟูวัดวาอารามเป็นจำนวนมากทำให้เป็นตัวแทนพุทธศิลป์ในช่วงเวลาดังกล่าวได้เป็นอย่างดีเช่น งานพุทธศิลป์วัดคะตึกเชียงใหม่ วัดปางสนุก วัดศรีหลวงแจ้ซ้อน วัดสบลิ ฯลฯ นอกจากนี้ ภายหลังจากที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงบสุข การขับไล่พม่าออกจากหัวเมืองล้านนาเป็นที่สำเร็จก็ยังคงค้างเมืองที่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญทางการเมืองการปกครองคือเมืองเชียงใหม่ คำสั่งของราชการที่หนึ่งคือให้กองทัพเชียงใหม่ ลำปาง น่าน ผสมกองทัพเวียงจันทน์ และกรุงเทพฯ กองทัพเข้าล้อมเมืองเชียงใหม่และตีเมืองเชียงใหม่แตก และมีการแบ่งครัวชาวเชียงใหม่มาอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ หนึ่งในนั้นชาวเชียงใหม่กลุ่มใหญ่ก็มาอยู่ที่เมืองลำปาง และได้ดำเนินงานพุทธศิลป์สกุลช่างเชียงใหม่ มาอยู่ที่เมืองลำปาง ดังจะเห็นได้จากกลุ่มวิหารและวัดของชาวเขลาคีรีเมื่อครั้งเมืองเชียงใหม่แตกคือ วัดหัวข่วง วัดสุชาดาราม วัดนางเหลียว นอกจากนี้กลุ่มชาวเชียงใหม่อพยพไปอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดลำปาง ดังปรากฏวิหารงานพุทธศิลป์ชาวเชียงใหม่กระจายตัวอยู่เช่น วัดนาแสง อำเภอเกาะคา เป็นต้น

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 รัฐบาลสยามและรัฐอังกฤษได้ตกลงทำสัมพันธไมตรีในพื้นที่ยุทธศาสตร์หัวเมืองล้านนา หัวเมืองสำคัญในการทำไมตรีครั้งนั้นหนึ่งในนั้นคือเมืองลำปางโดยอังกฤษได้ส่งผู้แทน หรือ “เฮดแมน” ผู้ทำหน้าที่ตัวแทนการค้าระหว่างรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลสยามและได้มาควบคุมกิจการป่าไม้จังหวัดลำปางตัวแทนคนแรกที่เข้ามาสู่จังหวัดลำปางคือ อู๋ เซวฮัตต์ เป็นสายตระกูลที่ก่อให้เกิดวัดพม่าวัดแรก คือวัดป่าฝาง ต่อมาบุตรชายของอู๋ เซวฮัตต์คือหม่องโงยชิน ได้สร้างวัดจองคา และปราสาททรงพม่าวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม นอกจากนี้หม่องโงยชิน ยังได้สร้าง

คุณูปการเมืองลำปางอีกจำนวนมาก หรือกรณีพี่น้องของหม่องโจยชิน ชื่อ หม่องป็อก ได้ร่วมสร้างวัดจองคา และเป็นผู้สร้างเจดีย์วัดสันดอนธาตุหัวตะแอกแม่ทะ ภายหลังสายตระกูล อยู่ เซวฮัตต์ ได้ตั้งเป็นสายตระกูลสุวรรณฮัตต์จนถึงปัจจุบัน

ผู้แทนคนที่สองคือ อยู่ จาโองหรือหม่องจาโอง ตระกูลหม่องจาโองได้สร้างวัดท่ามะโอ และเป็นเจ้าครุฑาอุปถัมภ์วัดพระแก้วดอนเต้า ร่วมสร้างวัดศรีชุม และเป็นเจ้าของบ้านเสนาในปัจุบัน และเป็นต้นตระกูลจันทร์วิโรจน์ เป็นคหบดีผู้สร้างคุณูปการกับเมืองลำปางจำนวนมากเช่นกัน เพราะลูกหลานของท่านได้มาสร้างโรงเรียน โรงพยาบาลต่างๆ มากมาย ทั้งสองท่านมีบทบาทต่อการสร้างงานพุทธศิลป์ไว้กับเมืองลำปางเป็นอย่างมากเนื่องจากทั้งสายตระกูลอยู่ เซวฮัตต์ และหม่องจาโอง เป็นผู้สร้างและบูรณะวัดที่เป็นศิลปะแบบพม่าไว้ในเมืองลำปางเป็นจำนวนมาก

นอกจากกลุ่มเฮตแมนที่เข้ามาทำการค้าสัมปทานป่าไม้ในจังหวัดลำปาง ยังมีกลุ่มพ่อค้าคาราวานวัวต่างม้าต่างจากรัฐฉาน ที่เข้ามาค้าขายที่เมืองลำปางจนร่ำรวยเป็นคหบดีสำคัญในเมืองลำปางหลายท่าน เช่น จอห์นตาแกง ผู้สร้างวัดม่อนปู่ยั้ง จอห์นริยะผู้บูรณะวัดสุชาดารามและวัดพระแก้วดอนเต้า มีลักษณะเข้ามาทำการค้าและบำรุงพระศาสนาในรูปแบบนี้เรื่อยมา

จนกระทั่งในยุคของการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาล มีอิทธิพลความเป็นสยามเข้ามามาก จึงทำให้งานพุทธศิลป์เมืองลำปางเริ่มได้รับอิทธิพลจากสยาม เข้ามาเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะกรณีตัวอย่างแรกคือ การบูรณะวัดหลวงกลางเวียง หรือวัดหลวงราชสิมณฐานกลางเวียง โดยเจ้าบุญ-วาทยัง วงษ์มานิต มีการเปลี่ยนรูปแบบจากสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ให้กลายเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบสยาม โดยการจ้างช่างคือหลวงมนตรี (วัดบุญวาทยวิหาร, 2558: 12) โดยภายหลังจากการบูรณะวัดหลวงกลางเวียงเสร็จเรียบร้อย เจ้าหลวงบุญวาทยัง วงษ์มานิต ได้ขอพระราชทานนามของวัดใหม่ และได้ขอลงใบบอกให้พระราชาอุปถัมภ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวชิราวุธ รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้วัดนี้เป็นพระอารามหลวงแห่งแรกของจังหวัดลำปาง และได้เปลี่ยนชื่อเป็นบุญวาทยวิหาร นับจากนั้นเป็นต้นมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวชิราวุธ รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งช่างส่วนพระองค์คือช่างจันทร์ จิตรกร มีนามเต็มว่า พระยาอนุศาสน์จิตรกร ให้ดำเนินการเขียนงานจิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทยวิหาร โดยในช่วงที่ช่างจันทร์จิตรกร ได้ทำการเขียนจิตรกรรมฝาผนังวัดบุญวาทยวิหาร ได้มีช่างชาวลำปางคนหนึ่งได้ขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของท่าน และได้ฝึกฝีมือจนคล่องแคล่ว ช่างคนนี้เป็น ป. สุวรรณสิงห์ ซึ่งภายหลังช่าง ป.สุวรรณสิงห์ ก็สามารถออกมาเขียนงานจิตรกรรมรูปแบบเดียวกันกับช่างจันทร์ จิตรกร ซึ่งปรากฏผลงานของท่านตามวัดวาอารามต่างๆ มากมายเช่น วัดสุชาดาราม วัดเกาะวาลุการาม วัดน้ำล้อม วัดท่าแหน นอกจากนี้ผลงานของช่าง ป.สุวรรณสิงห์ ยังปรากฏเป็นที่นิยมในช่วงก่อนสงครามโลกเรื่อยมาจนถึงช่วงหลังสงครามโลกคืองานเขียนป้ายตามร้านต่างๆ ที่ช่าง ป. สุวรรณสิงห์ จะออกแบบตัวหนังสือได้อย่างวิจิตรบรรจง

ดังนั้นกระแสในการสร้างงานพุทธศิลป์แบบอิทธิพลภาคกลางจึงเริ่มต้นตั้งแต่จุดนั้นเป็นต้นมา และพัฒนาการมาเรื่อยๆ จนกระทั่งสมัยยุคของพระเทพวิสุทธโสภณ อดีตเจ้าคณะจังหวัดลำปาง ที่จำพรรษา ณ วัดเชียงราย ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนจบมาจากกรุงเทพฯ จึงนำรูปแบบความนิยมศิลปะแบบสยามขึ้นมา และได้ส่งช่างฝีมือของชาวลำปางอีกคนหนึ่งคือ สล่าน้อย หรือนามปากกาของท่านคือ น.อินไชยเทพ ให้ได้ลงไปศึกษารูปแบบพุทธศิลป์แบบภาคกลาง เพื่อขึ้นมาบูรณปฏิสังขรณ์วัดในจังหวัดลำปางเป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้นในยุคดังกล่าวประมาณ 60 – 70 ปีที่แล้ว จึงมีการรื้อถอนงานศิลปกรรมท้องถิ่นให้เป็นแบบภาคกลาง ซึ่งเป็นค่านิยมในช่วงนั้น

ภายหลังจากที่ช่างสล่าน้อย หรือช่าง น.อินไชยเทพ ผู้เป็นช่างที่มีความครบเครื่องคือทั้งงานประติมากรรม งานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งภายหลังอพยพย้ายไปอยู่จังหวัดพะเยา ผลงานของท่านคืองานจิตรกรรมฝาผนังวัดช่างแต้ม พระประธานและวิหารวัดสวนดอก วิหารวัดเชียงราย (ฐานปรกรณ์ เครื่องธรรมา, 2560, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน) หลังจากนั้นอิทธิพลของสล่าน้อย ทำให้มีสล่าหรือช่างในรุ่นหลัง อีกจำนวนมากที่ได้เข้าไปเรียนและศึกษาศิลปะไทยจากสล่าน้อย และเกิดการแพร่กระจายไปในที่ต่างๆ เช่นในอำเภอเกาะคาคือ สล่าแก้ว ไชยจิตร บ้านศาลาไชย ซึ่งเป็นสล่าใหญ่สร้างวัดไว้มากตามแนวของสล่าน้อย มาจนถึงช่วงพุทธศักราช 2520 – 2530 ในช่วงนี้งานพุทธศิลป์เมืองลำปางโดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรม งานประติมากรรม งานปูนปั้นต่างๆ กลายเป็นอิทธิพลสยามอย่างแพร่หลาย ในขณะที่งานศิลปกรรมแบบล้านนา งานจำหลักไม้ งานลงลักปิดทองหรือสถาปัตยกรรมแบบโบราณได้หายไป เพราะว่าอิทธิพลสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ จนกระทั่งประมาณพุทธศักราช 2540 ขึ้นมากระแสการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม กระแสการท่องเที่ยว กระแสต่างๆ เริ่มเข้ามาในภาคเหนือโดยเฉพาะในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทำให้มีการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของศิลปกรรมแบบลำปาง จึงทำให้ท้องถิ่นเริ่มหันกลับมาดูแล อนุรักษ์ รักษาสิ่งที่มีอยู่ และค่านิยมในเรื่องของรูปแบบในการสร้างใหม่ให้ถูกต้องตามโบราณหรือจารีตประเพณี ดังนั้นงานพุทธศิลป์ล้านนา งานพุทธศิลป์แบบลำปางจึงเริ่มกลับมาในช่วงระยะเวลา 20 ปีให้หลังนี้

ตอนที่ 2 ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ในจังหวัดลำปาง ในด้านสังคมและวัฒนธรรม

มิติและพัฒนาการของงานพุทธศิลป์ในมิติทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อมาในมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม ในบริบทของสังคมเมืองลำปาง เริ่มจากยุคก่อนการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลรูปแบบวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น รวมถึงก่อนอิทธิพลกลุ่มพม่า หรือกลุ่มต่างๆ เข้ามาค้าไม้ มีวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดส่งผ่านงานพุทธศิลป์ มีพัฒนาการมาอย่างช้าๆ ดังนั้นอัตลักษณ์ ความเชื่อ รูปแบบงานพุทธศิลป์จึงเป็นแบบที่สะท้อนจึงมีความเป็นล้านนาแท้ ถึงแม้จะมีอิทธิพลของศิลปะอื่นๆ เข้ามาแทรก แต่ยังไม่มากเท่ากับยุคที่เริ่มมีการค้าไม้ หรือยุคที่มีการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งทำให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง

กระแสกลุ่มชาวพม่าที่เข้ามาค้าไม้ และนำช่างจากมณฑลพะเย่ย์ เข้ามาสร้างวัด ส่งผลสะท้อนให้งานพุทธศิลป์ลำปาง ได้เริ่มนำอิทธิพลของงานศิลปะพม่า มาประดับใช้หรือสร้างในงานพุทธสถานของเมืองลำปางเช่น การสร้างวิหารทรงพื้นเมืองแต่ใช้ลวดลายแบบพม่า การสร้าง “นัต” หรือเทวดาแบบพม่า ตามศาสนสถานต่างๆ การสร้างปราสาทสรงน้ำพระเป็นศิลปะแบบพม่า หรือการสร้างเสาตุงกระด้างตามวัดล้านนา แต่เป็นศิลปะแบบพม่าเป็นต้น รวมถึงการสร้างงานพุทธศิลป์แบบภาคกลาง โดยกลุ่มช่างภาคกลาง และกลุ่มพ่อค้าคหบดีต่างๆ ทั้งสองกลุ่มเป็นอิทธิพลกระแสที่ค่อนข้างรุนแรง ที่กระทบต่อวิถีชีวิตสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนลำปาง และเป็นค่านิยมของคนชั้นสูง โดยเริ่มต้นจากเจ้านายเริ่มนำศิลปกรรมแบบสยาม แบบพม่าเข้ามาใช้ ส่วนในกลุ่มชาวบ้านหรือกลุ่มที่รองลงมา จะเห็นค่านิยมแบบเจ้านาย จึงเกิดการเลียนแบบเกิดขึ้นและทำให้เผยแพร่ไปสู่ท้องถิ่น

จนกระทั่งงานพุทธศิลป์ยุคหลังโดยเฉพาะในช่วง 100 - 150 ปีให้หลัง มีความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ในมิติของด้านเทคนิคงานช่าง ทำให้ส่งถึงเทคนิคงานช่างไปด้วย เนื่องจากอิทธิพลทางการค้าอิทธิพลทางการเมืองต่างๆ ที่เข้ามาจากหลายกระแส รวมถึงฝรั่ง จีน ที่เข้ามาในท้องถิ่นลำปางช่วงนั้น จะแบบแผนและรสนิยมหลายประการที่นำมารังสรรค์สร้างงานพุทธศิลป์เช่น การใช้กระจก โดยจากเดิมที่ใช้กระจกจีน กระจกอังวะ แก้วอังวะ ได้มีการนำกระจกเกรียบเข้ามาใช้ ผนวกกับการนำสถาปัตยกรรมแบบฝรั่ง และจีน ทำให้รูปแบบพุทธศิลป์แบบลูกผสมเช่น วัดอุ้มลอง อำเภอเถิน วิหารเป็นสกุลช่างล้านนา แต่ประดับงานไม้แกะปูนปั้นเป็นงานพุทธศิลป์แบบพม่าทั้งหมด หรือวัดประตูต้นผึ้ง ที่มีทรงเป็นแบบล้านนาแต่มีอัตลักษณ์ของสกุลช่างพม่า หรือในศิลปะการสร้างเจดีย์ มีการกระเทาะเจดีย์ และใช้ปูนฉาบเจดีย์ เช่นเจดีย์วัดพระเจ้าทันใจ ซึ่งเดิมเป็นรูปทรงแบบล้านนาให้กลายเป็นศิลปะพม่า

ลักษณะดังกล่าวในสังคมสมัยนั้นไม่ได้มองเป็นเรื่องที่แปลก แต่มองเป็นเรื่องของความงามที่เป็นกระแสนิยม และเป้าหมายสูงสุดคือ อานิสงส์ ที่ได้จากการทำบุญ และส่งอิทธิพลต่องาน

พุทธศิลป์ค่อนข้างชัดเจน ยิ่งในบ้านเมืองสังคมสมัยใหม่ องค์กรความรู้งานพุทธศิลป์แบบดั้งเดิม ที่ตกค้าง ตั้งแต่ยุคล้านนายุคทองและช่วง 100 - 150 ปีให้หลัง มีความเปลี่ยนแปลง ทำให้รากฐานเดิมเริ่ม หายไป จนกระทั่งมาถึงยุคแห่งของสำเร็จรูป คือเป็นยุคที่มีการผลิตสินค้าต่างๆ มากมาย การค้าเฟื่องฟู งานพุทธศิลป์ต่างๆ เริ่มเปลี่ยนจากงานที่ต้องรังสรรค์สร้างเอง เพื่ออานิสงส์ และเน้นความประณีต กับกลายเป็นสิ่งของที่หาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดทั่วไปเช่น ร้านสังฆภัณฑ์ เป็นต้น ตัวอย่างเช่นการ ถวายพระพุทธรูปในอดีต พระพุทธรูปไม้ เจ้าศรัทธาต้องแกะสลักเอง หรือต้องจ้างช่างท้องถิ่นเพื่อ แกะสลัก ด้วยไม้มงคลตามหลักความเชื่อ คือตามชะตาปีเกิด ตามวันเกิด จะเลือกไม้แบบไหนเสร็จ แล้วต้องลงลักปิดทองลงชาติต่างๆ เขียนจารึกอุทิศถวายทานและผ่านกระบวนการพิธีเบิกเนตร ถึงจะ กลายเป็นพระพุทธรูปที่สมบูรณ์ถวายแก่พุทธศาสนาได้ แต่ในปัจจุบันหากต้องการพระพุทธรูปก็จะเข้า บูชาแบบสำเร็จ จากร้านสังฆภัณฑ์ และนำไปถวาย และบางครั้งก็มองข้ามพิธีกรรมด้วยซ้ำ เช่นการ นำไปถวายที่วัดแล้วเสร็จ แต่ไม่มีการเบิกเนตรใดๆ

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้บริบทงานพุทธศิลป์ บริบทพิธีกรรม สังคม และวัฒนธรรมที่ เกี่ยวข้องกับวัดที่ต้องจัดงานพวกนี้ก็ได้หายไป ฉะนั้นถ้างานพุทธศิลป์ยังคงอยู่พิธีกรรมความเชื่อก็คงอยู่ สังคมและวัฒนธรรมหันกลับมามองว่าอดีตเป็นอย่างไร ในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปเกือบหมดเช่น การสร้างธรรมาสน์เทศน์ หลังหนึ่งๆ ชาวบ้านต้องช่วยกันหาไม้ต่างๆ กว่าจะเสร็จหนึ่งหลังใช้ ระยะเวลาหนึ่งถึงสองปี เช่น กรณีวัดนาก่วม ใช้ระยะเวลาหนึ่งปีกว่า ซึ่งคณะศรัทธาช่วยกันสร้าง ธรรมาสน์ แต่ปัจจุบันถ้าอยากได้ธรรมาสน์ ก็ซื้อจากร้านสังฆภัณฑ์ซึ่งเป็นธรรมาสน์แบบภาคกลาง เพราะฉะนั้นความเป็นบริบทของพุทธศิลป์ท้องถิ่นหรือความเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น ทำให้คนลำปางลี้ม ไปหมดว่าแบบไหนคืออัตลักษณ์ของตนเอง

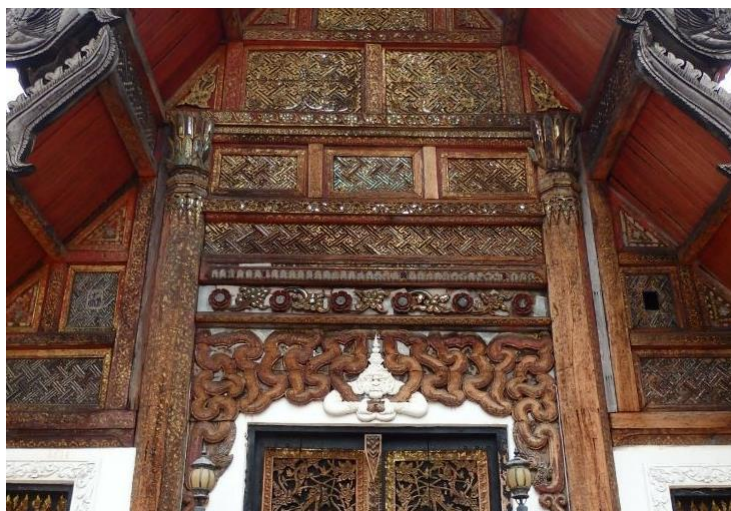
ตอนที่ 3 ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์

ในจังหวัดลำปาง ในด้านสุนทรียศาสตร์

คุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลปะสกุลช่างลำปาง ในมิติของสุนทรียศาสตร์ งานพุทธ ศิลป์เมืองลำปางเป็นส่วนหนึ่งของงานพุทธศิลป์ล้านนา ซึ่งจะมีอัตลักษณ์ความงามค่อนข้างชัดเจน โดยสามารถแบ่งเป็นกลุ่ม แยกออกจากหมวดกลุ่มช่างล้านนาอื่นๆ ได้ โดยในแต่ละยุคสมัยจะมีบริบท ที่แตกต่างกันออกไป มิติของสุนทรียศาสตร์แบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มลวดลาย กลุ่มเทคนิค กลุ่มรูปทรง เป็นต้น กรณีศึกษาที่หนึ่งเช่นเรื่องของอัตลักษณ์สกุลช่างเมืองลำปางในยุคทองที่ หลงเหลืออยู่คือ งานสถาปัตยกรรมวิหารสกุลช่างล้านนา เมืองลำปางมักจะถูกนิยาม วิหารสกุลช่าง ลำปางไว้ว่า “ฮ้างปู้” หรือหุ่นแบบผู้ชาย ในขณะที่เชียงใหม่ถูกนิยามว่าเป็นนิยามวิหารแบบ

“ฮ้างแม่” หรือหุ่นแบบผู้หญิง ลักษณะดังกล่าวเป็นการอุปมาให้เห็นภาพในมิติของสุนทรียศาสตร์ ความงาม ในมิติของการเปรียบเทียบสกุลช่างลำปางและเชียงใหม่อย่างชัดเจน

คำว่า “ฮ้างปู่” ในที่นี้หมายถึงรูปร่างที่บึกบึน แข็งแรง ก้ำยำ แต่ถ้าเปรียบเทียบกับ “ฮ้างแม่” คือหุ่นหรือรูปทรงที่อ่อนช้อย สะอาดสะอ้านที่เหมือนรูปร่างผู้หญิง ดังนั้นคำนิยามดังกล่าวจึงเป็นตัวสะท้อนมุมมองของช่างลำปางได้เป็นอย่างดี (วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, 2547: 32) ในกรณีตัวอย่างวิหารดังกล่าวแท้จริงแล้วลักษณะรูปทรง แนวคิดหรือสูตรการคำนวณวิหารทั้งสองรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็ เชียงใหม่ ลำปาง หรือไปจนถึงแพร่ น่าน เชียงราย ทั้งหมดนี้มีลักษณะร่วมที่เป็นรูปทรง แบบและการคำนวณเดียวกันแต่ต่างอัตลักษณ์ความงาม เช่น ความสูง ต่ำ อ้วน หรืออัตลักษณ์การใช้ลวดลาย ตกแต่ง จะเป็นอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นที่ค่อนข้างชัดเจน แน่นอันวางานพุทธศิลป์จะมีการหิยบิยมและการส่งต่อ ผ่านผู้คนที่เดินทางไปมา ณ บริเวณแถบนี้ ไม่ว่าจะเป็กลุ่มพ่อค้า หรือคณะสงฆ์ แต่ไม่ว่าจะเป็สิ่งไหนก็ตามที่มีบริบทกับเมืองลำปาง หรือกระทั่งมิติทางประวัติศาสตร์ที่ทางคณะสงฆ์เมืองลำปาง หรือพระมหาเถระองค์สำคัญๆ ที่ได้ศึกษามาจากท้องถิ่นอื่น แล้วจึงได้กลับมาอยู่เมืองลำปาง จะสะท้อนให้เห็นกลุ่มบุคคลดังกล่าวได้ศึกษาเรียนรู้ และได้หิยบิยมวัฒนธรรมต่างถิ่น คืองานพุทธศิลป์จากที่อื่นมาไว้ที่เมืองลำปาง แต่ได้มาตกผลึกจนกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 กระแสอิทธิพลจากภาคกลาง และอิทธิพลจากงานศิลปกรรมจีน เริ่มเข้ามาในงานพุทธศิลป์กลุ่มลำปาง โดยเฉพาะงานของกลุ่มเจ้าหลวงวรญาณรังสี ได้มีการนำค่านิยมแบบจีนเข้ามาประยุกต์ โดยผ่านจากภาคกลางในช่วงเวลาดังกล่าว ทำให้เริ่มมีการหิยบิยมลวดลายแบบจีนนำมาใช้ประกอบตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรมสกุลช่างลำปางเป็นจำนวนมาก และท้ายที่สุดได้มีการตกผลึก และประยุกต์เป็ลวดลายที่กลายเป็นอัตลักษณ์ของเมืองลำปางจนถึงปัจจุบัน คือ “ลายไส้หมู” ซึ่งคาดว่าพัฒนาการมาจากลวดลายเมฆหรือลายเมฆไหลของจีน ซึ่งลายไส้หมูมักจะอยู่ประกอบหรือมีส่วนประติสัมพันธ์กับลวดลายประแจเงินเสมอ ดังนั้นจึงสะท้อนให้เห็น อิทธิพลของศิลปะดังกล่าว และเหตุที่กล่าวว่าลายไส้หมูเป็อัตลักษณ์ของเมืองลำปางในยุคนี้เนื่องจากว่า กลุ่มลายต่างๆ นี้เมื่อไปอยู่ที่ใดก็จะพบว่าเบื้องต้นทางประวัติศาสตร์แล้วคือกลุ่มชาวลำปางอพยพไปอยู่ที่นั่นทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากงานไม้แกะสลักประดับอาคารวัดวาอารามของจังหวัดพะเยา เช่น วัดศรีโคมคำ วัดดอกบัว และอีกมากมายในจังหวัดพะเยาได้พบลายไส้หมูที่แกะสลักเป็นทำยาน ค้ายัน หรือแม้กระทั่งในพิพิธภัณฑวัดศรีโคมคำมีงานไม้แกะสลักรูปไส้หมู โดยอิทธิพลลายไส้หมูพบตั้งแต่เถิน แม่พริกขึ้นมาจนถึงพะเยา ตามอิทธิพลของเขตเมืองลำปางในสมัยนั้น สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์และสุนทรียภาพความงามของสกุลช่างลำปาง

ภาพที่ 12 ลายไม้หมู่และลายประแจจีน เหนือกรอบประตูวิหาร
วัดประดู่ป้อง อำเภอลำปาง

บุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่ต้องกล่าวถึง และสามารถสะท้อนภาพสุนทรียศาสตร์ของเมืองลำปางได้เป็นอย่างดีคือ ครูบาอินชัยธรรมจินตามุณี อดีตเจ้าคณะจังหวัดลำปางรูปแรก และเป็นสังฆราชาเมืองลำปาง ท่านทรงเป็นพระมหาเถระ ที่สำคัญ โดยในปัจจุบันได้รับการยกย่องให้กลายเป็นครูเมืองละกอน ลักษณะงานพุทธศิลป์ของครูบาอินชัยธรรมจินตามุณี เป็นงานพุทธศิลป์ที่เน้นเรื่องของโครงสร้างมากกว่ารายละเอียดเช่น การเน้นเรื่องของโครงสร้างตัวอาคารที่ลงตัว ส่วนรายละเอียดมักจะเป็นลายที่ค่อนข้างจะใหญ่หรือหยาบ สะท้อนให้เห็นลักษณะงานสกุลช่างลำปางในช่วงเวลา 100 – 150 ปีได้เป็นอย่างดี เช่น กรณีการสร้างวิหารพระเจ้าพันองค์วัดปงสนุก กรณีการสร้างวิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ หอคำเมืองลำปาง วิหารโคมคำวัดเสด็จ

โครงสร้างวิหารในยุคนี้ นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าหอคำวงศ์ทิพย์จนถึงช่วงเวลาดังกล่าว นิยมชื่อแป ที่มีควมหนา แน่น หนัก ทึบ ตัน แต่รายละเอียดลวดลายจะไม่ค่อยเน้นจะเน้นที่โครงสร้าง หรือรูปแบบพุทธศิลป์พระพุทธรูปปูนปั้นแบบครูบาอินชัยธรรมจินตามุณีค่อนข้างที่จะหนา บึกบึนจะเป็นอัตลักษณ์ค่อนข้างชัดเจน ที่ได้กล่าวมิติประวัติศาสตร์ไปในข้างต้นตอนหลังอิทธิพลจากภายนอกเข้ามามุมมองในความงามของผู้คนโดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ต่อเมืองลำปางค่อนข้างชัดเจนว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงมุมมองทัศนคติด้านสุนทรียศาสตร์ความงามของพุทธศิลป์อย่างชัดเจนตามกระแสนิยม เช่น งามแบบภาคกลาง งามแบบพม่า งามแบบฝรั่ง งามแบบจีน ขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละท้องถิ่น

ภาพที่ 13 ระบบชื้อแป๊ะ เส้า คาน วิหารพระเจ้าพันองค์
วัดปงสนุก อำเภอเมือง ลำปาง

ในการสร้างพระพุทธรูป ในช่วงยุคต้นมีอัตลักษณ์งานพุทธศิลป์ ในหมวดพระพุทธรูปสกุลช่างลำปาง ค่อนข้างมีความชัดเจนคือ การมีอิทธิพลการผสมผสานกันระหว่างล้านนาและสุโขทัย ทำให้อัตลักษณ์งานสกุลช่างในยุคทองหรือยุคล้านนาในสกุลช่างลำปางโดดเด่น ดังจะเห็นตัวอย่างได้อย่างชัดเจนจากพระเจ้าล้านทอง ในโขงพระเจ้าวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง พระเจ้าทองทิพย์ วัดพระแก้วดอนเต้า พระประธานวัดพระเจ้าทันใจ พระประธานวัดกู่คำหรือวัดป่าต้นหลวง ฯลฯ พระพุทธรูปกลุ่มนี้ได้สะท้อนภาพของงานสกุลช่างลำปางในยุคทองได้เป็นอย่างดีคือ พระพักตร์เรียวยาวออกอัตลักษณ์แบบสุโขทัย โดยเฉพาะกรณีของพระเจ้าล้านทองนั้น ถ้าทำการเทียบพระพักตร์ กับพระร่วงโรจนฤทธิ์วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม มีความเหมือนกันอย่างมาก แต่พระร่วงโรจนฤทธิ์ได้มีที่มาจากสุโขทัยซึ่งต่างพื้นที่กัน และภายหลังรัชกาลที่ 4 นำไปเป็นประธานที่ซุ้มจรนาค้านทิศตะวันออกของวัดพระนครปฐมเจดีย์ โดยอัตลักษณ์ของพระพุทธรูปสกุลช่างลำปาง จะมีโครงสร้างยาวโดยเน้นความงามในแกนตั้ง ในขณะที่งานพุทธศิลป์ล้านนาโดยรวม หน้าจะกลม ป้อม อุ่ม และมีการพัฒนาการเรื่อยๆ จนถึงยุคกลางช่วงพม่าปกครอง

องค์พระพุทธรูปที่สร้างและปรากฏศิลปะสกุลช่างลำปางส่วนใหญ่จะเป็นงานปูนปั้น ถูกปั้นโดยครูบามหาเถระที่สำคัญเช่น ครูบาจันทน์วัดแสนเมืองมา ครูบาโพธิ์วัดบ้านม้า ครูบาเตวะ (เทวะ) วัดท่าผา ซึ่งตกอยู่ในช่วงช่วงรอยต่อระหว่างยุคพม่าปกครอง กับช่วงต้นรัตนโกสินทร์ และส่งอิทธิพลมาเรื่อยๆ จนกระทั่งมาถึงยุคที่พม่าเข้ามาทำไม้ โดยพุทธศิลป์แบบพม่าเข้ามาทำให้ อัตลักษณ์ของพระพุทธรูปแบบท้องถิ่น เริ่มมีการนำความงามแบบพม่าเข้ามาเช่น การใช้สีทากับปูนปั้น โดยใช้สีขาว

ทองหรือขาวเหลือง หรือการใส่เส้นคาดหน้าผากเรียกว่า “หลาบ” หรือหน้านาง กับพระพุทธรูปปูนปั้นทั่วไป ซึ่งเป็นค่านิยมที่เกิดขึ้นช่วงประมาณ 100 ปีให้หลัง

ในยุคหลังหรือยุคปัจจุบันนี้ อັตลักษณ์ความงามพวกนี้เริ่มหายไปเพราะหลักของประติมานวิทยา คือองค์พระพุทธรูป ไม่จำเป็นต้องอาศัยความงามอันใดทั้งนั้น จึงทำให้เกิดการรับรู้ในหมู่ประชาชนว่า การซื้อพระพุทธรูปนั้นเป็นเรื่องปกติ ที่ไม่ต้องคำนึงถึงงานพุทธศิลป์ สุนทรียศาสตร์ หรืออັตลักษณ์ของความเป็นสกุลช่างอีกต่อไป นอกจากกลุ่มที่จำเพาะเจาะจงเฉพาะกิจเท่านั้น แต่สำหรับชาวบ้านทั่วไปพระพุทธรูปคือพระพุทธรูป โดยเน้นความสะดวกเท่านั้น

ตอนที่ 4 ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ ในจังหวัดลำปาง ในด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

งานพุทธศิลป์เมืองลำปาง จากมิติทางประวัติศาสตร์ ผ่านกระแสพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมมาสู่โลกในยุคสมัยใหม่ ในช่วงเวลาหนึ่งการศึกษาพุทธศิลป์แบบลำปางเกือบจะหายไป จนกระทั่งมีกลุ่มนักวิชาการการศึกษาจากหลายๆ แห่ง ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการศึกษางานพุทธศิลป์ในเมืองลำปาง มูลเหตุที่ทำให้งานพุทธศิลป์หายไปคือ ในยุคสมัยการออกกฎพระราชบัญญัติสงฆ์ (สุวิภา จำปาวัลย์ และ ชัยชนะ ปิ่นเงิน, 2553: 122-123) ในยุคจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเรื่องของสถาปัตยกรรมของสกุลช่างลำปาง และล้านนาอย่างถอนรากถอนโคน ด้วยการใช้อุบาย โดยเนื้อหาถ้าจะบูรณะวัดไหน จะต้องใช้แบบของงานพุทธศิลป์ หรือสถาปัตยกรรมจากภาคกลาง และกฎหมายฉบับดังกล่าวก็ทำให้มีส่วนในการเปลี่ยนแปลงมิติของการศึกษา พอประชาชนลิ้มความเป็นวิถีดั้งเดิม ผนวกกับถูกกฎหมายพระราชบัญญัติสงฆ์เป็นตัวควบคุม พอถูกอิทธิพลทางการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ ที่ครอบงำความรู้เดิมคือนำองค์ความรู้ในทุกมิติไม่ว่าจะเป็นเรื่องพุทธศิลป์ ประวัติศาสตร์ จากภาคกลาง มาครอบงำคนท้องถิ่นทำให้ลิ้มของความเป็นท้องถิ่นของตนเอง มิติของการศึกษาประวัติศาสตร์ ศิลปะ จารีตประเพณี สังคม วัฒนธรรมของลำปางได้หายไป

จนกระทั่งในช่วงเวลาหนึ่งประมาณ 20-30 ปีมานี้ เริ่มมีกลุ่มนักวิชาการจากหน่วยงานต่างๆ ได้เริ่มเข้ามาศึกษา สามารถแบ่งได้เป็น 1). กลุ่มนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายใต้การนำของอาจารย์วิไล พานิชพันธ์ และรองศาสตราจารย์วรลัจจ์ บุญยสุรัตน์ จากคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2). กลุ่มนักวิชาการจากกรุงเทพมหานคร โดยมาจากจากกรมศิลปากรและจากมหาวิทยาลัยศิลปากร ก็ได้เริ่มเข้ามาศึกษาพื้นที่เมืองโบราณ 3). หน่วยงานท้องถิ่น อันได้แก่มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง มีการลงพื้นที่แต่เป็นการลงพื้นที่แค่ผิวเผิน 4). กลุ่มนักวิชาการท้องถิ่น

โดยเฉพาะของท่านอาจารย์ศักดิ์ รัตนชัย ซึ่งเป็นอีกหนึ่งกลุ่มนักวิชาการที่มีการศึกษาเพื่อปลูกกระแสในการศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์ ประเพณีท้องถิ่น รวมถึงงานพุทธศิลป์

นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เริ่มมีการศึกษาเชิงลึกเช่น วิหาร โถง งานปูนปั้น หรือพุทธศิลป์สกุลช่างลำปางก็มีการศึกษา และเริ่มมีการจุดประกายมาเรื่อยๆ แต่เป็นการศึกษาจากกลุ่มนักวิชาการภายนอก ซึ่งเป็นแบบนี้มาเรื่อยๆ จนกระทั่งเริ่มในยุคกระแสของการส่งเสริมของการฟื้นฟูศิลปและวัฒนธรรมซึ่งได้ตอบโจทย์ของการท่องเที่ยว และเริ่มฟื้นกลับมาสนใจ และเริ่มกลับมามองการอนุรักษ์เพื่อการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยเริ่มมีการศึกษาหาอัตลักษณ์ตัวตนของท้องถิ่นขึ้นมา ในหลายชุมชน

แรกเริ่มของการเกิดกรณีศึกษานี้ขึ้นมาคือกรณีวัดปงสนุก ซึ่งเริ่มต้นจากการที่ชุมชนมองไม่เห็นคุณค่าของความสำเร็จ ในอาคารวิหารพระเจ้าพันองค์ที่มีอยู่ และได้มีเจตนาที่จะรื้อทิ้ง ซึ่งปรากฏภายหลังว่าแกนนำชุมชนได้เริ่มเห็นคุณค่า (ภายใต้การนำของ ดร.อนุกุล ศิริพันธ์) และได้ประสานงานกับทางกลุ่มนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยศิลปากร และจากอีกหลายๆฝ่าย เพื่อร่วมมือกันในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จนกระทั่งได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติจากองค์การยูเนสโก (UNESCO award of merits) ในเรื่องการอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดีเด่น ซึ่งจากกรณีศึกษาของวัดปงสนุกนี้ เป็นจุดระเบิด และส่งผลสะท้อนให้กับสังคมเมืองลำปาง

ในเวลาต่อมา ชุมชนอีกหลายชุมชน ที่เห็นคุณค่า และต้องการสืบค้นหาอัตลักษณ์ของตนเอง ขยายตัวเป็นวงกว้างโดยใช้กรณีศึกษาจากวัดปงสนุก เป็นชุมชนตัวอย่าง และโดยกลุ่มนักอนุรักษ์ หรือกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบูรณะอาคารวัดปงสนุกนี้ ได้กลายเป็นตัวแทน หรือผู้เชี่ยวชาญที่สามารถที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องของงานพุทธศิลป์ พรรณนาคุณค่าในมิติต่างๆ ให้กับสังคม และชุมชนอื่นๆ ที่เล็งเห็นคุณค่าและต้องการโหยหาอดีต ความเก่า และความเป็นอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่นให้กลับมา ซึ่งผลสำเร็จประการนี้ได้ก่อให้เกิดพิพิธภัณฑสถานชุมชน ก่อให้เกิดการบูรณะอาคารสถานที่ต่างๆ อย่างถูกต้องและอย่างเข้าใจในกระบวนการในการทำงาน เช่น พิพิธภัณฑสถานพื้นถิ่นต่างๆ พิพิธภัณฑสถานตุ๊กตา (ผ้าพระบฏ หรือผ้าพระเวสสันดร) ของวัดบ้านถ้ำ วัดทุ่งคา วัดนาครต วัดหลวง นางอย เป็นต้น

โดยเริ่มแรก ส่วนใหญ่ได้เข้าไปทำทะเบียน เมื่อเกิดการทะเบียน จะเกิดการสำรวจ และนำสู่การจัดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเกิดขึ้น ชุมชนได้เริ่มเล็งเห็นศักยภาพของตนเอง หลายๆ ชุมชนเริ่มมีการพัฒนาศักยภาพมุ่งสู่การเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้เริ่มจากการดูแลรักษา หรือการค้นหาค้นหาผ่านงานพุทธศิลป์และส่งต่อไปในเรื่องของสิ่งที่จับต้องไม่ได้ คือ การฟื้นฟูจารีตประเพณีของหลายชุมชน โดยเริ่มกลับมาดูแลเรื่องจารีตประเพณีของท้องถิ่นมากขึ้น และถ่ายทอดส่งต่อให้แก่คนรุ่นใหม่ อย่างเป็นกระบวนการ และท้ายที่สุดทำให้เกิดเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานในท้องถิ่นจังหวัดลำปาง ซึ่ง

มีหน่วยงานเจ้าภาพหลักคือ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรเป็นผู้ดูแล โดยเฉพาะจังหวัดลำปางจะมีเครือข่ายงานพุทธศิลป์ เครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดขึ้นมา มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล การสัมมนา และมีการเดินทางดูงานต่างพื้นที่ ซึ่งกระบวนการนี้ก่อให้เกิดการย้อนกลับมาและเกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ทำให้เกิดวงกว้างไปเรื่อยๆ นี่เป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาศิลปะ

และนอกจากกลุ่มในชุมชน ยังมีกลุ่มนักวิชาการกลับมาศึกษาในมิติทางด้านประวัติศาสตร์ของบ้านและเมืองอย่างชัดเจนมากขึ้นในช่วงยุค 20 - 30 ปีที่ผ่านมาปรากฏตำรา เอกสารมากมายจากกลุ่มนักวิชาการท้องถิ่น หรือจากที่อื่นเข้ามาศึกษาในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมเมืองลำปางมากขึ้น เช่น เครือข่ายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พยายามทำพิพิธภัณฑ์วัดเสด็จ และมาช่วยวัดพระแก้ว และสะท้อนไปในเรื่องของหน่วยงานจังหวัดที่เล็งเห็นคุณค่า สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด และหน่วยราชการต่างๆ ก็เริ่มเข้ามามีส่วนช่วยเหลือในส่วนต่างๆ เป็นผลที่ต่อเนื่องกันมา

องค์ความรู้จากงานพุทธศิลป์ องค์ความรู้จากกระแสการอนุรักษ์ หวงแหวน หรือการสืบค้นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นก่อให้เกิดองค์ความรู้มีอยู่สองประเภท ประเภทที่หนึ่งคือ องค์ความรู้ในด้านพุทธศิลป์แบบจำต้องได้ เช่น พระพุทธรูป งานประติมากรรม งานจิตรกรรม งานแกะสลัก เห็นได้ชัดชัดเจนว่าสิ่งนี้คืออัตลักษณ์ท้องถิ่นลำปาง แต่อีกประเภทหนึ่งที่ได้สืบค้นหาอัตลักษณ์คือ องค์ความรู้ที่ได้จากการบันทึกตำราต่างๆ ซึ่งมักจะอยู่ในรูปแบบของคำภีร์ใบลาน หรือพับสา ซึ่งองค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้เมื่อถูกปริวรรตออกมาแล้ว สิ่งที่ได้คือ องค์ความรู้ใหม่ๆ อีกมากมาย เช่น การสืบค้นวัดสองแควเหนือ ซึ่งทำให้ค้นพบประวัติศาสตร์ชุมชนที่ค่อนข้างเห็นภาพชัดเจน ในการย้อนอายุของชุมชนในการตั้งวัด หรือกรณีโครงการศึกษาคัมภีร์ใบลานของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ซึ่งได้สำรวจคำภีร์ใบลานต่างๆ ได้ค้นพบตำราคำนวณปฏิทิน ซึ่งปัจจุบันวัดปงสนุก ได้เริ่มตีพิมพ์ออกมาอย่างเป็นรูปธรรม จากที่ลำปางไม่เคยรู้มาก่อนว่ามีมาก่อน

องค์ความรู้จากการปริวรรต ที่ได้ นำกลับมาใช้ ยกตัวอย่างเช่น สูตรการสร้างพระพุทธรูป สูตรการสร้างวิหาร สูตรการสร้างเจดีย์ ถูกนำกลับมาใช้เป็นองค์ความรู้เรื่องช่าง องค์ความรู้เรื่องจากประวัติศาสตร์ ขาดก พระศูตริ ฯลฯ และยังมียังมีองค์ความรู้เรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องอานิสงส์ เทคนิคการบันทึกการสร้างวัด เจดีย์ จารึกผู้อุปถัมภ์ หรือการเข้าใจในเจตนาในการสร้างจากคำอุทิศ เป็นต้น

5. สถานภาพของการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

สถานภาพในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เมืองลำปางในปัจจุบัน ส่งผลต่อการตระหนักรู้ในคุณค่าของพุทธศิลป์ท้องถิ่นค่อนข้างมาก ทำให้เกิดการอนุรักษ์หวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์สามารถแบ่งผู้รับผิดชอบ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ได้หลายหน่วยงาน กลุ่มหน่วยงานแรกที่ยังจึกกันโดยทั่วไปคือกรมศิลปากรซึ่งมีหน้าที่ใน

การดูแล อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุที่สำคัญ หรือที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกของชาติ กลุ่มที่สองคือกลุ่มคณะสงฆ์ซึ่งผู้ผลิตชอบสถานที่นั้นๆ เป็นผู้ที่มีบทบาทในการดูแลรักษาร่วมถึงการเก็บรักษาตัวโบราณวัตถุต่างๆ ให้คงสภาพที่ดีถูกต้องและเหมาะสม ดังนั้นการอนุรักษ์สิ่งต่างๆ สิ่งสำคัญคือการให้องค์ความรู้ที่ถูกต้องแก่คณะสงฆ์รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องคือคณะศรัทธา ชุมชน เพราะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยดูแลในการปกป้องรักษา การจัดแสดง หรือการนำเสนองานพุทธศิลป์นั้นๆ ต่อสังคม กลุ่มที่สามคือกลุ่มนักวิชาการ กลุ่มนักศึกษา กลุ่มนักอนุรักษ์หรือผู้สนใจทั่วไปซึ่งกลุ่มนี้จะมีบทบาทที่ค่อนข้างสำคัญ โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นแกนนำในการอนุรักษ์ กลุ่มที่เข้าไปให้ความรู้ในท้องถิ่นหรือชุมชน ซึ่งกลุ่มนี้จะเข้าไปให้ความรู้ในเรื่องของกระบวนการ การอนุรักษ์ให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าของการเก็บรักษาและประโยชน์ที่จะได้รับจากการเก็บรักษาต่างๆ มรดกวัฒนธรรมเหล่านี้ให้อยู่สืบทอดต่อไป ดังนั้นทั้งสามกลุ่มนี้ถือว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นงานพุทธศิลป์ของเมืองลำปาง ซึ่งในปัจจุบันนี้สถานภาพการอนุรักษ์นี้ยังคงดำเนินการอยู่เรื่อยๆ โดยที่เกิดจากเลียนแบบในกระบวนการที่ถูกต้อง แสดงให้เห็นว่าชุมชนและรอบนอกได้เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์

ปัจจุบันกรมศิลปากร เริ่มเข้าร่วมมือช่วยเหลือในกรณีหลายๆ วัด ที่ไม่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร แต่สามารถเข้ามาบูรณปฏิสังขรณ์ได้ โดยที่วัดแห่งนั้นเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและตอบโจทย์ได้ กรมศิลปากรก็จะมีการจัดสรรงบประมาณมาบูรณะอาคารหลังนั้นๆ เช่น วัดนาแสง วัดศรีหลวง วัดม่อนปู่ยักษ์ วัดศรีรองเมือง และด้านหน่วยงานการศึกษาในจังหวัดลำปาง มีการทำงานเฉพาะจุด และเฉพาะเรื่องในอดีต แต่ในปัจจุบันได้มีการรวมกลุ่มกัน เพื่อที่จะทำงานในมิติของการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ที่เห็นภาพชัดเจนคือมีสามองค์กร คือมหาวิทยาลัยอินเตอร์เทคมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้ลงพื้นที่เพื่อทำงานด้านการอนุรักษ์ ต่อเนื่องจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ได้มาสำรวจเมื่อปีพุทธศักราช 2526

ตอนที่ 5 สรุปจำนวนงานพุทธศิลป์ที่ทำการศึกษา

ในงานวิจัยเรื่อง รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ผู้วิจัย ได้ทำการศึกษาภาคสนาม โดยได้ศึกษางานพุทธศิลป์จำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนสองแควสันติสุข อำเภอเกาะคา ชุมชนสวนดอก อำเภอเมือง ชุมชนศาลาเม็ง อำเภอเกาะคา และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก อำเภอเกาะคา และได้สรุปจำนวนงานพุทธศิลป์ที่ได้ผ่านกระบวนการอนุรักษ์ จำนวน 1,275 ชิ้น โดยแยกหมวดหมู่ตามชุมชน ดังต่อไปนี้

1. ชุมชนสองแควสันติสุข

ตารางที่ 14 จำนวนรายการทะเบียนของวัดสองแควสันติสุข จากโครงการศึกษา

ลำดับ	รายการ	จำนวน (ชิ้น)
1	พระพุทธรูปไม้	253
2	พระพุทธรูปแก้ว	3
3	สัตตภัณฑ์	1
4	แผงพระพิมพ์	1
5	หีบธรรม	1
รวม		259

2. ชุมชนสวนดอก

ตารางที่ 15 จำนวนรายการทะเบียนของวัดสวนดอก จากโครงการศึกษา

ลำดับ	รายการ	จำนวน (ชิ้น)
1	พระพุทธรูปไม้	267
2	พระพุทธรูปแก้ว	1
3	เครื่องประกอบพิธีกรรม	46
5	หีบธรรม	3
รวม		317

3. ชุมชนศาลาเม็ง

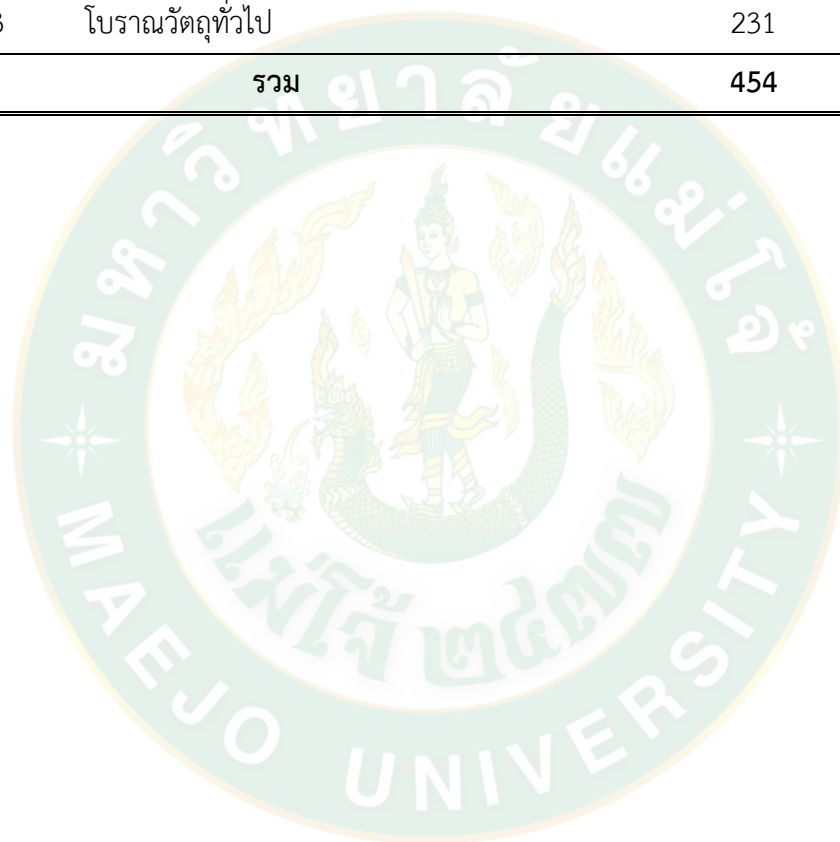
ตารางที่ 16 จำนวนรายการทะเบียนของวัดศาลาเม็ง จากโครงการศึกษา

ลำดับ	รายการ	จำนวน (ชิ้น)
1	พระพุทธรูปไม้	85
2	คัมภีร์ใบลานและพับสา	160
รวม		245

4. ชุมชนนาแก้วตะวันตก

ตารางที่ 17 จำนวนรายการทะเบียนของวัดนาแก้วตะวันตก จากโครงการศึกษา

ลำดับ	รายการ	จำนวน (ชิ้น)
1	คัมภีร์ใบลานและเอกสารโบราณ	199
2	เครื่องประกอบพิธีกรรม	24
3	โบราณวัตถุทั่วไป	231
รวม		454

ตอนที่ 6 ตัวอย่างของงานพุทธศิลป์ที่สะท้อนคุณค่า
และศักยภาพด้านต่างๆ

1. ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงประวัติศาสตร์

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป. กศ

วสส/2560/091

ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	จารึก	ศักราชได้ 1129 ตัว ปีเมือง
อายุสมัย	ส.จ.1129 พ.ศ.2310		เป้า ย่าแก้วได้เบิกยัง
วัสดุ	ไม้ขนุน		พระพุทธรูปเจ้าขอได้เป็น
ลักษณะ	ปางมารวิชัย		ปัจฉิมแก่ตัวข้ากับลูกเต้าคุณ
สภาพ	สมบูรณ์		ขอเอาสุข 3 ประการ มีนิ
ขนาด	หน้าตัก 7.5 ซม. ความกว้าง ฐาน 9.5 ซม. สูง 24.5 ซม.		พานเป็นยอดแต่โทษ มูลลย
ประวัติที่มา		ศรีทออย่าแก้วกับลูกเต้าปี
หมายเหตุ		น้องแล

ภาพที่ 14 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงประวัติศาสตร์
พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/091)

คุณค่าและศักยภาพของพระพุทธรูปองค์นี้ ได้บ่งบอกถึงช่วงเวลาที่มีการมาอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนสองแควแล้วตั้งแต่สมัยปลายอาณาจักรอยุธยา (นับตามหลักฐาน) โดยการปวิวรรตจารึกบริเวณฐานพระ พบว่าพระพุทธรูปองค์นี้ ได้ถูกสร้างขึ้นและมีอายุอยู่ใน จ.ศ. 1129 หรือ พ.ศ. 2310

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศแห่งกรุงศรีอยุธยา ในช่วงนั้นล้านนาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า แต่ยังมีอริยาสภาพสังคมที่มีการนับถือพุทธศาสนาอย่างสงบ และปรกติสุข

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป, กศ
วสส/2560/081

ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	จารึก	ศักราชได้ 1155 ตัว ปีกัดเป่า
อายุสมัย	พ.ศ.2336		เดือน 5 เบ็จ วัน 6 ประถมะบุตรละ
วัสดุ	ไม้ขนุน		ศรัทธาหมายมี ครูป่าหลวงคันทา
ลักษณะ	ปางมารวิชัย		แลตุหลวงปะวาระแลศิษย์บเจ้าจุ
สภาพ	มีรอยร้าวจากฐานยาวขึ้นไป ถึงพระหัตถ์ซ้าย		กานจุกนได้ฤทธิสนาสร้างพระรูป
ขนาด	หน้าตัก 15.5 ซม.xความ กว้างฐาน 17 ซม.xสูง 44 ซม.		เจ้าองค์นี้เป็นที่ไหว้สักการบูชา
ประวัติที่มา	ผู้อ่านจารึก	ธวัชชัย ท่าทอง
หมายเหตุ	ผู้ถ่ายภาพ	อรุณรัตน์ ทัศนฐาน
		ผู้บันทึก	นายเทพ ประมิตร พงษ์พานิช

ภาพที่ 15 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงประวัติศาสตร์
พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/081)

คุณค่าและศักยภาพของพระพุทธรูปองค์นี้ นอกจากได้ยืนยงถึงช่วงเวลาที่มีการมาอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนสองแควในสมัยต่อมา (นับตามหลักฐาน) โดยการปริวรรตจารึกบริเวณฐานพระ พบว่าพระพุทธรูปองค์นี้ ได้ถูกสร้างขึ้นและมีอายุอยู่ใน จ.ศ.1155 หรือ พ.ศ.2336 ในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในช่วงนั้นล้านนาได้ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ของในหลวงรัชกาลที่ 1 เพื่อ

ขับไล่พม่าออกจากพื้นที่ ถึงแม้ว่าจะอยู่ในภาวะสงคราม แต่ยังคงอธิบายสภาพสังคมที่มีการนับถือพุทธศาสนาอย่างสงบ และปรกติสุข โดยทำให้ทราบว่าการหนีจากประชาชนทั่วไปจะทำการบวชพระเพื่อถวายกับวัดแล้ว คณะสงฆ์ก็มักบวชพระเพื่อถวายวัด เพื่อบรรลุนิพพาน

2. ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

ส.ป. กค
วสส/2560/086

ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	จารึก	ศึกษารายได้ 1155 ตัว ปีกาเป่า
อายุสมัย	พ.ศ.2336		เดือน...เป็น...มุลละศรีธา
วัสดุ	ไม้ขนุน		หมายมีขนานรัตนษ ต่าง
ลักษณะ	ปางสมาธิ		ภริยาที่น้องบุญธรรมวงแหพันธ์
สภาพ	มีรอยร้าวจากฐานยาวถึงพระ หัตถ์ซ้าย		จุดคนได้ฤทธิส์ธานีได้ฤทธิเจ้า
ขนาด	หน้าตัก 5 ซม.:ความกว้าง ฐาน 8.5 ซม.:สูง 14.5 ซม.		องนี้เป็นที่ไหว้ให้แก่คนและ เทวดา
ประวัติที่มา	ผู้อ่านจารึก	ธวัชชัย ทำทอง
หมายเหตุ	ผู้ถ่ายภาพ	อรุณรัตน์ หลักฐาน
		ผู้บันทึก	เทพ ประมินทร์ พงษ์พานิช

ภาพที่ 16 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม
พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/086)

คุณค่าและศักยภาพของพระพุทธรูปองค์นี้ นอกจากได้ยืนยงถึงช่วงเวลาที่มีการมาอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนสองแคว (นับตามหลักฐาน) โดยการปริวรรตจารึกบริเวณฐานพระ พบว่าพระพุทธรูปองค์นี้ ได้ถูกสร้างขึ้นและมีอายุอยู่ใน จ.ศ.1155 หรือ พ.ศ.2336 เช่นเดียวกับองค์ก่อน ในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระพุทธรูปองค์นี้ได้อธิบายสภาพสังคมวัฒนธรรมการบวชของผู้ชาย ในพุทธศาสนา เมื่อลาสิกขาบถออกมาแล้วเรียกว่า “ขนาน” มาจาก “ตู้ขนาน” ซึ่งเป็นพระพรชาน้อยผู้ทำหน้าที่ยกแพขนานออกตอนท้าย ซึ่งใจปัจจุบันได้เพี้ยนมาเป็นคำว่า “หนาน” ในที่สุด

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป. กศ

วสส/2560/088

ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	จารึก	ศักราชได้ 1280 ตัว เดือนกิติ
อายุสมัย	พ.ศ.2461		กาเบ็ง เมืองวันหนึ่งไทกัคได้
วัสดุ	ไม้ขนุน		ประอมะปฐิตนศรัทธา ปู
ลักษณะ	ปางมารวิชัย		หนานสุเกษมพร้อมด้วย
สภาพ	สมบูรณ์		ลูกหลานจุนคน ขอหน้าบุญไป
ขนาด	หน้าตัก 8 ซม.×ความกว้าง ฐาน 10 ซม.×สูง 17.5 ซม.		รอด ภริยาผู้หนึ่งชื่อว่า ยา
ประวัติที่มา		แลบ จิมเตือช
หมายเหตุ	ผู้อ่านจารึก	ธวัชชัย ทำทอง
		ผู้ถ่ายภาพ	อรุณรัตน์ หลักฐาน
		ผู้บันทึก	เทพ ปรมินทร์ พงษ์พานิช

ภาพที่ 17 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม
พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/088)

คุณค่าและศักยภาพของพระพุทธรูปองค์นี้ นอกจากได้ยืนยันถึงช่วงเวลาที่มีการมาอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนสองแคว (นับตามหลักฐาน) โดยการปริวรรตจารึกบริเวณฐานพระ พบว่าพระพุทธรูปองค์นี้ ได้ถูกสร้างขึ้นและมีอายุอยู่ใน จ.ศ.1280 หรือ พ.ศ.2461 ในสมัยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระพุทธรูปองค์นี้ได้บ่งบอกถึงการมีคำว่า “จิม” ในวัฒนธรรมการพูดของคนลำปาง ซึ่งในปัจจุบันยังคงพูดกันอยู่

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป. กศ

วสส/2560/095

ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	ผู้อ่านจารึก	รวิชัย ท่าทอง
อายุสมัย	-	ผู้ถ่ายภาพ	อรุณรัตน์ หลักฐาน
วัสดุ	ไม้ขนุน	ผู้บันทึก	เทพ ประมิตร พงษ์พานิช
ลักษณะ	ปางมารวิชัย		
สภาพ	สมบูรณ์		
ขนาด	หน้าตัก 4.5 ซม.×ความกว้างฐาน 6 ซม.×สูง 15 ซม.		
ประวัติที่มา		
หมายเหตุ		
จารึก	พระพุทธรูปองค์นี้ศรัทธาดี หลวงปะวะสะถวายนบุญญ รอดหัวทั้ง 4 คน ชื่อว่า วิรุหะ จงโมทนาส่วนบุญแต่ เทอะ		

ภาพที่ 18 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม
พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/095)

คุณค่าและศักยภาพของพระพุทธรูปองค์นี้ นอกจากได้ยืนยันทันถึงช่วงเวลาที่มีการมาอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนสองแคว (นับตามหลักฐาน) โดยการปริวรรตจารึกบริเวณฐานพระ พระพุทธรูปองค์นี้ได้บ่งบอกการอุทิศกุศลของคนล้านนา นอกจากจะถวายให้ตนเอง (เจ้ากรรมนายเวร) ญาติผู้ล่วงลับ ยังถวายแก่ท้าวทั้ง 4 ด้วย (รวมพระแม่ธรณี)

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป. กค

วสส/2560/054

ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	ผู้อ่านจารึก	ธวัชชัย ท่าทอง
อายุสมัย	-	ผู้ถ่ายภาพ	อรุณรัตน์ หลักฐาน
วัสดุ	ไม้ฉันทน์หอม	ผู้บันทึก	เทพ ปรมินทร์ พงษ์พานิช
ลักษณะ	ปางมารวิชัย		
สภาพ	สมบูรณ์		
ขนาด	หน้าตัก 5.5 ซม. x ความกว้างฐาน 6 ซม. x สูง 16.5 ซม.		
ประวัติที่มา		
หมายเหตุ		
จารึก	พระชนมะ ศรีทรา บ้อยฉิบา กับด้วยพ่อแม่ได้สร้าง พระพุทธรูปเจ้าองค์นี้ไว้ให้ และบูชาแก่คนและเทวดา ทั้งหลาย		

ภาพที่ 19 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม
พระพุทธรูปไม้ (วสส/2560/054)

คุณค่าและศักยภาพของพระพุทธรูปองค์นี้ นอกจากได้ยืนยงถึงช่วงเวลาที่มีการมาอาศัยอยู่ในบริเวณชุมชนสองแคว (นับตามหลักฐาน) โดยการปริวรรตจารึกบริเวณฐานพระ พระพุทธรูปองค์นี้ได้บ่งบอกฐานะของเจ้าศรัทธา เนื่องจากวัสดุที่มักนำมาแกะพระ นอกจากไม้มงคลต่างๆ เช่น ไม้สัก ไม้ขนุน ไม้ศรี ฯลฯ การใช้ไม้จันทน์หอม เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่บ่งบอกฐานะของเจ้าศรัทธา เนื่องจากเป็นไม้มงคล และหายาก มีราคาสูงในสมัยนั้น

3. ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสุนทรียศาสตร์

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป. ม

วสศ/2561/240

ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	ผู้บันทึก	ปิณฑิต ภัลยา
อายุสมัย	-		
วัสดุ	ไม้สัก		
ลักษณะ	ปางมารวิชัย		
สภาพ	-		
ขนาด	หน้าตัก 9.5 ซม. ความกว้างฐาน 10.4 ซม. สูง 23.7 ซม.		
ประวัติที่มา	-		
หมายเหตุ	-		

ภาพที่ 20 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม
พระพุทธรูปไม้ (วสศ/2561/240)

คุณค่าและศักยภาพของพระพุทธรูปองค์นี้ ได้แสดงถึงเทคนิคการแกะไม้ในรูปแบบลวดลาย และเทคนิคของพม่า-ไทใหญ่ ซึ่งลวดลายบนจีวร ถึงแม้จะไม่ใช้เชิงช่างชั้นสูง แต่ได้แสดงออกถึงแรงขับ ที่ชาวพม่า-ไทใหญ่ นั้นพยายามสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่สุดเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่พุทธศาสนา

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

ลป. กค

วสส/2561/275

ชื่อวัตถุ	สัตถภัณฑ์
อายุสมัย	-
วัสดุ	ไม้สัก
ลักษณะ	ไม้แกะสลักลงลักปิดทอง ประดับกระจกสี

ภาพที่ 21 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงสังคมวัฒนธรรม พระพุทธรูปไม้ (วสส/2561/275)

สัตถภัณฑ์องค์นี้ พบที่วัดสวนดอก เป็นงานพุทธศิลป์ที่มีคุณค่าและศักยภาพในเชิงสุนทรียศาสตร์ โดยลวดลายได้สะท้อนเชิงช่างของสกุลช่างลำปาง โดยเป็นลายนาค ที่เป็นลายนาค ที่กระวัดพันกัน ในรูปแบบของลายไส้หมู ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของช่างลำปาง

4. ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงการเรียนรู้

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป, กค

วสส/2561/239

ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	พี่น้องผู้สู้คน ขอนาบุญไป
อายุสมัย	-	ตลอดพระองค์เจ้าหลวงแค
วัสดุ	ไม้จันทน์	เศษ
ลักษณะ	ปางมารวิชัย	ผู้อ่านจารึก ธวัชชัย ทำทอง
สภาพ	-	ผู้ถ่ายภาพ กนกอร ศิริรัฐสี
ขนาด	หน้าตัก 7.5 ซม. ความกว้างฐาน 8.4 ซม. สูง 18.3 ซม.	ผู้บันทึก ปิณฑพัล กัลยา
ประวัติที่มา	-	
หมายเหตุ	-	
จารึก	สิงข 1238 ตัว ปิระวาย เดือนธันวาคม เมืองสามไทย เจ้า สืบ มหามุขสังฆราช เจ้าเมือง พรหมเป็นเมือง ภริยา พ่อแม่	

ภาพที่ 22 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงการเรียนรู้
พระพุทธรูปไม้ (วสส/2561/239)

พระพุทธรูปองค์นี้ ได้สะท้อนถึงคุณค่าและศักยภาพ โดยการปริวรรตจารึกบริเวณฐานพระพุทธรูปองค์นี้ได้บ่งบอกฐานะว่าเจ้าศรัทธาคือ เจ้าเมืองพรหม ถวายแด่เจ้าหลวงลำปาง โดยงานชิ้นนี้ชวนให้เราคิดย้อนและศึกษาต่อว่า เมืองพรหม คือเมืองอะไร และมีบริบทของความเกี่ยวข้องกับเมืองลำปางในสมัยนั้นอย่างไร ซึ่งถ้าพิจารณาถึงการใช้ไม้จันทน์หอมแล้ว พระพุทธรูปนี้จึงมีปริศนาว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าทั้งสองมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นหรือไม่ อย่างไร

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป. ม		วสค/2561/266	
ชื่อวัตถุ	พระพุทธรูปไม้	จารึก	ศักราชได้ 1094 คั้ว <u>นิลันัน</u>
อายุสมัย	-		คำโพธิ์สี่ย ภาษาไทยว่า มี
วัสดุ	ไม้สัก		ดับเป้า มีทามุคศรัทธา แสน
ลักษณะ	ปางมารวิชัย		มโน และภริยา ลูกเส้าทุกคน
สภาพ	สมบูรณ์		ได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าองค์นี้
ขนาด	หน้าตัก 9.5 ซม. ความกว้างฐาน 10 ซม. สูง 21.8 ซม.		พระสุข 3 ประการ มี
ประวัติที่มา	-	ผู้อ่านจารึก	นิพพานเจ้า เป็นยอดแต่ดี
หมายเหตุ	-	ผู้ถ่ายภาพ	เป็นยอดแต่ดี <u>นิลันัน</u> นิจจัง พุริ่ง
		ผู้บันทึก	ชวังชัย ทำทอง
			กนกอร ศิริรัฐดี
			ปิ่นณทัต กัตยา

ภาพที่ 23 ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ในชุมชนที่มีศักยภาพในเชิงการเรียนรู้
พระพุทธรูปไม้ (วสค/2561/266)

พระพุทธรูปองค์นี้ ได้สะท้อนถึงคุณค่าและศักยภาพ โดยการปริวรรตจารึกบริเวณฐานพระ
พระพุทธรูปองค์นี้ มีความคลาดเคลื่อนในการจารึก (หมายถึงผู้จารึก) สืบสนเรื่องปี ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้
อธิบายว่าพบได้บ่อย แต่สิ่งที่ทำให้เราได้เรียนรู้จากพระพุทธรูปองค์นี้คือ การเรียงลำดับปี และปฏิทิน
ปีแบบล้านนา ที่มีชื่อเรียกต่างๆ เช่น ปีดับเป้า ปีเหม้า ฯลฯ

สรุป

จากการศึกษาสะท้อนว่า โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความ
รุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของผู้คนที่อยู่ในยุคสมัยต่างๆ และยังเปรียบเสมือนสื่อที่เล่าเรื่องราวในอดีต
ให้ผู้คนในปัจจุบันได้ศึกษา อาทิ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญา เทคโนโลยี ขนบธรรมเนียม
ประเพณี เศรษฐกิจ คติความเชื่อทางศาสนา และยังแสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในสมัย
โบราณ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติ และ
เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องดูแลและสงวนรักษา
โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ให้คงสภาพยืนยาว เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาของคนรุ่นต่อไป

ภายหลังจากการศึกษางานพุทธศิลป์แล้วเสร็จ จำนวน 4 โครงการ พบว่านอกเหนือจากองค์
ความรู้ด้านศักยภาพและคุณค่าของงานพุทธศิลป์ในพื้นที่ในด้านต่างๆ เช่นทางประวัติศาสตร์และ
โบราณคดี ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านสุนทรียศาสตร์ และด้านการศึกษา โดยภายหลังจาก
การออกจากพื้นที่แล้วได้เกิดกิจกรรม ดังต่อไปนี้ 1) มีกลุ่มในรูปแบบของกลุ่มที่ไม่เป็นทางการโดยมี
การตั้งคณะกรรมการ เพื่อดูแลงานพุทธศิลป์โดยขึ้นตรงกับผู้นำชุมชน สำหรับชุมชนสองแควสันติสุข
ชุมชนศาลาเม็ง และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก ส่วนชุมชนสวนดอกนั้น มีกรรมการขึ้นตรงกับเจ้า
อาวาสวัดสวนดอก 2) อาคารสถานที่ในการจัดเก็บงานพุทธศิลป์ มีระบบการดูแลดีขึ้นอย่างเป็น
รูปธรรม โดยมีการจัดเวรเพื่อทำความสะอาด โดยเป็นหน้าที่รับผิดชอบของกลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่ม
หนุ่มสาวของชุมชน 3) คณะผู้วิจัยได้นำส่งทะเบียนของงานพุทธศิลป์ประจำชุมชน ในรูปของเอกสาร
ทะเบียน โดยมีส่วนประกอบ ในด้านเนื้อหาคือสาเหตุของการเสื่อมสลายจากโบราณวัตถุ และวิธีการ
ดูแลโบราณวัตถุเบื้องต้นสำหรับชุมชน เอกสารทะเบียนที่รวบรวมถึงลักษณะทางกายภาพ ที่มา ยุค
สมัย วัสดุ ข้อความจารึก ฯลฯ ถึงแม้ว่าจะขาดทุนทรัพย์ ที่เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรม
การอนุรักษ์ แต่ยังคงมีกิจกรรมประเภทอื่นๆ ที่จะสามารถเติมเต็มวัตถุประสงค์ และแก้ปัญหาด้าน
งบประมาณ โดยวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ซึ่งจะอรรถาธิบายในบทต่อไป

บทที่ 5

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2

การวิจัยเรื่องรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของงานวิจัยคือ “สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน” โดยได้ออกแบบงานวิจัยเชิงทดลอง ในรูปแบบศึกษากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยการสุ่ม และวัดก่อน – หลังการทดลอง (randomized control group pretest – posttest design) เพื่อนำสู่การเปรียบเทียบผลการเรียนรู้ และท้ายที่สุดได้เปิดเวทีเพื่อหาวิธีการที่ดีที่สุดในการสร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และนำผลการศึกษาลู่สู่การสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน ในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ต่อไป โดยมีผลของการวิจัยดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การรับสมัครคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดการระดมความเห็นเพื่อรับสมัครคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2560 เพื่อให้ข้อมูลเนื้อหาของการระดมความเห็นเป็นการอธิบายสภาพการณ์ และรับฟังข้อปัญหาด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก จากภาคส่วนต่างๆ ที่ดำเนินการด้านการอนุรักษ์ เช่น สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษานักวิชาการ ประชาชนชุมชนที่สนใจ เพื่อร่วมดำเนินงานอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ก่อนทำการสกัดกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้ และความตระหนักรู้ ก่อนพัฒนารูปแบบเป็นการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ต่อไป โดยในการระดมความเห็นในครั้งนี้มีผู้เข้าร่วม จำนวน 36 คน ณ วัดสองแควสันติสุข อำเภอกะคา จังหวัดลำปาง รายละเอียดดังแสดงในภาพที่ 24

ภาพที่ 24 เวทีการระดมความเห็นเพื่อรับสมัครคณะกรรมการท่องเที่ยว
เชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 1 สิงหาคม 2560

1. ขั้นตอนการดำเนินงาน

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงปัญหาและสถานการณ์ของการหลงเหลืออยู่ของงานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก จากการศึกษาในภาคสนาม ถึงบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชาวลำปาง โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ที่มีขนาดเล็กที่ได้ทำการศึกษาภาคสนาม มีลักษณะเป็นงานพุทธศิลป์ที่เกิดการชำรุดได้ง่าย กอปรกับถ้าการดูแลรักษาทำได้อย่างไม่เต็มที่ มักสุ่มเสี่ยงในการสูญหาย โดยผู้วิจัยได้รายงานถึงรายการของสถานการณ์การคงอยู่ และสภาพของงานพุทธศิลป์จากการศึกษาภาคสนาม โดยในตอนท้ายภาคส่วนต่างๆ ได้มีความเป็นห่วงว่า งานพุทธศิลป์เหล่านี้ค่อยๆ เสื่อมสลายหายไป ถ้าปราศจากการจัดการที่ดี

ผู้วิจัยได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ในฐานะของเครื่องมือในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของพื้นที่ ที่สามารถตอบข้อจำกัดของชุมชนคือ

- 1) การดำเนินการท่องเที่ยวที่ไม่ติดขัดกับงบประมาณประจำที่ค่อนข้างจำกัดของทุกชุมชน
- 2) การทำให้ประชาชนยอมรับกลุ่มนักวิจัยที่บางครั้งมีความเปราะบางระหว่างเจ้าของพื้นที่กับนักวิจัย และ
- 3) วิธีสร้างความยั่งยืนให้กับการดำเนินการท่องเที่ยวได้อย่างไร โดยในท้ายที่สุดผู้วิจัย ได้เสนอว่า

ก่อนที่กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จำเป็นต้องมีการพัฒนารูปแบบ แต่ก่อนพัฒนารูปแบบต้องมีการสกัดรูปแบบการท่องเที่ยวจากกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก โดยในเบื้องต้น มีการรับสมัครกรรมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เพื่อดำเนินการวิจัยในกระบวนการเบื้องต้นตามวัตถุประสงค์ โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. ออกหนังสือเชิญประชุมเพื่อจัดการระดมความเห็นเพื่อรับสมัครคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ไปยังส่วนราชการ เอกชน สถานศึกษาต่างๆ

2. ดำเนินการประชุมเพื่อระดมความเห็นเพื่อรับสมัครคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง โดยมีเนื้อหาต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1 การดำเนินการรับฟังประเด็นปัญหาในการอนุรักษ์ โดยประเด็นปัญหา ผู้วิจัยได้จำแนกปัญหาด้านการอนุรักษ์เป็นประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 18 ประเด็นปัญหาของการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ประเด็น	ผู้นำประเด็น
ความเสื่อมสลาย	ดร.อนุกุล ศิริพันธ์
ความร่วมมือ	นายปิ่นนัทธ์ กัลยา
สภาพความเสียหาย	นายธวัชชัย ทำทอง

3. ผู้วิจัยได้เปิดประเด็นเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ช่วยแก้ปัญหาด้านการอนุรักษ์อย่างไร ดังต่อไปนี้

1.1.1 ด้านงบประมาณ : ต้นน้ำ

1.1.2 ด้านการร่วมมือร่วมใจ : กลางน้ำ

1.1.3 ด้านการอนุรักษ์ : ปลายน้ำ

4. ผู้วิจัยได้ทาบถามผู้เข้าร่วมการระดมความเห็นเพื่อเป็นคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ด้วยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล

2. ผลการดำเนินงาน

มีผู้สมัครเข้าร่วมการเป็นคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จำนวนทั้งสิ้น 30 ท่าน (รายชื่อ นำเสนอในภาคผนวก ก) ผู้ซึ่งจะเป็นแกนนำ และเป็นกลุ่มประชากรหลักของงานวิจัยในครั้งนี้ และคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางเหล่านี้ จะถูกอบรมและพัฒนาให้เป็นผู้บริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ซึ่งจะขออธิบายในบทต่อไป

ตอนที่ 2 การสกัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

เพื่อนำเป็นสิ่งที่ทดลอง

ผู้วิจัยได้เปิดเวทีเพื่อสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก จากหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การตรวจสอบวัตถุบิที่ใช้ในการผลิต 2) การตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นกับ โบราณวัตถุ 3) การปฏิบัติการสงวนรักษาโบราณวัตถุ 4) ซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด และ 5) การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์ ด้วยการประชุมกลุ่มย่อย (focus group discussion) เพื่อสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อนำเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และเพื่อเป็นสิ่งที่ทดลองว่ากิจกรรมเหล่านี้ได้ช่วยกระตุ้นการเรียนรู้และการตระหนักรู้ของนักท่องเที่ยวได้หรือไม่ โดยตกผลึกจากรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ (ด้านพุทธิปัญญา) จากทฤษฎีการเรียนรู้ ของเบนจามิน บลูม และคณะ (Bloom et al, 1956 อ้างใน สมชาย รัตนทองคำ, 2560: 33-34) ได้แก่ 1) ความรู้ความจำ 2) ความเข้าใจ 3) การนำไปใช้ 4) การวิเคราะห์ 5) การสังเคราะห์ และ 6) การประเมิน

1. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1.1 ผู้วิจัยได้ออกหนังสือเพื่อเชิญคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง เพื่อร่วมสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก จากหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โดยการจัดเวทีนี้เกิดขึ้นในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2560 ณ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

1.2 เวทีสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก จากหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ได้ถูกจัดขึ้นเพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่เหมาะสมกับบริบทของจังหวัดลำปาง โดยหลักการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางนั้น นำมาจากหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การตรวจสอบวัตถุบิที่ใช้ในการผลิต 2) การตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นกับ

โบราณวัตถุ 3) การปฏิบัติการสงวนรักษาโบราณวัตถุ 4) ซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด และ 5) การสงวนรักษาโบราณวัตถุหลังกระบวนการอนุรักษ์ ส่วนประเด็นในการร่วมและเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ผู้วิจัย ได้นำ ประเด็นว่ากิจกรรมนั้นๆ ควรมีการถ่ายทอดความรู้ทั้งในด้านพุทธิปัญญา และด้านการตระหนักรู้ โดย ได้บรรยายเรื่อง “ทฤษฎีการเรียนรู้” ของเบนจามิน บลูม และคณะ ได้แก่ 1) ความรู้ความจำ 2) ความเข้าใจ 3) การนำไปใช้ 4) การวิเคราะห์ 5) การสังเคราะห์ และ 6) การประเมิน และบรรยาย เรื่อง “พฤติกรรมด้านจิตพิสัย” ของคาร์ทโวลส์และคณะ ซึ่งประกอบไปด้วยเกณฑ์การวัดคือ 1) การรับรู้ 2) การตอบสนอง 3) การเกิดค่านิยม 4) การจัดระบบคุณค่า และ 5) การสร้างลักษณะนิสัย ก่อน เปิดโอกาสให้คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางได้ ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างกิจกรรมท่องเที่ยว ในลำดับต่อไป

ตารางที่ 19 กำหนดการเปิดเวทีเพื่อสกัดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็กจากหลักการ อนุรักษ์โบราณวัตถุ วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2560

ลำดับที่	เวลา	กิจกรรม	วิทยากร
1	9.00 – 10.30	บรรยาย “ทฤษฎีการเรียนรู้”	อ.ปิ่นนัทธ์ กัลยา
2	10.30 – 12.00	บรรยาย “พฤติกรรมด้านจิตพิสัย”	อ.ปิ่นนัทธ์ กัลยา
3	13.00 – 16.00	การสกัดหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ สู่กิจกรรม การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ของจังหวัดลำปาง	อ.ปิ่นนัทธ์ กัลยา

2. ผลการดำเนินงาน

ภายหลังจากการสกัดหลักการอนุรักษ์โบราณวัตถุ สู่กิจกรรมการอนุรักษ์ โดยใช้หลักการ สร้างความรู้ และความตระหนักรู้ พบว่ากิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็กที่เหมาะสม สำหรับบริษัท และสถานการณ์ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง และก่อให้เกิดการ สร้างความรู้ และความตระหนักรู้ ประกอบด้วย องค์ประกอบที่เป็นมรรคผลทั้ง 4 มิติ คือ 1) การ สร้างกิจกรรมให้เกิดการแลกเปลี่ยน (exchanging) ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน 2) การสร้าง กิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation) 3) การสร้าง กิจกรรมเพื่อสรุปบทเรียน (conclusion) และ 4) การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching)

คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จึงได้ร่วมระดมความคิดเห็นและตกผลึกเพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 4 กิจกรรม ที่ได้ อธิบายรายละเอียดพร้อมจำแนกตามมิติ ตามกิจกรรม ดังต่อไปนี้ 1) การฝึกวิเคราะห์วัสดุที่ใช้สร้างงานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก 2) การตรวจสอบสภาพความเสียหาย 3) การปฏิบัติการสงวนรักษาและซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด และ 4) การทำทะเบียนงานพุทธศิลป์

ตารางที่ 20 รายละเอียดกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จากเวทีการสกัดหลักการอนุรักษ์
โบราณวัตถุ สู่กิจกรรมการอนุรักษ์ วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2560

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	มรรคผล
1	การฝึกวิเคราะห์วัสดุที่ใช้สร้างงานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก	1. แนะนำวัสดุที่มักใช้ในการสร้างงานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก 2. สรุปลงจากหน้างานจริงตามหลักฐาน	1. การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching) 2. การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation)
2	การตรวจสอบสภาพความเสียหาย	1. การตรวจสอบสภาพความเสียหายที่มักเกิดกับโบราณวัตถุ เช่นการสึก การถูกแมลงกัดแทะ การผ่านการกระทำโดยธรรมชาติ ฯลฯ 2. การบันทึกสภาพหน้างานจริง	1. การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching) 2. การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation)
3	การปฏิบัติการสงวนรักษาและซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด	1. การทำความสะอาด และซ่อมแซมเบื้องต้น 2. การรักษาสภาพเพื่อป้องกันการสึกหรือตามธรรมชาติ	1. การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching) 2. การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation)
4	การทำทะเบียนงานพุทธศิลป์	1. การถ่ายภาพ 2. การวัดขนาด 3. การประเมินสภาพ 4. การอ่านจารึกและการจดบันทึก	1. การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching) 2. การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation)

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูล และสรุปข้อมูลในแบบผังความคิด และได้ปรึกษากับทางประธานกรรมการที่ปรึกษาว่าควรมีการวัดผลว่ากิจกรรมที่ตกผลึกมานี้ สามารถสร้างความรู้ กับความตระหนักรู้สู่นักท่องเที่ยวได้มากน้อยเพียงไร จึงเป็นที่มาของกิจกรรมกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้และความตระหนักรู้ โดยขออธิบายในขั้นตอนต่อไป

ตอนที่ 3 การจัดกิจกรรมตามกระบวนการอนุรักษ์ เพื่อวัดความรู้และความตระหนักรู้

กิจกรรมตามกระบวนการอนุรักษ์ ได้ถูกจัดขึ้นทั้งสิ้น 2 ครั้ง เพื่อวัดความรู้และความตระหนักรู้ โดยผู้วิจัยได้ออกแบบการทดลอง โดยจัดให้มีกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ตามหลักการออกแบบงานวิจัยเชิงทดลอง ในรูปแบบศึกษากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยการสุ่ม และวัดก่อน – หลังการทดลอง (randomized control group pretest – posttest design) เพื่อนำสู่การหาวิธีการที่ดีที่สุดในการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ก่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์สู่นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร โดยขออธิบายถึงรายละเอียดและขั้นตอนของการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1.1 เปิดรับสมัครคณาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนด้านการท่องเที่ยว ที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการเพื่อคัดเลือกเป็นประชากร จำนวน 190 คน เนื่องจากต้องการประชากรที่มีพื้นฐาน และบริบทที่เหมือนกัน และทำการปิดรับสมัครทันทีเมื่อครบตามจำนวน

1.2 ภายหลังจากผู้วิจัยได้กำหนดขนาดของประชากร จากจำนวนทั้งสิ้น 190 คน ด้วยการใช้อัตราสำเร็จรูปของเครซีและมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970: 607-610) ที่ความคลาดเคลื่อน 5 เปอร์เซ็นต์ ได้จำนวนกลุ่มประชากรที่จะใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ จำนวน 128 คน

1.3 การแบ่งกลุ่มประชากรทั้ง 128 คน เพื่อคัดเลือกเป็นกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ผู้วิจัยใช้ วิธีการจับฉลากดังต่อไปนี้

1.3.1 การจับฉลากด้วยวิธีการเลือกหน่วยตัวอย่างแบบไม่มีการแทนที่ หรือใส่คืน (sampling without replacement) จับฉลากเพื่อโดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม จำนวนเท่าๆ กัน กลุ่มละ 64 คน

1.3.2 นำรายชื่อของผู้สมัคร มาผสมกันเป็องตัน พร้อมกับกำหนดรหัสหมายเลขประจำตัวตั้งแต่หมายเลขแรก ถึงหมายเลขที่ 128

1.3.3 นำรหัสหมายเลขเพื่อจับฉลาก โดยจับสลับกันไปโดยเริ่มจาก กลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม จนครบกลุ่มละ 64 คน

1.3.4 ทำการนัดหมายกลุ่มตัวอย่างเพื่อดำเนินขั้นตอนการทดลอง และวัดผล

1.4 ผู้วิจัย ได้จัดกระทำกับกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ตามแบบแผนการศึกษากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยการสุ่ม และวัดก่อน – หลังการทดลอง (randomized control group pretest – posttest design) ดังต่อไปนี้

1.5 กลุ่มที่ 1 กลุ่มทดลอง (experimental group)

1.5.1 นัดหมายกับกลุ่มทดลอง เพื่อเก็บข้อมูลกับกลุ่มทดลองโดยใช้แบบทดสอบก่อนเข้าโครงการทดสอบ (pre-test : T_1) ในวันที่ 25 สิงหาคม 2560 โดยมีกลุ่มทดลองที่ถูกกำหนดจำนวน 64 คน เข้าทำแบบทดสอบก่อนเข้าโครงการทดสอบ ณ ศาลาอเนกประสงค์วัดปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

1.5.2 เก็บข้อมูลกับกลุ่มทดลองโดยใช้กระบวนการอนุรักษ์ ประกอบด้วย 1) การฝึกวิเคราะห์วัสดุที่ใช้สร้างงานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก 2) การตรวจสอบสภาพความเสียหาย 3) การปฏิบัติการสงวนรักษาและซ่อมแซมโบราณวัตถุส่วนที่ชำรุด และ 4) การทำทะเบียนงานพุทธศิลป์ ณ ชุมชนศาลาเม็ง ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน

1.5.3 ในระหว่างการทดลองผู้วิจัยและคณะทำงานได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้านข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ แนวทาง ด้วยการจดประเด็นจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม บันทึกเสียงเป็นหลักฐาน และสรุปประเด็น จากกลุ่มตัวอย่าง (treatment : X) และความตระหนักรู้ด้วยแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

1.5.4 นัดหมายกับกลุ่มทดลอง เพื่อเก็บข้อมูลกับกลุ่มทดลองโดยใช้แบบทดสอบหลังเข้าโครงการทดสอบ (post-test : T_2) ซึ่งเป็นข้อสอบชุดเดียวกัน ในวันที่ 26 สิงหาคม 2560 โดยมีกลุ่มทดลองที่ได้ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 64 คน เข้าทำแบบทดสอบหลังโครงการทดสอบ ณ ศาลาอเนกประสงค์วัดปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 25 การดำเนินการทดสอบโดยแบบทดสอบก่อนเข้าร่วมโครงการของกลุ่มทดลอง

หมายเหตุ วันที่ถ่ายภาพเมื่อ 25 สิงหาคม 2560

1.6 กลุ่มที่ 2 กลุ่มควบคุม (control group)

1.6.1 นัดหมายกับกลุ่มควบคุม เพื่อเก็บข้อมูลกับกลุ่มควบคุมโดยใช้แบบทดสอบก่อนเข้าโครงการทดสอบ (pre-test : T_1) ในวันที่ 31 สิงหาคม 2560 โดยมีกลุ่มควบคุมที่ถูกกำหนดจำนวน 64 คน เข้าทำแบบทดสอบก่อนเข้าโครงการทดสอบ ณ ศาลาอเนกประสงค์วัดปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

1.6.2 ควบคุมให้ไม่ให้นักกลุ่มควบคุมไม่ได้รับกระบวนการอนุรักษ์ (no treatment : $\sim X$) โดยคงเหลือเพียงเหลือเพียงจัดการท่องเที่ยวเพื่อศึกษางานพุทธศิลป์ทั่วไป ณ ชุมชนศาลาเม็ง ตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน ในวันที่ 31 สิงหาคม 2560 ถึง 1

กันยายน 2560 ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน ในพื้นที่เดียวกัน โดยโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา งานพุทธศิลป์ สำหรับกลุ่มควบคุมนั้น ผู้วิจัยกำหนดให้มีรูปแบบของการถ่ายทอดความรู้แบบการนำเที่ยว (guided tour) โดยใช้มัคคุเทศก์ในการนำเที่ยวคือนางสาวจันทนา เกษอินทร์ มัคคุเทศก์ที่ผ่านมาตรฐานมัคคุเทศก์ของกรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (Thailand Tourist Guide Standard) และมีมัคคุเทศก์ดีเด่น ประจำปี พ.ศ.2551 เพื่อการนำเที่ยวในโปรแกรมนี้

1.6.3 นัดหมายกับกลุ่มควบคุม เพื่อเก็บข้อมูลกับกลุ่มควบคุมโดยใช้แบบทดสอบ หลังเข้าโครงการทดสอบ (post-test : T_2) ซึ่งเป็นข้อสอบชุดเดียวกัน ในวันที่ 1 กันยายน 2560 โดยมีกลุ่มควบคุมที่ได้ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 64 คน เข้าทำแบบทดสอบหลังโครงการทดสอบ ณ ศาลาอเนกประสงค์วัดปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

2 ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูล ตรวจสอบข้อสอบก่อนและหลัง และสรุปผลข้อมูล รวมถึง วิเคราะห์ทางสถิติเพื่อหาความแตกต่าง โดยขออธิบายในขั้นตอนต่อไป

2. ผลการดำเนินงาน

ผลการวัดความรู้

1. การดำเนินงานกับกลุ่มทดลอง (experiment group)

ผู้วิจัยได้ดำเนินงานกับกลุ่มทดลอง คือการทำแบบทดสอบก่อนและหลังการทดลอง ของกลุ่มทดลอง จำนวน 64 คน ได้ทำแบบทดสอบก่อน วันที่ 25 สิงหาคม 2560 (วันจัดกิจกรรมการอนุรักษ์คือวันที่ 25-26 สิงหาคม 2560) และแบบทดสอบหลังวันที่ 26 สิงหาคม 2560 โดยมีผลการทดสอบดังต่อไปนี้

ตารางที่ 21 ผลการทดสอบก่อนและหลังเข้าร่วมการทดลอง ของกลุ่มทดลอง (experiment group)

คนที่	Pretest	posttest	คนที่	Pretest	posttest	คนที่	Pretest	posttest
1	5	6	23	18	19	45	13	14
2	13	14	24	11	13	46	17	17
3	17	17	25	12	16	47	18	16
4	18	16	26	13	14	48	15	15
5	11	10	27	13	14	49	10	16
6	12	10	28	18	16	50	9	10
7	13	14	29	13	14	51	10	8
8	15	15	30	7	9	52	18	19
9	7	9	31	9	14	53	12	16
10	10	12	32	8	11	54	8	11
11	10	16	33	13	8	55	5	6
12	9	14	34	5	6	56	13	14
13	10	8	35	17	17	57	10	8
14	9	10	36	5	6	58	13	14
15	8	11	37	11	10	59	10	16
16	10	10	38	13	14	60	10	10
17	10	8	39	7	9	61	13	14
18	13	8	40	10	16	62	15	15
19	12	12	41	10	8	63	9	10
20	5	6	42	9	10	64	12	16
21	13	14	43	10	10			
22	17	17	44	12	12		n = 64	

2. การดำเนินงานกับกลุ่มควบคุม (control group)

ผู้วิจัยได้ดำเนินงานกับกลุ่มควบคุม คือการทำแบบทดสอบก่อนและหลังการทดลอง ของกลุ่มควบคุม จำนวน 64 คน ได้ทำแบบทดสอบก่อน วันที่ 31 สิงหาคม 2560 (วันจัดกิจกรรมการอนุรักษ์คือวันที่ 31 สิงหาคม - 1 กันยายน 2560) และแบบทดสอบหลังวันที่ 1 กันยายน 2560 โดยมีผลการทดสอบดังต่อไปนี้

ตารางที่ 22 ผลการทดสอบก่อนและหลังเข้าร่วมการทดลอง ของกลุ่มควบคุม (control group)

คนที่	Pretest	posttest	คนที่	Pretest	posttest	คนที่	Pretest	posttest
1	13	14	23	9	10	45	11	9
2	13	11	24	13	14	46	19	17
3	13	15	25	17	15	47	15	13
4	15	16	26	13	11	48	13	12
5	12	13	27	14	7	49	17	14
6	11	8	28	15	20	50	13	12
7	18	14	29	20	19	51	13	15
8	16	11	30	8	15	52	11	8
9	11	14	31	16	15	53	16	11
10	12	16	32	15	12	54	7	15
11	7	15	33	15	18	55	16	10
12	11	16	34	18	18	56	10	12
13	16	10	35	10	19	57	14	15
14	15	13	36	5	16	58	13	14
15	13	13	37	15	14	59	14	7
16	18	16	38	16	14	60	15	18
17	10	12	39	9	13	61	5	16
18	15	14	40	14	16	62	9	13
19	11	13	41	11	14	63	15	16
20	14	15	42	7	11	64	18	14
21	12	13	43	13	12			
22	12	12	44	16	15		n = 64	

ผลการวิเคราะห์ความแตกต่าง โดยเปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนการทดลองและหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม และผลการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างกลุ่มเพื่อทดสอบสมมติฐาน

ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานข้อที่ 1 ภายหลังจากการตรวจสอบเอกสาร โดยระบุว่า “กิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ ในกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างความรู้ด้านพุทธพิสัยแตกต่างกัน” โดยในการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดให้กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ได้ทำข้อสอบก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม (pretest)

ก่อนเดินทางไปยังแหล่งอนุรักษ์ ส่วนข้อสอบหลังการเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) ได้ถูกทำภายหลังจากกิจกรรมของโครงการเสร็จสมบูรณ์ โดยสมมติฐานข้อแรกเป็นการเปรียบเทียบกันระหว่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลอง (experiment group) และกลุ่มควบคุม (control group)

ส่วนสมมติฐานข้อที่ 2 คือ กิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกัน โดยสมมติฐานข้อที่ 2 เป็นการเปรียบเทียบผลก่อน-หลังของกลุ่มทดลอง (experiment group) เพียงกลุ่มเดียว

ผู้วิจัยได้กำหนดใช้ค่าสถิติในการวิเคราะห์เพื่อทดสอบสมมติฐานครั้งนี้ ทั้งสองสมมติฐาน คือ การใช้ค่าสถิติที่ชนิดจับคู่ (paired-sample t-test) เนื่องจากเป็นข้อมูลของสองกลุ่มที่ไม่เป็นอิสระต่อกัน โดยตั้งสมมติฐานทางสถิติคือ $H_0 : \mu_{\text{posttest}} = \mu_{\text{pretest}}$ and $H_1 : \mu_{\text{posttest}} > \mu_{\text{pretest}}$ และกำหนดค่าความเชื่อมั่นที่ 0.05 โดยผลการศึกษาในแต่ละกลุ่มปรากฏดังต่อไปนี้

1. กลุ่มทดลอง (experimental group)

ตารางที่ 23 ผลการเปรียบเทียบจากการทดสอบจากข้อสอบก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม (pretest) และข้อสอบหลังการเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) ของกลุ่มทดลอง (experimental group) ด้วยค่าสถิติที่ ค่าความเชื่อมั่น 0.05

	N	μ	σ	t	Sig.
Pre-test&posttest	64	-.891	2.351	-3.031	.004

จากตารางที่ 23 พบว่าผลการทดสอบหลังเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) ของกลุ่มทดลอง สูงกว่าค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบก่อนเข้าร่วมกิจกรรม (pretest) อย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 จึงปฏิเสธ H_0 และยอมรับ H_1 ที่ว่า กิจกรรมของกลุ่มทดลองทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ด้านพุทธพิสัย แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 โดยค่าเฉลี่ยผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) โดยมีค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบหลังเข้าร่วมกิจกรรมที่ 12.31 ซึ่งสูงกว่า ค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบก่อนเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งมีค่าเฉลี่ย 11.42

2. กลุ่มควบคุม

ตารางที่ 24 ผลการเปรียบเทียบจากการทดสอบจากข้อสอบก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม (pretest) และข้อสอบหลังการเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) ของกลุ่มควบคุม (control group) ด้วยค่าสถิติที่ ที่ค่าความเชื่อมั่น 0.05

	N	μ	σ	t	Sig.
Pre-test&posttest	64	-500	3.984	-1.004	.319

จากตารางที่ 26 พบว่าผลการทดสอบหลังเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) ของกลุ่มควบคุม สูงกว่าค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบก่อนเข้าร่วมกิจกรรม (pretest) อย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 จึงยอมรับ H_0 ที่ว่า กิจกรรมของกลุ่มควบคุมทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ด้านพุทธิพิสัยเหมือนกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 โดยค่าเฉลี่ยผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) โดยมีค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบหลังเข้าร่วมกิจกรรมที่ 13.72 ซึ่งสูงกว่า ค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบก่อนเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งมีค่าเฉลี่ย 13.14

ผลการทดสอบสมมติฐาน

ผลทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดว่ากิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ด้านพุทธิพิสัยแตกต่างกัน โดยกลุ่มทดลอง (experimental group) ให้ผลการทดสอบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางมีผลทำให้ความรู้ด้านพุทธิพิสัยแตกต่างกันอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และสำหรับกลุ่มควบคุม (control group) ผลการทดสอบความรู้ด้านพุทธิพิสัยทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) เหมือนกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 โดยสรุปจึงยอมรับสมมติฐานที่ว่า กิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ด้านพุทธิพิสัยแตกต่างกัน

ผลทดสอบสมมติฐานข้อที่ 2 ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดว่ากิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกัน โดยผลการทดสอบทางสถิติทำให้

ผู้วิจัยปฏิเสธสมมติฐานหลัก และยอมรับสมมติฐานแย้ง คือกิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ระหว่างกลุ่ม

ภายหลังจากผู้วิจัยได้ทดสอบสมมติฐานแล้ว จึงนำผลของการทดสอบหลังเข้าร่วมกิจกรรมของทั้งกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม เข้าทดสอบความแปรปรวนระหว่างกลุ่มเพื่อทราบว่าวิธีการจัดกิจกรรมแบบใด เป็นวิธีการที่ได้ผลที่สุดในการสร้างความรู้ให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยว โดยได้กำหนดการทดสอบทางสถิติด้วยค่าสถิติทีชนิดอิสระ (independent sample t-test) โดยได้ตั้งสมมติฐานที่ $H_0 : \mu_{\text{experiment}} = \mu_{\text{control}}$ and $H_1 : \mu_{\text{experiment}} \neq \mu_{\text{control}}$. โดยผลการทดสอบสมมติฐานปรากฏดังนี้

ตารางที่ 25 สรุปค่าการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ระหว่างกลุ่มทางสถิติ ด้วยค่าสถิติที ชนิดอิสระ ที่ค่าความเชื่อมั่น 0.05

	N	μ	σ	t	Sig.
Experiment	64	12.31	3.550	-2.562	.012
Control	64	13.72	2.585		

จากตารางที่ 25 พบว่าวิธีการจัดกิจกรรมของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ได้สร้างความรู้ที่เหมือนกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 จึงได้เปรียบเทียบหาความแปรปรวนของผลการทดสอบเพื่อทราบว่าวิธีการถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มทดลอง หรือกลุ่มควบคุมวิธีการใดดีกว่ากัน ด้วยวิธี LSD (Fisher Least Difference) (วีระพล ทองมา, 2554: 275-276)

โดยผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานว่า $H_0 : \mu_{\text{control}} \leq \mu_{\text{experiment}}$ and $H_1 : \mu_{\text{control}} > \mu_{\text{experiment}}$. โดยผลการทดสอบ LSD ให้ค่าดังนี้

การทดสอบ LSD $(\bar{x}_i - \bar{x}_j)$ คำนวณ 1.41 ซึ่งมากกว่าค่า

$$t_{.05,df} \sqrt{2(S_p^2) \left(\frac{n}{n_i} + \frac{n}{n_j} \right)}$$

ซึ่งคือ 1.33

ผู้วิจัยจึงปฏิเสธ H_0 และยอมรับ H_1 ว่ากิจกรรมในการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ด้านพุทธศิลป์ที่ใช้สำหรับกลุ่มควบคุม ให้ผลดีกว่ากิจกรรมการอนุรักษ์ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ประกอบด้วยกิจกรรมหลากหลายอาจทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าการปฏิบัติงานอนุรักษ์เพียงอย่างเดียว เนื่องจากงานที่ได้รับมอบหมายอาจเป็นงานเดียวจึงไม่เกิดการสร้างความรู้อื่นๆ ในบริบทแวดล้อมได้ ซึ่งผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยไปใช้ในกิจกรรมต่อไป

ตอนที่ 4 การวัดความตระหนักรู้ของกลุ่มประชากร

นอกเหนือจากการวัดความรู้ซึ่งเป็นพฤติกรรมในด้านพุทธิพิสัยแล้ว ผู้วิจัยจึงได้วัดความตระหนักรู้ซึ่งเป็นพฤติกรรมเชิงจิตพิสัยควบคู่กันไป เพื่อให้แน่ใจว่ากิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปสามารถก่อให้เกิดความรู้และเกิดความตระหนักรู้เรื่องการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ด้วย โดยผู้วิจัยจึงได้สร้างแบบสอบถาม โดยประยุกต์แนวคิดลำดับขั้นของพฤติกรรมด้านจิตพิสัย ของคาร์ทไวลธ์และคณะ (Krathwohl et al., 2001 อ้างใน ทิศนา แคมมณี, 2546: 125) ซึ่งประกอบไปด้วยเกณฑ์การวัดคือ 1) การรับรู้ 2) การตอบสนอง 3) การเกิดค่านิยม 4) การจัดระบบคุณค่า และ 5) การสร้างลักษณะนิสัย

แบบสอบถามดังกล่าวได้ถูกตรวจสอบค่าความเชื่อมั่น โดยตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาด้วยวิธีการตรวจสอบสอดคล้องของข้อคำถามและวัตถุประสงค์ ภายหลังจึงนำแบบประเมินผลกระทบบไปทดสอบค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือด้วยค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา ของครอนบาค (Cronbach's coefficient alpha) จำนวน 30 ชุด เพื่อนำไปสอบถามยังกลุ่มตัวอย่างในชุมชนที่มีบริบทใกล้เคียงกัน และได้ผ่านโครงการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในรูปแบบนี้มาแล้วคือ ตำบลสวนดอก อำเภอเมืองลำปาง โดยได้ค่าคะแนน 0.986 และจึงนำไปใช้กับกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมทั้ง 128 คน ณ เวลาที่มีการทำข้อสอบหลังการทดลอง (posttest) ซึ่งมีผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1. เพศของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 26 แสดงความถี่และร้อยละด้านเพศของกลุ่มประชากร

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	38	29.68
หญิง	90	70.31
รวม	128	100

จากตารางที่ 26 พบว่ากลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามเพื่อการประเมินระดับความตระหนักรู้ จากกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ มีจำนวนทั้งสิ้น 128 คน จำแนกเป็นเพศชาย จำนวน 38 คน คิดเป็นร้อยละ 29.68 และเพศหญิงจำนวน 90 คน คิดเป็นร้อยละ 70.31

2. อายุของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 27 แสดงความถี่และร้อยละด้านอายุของกลุ่มประชากร

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
16-23 ปี	117	91.40
24-31 ปี	11	8.59
รวม	128	100

จากตารางที่ 27 พบว่ากลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามเพื่อการประเมินระดับความตระหนักรู้ จากกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ จำนวน 128 คน มีกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 16-23 ปี จำนวนมากที่สุดคือ 117 คน คิดเป็นร้อยละ 91.40 และมีอายุระหว่าง 24-31 ปี จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 8.59

3. มหาวิทยาลัยที่สังกัด

ตารางที่ 28 แสดงข้อมูลการสังกัดมหาวิทยาลัยของกลุ่มตัวอย่าง

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	12	9.37
มหาวิทยาลัยแม่โจ้	23	17.96
กลุ่มมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล (ทุกวิทยาเขต)	14	10.93
กลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน	8	6.25
กลุ่มมหาวิทยาลัยราชภัฏ	35	27.34
มหาวิทยาลัยอื่นๆ	36	28.12
รวม	128	100

จากตารางที่ 28 พบว่ากลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามเพื่อการประเมินระดับความตระหนักรู้ จากกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ จำนวน 128 คน กำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 9.37 กำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยแม่โจ้ จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 17.96 กำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลในวิทยาเขตต่างๆ จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 10.93 กำลังศึกษาในกลุ่มมหาวิทยาลัยเอกชน จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 6.25 กำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 27.34 และกำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยอื่นๆ นอกเหนือจากนี้ จำนวน 36 คน คิดเป็นร้อยละ 28.12

4. วิชาเอกที่ผู้ตอบแบบสอบถามกำลังศึกษา

ตารางที่ 29 แสดงความถี่และร้อยละด้านอายุของกลุ่มประชากร

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
การท่องเที่ยว	123	96.09
อื่นๆ	5	3.90
รวม	128	100

จากตารางที่ 29 พบว่ากลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามเพื่อการประเมินระดับความตระหนักรู้ จากกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ จำนวน 128 คน กำลังศึกษาในสาขาด้านการท่องเที่ยว จำนวน 123 คน คิดเป็นร้อยละ 96.09 และกำลังศึกษาในสาขาอื่นๆ จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 3.90

5. รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 30 แสดงความถี่และร้อยละด้านรายได้เฉลี่ยของกลุ่มประชากร

รายได้เฉลี่ย	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 5,000 บาท	12	9.37
5,001-10,000 บาท	82	64.06
10,001-15,000 บาท	30	23.43
15,001-20,000 บาท	4	3.12
20,001-25,000 บาท	-	-
รวม	120	100

จากตารางที่ 30 พบว่ากลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามเพื่อการประเมินระดับความตระหนักรู้ จากกิจกรรมการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ จำนวน 128 คน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 9.37 มีรายได้เฉลี่ยระหว่าง 5,001-10,000 บาทต่อเดือน มีจำนวน 82 คน ซึ่งมีความถี่มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 64.06 รายได้เฉลี่ยระหว่าง 10,001 – 15,000 บาทต่อเดือน มีความถี่ 30 คน คิดเป็นร้อยละ 23.43 รายได้เฉลี่ยระหว่าง 15,001-20,000 บาทต่อเดือน มีความถี่ 4 คน คิดเป็นร้อยละ 3.12 และไม่มีผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยระหว่าง 20,001-25,000 บาทต่อเดือน มี

6. ระดับความตระหนักรู้

ตารางที่ 31 ผลการวัดระดับความตระหนักรู้จากกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ประเด็นคำถาม	การวัดระดับ		
	\bar{X}	S.D.	ระดับความตระหนักรู้
1) ท่านการรับรู้ถึงประวัติ ที่มา คุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ชุมชน ภายหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมในระดับใด	3.27	.818	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
2) ท่านสามารถจำแนกความแตกต่างของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่กับงานพุทธศิลป์ในพื้นที่อื่น ๆ ได้มากน้อยเพียงใด	3.27	1.167	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
3) ท่านยอมรับว่างานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับชุมชนมากน้อยเพียงใด	3.30	.807	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
4) ท่านเห็นว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ และพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในอนาคต	3.39	1.185	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
5) ท่านเห็นว่ากิจกรรมนี้ควรเป็นกิจกรรมที่คนในสังคมต้องเข้าร่วม เนื่องจากมีคุณค่าและความสำคัญ	3.17	.744	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
6) ท่านพร้อมบอกกับชุมชนอื่นๆ ว่า งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชนของท่านเองที่คนอื่นควรเอาแบบอย่าง	3.34	1.180	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
7) ท่านพร้อมช่วยเป็นกระบอกเสียงในการบอกต่อกับชุมชนอื่นๆ ถึงคุณค่าความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่	2.95	.895	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
8) ท่านพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในครั้งต่อไป	2.91	1.000	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
9) ท่านคิดว่าท่านเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เนื่องจากท่านเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม ย่อมต้องรับผิดชอบกับสังคม	3.09	.984	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
10) ท่านคิดว่ากิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งจำเป็นต่อสมาชิกในสังคมทุกคน	3.16	.855	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
11) ท่านจะนำความรู้ที่ได้จากกิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นแบบแผนในการอนุรักษ์สำหรับพุทธศิลป์ชุมชน ในอนาคต	3.33	1.123	มีความตระหนักรู้ปานกลาง
12) ท่านคิดว่าสังคมต้องให้ความสนใจและให้เจ้าหน้าที่เกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่	2.92	.819	มีความตระหนักรู้ปานกลาง

จากตารางที่ 31 พบว่าระดับความตระหนักรู้ของกิจกรรมอนุรักษ์ มีระดับการตระหนักรู้ปานกลางในทุกข้อคำถาม กล่าวคือสามารถรู้ถึงประวัติศาสตร์ชุมชน รูปแบบของศิลปะ คุณค่าและความสำคัญ แต่อาจยังไม่ซาบซึ้งเนื่องจากชุดความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน รูปแบบของศิลปะ คุณค่าและความสำคัญ ที่เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ มีเฉพาะประวัติศาสตร์กระแสหลัก (ที่สอดคล้องกับวัดพระธาตุลำปางหลวง) ซึ่งมีผู้อรรถาธิบายเป็นจำนวนมาก และอยู่ในรูปแบบของเอกสารทางวิชาการที่นักท่องเที่ยว บางครั้งไม่สามารถเข้าถึง

อีกประการหนึ่งคือประวัติศาสตร์พื้นถิ่น ที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ดำเนินงาน ในปัจจุบันมีเพียงประวัติศาสตร์ฉบับกรมศิลปากร ซึ่งในบางครั้งขัดแย้งกับเอกสารชั้นต้นที่พบในพื้นที่ และมีลักษณะขาดตอนเป็นช่วง ซึ่งประวัติศาสตร์ชุดนี้จะน่าสนใจและสร้างความตระหนักรู้ได้ เมื่อถูกค้นพบ และปะติดปะต่อกันในภาพที่ใหญ่มากขึ้น จึงจะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความตระหนักรู้ ซึ่งในเบื้องต้นนี้ชุมชนและนักท่องเที่ยวได้ตระหนักในเบื้องต้นว่ากิจกรรมสำคัญและจำเป็นสำหรับชุมชนในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ให้อยู่สืบไป และพร้อมที่ให้ความร่วมมือกับชุมชนอื่นๆ ในการทำกิจกรรมรูปแบบเดียวกัน

ตอนที่ 5 การสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน ในรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ภายหลังจากการวัดความรู้ ด้วยวิธีการใช้แบบทดสอบก่อนหลังเข้าร่วมโครงการ และผู้วิจัยได้เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยความแตกต่าง พบว่า ในกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ หรือกลุ่มทดลอง (experimental group) ค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบหลังเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) สูงกว่าค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบก่อนเข้าร่วมกิจกรรม (pretest) อย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ส่วนในกลุ่มควบคุม ที่ผู้วิจัยควบคุมไม่ให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์ หรือกลุ่มควบคุม (control group) ค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบหลังเข้าร่วมกิจกรรม (posttest) เท่ากันกับค่าเฉลี่ยของผลการทดสอบก่อนเข้าร่วมกิจกรรม (pretest) อย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 หมายความว่าวิธีการทั้งสองวิธีล้วนเป็นวิธีการที่ดีและสามารถสร้างความรู้ได้

ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเพื่อทราบว่าวิธีการใดเป็นวิธีที่ดีกว่ากัน จากกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ผลการศึกษาพบว่า วิธีการจัดกิจกรรมของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ได้สร้างความรู้มีความต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 จึงได้เปรียบเทียบหาความแปรปรวนของผลการทดสอบเพื่อทราบว่าวิธีการถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มทดลอง หรือกลุ่มควบคุมวิธีการใดดีกว่ากัน ด้วยวิธี LSD พบว่า การใช้

การท่องเที่ยว เป็นวิธีการสร้างความรู้ที่ดีกว่า รวมถึงผลการวัดระดับความตระหนักรู้พบว่ามี ความตระหนักรู้อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อคำถาม

ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ทำการเปิดเวทีเพื่อรายงานผลการศึกษาก่อนคณะกรรมการการท่องเที่ยว และท้ายที่สุดได้เกิดการสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธ ศิลป์ของชุมชน ในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ โดยทำการนัดหมาย คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จำนวน 30 คน โดยมีรายละเอียดการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ผู้วิจัยได้ทำการออกหนังสือเชิญประชุมเพื่อเวทีเพื่อสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน ในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ไปยังคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัด ลำปาง

2. การดำเนินการเปิดเวทีเพื่อเพื่อสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ใน การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน ในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จาก คณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ได้ถูกจัดขึ้นในวันที่ 10 กันยายน 2560 โดยมีผู้เข้าร่วม 30 คน

3. ผู้วิจัยได้เสนอรายงานผลการศึกษาภายหลังจากการทดลองวัดความรู้ และระดับความ ตระหนักรู้ ที่ได้จากการศึกษาผ่านกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ไปยังคณะกรรมการ

4. คณะกรรมการบางส่วนมีความเห็นว่า ทั้งกิจกรรมท่องเที่ยวและกิจกรรมการอนุรักษ์ สามารถสร้างความรู้ และเพิ่มระดับความตระหนักรู้ได้จริง จึงควรสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิง อาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ให้มีทั้งสองรูปแบบในกระบวนการเดียวกันคือ การสร้างให้กิจกรรม การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ให้มีกิจกรรมที่เป็นไปตาม องค์ประกอบแห่งมรรคผลทั้ง 4 มิติ คือ 1) การสร้างกิจกรรมให้เกิดการแลกเปลี่ยน (exchanging) ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน 2) การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation) 3) การสร้างกิจกรรมเพื่อสรุปทบทวน (conclusion) และ 4) การสร้าง กิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching) ซึ่งจากการทดลอง มีเพียงมรรคผลที่ปรากฏเพียงสองด้าน คือ การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching) และการสร้างกิจกรรมให้เกิดการ ปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation) เท่านั้น จึงควรสร้างกิจกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ให้เต็มองค์ประกอบของการสร้างการเรียนรู้ และความ ตระหนักรู้ ทั้งสี่มิติ และได้ท่องเที่ยวชุมชนด้วย

2. ผลการดำเนินงาน

คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จึงได้ร่วมระดมความคิดเห็นและตกผลึกเพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 7 กิจกรรม ที่สามารถก่อให้เกิดการสร้างความรู้ และความตระหนักรู้ ประกอบด้วย องค์ประกอบที่เป็นมรรคผลทั้ง 4 มิติ คือ 1) การสร้างกิจกรรมให้เกิดการแลกเปลี่ยน (exchanging) ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน 2) การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation) 3) การสร้างกิจกรรมเพื่อสรุปทเรียน (conclusion) และ 4) การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching) ที่ได้อธิบายรายละเอียดพร้อมจำแนกตามมิติ ตามกิจกรรม ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 32 รายละเอียดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ตามองค์ประกอบที่เป็นมรรคผล วันที่ 10 กันยายน 2560

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	มรรคผล
1	ปฐมนิเทศ	1. ต้อนรับคณะนักท่องเที่ยว 2. แนะนำคณะทำงานและต้นแบบ 3. บรรยายการทำงานในสนามที่ผ่านมา 4. ขั้นตอน กฎ ระเบียบในการทำงาน	การสร้างกิจกรรมให้เกิดการแลกเปลี่ยน (exchanging)
2	ขอขมาโบราณวัตถุ	1. สวดมนต์อาราธนาศีล และกล่าวคำขอขมาพุทธศิลป์ 2. เจ้าอาวาส หรือประธานในพิธีให้ศีล และพร	การสร้างกิจกรรมให้เกิดการแลกเปลี่ยน (exchanging)
3	ตรวจนับและลงรหัสหมายเลขเบื้องต้น	1. ตรวจนับงานพุทธศิลป์ที่ได้ทำการอนุรักษ์ทั้งหมดออกจากที่เก็บ โดยตัวแทนหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการนับจำนวน 2. คัดแยกหมวดหมู่พุทธศิลป์ 3. ลงรหัสหมายเลขเบื้องต้น 4. นำกระดาดบันทึกข้อมูลบันทึกรูปพรรณเบื้องต้น พร้อมออกหมายเลข	การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติจริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation) และ การสร้างกิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการปฏิบัติ (coaching)

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	มรรคผล
4	ถ่ายรูป วัดขนาดและ ทำความสะอาดตาม กระบวนการวิชาการ	1. นำพุทธศิลป์ที่ลงรหัสมาเรียง กันตามหมวดหมู่ พร้อม กระดาษบันทึกข้อมูลบันทึก รูปพรรณเบื้องต้น 2. วัดขนาด เช่นหน้าตัก ความ กว้าง ยาว สูง 3. ทำความสะอาดตาม กระบวนการวิชาการ	การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติ จริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation) และ การสร้าง กิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการ ปฏิบัติ (coaching)
5	อ่านจารึก	1. ผู้เชี่ยวชาญอ่านจารึก 2. นักท่องเที่ยวจดบันทึกข้อมูล 3. ล่ามแปลภาษา (ถ้ามี)	การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติ จริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation) และ การสร้าง กิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการ ปฏิบัติ (coaching)
6	ลงทะเบียนโบราณวัตถุ	1. กรอกข้อมูลลงในกระดาษ บันทึกข้อมูลบันทึกรูปพรรณ เบื้องต้น ให้ครบ 2. ส่งผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความ ถูกต้อง 3. บันทึกข้อมูลลงคอมพิวเตอร์ 4. ออกเลขทะเบียน 5. เขียนแบนเนอร์ห้อยงานพุทธ ศิลป์ตามแบบ 6. จัดวางงานที่ลงทะเบียน เพื่อ ตรวจเช็ค	การสร้างกิจกรรมให้เกิดการปฏิบัติ จริงจากสถานการณ์จริง (hands-on in real-situation) และ การสร้าง กิจกรรมที่มีผู้ให้คำแนะนำในการ ปฏิบัติ (coaching)
7	เวทีสรุปบทเรียนของ โครงการ ตรวจสอบของ คืน	1. เชิญสมาชิกชุมชนร่วมรับฟัง 2. ผู้เชี่ยวชาญสรุปข้อมูล และข้อ ค้นพบเชิงวิชาการ 3. ตัวแทนนักท่องเที่ยวมอบงาน คืนผู้บริหารชุมชน 4. ขอขมางานพุทธศิลป์ 5. คณะทำงานพร้อมกับชาวบ้าน เปิดเวทีเพื่อสอบถามข้อสงสัย 6. นำโบราณวัตถุเก็บเข้าที่เก็บ 7. สรุปงาน 8. ส่งนักท่องเที่ยวกลับ	การสร้างกิจกรรมเพื่อสรุปบทเรียน (conclusion)

สรุป

ภายหลังจากเปิดเวทีเพื่อสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน ในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมร่วมกันระหว่างผู้วิจัย และคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง พบว่าในด้านพุทธิพิสัย กิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างความรู้ด้านพุทธิพิสัยเหมือนอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 และกิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ผลทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 ซึ่งผลการทดสอบ สรุปได้ว่ากิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ด้านพุทธิพิสัยเหมือนกันอย่างมีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ว่า กิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ ในกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางแต่ละกิจกรรมมีผลทำให้กลุ่มตัวอย่างความรู้ด้านพุทธิพิสัยแตกต่างกัน

ผลทดสอบสมมติฐานข้อที่ 2 กิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 จึงยอมรับสมมติฐานที่ว่า กิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกัน

แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อศึกษางานพุทธศิลป์ พบว่ากิจกรรมในการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ด้านพุทธศิลป์ที่ใช้สำหรับกลุ่มควบคุม ให้ผลดีกว่ากิจกรรมการอนุรักษ์ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วยกิจกรรมหลากหลายอาจทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าการปฏิบัติงานอนุรักษ์เพียงอย่างเดียว เนื่องจากงานที่ได้รับมอบหมายอาจเป็นงานเดียวจึงไม่เกิดการสร้างความรู้อื่นๆ ในบริบทแวดล้อมได้

ผู้วิจัยจึงนำผลการทดสอบเรียนคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เพื่อชวนคิดว่า ในเมื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวทำให้ผลการเรียนรู้ รวมถึงผลการตระหนักรู้ดีกว่า จะทำอย่างไรเพื่อจะทำให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งภายหลังจากการระดมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน พบว่ามีกิจกรรมการอนุรักษ์ ที่ครอบคลุมองค์ประกอบที่เป็นมรรคผลของการสร้างการเรียนรู้ และความตระหนักรู้ และสามารถพัฒนาให้เกิด

การก่อสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ได้ จำนวน 7 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) กิจกรรมปฐมนิเทศ 2) กิจกรรมขอขมาโบราณวัตถุ 3) กิจกรรมตรวจนับและลงรหัส หมายเลขเบื้องต้น 4) กิจกรรมถ่ายรูป วัดขนาดและทำความสะอาดตามกระบวนการวิชาการ 5) กิจกรรมอ่านจารึก 6) กิจกรรมลงทะเบียนโบราณวัตถุ 7) กิจกรรมเวทีสรุปทเรียนของโครงการ ตรวจรับของคืน ซึ่งทั้ง 7 กิจกรรมที่ได้จากการเปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้วิจัยได้เก็บและบันทึก ข้อมูล และจะนำไปบริหารจัดการให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยในวัตถุประสงค์ ถัดไป

บทที่ 6

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 3

การวิจัยเรื่องรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ “พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน” โดยผู้วิจัยได้ทำการกำหนดประเด็นในการพัฒนา ตามแนวคิดการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาสู่รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยประเด็นในการพัฒนาได้แบ่งเป็น 2 ประเด็นคือ 1) การพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และ 2) การพัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ด้วยวิธีการเปิดเวที เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างคณะกรรมการดำเนินงานจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครของจังหวัดลำปาง และคณะผู้วิจัย โดยมีเวทีที่จัดขึ้นสำหรับวัตถุประสงค์การวิจัยนี้รวมจำนวน 6 ครั้ง โดยขอเสนอผลการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 26 เวทีการพัฒนาคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร (นอกสถานที่)

ตอนที่ 1 การสร้างความคุ้นเคยระหว่างนักวิจัยและคณะทำงาน

ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุม สำหรับคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2560 โดยในการประชุมครั้งนี้มีคณะวิจัย และคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง รวมทั้งสิ้น 25 คน ผู้เข้าร่วมการประชุมประกอบด้วยหัวหน้าส่วนราชการด้านยุทธศาสตร์ของพัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง (ดร.สงัด หมิ่นตาบุตร) หัวหน้าส่วนราชการในเทศบาลตำบลนาแก้ว เทศบาลตำบลท่าผา เทศบาลตำบลศาลา นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน โดยจัดประชุม ณ สาขาวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง โดยการเปิดเวทีในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. ระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาการพัฒนาผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง
2. การเลือกสถานที่ๆ เหมาะสมในการอบรม
3. การคัดสรรวิทยากร และผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้ดำเนินการอบรม
4. ค้นหา และสร้างความเข้าใจกับพื้นที่ และสร้างแนวร่วมในการดำเนินงาน (ดังภาพ 17 และ 18)

ภาพที่ 27 การประชุมเพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างนักวิจัยและคณะทำงาน

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 1 ตุลาคม 2560

1. ขั้นตอนการดำเนินงาน

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงปัญหาและสถานการณ์ของการหลงเหลืออยู่ของงานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก จากการศึกษาในภาคสนาม ถึงบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนคุณค่าทางประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ของชาวลำปาง โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ที่มีขนาดเล็กที่ได้ทำการศึกษาภาคสนาม มีลักษณะเป็นงานพุทธศิลป์ที่เกิดการชำรุดได้ง่าย กอปรกับถ้าการดูแลรักษาทำได้อย่างไม่เต็มที่ มักสูญเสียงในการสูญหาย โดยผู้วิจัยได้รายงานถึงรายการของสถานการณ์การคงอยู่ และสภาพของงานพุทธศิลป์ของชุมชนทั้งหกชุมชน โดยในตอนท้ายภาคส่วนต่างๆ ได้มีความเป็นห่วงว่า งานพุทธศิลป์เหล่านี้ค่อยๆ เสื่อมสลายหายไป ถ้าปราศจากการจัดการที่ดี

ผู้วิจัยได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ในฐานะของเครื่องมือในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของพื้นที่ ที่สามารถตอบข้อจำกัดของชุมชนคือ 1) การดำเนินการท่องเที่ยวที่ไม่ติดขัดกับงบประมาณประจำที่ค่อนข้างจำกัดของทุกชุมชน 2) การทำให้ประชาชนยอมรับกลุ่มนักวิจัยที่บางครั้งมีความเปราะบางระหว่างเจ้าของพื้นที่กับนักวิจัย และ 3) การสร้างความยั่งยืนให้กับการดำเนินการท่องเที่ยวอย่างไร โดยในท้ายที่สุดผู้วิจัย ได้เสนอแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครที่ในต้นน้ำนอกเหนือจากอรรถประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้ว ชุมชนยังได้รับผลประโยชน์จากการให้ทั้งการเงินและแรงงานอาสาสมัคร ซึ่งในกลางน้ำระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนในมิติต่างๆ จนถึงปลายน้ำ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ของชุมชน ได้รับการอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วย รวมถึงการสร้างประสบการณ์ใหม่ในการท่องเที่ยว ผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์และบทบาทการเป็น “ผู้ให้” ในขณะเดียวกันชุมชนมีจิตสำนึก และวางแผนมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง

2. ผลการดำเนินงาน

ผลการประชุมมีความเห็นชอบให้มีการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนเข้าไปยังพื้นที่เป้าหมาย โดยเทศบาลตำบลท่ากมการนัดหมายผู้นำชุมชนทั้ง เพื่อร่วมกันดำเนินงานให้เป็นองค์ภาพ และมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน และสนับสนุนในเชิงเทคนิคและการดำเนินงานประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ต่อไป และมอบหมายให้ผู้วิจัยทำการกำหนดวันที่เหมาะสมในเบื้องต้น สำหรับการเปิดเวทีเพื่อพัฒนาผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ทั้ง 6 ครั้ง โดยให้แต่ละชุมชนเป็นเจ้าภาพ โดยให้ทำออกมาเป็นกำหนดการก่อนนำเข้าสู่ที่ประชุมผู้ดำเนินงานเพื่อสรุปวันที่แน่ชัดต่อไป

**ตอนที่ 2 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคณะกรรมการ
จัดการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์
งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนของจังหวัดลำปาง**

การมีกรรมการดำเนินงานจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เป็นการเตรียมความพร้อมของ “คน” เพื่อป้อนเข้าสู่กระบวนการทำงานด้านการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ มีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวเฉพาะทาง จำนวนนักท่องเที่ยวยังน้อย และอัตราค่าตอบแทนเมื่อเทียบกับลักษณะการท่องเที่ยวแบบอื่นๆ แล้วยังไม่มากนัก แต่ในทางกลับกันการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ต้องเป็นผู้ที่มีความเสียสละ มองเห็นประโยชน์ของชุมชน และความยั่งยืนสืบไปของงานพุทธศิลป์ สำหรับส่งมอบให้กับคนในรุ่นต่อไป อีกมิติหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะอาสาสมัครสามารถขับเคลื่อนไปได้ กล่าวคือต้องรู้จักการบริหารจัดการท่องเที่ยว เพื่อขับเคลื่อนงานด้านการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เพื่อในอนาคตคนกลุ่มเหล่านี้ได้เพิ่มพูนศักยภาพและความสามารถของตนเองในด้านการจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเองในท้ายที่สุด

ตารางที่ 33 สรุปเนื้อหาในการพัฒนาผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

แผน	จำนวน	โครงสร้าง	ยุทธวิธี	ประชากร
เปิดเวทีพัฒนาผู้จัดการ ท่องเที่ยวเชิง	1 ครั้ง	หลักการจัดการ ท่องเที่ยวเชิง	การอบรมเชิงปฏิบัติการ	30 คน
อาสาสมัคร : พัฒนาคณะ		อาสาสมัคร เส้นทางการ ท่องเที่ยว กิจกรรมท่องเที่ยว ระบบป้ายให้ ความรู้ ประชาสัมพันธ์	การอบรมเชิงปฏิบัติการ การอบรมเชิงปฏิบัติการ การอบรมเชิงปฏิบัติการ การอบรมเชิงปฏิบัติการ	

เวทีนี้ได้จัดขึ้น ณ ห้องประชุมธรรมสรณ์ ชั้น 1 อาคารคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพปาง ในระหว่างวันที่ 5 ตุลาคม 2560 ถึงวันที่ 14 ตุลาคม 2560 มีระยะเวลาทั้งสิ้น 10 วัน จำนวนรวม 60 ชั่วโมง มีผู้เข้าร่วมในเวทีนี้คือคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จำนวน 30 คน

1. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1.1 ผู้วิจัยและคณะทำงาน ได้ทำการประสานงานในการเชิญคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางกับต้นสังกัด

1.2 ผู้วิจัย ได้ดำเนินการประสานงานกับ สาขาวิชาการท่องเที่ยว คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพปาง ในด้านการจัดเตรียมสถานที่ๆ ใช้ในการเปิดเวที โดยสรุปได้ใช้บริเวณห้องประชุมชั้น 1 อาคาร 36 (คณะวิทยาการจัดการ) มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพปาง เป็นที่ดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ ในการเปิดเวทีครั้งนี้

1.3 เวทีพัฒนาผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ดำเนินขึ้นตามวันและเวลาที่ได้กำหนดไว้ โดยมีผู้ช่วยคณบดีคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพปาง เป็นผู้เปิดพิธี

ตารางที่ 34 การออกแบบหลักสูตรอบรมผู้จัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

วัน	ระยะเวลา	รายวิชา	วิทยากร
1	3 ชั่วโมง	หลักการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ 1	ปณิตทัต กัลยา
	3 ชั่วโมง	หลักการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ 2	ปณิตทัต กัลยา
2	3 ชั่วโมง	การจัดเส้นทางท่องเที่ยว	กนกอร ศิริฐิติ
	3 ชั่วโมง	การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์พุทธศิลป์	ดร.อนุกุล ศิริพันธ์
3	3 ชั่วโมง	พัฒนาการด้านศิลปะของอาณาจักรล้านนา	ธวัชชัย ทำทอง
	3 ชั่วโมง	พัฒนาการด้านศิลปะของสกุลช่างลำปาง	ธวัชชัย ทำทอง

ตารางที่ 34 (ต่อ)

วัน	ระยะเวลา	รายวิชา	วิทยากร
4	3 ชั่วโมง	ประวัติศาสตร์ล้านนา	ธวัชชัย ทำทอง
	3 ชั่วโมง	ประวัติศาสตร์นครลำปาง	ธวัชชัย ทำทอง
5	3 ชั่วโมง	การสร้างกิจกรรมการ ท่องเที่ยว 1	ปณิตทัต กัลยา
	3 ชั่วโมง	การสร้างกิจกรรมการ ท่องเที่ยว 2	ปณิตทัต กัลยา
6	3 ชั่วโมง	ระบบป่วยและกลไก ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว	กนกอร ศิริฐิติ
	3 ชั่วโมง	การตลาดการท่องเที่ยวเชิง อาสาสมัคร	เกศณีย์ สัตตรัตน์ขจร
7	3 ชั่วโมง	การจัดการอาหารสำหรับ นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร	เกศณีย์ สัตตรัตน์ขจร
	3 ชั่วโมง	จัดการที่พักสำหรับ นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร	กมลวรรณ ทาวัน
8	3 ชั่วโมง	การตลาดดิจิทัล	ภาวัต ไชยชนะ
	3 ชั่วโมง	การออกแบบสื่อโฆษณา	ภาวัต ไชยชนะ
9	3 ชั่วโมง	การจัดการบัญชีและการเงิน สำหรับการท่องเที่ยวเชิง อาสาสมัคร 1	กมลวรรณ ทาวัน
	3 ชั่วโมง	การจัดการบัญชีและการเงิน สำหรับการท่องเที่ยวเชิง อาสาสมัคร 2	กมลวรรณ ทาวัน
10	3 ชั่วโมง	ภาษาอังกฤษเบื้องต้น	กมลวรรณ ทาวัน
	3 ชั่วโมง	เทคนิคการเข้าพื้นที่และการ ประสานงาน	ดร.อนุกุล ศิริพันธ์

1.4 ผู้วิจัยและคณะทำงานด้านความเชี่ยวชาญ ได้ประชุมกันเพื่อสรุปการดำเนินการประชุม คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ภาพที่ 28 การเปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการพัฒนาผู้จัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

หมายเหตุ – บันทึกภาพเมื่อ 12 ตุลาคม 2560

2. ผลการดำเนินงาน

ภายหลังจากการเปิดเวทีพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ครบกระบวนการ ผลการดำเนินงานทำให้มีคณะกรรมการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครจำนวน 1 คณะ จำนวน 30 คน จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย และผู้สนใจที่มีสำนึกในการอนุรักษ์ โดยเวทีนี้มีผู้ผ่านกิจกรรมการทั้งสิ้น 30 คน โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้านระดับของการมีส่วนร่วมจากผู้เข้าร่วมทุกคน โดยมีผลการดำเนินงานในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. เส้นทางท่องเที่ยว

เส้นทางท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เป็นเส้นทางกลางและสามารถปรับได้ตามบริบทของพื้นที่ โดยในเบื้องต้นในเวทีแลกเปลี่ยน ผู้เข้าร่วมได้นำเสนอแนวคิด และสามารถตกผลึกเป็นเส้นทางท่องเที่ยวแบบไปเช้าเย็นกลับ (same-day excursion) และแบบมีการค้างแรมหนึ่งคืน (overnight trip) ดังแสดงในตารางด้านล่าง

ตารางที่ 35 เส้นทางการท่องเที่ยวแบบไปเช้าเย็นกลับ (same-day excursion) ลักษณะเส้นทางแบบวงรอบ (looped-route)

ระยะเวลา	กิจกรรม
8.30 น.	เดินทางถึงศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยววัดปงสนุก
8.30 – 9.00 น.	การให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์เบื้องต้น และฝึกปฏิบัติเบื้องต้น ณ วัดปงสนุก
9.00 น.	เดินทางไปยังวัดที่ถูกกำหนดเป็นสถานที่ดำเนินกระบวนการ
9.30 น.	เบิกงานพุทธศิลป์ ตรวจสอบ และพิธีการขอขมางานพุทธศิลป์
10.00 น.	กิจกรรมการทำความสะอาดตามกระบวนการอนุรักษ์ การทำทะเบียนงานพุทธศิลป์
12.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00 น.	กิจกรรมการทำความสะอาดตามกระบวนการอนุรักษ์ การทำทะเบียนงานพุทธศิลป์ (ต่อ)
14.30 น.	กิจกรรมถอดความรู้จากงานพุทธศิลป์ที่นักท่องเที่ยวได้ทำการอนุรักษ์
16.00 น.	ส่งนักท่องเที่ยวกลับ ณ จุดนัดหมาย

ตารางที่ 36 เส้นทางท่องเที่ยวแบบมีการค้างแรมหนึ่งคืน (overnight trip) ลักษณะเส้นทางแบบวงรอบ (looped-route)

ระยะเวลา	กิจกรรม
วันที่ 1	
8.30 น.	เดินทางถึงศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยววัดปงสนุก
8.30 – 10.00 น.	การให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์เบื้องต้น และฝึกปฏิบัติเบื้องต้น ณ วัดปงสนุก
10.00 น.	เดินทางไปยังวัดที่ถูกกำหนดเป็นสถานที่ดำเนินกระบวนการ
10.30 น.	เบิกงานพุทธศิลป์ ตรวจสอบ และพิธีการขอขมางานพุทธศิลป์
12.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00 น.	กิจกรรมการทำความสะอาดตามกระบวนการอนุรักษ์
15.00 น.	กิจกรรมการทำทะเบียนงานพุทธศิลป์

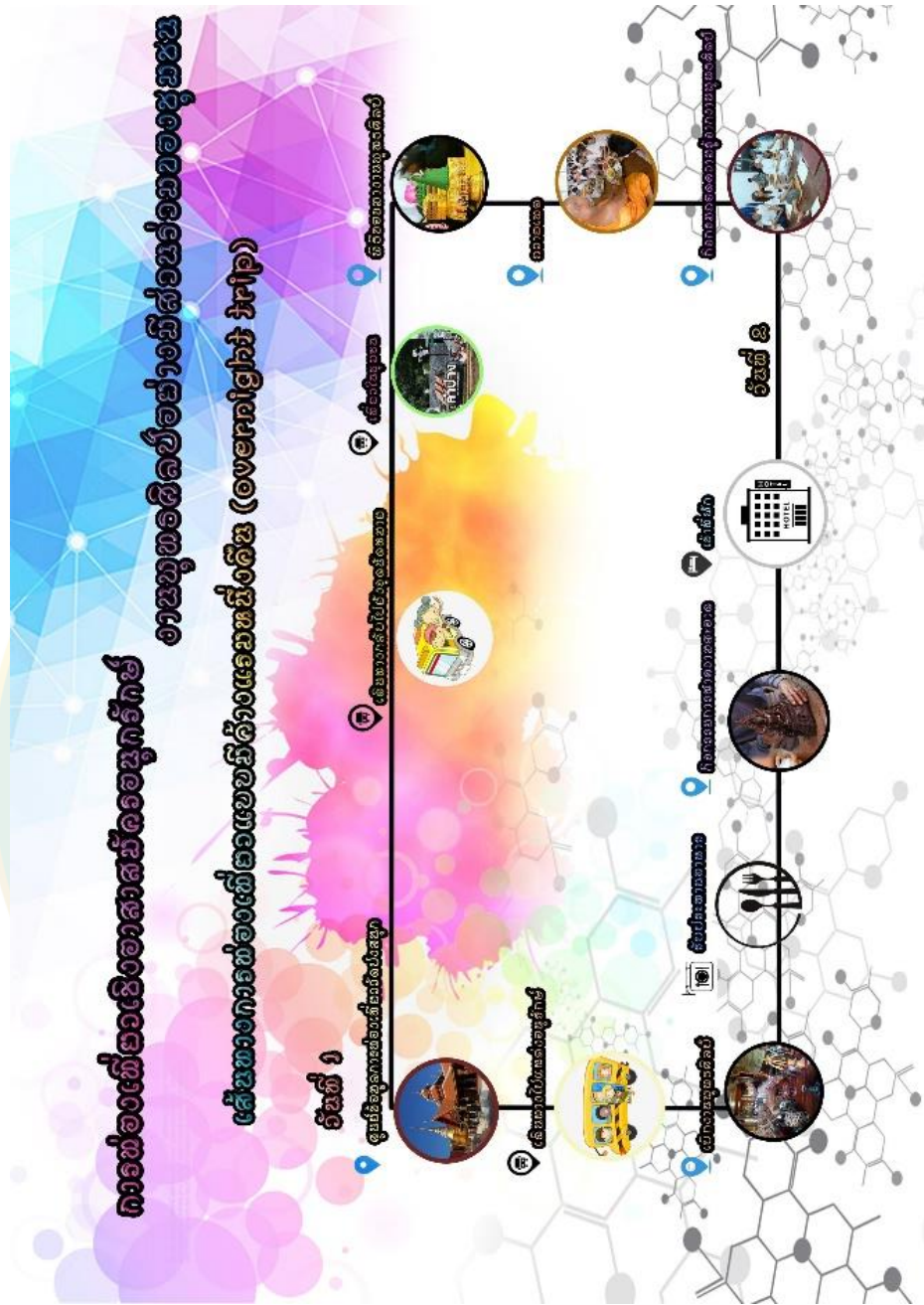
ตารางที่ 36 (ต่อ)

ระยะเวลา	กิจกรรม
17.00 น.	เข้าสู่ที่พัก และพักผ่อนตามอัธยาศัย
วันที่ 2	
9.00 น.	กิจกรรมถอดความรู้จากงานพุทธศิลป์ที่นักท่องเที่ยวได้ทำการอนุรักษ์
11.00 น.	ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์
11.30 น.	พิธีขอขมางานพุทธศิลป์ ตรวจนับ และส่งมอบโบราณวัตถุคืนชุมชน
12.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00 น.	นำเที่ยวในชุมชน
15.30 น.	ส่งนักท่องเที่ยวกลับ ณ จุดนัดหมาย

ภาพที่ 29 ผังจำลองเส้นทางท่องเที่ยวแบบไปเช้าเย็นกลับ

ภาพที่ 30 ผังจำลองเส้นทางการท่องเที่ยวแบบมีการพักแรมหนึ่งคืน

2. การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

ภายหลังจากการเปิดเวทีมีผลการดำเนินงานทำให้ได้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จำนวน 7 กิจกรรมที่ได้ทำการศึกษาไว้ในบทที่ 5 โดยในที่นี้ขอจำแนกรายละเอียดรายการกิจกรรม และคุณค่าที่นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้รับ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 37 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	คุณค่าที่ได้รับ
1	ปฐมนิเทศ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ต้อนรับคณะนักท่องเที่ยว 2. แนะนำคณะทำงานและต้นแบบ 3. บรรยายการทำงานในสนามที่ผ่านมา 4. ขั้นตอน กฎ ระเบียบในการทำงาน 	<p>นักท่องเที่ยวได้ซึมซับ และได้เกิดการแลกเปลี่ยน เป็นคำถามที่อาจเกิดขึ้นระหว่างกิจกรรม คณะทำงาน และนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้เกิดความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน และต้องถึ้นเกิดความไว้วางใจในตัวนักท่องเที่ยว</p>
2	ขอขมาโบราณวัตถุ	<ol style="list-style-type: none"> 1. สวดมนต์อาราธนาศีล และกล่าวคำขอขมาพุทธศิลป์ 2. เจ้าอาวาส หรือประธานในพิธีให้ศีล และพร 	<p>เป็นพิธีเกี่ยวกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ว่างานพุทธศิลป์หนึ่งชิ้น เปรียบเสมือนพระพุทธรูป ดังนั้นในระหว่างการอนุรักษ์ อาจมีกิริยาทางกาย หรือวาจาที่ไม่เหมาะสม จึงต้องมีพิธีขอขมา</p>
3	ตรวจนับและลงรหัสหมายเลขเบื้องต้น	<ol style="list-style-type: none"> 1. ตรวจนับงานพุทธศิลป์ที่จะทำการอนุรักษ์ทั้งหมดออกจากที่เก็บ โดยตัวแทนหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการนับจำนวน 2. คัดแยกหมวดหมู่พุทธศิลป์ 3. ลงรหัสหมายเลขเบื้องต้น 4. นำกระดาดบันทึกข้อมูลบันทึกรูปพรรณเบื้องต้น พร้อมออกหมายเลข 5. นำพุทธศิลป์ที่ลงรหัสมาเรียงกันตามหมวดหมู่ พร้อมกระดาดบันทึกข้อมูลบันทึกรูปพรรณเบื้องต้น 	<p>นักท่องเที่ยวได้รับความรู้เรื่องหมวดหมู่พุทธศิลป์ การจำแนกงานพุทธศิลป์ การวิเคราะห์วัตถุศิลป ฯลฯ</p>

ตารางที่ 37 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อกิจกรรม	ขั้นตอนกิจกรรม	คุณค่าที่ได้รับ
4	ถ่ายรูป วัดขนาดและ ทำความสะอาดตาม กระบวนการวิชาการ	1. วัดขนาด เช่นหน้าตัก ความ กว้าง ยาว สูง 2. ทำความสะอาดตาม กระบวนการวิชาการ 3. ถ่ายรูป ชุดละ 4 ภาพ	นักท่องเที่ยวยได้ปฏิบัติการ (hand on) ในการปฏิบัติการถ่ายรูปเพื่อ เก็บหลักฐานเชิงกายภาพ
5	อ่านจารึก	1. ผู้เชี่ยวชาญอ่านจารึก 2. นักท่องเที่ยวจดบันทึกข้อมูล 3. ล่ามแปลภาษา (ถ้ามี)	นักท่องเที่ยวยได้รับความรู้ด้าน ประวัติศาสตร์พื้นถิ่น จากข้อค้นพบ ระหว่างการอ่านจารึก และการจด บันทึก โดยผู้เชี่ยวชาญและ นักท่องเที่ยวยสามารถแลกเปลี่ยน ความคิดได้
6	ลงทะเบียนโบราณวัตถุ	1. กรอกข้อมูลลงในกระดาษ บันทึกข้อมูลบันทึกรูปพรรณ เบื้องต้น ให้ครบ 2. ส่งผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความ ถูกต้อง 3. บันทึกข้อมูลลงคอมพิวเตอร์ 4. ออกเลขทะเบียน 5. เขียนแบนเนอร์ห้อยงานพุทธ ศิลป์ตามแบบ 6. จัดวางงานที่ลงทะเบียน เพื่อ ตรวจเช็ค	นักท่องเที่ยวยได้ฝึกทำการลงทะเบียน โบราณวัตถุตามมาตรฐานสากล โดย อ้างอิงจาก ECOMOS
7	เวทีสรุปบทเรียนของ โครงการ ตรวจจับของ คืน	1. เชิญสมาชิกชุมชนร่วมรับฟัง 2. ผู้เชี่ยวชาญสรุปข้อมูล และข้อ ค้นพบเชิงวิชาการ 3. ตัวแทนนักท่องเที่ยวยมอบงาน คืนผู้บริหารชุมชน 4. ขอขมางานพุทธศิลป์ 5. คณะทำงานพร้อมชาวบ้าน เปิดเวทีเพื่อสอบถามข้อสงสัย 6. นำโบราณวัตถุเก็บเข้าที่เก็บ 7. สรุปงาน 8. ส่งนักท่องเที่ยวยกลับ	สมาชิกชุมชน นักท่องเที่ยวยเชิง อาสาสมัครได้เกิดจิตสำนึกในการ อนุรักษ์ผ่านกระบวนการสรุป บทเรียน

ภาพที่ 31 กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์
อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

3. ระบบป้ายให้ความรู้

ระบบป้ายให้ความรู้ถือว่าเป็นเสมือนกับสินค้าและหน้าตา ที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ในระยะเวลาอันสั้น ที่นำเสนอให้กับนักท่องเที่ยว การทำให้ระบบป้ายให้ความรู้ให้น่าสนใจนั้น จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางเป็นอย่างมาก เนื่องจากการขาดความรู้ด้านศิลปะ และสุนทรียศาสตร์ ดังนั้นผู้วิจัย จึงจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการจัดทำระบบป้ายให้ความรู้ ให้กับชุมชนโดยเน้นให้เกิดข้อมูลเรื่ององค์ประกอบของระบบป้ายให้ความรู้ในสถานที่ท่องเที่ยว ทฤษฎีสีและสุนทรียศาสตร์ ป้ายให้ความรู้ยุคใหม่ ป้ายดิจิทัลและระบบคิวอาร์โค้ด โดยได้รับความอนุเคราะห์วิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบสื่อ คืออาจารย์ภาวัต ไชยชนะ จากคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้ความอนุเคราะห์เป็นวิทยากรและเข้าร่วมการแลกเปลี่ยน และในท้ายที่สุดทำให้ได้ระบบป้ายให้ความรู้สำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชนในสองรูปแบบ คือ

3.1 ระบบป้ายสรุปภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ภาพที่ 32 สื่อและระบบป้ายให้ความรู้สำหรับท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

3.2 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งาน
พุทธศิลป์ มีลักษณะที่ละเอียด (zoom-in) จากป้ายแบบแรก

การเชื่อมโยงเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ปฐมนิเทศ

ขั้นตอนกิจกรรม

1. ต้อนรับคณะผู้ชมที่มาร่วม
2. แนะนำคณะทำงานและต้นแบบ
3. บรรยายการทำงานในสนามที่ต่างมา
4. ขั้นตอน กฎระเบียบในการทำงาน

คุณค่าที่ได้รับ

ผู้ชมที่มาร่วมจะได้รับความรู้ และเกิดการแลกเปลี่ยน เป็นส่วนรวม
ที่ก่อให้เกิดระหว่างกิจกรรม คณะทำงานและผู้ชมที่มาร่วมเชิง
อาสาสมัครจะเกิดความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน และที่ก่อให้เกิด
ความได้เนื้อเชื่อใจในตัวผู้ชมที่มาร่วม

ภาพที่ 33 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ

ការពង្រឹងវិស័យវិទ្យាសាស្ត្រនៃវប្បធម៌ខ្មែរ ក្នុងបរិបទសកល

ប្រយោជន៍សកល

កម្រិតសកល

១. ស្ថាប័នសិក្សាស្រាវជ្រាវ និងការងារវប្បធម៌ខ្មែរ
២. វេទនាសកល ឬប្រព័ន្ធសកលក្នុងវិស័យសកល និង

កម្រិតតំបន់

បើសិនជាយើងចង់រក្សាទុកវប្បធម៌ខ្មែរ និងវប្បធម៌សកល
 ឲ្យរស់រវើក បើសិនជាយើងចង់រក្សាទុកវប្បធម៌ខ្មែរ
 ឲ្យរស់រវើក បើសិនជាយើងចង់រក្សាទុកវប្បធម៌ខ្មែរ
 ឲ្យរស់រវើក បើសិនជាយើងចង់រក្សាទុកវប្បធម៌ខ្មែរ
 ឲ្យរស់រវើក បើសិនជាយើងចង់រក្សាទុកវប្បធម៌ខ្មែរ
 ឲ្យរស់រវើក បើសិនជាយើងចង់រក្សាទុកវប្បធម៌ខ្មែរ

រូបភាព ៣៤ ប្រព័ន្ធសកលក្នុងវិស័យសកល

ការពង្រឹងវេទនាសាសនាបុរាណវិទ្យាបុរាណសាស្ត្រ

ប្រព័ន្ធបរិស្ថានវប្បធម៌

ជំនាញបុគ្គលិក

១. ស្ថាបនាស្ថាបនាសាស្ត្រ និងការងាររបស់បុរាណវិទ្យា
២. វេទនាសាស្ត្រ ឬវិទ្យាសាស្ត្របុរាណវិទ្យា និងសាស្ត្រ

គុណភាពដែលទទួលបាន

ប្រើប្រាស់វិធីសាស្ត្រស្រាវជ្រាវស្រាវជ្រាវនៅក្នុងបរិបទសាស្ត្រសាស្ត្រ វប្បធម៌បុរាណវិទ្យា
 ត្រូវបានប្រើប្រាស់ប្រើប្រាស់នៅក្នុងបរិបទសាស្ត្រសាស្ត្រ បុរាណវិទ្យា បុរាណវិទ្យា
 វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ វិទ្យាសាស្ត្រ

ភាព 35 ប្រព័ន្ធបរិស្ថានវប្បធម៌នៅក្នុងបរិបទសាស្ត្រសាស្ត្រ

ការងារងើមរាងឧសាសន៍អនុវត្តកម្មវិធីវប្បធម៌

គ្រួសារនិងសហគមន៍សង្គមខ្មែរយើង

ប្រព័ន្ធគ្រប់គ្រង

១. គ្រួសារនិងវប្បធម៌ដែលត្រូវការការអនុវត្តកម្មវិធីវប្បធម៌
ក្រីក្រ ដោយធានាឱ្យមានស្ថិរភាពសង្គមក្នុងការងារសង្គម
២. គ្រួសារនិងវប្បធម៌ដែលត្រូវការការអនុវត្តកម្មវិធីវប្បធម៌
៣. សហគមន៍សង្គមខ្មែរយើង
៤. ការងារសង្គមដែលត្រូវការការអនុវត្តកម្មវិធីវប្បធម៌ ដើម្បី
សម្រេចបាននូវគោលដៅ

គុណភាពដែលទទួលបាន

ការងារងើមរាងឧសាសន៍អនុវត្តកម្មវិធីវប្បធម៌ ការងារសង្គម
វប្បធម៌ ការងារសង្គមដែលត្រូវការការអនុវត្តកម្មវិធីវប្បធម៌ ។ល។

រូបភាព 36 ប្រព័ន្ធគ្រប់គ្រងនៅក្នុងគម្រោង

การทอของเทพีฆราวาสเชิงอาสาสมัครของบุรุษที่งานบุญทอดศิลาป ฌาปนกิจ วัตถุประสงค์และหน้าที่ความรับผิดชอบของ การอภิชาตกรรม

ขั้นตอนของกิจกรรม

1. ฌาปนกิจศิลาปที่ลานพิธีสงฆ์บริเวณที่ฌาปนกิจศพของ
 ฌาปนกิจศพของฌาปนกิจศพที่ฌาปนกิจศพของฌาปนกิจศพ
2. วัตถุประสงค์ เช่น วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์
3. หน้าที่ความรับผิดชอบของกรรมการอภิชาตกรรม
4. วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์

คุณค่าที่ได้รับ

ผู้ที่ทอของเทพีได้ปฏิบัติภารกิจ (board work) ในการปฏิบัติภารกิจฌาปนกิจ
 เพื่อเก็บผลบุญสร้างกุศลให้ตนเอง

ภาพที่ 37 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ

ការងារងើបខេងវាសាសន៍ក្នុងប្រទេសកម្ពុជា

លក្ខខណ្ឌប្រតិបត្តិការ

ប្រព័ន្ធគ្រប់គ្រង

១. ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ
២. ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ
៣. ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ
៤. ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ
៥. ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ
៦. ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ

ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច

ក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ ត្រូវបានបង្កើតឡើងនៅឆ្នាំ ១៩៧៥ ដើម្បីគ្រប់គ្រងសេដ្ឋកិច្ចជាតិ និងទទួលខុសត្រូវក្នុងការអនុវត្តនីតិវិធីសេដ្ឋកិច្ច និងហិរញ្ញវត្ថុ របស់រដ្ឋ។

រូបភាព ៣៨ ប្រព័ន្ធគ្រប់គ្រងប្រតិបត្តិការក្នុងក្រសួងសេដ្ឋកិច្ច

การขุดพบเหรียญทองโบราณของอาณาจักรขอม

อาณาจักรขอม

ขั้นตอนการขุดพบ

1. ผู้เฒ่าชาวนาขุดพบ
2. ขุดพบเหรียญทองโบราณ
3. ส่งไปศึกษา (แล้ว)

จุดเด่นที่ได้พบ

ขุดพบเหรียญทองโบราณที่จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของอาณาจักรขอม และการขุดพบเหรียญทองโบราณโดยผู้เฒ่าชาวนาและขุดพบเหรียญทองโบราณแลกเปลี่ยนของขอมได้

ภาพที่ 39 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการ

ការងារងើបរເຮັດວາສາສັດອຸຮັກຮ່ວງາຊພຸທອຸຮັດ

ເວທີສຽປບທເຮັດຂອງໂຄງກວ ດຣວອຮັບຂອງດີຂ

ຂັ້ນຕອນກິດກວຂ

1. ເຮັດສະໜາຮິກຊຸມຂຽວຮັບພິວ
2. ຜູ້ເຮັດບາດສຽປບຂ້ອຍູລ ແລະຂ້ອດັຂພບເຮັດວິຊາກວ
3. ຜົວແພຂຽກທ່ອງເຮັດບອບວາຊດີຂຽບຮິກຊຸມຂ
4. ຂອບຮ່ວງາຊພຸທອຸຮັດ
5. ຄຸນະທ່ວາຊທ່ຽວກັບຮ່ວງາຊເປັດເວທີເຮັດສອບຄວາມຂ້ອສອສັບ
6. ຂ່າໂບຣາຊວັດດູເກັບເຂົ້າທີ່ເກັບ
7. ສຽປວາຊ
8. ສົ່ງຂຽກທ່ອງເຮັດຫວລັບ

ດຸນຄ່າທີ່ໄດ້ຮັບ

ສະໜາຮິກຊຸມຂ ຂຽກທ່ອງເຮັດວາສາສັດອຸຮັດໄດ້ເກີດອິດສາຊິກ
ໃນກວອຸຮັກຮ່ວງາຊກະບວຂກວສຽປບທເຮັດຂ

ຮ່ວງາຊທີ່ 40 ຮະບບປ່າຍປຣະຈຳແທ່ງອນຸຮັກຮ່ວງາຊໃນໂຄງກວ

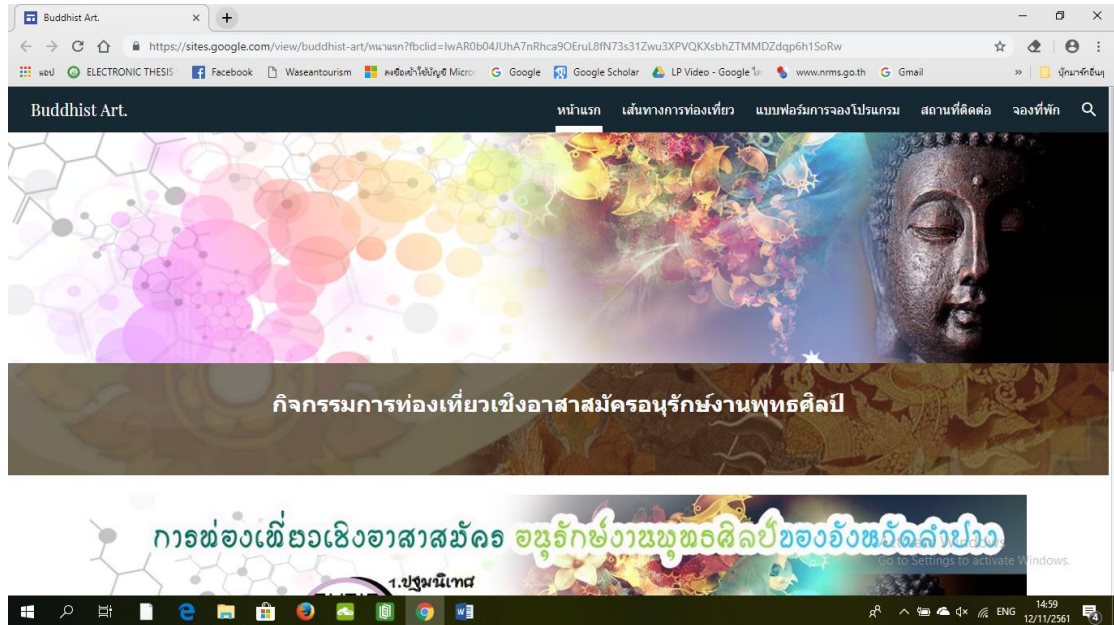
ภาพที่ 41 ภาพกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อผลิตสื่อและระบบป๋ายให้ควมรู้
สำหรับห้องเทียวเชิงอาสาสมัครนุรักษงานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม
ของจังหวัดลำปาง

หมายเหตุ วันที่กภาพเมื่อ 12 ตุลาคม 2560

4. กลไกการประชาสัมพันธ์

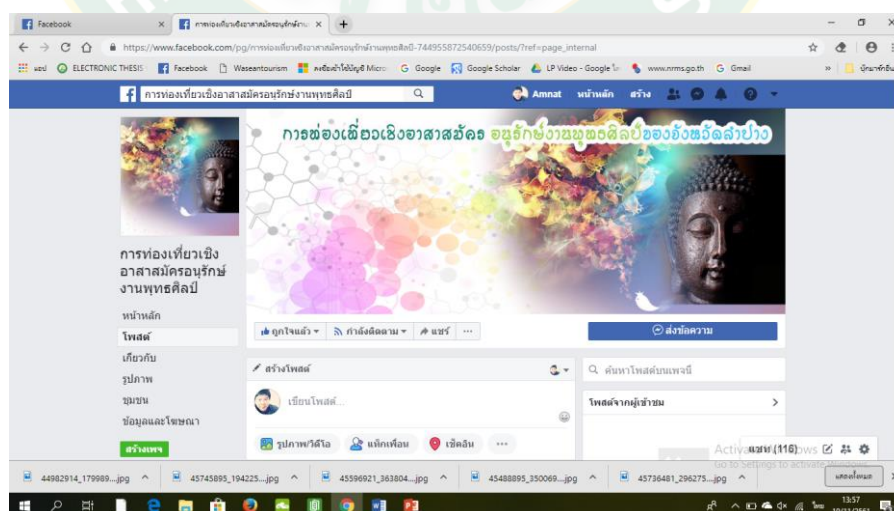
กลไกการประชาสัมพันธ์ถือว่าเป็นสื่อที่ส่งสารไปยังกลุ่มนักห้องเทียวเชิงอาสาสมัครที่มีความสนใจ และสามารถดึงความสนใจของนักห้องเทียว จึงเป็นสิ่งที่ทำทายคณะกรรมการชมรมห้องเทียวเชิงอาสาสมัครนุรักษงานพุทธศิลป์เป็นอย่างมาก เนื่องจากในปัจจุบันนี้แพลตฟอร์มของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ได้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงจากระบบออฟไลน์ สู่แพลตฟอร์มออนไลน์ ระยะเวลาการส่งสารและตอบสนองนั้นมีระยะเวลาที่สั้น หรือปัจจุบันทันด่วน (real-time responses) โดยประเด็นการแลกเปลี่ยนคือ ระบบการประชาสัมพันธ์ของศตวรรษที่ 21 พฤติกรรมนักห้องเทียวสมัยใหม่ สื่อสังคมออนไลน์ในสมัยปัจจุบัน การประชาสัมพันธ์ยุคดิจิทัล โดยได้รับความอนุเคราะห์จากท่านอาจารย์ภาวัต ไชยชนะ จากคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้ความอนุเคราะห์เข้าร่วมการแลกเปลี่ยน และในท้ายที่สุดทำให้ได้ระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ดังต่อไปนี้

4.1 เว็บเพจของโครงการ (web page)

ภาพที่ 42 เว็บเพจของโครงการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์
อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

4.2 เฟสบุ๊คแฟนเพจ (facebook fan page)

ภาพที่ 43 เฟสบุ๊คแฟนเพจของโครงการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์
งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

**ตอนที่ 3 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์
อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน**

ทรัพยากรมนุษย์ ถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ โดยแผนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนในประเด็นนี้ทั้งหมด 2 กิจกรรม จำนวน 4 ครั้ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 38 สรุปการเปิดเวทีเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโครงการ

แผน	จำนวน	โครงสร้าง	ยุทธวิธี	ประชากร
เปิดเวทีพัฒนาผู้จัดการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร : พัฒนาคณะ	2 ครั้ง	ผู้สื่อความหมายของ กิจกรรมท่องเที่ยว	การอบรมเชิง ปฏิบัติการ	38 คน
เปิดเวทีพัฒนาผู้จัดการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร : พัฒนาคณะ	2 ครั้ง	วิทยากรต้นแบบ	การอบรมเชิง ปฏิบัติการ	6 คน

1. เวทีที่ 1 ผู้สื่อความหมายของกิจกรรมท่องเที่ยว

ผู้วิจัยได้เปิดเวทีพัฒนาผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะอาสาสมัครสามารถขับเคลื่อนไปได้ คือสามารถฝึกให้เยาวชนและผู้สนใจ และผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยวเบื้องต้น ซึ่งในอนาคตคนกลุ่มเหล่านี้ได้เพิ่มพูนศักยภาพและความสามารถของตนเองในการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยวของพื้นที่ และในเบื้องต้นได้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ เนื่องจากเป็นทรัพยากรบุคคลในพื้นที่ ที่ช่วยรู้จักการดูแลสงวนรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้คุ้มค่า และเกิดผลประโยชน์สูงสุด

เวทีนี้ได้จัดขึ้น ณ วัดศาลาเม็ง จำนวนสองครั้ง ในระหว่างวันที่ 16 ตุลาคม 2560 ถึงวันที่ 20 ตุลาคม 2560 มีระยะเวลา 5 วัน ในครั้งแรก โดยมีผู้ผ่านการอบรม 20 คน และรุ่นที่ 2 ในระหว่างวันที่ 22 ตุลาคม 2560 ถึงวันที่ 26 ตุลาคม 2560 มีระยะเวลา 5 วัน โดยมีผู้ผ่านการอบรม 18 คน

รวมทั้งสิ้น 38 คน มีที่มาจากเยาวชนในพื้นที่เป้าหมาย เข้าร่วมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการเป็นผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยวโดยผู้วิจัยและคณะทำงานด้านความเชี่ยวชาญ ได้สลับสับเปลี่ยนกันเพื่อเป็นวิทยากรตลอดระยะเวลาที่เปิดเวที

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. เทศบาลตำบลท่าผา เทศบาลนครลำปาง และเทศบาลตำบลนาแก้ว ได้ทำการประสานงานในการรับสมัครบุคคลเพื่อเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้าน ผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในครั้งนี้ โดยใช้การประชุมเพื่อหารือร่วมกัน
2. ผู้วิจัย ดำเนินการประสานงานกับ ผู้นำชุมชนศาลาเม็ง ในด้านการจัดเตรียมสถานที่ที่ใช้ในการเปิดเวที โดยสรุปใช้บริเวณศาลากิจกรรม วัดศาลาเม็งเป็นที่ดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ ในการเปิดเวทีครั้งนี้
3. ผู้วิจัยและคณะทำงานด้านความเชี่ยวชาญ ได้ประชุมกันเพื่อจัดสร้างหลักสูตรผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในครั้งนี้ โดยสรุปเวทีในครั้งนี้ได้ออกแบบให้เป็นหลักสูตรการอบรมจำนวน 30 ชั่วโมง และได้จัดวิทยากรเพื่อทำหน้าที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 39 การออกแบบหลักสูตรอบรมผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

วัน	ระยะเวลา	รายวิชา	วิทยากร
	1.5 ชั่วโมง	อุตสาหกรรมท่องเที่ยว นโยบายส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของรัฐ	ปิ่นนัทธ์ กัลยา
	6 ชั่วโมง	ภูมิวัฒนธรรมของอำเภอ เกาะคา	ธวัชชัย ทำทอง
	1.5 ชั่วโมง	การเป็นมัคคุเทศก์และ พฤติกรรมด้านการ ท่องเที่ยว	สยมภู อุนยะพันธ์
	1.5 ชั่วโมง	การวางแผนนำเที่ยวใน ท้องถิ่น	กนกอร ศิริรัฐดี
	6 ชั่วโมง	ลำปางศึกษา	ปิ่นนัทธ์ กัลยา

ตารางที่ 39 (ต่อ)

วัน	ระยะเวลา	รายวิชา	วิทยากร
	6 ชั่วโมง	ปฏิบัติการภาคสนาม	ปิ่นนัทธ์ กัลยา
	1.5 ชั่วโมง	จิตวิทยาการบริการและ การพูดในที่ชุมชน	กนกอร ศิริจิติ
	3 ชั่วโมง	หลักการของการ ท่องเที่ยวแบบยั่งยืน	ปิ่นนัทธ์ กัลยา
	3 ชั่วโมง	วัดพม่า-ไทใหญ่ในจังหวัด ลำปาง	ธวัชชัย ทำทอง

4. เวทีพัฒนาผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ดำเนินขึ้นตามวันและเวลาที่ได้กำหนดไว้ทั้งสองรุ่น โดยมีรองคณบดีคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เป็นผู้เปิดพิธี โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในภาคทฤษฎีจัดขึ้นเป็นเวลาสี่วัน และได้แลกเปลี่ยนภาคปฏิบัติ ณ ชุมชนปงสนุก และชุมชนประตูป่อง เป็นระยะเวลาหนึ่งวัน

ภาพที่ 44 การอบรมผู้สื่อความหมายของโครงการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

5. ผู้วิจัยและคณะทำงานด้านความเชี่ยวชาญ ได้ประชุมกันเพื่อสรุปการดำเนินการเวทีพัฒนาผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ผลการดำเนินงาน

ภายหลังจากการเปิดเวทีผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ครบกระบวนการ ผลการดำเนินงานทำให้มีการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในด้านทรัพยากรมนุษย์ จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย เยาวชนและผู้สนใจเข้าร่วมมีความสนใจ และรับรู้ว่าภายในพื้นที่ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่า และมีสำนึกในการอนุรักษ์ในเบื้องต้น การพัฒนาผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ต้องอาศัยการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของผู้สำเร็จการอบรมในขั้นต้น สู่ความเชี่ยวชาญจากการได้ปฏิบัติมากขึ้น และในการอบรมครั้งนี้มีผู้ผ่านกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทั้งสิ้น 38 คน โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้านระดับของการมีส่วนร่วมจากผู้ผ่านการอบรมทุกคน

2. เวทีที่ 2 วิทยากรต้นแบบ

ผู้วิจัยได้เปิดเวทีพัฒนาวิทยากรต้นแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นบุคลากรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ เนื่องจากวิทยากรต้นแบบนี้ต้องเป็นผู้ดำเนินการทั้งในภาคความรู้เช่นการถอดความ การอ่านจารึก และในส่วนการจัดการท่องเที่ยว ที่ต้องมอบหมาย ดูแล สอนงาน ให้กับนักท่องเที่ยวอาสาสมัคร

โดยเนื่องจากวิทยากรต้นแบบจำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เชิงลึก และได้รับฉันทานุมัติจากท้องถิ่นในการดำเนินการ และการดำเนินการนั้นต้องทำกับสมบัติของชุมชน ดังนั้น วิทยากรต้นแบบจึงต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ ทั้งในด้านความรู้ความสามารถ และการยอมรับจากชุมชนตลอดจนทำงานประสานงานกับผู้สื่อความหมาย ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถขับเคลื่อนไปได้

เนื่องจากต้องอาศัยผู้มีความรู้ในเชิงลึก ผู้วิจัยและทีมงาน จึงได้ทำการอบรมวิทยากรต้นแบบ โดยทำการกำหนดคุณลักษณะเบื้องต้นของผู้เป็นวิทยากรต้นแบบของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดลำปาง
2. สามารถอ่านและเขียนอักษรล้านนาได้อย่างคล่องแคล่ว
3. มีความรู้ด้านศิลปกรรมของท้องถิ่นเป็นอย่างดี
4. มีผลงานเชิงประจักษ์ในการขับเคลื่อนงานทางด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่น
5. มีองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในประเภทต่างๆ

โดยในเบื้องต้น คณะผู้วิจัยจึงได้รับสมัคร และกลั่นกรองผู้ที่มีคุณสมบัติ เพื่อเป็นวิทยากรต้นแบบของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ได้จำนวน 6 ท่านดังต่อไปนี้

1. อาจารย์ ดร.อนุกุล ศิริพันธ์ ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอินเตอร์เทค จังหวัดลำปาง
2. อาจารย์ธวัชชัย ท่าทอง อาจารย์สาขาวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
3. นายวีระศักดิ์ ของเดิม นักวิชาการด้านวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
4. อาจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยา อาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
5. นางสาวเมธาพร ผมขาว ภัณฑารักษ์ประจำพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไทย สาขาภาคเหนือ
6. พระน้อย นรุตโม รองเจ้าอาวาสวัดปงสนุก

เนื้อหาของ การแลกเปลี่ยน คือการปรับกระบวนทัศน์ (mindset) ของกลุ่มวิทยากรต้นแบบที่มีลักษณะการทำงานแบบ “คนวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นการทำงานในมิติเดียว ให้เข้าสู่การปรับกระบวนทัศน์เป็น “ผู้ใช้การท่องเที่ยวเพื่อการขับเคลื่อนวัฒนธรรม” ที่สามารถใช้ในการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม และกระบวนการด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อรับใช้สังคม และวิทยากรต้นแบบเหล่านี้ค่อยๆ ปลุกฝังให้ผู้สื่อความหมาย ที่ผู้วิจัยได้ทำการอบรมเบื้องต้นแล้วให้เกิดทักษะด้านการอนุรักษ์ และทักษะการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมต่อไป

เวทีนี้ได้จัดขึ้น ณ สาขาวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จำนวนสองครั้งๆ ละหนึ่งวัน ในวันที่ 28 ตุลาคม 2560 และวันที่ 30 ตุลาคม 2560 มีระยะเวลารวม 2 วัน โดยมี การแลกเปลี่ยนเรื่องรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม โดยวิทยากรต้นแบบทั้งหมดท่าน ได้เข้าร่วมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในครั้งนี้ครบทั้งหมดท่าน

ภาพที่ 45 สวัสดิการทำงานของวิทยากรต้นแบบ

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 30 ตุลาคม 2560

ภาพที่ 46 การทำงานของวิทยากรต้นแบบ

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 28 ตุลาคม 2560

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือก กลั่นกรอง และทบทวนกลุ่มประชากร โดยอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ ในศาสตร์การท่องเที่ยว ให้ได้ผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเป็นวิทยากรต้นแบบ โดยใช้การประชุม เพื่อหารือร่วมกัน
2. ผู้วิจัยได้ดำเนินการพูดคุย และทำความเข้าใจกับกลุ่มประชากรในเบื้องต้น เพื่อตกลงเป็น วิทยากรต้นแบบ โดยใช้วิธีการติดต่อรายบุคคล โดยออกหนังสือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง พร้อมกับนัดหมายกำหนดการแลกเปลี่ยนทั้งสองครั้ง
3. ผู้วิจัยและกลุ่มวิทยากรต้นแบบ ได้แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และความเข้าใจในด้านการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ตามกำหนดการที่ได้วางแผนไว้
4. ผู้วิจัยและคณะทำงานด้านความเชี่ยวชาญ ได้ประชุมกันเพื่อสรุปการดำเนินการ แลกเปลี่ยนวิทยากรต้นแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ผลการดำเนินงาน

ภายหลังจากการเปิดเวทีผู้แลกเปลี่ยนวิทยากรต้นแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ครบกระบวนการ ผลการดำเนินงานทำให้มีวิทยากรต้นแบบ เพื่อดำเนินกิจกรรม สิ่งการ สอนงาน ตัดสินใจ และประสานงานกับพื้นที่ ในกระบวนการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็กที่ เป็นกิจกรรมของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ คือ 1) การเรียนรู้วิถีทำ ความสะอาดงานศิลปวัตถุอย่างถูกวิธี 2) ปฏิบัติทำความสะอาดอย่างถูกต้องตามกระบวนการอนุรักษ์ 3) กิจกรรมซ่อมแซมและรักษา 4) กิจกรรมศึกษาองค์ความรู้ และ 5) กิจกรรมการบันทึกภาพและทำ ฐานข้อมูลทะเบียนประวัติ

นอกจากการเป็นวิทยากรต้นแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธ ศิลป์ หน้าที่ในการบ่มเพาะ ผู้สื่อความหมายให้เป็นวิทยากรต้นแบบในอนาคต เป็นความจำเป็นอีก ประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความยั่งยืน โดยกระบวนการบ่มเพาะนั้น ใช้กระบวนการ “พี่เลี้ยงน้อง” โดย วิทยากรต้นแบบทำหน้าที่พี่เลี้ยง และถ่ายทอดการทำงาน องค์ความรู้สู่รุ่นน้อง ซึ่งอาจต้องใช้ กระบวนการบ่มเพาะที่มีระยะเวลา และในการอบรมครั้งนี้มีผู้ผ่านกิจกรรมการแลกเปลี่ยนทั้งสิ้น 6 คน โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลด้านระดับของการมีส่วนร่วมจากผู้ผ่านการอบรมทุกคน

**ตอนที่ 4 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาโครงสร้าง
การดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์
งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน**

การดำเนินงานเชิงโครงสร้าง หรือการดำเนินงานเชิงเทคนิค ถือว่าเป็นปัจจัยเสริมที่สำคัญในการทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ สามารถดำเนินการไปได้ได้อย่างยั่งยืน โดยแผนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาเทคนิคการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม ในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะทำงานได้ประชุมร่วมกันเพื่อออกแบบกิจกรรมโดยมุ่งเน้นประเด็นที่เปราะบาง และอาจทำให้เกิดข้อพิพาทระหว่างกันได้ง่าย คือ 1) การกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ 2) การสร้างกฎระเบียบ 3) แนวทางการประเมินผลปรับปรุงงาน และ 4) ระบบการกระจายผลประโยชน์ โดยท้ายที่สุดได้ทำการเปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนในประเด็นเหล่านี้จำนวน 1 ครั้ง ระยะเวลา 5 วัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 40 รายละเอียดของเวทีพัฒนาโครงสร้างการดำเนินงาน

แผน	จำนวน	โครงสร้าง	ยุทธวิธี	ประชากร
เปิดเวทีพัฒนาโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร : พัฒนาโครงสร้าง	1 ครั้ง	การกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ การสร้างกฎระเบียบ แนวทางการประเมินผลปรับปรุงงาน ระบบการกระจายผลประโยชน์	การอบรมเชิงปฏิบัติการ	30 คน

1. เวทีเพื่อพัฒนาโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

ผู้วิจัยได้เปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการพัฒนาโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วม จำต้องมีโครงสร้างการท่องเที่ยวซึ่งถือว่าเป็นเสาบ้าน ที่ทำหน้าที่ประคองให้บ้านทั้งหลังมีความมั่นคง คงทนเป็นระยะเวลานาน จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เป็นอย่างมาก ทั้งการสร้างโครงสร้างการดำเนินงานที่มีความคล่องตัวเพื่อการดำเนินงานในพื้นที่ๆ มีความแตกต่างกัน รวมถึงการมีกฎระเบียบ ทั้งกฎสำหรับนักท่องเที่ยว กฎของชุมชน และกฎของคณะกรรมการดำเนินการ การปรับปรุงงานที่อาจมีข้อผิดพลาด และที่สำคัญที่สุดคือด้านการกระจายผลประโยชน์ซึ่งเป็นกลไกทำให้เกิดความยั่งยืน หรือเป็นบ่อเกิดแห่งการขัดแย้ง โดยแต่ละกลไกต้องทำงานสอดประสานกันเพื่อเอกภาพในการจัดการท่องเที่ยวอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง

ผู้เข้ารับการแลกเปลี่ยนด้านโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครคือ คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยว จำนวน 30 คน ซึ่งเป็นผู้ผ่านเวทีการพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครจำนวน 30 คน โดยเวทีนี้ได้จัดขึ้น ณ วัดสวนดอก ตำบลสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จำนวนหนึ่งครั้ง ในระหว่างวันที่ 16-20 ตุลาคม 2560 มีระยะเวลา 5 วัน โดยมีเนื้อหาของการแลกเปลี่ยน มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ตารางที่ 41 สรุปกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ของคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

วัน	ระยะเวลา	รายวิชา	วิทยากร
1	3 ชั่วโมง	องค์การ และการจัดการ 1	ปิ่นมัทต์ กัลยา
	3 ชั่วโมง	องค์การ และการจัดการ 2	ธวัชชัย ทำทอง
2	3 ชั่วโมง	กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร	เกศณีย์ สัตตรัตน์ขจร
	3 ชั่วโมง	การสร้างกฎระเบียบสำหรับการท่องเที่ยวชุมชน	เกศณีย์ สัตตรัตน์ขจร
3	3 ชั่วโมง	ระบบการประกันคุณภาพการท่องเที่ยว	กนกอร ศิริจิติ
	3 ชั่วโมง	การสร้างกลไกการปรับปรุงงาน	กนกอร ศิริจิติ

ตารางที่ 41 (ต่อ)

วัน	ระยะเวลา	รายวิชา	วิทยากร
4	3 ชั่วโมง	การบริหารความขัดแย้ง	ปณิตทัต กัลยา
	3 ชั่วโมง	กรณีศึกษาด้านการ ท่องเที่ยวชุมชน	ปณิตทัต กัลยา
5	3 ชั่วโมง	การกระจายผลประโยชน์	ปณิตทัต กัลยา
	3 ชั่วโมง	การกระจายผลประโยชน์ สำหรับการท่องเที่ยวเชิง อาสาสมัคร	ปณิตทัต กัลยา

และในท้ายที่สุดได้ประเด็นการพัฒนาด้านโครงสร้างการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งาน
พุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมที่เหมาะสมต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ผู้วิจัยได้ทำการประชาสัมพันธ์ให้คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์
งานพุทธศิลป์ ให้ทราบถึงความจำเป็นในการมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยใช้วิธีการออกหนังสือเชิญ
พร้อมทั้งนัดหมายวัน และเวลา ในการแลกเปลี่ยน
2. ผู้วิจัย ดำเนินการประสานงานกับ นายณภดล อัยกา ผู้ใหญ่บ้านศาลาหม้อ ในด้านการ
จัดเตรียมสถานที่ที่เปิดเวที ณ บริเวณศาลากิจกรรม วัดศาลาหม้อ เป็นที่ดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ
ในการเปิดเวทีครั้งนี้
3. เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านพัฒนาโครงสร้างการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธ
ศิลป์ ได้ดำเนินขึ้นตามวันและเวลาที่ได้กำหนดไว้ โดยมีอาจารย์สุขุมภู อุณยะพันธ์ ผู้ช่วยคณบดีคณะ
วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เป็นผู้เปิดพิธี โดยดำเนินการแลกเปลี่ยนเป็นระยะเวลา
หนึ่งวัน
4. ผู้วิจัยและคณะทำงานด้านความเชี่ยวชาญ ได้ประชุมกันเพื่อสรุปการดำเนินการเวที
แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการพัฒนาโครงสร้างการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ผลการดำเนินงาน

ภายหลังจากการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาโครงสร้างการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร
อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ครบกระบวนการ ผลการดำเนินงานทำให้ได้ระบบโครงสร้างเพื่อสนับสนุนให้

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ สามารถดำเนินการอย่างราบรื่นดังมีรายละเอียดต่อไป

1. การกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ

กลการกระจายหน้าที่และรับผิดชอบ สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ของจังหวัดลำปาง ได้ถูกจัดกระทำขึ้น จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างผู้วิจัย และคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ทั้ง 30 คนเพื่อกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบ โดยคำนึงถึงสภาพของงาน และแหล่งอนุรักษ์ ที่หมุนเวียนกันไป ตามพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดลำปาง และมีความแตกต่างกับการท่องเที่ยวชนิดอื่นๆ ที่แหล่งท่องเที่ยวมีความตายตัว ดังนั้น องค์กรที่มีความคล่องตัว และสะดวกในการสั่งการ จึงได้ถูกออกแบบ ดังต่อไปนี้

1.1 หน่วยรับสมัคร (recruitment) มีหน้าที่ ประสานงานรับสมัครนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครจากช่องทางต่างๆ เช่นทางโทรศัพท์ เว็บไซต์ ฯลฯ โดยทำหน้าที่รับสมัคร และยืนยันการสมัคร การสัมภาษณ์ ประเมินสมรรถนะ รวมถึงการจัดการด้านเอกสารการสมัคร การประสานงานด้านการโอนเงินค่าธรรมเนียมการท่องเที่ยว ประสานจุดนัดหมาย เป็นต้น

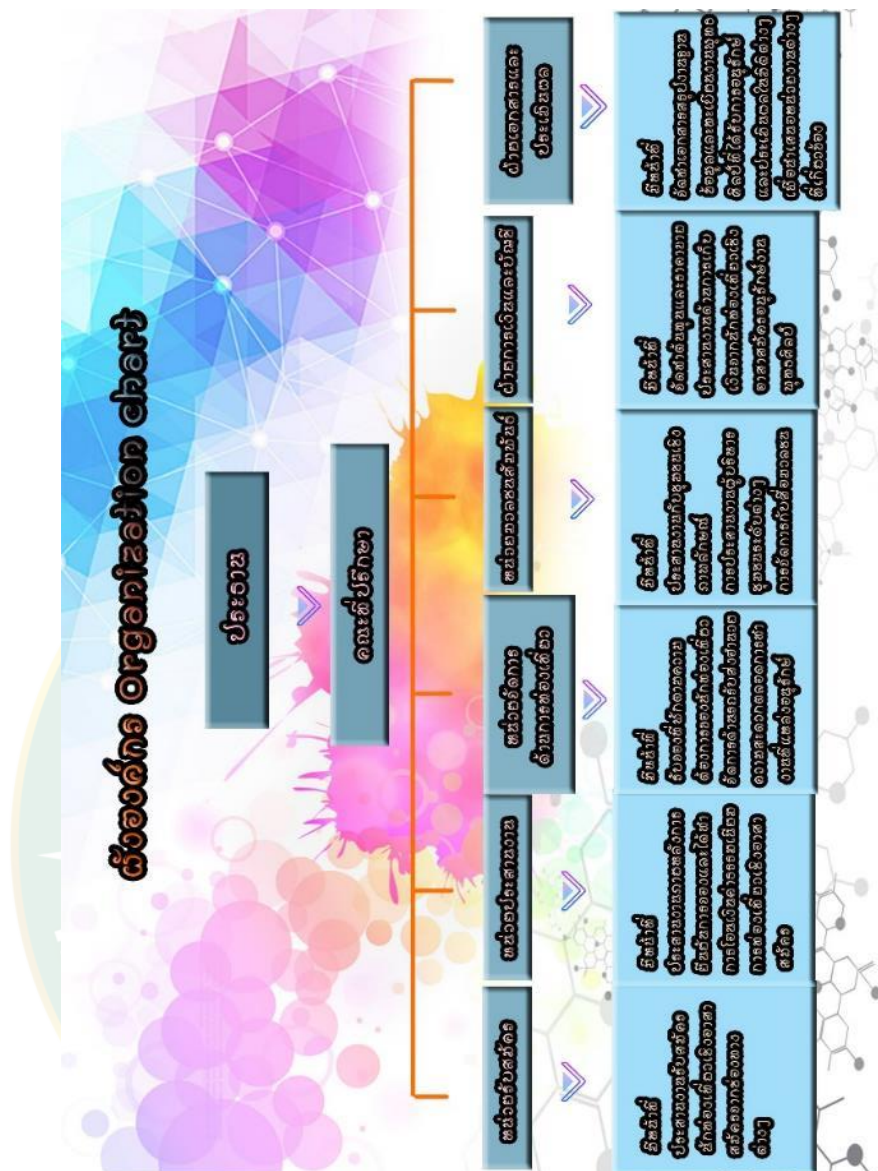
1.2 หน่วยประสานงาน (co-ordination) มีหน้าที่ ประสานงานภายหลังการยืนยันการจองและได้ทำการโอนเงินค่าธรรมเนียมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร รวมถึงการประสานงานกับแหล่งอนุรักษ์ และชุมชนเจ้าภาพ และการออกหนังสือประสานงานต่างๆ และการรับสมัครผู้สนับสนุนในระดับต่างๆ

1.3 หน่วยจัดการด้านการท่องเที่ยว (tourism management) มีหน้าที่ รับจองที่พักตามความต้องการของนักท่องเที่ยว จัดการด้านรถรับส่ง อำนวยความสะดวกตลอดการทำงานที่แหล่งอนุรักษ์ และการส่งนักท่องเที่ยวกลับ พร้อมกันนั้นต้องประสานผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และวิทยากรต้นแบบ เพื่อความคล่องตัวกับการทำงาน ณ แหล่งอนุรักษ์

1.4 หน่วยมวลชนสัมพันธ์ (public relation) มีหน้าที่ ประสานงานกับชุมชนเชิงภาพลักษณ์ การประสานงานผู้บริหารชุมชนระดับต่างๆ การจัดการกับสื่อมวลชน และการสื่อสารองค์กร ไปยังสื่อภายนอก รวมถึงบริหารจัดการความขัดแย้งและการทำมวลชนสัมพันธ์

1.5 ฝ่ายการเงินและบัญชี (financial and accountancy) มีหน้าที่ จัดทำต้นทุน และราคาขาย ประสานงานด้านการเก็บเงินจากนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ การจัดการบัญชีเจ้าหนี้ ลูกหนี้ การจัดทำรายงานทางการเงินต่างๆ

1.6 ฝ่ายเอกสารและประเมินผล (documentation and evaluation) มีหน้าที่ จัดทำเอกสารสรุปงาน ฐานข้อมูลและทะเบียนงานพุทธศิลป์ที่ได้รับการอนุรักษ์ และประเมินผลในมิติต่างๆ เพื่อนำเสนอหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

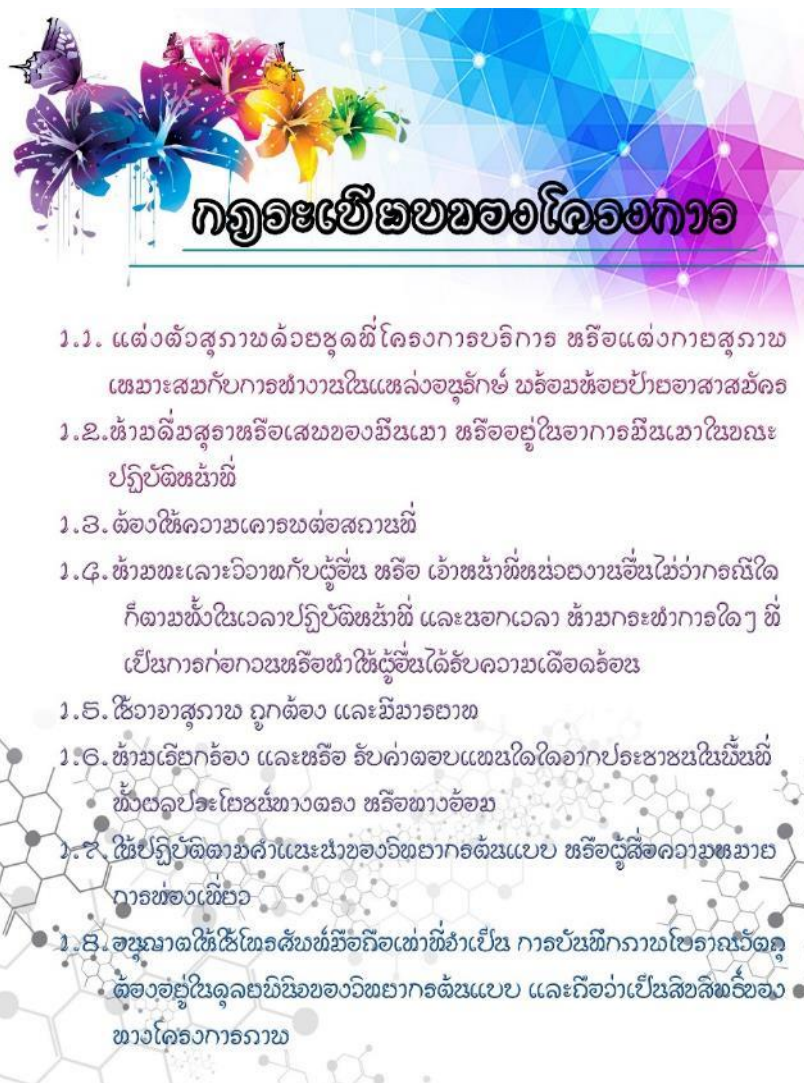

ภาพที่ 47 ผังองค์กรที่แสดงถึงการกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ

2. การสร้างกฎระเบียบ

ในการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก กฎระเบียบมีความจำเป็นเนื่องจากการทำงานกับโบราณวัตถุเป็นเรื่องที่เปราะบาง การกระทำบางอย่างของนักท่องเที่ยวอาจก่อให้เกิดภาพลักษณ์ และความไม่เข้าใจเกิดขึ้นกับเจ้าของพื้นที่ ดังนั้น ในขั้นตอนของการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างผู้วิจัย และคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ทั้ง 30 คนเพื่อกำหนดกฎระเบียบสำหรับการดำเนินงาน ได้ข้อสรุปดังต่อไปนี้

- 2.1 แต่งตัวสุภาพด้วยชุดที่โครงการบริการ หรือแต่งกายสุภาพ เหมาะสมกับการทำงาน
ในแหล่งอนุรักษ์ พร้อมห้อยป้ายอาสาสมัคร
- 2.2 ห้ามดื่มสุราหรือเสพของมึนเมา หรืออยู่ในอาการมึนเมาในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่
- 2.3 ต้องให้ความเคารพต่อสถานที่
- 2.4 ห้ามทะเลาะวิวาทกับผู้อื่น หรือ เจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่นไม่ว่ากรณีใดก็ตามทั้งใน
เวลาปฏิบัติหน้าที่ และนอกเวลา ห้ามกระทำการใดๆ ที่เป็นการก่อกวนหรือทำให้ผู้อื่นได้รับความ
เดือดร้อน
- 2.5 ใช้วาจาสุภาพ ถูกต้อง และมีมารยาท
- 2.6 ห้ามเรียกร้อง และหรือ รับค่าตอบแทนใดใดจากประชาชนในพื้นที่ทั้งทางตรง หรือ
ทางอ้อม
- 2.7 ให้ปฏิบัติตามคำแนะนำของวิทยากรต้นแบบ หรือผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยว
- 2.8 อนุญาตให้ใช้โทรศัพท์มือถือเท่าที่จำเป็น การบันทึกภาพโบราณวัตถุต้องอยู่ในดุลย
พินิจของวิทยากรต้นแบบ และถือว่าเป็นลิขสิทธิ์ของทางโครงการ

ภาพที่ 48 ป้ายแจ้งกฎระเบียบสำหรับการดำเนินงานตามโครงการ

3. แนวทางการประเมินผลปรับปรุงงาน

ในการประเมินผลการปรับปรุงงาน เบื้องต้นเมื่อคณะผู้วิจัยได้เปิดประเด็นเกี่ยวกับการประเมินผลการปรับปรุงงาน พบว่า ไม่มีแนวทางในการปรับปรุงงาน เนื่องจากไม่ได้ตระหนักถึงประเด็นนี้ ดังนั้น ภายหลังจากการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คณะผู้วิจัยจึงได้แนะนำให้คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ให้รู้จักกับระบบการประเมินผลและปรับปรุงงานอย่างง่าย คือ ระบบวงจรคุณภาพ หรือ วงจร PDCA (plan-do-check-acts) โดยเน้นให้เห็นถึงประโยชน์ของวงจร PDCA สำหรับการป้องกันปัญหา แก้ไขปัญหา และปรับปรุงการดำเนินงาน โดยมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

3.1 การวางแผน (plan) โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมาย ยุทธวิธี ทรัพยากร โดยใช้หลักการอย่างง่ายคือ ข้อคำถาม 5W1H ซึ่งประกอบด้วย ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ กับใคร และอย่างไร เพื่อให้ได้แผนเบื้องต้น

3.2 การกระทำ (do) คือการลงมือกระทำตามแผนที่ได้วางไว้ โดยประธานผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เป็นผู้ควบคุม ซึ่งผู้ควบคุมมีหน้าที่ทำความเข้าใจแผนทั้งหมด และปฏิบัติตาม โดยคณะผู้วิจัยได้พยายามผลักดันให้คณะผู้จัดการท่องเที่ยวได้ปฏิบัติให้ถูกต้องเสียตั้งแต่ตอนแรกจะได้มีข้อผิดพลาดน้อย โดยในระหว่างปฏิบัติตามแผนต้องทำการตรวจสอบทุกขั้นตอน เพื่อทราบข้อบกพร่อง และแก้ไขปัญหาก่อนที่มีความร้ายแรง

3.3 การตรวจสอบ (check) คณะผู้วิจัยได้เสนอให้คณะผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในการตรวจสอบการปฏิบัติงาน โดยประเด็นที่ทำการตรวจสอบคือ ตรวจสอบวิธีการ และระยะเวลาที่ใช้ในการปฏิบัติจริง อีกประเด็นหนึ่งคือการตรวจสอบผลการดำเนินงานว่าทำได้ตามเป้าหมายที่ดำเนินการหรือไม่

3.4 การปรับปรุง (act) คณะผู้วิจัยได้เสนอให้คณะผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในการปรับปรุงผลการตรวจสอบ ถ้าพบว่าผลออกมาดี ให้รักษาไว้ ถ้าพบข้อผิดพลาด ให้ร่วมกันหาสาเหตุและแก้ไข รวมถึงปรับปรุงให้ผลออกมาดีมากยิ่งขึ้น

4. ระบบการกระจายผลประโยชน์

ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นค่าบริการการท่องเที่ยว พบว่ามีการตั้งงบประมาณที่ไม่เป็นระบบ และสามารถรู้ไหลได้หลายจุด อันเนื่องมาจากการวางระบบการเงินเพื่อที่ทำให้การดำเนินงานสามารถดำเนินการได้ มิได้มีการวางแผนของจำนวนเงินเรียกเก็บมาก่อน กล่าวคือไม่เคยมีระบบการรับจ่ายเงินมาก่อน ดังนั้นระหว่างแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้วิจัยจึงได้ให้ความรู้เกี่ยวกับระบบการวางงบประมาณของการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว และได้ให้คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ระดมสมองเพื่อจัดทำรูปแบบค่าธรรมเนียมการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์งานพุทธศิลป์

ภายหลังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พบว่าเงินรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ หลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้วได้ถูกจัดสรรดังต่อไปนี้

ตารางที่ 42 ระบบการกระจายผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์
2 วัน 1 คืน

ที่	เส้นทาง	ราคาขาย	ค่าใช้จ่าย	จำนวนเงิน
1	2 วัน 1 คืน	คนละ 5,000	ค่าพาหนะรับส่ง (ลำปาง-แหล่งอนุรักษ์) 2 วัน	2,000
		บาท (ไม่รวมที่พัก) ชั้นต่ำ 8 คน		
		รวม 40,000	ค่าบำรุงวัดปงสนุกต่อครั้ง	700
			ค่าตอบแทนวิทยากรต้นแบบ 2 ท่าน	4,000
			ค่าอาหารกลางวัน 2 มื้อ	4,000
			ค่าอาหารว่างและน้ำดื่ม	700
			ค่าอุปกรณ์ ระบบ เหม่าจ่าย	3,000
			ค่าตอบแทนทีมงานต่อครั้ง 5 คน 2 วันละ 500	5,000
			ค่าบำรุงสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก	1,500
			รวม	20,900
			ส่วนต่างกำไร	19,100
			กองทุนอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมลำปาง 20%	3,820
			บัญชีเพื่อจัดหาครุภัณฑ์ 30%	5,730
			บัญชีเพื่อตอบแทนกรรมการจัดการ 10%	1,910
			บัญชีเงินได้ของโครงการ 50%	9,550

ตารางที่ 43 ระบบการกระจายผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์
1 วัน

ที่	เส้นทาง	ราคาขาย	ค่าใช้จ่าย	จำนวนเงิน
1	1 วัน	คนละ 2,500 บาท ขั้นต่ำ 8 คน	ค่าพาหนะรับส่ง (ลำปาง-แหล่งอนุรักษ์) 2 วัน	1,000
		รวม 20,000	ค่าบำรุงวัดปงสนุกต่อครั้ง	700
			ค่าตอบแทนวิทยากรต้นแบบ 2 ท่าน	2,000
			ค่าอาหารกลางวัน 1 มื้อ	2,000
			ค่าอาหารว่างและน้ำดื่ม	500
			ค่าอุปกรณ์ ระบบ เหม่าจ่าย	1,500
			ค่าตอบแทนทีมงานต่อครั้ง 5 คน วันละ 500	2,500
			ค่าบำรุงสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก	1,500
			รวม	11,700
			ส่วนต่างกำไร	8,300
			กองทุนอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมลำปาง 20%	1,660
			บัญชีเพื่อจัดหาครุภัณฑ์ 30%	2,490
			บัญชีเพื่อตอบแทนกรรมการจัดการ 10%	830
			บัญชีเงินได้ของโครงการ 50%	4,150

**ตอนที่ 5 การวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการดำเนินงาน
จัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์
อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน**

ในระหว่างการทำเนิงานพัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่มีระยะเวลาในการดำเนินการทั้งสิ้น 7 เดือน จากการทำเนิงานของทั้ง 4 องค์กรประกอบ ผู้วิจัยได้ทำการวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเก็บข้อมูลจากผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมของทั้ง 4 องค์กรประกอบทุกคน โดยมีจำนวน รวมทั้งสิ้น 173 คน โดยระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ จุดที่สมาชิกของชุมชน ได้ร่วมกันมีส่วนในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อชุมชนของตนเองตน โดยพิจารณาจาก

1. การร่วมตัดสินใจ (decision making) ในการสร้างแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (implementation) ตามรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง
3. การร่วมรับผลประโยชน์ (benefit sharing) จากรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง
4. การร่วมประเมินผล (evaluation) จากการทำเนิงานรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

สำหรับข้อคำถามสำหรับการวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัย ได้ใช้แบบสอบถามเชิงสัมพัทธ์เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 3 ระดับ (rating scale) จากการใช้มาตราของการวัดลำดับทัศนคติแบบลิเคิร์ต (likert's scale) (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2540: 185-188) เนื่องจากได้วิเคราะห์แล้วว่า การใช้ 3 ระดับ มีความเหมาะสมบริบทของประชากรของการวิจัยมากกว่า และจากนั้นได้นำคะแนนมาหาค่าเฉลี่ย โดยใช้วิธีการหาค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก (Weighted Mean Score: WMS) โดยกำหนดเกณฑ์ดังนี้

ตารางที่ 44 เกณฑ์การให้คะแนนในการวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน

เกณฑ์ให้คะแนน	คำถามเชิงบวก	คำถามเชิงลบ
มีส่วนร่วมมาก	3	1
มีส่วนร่วมปานกลาง	2	2
มีส่วนร่วมน้อย	1	3

ดังนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดระดับการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 4 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.50 คะแนน โดยปรับใช้แนวคิดเรื่องระดับการมีส่วนร่วมของ Sumayao (1999: 20) โดย Sumayao ได้กำหนดระดับการมีส่วนร่วมเป็นสองส่วนใหญ่ คือ 1) การมีส่วนร่วมแบบแท้จริง (genuine participation) และ 2) การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม (pseudo-participation) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและกำหนดระดับการมีส่วนร่วม ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 45 กำหนดระดับการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็น 4 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับมีค่าคะแนนต่างกัน 0.50 คะแนน

ช่วงคะแนนเฉลี่ย	หมายถึง
2.51-3.00	การมีส่วนร่วมแบบแท้จริง (genuine participation) การมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (empowerment)
2.01-2.50	การมีส่วนร่วมแบบร่วมมือ (co-operation)
1.51-2.00	การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม (pseudo-participation) การมีส่วนร่วมแบบได้รับความช่วยเหลือ (assistencialism)
1.00-1.50	การมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู (domestification)

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา มีจำนวนทั้งสิ้น 173 คน โดยทั้ง 173 คน ได้ผ่านกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง โดยมาจากทุกคนที่เข้าร่วมเต็มเวลา ตามกรอบที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดไว้โดยจำแนกเป็นกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

ตารางที่ 46 ผลรวมของประชากรที่ใช้ในการวิจัยจากกิจกรรมต่างๆ

กิจกรรม	จำนวนคน
1. กิจกรรมพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง	30 คน
2. ผู้สื่อความหมายของกิจกรรมท่องเที่ยว	38 คน
3. วิทยากรต้นแบบ	6 คน
4. ประชาชนของพื้นที่ๆ เข้าร่วมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	100 คน
รวมทั้งสิ้น	173 คน

1. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับการเก็บข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยใช้แบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์ และวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) เพื่อสังเกตว่าชุมชนมีระดับของการมีส่วนร่วมในระดับใด เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้ตอบมา โดยขั้นตอนในการดำเนินการนี้มีระยะเวลา 1 เดือน และผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมทุกคน จำนวน 173 คน โดยได้แจกแบบสอบถามเพื่อให้ผู้ตอบได้ศึกษาล่วงหน้า และภายหลังจาก 1 สัปดาห์ ได้ดำเนินการติดตามและเก็บข้อมูลจากทุกคน สถิติที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเชิงปริมาณ ที่เก็บจากแบบสอบถามเชิงสัมภาษณ์ ที่รวบรวมได้จากกลุ่มประชากร ภายหลังจากการจัดหมวดหมู่ข้อมูล และการกรอกรหัสข้อมูลที่ต้องการวิเคราะห์ ลงในโปรแกรมสถิติสำหรับงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ หรือ SPSS (statistical package for social science) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณและได้ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือสถิติบรรยาย (descriptive statistics) ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคล

ตารางที่ 47 จำนวนและร้อยละของกลุ่มประชากร จำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล

ลักษณะส่วนบุคคล	ประชากร	
	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	60	34.7
หญิง	113	65.3
อายุ		
15 – 25 ปี	12	6.9
26 – 35 ปี	10	5.8
36 – 45 ปี	20	11.6
46 – 55 ปี	65	37.6
56 – 65 ปี	43	24.9
สูงกว่า 65 ปี	23	13.3
อาชีพ		
รับราชการ / บำนาญ	3	1.7
ทำงานเอกชน	3	1.7
นักศึกษา – นักเรียน	8	4.6
ธุรกิจส่วนตัว	14	8.1
เกษตรกร	52	30.1
รับจ้าง	76	43.9
อื่นๆ	17	9.8
ระดับการศึกษาสูงสุด		
ไม่ได้ศึกษา	11	6.4
ประถมศึกษา หรือเทียบเท่า	108	62.4
มัธยมศึกษาตอนต้น หรือเทียบเท่า	19	11
มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช. หรือเทียบเท่า	25	14.5
อนุปริญญา / ปวส. หรือเทียบเท่า	4	2.3

ตารางที่ 47 (ต่อ)

ลักษณะส่วนบุคคล	ประชากร	
	จำนวน	ร้อยละ
ปริญญาตรี	5	2.9
ประกาศนียบัตรบัณฑิต	0	0
ปริญญาโท	1	0.6
ปริญญาเอก	0	0
ประกาศนียบัตรหลังปริญญาเอก	0	0
อื่นๆ	0	0
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน		
น้อยกว่า 20,000 บาท	147	85
20,001 – 30,000 บาท	21	12.1
30,001 – 40,000 บาท	4	2.3
40,001 – 50,000 บาท	1	0.6
มากกว่า 50,000 บาท	0	0
ระยะเวลาที่พำนักอาศัยในชุมชน		
ต่ำกว่า 10 ปี	17	9.8
11 - 20 ปี	28	16.2
21 – 30 ปี	34	19.7
41 – 50 ปี	43	24.9
50 ปีขึ้นไป	51	29.5

จากตารางที่ 47 พบว่า ผู้เข้าร่วมจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางที่เข้าร่วมกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ตลอดกระบวนการ มีจำนวนทั้งสิ้น 173 คน แบ่งเป็นเพศหญิง จำนวน 113 คน คิดเป็นร้อยละ 65.3 ส่วนเพศชาย มีจำนวนทั้งสิ้น 60 คน คิดเป็นร้อยละ 34.7 โดยพิจารณาจากอายุของประชากรที่ศึกษา พบว่าส่วนใหญ่ มีอายุระหว่าง 46 – 55 ปี และ 56 – 65 ปี โดยมีจำนวน 65 คน และ 43 คน ตามลำดับ จึงเห็นได้ว่า เป็นผู้ที่มิ่ววุฒิพอสมควร ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร และรับจ้าง มีรายได้ส่วนใหญ่ไม่เกิน 20,000 บาทต่อเดือน และพำนักอยู่ในชุมชนอยู่ในระหว่าง 21-30 ปี และ 41 – 50 ปี เป็น

ส่วนใหญ่ จึงเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความผูกพันกับชุมชน พอสมควร เหมาะสำหรับการเป็นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

3. ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามเพื่อการนำไปสัมภาษณ์

แบบสอบถามถูกสร้างขึ้นโดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของ ของโคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1977) ได้แก่ 1) การร่วมตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน 3) การร่วมรับผลประโยชน์ และ 4) การร่วมประเมินผล โดยแบบสอบถามประกอบด้วย 21 ข้อคำถาม ครอบคลุม 4 องค์ประกอบ และได้ผ่านการตรวจสอบเพื่อให้ได้คุณภาพตามรายงานการวิจัยในบทที่ 3 และมีผลการวิจัย ดังนี้

ตารางที่ 48 ผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรที่ตอบแบบสอบถาม (การร่วมตัดสินใจ)

ตัวชี้วัดด้านการร่วมตัดสินใจ	การวัดค่า		
	μ	σ	ระดับของการมีส่วนร่วม
1.1 ท่านได้เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับสถานการณ์ของ ปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.51	0.720	ประชาชนมีอำนาจ
1.2 ท่านได้ร่วมประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุของความ เสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.39	0.662	การให้ความร่วมมือ
1.3 ท่านได้เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับสถานการณ์ของ ปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.31	0.650	การให้ความร่วมมือ
1.4 ท่านได้ร่วมประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุของความ เสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.27	0.628	การให้ความร่วมมือ
1.5 ท่านได้ออกความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางที่ เหมาะสมในการจัดการปัญหาความเสื่อมโทรมของงาน พุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.28	0.661	การให้ความร่วมมือ
1.6 ท่านได้มีส่วนร่วมในการประชุมเพื่อวางแผนเพื่อ การกำหนดวิธีการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความ เสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.21	0.622	การให้ความร่วมมือ
สรุปประเด็นด้านการร่วมตัดสินใจ	2.32	0.521	การให้ความร่วมมือ

จากตารางที่ 48 พบว่าในประเด็นการร่วมตัดสินใจ ในภาพรวมอยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.32 เมื่อตรวจสอบรายประเด็น พบว่าประชากรได้เข้าไปมีส่วนร่วมในช่วงต้นและช่วงกลาง กล่าวคือได้รับฟังปัญหา สถานการณ์ และออกความคิดเห็น โดยมีค่าเฉลี่ยที่ 2.51 ในระดับประชาชนมีอำนาจ (ในการร่วมรับฟังสถานการณ์) ส่วนประเด็นอื่นอยู่ระดับการให้ความร่วมมือ และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การร่วมวางแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรม ที่ 2.21 ในระดับการให้ความร่วมมือ เนื่องจากผู้วิจัยมองว่าเป็นเรื่องที่ต้องการความรู้เฉพาะทาง และประชากรอาจมีพื้นฐานความรู้ด้านการอนุรักษ์น้อย จึงคิดว่าเกินขีดความสามารถของตนเอง จึงมีส่วนร่วมน้อยกว่าประเด็นอื่นๆ

ตารางที่ 49 ผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรที่ตอบแบบสอบถาม (การร่วมดำเนินการ)

การร่วมดำเนินการ	การวัดค่า		
	μ	σ	ระดับของการมีส่วนร่วม
2.1 ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำประชาพิจารณ์ เพื่อชี้แจงสถานะของงานงานพุทธศิลป์ เพื่อขอฉันทามติในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.16	0.598	การให้ความร่วมมือ
2.2 ท่านได้เป็นตัวแทนของชุมชนในการดูแลงานพุทธศิลป์ของชุมชนในระหว่งการอนุรักษ์	2.29	0.689	การให้ความร่วมมือ
2.3 ท่านมีส่วนได้เข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.27	0.655	การให้ความร่วมมือ
2.4 ท่านได้เข้ารับฟังข้อค้นพบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนของท่าน	2.34	0.633	การให้ความร่วมมือ
2.5 ท่านได้เข้าร่วมกระบวนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน ตลอดกระบวนการ	2.28	0.652	การให้ความร่วมมือ
สรุปประเด็นด้านการร่วมดำเนินการ	2.26	0.532	การให้ความร่วมมือ

จากตารางที่ 49 พบว่าในประเด็นการร่วมดำเนินการ ในภาพรวมอยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.26 ในระดับการให้ความร่วมมือ เมื่อตรวจสอบรายประเด็น พบว่าประชากรได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการรับฟังข้อค้นพบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชน มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ในระดับการให้ความร่วมมือ ส่วนประเด็นที่เกี่ยวกับการปฏิบัติการเช่นการดูแล การอนุรักษ์ และการจัดการมีค่าเฉลี่ยไล่เลี่ยกันคือ 2.29 2.28 และ 2.27 ตามลำดับ ในระดับการให้ความร่วมมือ ส่วนประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุดคือด้านการขอฉันทามติในการเข้าอนุรักษ์ พบว่ามีระดับการมีส่วนร่วมในระดับการให้ความร่วมมือ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.16

ตารางที่ 50 ผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรที่ตอบแบบสอบถาม (การร่วมรับผลประโยชน์)

การร่วมรับผลประโยชน์	การวัดค่า		ระดับของการมีส่วนร่วม
	μ	σ	
3.1 ท่านได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม จากกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน	2.31	0.677	การให้ความร่วมมือ
3.2 ท่านคิดว่าคุณค่าจากงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่านจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน และสามารถแพร่กระจายไปยังที่อื่นเช่น ชุมชนอื่นๆ นักท่องเที่ยว ฯลฯ	2.18	0.626	การให้ความร่วมมือ
3.3 ท่านคิดว่างานพุทธศิลป์ที่ได้รับการอนุรักษ์จะสามารถนำออกมาสร้างสรรค์ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมกับชุมชน	2.25	0.648	การให้ความร่วมมือ
3.4 ท่านคิดว่าในอนาคตจะมีรูปแบบการสร้างสรรค์ผลประโยชน์จากงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.35	0.670	การให้ความร่วมมือ
3.5 ท่านคิดว่าชุมชนควรมีการนำงานพุทธศิลป์ออกมารับใช้ชุมชนทั้งโดยตรงและทางอ้อม	2.21	0.643	การให้ความร่วมมือ
สรุปประเด็นด้านการร่วมรับผลประโยชน์	2.25	0.526	การให้ความร่วมมือ

จากตารางที่ 50 พบว่าในประเด็นการร่วมรับผลประโยชน์ ในภาพรวมอยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.25 เมื่อตรวจสอบรายประเด็น พบว่าประชากรได้มีส่วนร่วมในการสร้างรูปแบบกิจกรรมเพื่อสร้างสรรค์ผลประโยชน์จากงานพุทธศิลป์ของชุมชน โดยมีค่าเฉลี่ย 2.35 ในระดับการให้ความร่วมมือ และเห็นว่าได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากกิจกรรมการอนุรักษ์

งานพุทธศิลป์ของชุมชนในระดับรองลงมา โดยมีค่าเฉลี่ย 2.31 ในระดับการให้ความร่วมมือ ส่วนที่เหลื่อมมองว่างานพุทธศิลป์ควรถูกนำออกมาใช้ประโยชน์ และรับใช้สังคมโดยในท้ายที่สุดได้มีจิตสำนึก โดยมีค่าเฉลี่ย 2.25 2.21 และ 2.18 ตามลำดับ โดยอยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ

ตารางที่ 51 ผลการวัดระดับการมีส่วนร่วมของประชากรที่ตอบแบบสอบถาม (การร่วมประเมินผล)

การร่วมประเมินผล	การวัดค่า		
	μ	σ	ระดับของการมีส่วนร่วม
4.1 ท่านได้มีส่วนร่วมในการติดตามการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหา ความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.14	0.635	การให้ความร่วมมือ
4.2 ท่านได้มีส่วนร่วมในการประเมินการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหา ความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.17	0.632	การให้ความร่วมมือ
4.3 ท่านได้มีส่วนร่วมในการสรุปผลการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหา ความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.25	0.639	การให้ความร่วมมือ
4.4 ท่านได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา งานพุทธศิลป์ หลังจากกิจกรรมการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหา ความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.24	0.664	การให้ความร่วมมือ
4.5 ท่านได้มีส่วนร่วมสร้างระบบการประเมินผลใน การติดตามการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนการ อนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของ งานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2.25	0.639	การให้ความร่วมมือ
สรุปประเด็นด้านการร่วมประเมินผล	2.21	0.531	การให้ความร่วมมือ

จากตารางที่ 51 พบว่าในประเด็นการร่วมประเมินผล ในภาพรวมอยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.21 เมื่อตรวจสอบรายประเด็น พบว่าทุกตัวแปรมีค่าเฉลี่ยไล่เลี่ยกัน โดยสามอันดับที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือตัวแปรด้านการสรุปผลการดำเนินงาน และการสร้างระบบ ให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชน โดยมีค่าเฉลี่ย เท่ากันคือ 2.25 ตามมาด้วยการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา งานพุทธศิลป์หลังจากกิจกรรมการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชน มีค่าเฉลี่ย 2.24 ในระดับการให้ความร่วมมือทั้งสามตัวแปร ส่วนอีกสองตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยน้อยลงมากคือ ตัวแปรด้านการ

ติดตาม และการประเมินผลหลังจากกิจกรรมการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชน โดยมีค่าเฉลี่ย 2.17 และ 2.14 ตามลำดับ ในระดับการให้ความร่วมมือ

สรุป

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ได้ถูกออกแบบและจัดตั้งขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาของการสูญสลายของงานพุทธศิลป์ในชุมชน โดยได้ถูกออกแบบจากการพัฒนารูปแบบเพื่อสร้างการเรียนรู้และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์ของนักท่องเที่ยว ส่วนชุมชนเองได้ถูกวัดการมีส่วนร่วมจากเวทีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ตลอดระยะเวลาในการจัดการทั้ง 7 เดือนของกิจกรรมในการวิจัยสำหรับวัตถุประสงค์นี้ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้ พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบแผนกิจกรรมสำหรับงานวิจัยในวัตถุประสงค์นี้ออกเป็น 4 กิจกรรมหลัก โดยภายหลังกิจกรรมต่างๆ ได้ดำเนินการครบตามที่ผู้วิจัยได้กำหนดแล้ว ผู้วิจัยจะขอสรุปผลรายกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนของจังหวัดลำปาง ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จำนวน 1 ครั้ง ระยะเวลา 10 วัน จำนวนชั่วโมงรวม 60 ชั่วโมง มีประชากรเข้าร่วมจำนวนทั้งสิ้น 30 คน โดยเมื่อการดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เสร็จสิ้น มีการออกฉันทมติในการดำเนินการกิจกรรมดังต่อไปนี้

1.1 เส้นทางท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่มีลักษณะการผสมผสานระหว่างการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้งานพุทธศิลป์ และการทำงานเชิงอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชนเป้าหมาย โดยคณะกรรมการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เปรียบเสมือนจุดขับเคลื่อน และอำนวยความสะดวก ทำให้หารดำเนินงานการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นในแหล่งอนุรักษ์ทั่วจังหวัดลำปาง สามารถดำเนินไปได้ในมาตรฐานเดียวกัน และก่อให้เกิดมรรคผลในการเรียนรู้เหมือนกัน โดนเส้นทางท่องเที่ยวเที่ยวในขั้นต้น ประกอบด้วย

- 1.1.1 เส้นทางท่องเที่ยวแบบไปเช้าเย็นกลับ (same-day excursion) และ
- 1.1.2 แบบมีการค้างแรมหนึ่งคืน (overnight trip)

1.2 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จำนวน 7 กิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และความตระหนักรู้ จากการสกัดกิจกรรมจากหลักการอนุรักษ์ศิลปวัตถุของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม โดยได้กิจกรรมจำนวน 7 กิจกรรมดังนี้

1.2.1 กิจกรรมการปฐมนิเทศ โดยนักท่องเที่ยวได้สัมผัส และได้เกิดการแลกเปลี่ยน ตอบคำถามที่อาจเกิดขึ้นระหว่างกิจกรรม คณะทำงานและนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้เกิดความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน และท้องถิ่นเกิดความไว้วางใจในตัวนักท่องเที่ยว

1.2.2 กิจกรรมการขอขมาโบราณวัตถุ เป็นพิธีเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ว่างานพุทธศิลป์หนึ่งชิ้น เปรียบเสมือนพระพุทธรเจ้า ดังนั้นในระหว่างการอนุรักษ์ อาจมีกริยาทางกาย หรือวาจาที่ไม่เหมาะสม จึงต้องมีพิธีขอขมา

1.2.3 กิจกรรมการตรวจนับและลงรหัสหมายเลขเบื้องต้น นักท่องเที่ยวได้รับความรู้เรื่องหมวดหมู่พุทธศิลป์ การจำแนกงานพุทธศิลป์ การวิเคราะห์วัตถุศิลป ฯลฯ

1.2.4 กิจกรรมการถ่ายรูป วัดขนาด และทำความสะอาดตามกระบวนการวิชาการ โดยนักท่องเที่ยวได้ปฏิบัติการ (hands - on) ในการปฏิบัติการถ่ายรูปเพื่อเก็บหลักฐานเชิงกายภาพ

1.2.5 กิจกรรมการอ่านจารึก นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ด้านประวัติศาสตร์พื้นถิ่น จากข้อค้นพบ ระหว่างการอ่านจารึก และการจดบันทึก โดยผู้เชี่ยวชาญและนักท่องเที่ยวสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้

1.2.6 กิจกรรมการลงทะเบียนโบราณวัตถุ นักท่องเที่ยวได้ฝึกทำการลงทะเบียนโบราณวัตถุตามมาตรฐานสากล โดยอ้างอิงจากกฎบัตรของสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (ECOMOS)

1.2.7 กิจกรรมเวทีสรุปบทเรียนของโครงการ ตรวจรับของคืน สมาชิกชุมชนนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผ่านกระบวนการสรุปบทเรียน

1.3 ระบบป้ายให้ความรู้ สำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชนในสองรูปแบบ คือ

1.3.1 ระบบป้ายสรุปภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

1.3.2 ระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ในโครงการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ มีลักษณะที่ละเอียด (zoom-in) จากป้ายแบบแรก

1.4 ระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ สำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชนในสองรูปแบบ คือ

1.4.1 เวปเพจของโครงการ (web page)

1.4.2 เฟสบุ๊กแฟนเพจ (facebook fan page)

2. การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จำนวน 4 ครั้ง มีประชากรเข้าร่วมจำนวนทั้งสิ้น 44 คน แบ่งออกเป็นผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน จำนวน 38 คน และวิทยากรต้นแบบจำนวน 6 คน

3. การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จำนวน 1 ครั้ง จำนวนชั่วโมงรวม 30 ชั่วโมง มีประชากรเข้าร่วมจำนวนทั้งสิ้น 30 คน โดยเมื่อการดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เสร็จสิ้น มีการออกฉันทมติในการดำเนินการกิจกรรมดังต่อไปนี้

3.1 องค์กร และการกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ จำนวน 5 หน่วยหลัก ขึ้นตรงต่อผู้อำนวยการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละหน่วยดังต่อไปนี้

3.1.1 หน่วยรับสมัคร (recruitment) มีหน้าที่ ประสานงานรับสมัครนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครจากช่องทางต่างๆ เช่นทางโทรศัพท์ เว็บไซต์ ฯลฯ โดยทำหน้าที่รับสมัคร และยืนยันการสมัคร การสัมภาษณ์ ประเมินสมรรถนะ รวมถึงการจัดการด้านเอกสารการสมัคร การประสานงานด้านการโอนเงินค่าธรรมเนียมการท่องเที่ยว ประสานจุดนัดหมาย เป็นต้น

3.1.2 หน่วยประสานงาน (co-ordination) มีหน้าที่ ประสานงานภายหลังการยืนยันการจองและได้ทำการโอนเงินค่าธรรมเนียมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร รวมถึงการประสานงานกับแหล่งอนุรักษ์ และชุมชนเจ้าภาพ และการออกหนังสือประสานงานต่างๆ และการรับสมัครผู้สนับสนุนในระดับต่างๆ

3.1.3 หน่วยจัดการด้านการท่องเที่ยว (tourism management) มีหน้าที่ รับจองที่พักตามความต้องการของนักท่องเที่ยว จัดการด้านรถรับส่ง อำนวยความสะดวกตลอดการทำงานที่แหล่งอนุรักษ์ และการส่งนักท่องเที่ยวกลับ พร้อมกันนั้นต้องประสานผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และวิทยากรต้นแบบ เพื่อความคล่องตัวกับการทำงาน ณ แหล่งอนุรักษ์

3.1.4 หน่วยมวลชนสัมพันธ์ (public relation) มีหน้าที่ ประสานงานกับชุมชนเชิงภาพลักษณ์ การประสานงานผู้บริหารชุมชนระดับต่างๆ การจัดการกับสื่อมวลชน และการสื่อสารองค์กร ไปยังสื่อภายนอก รวมถึงบริหารจัดการความขัดแย้งและการทำมวลชนสัมพันธ์

3.1.5 ฝ่ายการเงินและบัญชี (financial and accountancy) มีหน้าที่ จัดทำ ต้นทุน และราคาขาย ประสานงานด้านการเก็บเงินจากนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ การจัดการบัญชีเจ้าหนี้ ลูกหนี้ การจัดทำรายงานทางการเงินต่างๆ

3.1.6 ฝ่ายเอกสารและประเมินผล (documentation and evaluation) มีหน้าที่ จัดทำเอกสารสรุปงาน ฐานข้อมูลและทะเบียนงานพุทธศิลป์ที่ได้รับการอนุรักษ์ และ ประเมินผลในมิติต่างๆ เพื่อนำเสนอหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

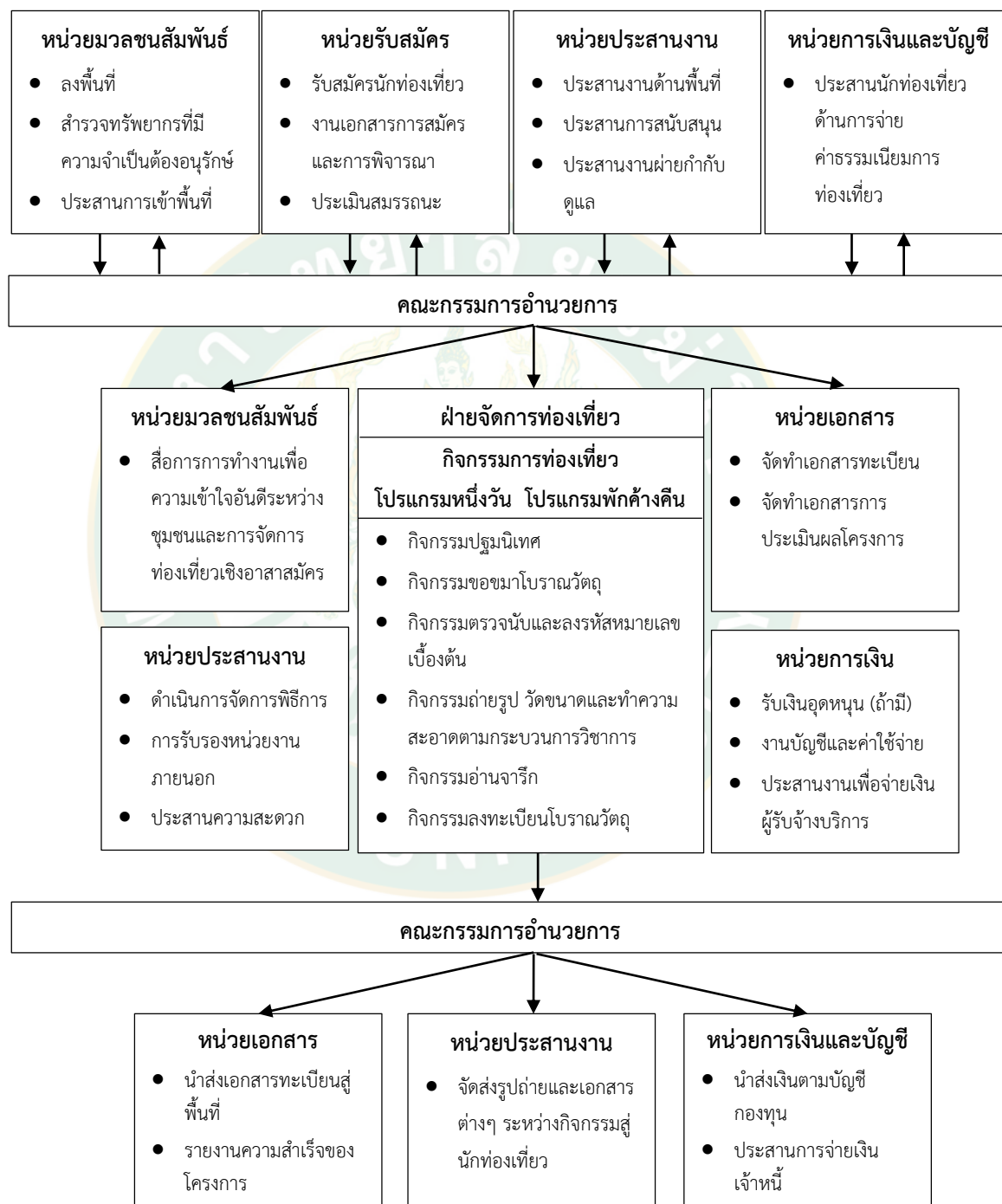
3.2 การสร้างกฎ และระเบียบปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

3.3 ระบบการประเมินผลและปรับปรุงงานอย่างง่าย คือ ระบบวงจรคุณภาพ หรือ วงจร PDCA (plan-do-check-acts)

3.4 ระบบการกระจายผลประโยชน์ จากค่าธรรมเนียมการท่องเที่ยวที่เก็บจาก นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

4. การวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมของ ชุมชนต่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง พบว่า ประชากรมีระดับการมีส่วนร่วม โดยเฉลี่ยอยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ โดยองค์ประกอบ ทั้งสิ้น 21 องค์ประกอบ พบว่า 20 องค์ประกอบ อยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ (co-operation) และอีก 1 องค์ประกอบ อยู่ในระดับประชาชนมีอำนาจ (empowerment) ซึ่งผลโดยเฉลี่ยอยู่ใน ระดับการให้ความร่วมมือแต่ไม่ถึงระดับประชาชนมีอำนาจ (empowerment) เพราะจากการร่วม สังเกตของผู้วิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า ยังมีการขึ้นมาจากคณะกรรมการที่มีตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม และหน้าที่การทำงานที่ ประกอบกับวาทศิลป์ในการพูด และการชักจูง จึงทำให้คณะกรรมการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางที่มีประสบการณ์น้อย ถูกโน้มน้าวและชักจูงโดยง่าย ซึ่งภายหลังจากการวิเคราะห์เงื่อนไขของรูปแบบการมีส่วนร่วมต่างๆ แล้ว ปัจจัยที่มักทำให้เกิดระดับความมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบโดยตรง คือประสบการณ์ พื้นฐานความรู้ ของคณะกรรมการ ซึ่งเป็นประชากรของงานวิจัย และประสบการณ์ พื้นฐานความรู้ นี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของการมีส่วนร่วมของสมาชิกแต่ละคนว่าจะมีระดับการมี ส่วนร่วมแบบเลี้ยงดูอุ้มชู หรือช่วยเหลือ หรือให้ความร่วมมือ หรือการที่ประชากรมีอำนาจ กล่าวคือ ถ้าประชากรได้รับความรู้หรือประสบการณ์เพิ่มขึ้น จะสามารถพัฒนารูปแบบสู่ระดับการมีส่วนร่วมใน ระดับที่สูงขึ้นไป และทำให้เกิดความยั่งยืน เนื่องจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งาน พุทธศิลป์ ควรเป็นกิจกรรมที่ขับเคลื่อนโดยชุมชน ซึ่งต้องการการมีส่วนร่วมในระดับที่ประชาชนมี อำนาจเป็นฐานใหญ่ โดยผลการวิจัยนี้สอดคล้อง และยืนยันแนวคิดของ (ยุทธการ ไวยอาภา, 2553: 204-205) ว่าการมุ่งไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นควรมีรูปแบบของการมีส่วนร่วมในขั้นประชาชนมี

อำนาจเป็นฐานใหญ่ โดยรองลงมาคือ การให้ความร่วมมือ การให้ความช่วยเหลือ และการเลี้ยงดูผู้มี
 มีจำนวนน้อยที่สุด เพื่อให้เกิดความสมดุล และแข็งแกร่งขององค์กร โดยผู้วิจัยได้สรุปกระบวนการทัศน์
 ของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ที่ค้นพบดังนี้

ภาพที่ 49 กระบวนการทัศน์การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

บทที่ 7

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 4

การวิจัยเรื่องรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดวัตถุประสงค์คือ “ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง” โดยได้กำหนดโครงสร้างในการประเมินผลกระทบในสามมิติคือ 1). มิติทางสังคมวัฒนธรรม 2). มิติทางเศรษฐกิจ และ 3). มิติทางสิ่งแวดล้อม พร้อมกันนี้ได้กำหนดเครื่องมือสำหรับการวิจัยในบทนี้คือการใช้เครื่องมือเชิงคุณภาพคือการสนทนา โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยในบทนี้ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

การจัดการท่องเที่ยวถือว่าเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน แต่การท่องเที่ยวยังคงเป็นเสมือนดาบสองคม ที่สามารถก่อให้เกิดคุณอนันต์ถ้ารู้จักการใช้อย่างถูกวิธี และในทางกลับกันการท่องเที่ยวยังมีโทษมหันต์สำหรับผู้ที่ไม่รู้จัก หรือพึงระวังในการใช้ จากการตรวจสอบเอกสารพบว่ามิติต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องและมักส่งผลกระทบกับชุมชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม มีหลายมิติ แต่มิติที่เกี่ยวข้องเนื่องสัมพันธ์กับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง มีทั้งหมด 3 มิติ คือ 1). มิติทางสังคมวัฒนธรรม 2). มิติทางเศรษฐกิจ และ 3). มิติทางสิ่งแวดล้อม โดยแต่ละมิติกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบในลักษณะการประชุมกลุ่ม โดยผู้วิจัยได้เก็บประเด็นการร่วมวิเคราะห์ผลกระทบในรูปของผังความคิด แต่เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันก่อนการดำเนินการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการเปิดเวทีเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่อง “ลักษณะของผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางในมิติต่างๆ” โดยได้เปิดเวทีเพื่อทำการประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว จำนวน 4 ครั้ง จาก 4 ชุมชนที่ได้ผ่านกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ในห้วงเวลาห่างกันประมาณ 1 ปี หลังจากสิ้นสุดกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 52 เปรียบเทียบห้วงเวลาในการจัดเวทีจัดการท่องเที่ยว และเวทีประเมินผลกระทบ

ชุมชน	เวทีจัดการท่องเที่ยว	เวทีประเมินผลกระทบ	ห้วงเวลา
ศาลาเม็ง	5-14 ตุลาคม 2560	1 พฤศจิกายน 2561	1 ปี
	16-20 ตุลาคม 2560		
สองแควสันติสุข	5-14 ตุลาคม 2560	3 พฤศจิกายน 2561	1 ปี
	16-20 ตุลาคม 2560		
สวนดอก	5-14 ตุลาคม 2560	5 พฤศจิกายน 2561	1 ปี
	16-20 ตุลาคม 2560		
นาแก้วตะวันตก	5-14 ตุลาคม 2560	7 พฤศจิกายน 2561	1 ปี
	16-20 ตุลาคม 2560		

ในการประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้กำหนดให้มีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านผลกระทบจากการท่องเที่ยว จำนวน 3 ชั่วโมง และในช่วงบ่าย จึงมีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งประกอบไปด้วย 1). ประชาชนของชุมชนที่มีความสนใจเข้าร่วม 2). เจ้าของกิจการหรือการค้าขายในชุมชนที่มีลักษณะการให้บริการกับนักท่องเที่ยวเช่น ร้านอาหาร โฮมสเตย์ ร้านค้าของที่ระลึก ร้านสะดวกซื้อ เป็นต้น 3). หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ 4). หัวหน้าส่วนราชการ หรือผู้แทนของหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ๆ ได้ขับเคลื่อนงานด้านการพัฒนา 5). ผู้นำชุมชนทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 53 สรุปเนื้อหาในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร
อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง

ชุมชน	สถานที่	โครงสร้าง	ยุทธวิธี	ประชากร
สวนดอก	ห้องประชุมองค์การ	ผลกระทบจากการ	อบรมเชิง	40
	บริหารส่วนจังหวัด	ท่องเที่ยว : วิทยากร	ปฏิบัติการ	
	ลำปาง	ปณณทัต กัลยา		
ศาลาเม็ง	ห้องประชุมองค์การ	ผลกระทบจากการ	อบรมเชิง	35
	บริหารส่วน	ท่องเที่ยว : วิทยากร	ปฏิบัติการ	
	ตำบลท่าผา	ปณณทัต กัลยา		

ตารางที่ 53 (ต่อ)

ชุมชน	สถานที่	โครงสร้าง	ยุทธวิธี	ประชากร
สองแควสันติสุข	วิหารวัดสองแคว	ผลกระทบจากการ	อบรมเชิง	32
	สันติสุข	ท่องเที่ยว : วิทยากร ปณัตต์ กัลยา	ปฏิบัติการ	
นาแก้ว ตะวันตก	ศาลาอเนกประสงค์	ผลกระทบจากการ	อบรมเชิง	13
	ชุมชนนาแก้ว	ท่องเที่ยว : วิทยากร ปณัตต์ กัลยา	ปฏิบัติการ	

1. ขั้นตอนการดำเนินงาน

1.1 ผู้วิจัยและคณะทำงาน ได้ทำการประชาสัมพันธ์ให้ผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมการประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางทั้งหมดโดยให้แจ้งความจำนงเข้าร่วมผ่านประธานชุมชนทั้ง 4 ชุมชน

1.2 ผู้วิจัย ดำเนินการประสานงานกับ ประธานชุมชน หัวหน้ากลุ่มแม่บ้าน และเจ้าอาวาสของชุมชนทั้ง 4 ชุมชน ในด้านการจัดเตรียมสถานที่ที่ใช้ในการเปิดเวที

1.3 เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ดำเนินขึ้นตามวันและเวลาที่ได้กำหนดไว้ โดยมีรองคณบดีคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เป็นผู้เปิดพิธี โดยมีประชากรเข้าร่วมในกิจกรรมการวิจัยนี้ 120 คน มาจาก 4 ชุมชน (รายชื่อตามภาคผนวก ก) โดยมีคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จำนวน 30 คน เป็นผู้ร่วมสังเกต

ภาพที่ 50 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนศาลาเม็ง
ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2561

ภาพที่ 51 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนศาลาเม็ง
ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2561

ภาพที่ 52 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนสวนดอกไม้
ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2561

ภาพที่ 53 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนสวนดอกไม้
ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2561

ภาพที่ 54 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนสองแควสันติสุข
ณ วิหารวัดสองแควสันติสุข

หมายเหตุ - บันทึกภาพเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2561

ภาพที่ 55 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนสองแควสันติสุข
ณ วิหารวัดสองแควสันติสุข

หมายเหตุ - บันทึกภาพเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2561

ภาพที่ 56 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก
ณ ศาลาประชาคมชุมชนนาแก้ว และ
ศาลาอเนกประสงค์ชุมชนนาแก้ว

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2561

ภาพที่ 57 เวทีการประเมินผลกระทบ ชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก
ณ ศาลาประชาคมชุมชนนาแก้ว และ
ศาลาอเนกประสงค์ชุมชนนาแก้ว

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 7 พฤศจิกายน 2561

2. ผลการดำเนินงาน

ภายหลังจากการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง ครอบคลุมการ ผลการดำเนินงานทำให้ได้กลุ่มประชากรที่มีความเข้าใจ และสามารถประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง จากทั้ง 4 ชุมชน จำนวนรวมทั้งสิ้น 120 คน โดยผู้วิจัยได้ทำการนัดหมายเพื่อทำการเก็บข้อมูลประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางต่อไป

ตอนที่ 2 การประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

การประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง อาศัยการเก็บข้อมูลงานวิจัยด้วยการสนทนากลุ่ม และพรรณนาเนื้อหา และประเด็นต่างๆ โดยอาศัยประเด็นการสนทนากลุ่มจากมิติของผลกระทบด้านต่างๆ ของการท่องเที่ยวคือ 1). มิติทางสังคมวัฒนธรรม 2). มิติทางเศรษฐกิจ และ 3). มิติทางสิ่งแวดล้อม โดยมีผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. มิติทางสังคมและวัฒนธรรม

1.1 คุณภาพชีวิตโดยรวมของสังคม ในภาพรวมทั้งสี่ชุมชน ให้ความเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ส่งผลกระทบด้านบวกในด้านคุณภาพชีวิตโดยรวมในระดับปานกลาง โดยชุมชนทั้ง 4 ชุมชน คือชุมชนศาลาเม็ง ชุมชนสองแควสันติสุข ชุมชนสวนดอก และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก โดยภาพรวมมีคุณภาพชีวิตดี ถ้าหากพิจารณาในเงื่อนไขที่ตั้ง สามชุมชนคือชุมชนศาลาเม็ง ชุมชนสองแควสันติสุข และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก มีวิถีชีวิตแบบสังคมชนบท รายได้หลักมาจากการเกษตร และการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นหลัก ส่วนรายได้จากการท่องเที่ยวขึ้นทั้งสามชุมชนมองเป็นรายได้รอง และเป็นเรื่องที่มีความไม่แน่นอน (พัชรินทร์ มั่งมุล, 2560, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน) ส่วนชุมชนสวนดอก ที่มีที่ตั้งอยู่ในกลางเมือง มีลักษณะทางสังคมเป็นแบบชุมชนในเมือง รายได้มาจากการประกอบสัมมาชีพและธุรกิจต่างๆ ในแง่คุณภาพชีวิตจากเวทีการประเมินผลกระทบ นอกเหนือจากการมองในมิติของที่ตั้งแล้ว ยังมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตโดยรวมดังต่อไปนี้

1.1.1 ที่อยู่อาศัย สามชุมชนคือชุมชนศาลาเม็ง ชุมชนสองแควสันติสุข และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก ลักษณะการตั้งบ้านเรือนยังมีความเป็นครอบครัวขยาย กล่าวคือมีการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกัน ในสมาชิกของครอบครัว โดยสังคมในลักษณะนี้ได้ช่วยกันพุ่มพัก และหล่อหลอมให้สมาชิกของสังคม ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม จารีต ของชุมชน จุดแข็งคือวิถีชุมชนที่ยังคงเป็นแบบพุทธ มีความน่าสนใจ และมีศักยภาพสำหรับการจัดการท่องเที่ยวชุมชน (พัชรินทร์ มั่งมุล, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน 2560) ส่วนชุมชนสวนดอก ที่มีที่ตั้งอยู่ในกลางเมือง มีลักษณะทางสังคมเป็นแบบชุมชนในเมือง มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นครอบครัวเดี่ยว จึงทำให้เกิดช่องว่างในการสื่อสารระหว่างคนในสังคม การจัดระเบียบอาศัยกฎหมายในระดับต่างๆ สังคม ชุมชนสวนดอกได้เปรียบอีกสามชุมชนในแง่ของสาธารณูปโภคที่ครบครัน มีน้ำพอใช้ ไฟสว่างทั่วถึง ถนนสะดวก มีไฟกึ่งตลอดทางของชุมชน ทำให้มีความปลอดภัยในการเดินทางท่องเที่ยว (วิจิตรา อินใจกุล, 2560, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน)

1.1.2 สุขภาวะและอนามัย สามชุมชนคือชุมชนศาลาเม็ง ชุมชนสองแควสันติสุข และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก ได้พึ่งพาด้านการแพทย์และสาธารณสุขจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (สถานีอนามัย) เป็นหลัก หากมีความร้ายแรงของโรค การรักษาในคลินิก และโรงพยาบาลประจำอำเภอ ยังคงเป็นตัวเลือกของทั้งสามชุมชน (จันทร์คำ รักษ์วงศ์, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน 2560) ส่วนชุมชนสวนดอกนั้นเลือกที่จะรักษาในคลินิกสำหรับโรคที่ไม่มีความร้ายแรง ส่วนโรคประจำตัว หรือโรคภัยไข้เจ็บอื่นๆ นิยมใช้บริการของโรงพยาบาลทั้งโรงพยาบาลของรัฐ หรือเอกชนตามสิทธิ์การรักษาของตน (วิจิตรา อินใจกุล, 2560, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน)

1.2 จิตสำนึกด้านอนุรักษ์ ทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรม ในภาพรวมทั้งสี่ชุมชน ให้ความเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ส่งผลกระทบต่อด้านบวกในด้านคุณภาพชีวิตโดยรวมในระดับปานกลาง โดยแรกเริ่ม ประชาชนไม่ทราบว่าม้งงานพุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่าอยู่ในชุมชน ภายหลังจากการเข้าพื้นที่ของนักวิจัยเพื่อดำเนินการวิจัยแล้ว ประชาชนได้เริ่มตั้งกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อดูแลงานพุทธศิลป์ที่โครงการได้ทำการส่งมอบ โดยสามชุมชนคือชุมชนศาลาเม็ง ชุมชนสองแควสันติสุข และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก ได้มีการตั้งกรรมการเพื่อดูแล ถึงแม้การจัดเก็บยังไม่เป็นไปตามมาตรฐาน แต่อย่างน้อยกรรมการได้มีสมุดทะเบียนเพื่อคุมจำนวนของงานพุทธศิลป์ (จันทร์คำ รักษ์วงศ์, 2560, สัมภาษณ์, 1 พฤศจิกายน) ส่วนชุมชนสวนดอก ทางเจ้าอาวาสวัดสวนดอก ได้มอบหมายให้พระลูกวัดที่ได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นคณะกรรมการที่มีหน้าที่ในการดูแลรักษาสมบัติของชุมชน ชาวบ้านมีความรู้ในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมเป็นอย่างดี เนื่องจากมีการจัดอบรมให้ความรู้อยู่เสมอ ทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจและใส่ใจกับวัตถุโบราณที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมความเป็นอยู่ในชุมชน โดยชุมชนที่สามารถเห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก สามารถบรรลุข้อตกลงเพื่อ

ทำการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน โดยได้เริ่มตั้งคณะกรรมการโดยมีกำนันตำบลนาแก้วเป็นประธานพร้อมกับเตรียมการจัดการเพื่อให้เกิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนนาแก้วในภาพรวมของตำบล และสร้างเครือข่ายความรู้กับสาขาวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง เพื่อขอรับการสนับสนุนอาจารย์ที่ปรึกษาและวิทยากร และชุมชนยินดีที่เป็นแหล่งศึกษาให้กับทางมหาวิทยาลัย

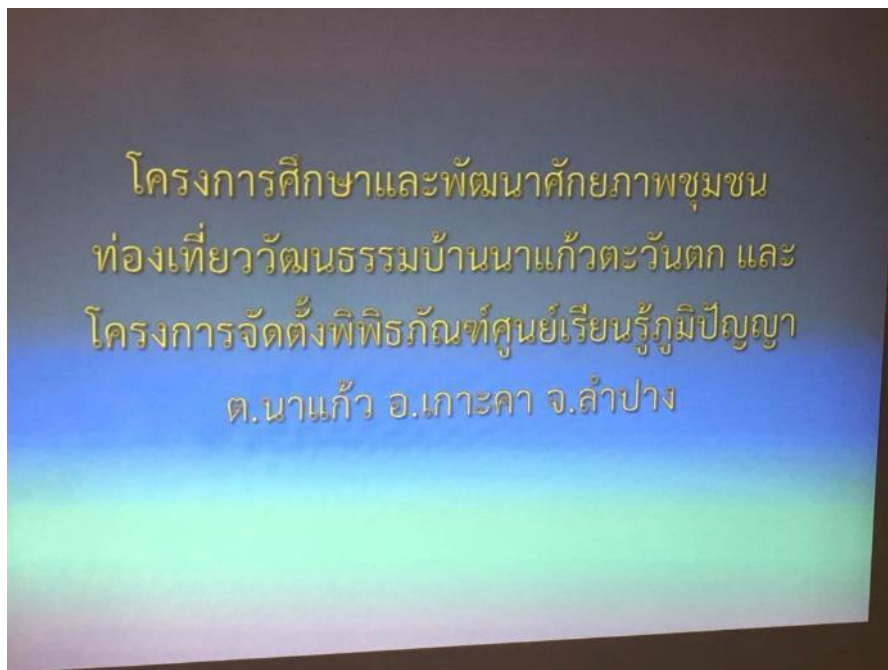
ภาพที่ 58 การมอบบัญชีโบราณวัตถุให้ผู้นำชุมชน

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 6 ตุลาคม 2561

ภาพที่ 59 การประชุมร่วมกันระหว่างนักวิชาการ ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส อาจารย์ใหญ่
ตามกลไก บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อขับเคลื่อนโครงการ

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 30 กันยายน 2561

ภาพที่ 60 การประชุมร่วมกันระหว่างนักวิชาการ ผู้นำชุมชน เจ้าอาวาส อาจารย์ใหญ่ ตามกลไก บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อขับเคลื่อนโครงการ

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 7 ตุลาคม 2561

1.3 การเผยแพร่ทางวัฒนธรรม ในภาพรวมทั้งสี่ชุมชน ให้ความเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ส่งผลกระทบต่อด้านบวกในด้านการเผยแพร่ทางวัฒนธรรมในรูปแบบการให้ความรู้กับชุมชน ในระหว่างกระบวนการวิจัยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเริ่มจากกิจกรรมการตรวจนับงานพระพุทธรูป คณะกรรมการหมู่บ้านได้ทราบว่าในชุมชน มีวัตถุโบราณที่ทรงคุณค่าอยู่ในชุมชนตนเอง และภาพประวัติชุมชนได้ชัดเจนขึ้นในกิจกรรมการอ่านจารึก ชุมชนได้ทราบว่าพระพุทธรูปองค์นั้น ใครเป็นเจ้าของศรัทธาบูชาเพื่อถวายวัด บางครั้งจึงได้นี้กว่าแท้จริงแล้ว เป็นบรรพบุรุษของตนเอง ได้เป็นคนบูชาพระองค์นี้ จึงได้ชักชวนสมาชิกคนอื่นเข้ามาสังเกตการณ์ จนถึงการได้เสนอตัวเป็นผู้ออกทุนในการบูรณะพระองค์นี้ เป็นต้น ส่วนชุมชนนาแก้ว ทางชุมชนมีโครงการจัดทำพิพิธภัณฑ์ของตำบล โดยใช้สถานที่วัดนาแก้วตะวันตกเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่วัฒนธรรม และยังมีปราชญ์ชุมชนที่เป็นผลพวงของกิจกรรมการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ที่คอยบอกเล่าเรื่องราวทางวัฒนธรรมความเป็นอยู่ในอดีตให้แก่คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ (จันทร์คำ รักษ์วงศ์, 2560, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน)

2. มิติทางด้านเศรษฐกิจ

2.1 เงินออม หนี้สินครัวเรือน และค่าครองชีพ ในภาพรวม การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ทำให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจปานกลางกับชุมชนทั้งสี่ชุมชน โดย ภายหลังจากการออกจากพื้นที่ของผู้วิจัย และได้กลับเข้ามาประเมินผลกระทบในมิติเศรษฐกิจ พบว่าในประเด็นด้านเงินออม หนี้สินครัวเรือน และค่าครองชีพ ของสามชุมชนคือชุมชนศาลาเม็ง ชุมชนสองแควสันติสุข และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก มีหนี้สินที่เกิดขึ้นจากการกู้ยืมมาเพื่อทำการเกษตร โดยแหล่งเงินทุนที่กู้ยืมมาก็คือ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้าน กองทุนนี้ทางการเกษตร (ชกส.) กองทุนแก้ปัญหาความจน (กข.คจ) และเงินกู้ธนาคาร เป็นต้น แต่ประชาชน ยังได้เห็นถึงความสำคัญของการออมเงิน โดยมีการจัดตั้งโครงการในระดับชุมชน เพื่อการมีเงินออม เช่น โครงการเก็บออมวันละบาท (เก็บทุกเดือน ในวันที่ประชุมประจำเดือน) เงินออมสมาชิกหมู่บ้าน (เก็บเมื่อมีคนตาย) จึงทำให้พอมีสภาพคล่องทางเศรษฐกิจ ส่วนด้านค่าครองชีพ ทั้งสามชุมชน ไม่มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่พักอาศัย แต่จะมีค่าใช้จ่ายในด้านค่าเดินทาง ในการเดินทางไปทำงาน ค่าน้ำมัน และค่าอาหาร แต่สภาพเศรษฐกิจปัจจุบันไม่ดีมากนัก จึงทำให้ ค่าครองชีพสูงขึ้น ส่วนชุมชนสวนดอก เนื่องจากประชาชนมักมีรายได้ประจำ จึงสามารถบริหารจัดการค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำเดือนได้ จึงมองว่ามีผลกระทบปานกลาง (วนาลี มั่งมุล, 2561, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน)

2.2 การขยายการลงทุน การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเศรษฐกิจฐานราก และการกระตุ้นการผลิตสินค้าและบริการ ในภาพรวมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ทำให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจปานกลาง ภายหลังจากการออกจากพื้นที่ของผู้วิจัย และได้กลับเข้ามาประเมินผลกระทบในมิติเศรษฐกิจ พบว่าในประเด็นด้านการขยายการลงทุน การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเศรษฐกิจฐานราก และการกระตุ้นการผลิตสินค้าและบริการ ชาวบ้านยังคงนำผลผลิตทางเกษตรกรรม มาขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนเป็นหลัก โดยมีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในชีวิตเกษตรกร ทำให้สินค้ามีความโดดเด่น เช่น ปลอดภัยไร้เคมี หรือใช้อย่างควบคุม และได้เริ่มมีการสร้างความแตกต่าง โดยการนำเอาวัฒนธรรมของพื้นที่ เช่น ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผา มาพัฒนาให้เข้ากับเศรษฐกิจสมัยใหม่ กอปรกับหลายหน่วยงานเข้าไปให้คำแนะนำ และกระตุ้นให้เกิดการผลิตสินค้า และบริการด้านการท่องเที่ยว เช่น การผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ของชุมชน และส่งเสริมการบริการด้านการขาย และสร้างกลไกการเพิ่มมูลค่า ทำให้เกิดผู้ผลิตสินค้ารายใหม่ที่เกิดขึ้น และขยายฐานผู้ผลิตไปยังนอกพื้นที่ (วนาลี มั่งมุล, 2561, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน)

2.3 การผลิตสินค้าและบริการเพื่อการท่องเที่ยว การเพิ่มช่องทาง และการพัฒนาคุณภาพ นอกจากสินค้าของชุมชน จะเป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกจากการแปรรูปอาหาร หรืองานหัตถกรรม เช่น ข้าวแต่น ข้าวเกรียบ น้ำพริก รongเท้าหนัง ฯลฯ แต่เพื่อพัฒนาสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว ชุมชนให้พร้อมสู่การท่องเที่ยว มีการพัฒนารูปแบบเช่นการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยอาศัยอัตลักษณ์

สินค้าชุมชน โดยได้ขยายช่องทางการสื่อสาร ผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ (social media) เข้ามามีบทบาทในการประชาสัมพันธ์ ทำให้เกิดเป็นที่รู้จักกันมากขึ้นเพียงแต่ชุมชนเล็กๆ แต่ได้ขยายไปสู่สังคมที่กว้างขวางขึ้น และรวดเร็วยิ่งกว่า จากผลพวงของการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ มีจำนวนการเพิ่มขึ้นของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมรองรับการท่องเที่ยว เช่น

1) กลุ่มอาหาร

มีการสร้างกลุ่มวิสาหกิจรับจัดอาหารสำหรับนักท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชน มีกลไกทำให้เกิดการพัฒนาในกลุ่มแม่บ้านสู่วิสาหกิจชุมชนบริการอาหารของทั้ง 4 ชุมชน โดยมีการจัดอบรมเพื่อพัฒนา ปรับเปลี่ยนอาหารพื้นถิ่นสู่เมนูที่ทำการต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยการอบรมในครั้งแรก เกิดขึ้นภายหลังจากมีการดำเนินการโครงการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ไปแล้ว จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนพบว่า ชุมชนได้ตระหนักว่าถ้าเกิดมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ถ้าพึ่งกลุ่มแม่บ้าน คงไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวปริมาณมาก อีกทั้งยังไม่สามารถคิดคำนวณต้นทุน การปรับรสชาติให้พอดีกับนักท่องเที่ยว การตกแต่ง ฯลฯ จึงเป็นบ่อเกิดของการรวมกลุ่มกัน และมาปรึกษาผู้วิจัย โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการอบรมการบริหารจัดการด้านอาหาร เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยได้รับการอุดหนุนงบประมาณจากสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง ผ่านพัฒนาการอำเภอเมือง และพัฒนาการอำเภอเกาะคา โดยมีการอบรมสำหรับชุมชนสวนดอก เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2561 ภายหลังจากจึงขยายผลสู่อีก 2 ชุมชน คือ ชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก วันที่ 1 กันยายน 2561 และชุมชนสองแควสันติสุข วันที่ 16 กันยายน 2561 ส่วนชุมชนศาลาเม็งยังรอการอุดหนุนงบประมาณในปีงบประมาณต่อไป

ภาพที่ 61 การดำเนินการอบรมการบริหารจัดการด้านอาหาร
เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้ง 3 ครั้ง

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 30 สิงหาคม 2561

ภาพที่ 62 การดำเนินการอบรมการบริหารจัดการด้านอาหาร
เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้ง 3 ครั้ง

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 1 กันยายน 2561

ภาพที่ 63 การดำเนินการอบรมการบริหารจัดการด้านอาหาร
เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้ง 3 ครั้ง

หมายเหตุ วันที่ภาพเมื่อ 16 กันยายน 2561

2) กลุ่มการแสดง

มีการรวมกลุ่มกันในกลุ่มแม่บ้านเพื่อจัดชมรมการแสดงพื้นบ้านขึ้นจากพื้นฐานที่ตระหนักว่าเมื่อมีนักท่องเที่ยวแล้ว มีกลุ่มอาหารแล้วแต่ยังไม่มีการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ในเบื้องต้นกลุ่มแม่บ้านสองแควสันติสุข ร่วมกับแม่บ้านนาแก้วฝั่งตะวันตก นัดหมายการซ้อมเพื่อที่จะมีการแสดงเบื้องต้น เมื่อจัดตั้งคณะได้แล้วจึงปรึกษาผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนนาแก้วจึงได้ประสานผู้วิจัยในการจัดหาอาจารย์เพื่อสอนการแสดงเบื้องต้น โดยผู้วิจัยได้จัดอบรมด้านการแสดงต้อนรับนักท่องเที่ยว และจัดหาชุดแสดง ในเบื้องต้นให้ มีระยะเวลาทั้งหมด 5 วัน ระหว่างวันที่ 15 -19 ตุลาคม 2561 ได้ชุดการแสดงจำนวน 2 ชุด คือ 1) ฟ้อนเล็บล้านนา และ 2) ฟ้อนเชิงอีสาน ส่วนเสื้อผ้านักแสดงได้รับการอุดหนุนจากเงินรายได้ของวัดนาแก้วตะวันตก เงินกองทุนหมู่บ้าน และเงินส่วนตัวของนักแสดง

ภาพที่ 64 การดำเนินการอบรมการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 17 ตุลาคม 2561

ภาพที่ 65 การดำเนินการอบรมการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 17 ตุลาคม 2561

ภาพที่ 66 การดำเนินการอบรมการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 17 ตุลาคม 2561

ภาพที่ 67 การดำเนินการอบรมการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 19 ตุลาคม 2561

ภาพที่ 68 การแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ณ วัดนาแก้ว

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 19 ตุลาคม 2561

ภาพที่ 69 การแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวของพัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง ณ ห้องประชุมชะจาวหลวง บ้านหลุกใต้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 30 ตุลาคม 2561

3) ยุวมัคคุเทศก์

เนื่องจากในโครงการมีการอบรมผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยว และได้ผู้สื่อความหมายจำนวน 2 รุ่น จำนวน 38 คน แต่คณะกรรมการหมู่บ้านมีความเห็นว่าควรให้มีการจัดอบรมให้กับเด็กในชุมชนด้วย เนื่องจากเป็นเจ้าของพื้นที่ และทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยตรง จึงได้ปรึกษาผู้วิจัยให้จัดอบรมเยาวชน เพื่อเป็นยุวมัคคุเทศก์ของชุมชนตามมา โดยการจัดอบรมในครั้งนี้มีเยาวชนเข้าร่วมจำนวน 15 คน และใช้เวลาในการอบรม 5 วัน ระหว่างวันที่ 7-11 มิถุนายน 2561

ภาพที่ 70 การอบรมเพื่อสร้างยุวมัคคุเทศก์ของชุมชน

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 9 มิถุนายน 2561

ภาพที่ 71 การอบรมเพื่อสร้างยุวมัคคุเทศก์ของชุมชน

หมายเหตุ

บันทึกภาพเมื่อ 8 มิถุนายน 2561

ภาพที่ 72 การอบรมเพื่อสร้างยุวมัคคุเทศก์ของชุมชน

หมายเหตุ บันทึกภาพเมื่อ 10 มิถุนายน 2561

2.4 กระตุ้นให้เกิดตำแหน่งงาน การจ้างงานนอกฤดูการ และการเคลื่อนย้ายแรงงาน นอกเหนือจากการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้ว ได้มีการเกิดของหลายวิสาหกิจชุมชน โดยได้จัดการทรัพยากรบุคคลภายในชุมชน มีการแบ่งฝ่าย แผนก ระบบหน้าที่การทำงานฝ่ายอย่างชัดเจน เพื่อทำให้เกิดการทำงานที่เป็นระบบ ง่ายต่อการจัดการระบบการดำเนินการภายในชุมชน เป็นการเปิดโอกาสช่องทางการเพิ่มรายได้ของประชาชนชุมชนที่สามชุมชน เพื่อตอบสนองโจทย์การท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ โดยเป็นรายได้เสริม ประชาชนยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมสำหรับสามชุมชน คือ ชุมชนศาลาเม็ง ชุมชนสองแควสันติสุข และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก แต่ภายหลังจากหมดช่วงฤดูการเกษตร ที่ก่อให้เกิดรายได้หลักแก่ชุมชน การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดการสร้างแหล่งรายได้เสริมขึ้น เพื่อทดแทนรายได้หลักหลังจากหมดฤดูการ เพื่อที่จะสามารถก่อให้เกิดรายได้ในการดำรงชีวิต แทนที่จะออกไปทำงานต่างถิ่นเช่น การทำงานก่อสร้าง การออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน จึงเห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงในสามชุมชนชัดเจน แต่ในชุมชนสวนดอกการดำรงชีวิตเป็นไปอย่างเป็นแบบแผนของคนในเมือง จึงยังไม่ค่อยเห็นความสำคัญของแรงงานนอกฤดูการ (วนาลี มั่งมุล, 2561, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน)

3. มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม

3.1 การพัฒนาเชิงกายภาพและการปรับภูมิทัศน์ที่เหมาะสม ทั้งที่ชุมชนมีความเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้สร้างผลกระทบในมิติทางสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง โดยมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในของหมู่บ้านให้มีสภาพที่ดีขึ้น การจัดสรรพื้นที่ออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน เช่น การจัดพื้นที่ของวัด จัดตั้งอยู่ทางทิศใดทิศหนึ่งของหมู่บ้าน หรือที่สูงที่สุดของหมู่บ้านเรียกว่า หัวบ้าน มีการสร้างตลาดอยู่ตรงศูนย์กลางของหมู่บ้านเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมของคนในชุมชน นำสินค้ามาจำหน่าย ส่วนชุมชนมีการจัดระเบียบทรัพยากรการท่องเที่ยว การจัดระเบียบของพื้นที่ท่องเที่ยวออกเป็นประเภทต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้ชุมชน วัด ฯลฯ เป็นต้น มีการจัดทำป้ายบอกทางอย่างชัดเจน และมีการสังเกตได้ง่าย ไม่เกะกะทางเดิน รถ หรือ ขวางทางชาวบ้าน มีจุดบริการตำรวจเพื่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวและชาวบ้าน รวมถึงการดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะ ประชาชนมีจิตสำนึกในการรักษาความสะอาดภายในชุมชนให้มีความสะอาดอยู่ตลอด มีการร่วมกันรณรงค์ทำความสะอาดในพื้นที่ที่ไม่ได้รับการดูแลรักษา เช่น ป่าช้า คลองชลประทาน ถนนที่ใช้ในการสัญจรภายในชุมชน สวนสาธารณะและ ศาสนสถานภายในชุมชน ในวันสำคัญ เช่น วันพ่อ วันแม่ วันหยุดนักขัตฤกษ์ เป็นต้น และช่วยกันดูแลพื้นที่สาธารณะไม่ให้เกิดความเสียหาย พร้อมกับการพัฒนาและจัดหาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ท่องเที่ยวชุมชนทำให้เกิดการสนับสนุนเงินทุนจากรัฐบาล ที่มาก่อสร้างและบูรณะสาธารณูปโภคของชุมชน เช่น การประปาที่ไม่เพียงพอ ชุมชนมีไฟฟ้าไม่เพียงพอ ในพื้นที่การเกษตร ถนนในหมู่บ้านทางเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน เป็นหลุมเป็นบ่อ เช่น การได้รับการสนับสนุนจากทางเทศบาลตำบลนาแก้ว หรือทางจังหวัดเงินช่วยเหลือ เป็นต้น (ไพรวลัย มุกได้, 2561, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน)

3.2 กลไกการป้องกันการรุกรานธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ และทางวัฒนธรรม อย่างคุ้มค่า ภายหลังจากกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชน คำนึงถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด เช่น นำมาสร้างบ้านเรือน ไปใช้ในการเกษตรอื่นๆ รวมถึงการทำผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากไม้เพื่อสร้างเป็นอาชีพ มีการปลูกทดแทน อาศัยกลไกของบ้าน วัด โรงเรียน และสิ่งเหนือธรรมชาติมาใช้เป็นกลไกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ไร่หมุนเวียน บวชป่า เลี้ยงผีขุนน้ำ ฯลฯ รวมถึงปลูกจิตสำนึกด้านการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม มีเจ้าภาพคือโรงเรียนในชุมชน ร่วมกับหน่วยงานราชการในพื้นที่ต่างๆ เช่น กรมป่าไม้ กรมการพัฒนาชุมชน เพื่อเชิญคนในชุมชนร่วมกันปลูกป่า ปลูกต้นไม้ทดแทนพืชที่นำไปใช้ในหมู่บ้านและช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและจัดฝึกอบรมคนในชุมชนให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผืนป่า เพื่อให้ทำให้อากาศชุ่มชื้นและร่มเย็น และรวมไปถึงเรื่องการจัดการขยะที่ดูแลธรรมชาติ เช่นการเลี้ยงไส้เดือนดิน ในการบำบัดของเสียในชุมชน และในท้ายที่สุดมีการปรับปรุงระเบียบ ข้อบังคับ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมี

การประชุมในหมู่บ้านเพื่อทำข้อตกลงระเบียบข้อบังคับในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละปีว่าควรปรับเปลี่ยนการใช้ทรัพยากรที่คุ้มค่าและสามารถนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนของกฎข้อบังคับของชุมชน (ไพรวลัย มัคใต้, 2561, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน)

สรุป

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ในฐานะหนึ่งในรูปแบบการท่องเที่ยวสนใจเฉพาะ (niche tourism) ได้ก่อให้เกิดผลกระทบในมิติทางเศรษฐกิจในภาพรวมในทิศทางบวกในระดับปานกลาง ซึ่งมีมิติด้านเศรษฐกิจเป็นมิติที่มีความสำคัญ กล่าวคือผู้ทำการประเมินผลกระทบได้เห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมที่สุดที่เกิดขึ้นใน 4 ชุมชน ในรูปแบบการเกิดวิสาหกิจชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ถึงแม้ว่าไม่ใช่บริบทหลักของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ แต่นักท่องเที่ยวยังคงอาศัย “ชุมชน” ในการจัดหาสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยว เช่น อาหาร โฮมสเตย์ การแสดง มัคคุเทศก์ ฯลฯ โดยจากการรับฟังความคิดเห็นและวิเคราะห์ถึงผลกระทบ กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เป็นกระบวนการที่ทำให้มีนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในพื้นที่ ทำให้เกิดกลไกการเพิ่มรายได้ที่ประชาชนได้รับ ซึ่งต่างให้ความเห็นว่าเป็นรายได้เสริมอีกทางจากการเกษตร และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

ผลกระทบในมิติสิ่งแวดล้อม รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบในมิติทางสิ่งแวดล้อม ในภาพรวมในทิศทางบวกในระดับปานกลาง ซึ่งกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ได้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในมิติด้านสิ่งแวดล้อม เนื่องจากประชาชนพบว่า การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ ไม่ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากร หรือสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย แต่ในบางครั้ง ชุมชนมักเข้าใจผิด อันเกิดมาจากความหวังดี ที่จะทำให้เกิดความสะอาดสบายให้กับนักท่องเที่ยว ยกตัวอย่างเช่น ในที่ประชุมกรรมการชุมชน เพื่อเตรียมพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยให้ผู้วิจัยเข้าสังเกตการณ์ โดยนักวิจัยได้แนะนำว่าเบื้องต้น ไม่ควรใช้วิธีสร้างใหม่ หรือถ้าจะสร้างใหม่ ควรอิงอัตลักษณ์ของชุมชน โดยอาศัยความเรียบง่าย แต่มีระเบียบ เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงและยืดหยุ่นได้ง่าย (Elasticity) ควรใช้วิธีการ “ปรับ ซ่อม” สาธารณูปโภคต่างๆ ที่มีอยู่แล้วให้พร้อมต้อนรับนักท่องเที่ยว จึงก่อให้เกิดโครงการ “หน้าบ้านนำมอง” บรรจุอยู่ในแผนพัฒนาชุมชน โดยผู้นำชุมชนในระดับกำนันได้เป็นเจ้าภาพในการขับเคลื่อนโครงการในพื้นที่ของตน

ส่วนผลกระทบมิติด้านสังคมวัฒนธรรม ได้มีการประชาคมและจัดตั้ง “โครงการเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานตำบลนาแก้ว” โดยได้ใช้กระบวนการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในการสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ในตำบลนาแก้ว ในการแสวงหาคำความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน การรวบรวมวัตถุโบราณ ภาพเก่าที่หาได้ยาก สู่การจัดตั้ง “โครงการเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานตำบลนาแก้ว” และใช้ศูนย์จัดแสดงอัตลักษณ์วิถีชีวิตคนนาแก้ว ณ วัดนาแก้วฝั่งตะวันตก เป็นศูนย์กลางกระบวนการที่ทำให้ประชาชนเห็นความเปลี่ยนแปลงอยู่ในระหว่างการจัดการท่องเที่ยว โดยข้อค้นพบจากงานพุทธศิลป์ ทำให้ประชาชนรู้ถึงประวัติศาสตร์อันเลือนหายของตนเอง และเกิดกระบวนการสร้างความทรงจำร่วม (collective memory)

บทที่ 8

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนา (research for development) โดยผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของงานวิจัยไว้ดังนี้

1. ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม
2. สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
3. พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

กิจกรรมการดำเนินการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย การลงพื้นที่ การสำรวจภาคสนาม เพื่อศึกษา ศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ การทดลองจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ การรับฟังความคิดเห็นภาคประชาชน การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ การวัดระดับการมีส่วนร่วม การประเมินผลกระทบ ฯลฯ ซึ่งได้ถูกกำหนดให้ดำเนินการใน 4 พื้นที่ประกอบด้วย 1) ชุมชนศาลาเม็ง หมู่ 9 เทศบาลตำบลท่าผา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง 2) ชุมชนสวนดอก ตำบลสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง 3) ชุมชนสองแควสันติสุข หมู่ 9 ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง และ 4) ชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก หมู่ 4 ตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง และมีประชากรสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ มาจากกลุ่มประชากรในพื้นที่ และกลุ่มภาคประชาสังคมที่ได้เข้าร่วม จำนวนทั้งสิ้น 436 คน โดยไม่มีการสุ่มตัวอย่างเนื่องจากแต่ละกิจกรรมของการวิจัยในวัตถุประสงค์มีคนร่วมจำนวนไม่มาก และไม่เหมาะสมในการสุ่มตัวอย่าง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นำชัย ทนุผล (2540) ที่ได้ระบุไว้คือถ้างานวิจัยได้อยู่ในวิสัยที่จะศึกษาข้อมูลได้ทุกหน่วย ก็ควรศึกษาจากประชากรทั้งหมดเพื่อความแม่นยำ (นำชัย ทนุผล, 2540: 71) ยกเว้นกิจกรรมในการใช้แบบทดสอบ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้วิธีการสุ่มแบบอาศัยความน่าจะเป็น (probability sampling) ด้วยการจับฉลากชนิดไม่ใส่คืน

เครื่องมือที่ใช้คือแบบบันทึกข้อมูลงานพุทธศิลป์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) การจัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group discussion) การจัดเวทีชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบบสอบถามเพื่อการนำสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง และการใช้แบบทดสอบ

การใช้แบบบันทึกข้อมูลงานพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นการศึกษาจากหลักฐานชั้นต้น ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบให้ครอบคลุมกับโครงสร้างเนื้อหา และนำไปให้คณะผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ก่อนลงศึกษาภาคสนาม ในทุกกิจกรรมที่มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุมกลุ่มย่อย ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากรต้นแบบเข้าร่วมสังเกต ส่วนแบบสอบถามเพื่อการนำไปสัมภาษณ์ จำนวน 3 ฉบับ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วัดระดับการมีส่วนร่วม โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า 3 ระดับ (rating scale) 2) วัดระดับความตระหนักรู้ โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า 5 ระดับ (rating scale) และ 3) ประเมินผลกระทบ โดยใช้มาตราส่วนประเมินค่า 3 ระดับ (rating scale) ซึ่งผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามทั้งสามแบบเข้าสู่กระบวนการตรวจสอบคุณภาพของแบบสอบถาม โดยในขั้นต้นได้นำแบบสอบถามนำเรียนผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) จำนวน 3 ท่าน โดยผู้คณะผู้เชี่ยวชาญได้ใช้วิธีการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง หรือค่า IOC (Index of item-Objective Congruence) หลังจากนั้นจึงทำการทดสอบวัตถุวิสัย (objectivity) โดยได้นำแบบสอบถาม เพื่อนำเรียนประธานที่ปรึกษาในการปรับลักษณะคำ โครงสร้างประโยคให้อ่านง่าย และไปทำการสัมภาษณ์ประชากรที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัย จำนวน 15 คนให้อ่านว่ามีความเข้าใจข้อคำถามหรือไม่

หลังจากนั้นจึงนำแบบสอบถามจำนวน 30 ชุด ลงพื้นที่ทดลองเพื่อหาค่าความเชื่อมั่น โดยได้ทำการกำหนดพื้นที่ทดลอง ณ ชุมชนนาคตหลวง เทศบาลตำบลป่าตันนาครี อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง เนื่องจากพื้นที่ที่มีความใกล้เคียงกันในบริบทของมรดกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์สอดคล้องกัน และเคยผ่านกระบวนการการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์มาแล้ว โดยผลของการเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่ทดลองเพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยแบบสอบถามเพื่อการนำไปสัมภาษณ์ จะถูกบันทึกลงในโปรแกรม SPSS (statistic package for the social science) เพื่อหาความเที่ยงด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ความแนบสนิทภายใน (coefficient of internal consistencies) ด้วยผู้วิจัยได้เลือกใช้ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาช (Cronbach's Coefficient Alpha หรือค่า α) ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 โดยผลการทดสอบได้ค่าคะแนน 0.900 และได้นำไปเป็นเครื่องมือการวิจัย อนึ่งแบบทดสอบ ได้ใช้วิธีการทดสอบความน่าเชื่อถือเช่นเดียวกับแบบสอบถามเพื่อการนำไปสัมภาษณ์ โดยภายหลังจากการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยจึงขอสรุปผลการวิจัยตามกรอบของวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. พุทธศิลป์ขนาดเล็กในพื้นที่ : ศักยภาพและคุณค่า

ผลการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อตกผลึกองค์ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ พบว่าบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ของจังหวัดลำปาง สามารถแบ่งแยกออกตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์คือ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีการค้นพบกระดูกของมนุษย์ยุคโฮโมอีเรกตัส โดยถือเป็นการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีครั้งสำคัญของประเทศไทย ซึ่งเป็นฟอสซิลร่วมสมัยเดียวกันกับฟอสซิลของ “มนุษย์ปักกิ่ง” ที่ค้นพบในประเทศจีน และฟอสซิลของ “มนุษย์ชวา” ที่ค้นพบในประเทศอินโดนีเซียจากการค้นพบดังกล่าวจะเห็นได้ว่าลำปางเป็นเมืองที่มีพัฒนาการในการเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนมาตั้งแต่ห้าแสนปีที่แล้วและได้มีพัฒนาการเรื่อยมาผ่านยุคสมัยต่างๆ ตลอดจนได้กลายเป็นบ้านเป็นเมืองที่เป็น จังหวัดลำปางในยุคปัจจุบัน

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่จังหวัดลำปางได้พัฒนาต่อเนื่อง จนถึงยุคที่ก่อตั้งเป็นนครรัฐที่มีศูนย์กลางบริเวณริมแม่น้ำวัง ทั้งในอาณาจักรหริภุญไชย และอาณาจักรล้านนา โดยมีนามเมืองแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัย แต่ในเชิงยุทธศาสตร์ ถือว่าลำปางเองมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ทางทหาร กล่าวคือหากต้องการยึดเมืองศูนย์กลางอาณาจักร คงต้องตีเมืองลำปางให้ได้เสียก่อน จึงทำให้เมืองลำปางเป็นเมืองที่มีความสำคัญเสมอมา จนกระทั่งยุคที่อาณาจักรล้านนาตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า ส่งผลให้หัวเมืองล้านนาไม่เป็นเอกภาพ บางช่วงเวลามีการแยกตัวกันเป็นรัฐอิสระ หรือรบพุ่งกันภายในเพื่อแย่งอำนาจกันเอง ดังกรณีสงครามระหว่างเมืองละคอน และเมืองลำพูนในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ปราบกวีกรรมของหนานทิพย์ช้างที่สามารถขับไล่กองทัพของท้าวมหายศ เจ้าเมืองลำพูนที่เข้ามาเมืองลำปางได้สำเร็จ จวบจนภายหลังจากที่เจ้ากาวิละได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ ทำให้ตำแหน่งเจ้าเมืองลำปางตกเป็นของเจ้าหลวงคำโสม ซึ่งได้ดำเนินนโยบายสำคัญในการฟื้นฟูบ้านเมือง โดยเฉพาะการย้ายเมืองละคอนข้ามฟากแม่น้ำวังจากฝั่งตะวันตกมาฝั่งตะวันออกเฉียงมาทางทิศใต้ของเวียงเก่า เรียกว่าเวียงใต้ แต่ทว่ายังไม่แล้วเสร็จเจ้าหลวงคำโสมถึงแก่พิราลัยเสียก่อน เวียงใต้หรือเวียงใหม่จึงมาแล้วเสร็จในยุคสมัยพระเจ้าสุวรรณหอคำนวงทิพย์ ในขณะที่เวียงเก่า กลายเป็นชุมชนจากเชียงแสนที่ถูกกวาดต้อนในคราวสงครามเมืองเชียงแสนแตกและได้มีการจัดแบ่งชาวเชียงแสนที่เป็นเชลยสงครามให้มาอยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองลำปาง โดยเฉพาะ บ้านหัวช่วง บ้านสุชาดาราม บ้านช่างแต้ม บ้านปงสนุก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชุมชนชาวพะเยาที่อพยพหนีภัยสงครามมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเดียวกับบ้านปงสนุก ต่อมาภายหลังได้ย้ายกลับไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่เมืองพะเยาอีกครั้ง ในช่วงนี้จึงเป็นยุคที่มีความผสมผสานทางศิลปะของล้านนา กับเชียงแสนปรากฏอย่างเด่นชัด

จนกระทั่งถึงการเป็นมณฑลเทศาภิบาลภายใต้การปกครองของสยาม ในช่วงเวลาดังกล่าวได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับเมืองลำปางเป็นอย่างมากโดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจจากการเข้ามาของชาวสยาม ชาวอาณานิคมต่างๆ ที่นำเอาระบบทุนนิยมเข้าสู่นครลำปาง

เช่นกลุ่มท่าไม้ที่เป็นชาติพันธุ์พม่า-ไทใหญ่ ในฐานะผู้แทนการค้าและคนในบังคับอังกฤษ ดังปรากฏอาคารบ้านเรือน รวมถึงวัดศิลปะแบบพม่าบริเวณย่านนอกเมืองด้านทิศตะวันออกในพื้นที่ชุมชนป่าขาม บ้านพระบาท เป็นจำนวนมาก หรือกลุ่มชาวจีน ที่ส่วนใหญ่เดินทางมาจากภาคกลางของสยามประเทศโดยเฉพาะศูนย์กลางการค้าทางน้ำ

จากการศึกษาภาคสนามในพื้นที่วิจัยทั้ง 4 พื้นที่เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงกับหลักฐานชั้นต้น กอปรกับในการทำการศึกษาศิลปะ โดยได้ศึกษางานพุทธศิลป์จำนวน 4 พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนสองแควสันติสุข อำเภอเกาะคา ชุมชนสวนดอก อำเภอเมือง ชุมชนศาลาเม็ง อำเภอเกาะคา และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก อำเภอเกาะคา และได้สรุปจำนวนงานพุทธศิลป์ที่ได้ผ่านกระบวนการอนุรักษ์ จำนวน 1,275 ชิ้น พบว่างานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางมีศักยภาพและคุณค่าดังต่อไปนี้

1. ศักยภาพและคุณค่าด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี นอกเหนือจากการขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์โฮโมอีเรกตัส ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ถึงคุณค่าและศักยภาพด้านโบราณคดีแล้ว การค้นพบพระพุทธรูปพระพิมพ์ดินเผา ซึ่งอยู่ในกรุเจดีย์ในวัดปันเจิง(ร้าง) และพระพุทธรูปในวิหารพระเจ้าละโว้หรือวิหารพระเจ้าศิลา ซึ่งเป็นหลักฐานที่อาจอายุย้อนกลับไปถึงยุคทริภุญไชย เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เป็นตัวย้ำเตือนและสอดคล้องกับมิติทางด้านประวัติศาสตร์ที่กล่าวอ้างถึงอายุของเมืองลำปางในอดีต

2. ศักยภาพและคุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม บริบทของสังคมเมืองลำปาง เริ่มจากยุคก่อนการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลรูปแบบวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น รวมถึงก่อนอิทธิพลกลุ่มพม่า หรือกลุ่มต่างๆเข้ามาค้าไม้ มีวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดส่งผ่านงานพุทธศิลป์ มีพัฒนาการมาอย่างช้าๆ ดังนั้นอัตลักษณ์ ความเชื่อ รูปแบบงานพุทธศิลป์จึงเป็นแบบที่สะท้อนจึงมีความเป็นล้านนาแท้ ถึงแม้จะมีอิทธิพลของศิลปะอื่นๆ เข้ามาแทรก แต่ยังไม่มากเท่ากับยุคที่เริ่มมีการค้าไม้ หรือยุคที่มีการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งทำให้สังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง

3. ศักยภาพและคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ ในมิติของสุนทรียศาสตร์ งานพุทธศิลป์เมืองลำปางเป็นส่วนหนึ่งของงานพุทธศิลป์ล้านนา ซึ่งจะมีอัตลักษณ์ความงามค่อนข้างชัดเจน โดยสามารถแบ่งเป็นกลุ่ม แยกออกจากหมวดกลุ่มช่างล้านนาอื่นๆ ได้ โดยในแต่ละยุคสมัยจะมีบริบทที่แตกต่างกันออกไป มิติของสุนทรียศาสตร์แบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มลวดลาย กลุ่มเทคนิค กลุ่มรูปทรง เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นเชียงใหม่ ลำปาง หรือไปจนถึงแพร่ น่าน เชียงราย ทั้งหมดนี้มีลักษณะร่วมที่เป็นรูปทรง แบบและการคำนวณเดียวกันแต่ต่างอัตลักษณ์ความงาม เช่น ความสูง ต่ำ อ้วน หรืออัตลักษณ์การใช้ลวดลายตกแต่ง จะเป็นอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นที่ค่อนข้างชัดเจน แน่นนอนว่างานพุทธศิลป์จะมีการหยิบยืมและการส่งต่อ ผ่านผู้คนที่เดินทางไปมา ณ บริเวณแถบนี้ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มพ่อค้าหรือคณะสงฆ์

4. ศักยภาพคุณค่าด้านวิชาการ องค์ความรู้จากงานพุทธศิลป์ หรือจากกระแสการอนุรักษ์ หรือการสืบค้นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นก่อให้เกิดองค์ความรู้ ด้านวิชาการมีอยู่สองประเภท ประเภทที่หนึ่งคือ องค์ความรู้ในด้านพุทธศิลป์แบบจำต้องได้ เช่น พระพุทธรูป งานประติมากรรม งานจิตรกรรม งานแกะสลัก เห็นได้ชัดชัดเจนว่าสิ่งนี้คืออัตลักษณ์ท้องถิ่นลำปาง แต่อีกประเภทหนึ่งที่ได้สืบค้นหาอัตลักษณ์คือ องค์ความรู้ที่ได้จากการบันทึกตำราต่างๆ ซึ่งมักจะอยู่ในรูปแบบของคำภีร์ ไບลาน หรือพิบสา ซึ่งองค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้เมื่อถูกปริวรรตออกมาแล้ว สิ่งที่ได้คือ องค์ความรู้ใหม่ๆ อีกมากมาย เช่น การสืบค้นวัดสองแควเหนือ ซึ่งทำให้ค้นพบประวัติศาสตร์ชุมชนที่ค่อนข้างเห็นภาพชัดเจน ในการย้อนอายุของชุมชน ในการตั้งวัด หรือกรณีโครงการศึกษาคัมภีร์ไບลานของสำนักศิลปะ และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ซึ่งได้สำรวจคำภีร์ไບลานต่างๆ ได้ค้นพบตำราคำนวณ ปฏิทิน ซึ่งปัจจุบันวัดปงสนุก ได้เริ่มตีพิมพ์ออกมาอย่างเป็นรูปธรรม จากที่ลำปางไม่เคยรู้มาก่อนว่ามีมาก่อน

จากการศึกษาในวัดสุบรรณได้ องค์ความรู้จากการปริวรรต ที่ได้ นำกลับมาใช้ ยกตัวอย่าง เช่น สูตรการสร้างพระพุทธรูป สูตรการสร้างวิหาร สูตรการสร้างเจดีย์ ถูกนำกลับมาใช้เป็นองค์ความรู้ เรื่องช่าง องค์ความรู้เรื่องจากประวัติศาสตร์ ชาดก พระสูตร ฯลฯ และยังมีองค์ความรู้เรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องอานิสงส์ เทคนิค การบันทึกการสร้างวัด เจดีย์ จารึกผู้อุปถัมภ์ หรือการเข้าใจในเจตนาในการสร้างจากคำอุทิศ เป็นต้น และที่สำคัญได้ทะเบียนงานพุทธศิลป์ของชุมชนทั้ง 4 ชุมชน เพื่อเป็นหลักฐานขั้นต้น ว่าพุทธศิลป์ชิ้นนี้ เป็นสมบัติของชุมชน ซึ่งความรู้เหล่านี้เมื่อแพร่กระจายออกในชุมชน สามารถสร้างความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในชุมชน

นอกเหนือจากนี้ ทะเบียนพุทธศิลป์ของชุมชน ยังได้ถูกส่งมอบให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กรมศิลปากร องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง สำนักงานพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัย และเครือข่าย พิพิธภัณฑสถานภาคเหนือ เพื่อเป็นหลักฐานและใช้ในการวางแผนด้านการอนุรักษ์

2. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ภายหลังจากเปิดเวทีเพื่อสร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน ในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ อย่างมีส่วนร่วมกันระหว่างผู้วิจัย และคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง พบว่าในด้านพุทธิพิสัยนั้น กิจกรรมและวิธีการการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เต็มรูปแบบที่ออกแบบสำหรับกลุ่มทดลอง (experimental group) และกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อศึกษางานพุทธศิลป์ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ออกแบบสำหรับกลุ่มควบคุม (control group) ทำให้ผลการทดสอบทั้งสองครั้ง (ก่อนและหลัง) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทาง

สถิติที่ 0.05 เหมือนกันทั้งสองกลุ่ม ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าทั้งสองกลุ่มได้สร้างความรู้ให้กับนักท่องเที่ยวได้เหมือนกัน

ภายหลังผู้วิจัย จึงนำผลของทั้งสองกลุ่มเปรียบเทียบกับว่ากิจกรรมใดได้สร้างความรู้ให้กลุ่มประชากรมากกว่ากัน พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อศึกษางานพุทธศิลป์ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ออกแบบสำหรับกลุ่มควบคุม (control group) ให้ผลดีกว่ากิจกรรมการอนุรักษ์เต็มรูปแบบที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วผู้วิจัยได้สรุปว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วยกิจกรรมหลากหลายอาจทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าการปฏิบัติงานอนุรักษ์เพียงอย่างเดียว เนื่องจากงานที่ได้รับมอบหมายอาจเป็นงานเดียวจึงไม่เกิดการสร้างความรู้อื่นๆ ในบริบทแวดล้อมได้ ส่วนการวัดความตระหนักผู้จากประชากรผู้เข้าร่วมกิจกรรมของการวิจัยทั้งสองกลุ่ม อยู่ในระดับปานกลางทุกข้อคำถาม

ผู้วิจัยจึงนำผลการทดสอบเรียนคณะกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ทั้ง 30 คน เพื่อชวนคิดว่า ในเมื่อกิจกรรมการท่องเที่ยว ทำให้ผลการเรียนรู้และผลการตระหนักผู้ดีกว่าการอนุรักษ์เพียงอย่างเดียว จะทำอย่างไรเพื่อจะทำให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งภายหลังจากการระดมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน พบว่ามีกิจกรรมการอนุรักษ์ ที่ครอบคลุมองค์ประกอบที่เป็นมรรคผลของการสร้างการเรียนรู้ และความตระหนักผู้ และสามารถพัฒนาให้เกิดการสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ได้ จำนวน 7 กิจกรรม ประกอบด้วย 1) กิจกรรมปฐมนิเทศ 2) กิจกรรมขอขมาโบราณวัตถุ 3) กิจกรรมตรวจนับและลงรหัสหมายเลขเบื้องต้น 4) กิจกรรมถ่ายรูป วัดขนาดและทำความสะอาดตามกระบวนการวิชาการ 5) กิจกรรมอ่านจารึก 6) กิจกรรมลงทะเบียนโบราณวัตถุ 7) กิจกรรมเวทีสรุปบทเรียนของโครงการ ตรวจรับของคืน

3. การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ได้ถูกออกแบบและจัดตั้งขึ้น เพื่อแก้ไขปัญหาของการสูญสลายของงานพุทธศิลป์ในชุมชน โดยได้ถูกออกแบบจากการพัฒนารูปแบบเพื่อสร้างการเรียนรู้และความตระหนักผู้ด้านการอนุรักษ์ของนักท่องเที่ยว และในขณะเดียวกันชุมชนเองได้ถูกวัดการมีส่วนร่วมจากเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ตลอดระยะเวลา 7 เดือนของกิจกรรมในการวิจัยในขั้นตอนนี้

การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนของจังหวัดลำปาง เมื่อกิจกรรมการวิจัยแล้วเสร็จได้มีการออกฉันทามติในการดำเนินการกิจกรรม และทำให้รูปแบบการ

ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ดังต่อไปนี้

1. เส้นทางท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์แบบไปเช้าเย็นกลับ (same-day excursion) และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์แบบมีการค้างแรมหนึ่งคืน (overnight trip)

2. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จำนวน 7 กิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และความตระหนักรู้ คือ 1) กิจกรรมการปฐมนิเทศ 2) กิจกรรมการขอขมาโบราณวัตถุ 3) กิจกรรมการตรวจนับและลงทะเบียนเลขเบื้องต้น 4) กิจกรรมการถ่ายรูป วัดขนาด และทำความสะอาดตามกระบวนการวิชาการ 5) กิจกรรมการอ่านจารึก 6) กิจกรรมการลงทะเบียนโบราณวัตถุ 7) กิจกรรมเวทีสรุปบทเรียนของโครงการและตรวจรับของคืน

3. ระบบป้ายให้ความรู้ ได้ระบบป้ายเพื่อสรุปภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ และระบบป้ายประจำแหล่งอนุรักษ์ที่มีลักษณะที่ละเอียด (zoom-in) จากป้ายแบบแรก

4. ระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ได้ในสองรูปแบบ คือ 1) เว็บเพจของโครงการ (web page) และ 2) เฟสบุ๊กแฟนเพจ (facebook fan page)

การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ได้เครือข่ายของผู้สื่อความหมายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จำนวนทั้งสิ้น 38 คน และวิทยากรต้นแบบจำนวน 6 จำนวน รวมทั้งสิ้น 44 คน

การดำเนินงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาโครงสร้างการดำเนินงานสำหรับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อกิจกรรมการวิจัยแล้วเสร็จได้มีการออกฉันทมติในการดำเนินการกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. องค์กร และการกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบ จำนวน 5 หน่วยหลัก ขึ้นตรงต่อผู้อำนวยการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วยหน่วยรับสมัคร (recruitment) หน่วยประสานงาน (co-ordination) หน่วยจัดการด้านการท่องเที่ยว (tourism management) หน่วยมวลชนสัมพันธ์ (public relation) หน่วยการเงินและบัญชี (financial and accountancy) หน่วยเอกสารและประเมินผล (documentation and evaluation)

2. การสร้างกฎ และระเบียบปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์

3. ระบบการประเมินผลและปรับปรุงงานอย่างง่าย คือ ระบบวงจรคุณภาพ หรือ วงจร PDCA (plan-do-check-acts)

4. ระบบการกระจายผลประโยชน์ ที่จากค่าธรรมเนียมการท่องเที่ยวที่เก็บจากนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เพื่อจัดสรรให้เกิดความยั่งยืน ลดปัญหาการขัดแย้ง การวัดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง พบว่า ประชากรมีระดับการมีส่วนร่วม โดยเฉลี่ยอยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ โดยองค์ประกอบทั้งสิ้น 21 องค์ประกอบ พบว่า 20 องค์ประกอบ อยู่ในระดับการให้ความร่วมมือ (co-operation) และอีก 1 องค์ประกอบ อยู่ในระดับประชาชนมีอำนาจ (empowerment) ซึ่งผลโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับการให้ความร่วมมือแต่ไม่ถึงระดับประชาชนมีอำนาจ (empowerment) เพราะจากการร่วมสังเกตของผู้วิจัยและผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า ยังมีการชี้แจงจากคณะกรรมการที่มีตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม และหน้าที่การทำงานที่ ประกอบกับวาทศิลป์ในการพูด และการชักจูง จึงทำให้คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางที่มีประสบการณ์น้อย ถูกโน้มน้าวและชักจูงโดยง่าย ซึ่งภายหลังจากการวิเคราะห์เงื่อนไขของรูปแบบการมีส่วนร่วมต่างๆ แล้ว ปัจจัยที่มักทำให้เกิดระดับการมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบโดยตรง คือ ประสิทธิภาพ พื้นฐานความรู้ ของคณะกรรมการ ซึ่งเป็นประชากรของงานวิจัย และประสิทธิภาพ พื้นฐานความรู้ นี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของการมีส่วนร่วมของสมาชิกแต่ละคนว่าจะมีระดับการมีส่วนร่วมแบบเลี้ยงดูอ้อมๆ หรือช่วยเหลือ หรือให้ความร่วมมือ หรือการที่ประชากรมีอำนาจ กล่าวคือถ้าประชากรได้รับความรู้หรือประสบการณ์เพิ่มขึ้น จะสามารถพัฒนารูปแบบสู่ระดับการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นไป และทำให้เกิดความยั่งยืน เนื่องจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ควรเป็นกิจกรรมที่ขับเคลื่อนโดยชุมชน ซึ่งต้องการการมีส่วนร่วมในระดับที่ประชาชนมีอำนาจเป็นฐานใหญ่

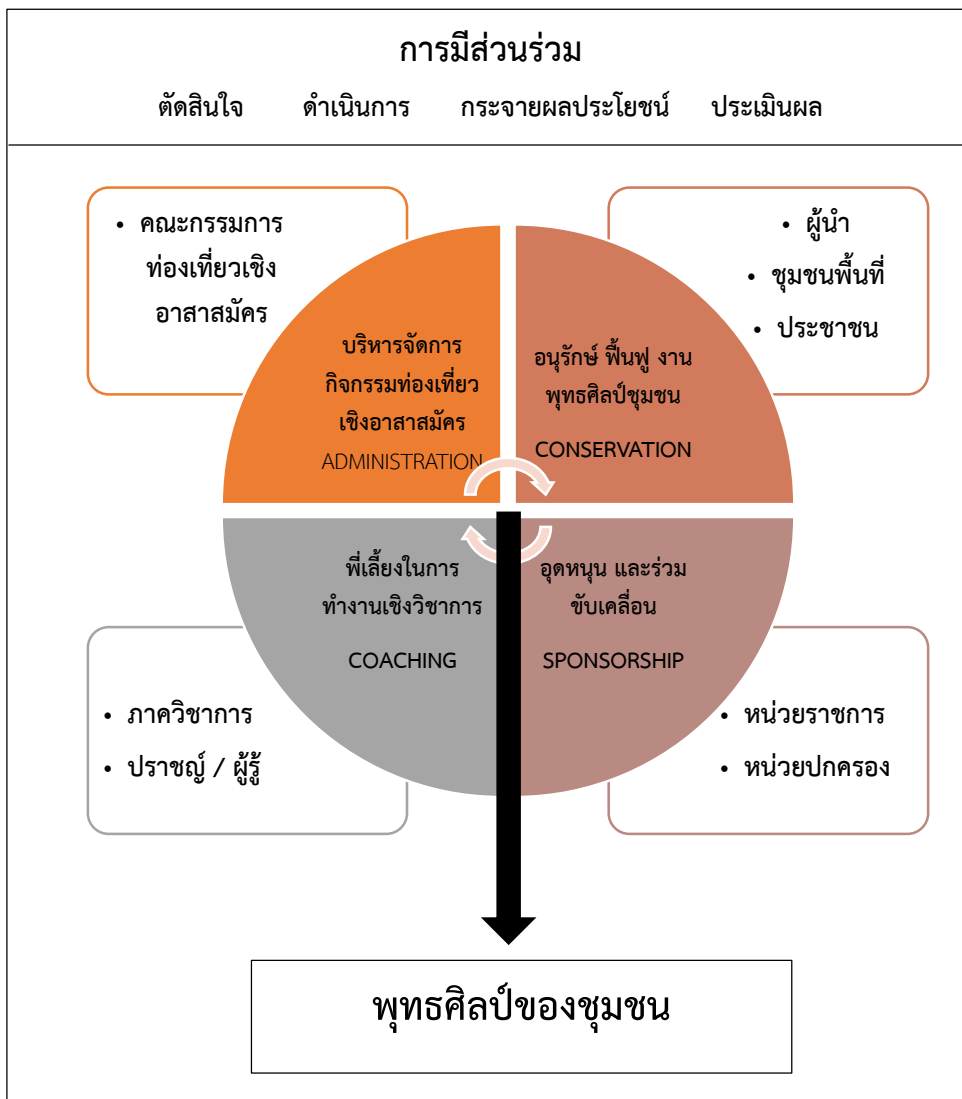
รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จึงเป็นวิธีการบริหารจัดการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งซึ่งถูกออกแบบมาเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรในการดูแลรักษางานพุทธศิลป์ของชุมชน ที่เป็นปัญหามาเป็นระยะเวลา โดยการตกผลึกจากการทำงานเชิงพื้นที่ร่วมกับคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ทั้ง 30 คนใน 4 พื้นที่ ระยะเวลาทั้งสิ้นเจ็ดเดือน พบว่าการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ นั้นสิ่งสำคัญคือคณะกรรมการอำนวยการ ซึ่งต้องมีความเกี่ยวข้องกับหน่วยต่างๆ ที่ได้จัดตั้งตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ ตลอดโครงการ ทั้งก่อนการจัดการท่องเที่ยว ระหว่างการจัดการท่องเที่ยว และภายหลังการจัดการท่องเที่ยว โดยทำงานสอดคล้องประสานกับกลุ่ม โดยก่อนการจัดการท่องเที่ยวที่จะทำได้มาซึ่งทรัพยากร ฉันทานุมัติ และแรงงานในการออกไปทำงานเชิงพื้นที่ คณะกรรมการอำนวยการต้องทำงานอย่างหนักโดยเฉพาะถ้าพื้นที่เป็นพื้นที่ใหม่ สิ่งที่ทำทลายที่สุดของคณะกรรมการอำนวยการคือการทำงานโดยประสานกับหน่วยมวลชนสัมพันธ์ และฝ่ายประสานงานในการขอฉันทา

มดีในการเข้าไปทำงานในพื้นที่ เนื่องจากช่องว่างด้านความไว้วางใจ ทศนคติและค่านิยม จึงอาจทำให้การขอเข้าพื้นที่เป็นไปได้ยากลำบาก

ภายหลังได้มาซึ่งทรัพยากร ฉันทานุมัติ และแรงงานแล้ว ในระหว่างกระบวนการจัดการท่องเที่ยว คณะกรรมการอำนวยการต้องทำงานเพื่อทำให้เกิดคำตอบเชิงประจักษ์ ให้ชุมชนได้เห็นว่ามีต้นทุน ทรัพยากร แรงงาน ที่โครงการนำเข้ามาอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในพื้นที่ ทำได้อย่างไร กระบวนการในการทำงานเป็นอย่างไร และใครเป็นผู้ควบคุม เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาในด้านช่องว่างแห่งความไม่ไว้วางใจ ในระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยว คณะกรรมการดำเนินงานยังคงต้องมุ่งสร้างประสบการณ์ในการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อให้ได้แลกเปลี่ยนแนวคิด คุณค่า ประสบการณ์ ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งเจ็ดกิจกรรม โดยมรรคผลจะเกิดขึ้น ณ ปลายทางคืองานพุทธศิลป์ได้รับการดูแล มีระบบทะเบียนในการคุมปริมาณ และประชาชนมีความตระหนักรู้และจิตสำนึกในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในท้องถิ่น และภายหลังออกจากพื้นที่โครงการ คณะกรรมการอำนวยการยังคงมีภารกิจในการส่งมอบทะเบียนงานพุทธศิลป์ของชุมชน เพื่อเป็นเอกสารหลักฐานสำหรับคณะกรรมการของชุมชน โดยเอกสารฉบับนี้ประกอบไปด้วยข้อค้นพบที่เกิดขึ้นในชุมชน ทะเบียน การให้ความรู้เกี่ยวกับการเสื่อมสลายของงานพุทธศิลป์ และการอนุรักษ์เบื้องต้น โดยนอกเหนือจากนำเสนอชุมชนแล้วยังต้องนำเสนอหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ต่อไป

กระบวนการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นในพื้นที่ภายหลังจากการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์แล้วเสร็จมีการจัดตั้งกลุ่มที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการงานพุทธศิลป์ในท้องถิ่น การจัดการในที่นี้คือการดูแล จัดระเบียบ และรักษางานพุทธศิลป์ของตนเองอย่างมีรูปธรรม โดยผลที่ค้นพบนี้เป็นการยืนยันทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ของเดอริ์โคลม์ (Emile Durkheim) ที่ได้เสนอทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมโดยการเน้นเสถียรภาพทางสังคม ความเป็นระเบียบและผาสุกของสังคม มิฉะนั้นจะเกิดความไร้บรรทัดฐาน (anomie) ซึ่ง เรดคลิฟท์-บราวน์ (Radcliffe – Brown) เสริมว่า องค์ประกอบสำคัญที่ช่วยยึดสังคมไว้ด้วยกันนั้น ได้แก่ค่านิยม ความรู้สึกและพิธีกรรมต่างๆ

ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยได้สรุปรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง เพื่อให้ถ่ายทอดการเข้าใจในรูปแบบของแผนภาพ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 73 สรุปรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

โดยภายหลังจากการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครแล้วเสร็จในกระบวนการนี้ ทำให้วัดและชุมชนทั้ง 4 ได้ชมรมอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในรูปแบบที่เหมาะสมกับพื้นที่ กล่าวคือในชุมชนศาลาเม็ง ชุมชนสองแควสันติสุข และชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก ได้ชมรมที่ก่อตั้งจากตัวแทนประชาชนโดยขึ้นตรงกับผู้นำชุมชน ส่วนชุมชนสวนดอกคณะกรรมการขึ้นตรงกับเจ้าอาวาส และชุมชนได้ศูนย์การเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์ของชุมชน โดยจัดตั้งที่ตำบลนาแก้ว (วัดนาแก้วฝั่งตะวันตก) ที่จะทำหน้าที่ส่งผ่านองค์ความรู้ทั้งด้านประวัติศาสตร์ บริบทชุมชน และสังคมวัฒนธรรม ผู้ต้องการการเรียนรู้ รวมถึงหน่วยงานทางการศึกษายังสามารถเข้ามาเรียนรู้และแสวงหาองค์ความรู้ในศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ เป็นรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่สามารถนำไปใช้กับชุมชน ที่มีบริบททางวัฒนธรรมที่คล้ายกัน และมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เหมือนกัน โดยรูปแบบนี้ก่อให้เกิดทั้งคณะทำงานในรูปแบบคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยว และยังเกิดเครือข่ายสนับสนุนการท่องเที่ยวในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนอีกด้วย

4. ผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลจากการประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง โดยผู้วิจัยได้กำหนดโครงสร้างในการประเมินผลกระทบในสามมิติคือ 1). มิติทางเศรษฐกิจ 2). มิติทางสังคมวัฒนธรรม และ 3). มิติทางสิ่งแวดล้อม โดยมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง อาทิเช่น ตัวแทนประชาชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชนทั้งในระดับที่เป็นทางการ และอย่างไม่เป็นทางการ หน่วยงานภาครัฐ ตัวแทนวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ ผลการการจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อประเมินผลกระทบในทุกมิติ พบว่ามีผลกระทบทางบวกในระดับปานกลาง และภายหลังจากการลงพื้นที่วิจัยในห้วงเวลาหนึ่งปี ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สามารถยืนยันได้ว่า การท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นสร้างผลกระทบในแง่ต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือจากการสังเกตและสรุปประเด็นของนักวิจัยและคณะผู้เชี่ยวชาญ พบว่ามีจำนวนการเพิ่มขึ้นของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมรองรับการท่องเที่ยว เช่นกลุ่มอาหารเพื่อรองรับการท่องเที่ยวจำนวน 3 กลุ่ม โดยรูปแบบกิจกรรมคือการปรับเปลี่ยนอาหารพื้นถิ่นสู่เมนูที่ทำการต้อนรับนักท่องเที่ยว การจัดตั้งกลุ่มเช่นกลุ่มการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว กลุ่มยูมัคคุเทศก์ เป็นต้น และยังมีกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนกลายเป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว เช่นการร่วมกันดูแลรักษาความสะอาด สิ่งแวดล้อม ขยะ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมที่ได้กล่าวมาล้วนสามารถขับเคลื่อนและเสริมแรงการท่องเที่ยว ทำให้เกิดกิจกรรมที่สามารถสรรสร้างรายได้จากฐานวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ และกิจกรรมทั้งหมด ล้วนเป็นกิจกรรมที่ประชาชนร่วมคิดคิด ร่วมวางแผน และริเริ่มในการทำ และประเมิน เป็นองค์ประกอบที่ครบถ้วนของระดับการมีส่วนร่วม และถือว่าเป็นการระเบิดจากข้างใน นำไปสู่การร่วมไม้ร่วมมือซึ่งสามารถพัฒนาให้มีความยั่งยืนต่อไป โดยจากการระดมความคิดเห็นพบว่ากระบวนการที่ทำให้ชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงคือระหว่างการจัดกิจกรรมการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในแต่ละพื้นที่ ถึงแม้ความเปลี่ยนแปลงในด้านค่าตอบแทนอาจจะน้อยแต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนทันที และทุกพื้นที่ คือความตระหนักรู้ที่เพิ่มขึ้น รวมถึงจิตสำนึกในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในชุมชนของตนเอง เนื่องจากข้อค้นพบของงานวิจัยได้ถูกนำเสนอในรูปแบบของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสัมพันธ์กับประชาชนโดยตรงตามสายเลือด โดยภายหลังมีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดูแลรักษางานพุทธศิลป์ในทุกชุมชน

และเริ่มมีการพูดคุย ตั้งกรรมการ ชวนคิด เกี่ยวกับการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น ที่ชุมชนนาแก้ว ฝั่งตะวันตก ส่วนชุมชนอื่นๆ มีมาตรการเพิ่มขึ้นในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของตนเอง

อภิปรายผล

การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เกิดจากพัฒนาการทางระบบความคิดของชนชั้นในสังคมที่มีการแสดงออกในเชิงการเป็นผู้ให้ โดยภายหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้เกิดชนชั้นทางสังคมใหม่ คือ ชนชั้นกลาง นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครนี้เป็นผู้ที่เดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ โดยมอบกำลังกาย และ กำลังทรัพย์ เพื่อทำการตอบแทนให้สังคม ชุมชน ในการทำงานเป็นอาสาสมัคร และสอดแทรก กิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าไปในเนื้อกิจกรรม ทำให้เกิดการเสริมประสบการณ์ใหม่ๆ ที่นักท่องเที่ยว หนึ่งคนได้รับในการมีประสบการณ์ท่องเที่ยวหนึ่งครั้ง ในทางวิชาการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เติบโตในกลุ่มการท่องเที่ยวร่วมสมัย เน้นการจัดการการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมทางสังคมและ การเมือง เพื่อใช้และทดแทนทรัพยากรอย่างมีคุณค่า ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและวัฒนธรรม ช่วยสร้างจิตสำนึกของชุมชนและนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีของการจัดการท่องเที่ยว อย่างยั่งยืน

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับงานด้านวัฒนธรรมนั้นถือว่ามี ความจำเป็นเนื่องจาก “วัฒนธรรม” เป็นกระบวนการอบรม ปลูกฝัง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การ ดำรงชีวิตในรูปแบบเดียวกันของคนในสังคม และถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลัง โดยในงานวิจัยฉบับนี้ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ซึ่งปัจจุบันเป็นจุดมุ่งเสี่ยง ที่มักเกิดการ ถูกทำลาย เนื่องจากเป็นวัตถุที่สามารถจับต้องได้ และง่ายต่อการสูญหาย เสื่อมสภาพ และขาดการ ดูแล ซึ่งงานพุทธศิลป์เหล่านี้ ถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ ดังนั้นการบริหารจัดการ ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครในครั้งนี้ ได้ดำเนินการไปด้วยหลักการจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมได้เปิดโอกาสให้คนในชุมชน สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาและ ในทางกลับกันชุมชนหรือพื้นที่ก็ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวเช่นกัน ทั้งประโยชน์ในรูปแบบของ ผลตอบแทน และผลประโยชน์แฝง เช่นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ความสมัครสมานสามัคคี ความ ตระหนักรู้เป็นต้น ในทางกลับกันการท่องเที่ยวยังถือว่าเป็นดาบสองคม ถ้าชุมชนใช้โดยไม่คำนึงถึง ผลกระทบ อาจทำให้เกิดผลที่รุนแรงตามมา โดยผลกระทบของการท่องเที่ยวมักประสบคือผลกระทบ ที่มาจากสามเสาหลัก คือ 1) ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ 2) ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม 3) ผลกระทบ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จึงเป็น รูปแบบการท่องเที่ยวที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ เนื่องจากการกระทำ ใดๆ ในกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ ล้วนต้องการฉันทามติ และการไว้วางใจเนื่องจากบริบท

ของกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการทำงานเชิงอาสาสมัครที่ต้องทำงานกับงานพุทธศิลป์ ซึ่งถือว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ดังนั้นทุกๆ กิจกรรม ต้องมีตัวแทนชุมชนเป็นผู้ร่วมสังเกตการณ์ ทำให้เกิดการไว้วางใจ จึงจะทำให้การท่องเที่ยวชนิดนี้สามารถขับเคลื่อนให้บรรลุวัตถุประสงค์ คือนอกจากได้เพลิดเพลินกับการเป็นผู้ให้ และยังสามารถเรียนรู้ถึงคุณค่า ความสำคัญในแง่มุมต่างๆ และเป็นการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ในที่สุด และในท้ายที่สุดชุมชนจะเกิดการสืบสาน อนุรักษ์ และความภาคภูมิใจในที่สุด

คุณค่าและศักยภาพของงานพุทธของงานพุทธศิลป์ ของศิลปะล้านนาสกุลช่างลำปาง ในแง่ของทรัพยากรการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์ ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ โดยงานพุทธศิลป์ในพื้นที่พบว่ามีคุณค่าในด้านโบราณคดีที่สามารถบอกความเป็นมาของชุมชน โดยเนื้อหาจากการปริวรรตในหลักฐานจากงานพุทธศิลป์ ที่เป็นหลักฐานชั้นต้น พบว่ามีข้อมูลบางส่วนที่ขัดกับชุดข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ฉบับกรมศิลปากร (ฉบับวัดนาคนีอ) ได้ให้ไว้ และยังไม่สอดคล้องกับมขปาฐะว่าด้วยการสร้างบ้านแปงเมืองของชนพื้นถิ่น เช่นชื่อชุมชนศาลาเม็ง แต่เดิมได้ถือเอาประวัติศาสตร์ชุดหนึ่ง จากการลงพื้นที่สำรวจของศักดิ์ รัตนชัย ที่ได้เสนอว่าชุมชนแห่งนี้ น่าจะเป็นชุมชนชาวมอญ เนื่องจากได้สะท้อนจากประเพณีพิธีกรรมต่างๆ แต่ภายหลังจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ทางโครงการได้พบพระพุทธรูปเงินองค์หนึ่ง โดยการปริวรรตจารึกบริเวณฐานพระพบข้อความว่า “ภரியานามว่านางสุธรรมมา ถวายทานแด่ พญาสุธรรม หรือ ปู่เม็ง” ซึ่งข้อค้นพบนี้ได้อธิบายร่องรอยการมีอยู่ของชาติพันธุ์มอญ และเมื่อเปรียบเทียบกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ชุมชนแล้ว ยังมีผู้สืบเชื้อสายจากพญาสุธรรมองค์นี้ ในนามสกุลสุธรรมเม็งในปัจจุบัน ซึ่งชาติพันธุ์เม็งในลำปางนั้นสายหนึ่งอพยพจากพม่า และได้อาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ครั้งเมืองเชียงใหม่ถูกตีแตกได้อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของกษัตริย์ในสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน โดยผู้นำในครั้งนั้นคือพญาแจ้ง (ต้นตระกูลคชเสนีย์) และกษัตริย์สายเจ้าเจ็ดตน (รัชชชัย ทำทอง, 2561: สัมภาษณ์) โดยกษัตริย์ได้ให้อำนาจกลุ่มเม็งเหล่านั้นในการปกครองตนเอง และจัดสรรบริเวณที่พักอาศัย จึงเป็นที่มาของบ้านทางเวียง (ในขณะนั้น) หรือบริเวณวัดเชียงรายในตัวเมืองลำปางในปัจจุบัน ซึ่งรูปแบบพิธีกรรมการเล่นผีของสองพื้นที่นี้มีบริบทที่คล้ายกันอย่างมาก จึงอาจเป็นไปได้ว่าจะเป็นที่มาของผีเม็งในสายเดียวกัน และได้แผ้วถางทางออกมาภายนอกเพื่อปกครองตนเองในพื้นที่บ้านศาลาเม็ง (อนุกุล ศิริพันธ์, 2561: สัมภาษณ์)

ในระหว่างการริเริ่ม เสาะหาโจทย์วิจัย นักวิจัยพบปัญหาว่าสาเหตุที่คนไม่สนใจมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง นั้นมาจากอาหารคือ “การไม่รู้ว่ามี หรือมีหรือเปล่าไม่รู้” สิ่งมีค่าเหล่านี้ในชุมชน เมื่อครั้งลงพื้นที่ จึงได้พบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พื้นถิ่นตนเองไม่มีเลย จึงมองเห็นว่าผลผลิตของงานวิจัยนั้นนอกจากเป็นการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์แล้ว อีกจุดมุ่งหมายคือต้องแสวงหาวิธีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อสร้างความรู้ และความตระหนักรู้ร่วมกันไปด้วย โดยจากการ

ดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยพบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เป็นกิจกรรมที่มาจากการผสมผสานกันระหว่างการทำงานในแหล่งอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ด้านงานพุทธศิลป์ของชุมชน โดยทั้งสองกิจกรรมสามารถสร้างความรู้และความตระหนักรู้ในด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จากนักท่องเที่ยวได้ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของ สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2558: ระบบออนไลน์) ว่าองค์ประกอบด้านการเรียนรู้ของการท่องเที่ยวชุมชนต้องอาศัยการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการรับรู้ และเข้าใจในวัฒนธรรมที่มีความแตกต่าง ผ่านการจัดการที่มีส่วนร่วมโดยชุมชน ซึ่งสามารถสร้างจิตสำนึกทั้งฝั่งเจ้าบ้านและผู้มาเยือน โดยเฉพาะการทำงานร่วมกับการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ วัด และชุมชนจึงมีบทบาทในการร่วมมือเนื่องจากเป็นเจ้าของพื้นที่ และมีบทบาทเป็นผู้ดูแล เพื่อหลีกเลี่ยงความไม่ไว้วางใจ สอดคล้องกับแนวคิดของ ศิริภัทรา รักษาผล และ พระราชวรเมธี (2559: 137-139) ที่ว่าวัดถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถช่วยชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยว

โดยหลักของการสร้างกิจกรรมเพื่อบรรจุเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ประยุกต์เอาหลักการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก ของกรมศิลปากร อันประกอบด้วย การตรวจสอบวัสดุ การตรวจสอบสภาพความเสียหาย การสงวนรักษา การซ่อมแซม และการสงวนรักษาหลังการอนุรักษ์ สู่การวัดความรู้จากกิจกรรม โดยเปรียบเทียบว่าความรู้ที่ได้จากกิจกรรมการอนุรักษ์นี้ เมื่อเปรียบเทียบกับการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้งานพุทธศิลป์ อย่างไรก็ดี สร้างความรู้ได้มากกว่ากัน ดังนั้นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ซึ่งประกอบด้วย 7 กิจกรรมคือ 1) กิจกรรมปฐมนิเทศ 2) กิจกรรมขอมาโบราณวัตถุ 3) กิจกรรมตรวจนับและลงรหัสหมายเลขเบื้องต้น 4) กิจกรรมถ่ายรูป วัดขนาดและทำความสะอาดตามกระบวนการวิชาการ 5) กิจกรรมอ่านจารึก 6) กิจกรรมลงทะเบียนโบราณวัตถุ 7) กิจกรรมเวทีสรุปบทเรียนของโครงการ ตรวจรับของคืน จึงเป็นกิจกรรมที่ถูกสกัดออกมาจากผลการทดสอบของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ซึ่งเป็นวิธีการผสมผสานเอาองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ ผสานกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อกระตุ้นให้เกิดมรรผลด้านความรู้และการตระหนักรู้ โดยคณะผู้วิจัยและคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ได้ดำเนินการตลอดระยะเวลา 7 เดือน วิธีการจัดการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความรู้และการตระหนักรู้ นั้น สอดคล้องกับแนวคิดของ (รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์, 2556: 61-78) ที่ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวต้องอาศัยความรู้ด้านวิชาการในการพัฒนาและจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยเน้นศิลปะด้านการสร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ที่ต้องให้ความสำคัญของทุกด้าน เช่นด้านความต้องการของนักท่องเที่ยว ศักยภาพของพื้นที่ ชีตความสามารถในการรองรับ โดยมุ่งเน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ สนุกทริยภาพทางอารมณ์ สร้างการรับรู้และความคุ้มค่าในการท่องเที่ยว

ในระหว่างการศึกษา ผู้วิจัยได้เห็นได้ว่า พื้นที่ในฐานะของเจ้าบ้าน ไม่ว่าจะป็นหน่วยใด ฝ่ายใด ล้วนร่วมกันทำงานในหน้าที่ของตน และยอมรับและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ตามธรรมชาติแล้วไม่ได้มาง่าย สิ่งที่ชุมชนเจ้าบ้านแสดงออกแสดงถึงฉันทานุมัติ ซึ่งเกิดมาจากการยอมรับร่วมของคนในสังคม โดยการยอมรับร่วมนี้ได้ถูกกระตุ้นระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เพราะมรรคผลของการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ได้เกิดการค้นพบข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ชุมชนใหม่ จากที่ประชาชนไม่เคยได้รู้มาก่อน โดยข้อค้นพบได้ค้นพบออกมาเสมอๆ เช่น พระพุทธรูปไม้จำนวนสององค์ของหมู่บ้านสองแควสันติสุขชนัน บ่งบอกว่าชุมชนแห่งนี้มีการเข้ามาอาศัยอยู่ในราวรัชสมัยของรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หรือประมาณ 250 ปี โดยการที่ประชาชนได้ทราบเรื่องราวเหล่านี้ได้กระตุ้นให้เกิดการร่วมมือกับโครงการวิจัย และคุณผู้วิจัย โดยได้ให้ความร่วมมือในการทำงานร่วมกับพื้นที่ การอำนวยความสะดวก ในระหว่างการทำงานในพื้นที่

ส่วนการตัดสินใจของพื้นที่ อยู่บนฐานของประชาชาติ (consensus) โดยจากการสังเกตไม่ว่าผู้วิจัยจะทำการใด มักมีการนำเรื่องเข้าที่ประชุมหมู่บ้านก่อนทุกครั้ง และผลของประชาชาติจะถูกส่งผ่านกลไกต่างๆ ในชุมชนและถูกขับเคลื่อนให้บรรลุต่อไป ปราบกฏการณ์นี้ได้ยืนยันทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม ตามทัศนะของอ็อกส์ คอมท์ (August Comte, 1790-1857 อ้างใน สัญญาสัญญาวิวัฒน์, 2534: 47-49) ที่ว่า ในทฤษฎีปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) มุ่งเน้นถึงการกระทำระหว่างกลุ่มคนและสังคม โดยในอดีตขบวนการการตัดสินใจโดยใช้ฉันทามติ (consensus) ต้องอาศัยความเห็นพ้องต้องกันจากสมาชิกทุกคนในกลุ่ม หากมีบุคคลที่มีอำนาจภายในกลุ่มแสดงความคิดเห็นหรือไม่เห็นด้วยกับฉันทามติของกลุ่ม โดยในกลุ่มจะต้องพิจารณาหาฉันทามติใหม่อีกครั้ง แต่อย่างไรก็ตามฉันทามติตามหลักดังกล่าวมีการนำไปใช้เพียงบางส่วนเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากจุดเน้นของการตัดสินใจโดยใช้ฉันทามติ คือ การพิจารณารับฟังแนวคิดและข้อเสนอของทุกคนเพื่อให้แนวคิดที่ได้มาจากการยอมรับจากกลุ่มสมาชิกส่วนใหญ่ในกลุ่ม อันเป็นพื้นฐานของระเบียบทางสังคม (consensus universals)

การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เป็นกระบวนการที่ใช้ศาสตร์แห่งการบริหารจัดการ ผสานกับศิลปะแห่งการออกแบบกิจกรรม ซึ่งการทำงานจำเป็นต้องมีคณะกรรมการจัดจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนองค์กร ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการท่องเที่ยวจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ซึ่งได้แก่ 1) การมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนโดยมุ่งเน้นการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ซึ่งนับวันได้สูญหาย ถูกทำลาย และลดจำนวนลง 2) เกิดกระบวนการพัฒนาคนในท้องถิ่น ในฐานะ “เจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว” ให้มีศักยภาพในแง่มุมต่างๆ ของการจัดการท่องเที่ยว เช่น คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ วิทยากรต้นแบบ ผู้สื่อความหมาย ยุวมัคคุเทศก์ และ 3) เพื่อให้เกิด

สังคมแห่งความยั่งยืน และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยวของตนเอง ดังนั้นคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จึงเป็นเหมือนตัวจักรที่จะทำให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมการอนุรักษ์ ผ่านรูปแบบการจัดการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ซึ่งเป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่จังหวัดลำปาง สอดคล้องกับแนวคิดของ สินธุ์ สโรบล (2548: ระบบออนไลน์) ที่ได้นิยามความหมายเชิงปฏิบัติการของการจัดการท่องเที่ยวเพื่อชุมชนว่า ทางเลือกของชุมชนในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถ และบทบาทที่สำคัญในการเดินทางตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลาน และเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นโดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

ในกระบวนการออกแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในครั้งนี้ มีหลักคิดในระบบต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ กล่าวคือ 1) ในต้นน้ำนอกเหนือจากอัตราประโยชน์อันเกิดจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไปแล้ว ชุมชนต้องได้รับผลประโยชน์จากการได้เงินและแรงงานอาสาสมัคร ผลการวิจัยพบว่ามีฉันทามติในการจัดสรรเงินรายรับจากการท่องเที่ยวส่วนหนึ่งเป็นเงินในการบำรุงชุมชน และตอบแทนผู้ปฏิบัติงานที่เป็นคนในชุมชน อย่างเป็นธรรม เพื่อเลี่ยงปัญหาด้านการขัดแย้ง สอดคล้องกับ ยศ สันตสมบัติ และคณะ (2547: 55) และ วีระพล ทองมา (2554: 83) ที่กล่าวในทำนองที่คล้ายกันว่า หากการกระจายผลประโยชน์ไม่ถูกระบายอย่างเป็นธรรม หรือกระจุกอยู่ที่ใคร หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะทำให้ชุมชนเกิดความไม่สนใจหรือใส่ใจในการจัดการท่องเที่ยว 2) ในกลางน้ำ ระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครควรเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนในมิติต่างๆ จากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในรูปแบบของการถ่ายทอดความทรงจำร่วม (collective memory) ระหว่างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ สอดคล้องกับแนวคิดของสถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2558: ระบบออนไลน์) ว่า การท่องเที่ยวชุมชนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่แตกต่าง 3) ปลายน้ำ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทงานพุทธศิลป์ของชุมชน ได้รับการอนุรักษ์ รวมถึงการสร้างประสบการณ์ใหม่ในการท่องเที่ยว ผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์ และนักท่องเที่ยวได้สวมบทบาทในการเป็น “ผู้ให้” ในขณะที่เดียวกันชุมชนได้มีจิตสำนึก และวางแผนมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานของบรอด (Broad, 2003: 73-82) ว่า นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครมีแรงกระตุ้นจากการเป็นผู้ให้ จากการสละความสุขส่วนตัว และต้องการที่อยากช่วยเหลือผู้อื่น หรือมีความสุขจากการ

เป็นผู้ให้ (altruism) สอดคล้องกับ เรย์มอน และฮอลล์ (Raymond and Hall, 2008: 530-543) ว่ารูปแบบในการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร สามารถสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาจกต่างวัฒนธรรม และผลการวิจัยยังสามารถอธิบายทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ของเดอริโคลม์ (Emile Durkheim) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมมากไปกว่าปัจเจกบุคคล เน้นเสถียรภาพทางสังคม ความเป็นระเบียบและผาสุกของสังคม มิฉะนั้นจะเกิดความไร้บรรทัดฐาน (anomie) ซึ่ง เรดคลิฟท์-บราวน์ (Radcliffe – Brown) เสริมว่า องค์ประกอบสำคัญที่ช่วยยึดสังคมไว้ด้วยกันนั้น ได้แก่ค่านิยม ความรู้สึกและพิธีกรรมต่างๆ

กระบวนการมีส่วนร่วมของการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์พบปัญหาในช่วงต้นคือปัญหาที่คณะกรรมการทั้งหมดที่มีความหลากหลาย ถูกชี้แจงจากคณะกรรมการที่มีตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม และหน้าที่การงานที่สูง ผู้คนเหล่านี้มีวาทศิลป์ในการพูด และการชักจูง จึงทำให้คณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางที่มีประสบการณ์น้อย ถูกโน้มน้าวและชักจูงโดยง่าย ซึ่งภายหลังจากการวิเคราะห์เงื่อนไขของรูปแบบการมีส่วนร่วมต่างๆ แล้ว พบปัจจัยที่มีผลกระทบโดยตรง คือประสบการณ์ พื้นฐานความรู้ของคณะกรรมการ กล่าวคือยังมีการพัฒนาพื้นฐานความรู้ประสบการณ์ในการทดลองทำให้มากขึ้นจะสามารถพัฒนาให้กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นพัฒนาในระดับที่สูงขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ (นิธิเอียวศรีวงศ์, 2547: 53-76) ที่ได้ทรงเสนอว่า กระบวนการเรียนรู้และการสะสมประสบการณ์ที่ถูกถ่ายทอดครั้งแล้วครั้งเล่าอย่างมีส่วนร่วม จนเป็นชุดความรู้ที่เหมาะสมกับชุมชน จะเป็นความรู้เชิงปฏิบัติเพื่อแก้ไขและตอบปัญหาเชิงปฏิบัติของชุมชนและเพิ่มระดับการมีส่วนร่วม โดยที่ (บัณฑูร อ่อนดำ, 2536: 67) ได้เคยให้แนวคิดที่ว่า ถ้าประชาชนมีส่วนร่วมในเรื่องใดแล้ว ประชาชนจะเห็นด้วยและยอมรับ (commitment) และสามารถทำกิจการใดลุล่วงได้ ดังนั้นในการพัฒนาการมีส่วนร่วมจึงควรเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมสู่ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนในช่วงการดำเนินโครงการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เมื่อแรกเริ่ม มีประชาชนได้ร่วมจำนวนน้อย แต่เมื่อยังมีเวทีพัฒนา เวทีการปฏิบัติการท่องเที่ยว และเวทีประชาพิจารณ์มากขึ้นจะสามารถเพิ่มจำนวนของประชาชนผู้เข้าร่วมและสามารถรับฟังความเห็นและผลสะท้อนได้ลึกยิ่งขึ้น

ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในเชิงเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับชุมชน พบว่าชุมชนได้มองเห็นผลกระทบที่ตามมาในรูปของรายได้จากการท่องเที่ยว เศรษฐกิจก็เปลี่ยนแปลงไป การพัฒนาสาธารณสุขภาค โดยชุมชนทราบและตระหนักกว่ารายได้นี้ เป็นเพียงรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวเท่านั้น จึงยังคงประกอบสัมมาชีพเดิมของตนและใช้เวลาว่างในการสร้างรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ สอดคล้องกับแนวคิดของ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2552: 10) ว่าการท่องเที่ยวจะเสริมรายได้ให้กับคน และชุมชน โดยที่ต้อง

พยายามให้เกิดการกระจายรายได้ให้ทั่วถึงเพื่อหลีกเลี่ยงการเพิกเฉย และข้อพิพาท โดยในด้านสิ่งแวดล้อมประชากรได้ตระหนักและเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ทำให้เกิดการดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะ เพื่อรองรับการท่องเที่ยว มีการจัดสรรงบประมาณทั้งทางตรงจากรายได้การท่องเที่ยวส่วนหนึ่งมาเป็นกองทุนเพื่อดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเงินอุดหนุนโดยอ้อมจากส่วนราชการต่างๆ มาอุดหนุนและจัดโครงการ เช่นโครงการพัฒนาภูมิทัศน์โครงการหน้าบ้านหน้ามอง เป็นต้น สอดคล้องกับแนวคิดของ วีระพล ทองมา และ ประเจต อำนาง (2547: 76-78) ว่ารายได้จากการท่องเที่ยวของชุมชน ควรมีการจัดสรรเพื่อสนับสนุนกิจกรรมสาธารณะ พัฒนาชุมชน และรักษาสิ่งแวดล้อม และในชุมชนยังเห็นว่าตั้งแต่มีการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ประชาชนมีความรักและหวงแหนในทรัพยากรทางวัฒนธรรมของตนเอง รวมถึงการลดความขัดแย้งในชุมชน เมื่อมีการปรึกษาหารือเรื่องเกี่ยวกับการบูรณะและอนุรักษ์ สังเกตได้จากจำนวนคนเข้าร่วมประชุมเพื่อขอความคิดเห็นมีผู้เข้าร่วมจำนวนมาก สอดคล้องกับแนวคิดของ สุธาทิพย์ เข็มน้อย (2554 อ้างใน กิจฐเขต ไกรवास และคณะ (2561: 228-244) ที่ได้ให้แนวคิดว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัจจัยความสัมพันธ์ต่อชุมชนเช่น การยอมรับเป้าหมายค่านิยม เป็นปัจจัยที่หลอมรวมและรวมใจของชุมชน ซึ่งสามารถทำให้กระบวนการขับเคลื่อนโครงการหรือกิจการใดๆ เป็นไปได้อย่างมีพลัง โดยมีตัวอย่างของชุดข้อเท็จจริงที่ก่อให้เกิดการตระหนักรู้และสำนึกในการอนุรักษ์อย่างมากเช่นการทราบอายุการก่อสร้างหมู่บ้านจากหลักฐานที่พบในชุมชน ความเก่าแก่และเชื่อมโยงกับชุดประวัติศาสตร์การอพยพ การสร้างศิลปวัตถุเพื่อปรนนิบัติพระเถระองค์สำคัญลำดับนามเจ้าอาวาส ฯลฯ หรือการค้นพบความสำคัญในเชิงพื้นที่ตำบลสวนดอกที่มีความสำคัญเป็นสำนักเรียนพระธรรม โดยมีพระรูปสำคัญ ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสมเด็จ สะท้อนให้เห็นว่าบริเวณวัดสวนดอกนั้นได้ถูกให้ความสำคัญของการศึกษาสงฆ์ และในปัจจุบันหลายองค์กรได้เห็นคุณค่าของงานพุทธศิลป์เหล่านี้เช่น มิวเซียมลำปาง และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้ยืมโบราณวัตถุขึ้นสำคัญ เพื่อการจัดแสดงให้ประชาชนทั่วไปชมอีกด้วย การค้นพบชุดข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นี้เมื่อครั้งผู้วิจัยได้ทำงานเชิงพื้นที่ทำให้เกิดกระแสการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของท้องถิ่น รัก และหวงแหนอย่างแข็งขัน โดยมีการตั้งคณะกรรมการดูแลทั้งในรูปแบบจัดการโดยชุมชน และในรูปแบบการจัดการจากวัด ทำให้เกิดคุณูปการกับมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง

กระบวนการวิจัยที่ได้ออกแบบสำหรับงานวิจัยเล่มนี้ ได้ออกแบบโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการศึกษาในภาพรวมของงานพุทธศิลป์สกุลช่างลำปางที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่ๆ ศึกษาอาศัยการลงพื้นที่ เพื่อศึกษาภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ก่อนทำการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เพื่อถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ภายหลังจึงได้ทำการพัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร

อนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และห่างออกไปในช่วงหนึ่งปี ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่อีกครั้งในการประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งทั้งกระบวนการวิจัย มีความเหมาะสม และเป็นระบบ โดยการทำงานกับพื้นที่ต้องอาศัยเทคนิค AIC เพื่อสร้างความไว้วางใจ เชื่อใจ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัย และพื้นที่ๆ ทำการศึกษา จึงทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ถูกต้อง ครบถ้วน ตามวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Wiersma (1991: 198-199) ว่ากระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพไม่ควรมีการแยกองค์ประกอบเพื่อทำการศึกษา อาศัยอยู่ในภาคสนามเพื่อสังเกตสิ่งที่ศึกษาอย่างเป็นธรรมชาติ รวมถึงสอดคล้องกับแนวคิดของ Schmuck (2006: 173-174) เทคนิค AIC ในการวิจัยเชิงพื้นที่ นอกจากนี้เพื่อสร้างความไว้วางใจ เชื่อใจแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ถูกศึกษาจะมีแนวโน้มที่ดีด้วย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปางนั้น สามารถได้มาซึ่งข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติการ และผู้ต้องการนำผลการวิจัยนี้ไปเป็นแนวทางในการศึกษาให้ลึกซึ้ง ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

1.1 นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดลำปาง หัวหน้าสำนักงานจังหวัดลำปาง พัฒนาการจังหวัดลำปาง และท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดลำปาง ควรบูรณาการนโยบาย และกลไกการสนับสนุนจากทางภาครัฐ เพื่อนำเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ เพื่อให้ถูกบรรจุอยู่ในนโยบายหลักของการพัฒนาสังคมและท้องถิ่น โดยเฉพาะการใช้ช่องทางของการจัดการงบประมาณของจังหวัดแบบบูรณาการ เพื่อขยายโอกาสของการที่พื้นที่ต่างๆ จะได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากทางภาครัฐ โดยจะสามารถสร้างกระบวนการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่เปรียบเสมือนมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ให้ได้มีโอกาที่จะถูกอนุรักษ์ในหลากหลายพื้นที่ และป้องกันการซ้ำซ้อนของการจัดงบประมาณ และยังสามารถวางแผนในการปฏิบัติให้อยู่ในกรอบเวลาที่สมควร โดยไม่ต้องรอเงินกลางปีที่รัฐบาลจัดสรรจากนโยบายต่างๆ ของรัฐบาล ซึ่งมีข้อเสียคือมีเวลาในการดำเนินกิจกรรมน้อย ไม่สามารถบรรลุผลได้ตามที่ต้องการเนื่องจากติดขัดในเรื่องกรอบเวลาในการเบิกจ่ายงบประมาณในปีงบประมาณ

1.2 ผู้อำนวยการสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดลำปาง หัวหน้าสำนักงานจังหวัดลำปาง ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง หัวหน้ากลุ่มภาคีการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ควรสร้างแผนแม่บทในการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปางให้เป็นรูปธรรม โดยพิจารณารูปแบบการ

ท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง เพื่อเป็นเครื่องมือหนึ่งในการกำหนดแผนแม่บท และเป้าหมายของชุมชนที่จะทำการอนุรักษ์ โดยการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง นั้นไม่ได้เหมาะสมกับทุกชุมชน ควรนำไปใช้กับบางชุมชนที่มีความพร้อม และสรรหายุทธวิธีอื่นในการสร้างแผนแม่บทในการอนุรักษ์ เพื่อความเป็นรูปธรรม มีหลักฐาน ในการประกอบการยื่นขอรับการอุดหนุนงบประมาณจากแหล่งงบประมาณต่างๆ

1.3 หัวหน้าสำนักงานจังหวัดลำปาง ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง พัฒนาการจังหวัดลำปาง และท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดลำปาง ควรร่วมบูรณาการงบประมาณ เพื่อหลีกเลี่ยงการซ้ำซ้อนของการอุดหนุนงบประมาณ จากการศึกษาแผนปฏิบัติการใช้จ่ายงบประมาณ ภาครัฐในด้านการท่องเที่ยว การส่งเสริมการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ งบประมาณจะถูกจัดสรรให้กับชุมชนการท่องเที่ยวเดิมๆ ซ้ำๆ กันหลายปี โดยไม่มีการเปลี่ยนพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งเข้าใจได้ว่าเป็นความสะดวก และคัดเลือกเอาชุมชนที่มีความพร้อมก่อน แต่การขาดการบูรณาการในด้านการอุดหนุนงบประมาณ ทำให้บางชุมชน เกิดอาการ “ซ้ำ” จากการพัฒนา ซึ่งเกิดอุปสรรคตามมาทั้งจำนวนเป้าหมาย มรรคผลของกิจกรรม และเป้าประสงค์ไม่ถูกตอบสนอง

2. ข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติการ

2.1 คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ควรพัฒนากลไกสนับสนุนเพื่อให้มีความแข็งแกร่ง โดยบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานที่มีความพร้อมและมีประสบการณ์เช่นสถานศึกษาต่างๆ ในจังหวัดลำปางในแง่การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้และมีความรู้และเทคนิคการบริหารจัดการท่องเที่ยว การจัดการโปรแกรมการท่องเที่ยว การตลาด ฯลฯ โดยอาศัยการทำงานมุ่งเน้นการ “ทำน้อย แต่ได้มาก” เช่นการจัดลำดับความสำคัญของงาน การมุ่งเน้นผลลัพธ์ที่สร้างประโยชน์ ต่อบุคคลต่างๆ ออกให้ได้มากที่สุด เพื่อเป้าหมายคือความยั่งยืนของการจัดการท่องเที่ยว สังคม และชุมชน

2.2 คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ควรประสานเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง สามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืน นำมาซึ่ง กำลังคน กำลังงบประมาณ การช่วยเหลือต่างๆ

2.3 คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ควรปรับวิธีการประชาสัมพันธ์เพื่อขยายช่องทางการตลาด โดยเพิ่มวิธีการทั้งในระบบออนไลน์ และออฟไลน์ในการเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร ที่มีพฤติกรรมในทุกวันนี้อยู่ในรูปแบบของการเป็นกลุ่มลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวที่ไม่ต้องการรอ ซึ่งเป็นผลจากการตลาดในยุคใหม่ที่มุ่งเน้นลูกค้าเป็นศูนย์กลาง (customer-centric marketing) ซึ่งนักท่องเที่ยวเหล่านี้เชื่อว่า เสียเวลา ทำให้เสียโอกาส

ดังนั้นการนำเสนอโปรแกรมการท่องเที่ยว การจ่ายเงิน การจัดการเดินทาง การประชาสัมพันธ์ ต้องถูกปรับเปลี่ยนให้อยู่ในแบบอย่างที่สามารถตอบสนองกับนักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้เร็วกว่า

2.4 คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ควรทบทวนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง อย่างสม่ำเสมอ โดยพิจารณาปรับลด หรือเพิ่ม กิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของแหล่งอนุรักษ์ ซึ่งแน่นอนว่ามีความแตกต่างกันในบริบท และความพร้อม และเตรียมแผนปฏิบัติการด้านต่างๆ ไว้

2.5 คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ควรวิเคราะห์ปัจจัยที่อาจจะทำให้เกิดความล้มเหลว โดยทำแผนบริหารความเสี่ยงรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง โดยการวิเคราะห์ความเสี่ยงที่อาจเกิดกับโครงการ เช่นกิจกรรม หน้าที่และความรับผิดชอบ กระบวนการทำงาน ให้เกิดความเสียหายน้อยที่สุด โดยสร้างแผนสำรองเพื่อลดความเสี่ยง (contingency plan) เช่น แผนด้านการตลาดในกรณีที่นักท่องเที่ยวลดน้อยลง วิธีการแก้ไขปัญหาเรื่องการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก อันอาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายในระดับมหภาค

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษา การสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์เฉพาะกรณีของจังหวัดลำปาง ซึ่งไม่สามารถนำข้อมูลนี้ไปอ้างอิง หรือเทียบเคียงกับจังหวัดอื่นๆ ที่มีลักษณะงานพุทธศิลป์ และวัฒนธรรมต่างกัน ดังนั้นการวิจัยในครั้งต่อไปควรศึกษา โดยขยายเขตให้กว้างออกไป เช่นขยายจังหวัดที่มีกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน หรือเป็นภูมิภาค เพื่อหาแนวทางร่วมกันให้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ให้มีความยั่งยืน

3.2 การศึกษาเพื่อสร้างศักยภาพของกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง ควรถูกศึกษาเพื่อสร้างศักยภาพ เช่น วิทยากรต้นแบบ ผู้สื่อความหมาย กลุ่มบริหารจัดการ กลุ่มอาหาร การแสดง ฯลฯ และศึกษาวิธีการพัฒนาให้กลุ่มต่างๆ มีความเข้มแข็ง และสามารถเป็นต้นแบบให้กับกลุ่มจากพื้นที่อื่นๆ ที่ต้องการในการศึกษาเรียนรู้ ถอดบทเรียน โดยตัวแปรที่ควรศึกษาคือตัวแปรการด้านการสร้างขีดความสามารถ ตัวแปรด้านการบริหารความเสี่ยง เป็นต้น และสิ่งที่ควรศึกษาเพิ่มเติมคือ กลุ่มเหล่านี้เมื่อถูกสอดประสานไปยังการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นๆ เช่นการท่องเที่ยวสำหรับผู้สูงอายุ หรือการท่องเที่ยวที่สร้างมูลค่าสูง จะปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นเช่นไร และจะพบความยั่งยืนหรือไม่

3.3 การศึกษาช่องทางการตลาดในสมัยใหม่ เนื่องจากนักท่องเที่ยวปัจจุบันมีวิธีการตัดสินใจ และพฤติกรรมที่แตกต่างกัน การที่ทราบความต้องการของนักท่องเที่ยว เปรียบเสมือนการติดอาวุธทางความคิดให้กับคณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง

ที่จะสามารถทราบความต้องการ และปรับสินค้าทางการท่องเที่ยวรวมถึงกิจกรรมให้ตอบสนอง และสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครได้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. 2549. แผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางศิลปวัฒนธรรม พ.ศ. 2553-2556. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.finearts.go.th/plan/images/715/01-masterplan53-56-28apr57.pdf> (5 กรกฎาคม 2559).
- กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น. 2549. มาตรฐานการดูแลโบราณสถาน. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://www.dla.go.th/work/e_book/eb1/std210550/28/28.html (5 กรกฎาคม 2559).
- กรวรรณ สังขกร. 2552. ความรู้พื้นฐานและมาตรฐานการจัดการ Homestay. In เอกสารประกอบการบรรยาย หลักสูตรอบรม “การจัดการที่พักแบบโฮมสเตย์ (Homestay)”. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กาญจนา สมมิตร, นิทัศน์ บุญไพศาลสถิตย์ และ สราวุฒิ แซ่เตี่ยว. 2557. การท่องเที่ยวเชิงบำบัดเพื่อประโยชน์กับโอกาสของกิจการเพื่อสังคมในเขตภาคเหนือตอนบน. วารสารปัญญาภิวัตน์, 6(1), 33-45.
- กาญจนา สุคันธสิริกุล. 2556. การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยววัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2540. โครงการปีท่องเที่ยวไทย 2541 - 2542. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- _____. 2559. Voluntourism สร้างสรรค์ หัวใจ ใส่ใจแบ่งปัน ใน TAT Review : The New Normal 2/2016 เมษายน-มิถุนายน. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.etatjournal.com/web/menu-read-tat/menu-2016/menu-22016/718-22016-voluntourism> (9 กันยายน 2560).
- กัญชเชต ไกรवास, อนุจิตร ชินสาร, เฉลิม เกิดโมลี, สกฤต วงษ์ภาพสินธุ์, ชัยวัฒน์ รุ่งเล็ก และอาภาภรณ์ สุขหอม. 2561. รูปแบบการให้การศึกษาทางการเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. วารสารชุมชนวิจัย, 12(1), 215-228.
- แก้วตา ม่วงเกษม. 2558. การสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทางประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรม (แนวทางการจัดทำแผนการบริหารจัดการด้านการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยว). กรุงเทพฯ: วี.ที.เค พรินต์ติ้ง.
- โกวิทย์ พวงงาม. 2553. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ขวัญฤดี โชติชนาทวีวงศ์ และคณะ. 2546. การจัดการสิ่งแวดล้อม : บทศึกษาจากอดีตสู่อนาคต. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี เรื่อง อดีต อนาคตสิ่งแวดล้อมไทย. 17 พฤศจิกายน 2546: ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร.

- คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. 2560. **ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://kmitl4learn.in.th/old/WEB-THAIGEO/data/book/8.pdf> (1 มกราคม 2560).
- คณะเศรษฐศาสตร์การเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2560. **ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://agecon-extens.agri.cmu.ac.th/Course_online/Course/352332/4.pdf (1 มกราคม 2560).
- ฉันทะ จันทะเสนา และศักดิ์ชาย นาคนก. 2561. ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อคุณภาพชีวิตชาวเกาะ. **วารสารการจัดการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์**, 7(1), 103-117.
- ชนัญ วงษ์วิภาค, อมรชัย คหกิจโกศล, ลักษณ์ บุญเรือง และ สว่าง เลิศฤทธิ. 2547. **การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวนันท์ ซาญศิลป์. 2558. **ทฤษฎีการเรียนรู้**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.med.cmu.ac.th/secret/edserv/curriculum> (5 กรกฎาคม 2559).
- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์. 2543. **การพัฒนารูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. คุุณวินิพนธ์ปริญญาเอก. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาย โปธิสิตา. 2547. **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ณัฐกรณ์ หลาวทอง. 2546. **การประเมินผลการเรียนรู้แนวใหม่**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐธันัน แก้ววงศ์ตระกูล. 2561. ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนตามการรับรู้ของประชาชนในเขต ตำบลไทยสามัคคี อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา. น. 2732-2746. ใน **การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ราชธานีวิชาการ “สร้างเสริมสหวิทยาการ ผสมผสานวัฒนธรรมไทย ก้าวอย่างมั่นใจเข้าสู่ AEC” ครั้งที่ 1 ประจำปี 2559**. มหาวิทยาลัยราชธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.
- ตุลย์ ตาลเจริญ. 2555. **การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวนาอำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทีศนา แคมมณี. 2546. **ทฤษฎี หลักการ และแนวคิดที่เป็นสากลเกี่ยวกับการคิด ในช่วงศตวรรษที่ 20 ใน วิทยาการด้านการคิด**. กรุงเทพฯ: เดอะมาสเตอร์กรุ๊ป แมนเนจเม้นท์.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. 2550. **การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน**. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ธนิก เลิศชาญฤทธิ. 2554. **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- นคเรศ รั้งควัด และ วิทยา ดำรงเกียรติศักดิ์. 2537. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- นภคล นพรัตน์. 2551. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน:กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเวียงใต้ อำเภอป่าฝาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นำชัย ทนุผล. 2540. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. เชียงใหม่: คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- นิธิ เอี้ยวศรีวงศ์. 2547. **ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก.** กรุงเทพฯ: มติชน.
- บัณฑิต อ่อนดำ. 2536. **กระบวนการปรับปรุงและพัฒนากลุ่ม / องค์กรประชาชนเชียงใหม่.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. 2537. **เทคนิคการสร้างเครื่องมือรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: พีแอนด์พีพับลิชชิง.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว.** กรุงเทพฯ: เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- ประชา อินทร์แก้ว. 2542. **ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพฯ: เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- ประสิทธิ์ คุณรัตน์ และคณะ. 2546. (ร่าง) **รายงานสรุปสำหรับผู้บริหาร แผนงาน วิจัยย่อยเรื่อง การศึกษาและสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** ม.ป.พ.: ม.ป.ท.
- ปราณี ทองคำ. 2539. **เครื่องมือวัดทางการศึกษา.** ปัตตานี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2546. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พงษ์รัช ศรีจันทอง. 2553. **ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พงษ์จันทร์ คล้ายอุดม และคณะ. 2554. **ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างการเรียนรู้สำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มบำเพ็ญประโยชน์. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พจนา สวนศรี. 2546. **คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.** กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล. 2553. **การศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2556. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง.
- พระมหาสวทนา ธมฺมจารี (สุจารี). 2550. **การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาศิลปะตามทัศนะพุทธทาสภิกขุ**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. 2540. **วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์**. กรุงเทพฯ:
เจริญผล.
- พิทยา สายหู. 2529. **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- พูนชัย ปันธิยะ. 2541. **การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง อัตตสัมมาปณิธิในพระพุทธศาสนา**. เชียงใหม่:
ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- เพชรศรี นนท์ศิริ. 2555. รูปแบบการดำเนินงานของกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตเหนือตอนล่าง.
วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ, 2(8), 47-50.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. 2527. **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนา
ปัจจุบันของประเทศไทย ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ:
ศักดิ์โสภาคการพิมพ์.
- ภักดี รัตน์ผล. 2545. **แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวภายใต้ศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่ม
จังหวัดภาคกลางตอนบน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ภิญญาพันธ์ พจนะลาวัณย์. 2559. **ทวนกระแสประวัติศาสตร์ลุ่มแม่น้ำวัง: พลวัตของผู้คนลุ่มแม่น้ำ
วังสมัยก่อนประวัติศาสตร์ก่อนการปฏิรูปหัวเมืองลาวเฉียง พ.ศ. 2427**.
ลำปาง: ม.ป.ท.
- ภูเดช แสนสา. 2557. "กบฏเงี้ยว พ.ศ.2445" การต่อต้านสยามของประเทศราชล้านนา เริ่มที่เมือง
ลอง เมืองต้า แต่ถูกมองข้ามจะกล่าวถึง. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา
http://www.phraeobserver.com/2013/05/blog-post_18.html (10 ธันวาคม 2558).
- มนัส สุวรรณ และ อุดม เกิดพิบูลย์. 254). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาแนวทางการบริหาร
และจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และสภา
ตำบล (สต.). ใน **โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย
กระทรวงมหาดไทย**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด. 2548. **การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในลุ่มแม่น้ำโขง**.
เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เมธาพร ผมขาว. 2552. **เชียงตุง-เกาะคา : จากหนึ่งรากเหง้าสู่ความแตกต่างที่คล้ายคลึง**.
เชียงใหม่: ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยศ สันตสมบัติ และคณะ. 2547. **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการ
จัดการทรัพยากร**. เชียงใหม่: ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการ
พัฒนาอย่างยั่งยืน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ยุทธการ ไวยอาภา. 2553. การพัฒนาการบริหารธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านสบวิน ตำบลแม่
วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาเอก. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2536. การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน : แนวความคิดทฤษฎีและทางปฏิบัติใน
การพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- รชพร จันท์สว่าง. 2546. เอกสารชุดฝึกอบรมทางไกลหลักสูตรการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน
อย่างยั่งยืน. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์. 2556. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อำเภอป่า จังหวัดน่าน. **วารสาร
 การวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน, 6(62), 61-78.**
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2524. เปลี่ยนแปลงทางสังคม. น. 337. ใน **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.**
 กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราณี อิลิชัยกุล. 2557. การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
 สุโขทัยธรรมาธิราช.
- วงศ์ธีรา สุวรรณิน และคณะ. 2557. การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในจังหวัด
 ปทุมธานี. **วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์,**
 8(3), 63-82.
- วรพร ลำพงษ์เหนือ. 2548. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.
 การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโท. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. 2547. **วิหารล้านนา.** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- วัดบุญวาทย์วิหาร. 2558. **จดหมายเหตุวัดบุญวาทย์วิหาร อนุสรณ์สมโภชพระอารามหลวงครบ
 100 ปี.** ลำปาง: ศิลปการพิมพ์.
- วัลภา สบายยิ่ง. 2558. **หน่วยที่ 8 การเรียนรู้ ใน จิตวิทยาเพื่อการดำรงชีวิต.** [ระบบออนไลน์].
 แหล่งที่มา <http://humaneco.stou.ac.th/UploadedFile/72101-8.pdf> (25 เมษายน
 2560).
- วิชัย เทียนน้อย. 2550. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วีระพล ทองมา. 2554. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ของชุมชนชาวจีน ใน
พื้นที่ลุ่มน้ำแม่องอน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- วีระพล ทองมา และ ประเจต อำนาง. 2547. **ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อ
 ประชาชนในพื้นที่ ตำบลแม่แรม อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่.** เชียงใหม่:
 ภาควิชาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ศักดิ์ รัตนชัย. 2512. เมืองนคร-เมืองลำปาง. ใน **ของดินนครลำปาง.** ลำปาง: ม.ป.ท.
 _____ . 2516. **ประวัตินครลำปาง ใน อนุสรณ์การแข่งขันกีฬาเขต 5 ครั้งที่ 7 ณ จังหวัด
 ลำปาง 24 มิถุนายน 2516.** ลำปาง: ม.ป.ท.

- ศุภรัตน์ รัตนมูขัย. 2544. บัณฑิตอาสาสมัคร: ทางเลือกของการพัฒนาจิตสำนึกทางสังคม. **วารสาร คณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ**, 33(1), 33-37.
- ศุภชัยโบราณคดีภาคเหนือ. 2552. **รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการโบราณคดีสัญจร: การอนุรักษ์งาน ศิลปกรรมทางพุทธศาสนาในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง**. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. 2558. **การท่องเที่ยวโดยชุมชน Community - Based Tourism**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.cbt-i.org/travel.php> (31 ตุลาคม 2558).
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2552. **คู่มือการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนและบ้านพัก แบบโฮมสเตย์**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สภานานาชาติว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. 2560. **Thailand Charter on Cultural Heritage Management**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <https://www.icomosthai.org/THcharter/Thailand%20Charter> (12 กรกฎาคม 2558).
- สมเกียรติ ตั้งนะโม. 2550. **ความรู้ 22 หน้าเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาเบื้องต้น**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://v1.midnightuniv.org/midnight2544/0009999449.html> (15 กันยายน 2559).
- สมชาย รัตนทองคำ. 2560. **ทฤษฎีการเรียนรู้ของนักการศึกษา ที่มักถูกนำมาใช้พัฒนาด้านการ เรียนการสอน**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://ams.kku.ac.th/aalearn/resource/edoc/tech/56web/4learn_edu56 (19 กันยายน 2559).
- สมชาย สนั่นเมือง. 2541. ชุมชนท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว. **จุลสารการท่องเที่ยว**, 17(2), 25-33.
- สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน. 2526. **จิตวิทยาเพื่อการศึกษาผู้ใหญ่**. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์.
- สมพร แสงชัย. 2545. **สิ่งแวดล้อม: อุดมการณ์ การเมือง และการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: โครงการบัณฑิตศึกษากิจการสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมหมาย เปรมจิตต์. 2540. **ตำนานลึบทหาราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สังฆะ วรรณสัย. 2545. **พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก**. เชียงใหม่: ลานนาการพิมพ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2534. **ทฤษฎีสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- สันต์ สุวัจนราภินันท์ และ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. 2557. ปรากฏการณ์วิทยา: ทบทวนการใช้ “รากเหง้าและอัตลักษณ์”. น. 35-48. ใน **การจัดประชุมวิชาการ “Built Environment Research Associates Conference, BERAC” ครั้งที่ 3 ประจำปี 2555**. ณ อาคารคณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต.

- สำนักความร่วมมือด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ กระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2556. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน.**
กรุงเทพฯ อัมรินทร์พริ้นติ้ง.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550. **ปรัชญาของเศรษฐกิจ
พอเพียง.** กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2559. **หลักการ
ทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา
<http://www.rdpb.go.th/RDPB/front/king.aspx> (15 ตุลาคม 2559).
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2559. **ความเป็นมา.** [ระบบ
ออนไลน์]. แหล่งที่มา www.onep.go.th (11 กันยายน 2559).
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. 2539.
อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ: คิดในระดับโลกและทำในระดับประเทศ.
กรุงเทพฯ: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา. 2550. **เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่.** กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏลำปาง. 2544. ประวัติและพัฒนาการของการค้าขายในลำปาง
ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง ค.ศ. 1939. ใน **ลำปางเมื่อห้วงหนึ่งศตวรรษ.**
ลำปาง: ม.ป.ท.
- สำนักส่งเสริมวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2553. **คู่มือการ
จัดระบบการเรียนการสอน ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้.** กรุงเทพฯ: เทียนวัฒนา
พริ้นท์ติ้ง.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. 2542. **การวัดจิตพิสัยของมนุษย์.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.
- สินธุ์ สโรบล. 2546. **การท่องเที่ยวโดยชุมชน : แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ.**
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2548. **การท่องเที่ยวโดยชุมชน ในประชาคมวิจัย จดหมายข่าวราย 2 เดือน.**
[ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา [http://rescom.trf.or.th/display/
keydefault.aspx?id_colum=276](http://rescom.trf.or.th/display/keydefault.aspx?id_colum=276) (13 กันยายน 2559).
- สุกัญญา เขี่ยมชัย. 2538. **การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนเมืองลำปาง.** วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2540. **เทคนิคการวิเคราะห์ตัวแปรหลายตัวสำหรับการวิจัยทาง
สังคมศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เฟื่องฟ้า พริ้นติ้ง.

- สุภางค์ จันทวานิช. 2557. **ทฤษฎีทางสังคมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิภา จำปาวัลย์ และ ชัยชนะ ปิ่นเงิน. 2553. **การศึกษาพุทธสัญลักษณ์ล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เสาวภา ไพบูลย์วัฒน์. 2555. **การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนบางคนที่ จังหวัดสมุทรสงคราม : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- อนุกุล ศิริพันธ์. 2537. **การศึกษาเครื่องประกอบพิธีกรรมของผีเจ้านาย**. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____ . 2559. **ประเพณีสิบสองเดือนนครลำปาง**. ลำปาง: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- อนุกุล ศิริพันธ์ และ ฐาปกรณ์ เครือระยา. 2557. **วิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง 8 ปี กับงานบริการวิชาการสู่ชุมชน ว่าด้วยการสำรวจและอนุรักษ์ซ่อมแซมภาพตุงค่าวธรรมแห่งนครลำปาง. ใน เอกสารสรุปโครงการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม**. ลำปาง: มหาวิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง.
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. 2552. **ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม**. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://uniserv.cmu.ac.th/uniserv/km/filekm> (15 ตุลาคม 2559).
- อัษฎาพร ไกรพานนท์. 2549. **การดำเนินงานของประเทศไทยตามข้อตกลงพหุภาคีด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ**. กรุงเทพฯ: สำนักความร่วมมือด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- อุษาวดี พูลพิพัฒน์. 2545. **การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในประเทศไทย**. *จุลสารการท่องเที่ยว*, 2(14), 38-53.
- Adhikary, M. 1995. **Management of Ecotourism**. Bangkok: Srinakarinwirot University.
- Ayobami, O.K., Ismail, H.N.B. & Oluyinka, S. 2012. A Reviews Paper on Voluntourism Theories and Paradigm with Special Emphasis on Rural Revitalization. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research Business*, 3(1), 1632-1638.
- Bloom, B.S. 1964. **Stability and Change in Human Characteristics**. New York: John Wiley & Sons.
- Broad, S. 2003. Living the Thai life - A Case Study of Volunteer Tourism at The Gibbon Rehabilitation Project, Thailand. *Tourism Recreation Research*, 28(3), 73-82.

- Callanan, M. 2005. Volunteer tourism Deconstructing volunteer activities within a dynamic environment. pp. 183-200. In **Niche Tourism**. London: Routledge.
- Cohen, J.M. & Uphoff, N.T. 1977. Rural Participation : Concepts and Measures for Project Design, Implementation and Evaluation. In **Rural Development Monogram No.2 The Rural Development Committee Center for International Studies**. New York: Cornell University.
- Cronbach. 1954. **Learning Behavior**. [Online]. Available <http://www.vcharkarn.com/lesson/1625> (4 November 2015).
- Ebel, R.L & Frisbie, D.A. 1986. **Essentials of Educational Measurement**. 4th ed. New Jersey: Prentice-Hall.
- Feilden, B.M. & Jokilehto, J. 1993. **Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites**. Rome: ICCROM.
- Guntoro, B., Thongma, W., Udomsade, J. & Tanakanjana, N.. 2010. **Local Community and Sustainable Tourism: The Experience of Tribal Community in Thailand**. Chiang Mai: Maejo University Press.
- Holmes, K.risten & Smith, Karen. 2009. **Managing Volunteers in Tourism: Attractions, Destination and Events**. Oxford: Elsevier Ltd.
- Hopkins, C.D. & Antes, R.L. 1990. **Classroom Measurement and Evaluation**. 3rd ed. Itasc, IL: F.E. Peacock.
- Jary, D. & Jary, J.. 1995. **The HarperCollins dictionary of sociology**. New York: HarperPerennial.
- Jump, N. 1978. **Psychometric Theory**. 2nd ed. New York: McGraw Hill book Company.
- Krejcie, R.V. & Morgan, D.W. 1970. Determining Sample Size for Research Activities. **Education and Psychological Measurement**, 30(3), 607-610.
- McGhee, N.G. & Andereck, K.L. 2004. Factors Predicting Rural Residents' Support of Tourism. **Journal of Travel Research**, 43(2), 131-140.
- Natsoulas, T.. 1992. The Concept of Consciousness³ The Awareness Meaning. **Journal for the Theory of Social Behaviour**, 22(2), 199-225.
- Popenoe, D.. 1993. **Sociology**. 9th ed. New York: Prentice hall.
- Quinn, J.B., Anderson, P. & Finkelstein, S. 1996. New forms of organizing. **The Strategy Process**, 350-362.

- Raymond, E.M. & Hall, C.M. 2008. The Development of Cross-cultural (MIS) Understanding through Volunteer Tourism. **Journal of Sustainable Tourism**, 16(5), 530-543.
- Schmuck, R.A. 2006. **Practical Action Research for Change**. 2nd ed. Thousand Oaks: CA: Cowin.
- Spencer, A.R.. 2013. **Psychology Concepts and Connections, Brief Version**. Belmont, CA: Wadsworth.
- Stiggins, R.J. 1994. **Student-Centered Classroom Assessment**. New York: Macmillan Publishing Company.
- Sumayao, B.R. 1999. **Participatory Action Research**. Chiang Mai: Maejo University.
- Uriely, N., Reichel, A. & Ron, A. 2003. Volunteering in Tourism: Additional Thinking. **Tourism Recreation Research**, 28(3), 57-62.
- Vago, S. 2003. **Social Change**. New York: Pearson Prentice Hall.
- Wearing, S. & McGehee, N.G. 2013. Volunteer Tourism : A Review. **Tourism Management**, 38(120-130).
- Wiersma, W. 1991. **Research Method in Education: An Introduction**. 5th ed. USA: Allyn and Bacon.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายชื่อกลุ่มประชากร

รายชื่อกลุ่มประชากรซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักของวัตถุประสงค์ที่ 1

1. นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการศึกษาต่างๆ ของจังหวัดลำปาง จำนวน 10 คน
 - 1.1. ดร.อนุกุล ศิริพันธ์ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ลำปาง
 - 1.2. อาจารย์ธวัชชัย ทำทอง คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง
 - 1.3. นายวีระศักดิ์ ของเดิม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง
 - 1.4. นางสาวเมธพร ผมขาว ธนาคารแห่งประเทศไทย (ภาคเหนือ)
 - 1.5. นายสมมุฏ อุนยะพันธ์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง
 - 1.6. นางสาวกนกอร ศิริฐิติ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง
 - 1.7. นายกิตติศักดิ์ กลิ่นหมื่นไวย วิทยาลัยอินเตอร์เทค ลำปาง
 - 1.8. นางสาวเกศณีย์ สัตตรัตน์ขจร คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ ลำปาง
 - 1.9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริกร อินคำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.10. รองศาสตราจารย์พรสวรรค์ มณีทอง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
2. ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชุมชน จำนวน 4 คน
 - 2.1. นายจาร์วัฒน์ วงศ์ศรี ผู้นำชุมชนสองแควสันติสุข
 - 2.2. นางจิตรลดา ชัดเรือน ผู้นำชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก
 - 2.3. นายศรายุทธ บุญป็น ผู้แทน ผู้นำชุมชนศาลาหม้อ
 - 2.4. นางสาวหยด กันทะเสน ผู้นำชุมชนศาลาบัวบก
3. พระสงฆ์ในและนอกพื้นที่ จำนวน 1 รูป
 - 3.1. พระน้อย นรุตตโม รองเจ้าอาวาสวัดปงสนุก อ.เมือง ลำปาง

รายชื่อกลุ่มประชากรซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักของวัตถุประสงค์ที่ 2

1. คณะกรรมการชมรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จำนวน 30 คน
 - 1.1. ดร.อนุกุล ศิริพันธ์ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ลำปาง
 - 1.2. นายกิตติศักดิ์ กลิ่นหมื่นไวย วิทยาลัยอินเตอร์เทค ลำปาง
 - 1.3. นายธวัชชัย ทำทอง มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.4. นายสุขุมภู อุนยะพันธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.5. นางสาวกนกอร ศิริฐิติ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.6. นางสาวสาธนี สำราญพิศ นักวิชาการอิสระ
 - 1.7. นางสาวเกศณีย์ สัตตรัตน์ขจร มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.8. นาวสาวจารุณี ศรีบุรี นักวิชาการอิสระ
 - 1.9. นางสาวกนกพร สันเทพ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.10. นายศรายุทธ บุญปิ่น ตัวแทนอำเภอเกาะคา
 - 1.11. นางมาลัย บุญปิ่น ตัวแทนอำเภอเกาะคา
 - 1.12. นายปิยะ วัฒนพานิชย์ รองผู้อำนวยการ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.13. พระน้อย นรุตตโม รองเจ้าอาวาสวัดปงสนุก
 - 1.14. นายอภิชล เป็นพวก มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.15. นางสาวนิรชา ตุ่นนวล มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.16. นางสาวนพรัตน์ กล้วยแดง มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.17. นางสาวอรปรียา ปงกา มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.18. นายอนุสรณ์ แก้วชมภู พัฒนาการอำเภอแม่ทะ
 - 1.19. นางสาวกัลยกร ไชยทะนุ พัฒนาการตำบลนาครี อำเภอแม่ทะ
 - 1.20. นางฉันทนา อรุณรัตน์ นักวิชาการกองส่งเสริมการพัฒนาชุมชน
 - 1.21. ดร.สังัด หมื่นตาบุตร หัวหน้ากลุ่มงานยุทธศาสตร์สำนักงานพัฒนาชุมชนลำปาง
 - 1.22. นางนันทนา องอาจ กลุ่มงานยุทธศาสตร์ สำนักงานพัฒนาชุมชนลำปาง
 - 1.23. นายภาวัต ไชยชนะ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 - 1.24. นายโอภาส ยาคำมี คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1.25. นายรัตนะ ภู่อวาสดี	คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
1.26. นายศกุนภัทร มโนกนกพานิช	บริษัทเอเซียเนพลัสทราเวล
1.27. นายกฤษดา มาปลูก	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
1.28. นายอภิวัฒน์ นันตา	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
1.29. นายพงษ์พล อินตะมา	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
1.30. นายภคิน สุทรวงค์	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
2. รายชื่อกลุ่มทดลอง (experiment group) จำนวน 64 คน
- 2.1. นางสาวเขมิกรณ์ สีขาว
 - 2.2. นางสาวจิราพร วงษ์ของอุซึ
 - 2.3. นางสาวธนัสณี ศรีวิชัย
 - 2.4. นางสาวนภาพร แก้วขัด
 - 2.5. นางสาวนิศารัตน์ มะริวัน
 - 2.6. นางสาวปภัศรา นันตา
 - 2.7. นายปานิสรา สิงห์ใจ
 - 2.8. นางสาวภิญญากาญจน์ ไชยราช
 - 2.9. นางสาวมาริตา วัฒนวงศ์
 - 2.10. นางสาววริยา พุทสนันติศิริ
 - 2.11. นายวัชรวิทย์ วัชรวิทยา
 - 2.12. นางสาวสรนันท์ ฤกดี
 - 2.13. นางสาวสุภาวดี วงศ์ดาว
 - 2.14. นางสาวโสธิตา จิกคำ
 - 2.15. นายอภิชาล เป็นพวก
 - 2.16. นางสาวอรณัฐ กาวิล
 - 2.17. นางสาวจินตนา ผาพา
 - 2.18. นางสาวจิรัชญา สูงงาม
 - 2.19. นางสาวจุฑารัตน์ บุญสมจิตต์
 - 2.20. นางสาวดลลัชฌา ชันอาษา
 - 2.21. นางสาวนพรัตน์ กล้วยแดง
 - 2.22. นางสาวนริศรา สุขนิรันดร์
 - 2.23. นางสาวนริษา ตุ่นนวน
 - 2.24. นายปรัชญา สุริยา

- 2.25. นางสาวปรางทิพย์ จำฟู
- 2.26. นางสาวพรนิภา โพธิชนะ
- 2.27. นายภานุสรณ์ วันสี
- 2.28. นางสาวระพิน อนุรักษ์พนาวารี
- 2.29. นางสาวสุพัชรรตรา ชาญสกุล
- 2.30. นางสาวอณิษฐา ชมพูนาม
- 2.31. นางสาวอรปรียา ปงกา
- 2.32. นายกิตตินันท์ สันวงศ์
- 2.33. นางสาวนมิตา สุขะ
- 2.34. นางสาวสุนันท์ คำอักษร
- 2.35. นางสาวอโณธา แก้วสาย
- 2.36. นางสาวศิริกุล ธิติ
- 2.37. นายพัฒน์ ศิริเพชรปราณี
- 2.38. นางสาวจุฑามาศ ตาละลักษณ์
- 2.39. นางสาวพรรณนิตา มาคุณ
- 2.40. นางสาวอุษามณี จินดาเรือง
- 2.41. นางสาววิสุตา หล้าอินชา
- 2.42. นางสาวธัญวรรณ กุ่มแดง
- 2.43. นางสาวนธิตา มาดี
- 2.44. นางสาวอรปรียา รินทรท้าว
- 2.45. นายพงษ์พล อินต๊ะมา
- 2.46. นายศราวุธ ใจนนถีย์
- 2.47. นายพิพัฒพงษ์ ประมมทรัพย์
- 2.48. นางสาวดวงกมล เมืองกาวา
- 2.49. นางสาวศิริขวัญ ผัสดี
- 2.50. นางสาวนันทิชา พูปัง
- 2.51. นายศิรัณย์ บุรณวัฒน์กุล
- 2.52. นางสาววิษณุวรา เก๋ปัญญา
- 2.53. นายवासน วังที
- 2.54. นางสาวณัฐริกา ปุละเปา
- 2.55. นายวีรวัฒน์ เหล่าไพรวัลย์

- 2.56. นางสาวนภััสสร สาวถี
- 2.57. นางสาวปิยะธิดา แสนใจ
- 2.58. นางสาวอินทิรา วงษ์มา
- 2.59. นางสาวอินทิรา ทุจิ
- 2.60. นางสาวสโรชา กำวิไชย
- 2.61. นายกฤษณะ แก้วประภา
- 2.62. นายธีรศักดิ์ ดวงสุภา
- 2.63. นายอรุณ บิลลีส
- 2.64. นางสาววรากร ใจน้อย
3. รายชื่อกลุ่มควบคุม (control group) จำนวน 64 คน
 - 3.1. นายจักรพันธ์ ศรีสุนทร
 - 3.2. นางสาวจันทร์จิรา ทรัพย์เจริญยิ่ง
 - 3.3. นางสาวจุฑามาศ สิงห์ราช
 - 3.4. นางสาวจุฑามาศ หลวงอินตา
 - 3.5. นายชนาธิป ปัญญา
 - 3.6. นางสาวชไมพร หอแฉลบ
 - 3.7. นางสาวชลธิชา จิตตาดู
 - 3.8. นายชาญณรงค์ สุ่มมงคล
 - 3.9. นายณัฐภัทร วุฒิ
 - 3.10. นางสาวดารารัตน์ กลีบลำดวน
 - 3.11. นางสาวดารารัตน์ พงษ์แก้ว
 - 3.12. นายเทพพร ปันเขื่อนขัติ
 - 3.13. นางสาวนภััสสร กิ่งเพชรเสรีชน
 - 3.14. นางสาวประกายกานต์ เจียกขจร
 - 3.15. นางสาวปรียพร ขวัญจิตต์ให้คุณ
 - 3.16. นางสาววิณาวรรณ ปันคำ
 - 3.17. นางสาวปานตะวัน เรือนปานันท์
 - 3.18. นางสาวปาริชาติ เจริญทรัพย์
 - 3.19. นางสาวปิยะธิดา แสงประทุม
 - 3.20. นายพงศธร วิชัยสิงห์
 - 3.21. นางสาวเพชรวรรณ บุญบรรลุ

- 3.22. นางสาวพัชญนันท์ มายาตา
- 3.23. นางสาวพัชรพร จันทรดียะ
- 3.24. นางสาวพิจิตรา ยอดคำเหลือง
- 3.25. นางสาวพิชชาภา สระทองแสว
- 3.26. นางสาวพิมกมล ชางชื่อมูล
- 3.27. นางสาววรรณภา จันทา
- 3.28. นายวรวิทย์ วงษาป็น
- 3.29. นายวัชพล อิศรางกูร ณ อยุธยา
- 3.30. นางสาววิกานดา เกตุหอม
- 3.31. นางสาววิริญญา ใจดี
- 3.32. นายศรารุช พัดจันทร์หอม
- 3.33. นางสาวศศิษา ขุนจำนวน
- 3.34. นางสาวศิริยากร นิทะช้อย
- 3.35. นางสาวศิริลักษณ์ สิงห์ชัย
- 3.36. นางสาวศิวาพร ไชยนาง
- 3.37. นางสาวสกุณตลา สุยะใหญ่
- 3.38. นางสาวสาวิณี จะแล
- 3.39. นายสิริพิชญะ สมป้อ
- 3.40. นางสาวสิริรัตน์ ตะสุก
- 3.41. นางสาวสุภาวดี วนาลัยนิมิต
- 3.42. นางสาวอรญา มุงเมิน
- 3.43. นางสาวอรนุช อุดรบรรพต
- 3.44. นางสาวอัจฉราภรณ์ จิตนาน
- 3.45. นางสาวอัยลดา มหาชัย
- 3.46. นางสาวอารี ลุงกู่
- 3.47. นางสาวอารีญา อินตาเฝือ
- 3.48. นางสาวอำพร ชัยนภูมิใจยิ่ง
- 3.49. นายอภิรเดชณ์ นำประดิษฐ์
- 3.50. นางสาวกิตติธร พรหมน้อยถา
- 3.51. นางสาวณัฐกานต์ มุลรัตน์
- 3.52. นางสาวธัชชนก นำบุญ

- 3.53. นางสาวนลินนิภา คำเขื่อน
- 3.54. นางสาวนัสริณี หมื่นตาบุตร
- 3.55. นางสาวนุจรี ท้าวยศ
- 3.56. นางสาวพัชรินทร์ ปะที
- 3.57. นางสาวโยธิตัน ปันดิษฐ์
- 3.58. นางสาววรรณิกา เมืองมูล
- 3.59. นางสาววราลักษณ์ สิทธิคงชัย
- 3.60. นางสาววิไลลักษณ์ กิตติสาย
- 3.61. นางสาวสุกัลญา อินทวงศ์
- 3.62. นางสาวอรอุมา สุขนี้
- 3.63. นางสาวสุทธิพร สิริรักษาทรัพย์
- 3.64. นางสาวอริสรา แสนเมืองมูล

รายชื่อกลุ่มประชากรซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักของวัตถุประสงค์ที่ 3

1. วิทยากรต้นแบบ จำนวน 6 คน
 - 1.1. อาจารย์ ดร.อนุกุล ศิริพันธ์ ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอินเตอร์เนต จังหวัดลำปาง
 - 1.2. อาจารย์ธวัชชัย ทำทอง อาจารย์สาขาวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.3. นายวีระศักดิ์ ของเดิม นักวิชาการด้านวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
 - 1.4. อาจารย์ธรรมาภรณ์ เครือระยา อาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
 - 1.5. นางสาวเมธพร ผมขาว ภัณฑารักษ์ประจำพิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ
 - 1.6. พระน้อย นรุตโม รองเจ้าอาวาสวัดปงสนุก
2. ผู้สื่อความหมายการท่องเที่ยว จำนวน 38 คน
 - 2.1. นางสาวกัญญาณัฐ ปัญญาเหลือ
 - 2.2. นายขจรเกียรติ ดีขอ
 - 2.3. นายคุณานนท์ ดีบแดง
 - 2.4. นายจักรพันธ์ เสริมมติวังค์
 - 2.5. นางสาวทิพวรรณ ช่วงทิพย์
 - 2.6. นางสาวธัญญาเรศ วิตา
 - 2.7. นางสาวนิธิพร หล้าเปือ
 - 2.8. นางสาวปภาวดี ชื่นสุวรรณ
 - 2.9. นางสาวปราชญชลี วงค์ทาเหลือ
 - 2.10. นางสาวปาไลดา อยู่สบาย
 - 2.11. นางสาวพัทตรา ดีบมา
 - 2.12. นางสาวภิชชาภา ถาวร
 - 2.13. นางสาวพิมพ์วิภา ภาคย์สัสดีกุล
 - 2.14. นางสาวพิมพ์ิกา ใจเหงา
 - 2.15. นางสาวรัตนวรรณ อาสาไพร
 - 2.16. นายวัชรพงศ์ ไชยยา
 - 2.17. นางสาววีรสุดา คำรังสี
 - 2.18. นายศิริพงษ์ โอคฟู

- 2.19. นางสาวศิริวัฒนา ศรีเมืองพรหม
- 2.20. นางสาวสุภาภรณ์ บุญสารวัง
- 2.21. นางอลงกรณ์ นรา
- 2.22. นางสาวปิยะธิดา ธรรมชัย
- 2.23. นางสาวสุปรีญา ปัญญาพี
- 2.24. นางสาวศรียา เลิศสุพรรณ
- 2.25. นางสาวกาญจนา นิยมวัชระ
- 2.26. นางสาวนิภาพรรณ หล้าสมศรี
- 2.27. นางสาวสุทธิดา ใจพิมพ์
- 2.28. นางสาววรรณิศา ทองรอด
- 2.29. นายพิพัฒน์ ใจอินทร์
- 2.30. นางสาวนันทพร กันสา
- 2.31. นายพัลลพ พบที่พึ่ง
- 2.32. นางสาวจิตราภรณ์ หล้าเอี่ยม
- 2.33. นางสาวมัทยา ประพัทธ์
- 2.34. นายสุเมธี อนันทานท์
- 2.35. นางสาวศรินทร์ทิพย์ เนื่องชัย
- 2.36. นายสุริยัน ปาละอ้าย
- 2.37. นายนัทพงศ์ ธนะตา

รายชื่อกลุ่มประชากรซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักของวัตถุประสงค์ที่ 4

1. ประชากรผู้เข้าร่วมโครงการจากชุมชนศาลาเม็ง จำนวน 35 คน
 - 1.1. นางประสาน เอี่ยมสำทับ
 - 1.2. นางจันจิรา พรหมณรงค์
 - 1.3. นางแดงต้อย อินหมี
 - 1.4. นางอำพร อินสุข
 - 1.5. นางสาวศศิกานต์ สอนทะ
 - 1.6. นางสินจัย กล้าหาญ
 - 1.7. นางประทวน ปานมาก
 - 1.8. นางวาสนา ไทยน้อย
 - 1.9. นางกาญจนา ห่านใต้
 - 1.10. นายยุทธภูมิ จันทร์วงศ์
 - 1.11. นายประสิทธิ์ เดชมา
 - 1.12. นางสาวณัฐสุดา กล้าหาญ
 - 1.13. นางสาวจิราพัชร สายสุด
 - 1.14. นายธเนศ ทับอินทร์
 - 1.15. นางกรรณิการ์ สกลรัักษ์
 - 1.16. นางชิตชนก ตำนิล
 - 1.17. นายสุรินทร์ มากมี
 - 1.18. นางสาวสุภาภรณ์ สายปาน
 - 1.19. นางฉันทนา เอี่ยมสงคราม
 - 1.20. นางสาวธัญชนิต เสนาบุตร
 - 1.21. นางสาวศรีจันทร์ คนชื้อ
 - 1.22. นางโสภี คำพร
 - 1.23. นายสวัสดิ์ น้อยอาจ
 - 1.24. นางโสภี คำพร
 - 1.25. นางสาววาสนา เป็งเมื่อ
 - 1.26. นายทวี วงศ์ให้
 - 1.27. นายทิวา เตจ๊ะ
 - 1.28. นางสาวยุพา รูปทอง

- 1.29. นางบุญชู เงินยวง
 - 1.30. นายทัศนัย ทองดี
 - 1.31. นางลำไย คุ่มแก้ว
 - 1.32. นางบุญเป็ง คงเนียม
 - 1.33. นางสุมาลี กาญจนคงคา
 - 1.34. นางสาววาสนา เข้มเงิน
 - 1.35. นางสาวสุนิสา สอนมั่ง
2. ประชากรผู้เข้าร่วมโครงการจากชุมชนสวนดอก จำนวน 40 คน
 - 2.1. นางสมพร ภัคดีวิวัฒน์
 - 2.2. นางสมศรี บุญตัน
 - 2.3. นางนงเยาว์ วันสูง
 - 2.4. นางวิจิตรา อินใจกุล
 - 2.5. นางบัวผัด อ้ายปัว
 - 2.6. นายสุริยัน ปวนคำ
 - 2.7. นายคำน้อย ชุ่มวงศ์
 - 2.8. นายศรีลัษ สายเป็น
 - 2.9. นางแสงแก้ว สารใจวงศ์
 - 2.10. นายไพรินทร์ ปิงขอด
 - 2.11. นางสาวฝนทอง เพื่อกถาสาร
 - 2.12. นายบุญหลาย เครือฟอง
 - 2.13. นางแสงหล้า วงศ์ตุ่น
 - 2.14. นางสาวภูษิตา วงศ์กันทะ
 - 2.15. นางอนงค์ เชื้อคำลือ
 - 2.16. นางคลี คำแก้ว
 - 2.17. นางกรรณิกา เครือฟอง
 - 2.18. นางกาทอง ชัดติยะวงศ์
 - 2.19. ยายสมเพชร โสภาแปง
 - 2.20. นางสาวอิงอร เชื้อนแก้ว
 - 2.21. นางอรนุช วงศ์ไ้ะ
 - 2.22. นายแดง ชุมภูเขียว
 - 2.23. นายแก้วมา แก้วแปง

- 2.24. นางศรีวรรณ เครือดวงคำ
- 2.25. นางลำแพน คำมาวัง
- 2.26. นางดวงดาว ชุมภูเขียว
- 2.27. นางสาวหทัยรัตน์ สุขมอย
- 2.28. นายคำมูล เครือกลาง
- 2.29. นายบุญนาค ฝั้นแปง
- 2.30. นายสุรเชษฐ์ ยมพุก
- 2.31. นายวิโรจน์ คงเพียร
- 2.32. นางแสงจันทร์ มั่นมณี
- 2.33. นางสาวกฤษณา โพเพ็ชร
- 2.34. นางสาวปภาณิน ฉายอรุณ
- 2.35. นางสาวปภาณันท์ ฉายอรุณ
- 2.36. นางสาวอัญชลีกร เครือไย
- 2.37. นางอติตยา เทียมจันทร์
- 2.38. นางนิภา น้ำผึ้ง
- 2.39. นายอาจ สุขกมล
- 2.40. นางนิภาพร รักษาศักดิ์
3. ประชากรผู้เข้าร่วมโครงการจากชุมชนสองแควสันติสุข จำนวน 32 คน
 - 3.1. นางพัชรินทร์ มั่งมูล
 - 3.2. นางพลอย ซองดี
 - 3.3. นางสาวนุชจรี ปัดดาห์
 - 3.4. นางประกายแก้ว พิลาทอง
 - 3.5. นางชนิดา กำศักดิ์
 - 3.6. นางชานิตา ซองดี
 - 3.7. นายแสงบุญ กำศักดิ์
 - 3.8. นางสมร ซองดี
 - 3.9. นางวนาลี มั่งมูล
 - 3.10. นางสาวธัญญาณี จิตรมุง
 - 3.11. นางธัญยทิพย์ เมืองวงศ์
 - 3.12. นางพรทิพย์ ซองดี
 - 3.13. นางวนิตา ซองดี

- 3.14. นางจันทร์แก้ว ชองดี
 - 3.15. นายจันทร์ เสียงหาญ
 - 3.16. นางสาวสุรรัตน์ ปัดดาห์
 - 3.17. นายแสงเลา แหลมมาก
 - 3.18. นายสุทิน ทะปะสิทธิ์
 - 3.19. นางสาวจันจิรา อ่างทอง
 - 3.20. นายคำเรือง แหลมมาก
 - 3.21. นายหยาด จิตมูล
 - 3.22. นางฟุ้งแก้ว ชองดี
 - 3.23. นางสุพะวรรณ ชองดี
 - 3.24. นางตีบ กำเร็ว
 - 3.25. นายจำนอง ผิวงาม
 - 3.26. นายดอน ยะสุรินทร์
 - 3.27. นางสุนีย์ เสียงดี
 - 3.28. นางแสงจันทร์ ทองคำเหลือง
 - 3.29. นายอนันต์ ช้อมือเหล็ก
 - 3.30. นางทองศรี สิงห์ชัย
 - 3.31. นางแสงเดือน สุนันตา
 - 3.32. นางเพ็ญศรี รักรวงค์
4. ประชากรผู้เข้าร่วมโครงการจากชุมชนนาแก้วฝั่งตะวันตก จำนวน 13 คน
 - 4.1. นางไพรวลัย มั่งไธ้
 - 4.2. นางบัวคำ ช้อมือเหล็ก
 - 4.3. นางจันทร์คำ รักรวงค์
 - 4.4. นางวารุณี มั่งไธ้
 - 4.5. นางฟองแก้ว กิตติไชยวุฒิ
 - 4.6. นางแหวน อุณออน
 - 4.7. นางสาวชล ผิวงาม
 - 4.8. นางสาวโรชา ผิวงาม
 - 4.9. นางบุษรากร คุโน
 - 4.10. นางวิยดา อินตรี
 - 4.11. นางเกษลิน อินตรี

- 4.12. นางจันทร์วัน คูโน
- 4.13. นายจันทร์ เทพสิงห์

ภาคผนวก ข

รายชื่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบคุณภาพ
ของเครื่องมือวิจัย

รายชื่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย
(แบบเก็บข้อมูลภาคสนามและแบบทดสอบ)

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริกร อินคำ	อาจารย์สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
2. ดร.สัจด์ หมั่นตาบุตร	หัวหน้ากองยุทธศาสตร์
สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดลำปาง
กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
3. อาจารย์รัชชัย ทำทอง	ผู้เชี่ยวชาญด้านจรรีอกักระล้านนา
อาจารย์ประจำสาขาวิชาการท่องเที่ยว
คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

รายชื่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย
(แบบสอบถาม)

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริกร อินค้ำ	อาจารย์สาขาวิชาศิลปะและ
การออกแบบ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุรภัทร วงศ์สิริสถาพร	อาจารย์สาขาวิชาการบัญชี
คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
3. รองศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูรย์ อินตะขัน	อาจารย์สาขาวิชาการบัญชี
คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ภาคผนวก ค

ผลการประเมินคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

การทดสอบความตรงของเนื้อหา

การหาค่าดัชนีความสอดคล้อง หรือค่า IOC (Index of item-Objective Congruence) ของแบบสอบถามของงานวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ซึ่งมีเกณฑ์ในการพิจารณาและคัดเลือกข้อคะแนนที่ได้มากกว่า 0.5 คะแนน ส่วนข้อคำถามที่ได้คะแนนต่ำกว่า 0.5 คะแนน ได้ปรับแก้ตามความเห็นผู้ทรงคุณวุฒิต่อไป

ระดับความคิดเห็น	ความหมาย
คะแนน +1	มีความเห็นว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ หรือเนื้อหาที่ต้องการวัด
คะแนน 0	มีความเห็นว่าไม่แน่ใจว่าสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ หรือเนื้อหาที่ต้องการวัด
คะแนน -1	มีความเห็นว่าไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ เนื้อหาที่ต้องการวัด

ตารางผนวกที่ 1 การหาค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามวัตถุประสงค์ที่ 2

ข้อคำถาม	ระดับความคิดเห็น			IOC
	+1	0	- 1	
วัดการรับรู้				
1) ท่านการรับรู้ถึงประวัติ ที่มา คุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ ภายหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมในระดับใด	3	-	-	1.00
2) ท่านสามารถจำแนกความแตกต่างของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่ที่ทำงานพุทธศิลป์ในพื้นที่อื่นๆ ได้มากน้อยเพียงใด	3	-	-	1.00
3) ท่านยอมรับว่างานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับชุมชนมากน้อยเพียงใด	2	1	-	0.66
วัดการตอบสนอง				
4) ท่านเห็นว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์และพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในอนาคต	2	1	-	0.66
5) ท่านเห็นว่ากิจกรรมนี้ควรเป็นกิจกรรมที่คนในสังคมต้องเข้าร่วม เนื่องจากมีคุณค่าและความสำคัญ	3	-	-	1.00

ตารางภาคผนวกที่ 1 (ต่อ)

ข้อความคำถาม	ระดับความคิดเห็น			
	+1	0	- 1	IOC
วัดการเกิดค่านิยม				
6) ท่านพร้อมบอกกับชุมชนอื่นๆ ว่า งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชนของท่านเองที่คนอื่นควรเอาแบบอย่าง	3	-	-	1.00
7) ท่านพร้อมช่วยเป็นกระบอกเสียงในการบอกต่อกับชุมชนอื่นๆ ถึงคุณค่าความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่	3	-	-	1.00
8) ท่านพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ในครั้งต่อไป	2	1	-	0.66
วัดการจัดระบบคุณค่า				
9) ท่านคิดว่าท่านเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เนื่องจากท่านเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังฆมณฑลต้องรับผิดชอบกับสังฆมณฑล	2	1	-	0.66
10) ท่านคิดว่ากิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งจำเป็นต่อสมาชิกในสังฆมณฑลทุกคน	3	-	-	1
วัดการสร้างลักษณะนิสัย				
11) ท่านจะนำความรู้ที่ได้จากกิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นแบบแผนในการอนุรักษ์สำหรับพุทธศิลป์ชุมชน ในอนาคต	2	1	-	0.66
12) ท่านคิดว่าสังฆมณฑลต้องให้ความสนใจและให้น้ำหนัก เกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่	3	-	-	1.00

ตารางผนวกที่ 2 การหาค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถามวัตถุประสงค์ที่ 3

ข้อคำถาม	ระดับความคิดเห็น			
	+1	0	- 1	IOC
ร่วมตัดสินใจ				
1. ท่านได้เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับสถานการณ์ของปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
2. ท่านได้ร่วมประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
3. ท่านได้ออกความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
4. ท่านได้มีส่วนร่วมในการประชุมเพื่อวางแผนเพื่อการกำหนดวิธีการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2	1	-	0.66
5. ท่านได้มีส่วนร่วมในการสรรหาสรรพกำลัง และความร่วมมือในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2	1	-	0.66
6. ท่านได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
ร่วมดำเนินการ				
7. ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำประชาพิจารณ์เพื่อชี้แจงสถานะของงานงานพุทธศิลป์ เพื่อขอฉันทามติในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2	1	-	0.66
8. ท่านได้เป็นตัวแทนของชุมชนในการดูแลงานพุทธศิลป์ของชุมชนในระหว่างการอนุรักษ์	3	-	-	1.00
9. ท่านมีส่วนได้เข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
10. ท่านได้เข้ารับฟังข้อค้นพบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
11. ท่านได้เข้าร่วมกระบวนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน ตลอดกระบวนการ	3	-	-	1.00

ตารางภาคผนวกที่ 2 (ต่อ)

ข้อความคำถาม	ระดับความคิดเห็น			
	+1	0	- 1	IOC
ร่วมรับผลประโยชน์				
12. ท่านได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน	2	1	-	0.66
13. ท่านคิดว่าคุณค่าจากงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่านจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน และสามารถแพร่กระจายไปยังที่อื่นเช่น ชุมชนอื่นๆ นักท่องเที่ยว ฯลฯ	3	-	-	1.00
14. ท่านคิดว่างานพุทธศิลป์ที่ได้รับการอนุรักษ์จะสามารถนำออกมาสร้างสรรค์ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมกับชุมชน	3	-	-	1.00
15. ท่านคิดว่าในอนาคตจะมีรูปแบบการสร้างสรรค์ผลประโยชน์จากงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2	1	-	0.66
16. ท่านคิดว่าชุมชนควรจะมีการนำงานพุทธศิลป์ออกมารับใช้ชุมชน ทั้งโดยตรงและทางอ้อม	2	1	-	0.66
ร่วมประเมินผล				
17. ท่านได้มีส่วนร่วมในการติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
18. ท่านได้มีส่วนร่วมในการประเมินการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
19. ท่านได้มีส่วนร่วมในการสรุปผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	2	1	-	0.66
20. ท่านได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา งานพุทธศิลป์หลังจากกิจกรรมการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00
21. ท่านได้มีส่วนร่วมสร้างระบบการประเมินผลในการติดตามการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	3	-	-	1.00

**ผลการทดสอบการหาความเที่ยงด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์ความแปรปรวนภายใน
โดยการทดสอบค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาช (Cronbach's Coefficient Alpha)
ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05**

ข้อคำถามของ แบบสอบถามของงานวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งาน
พุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ที่ได้ค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ 0.7 ขึ้นไป นั้นได้ถูกเลือก
และข้อคำถามที่ได้ค่าคะแนนต่ำกว่า 0.6 ถูกตัดออกไป

**ตารางผนวกที่ 3 ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาช (Cronbach's Coefficient Alpha หรือ
ค่า α) ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 ของวัตถุประสงค์ที่ 2**

คำถาม	n = 30 Reliability
วัดการรับรู้	
1) ท่านการรับรู้ถึงประวัติ ที่มา คุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือ ค้นพบในพื้นที่ ภายหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมในระดับใด	0.896
2) ท่านสามารถจำแนกความแตกต่างของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่กับงานพุทธศิลป์ใน พื้นที่อื่นๆ ได้มากน้อยเพียงใด	0.892
3) ท่านยอมรับว่างานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับ ชุมชนมากน้อยเพียงใด	0.884
วัดการตอบสนอง	
4) ท่านเห็นว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์และพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในอนาคต	0.887
5) ท่านเห็นว่ากิจกรรมนี้ควรเป็นกิจกรรมที่คนในสังคมต้องเข้าร่วม เนื่องจากมีคุณค่าและ ความสำคัญ	0.888
วัดการเกิดค่านิยม	
6) ท่านพร้อมบอกกับชุมชนอื่นๆ ว่า งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งที่มี ความสำคัญต่อชุมชนของท่านเองที่คนอื่นควรเอาแบบอย่าง	0.906
7) ท่านพร้อมช่วยเป็นกระบอกเสียงในการบอกต่อกับชุมชนอื่นๆ ถึงคุณค่าความสำคัญของ งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่	0.891
8) ท่านพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ในครั้ง ต่อไป	0.900

ตารางภาคผนวกที่ 3 (ต่อ)

คำถาม	n = 30
	Reliability
วัดการจัตระบบคุณค่า	
9) ท่านคิดว่าท่านเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เนื่องจากท่านเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม ย่อมต้องรับผิดชอบกับสังคม	0.894
10) ท่านคิดว่ากิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งจำเป็นต่อสมาชิกในสังคมทุกคน	0.884
วัดการสร้างลักษณะนิสัย	
11) ท่านจะนำความรู้ที่ได้จากกิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นแบบแผนในการอนุรักษ์สำหรับพุทธศิลป์ชุมชน ในอนาคต	0.878
12) ท่านคิดว่าสังคมต้องให้ความสนใจและให้น้ำหนัก เกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่	0.898

ตารางผนวกที่ 4 ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาช (Cronbach's Coefficient Alpha หรือค่า α) ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.05 ของวัตถุประสงค์ที่ 3

คำถาม	n = 30 Reliability
การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	
1. ท่านได้เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับสถานการณ์ของปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.915
2. ท่านได้ร่วมประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.914
3. ท่านได้ออกความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.913
4. ท่านได้มีส่วนร่วมในการประชุมเพื่อวางแผนเพื่อกำหนดวิธีการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.915
5. ท่านได้มีส่วนร่วมในการสรรหาสรรพกำลัง และความร่วมมือในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.915
6. ท่านได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.915
การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ	
7. ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำประชาพิจารณ์เพื่อชี้แจงสถานะของงานงานพุทธศิลป์เพื่อขอฉันทามติในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.921
8. ท่านได้เป็นตัวแทนของชุมชนในการดูแลงานพุทธศิลป์ของชุมชนในระหว่างการอนุรักษ์	0.921
9. ท่านมีส่วนได้เข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.920
10. ท่านได้เข้ารับฟังข้อค้นพบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนของท่าน	0.923
11. ท่านได้เข้าร่วมกระบวนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน ตลอดกระบวนการ	0.925
การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์	
12. ท่านได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน	0.915

ตารางภาคผนวกที่ 4 (ต่อ)

คำถาม	n = 30 Reliability
13. ท่านคิดว่าคุณค่าจากงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่านจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน และสามารถแพร่กระจายไปยังที่อื่นเช่น ชุมชนอื่นๆ นักท่องเที่ยว ฯลฯ	0.916
14. ท่านคิดว่างานพุทธศิลป์ที่ได้รับการอนุรักษ์จะสามารถนำออกมาสร้างสรรค์ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมกับชุมชน	0.917
15. ท่านคิดว่าในอนาคตจะมีรูปแบบการสร้างสรรคผลประโยชน์จากงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.930
16. ท่านคิดว่าชุมชนควรมีการนำงานพุทธศิลป์ออกมาใช้ชุมชนทั้งโดยตรงและทางอ้อม	0.915
การมีส่วนร่วมในการประเมินผล	
17. ท่านได้มีส่วนร่วมในการติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.916
18. ท่านได้มีส่วนร่วมในการประเมินการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.915
19. ท่านได้มีส่วนร่วมในการสรุปผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.918
20. ท่านได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา งานพุทธศิลป์หลังจากกิจกรรมการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.918
21. ท่านได้มีส่วนร่วมสร้างระบบการประเมินผลในการติดตามการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน	0.915

การทดสอบค่าความยากง่ายของแบบทดสอบ

โดยผู้วิจัยได้เลือกข้อสอบของงานวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ที่มีค่าความยากง่ายอยู่ในระดับที่เหมาะสม (ระหว่าง 0.2-0.8) ส่วนข้อสอบที่ได้ค่าคะแนนสูงหรือต่ำกว่าเกณฑ์ ผู้วิจัยได้ทำการปรับปรุงให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

ตารางผนวกที่ 5 ผลการทดสอบค่าความยากง่ายของแบบทดสอบชนิดเลือกตอบ

คำถาม	n = 30
	p
1. นักท่องเที่ยวแบบอาสาสมัคร ต่างจากอาสาสมัครอย่างไร	0.733
2. ชุมชนที่ท่านเข้าร่วมกิจกรรม ตั้งอยู่ในเขตอำเภอใด	0.800
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์มีลักษณะอย่างไร	0.666
4. ในพื้นที่นี้ บริบทเชิงพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างไร	0.700
5. เวียงพระธาตุ คืออะไร	0.600
6. เวียงพระธาตุลำปางหลวง มีชื่อเรียกว่าเมืองอะไร	0.733
7. เมืองลำปางในปัจจุบัน เป็นเมืองที่ล้อมทับเมืองโบราณ ชื่อเมืองว่าอะไร	0.666
8. งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก มีลักษณะเด่นคืออะไร	0.666
9. ข้อใดเป็นงานพุทธศิลป์ขนาดเล็กทั้งหมด	0.766
10. ความเก่าแก่โบราณ เป็นหลักฐานการอยู่อาศัยของชนพื้นเมือง ข้อความข้างต้น สะท้อนถึงคุณค่าของงานพุทธศิลป์ข้อใด	0.866
11. ในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในครั้งนี้ เราประยุกต์ใช้เกณฑ์และวิธีการในการอนุรักษ์จากที่ใด	0.700
12. ขั้นตอนแรกหลักจากนำงานพุทธศิลป์ออกมาจากที่เก็บ ท่านคิดว่ากิจกรรมใดจะต้องทำเป็นกิจกรรมแรก	0.766
13. น้ำมันมะกอก มีไว้ใช้สำหรับทำอะไรในกระบวนการอนุรักษ์	0.600
14. สมุนไพรใด ใช้ในการกันมอด	0.433
15. ทำไมต้องมีผ้าห่อคัมภีร์	0.800
16. ในการทำความสะอาดคัมภีร์โบราณ นอกจากการปิดฝุ่นแล้ว ต้องใช้สิ่งใดเพื่อให้คงสภาพและตัวหนังสือชัดเจนขึ้น	0.633
17. ข้อใดไม่จำเป็นต้องมีในการจัดทำทะเบียนงานพุทธศิลป์	0.666
18. ในการถ่ายรูปเพื่อทำทะเบียนงานพุทธศิลป์ สำหรับ 1 ชิ้น จะประกอบด้วยภาพถ่ายกี่ภาพ	0.600

ตารางภาคผนวกที่ 5 (ต่อ)

คำถาม	n = 30
	p
19. ทำไมเราต้องทำการพรรณนาลักษณะทางศิลปะ	0.700
20. จากจารึกที่ปรากฏบริเวณฐานพระ มักถูกเขียนด้วยภาษาใด	0.633
21. จากการทำทะเบียนในครั้งนี้ งานพุทธศิลป์ที่เก่าแก่ที่สุดที่สามารถกำหนดอายุได้อยู่ในสมัยใด	0.433
22. จากขั้นตอนของกิจกรรมอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ขั้นตอนใดจะกระทำก่อน	0.633
23. การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จะส่งผลดีกับชุมชนอย่างไร	0.500
24. การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสามารถมีส่วนช่วยในการขับเคลื่อนกลไกในการอนุรักษ์อย่างไร	0.566
25. ปัญหาของการอนุรักษ์ ที่ชุมชนมักที่จะประสบคืออะไร	0.700
26. ถ้าหากไม่มีการท่องเที่ยวอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ชุมชนมักจะแก้ปัญหาในการอนุรักษ์อย่างไร	0.600
27. ตามความคิดของท่าน ผู้หญิง สามารถหยิบจับงานพุทธศิลป์ได้หรือไม่	0.666
28. ท่านั่งในขั้นตอนการทำกิจกรรมอนุรักษ์ ควรนั่งท่าใด	0.700
29. ข้อใดคือข้อห้ามเด็ดขาดในระหว่างที่ทำกิจกรรมอนุรักษ์	0.666
30. เราเปรียบงานพุทธศิลป์เหมือนกับอะไร	0.600

การทดสอบหาค่าความเชื่อมั่นโดยวิธีการหาความเป็นเอกพันธ์ภายใน
(internal consistency method)

ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการของ คูเดอร์และริชาร์ดสัน แบบ 20 (Kuder-Richardson20 : KR-20) และผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกข้อสอบที่ได้คะแนนมากกว่า 0.71 คะแนนขึ้นไป เพื่อเป็นแบบทดสอบก่อน-หลัง ที่เหมาะสมกับการนำไปเก็บข้อมูล ของงานวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง” ส่วนข้อสอบที่มีคะแนนต่ำกว่าเกณฑ์ ได้ถูกตัดออกไป

ตารางผนวกที่ 6 ผลการทดสอบหาค่าความเชื่อมั่นโดยวิธีการหาความเป็นเอกพันธ์ภายใน

คำถาม	n = 30
	KR-20
1. นักท่องเที่ยวแบบอาสาสมัคร ต่างจากอาสาสมัครอย่างไร	0.882
2. ชุมชนที่ท่านเข้าร่วมกิจกรรม ตั้งอยู่ในเขตอำเภอใด	0.865
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์มีลักษณะอย่างไร	0.898
4. ในพื้นที่นี้ บริบทเชิงพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างไร	0.850
5. เวียงพระธาตุ คืออะไร	0.892
6. เวียงพระธาตุลำปางหลวง มีชื่อเรียกว่าเมืองอะไร	0.886
7. เมืองลำปางในปัจจุบัน เป็นเมืองที่ล้อมทับเมืองโบราณ ชื่อเมืองว่าอะไร	0.890
8. งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก มีลักษณะเด่นคืออะไร	0.857
9. ข้อใดเป็นงานพุทธศิลป์ขนาดเล็กทั้งหมด	0.835
10. ความเก่าแก่โบราณ เป็นหลักฐานการอยู่อาศัยของชนพื้นเมือง ข้อความข้างต้น สะท้อนถึงคุณค่าของงานพุทธศิลป์ข้อใด	0.879
11. ในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในครั้งนี้ เราประยุกต์ใช้เกณฑ์และวิธีการในการอนุรักษ์จากที่ใด	0.848
12. ขั้นตอนแรกหลักจากนำงานพุทธศิลป์ออกมาจากที่เก็บ ท่านคิดว่ากิจกรรมใดจะต้องทำเป็นกิจกรรมแรก	0.885
13. น้ำมันมะกอก มีไว้ใช้สำหรับทำอะไรในกระบวนการอนุรักษ์	0.872
14. สมุนไพรใด ใช้ในการกันมอด	0.862
15. ทำไมต้องมีผ้าห่อคัมภีร์	0.868
16. ในการทำความสะอาดคัมภีร์โบราณ นอกจากการปิดฝุ่นแล้ว ต้องใช้สิ่งใดเพื่อให้คงสภาพและตัวหนังสือชัดเจนขึ้น	0.849

ตารางภาคผนวกที่ 6 (ต่อ)

คำถาม	n = 30
	KR-20
17. ข้อใดไม่จำเป็นต้องมีในการจัดทำทะเบียนงานพุทธศิลป์	0.843
18. ในการถ่ายรูปเพื่อทำทะเบียนงานพุทธศิลป์ สำหรับ 1 ชั้น จะประกอบด้วยภาพถ่ายกี่ภาพ	0.848
19. ทำไมเราต้องทำการพรรณนาลักษณะทางศิลปะ	0.857
20. จากจารึกที่ปรากฏบริเวณฐานพระ มักถูกเขียนด้วยภาษาใด	0.854
21. จากการทำทะเบียนในครั้งนี้ งานพุทธศิลป์ที่เก่าแก่ที่สุดที่สามารถกำหนดอายุได้อยู่ในสมัยใด	0.867
22. จากขั้นตอนของกิจกรรมอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ขั้นตอนใดจะกระทำก่อน	0.862
23. การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จะส่งผลดีกับชุมชนอย่างไร	0.861
24. การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสามารถมีส่วนช่วยในการขับเคลื่อนกลไกในการอนุรักษ์อย่างไร	0.857
25. ปัญหาของการอนุรักษ์ ที่ชุมชนมักที่จะประสบคืออะไร	0.847
26. ถ้าหากไม่มีการท่องเที่ยวอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ชุมชนมักจะแก้ปัญหาในการอนุรักษ์อย่างไร	0.825
27. ตามความคิดของท่าน ผู้หญิง สามารถหยิบจับงานพุทธศิลป์ได้หรือไม่	0.840
28. ท่านนั่งในขั้นตอนการทำกิจกรรมอนุรักษ์ ควรนั่งท่าใด	0.823
29. ข้อใดคือข้อห้ามเด็ดขาดในระหว่างที่ทำกิจกรรมอนุรักษ์	0.856
30. เราเปรียบงานพุทธศิลป์เหมือนกับอะไร	0.835

ภาคผนวก ง

เครื่องมือของการวิจัย

แบบฟอร์มการเก็บข้อมูลภาคสนาม

สถานที่

วันที่

รูปถ่ายสี่ด้าน (ตัวอย่าง)

เลขที่ทะเบียนวัตถุ

สป. กค

วสส/2560/021

ชื่อวัตถุ	ชื่อวัตถุ พระพุทธรูปไม้
อายุสมัย	พ.ศ.2431
วัสดุ	ไม้ขนุน
ลักษณะ	ปางมารวิชัย
สภาพ	สมบูรณ์
ขนาด	หน้าตัก 5.5 ซม.xความกว้างฐาน 9 ซม.xสูง 19.5 ซม.
ประวัติที่มา
หมายเหตุ
จารึก	วันหนึ่งเดือนยี่เป็ง ศักราช 1250 ตัว ปีเปิกจ้อย หมู่ละครัทธาทำวเมืองมูลเป็นแก้ว ภริยา ลูกเต้าจุกคน ได้เบิกยามพระพุทธรเจ้าองค์นี้ไว้กราบไหว้และบูชาแก่คนและ เทวดาท้งหลายขอสุข 3 ประการ มินิพานจ้าวเป็นยอดจิมเตอะ
ผู้อ่านจารึก	ธวัชชัย ทำทอง
ผู้ถ่ายภาพ	อรุณรัตน์ หลักฐาน
ผู้บันทึก	นายเทพ ประมินทร์ พงษ์พานิช

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

แบบสอบถามสำหรับงานวิจัย

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง
(วัดเฉพาะความตระหนักรู้)

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์
 - 1.1. ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม
 - 1.2. สร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 1.3. พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 1.4. ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
2. ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามจะนำไปใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ระดับปริญญาเอก สาขาวิชาการพัฒนาการท่องเที่ยว คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้
3. ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลที่ได้รับมาเป็นความลับและไม่ส่งผลกระทบในทางใดๆ กับผู้ตอบแบบสอบถาม

ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ได้เอื้อเฟื้อ และสละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถามที่เป็นประโยชน์สำหรับการวิจัยในระดับวิทยานิพนธ์

นายปณณทัต กัลยา
นักศึกษาระดับปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ตอนที่ 1
ข้อมูลส่วนบุคคล

1. เพศของผู้ตอบแบบสอบถาม
 - 1.1. ชาย
 - 1.2. หญิง
2. อายุ ปี (เกิน 6 เดือนให้นับเป็นหนึ่งปี)
3. อาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม
 - 3.1. รับราชการ
 - 3.2. ทำงานเอกชน
 - 3.3. นักศึกษา - นักเรียน
 - 3.4. ธุรกิจส่วนตัว
 - 3.5. อื่นๆ (โปรดระบุ)
4. ระดับการศึกษาสูงสุด
 - 4.1. ไม่ได้ศึกษา
 - 4.2. ประถมศึกษา หรือเทียบเท่า
 - 4.3. มัธยมศึกษาตอนต้น หรือเทียบเท่า
 - 4.4. มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช. หรือเทียบเท่า
 - 4.5. อนุปริญญา / ปวส. หรือเทียบเท่า
 - 4.6. ปริญญาตรี
 - 4.7. ประกาศนียบัตรบัณฑิต
 - 4.8. ปริญญาโท
 - 4.9. ปริญญาเอก
 - 4.10. ประกาศนียบัตรหลังปริญญาเอก
 - 4.11. อื่นๆ (โปรดระบุ)
5. รายได้เฉลี่ยต่อเดือน บาท
6. สถานศึกษา

ตอนที่ 2

แบบสอบถามเพื่อวัดระดับความตระหนักรู้

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ในช่องระดับที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านที่สุด

ประเด็นคำถาม	มีความตระหนักรู้มากที่สุด	มีความตระหนักรู้มาก	มีความตระหนักรู้ปานกลาง	มีความตระหนักรู้น้อย	มีความตระหนักรู้น้อยที่สุด	สำหรับ เจ้าหน้าที่
	5	4	3	2	1	
ตัวชี้วัดด้านการรับรู้						
1) ท่านการรับรู้ถึงประวัติ ที่มา คุณค่าและความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ ภายหลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมในระดับใด						
2) ท่านสามารถจำแนกความแตกต่างของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่กับงานพุทธศิลป์ในพื้นที่อื่นๆ ได้มากน้อยเพียงใด						
3) ท่านยอมรับว่างานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับชุมชนมากน้อยเพียงใด						
ตัวชี้วัดด้านการตอบสนอง						
4) ท่านเห็นว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์และพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในอนาคต						
5) ท่านเห็นว่ากิจกรรมนี้ควรเป็นกิจกรรมที่คนในสังคมต้องเข้าร่วม เนื่องจากมีคุณค่าและความสำคัญ						

ประเด็นคำถาม	มีความตระหนักมากที่สุด	มีความตระหนักมาก	มีความตระหนักปานกลาง	มีความตระหนักน้อย	มีความตระหนักน้อยที่สุด	สำหรับ เจ้าหน้าที่
	5	4	3	2	1	
ตัวชี้วัดด้านการเกิดค่านิยม						
6) ท่านพร้อมบอกกับชุมชนอื่นๆ ว่า งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชนของท่านเองที่คนอื่นควรเอาแบบอย่าง						
7) ท่านพร้อมช่วยเป็นกระบอกเสียงในการบอกต่อกับชุมชนอื่นๆ ถึงคุณค่าความสำคัญของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่						
8) ท่านพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ในครั้งต่อไป						
ตัวชี้วัดด้านการจัดระบบคุณค่า						
9) ท่านคิดว่าท่านเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เนื่องจากท่านเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมย่อมต้องรับผิดชอบกับสังคม						
10) ท่านคิดว่ากิจกรรมเกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นสิ่งจำเป็นต่อสมาชิกในสังคมทุกคน						
ตัวชี้วัดด้านการสร้างลักษณะนิสัย						
11) ท่านจะนำความรู้ที่ได้จากกิจกรรมเกี่ยวกับ						

ประเด็นคำถาม	มีความตระหนักมากที่สุด	มีความตระหนักมาก	มีความตระหนักปานกลาง	มีความตระหนักน้อย	มีความตระหนักน้อยที่สุด	สำหรับ เจ้าหน้าที่
	5	4	3	2	1	
งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏหรือค้นพบในพื้นที่ เป็นแบบแผนในการอนุรักษ์สำหรับพุทธ ศิลป์ชุมชน ในอนาคต						
12) ท่านคิดว่าสังคมต้องให้ความสนใจและให้ น้ำหนัก เกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏ หรือค้นพบในพื้นที่						

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

แบบสอบถามสำหรับงานวิจัย
รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง
(วัดเฉพาะระดับการมีส่วนร่วม)

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์
 - 1.1. ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม
 - 1.2. สร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 1.3. พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 1.4. ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
2. ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามจะนำไปใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ระดับปริญญาเอก สาขาวิชาการพัฒนาการท่องเที่ยว คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้
3. ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลที่ได้รับมาเป็นความลับและไม่ส่งผลกระทบในทางใดๆ กับผู้ตอบแบบสอบถาม

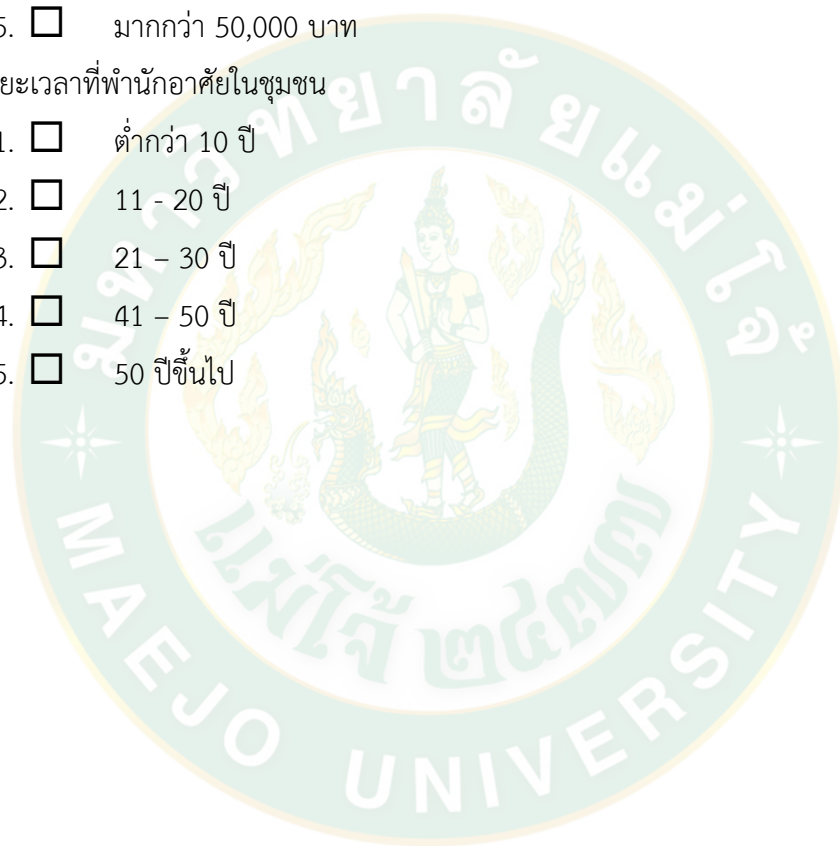
ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ได้เอื้อเฟื้อ และสละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถามที่เป็นประโยชน์สำหรับการวิจัยในระดับวิทยานิพนธ์

นายปิ่นนัท กัลยา
นักศึกษาระดับปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ตอนที่ 1
ข้อมูลส่วนบุคคล

1. เพศของผู้ตอบแบบสอบถาม
 - 1.1. ชาย
 - 1.2. หญิง
2. อายุ (เกินหกเดือนนับเป็นหนึ่งปี)
 - 2.1. 15 – 25 ปี
 - 2.2. 26 – 35 ปี
 - 2.3. 36 – 45 ปี
 - 2.4. 46 – 55 ปี
 - 2.5. 56 – 65 ปี
 - 2.6. สูงกว่า 65 ปี
3. อาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม
 - 3.1. รับราชการ / บำนาญ
 - 3.2. ทำงานเอกชน
 - 3.3. นักศึกษา – นักเรียน
 - 3.4. ธุรกิจส่วนตัว
 - 3.5. เกษตรกร
 - 3.6. รับจ้าง
 - 3.7. อื่นๆ (โปรดระบุ)
4. ระดับการศึกษาสูงสุด
 - 4.1. ไม่ได้ศึกษา
 - 4.2. ประถมศึกษา หรือเทียบเท่า
 - 4.3. มัธยมศึกษาตอนต้น หรือเทียบเท่า
 - 4.4. มัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช. หรือเทียบเท่า
 - 4.5. อนุปริญญา / ปวส. หรือเทียบเท่า
 - 4.6. ปริญญาตรี
 - 4.7. ประกาศนียบัตรบัณฑิต
 - 4.8. ปริญญาโท
 - 4.9. ปริญญาเอก

- 4.10. ประกาศนียบัตรหลังปริญญาเอก
- 4.11. อื่นๆ (โปรดระบุ)
5. รายได้เฉลี่ยต่อเดือน
- 5.1. น้อยกว่า 20,000 บาท
- 5.2. 20,001 – 30,000 บาท
- 5.3. 30,001 – 40,000 บาท
- 5.4. 40,001 – 50,000 บาท
- 5.5. มากกว่า 50,000 บาท
6. ระยะเวลาที่พำนักอาศัยในชุมชน
- 6.1. ต่ำกว่า 10 ปี
- 6.2. 11 - 20 ปี
- 6.3. 21 – 30 ปี
- 6.4. 41 – 50 ปี
- 6.5. 50 ปีขึ้นไป

ตอนที่ 2

แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในชุมชน โดยเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ 5 ระดับ

คำชี้แจง	กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องที่ตรงกับระดับการมีส่วนร่วมของท่าน
ระดับ 5	หมายถึง มีส่วนร่วมมากที่สุด
ระดับ 4	หมายถึง มีส่วนร่วมมาก
ระดับ 3	หมายถึง มีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับ 2	หมายถึง มีส่วนร่วมน้อย
ระดับ 1	หมายถึง มีส่วนร่วมน้อยที่สุด

รายการ	(5) มาก	(4) ปานกลาง	(3) น้อย	สำหรับ เจ้าหน้าที่
1) ตัวชี้วัดด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ				
1.1 ท่านได้เข้าร่วมประชุมเกี่ยวกับสถานการณ์ของปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
1.2 ท่านได้ร่วมประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
1.3 ท่านได้ออกความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
1.4 ท่านได้มีส่วนร่วมในการประชุมเพื่อวางแผนเพื่อกำหนดวิธีการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
1.5 ท่านได้มีส่วนร่วมในการสรรหาสรรพกำลัง และความร่วมมือในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				

รายการ	(5) มาก	(4) ปานกลาง	(3) น้อย	สำหรับ เจ้าหน้าที่
1.6 ท่านได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ในการอนุรักษ์และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
2) ตัวชี้วัดด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ				
2.1 ท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมการทำประชาพิจารณ์เพื่อชี้แจงสถานะของงานงานพุทธศิลป์ เพื่อขอฉันทามติในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
2.2 ท่านได้เป็นตัวแทนของชุมชนในการดูแลงานพุทธศิลป์ของชุมชนในระหว่างการอนุรักษ์				
2.3 ท่านมีส่วนได้เข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
2.4 ท่านได้เข้ารับฟังข้อค้นพบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนของท่าน				
2.5 ท่านได้เข้าร่วมกระบวนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน ตลอดกระบวนการ				
3) ตัวชี้วัดด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์				
3.1 ท่านได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากกิจกรรมการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของชุมชน				
3.2 ท่านคิดว่าคุณค่าจากงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่านจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในการ				

รายการ	(5) มาก	(4) ปานกลาง	(3) น้อย	สำหรับ เจ้าหน้าที่
อนุรักษ์ให้กับคนในชุมชน และสามารถแพร่กระจายไปยังที่อื่นเช่น ชุมชนอื่น ๆ นักท่องเที่ยว ฯลฯ				
3.3 ท่านคิดว่างานพุทธศิลป์ที่ได้รับการอนุรักษ์จะสามารถนำออกมาสร้างสรรค์ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมกับชุมชน				
3.4 ท่านคิดว่าในอนาคตจะมีรูปแบบการสร้างสรรค์ผลประโยชน์จากงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
3.5 ท่านคิดว่าชุมชนควรจะมีการนำงานพุทธศิลป์ออกมาใช้ชุมชนทั้งโดยตรงและทางอ้อม				
4) ตัวชี้วัดด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล				
4.1 ท่านได้มีส่วนร่วมในการติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
4.2 ท่านได้มีส่วนร่วมในการประเมินการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
4.3 ท่านได้มีส่วนร่วมในการสรุปผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				
4.4 ท่านได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา งานพุทธศิลป์หลังจากกิจกรรมการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความเสื่อมโทรมของงานพุทธ				

รายการ	(5) มาก	(4) ปานกลาง	(3) น้อย	สำหรับ เจ้าหน้าที่
ศิลป์ในชุมชนของท่าน				
4.5 ท่านได้มีส่วนร่วมสร้างระบบการประเมินผลในการติดตามการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนการอนุรักษ์ และจัดการกับปัญหาความสัมพันธ์ของงานพุทธศิลป์ในชุมชนของท่าน				

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....

.....

.....

.....

.....

ขอกราบขอบพระคุณ
คณะผู้วิจัย

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

(แบบทดสอบก่อน – หลัง) สำหรับงานวิจัย

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

คำชี้แจง

1. การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์
 - 1.1. ศึกษาศักยภาพและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทงานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง จากบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม
 - 1.2. สร้างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ และความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 1.3. พัฒนาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 1.4. ประเมินผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
2. ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามจะนำไปใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ระดับปริญญาเอก สาขาวิชาการพัฒนาการท่องเที่ยว คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้
3. ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลที่ได้รับมาเป็นความลับและไม่ส่งผลกระทบในทางใดๆ กับผู้ตอบแบบสอบถาม

ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ได้เอื้อเฟื้อ และสละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถามที่เป็นประโยชน์สำหรับการวิจัยในระดับวิทยานิพนธ์

นายปณตทัต กัลยา
นักศึกษาระดับปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้

คำชี้แจง จงทำเครื่องหมาย หน้าข้อที่ถูกที่สุด

1. นักท่องเที่ยวแบบอาสาสมัคร ต่างจากอาสาสมัครอย่างไร
 - ก. จ่ายเงินเพื่อเข้าทำงานอาสาสมัคร
 - ข. มีการจัดการเดินทางและสิ่งอำนวยความสะดวก
 - ค. เดินทางตามสะดวก
 - ง. ผิดทุกข้อ
2. ชุมชนที่ท่านเข้าร่วมกิจกรรม ตั้งอยู่ในเขตอำเภอใด
 - ก. เมืองลำปาง
 - ข. แม่ทะ
 - ค. แม่เมาะ
 - ง. เกาะคา
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์พุทธศิลป์มีลักษณะอย่างไร
 - ก. เฉพาะทาง
 - ข. เที่ยวชมเมือง
 - ค. เพื่อการศึกษา
 - ง. ไม่มีข้อถูก
4. ในพื้นที่นี้ บริบทเชิงพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์คืออะไร
 - ก. เส้นทางจารีตพิธีกรรมนางงามเทวี
 - ข. สถานที่บำเพ็ญเพียร
 - ค. บ้านหนานทิพย์ช้าง
 - ง. นาพระเจ้าพระธาตุลำปางหลวง
5. เวียงพระธาตุ คืออะไร
 - ก. ศูนย์กลางศาสนจักร
 - ข. ศูนย์กลางการปกครอง
 - ค. เมืองบริวารที่มีพระธาตุประจำเมือง
 - ง. ไม่มีข้อถูก
6. เวียงพระธาตุลำปางหลวง มีชื่อเรียกมาเมืองอะไร
 - ก. เขลางค์นคร
 - ข. เมืองนคร
 - ค. เวียงละกอน
 - ง. เวียงลำปาง
7. เมืองลำปางในปัจจุบัน เป็นเมืองที่คร่อมทับเมืองโบราณ ชื่อเมืองว่าอะไร
 - ก. เขลางค์นคร
 - ข. เมืองนคร
 - ค. เวียงละกอน
 - ง. เวียงลำปาง
8. งานพุทธศิลป์ขนาดเล็ก มีลักษณะเด่นคืออะไร
 - ก. สวยงาม
 - ข. มีค่าทางศิลปะ
 - ค. เคลื่อนย้ายได้
 - ง. ไม่มีข้อถูก
9. ข้อใดเป็นงานพุทธศิลป์ขนาดเล็กทั้งหมด
 - ก. พระพุทธรูป หอไตร
 - ข. พระพุทธรูป ธรรมมาสน์
 - ค. พระพุทธรูป สัตตภัณฑ์
 - ง. พระพุทธรูป โครงหลังคาม้าต่างไหม

10. ความเก่าแก่โบราณ เป็นหลักฐานการอยู่อาศัยของชนพื้นเมือง ข้อความข้างต้นสะท้อนถึงคุณค่าของงานพุทธศิลป์ข้อใด
- คุณค่าด้านการศึกษา
 - คุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์
 - คุณค่าเชิงศิลปะ
 - คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์
11. ในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในครั้งนี้ เราประยุกต์ใช้เกณฑ์และวิธีการในการอนุรักษ์จากที่ใด
- ม.แม่โจ้
 - ม.ราชภัฏลำปาง
 - กระทรวงมหาดไทย
 - กรมศิลปากร
12. ขั้นตอนแรกหลักจากนํางานพุทธศิลป์ออกมาจากที่เก็บ ท่านคิดว่ากิจกรรมใดจะต้องทำเป็นกิจกรรมแรก
- เช็ด
 - ล้าง
 - ทำความสะอาด
 - ตรวจนับ
13. น้ำมันมะกอก มีไว้ใช้สำหรับทำอะไรในกระบวนการอนุรักษ์
- ทาผิว
 - กันแสงแดด
 - ชโลมกันฝุ่น
 - ไม่มีข้อใดถูก
14. สมุนไพรใด ใช้ในการกันมอด
- การบูร
 - กระเทียม
 - สารส้ม
 - ไม่มีข้อใดถูก
15. ทำไมต้องมีผ้าห่อคัมภีร์
- สามารถเก็บคัมภีร์ให้พ้นแสงและฝุ่น
 - สวยงาม
 - ความเป็นระเบียบ
 - ไม่มีข้อใดถูก
16. ในการทำความสะอาดคัมภีร์โบราณ นอกจากการปิดฝุ่นแล้ว ต้องใช้สิ่งใดเพื่อให้คงสภาพและตัวหนังสือชัดเจนขึ้น
- น้ำมันมะกอก
 - แอลกอฮอล์
 - น้ำเปล่า
 - น้ำส้มป่อย
17. ข้อใดไม่จำเป็นต้องมีในการจัดทำทะเบียนงานพุทธศิลป์
- บัตรรายการ
 - ป้ายห้อย
 - รูปถ่าย
 - ที่จารใบลาน
18. ในการถ่ายรูปเพื่อทำทะเบียนงานพุทธศิลป์ สำหรับ 1 ชิ้น จะประกอบด้วยภาพถ่ายกี่ภาพ
- 2
 - 3
 - 4
 - 5

19. ทำไมเราต้องทำการพรรณนาลักษณะทางศิลปะ
- โบราณวัตถุบางรายการมีความคล้ายคลึงกัน
 - บ่งบอกอายุ
 - จัดหมวดหมู่
 - ไม่มีข้อมูล
20. จากจารึกที่ปรากฏบริเวณฐานพระ มักถูกเขียนด้วยภาษาใด
- มอญโบราณ
 - ตัวเมือง
 - ลายสือไท
 - อังกฤษ
21. จากการทำทะเบียนในครั้งนี้ งานพุทธศิลป์ที่เก่าแก่ที่สุดที่สามารถกำหนดอายุได้อยู่ในสมัยใด
- อยุธยา
 - รัตนโกสินทร์ตอนต้น 1-2-3
 - รัตนโกสินทร์ตอนกลาง 4-5-6
 - ร่วมสมัย 7-8-9
22. จากขั้นตอนของกิจกรรมอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ขั้นตอนใดจะกระทำก่อน
- การบันทึกภาพ และการพรรณนาทางกายภาพ
 - การพรรณนาลักษณะทางศิลปะ
 - การศึกษาจากหลักฐานที่เกี่ยวข้อง
 - การศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม
23. การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ จะส่งผลดีกับชุมชนอย่างไร
- การศึกษา
 - ประวัติศาสตร์
 - สร้างจิตสำนึก
 - ไม่มีข้อมูล
24. การท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครสามารถมีส่วนช่วยในการขับเคลื่อนกลไกในการอนุรักษ์อย่างไร
- แรงงาน แรงเงิน
 - แรงงาน จัดการ
 - แรงงาน บริการ
 - แรงงาน อำนวยการ
25. ปัญหาของการอนุรักษ์ ที่ชุมชนมักที่จะประสบคืออะไร
- ไม่รู้ว่า มี
 - ไม่มีความรู้
 - ไม่รู้
 - ผิดทุกข้อ
26. ถ้าหากไม่มีการท่องเที่ยวอาสาสมัคร อนุรักษ์งานพุทธศิลป์ ชุมชนมักจะแก้ปัญหาในการอนุรักษ์อย่างไร
- หลงกลอน
 - เผาทิ้ง
 - ทำวัตถุมงคล
 - ผิดทุกข้อ

27. ตามความคิดของท่าน ผู้หญิง สามารถ
หยิบจับงานพุทธศิลป์ได้หรือไม่
- ก. ไม่ได้
 - ข. ได้
 - ค. ไม่แน่ใจ
 - ง. ผิดทุกข้อ
28. ท่านั่งในขั้นตอนการทำกิจกรรมอนุรักษ์
ควรนั่งท่าใด
- ก. พับเพียบ
 - ข. เขยียดขา
 - ค. ตามสบาย
 - ง. ส้ารวม
29. ข้อใดคือข้อห้ามเด็ดขาดในระหว่างที่ทำ
กิจกรรมอนุรักษ์
- ก. พูดเสียงดัง
 - ข. กระโดดข้าม
 - ค. ขโมยชิ้นส่วน
 - ง. ไม่มีข้อถูก
30. เราเปรียบงานพุทธศิลป์เหมือนกับอะไร
- ก. พระพุทธรูป
 - ข. คำสอน
 - ค. พระสงฆ์
 - ง. พระพุทธเจ้า

ภาคผนวก จ

แบบฟอร์มการนำการวิจัยไปใช้ประโยชน์

แบบฟอร์มการนำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปเผยแพร่และใช้ประโยชน์

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

ประเภทโครงการวิจัย โครงการวิจัยเดี่ยว โครงการย่อยภายใต้ชุดโครงการ ชุดโครงการวิจัย

ชื่อโครงการ/ชุดโครงการวิจัย รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์อย่างมีส่วนร่วมของจังหวัดลำปาง

ชื่อหัวหน้าโครงการ/ผู้อำนวยการชุดโครงการวิจัย นายปิ่นนัทธ์ กัลยา (นักศึกษาปริญญาเอก) ดร.ยุทธการ ไวยอากาศ

สังกัด คณะ/สำนัก พัฒนาการท่องเที่ยว

1. การเผยแพร่ผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์

 นำเสนอบทความวิจัยในการประชุมวิชาการ ระดับชาติ ระดับนานาชาติ ภาคบรรยาย ภาคโปสเตอร์ ตีพิมพ์บทความวิจัยในวารสารวิชาการ ระดับชาติ ระดับนานาชาติ มีกิจกรรมกลุ่มเป้าหมาย/เกษตรกร อื่น ๆ (ระบุ)

รายละเอียด (ชื่อบทความ ชื่อวารสาร เล่มที่ เลขที่ หน้า หรือชื่อการประชุม/ชื่อการอบรม วัน เวลา สถานที่ประชุม)

Pannathat Kalaya, Yuthakarm Waiapha Ph.d, Panprae Chaoprayoon Ph.d, Metee Methasith

Suksamret Ph.d. (2018). Community's Buddhist Arts Conservation-based Voluntourism

Program: an Arousing Mechanism of Tourist's Conservational Experiences. In the 5th

International Conference in Social Science, Arts and Media: SSAMIC 2018 Bangkok Thailand

: June 14-15, 2018; Srinakarinrawirot University, Thailand.

รายการเอกสารแนบ บทความวิจัยที่นำเสนอ/ตีพิมพ์ หนังสือรับรองการนำเสนอ/ตีพิมพ์บทความวิจัย หนังสือเชิญ/หนังสือตอบรับ อื่น ๆ (ระบุ) ประกาศนียบัตร

2. การใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ (สามารถเลือกได้มากกว่า 1 ประเภท)

 การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ (เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การพัฒนาสิ่งประดิษฐ์ ผลิตภัณฑ์) การใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย (เช่น ใช้ประกอบการประกาศใช้กฎหมาย มาตรการ ระเบียบ กฎเกณฑ์) การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ (เช่น การบริหารจัดการวิสาหกิจ การส่งเสริมประชาธิปไตย เศรษฐกิจพอเพียง) การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ (เช่น ใช้ประกอบการขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการ หนังสือ ตำราวิชาการ) การใช้ประโยชน์อื่น ๆ (ระบุ)

รายละเอียด (โปรดระบุ) โดยทำให้เกิดฐานข้อมูลด้านงานพุทธศิลป์ขนาดเล็กในจังหวัดลำปาง เพื่อให้ชุมชนตระหนัก

และสร้างกลไกในการอนุรักษ์ของชุมชน อาทิเช่น ศูนย์เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมประจำชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเชิง

อาสาสมัคร เป็นต้น รวมถึงเป็นกำลังขับเคลื่อนให้ชุมชนรอบข้างได้ตื่นตัว และนำผลการวิจัยไปปรับใช้ เพื่ออนุรักษ์

งานพุทธศิลป์ในท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

| 2

- รายการเอกสารแนบ หนังสือรับรองการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์จากหน่วยงานภายนอก
- การจดทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญา (สิทธิบัตร อนุสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ ฯลฯ)
- กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ กฎเกณฑ์ ฯลฯ ขององค์กร หน่วยงานภาครัฐและเอกชน
- อื่น ๆ เช่น ภาพประกอบ (ระบุ).....

ไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ เนื่องจาก.....

หมายเหตุ โปรดแนบเอกสารการเผยแพร่หรือใช้ประโยชน์ผลงานวิจัยให้ครบถ้วน

หนังสือรับรองการนำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์จากหน่วยงานภายนอก

เขียน คณะศึกษาศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว

ข้าพเจ้า นางสาวกรวิมล วัฒนศิริ ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์
 ชื่อหน่วยงาน..... ตั้งอยู่เลขที่ 130 ถนน..... หมู่ที่ ๕
 ตำบล หนอง อำเภอ เมือง จังหวัด สกล โทรศัพท์ 52130

ขอรับรองว่า ได้นำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ เรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งาน
 หัตถศิลป์ของจังหวัดสกล” ซึ่งเป็นผลงานของ นายปิณณพิต กัลยา และ อ.ดร.ยุทธการ ไวยอานา สังคัต คณะ/
 สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มาใช้ประโยชน์ในหน่วยงาน ดังนี้

“เป็นรูปแบบการระดมสรรพกำลัง และงบประมาณ เข้าช่วยเหลือชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพางบประมาณ
 จากทางราชการ”

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ 1 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2561 จนถึงวันที่ 30 เดือน กันยายน พ.ศ. 2563 โดยก่อให้เกิด
 ประโยชน์หรือแก้ไขปัญหาของหน่วยงาน ดังนี้

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ตามประเภทของการใช้ประโยชน์ (สามารถเลือกได้มากกว่า 1 ประเภท)

☐ การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์	☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย
☒ การให้ประโยชน์เชิงสาธารณะ	☐ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ
☐ การใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ (ระบุ)	

ผลจากการนำไปใช้ประโยชน์หรือแก้ไขปัญหา : โดยทำให้เกิดฐานข้อมูลด้านงานหัตถศิลป์ขนาดเล็กในจังหวัด
 สกล เพื่อให้ชุมชนตระหนักและสร้างกลไกในการอนุรักษ์ของชุมชน อาทิเช่น ศูนย์เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมประจำ
 ชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เป็นต้น รวมถึงเป็นกำลังขับเคลื่อนให้ชุมชนรอบข้างได้ตื่นตัว และนำ
 ผลการวิจัยไปปรับใช้ เพื่ออนุรักษ์งานหัตถศิลป์ในท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

มูลค่าทางเศรษฐกิจที่ได้ :

ข้าพเจ้าขอลงนามในหนังสือรับรองการใช้ประโยชน์ เพื่อเป็นหลักฐานการนำผลงานวิจัยหรืองาน
 สร้างสรรค์ของคณะ/สำนัก..... มาใช้ประโยชน์ดังกล่าว

ลงลายมือชื่อ นางสาวกรวิมล วัฒนศิริ
 (นางสาวกรวิมล วัฒนศิริ)
 ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์
 ลงวันที่...../...../.....
 (กรณีวิซัท/ห้างร้านประทับตรา)

หนังสือรับรองการนำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์จากหน่วยงานภายนอก

เขียน: คณะบดีคณะพัฒนาการท่องเที่ยว

ข้าพเจ้า นางฉัตรภา หงษ์อิน ตำแหน่ง ผู้อำนวยการฝ่ายพัฒนา
 ชื่อหน่วยงาน ตั้งอยู่เลขที่ 94/3 ถนน หมู่ที่ 4
 ตำบล เขาตุง อำเภอ โกสุมพิสัย จังหวัด ฉะเชิงเทรา โทรศัพท์ 093-1369065

ขอรับรองว่า ได้นำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ เรื่อง "รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง" ซึ่งเป็นผลงานของ นายปิ่นผไทด์ กัลยา และ อ.ดร.ยุทธการ ไวยอาภา สังกัด คณะ/สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มาใช้ประโยชน์ในหน่วยงาน ดังนี้

"เป็นรูปแบบการระดมสรรพกำลัง และงบประมาณ เข้าช่วยเหลือชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพางบประมาณจากทางราชการ"

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ 1 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2561 จนถึงวันที่ 30 เดือน กันยายน พ.ศ. 2563 โดยก่อให้เกิดประโยชน์หรือแก้ไขปัญหาของหน่วยงาน ดังนี้

โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ลงใน ตามประเภทของการใช้ประโยชน์ (สามารถเลือกได้มากกว่า 1 ประเภท)

- การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย
 การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ
 การใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ (ระบุ)

ผลจากการนำไปใช้ประโยชน์หรือแก้ไขปัญหา : โดยทำให้เกิดฐานข้อมูลด้านงานพุทธศิลป์ขนาดเล็กในจังหวัดลำปาง เพื่อให้ชุมชนตระหนักและสร้างกลไกในการอนุรักษ์ของชุมชน อาทิเช่น ศูนย์เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมประจำชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เป็นต้น รวมถึงเป็นกำลังขับเคลื่อนให้ชุมชนรอบข้างได้ตื่นตัว และนำผลการวิจัยไปปรับใช้ เพื่ออนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

มูลค่าทางเศรษฐกิจที่ได้ :

ข้าพเจ้าขอลงนามในหนังสือรับรองการใช้ประโยชน์ เพื่อเป็นหลักฐานการนำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์ของคณะ/สำนัก..... มาใช้ประโยชน์ดังกล่าว

ลงลายมือชื่อ.....
 (นางฉัตรภา หงษ์อิน)

ตำแหน่ง.....

ลงวันที่.....

(กรณีสืบวิจัย/ห้างร้านประทับตรา)

หนังสือรับรองการนำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์หรือการบริการวิชาการไปใช้ประโยชน์
คณะกรรมการห้องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้

1. ชื่อโครงการวิจัย/การบริการวิชาการ

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัครอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของจังหวัดลำปาง

2. ชื่อนักวิจัย/นักประดิษฐ์/การบริการวิชาการ

นายปิ่นนัท กัลยา	นักศึกษาระดับปริญญาเอก
ดร.ยุทธการ ไวยอาภา	ประธานกรรมการที่ปรึกษา
ดร.ปานเพชร เขาวงษ์ประยูร	กรรมการ
ดร.เมธี เมธาสิทธิ สุขสำเริง	กรรมการ

3. การนำไปใช้ประโยชน์

3.1 ชุมชนสองแควสันติสุข อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ขอรับรองว่าได้นำผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์หรือการบริการวิชาการ ดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ทางด้าน

(✓) 1. เจริญสาธารณะ (โปรดระบุผลการใช้ประโยชน์) โดยทำให้เกิดฐานข้อมูลด้านงานพุทธศิลป์ขนาดเล็กในจังหวัดลำปาง เพื่อให้ชุมชนตระหนักและสร้างกลไกในการอนุรักษ์ของชุมชน อาทิเช่น ศูนย์เรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมประจำชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเชิงอาสาสมัคร เป็นต้น รวมถึงเป็นกำลังขับเคลื่อนให้ชุมชนรอบข้างได้ตื่นตัว และนำผลการวิจัยไปปรับใช้ เพื่ออนุรักษ์งานพุทธศิลป์ในท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

ลงชื่อ
(นางอติพร นิลใจ))
ตำแหน่ง ประธานชุมชนนาแก้วตะวันตก
วันที่ให้ข้อมูล.....
ผู้รับรองข้อมูล

*** หมายเหตุ : แนบสำเนาบัตรประชาชน หรือเอกสารทะเบียนพาณิชย์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายปณนทัต กัลยา
เกิดเมื่อ	6 ตุลาคม 2519
ประวัติการศึกษา	พ.ศ.2557 ระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการศิลปะและวัฒนธรรม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.2540 ระดับปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว) เกียรตินิยมอันดับ 2 สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.2536 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.2533 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนปิ่นสร้อยแยลส์วิทยาลัย จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	พ.ศ.2540 – พ.ศ.2541 มัคคุเทศก์ประจำ (ภาษาอังกฤษ-ฝรั่งเศส) ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมพรทัวร์ จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ.2541 – ปัจจุบัน ข้าราชการพลเรือนในมหาวิทยาลัย ตำแหน่งอาจารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
อีเมล	amnat_gulaya@hotmail.com